Trecute vieţi

TRECUTE VIEŢI DE DOAMNE ŞI DOMNIŢE

C. GANE

TRECUTE VIEŢI DE DOAMNE ŞI DOMNIŢE

VOL. II
Ediţie îngrijită de
VICTOR LEAHU

JUNIMEA — 1972 -

I'e copaia; Doamna Smaranda, soţia lui Scarlat Callimaclii. domnul Moldovei 1812—1819. yinicielc: ANETA COVRI

GCapitolul XXIII DOAMNA DAFINA DABIJA

n timp ce doamna Maria Gliica, femeie slabă, era în Bucureşti unealta răzbunării lui Leordeanu, şi în Transilvania obiectul milei lui Apaffi, pe tronul Moldovei stătea o doamnă energică, minte ageră şi bună sfătuitoare : Dafina-Ecaterina, nevasta lui Istrati Vodă Dabija.

Era fata lui Ionaşcu Jora boier moldovean. Paul din Alep, care a cunoscut-o bine, spune în amintirile sale că vorbea o coborîtoare din Maria Amirali, doamna lui Petru Vodă Şchiopul, de unde s-a tras concluzia că familia Jora ar fi de origine greceasc㠔 Dar toate rudele Jorestilor fiind români neaoşi, presupunerea aceasta nu ni se pare justificată. Fratele Dafinei era Gavril Jora şi sora ei, Alexandra, nevasta armaşului Grumează din Lozna.

greceşte, fiind

în timpul domniei lui Vasile Lupu, între anii 1630 şi 1640, Dafina fu măritată cu Dumitru Buhuş, mare vistiernic. Din această însoţire se născu, o iată, Anastasia, care măritîndu-se mai apoi cu Gheorghe Duca, ajunse şi ea doamnă. Anevoioasele studii genealogice de la noi ne-au înfăţişat-o pe Dafina ca mama unor foarte numeroşi copii, toţi Buhuşeştii aceia, cu vestitul hatman Alexandru în cap, despre care s-a dovedit mai tîrziu că sînt copiii lui Dumitru Buhuş cu o primă nevastă, Ileana Bucioc, o vară de-a doamnei Tudosca a lui Vasile Lupu. Aşa încît Dafina era de fapt mamă vitregă a tuturor Buhuşeştilor, însă o bună mamă vitregă, care întotdeauna le-a purtat de grijă.

Murind Buhuş în 1674, Dafina se mărită din nou cu serdarul Ştefan, cu care a trăit scurtă vreme, fiindcă soţul ei, intrînd în conspiraţia fraţilor Giogolea împotriva lui Vasile Lupu, îşi pierdu capul în această aventură.

Rămasă văduvă pentru a doua oară, Dafina, femeie cu temperament, cum va fi şi fiică-sa Anastasia, se remărită în curînd cu vornicul Istrati Dabija, cu care mai avu o fată, Maria, despre care vom vorbi mai departe.

Istrati Dabija era fiul lui Sava Cîrste Dabija, popă ot Cruce, de bun neam de boieri moldoveni. Era iubit de concetăţenii lui fiindcă era un om cu bun simţ, drept, şi care cam se dădea la sînge domnului, ceea ce românului nu i-a displăcut niciodată, dovadă expresia ce-o are şi oare nu se mai găseşte în nici o altă limbă : ***darul beţiei...*** Dabija nu bea decît din oală de pămînt, chiai* domn fiind, căci el găsea că paharul de sticlă sau de cristal strică gustul vinului.

Cînd, în 1661, muri pe neaşteptate Ştefăniţă Vodă, fiul lui Vasile Lupu, boierii moldoveni porniră la poartă să ceară un domn pămîntean. Vizirul Kiupruliu, bătrîn şi bolnav, — trăgea de moarte, — spuse fiului său Ahme'd Paşa „să facă domn pre voia ţării". Şi boierii adunaţi în

sfat aleseră şi propuseră pe beţivul lor vornic, care ajunse astfel Istrati Vodă Dabija.

Alegerea aceasta însă nu fu fără voia lui Dabija, cum fusese cu trei ani mai înainte numirea în domnia Moldovei a lui Ghica bătrinul. Istrati vornicul îşi aranjase trebile mai dinainte prin mijlocirea unor puternici boieri ţărigrădeni, Roseteştii.

De origină bizantină, aceştia au intrat în ţările noastre în secolul al XVII-lea, ca şi Cantacuzinii cu care erau înrudiţi, şi ca şi ei au ajuns, de la început, la primele ranguri boiereşti, jucînd în istoria Moldovei un rol d

ee căpetenie. Se spunea despre neamul lor că se trăgea din Genova şi că, venit în Bizanţ în veacul al XIII-lea, membrii lui se răzleţiră după luarea Constantinopolului, pentru a se întoarce mai tîrziu

sub dominaţia turcă, for- mînd în Fanar elita coloniei greceşti. în tot cazul, prin 1 600, aflăm acolo pe marele logofăt al patriarhului Las- caris Rosseto, căsătorit cu Bella Cantacuzino, fiica lui Mihai Şaitanoglu şi sora lui Andronic. Fiii acestuia, Constantin şi Anton Rosseto (Rosetti, Roset) veneau deci veri primari' cu fiii lui Andronic Cantacuzino, anume celebrul postelnic Constantin din Ţara Românească şi cu nu mai puţin cunoscuţii lui fraţi din Moldova, Ţoma şi Iordachi.

Anton Roset se aşează de tînăr în Moldova, unde fu poreclit, nu se ştie de ce, Chiriţă Dracu, iar frate-său Constantin, care a fost numai trecător pe lâ noi, obţinînd rangul de cupar, se stabili din nou la Constantinopol, unde ajunse unul din grecii cei mai de vază acolo, prieten cu vizirul Kiupruliu.

Prin mijlocirea acestora deci, a Cantacuzinilor şi a Roseteştilor, obţinu Dabija o domnie pe care, de fapt, pare a o fi dorit mai mult Dafina decît el însuşi. Nici pungile de galbeni, firește, n-au lipsit. Peste 200.000 lei fură împrumutaţi de la samsari fanarioţi şi vărsaţi în mîinile paşalelor. în noiembrie 1661 Dabija fu îmbrăcat cu caftan şi în decembrie sosi la Iaşi cu tuiurile domneşti.

Ţara a fost mulţumită de domnia lui, ceea ce înseamnă că mult trebuie să fi fost chinuită de voievozi răi şi lacomi, pentru a =se împăca cu unul ca Dabija, care-şi petrecea nopţile gustînd din ăst Cotnar şi din cel Odobeşti, pînă sfredeluşii din oalele de lut îi furau minţile cu totul şi—1 aduceau în nesimţire. Veselă curte a mai fost acea a lui Vodă Istrati, cînd se încingea cheful de la chindie şi ţinea pînă în zori, cînd în completă stare de inconştienţă, Vodă se supăra pe boierii lui şi poruncea armaşului cu o domnească autoritate : „Să spînzuri pe vornic ; să tai capul hatmanului"... iar a doua zi, cînd se trezea din somn, nu mai ştia

nimic. Veneau vornicul şi hatmanul să se închine lui, şi Dabija îi primea cu un zîmbet binevoitor, fără a bănui măcar că scurtă vreme înainte îi comandase la moarte.

Istrati Dabija a înfiinţat vădrăritul, impozitul pe podgorii, ceea ce pune în mare încurcătură pe Kenopol care se întreabă „cum un domn, care preţuia atît de mult băutura, nu admitea că şi altuia putea să-i fie de nevoie". Dar ni se pare că, dimpotrivă, fiindcă era el însuşi podgorean şi beţiv, şi-a dat seama mai bine ca oricare altul, că acest izvor, de venituri .putea fi, spre binele obştesc, uşor impozabil. De altfel, bătrînul beţiv a fost în adevăr un domn bun. El ţinea divan de două ori . pe zi, pentru a nu lăsa pricinile nejudecate şi ajunsese chiar că la divanul de seară, nemaifiind cauze urgente, trebuiau să umble fustaşii domneşti prin tîrg să strîngă pe împricinaţi. Bătu şi monedă — cea din urmă monedă românească ce cunoaştem.

În timpul acestei domnii, doamna Dafina se puse pe căpătuiala copiilor ei vitregi. Pe Anastasia, fata ei ou Dumitru Buhuş, o măritase mai de mult cu Gheorghe Duca, un grec ambiţios ridicat de Vasile Lupu şi care va ajunge şi domn. Pe fata ei Maria, făcută cu Dabija, o va mărita abia mai tîrziu cu Iordachi Ruset, pentru a avea sprijinul acestui puternic neam, precum îl avea şi pe al Cantacuzineştilor, de cînd, doamnă fiind, îşi însurase pe fiastrul ei Lupaşcu (Lupu) cu fata vel vistiernicului Iordachi. Constantin Buhuş luă pe Maria Sturza, Niculai pe Ani ţa Furtună, Irina pe Manolache Cearul[1]. Iar vestitul hatman Alexandru Buhuş — unul din, ultimii eroi ai Moldovei — luase în căsătorie pe Alexandra Ureche, fata lui Nicolae şi a Elisabetei, care Nicolae era fiul lui "Vasile, frate cu celebrul boier şi cronicar Grigore Ureche. Tot numai neamurile cele mai mari şi mai bogate îşi alesese ambiţioasa doamnă pentru copiii ei, creindu-şi astfel un puternic partid, care ar putca-o ajuta la nevoie, cînd va fi văduvă pentru a treia oară.

Că era doamna aceasta ambiţioasă şi energică, se vede şi după felul cum se pricepea să-şi ţie corespondenţa. Ea dădea porunci în calitate de „doamnă", cum nu cunoaştem pilde dccît doar de la femei ca doamna Elisabeta Movilă, Chiajna sau Ecaterina — şi încă acestea erau regente. Firește că poruncile acestea le dădea nu către dregători, ci către jnpînesele lor, totuşi porunci domneşti erau şi nu altceva.

„Doamna Dafina.Ecatcrina a dumisalc lui Io Evstrati Dabija Voievod, cu mila lui dumnezeu domn al Țării Moldovei, scriem domnia noastră la dumneaei la păhărni- ceasa cea mare, sănătate. Mai întîi facem ştire dumitale să certi feciorii şi să le dai grijă să nu umble bănind vinul armenilor sau jidovilor, ci foarte să le dai învăţătură să umble cu ispravă, că acum nu iese ca an vin mult, ci acum este vin prea puţin. Deci să-ţi fie. şi dumitale aminte şi să dai certare feciorilor să nu se ispitească să bănească vinul, că dacă vom înţelege că s-au cheltuit nescai vin, vinul omului aceluia îl vom face vin domnesc, şi pe feciori îi vom pune la închisoare, pînă a veni Măria Sa Vodă. Aceasta-ţi facem ştire dumitale, şi nime să nu înceapă a culege pînă va veni omul nostru acolo".

Doamna a voit. în Iaşi, anul 1663, septembrie 20;

Aşadar, nu numai energice porunci, dar ce solicitudine pentru viţiul bărbatului ei!

în războaiele turcilor cu germanii, Dabija fu nevoit, ca şi Ghica al Munteniei, să ajute pe sultan cu ce brumă de oastre mai putea el strînge în ţară (3—4 000 de oameni): Cu sau fără voie, el trecu de două ori «uniţii pentru a sta, în Ardeal, alături de seraschirul otoman împotriva creştinilor. Cînd însă după dezastrul de la Leva (1663), vizirul porunci ambilor domni să se înfăţişeze înaintea lui, voievodul Munteniei apucă, după cum am arătat mai sus, calea pribegiei, pe cînd Dabija, în mare încurcătură, nu ştia ce să facă. Fiindcă a

fugi înseamnă a întări bănuiala că el e vinovat, ceea ce nu era, iar a se înfăţişa vizirului însemna, poate, a-şi pierde capul. Atunci interveni vorba cumpătată a doamnei Dafina, care-şi sfătui soţul ca în ruptul capului să nu urmeze pilda lui Ghica, ci hotărît, ca omul ce nu are nimic pe suflet, să meargă în faţa vizirului să se desvinovăţească. Istrati urmă sfatul doamnei şi nu avu a se căi de el. Reconfirmat în domnie, el se întatcarse la Iaşi, unde urmă bătrînul să ţie ziua divanuri şi noaptea să tragă la măsea... pînă într-o zi o arteră mai subţire plesnind, Istrati Dabija Voievod păşi în lumea celor drepţi.

La 11 septembrie 1666 el fu îngropat în mănăstirea Barnowski, cea începută de Miron Vodă şi isprăvită de el

.Doamna Dafina, c-o fi vărsat sau nu vreo lacrimă, n-avu în tot cazul răgaz să stea să gogească pe mormîntul soţului ei. Ginerele Gheorghe Duca trebuia făcut domn. Luînd o scrisoare de la Toma Cantacuzino către bătrînul cupar Constantin Ruset, care mai ajutase şi pe soţul ei la căpătarea domniei, ea porni, împreună cu fata;- ginerele şi dţiva boieri moldoveni, de-a dreptul la Stambul. Acolo, cuparul şi un alt grec influent, Culoglu, se puseră luntre şi punte spre a-i fi doamnei Dafinei pe plac, obţinînd pentru Duca domnia Moldovei. Se întoarseră deci cu toţii triumfători la Iaşi, iarna, către sfîrşitul anului 1666 (sau ianuarie 1667).

Soţia lui Duca, doamna Anastasia, va forma subiectul capitolului următor. Totuşi, întrucît de acum înainte viaţa doamnei Dafina va rămîne amestecată, nedespărţită de aceea a fetei şi a ginerelui ei, vom arăta pe scurt că acesta, Gheorghe Duca, a domnit de trei ori în Moldova şi o dată în Muntenia, în total vreo 15 ani, ceea ce însemna, pe vremea aceea, o domnie lungă. O aflăm pe Dafina unmîndu-şi fata în pribegiile ei la Constantinopol, de cîte ori era Duca mazilit, o aflăm la Bucureşti cînd fu el domn al Ţării Româneşti, o aflăm la divanul sultanului cînd nepoata ei Ecaterina, fata doamnei Anastasia,' cerea judecătorilor să se strice logodna ei cu Ştefan Tomşa, fiul lui Radu Leon Vodă cel ce „îmbolnăvindu-se, îşi lipsise din minţi", zice cronica, şi o aflăm mai ales întotdeauna stînd cu mare grijă pentru fata ei Anastasia, care dîndu-se în dragoste cu Şerban Cantacuzino al Munteniei, era mereu expusă la nenumărate .pericole. Căci dragostea aceasta a doamnei Anastasia era pătimaşă şi deci fără ruşine şi necalculată. În Constantinopol, Şerban Vodă fiind urmărit de turci pentru a fi exilat în insula Creta, fu găsit în podul casei ei. în Bucureşti, vrînd Duca să-şi omoare rivalul, ea îi făcu semn în mijlocul unui banchet, în văzul tuturor, să fugă căci îi este viaţa în pericol. Se înţelege că-n atare oondiţiuni, mamă-sa,

doamna Dafina, nu putea fi liniştită şi mereu îi era ei grijă de izbucnirea unui scandal, dacă nu de mai rău. Totuşi nu se întîmplă nimic, căci Duca îşi iubea nevasta şi lui îi era necazul mare pe Vodă Şerban, nu pe soţia lui. Ba chiar dragostea de soţ a biruiţ pînă la urmă pe aceea a amantului.

În 1675, doamna Dafina, care se afla atunci la curtea ginerelui ei la Bucureşti, îşi mărită a doua fată, pe Maria, avută cu Dabija Vodă, după Iordachi Ruset, fiul lui Constantin Cuparul. Aceasta era o copilă de 14 ani, care 9 luni mai tîrziu muri în durerile facerii. Niciodată nu s-a mai putut mîngîia biata doamna Dafina de durerea ce-i pri- cinui această moarte timpurie. O mai aflăm, în a treia domnie a lui Duca, în Moldova, mergînd de ici-colo, la Iaşi, la moşiile ei, Prăjeşti în judeţul Neamţ, Răcăciuni în Bacău, tîrîndu-şi durerea după ea şi îngrijind cu o dragoste renăscîndă de mamă, pe unica ei nepoţică, a cărei naştere pricinuise moartea fetei ei.

S-a stins, bătrînă, prin 1683, lăsînd după ea un nume cinstit, ceea ce nu vom putea spune despre fata ei, doamna Ducăi Vodă, a cărei ruşinoasă bătrîneţe o vom arăta-o în capitolul viitor.Capitolul XXIV

DOAMNA ANASTASIA DUCA

ariera lui Ghcorghe Duca fusese ciudată. Albanez, ca şi Vasile Lupu, ca şi Ghica bătrinul, însă de neam grec curat, venise de copil la Iaşi să-şi caute şi el norocul. Neavînd nici un sprijin, fu nevoit să intre băiat de pră vălie. Rămase mulţi arii după tejghea, măsurînd postavuri, cu puţină nădejde de îmbogăţire, cînd, într-o zi, o întîm- plare fericită îl împinse deodată înainte. Anume un foc care izbucnise în preajma curţii domneşti trezise pe vodă din somn, şi dînd el alarma, nu răspunse nimeni la chemarea lui. Vasile Lupu intră în odaia aprozilor, pe care o găsi goală, căci toţi erau plecaţi în oraş cu dorul. Voievodul se înfurie, porunci alungarea tuturor de la curte şi înlocuirea lor cu tineri de orice condiţie, clar chipeşi la vedere. Printre aceşti noi veniţi căzu norocul şi pe Gheorghe Duca, tejghetarul. „Un tînăr", zice Del Chiaro „de toată frumuseţea, inteligent şi iscusit". Şi astfel, fiind acum în apropierea lui vodă, care întotdeauna şi-a ajutat compatrioţii, el se tot înălţa în rang, cumpărînd moşii şi adunînd averi, pînă ajunse să ia de nevastă pe fata doamnei Dafina, intrînd astfel în legătură de înrudire c u toată boierimea Moldovei. Dabija îl făcu mare vistiernic şi Dabijoaia voievod.

C-o fi fost Duca de toată frumuseţea, nu se cunoaşte după chipul ce ne-a rămas de la el. în

schimb însă, soţia lui, Anastasia 'Buthuş, pare a fi fost o femeie încîn- ţătoare. înaltă, mlădioasă, oahi negri focoşi sub nişte sprîncene în cerc, nasul subţire şi gura mică făceau din Anastasia o arătare după care multe inimi s-or fi prăpădit. Era deşteaptă, energică şi plină de temperament, ca mamă-sa. însă, cu mai puţin amor propriu decît - doamna Dafina, Anastasia n-a ştiut, pînă la urmă, să-şi ţie demnitatea şi rangul. A fost mai mult femeie decît a fost doamnă.

Duca Vodă şi doamna lui fură primiţi în Iaşi cu bucurie de nişte boieri care considerau pe noul lor voievod, crescut printre ei, mai român decît acei moldoveni care le veneau din Stambul cu tuiurile domneşti, fără a cunoaşte nici obiceiurile, nici limba ţării. Şi, în adevăr^ Duca s-a arătat în această domnie dintîi care a ţinut cinci luni, cunoscător al intereselor sale, purtîndu-se blînd cu fiş- tecare. însă o neînţelegere îl făcu să-şi piardă în curînd domnia.

Vizirul Ahmed (fiul celebrului Kiupruliu), avind încredere în Duca, îl însărcină să descopere dacă o fi adevărat zvonul că Gherai, hanul tătarilor, umbla să se haineâscă, trecînd din partea ruşilor. Pentru a putea pune mîna pe un răspuns al hanului, Duca îi scrise că ar avea şi el de gînd să se lepede de turci, însă această scrisoare ajunse în mîna paşei din Silistra, care necunoscînd înţelegerea dintre domnul Moldovei şi vizir, o trimise la Poarlă. Ahmed Kiupruliu se afla, din nenorocire, în Creta, şi neştiind celc întîmplate, nu putu dezvinovăţi pe Duca, care-şi pierdu scaunul.

Mazil, el porni la Stambul, împreună cu doamnele Anastasia şi Dafina şi rămase acolo, prizonier, pînă la întoarcerea vizirului din. Creta. Lucrurile lămurindu-se abia atunci, Duca Vodă îşi recăpătă domnia, după ce, firește, mai vărsă multe pungi de bani în mîinile celor în drept a le. lua. în vara anului 1669, după doi ani de lipsă, Duca era din nou în Moldova.

în timpul acesta scaunul din Iaşi fusese ocupat de Ilieş Vodă, fiul lui Alexandru Ilieş, nepotul lui Ilie Turcitul, strănepot al lui Petru Vodă Rareş. Muşatin deci prin sîngele ce-i curgea în

vine, Ilieş Voievod, crescut în Stam- bul, nici românește nu ştia şi trebuia, în ţara lui, să se înţeleagă cu tălmaci. Totuşi, poporul pare a fi fost mulţumit de el, căci în vremea lui „a fost pace şi belşug în ţară".

Cînd, scos din scaun de Gheorghe Duca, el porni din nou spre Stambulul lui, o mînă neprietenă îi puse otravă în băutură şi astfel se prăpădi ultimul vlăstar din osul lui Ştefan cel Mare, înstrăinatul muşatin coborîtor din descălecătorul Moldovei. Mîna neprietenă, zicea lumea că era a unui om de-al lui Duca Vodă.

Cu această învinuire — năpastă sau nu — încep toate celelalte nemulţumiri ale moldovenilor împotriva acestei de-a doua domnii a lui Duca Vodă. Căci, cu datorii în Stambul şi lacom de avuţii, el începu un sistem de jupuire ca-n vremurile rele dinainte de Vasile Lupu. Poporul, nemaiputîndu-l suferi, se răsculă, ou Mihalache Hîncu în cap şi cu serdarul Durac. E cunoscuta răscoală a Lăpuş- nenilor şi a Orheienilor, asupra căreia n-avem a ne întinde aici. Duca Vodă, cu toată casa lui, doamna, soacra şi copiii, părăsi curtea domnească, care fu devastată, se retrase pe helesteul Bahluiului în jos, şi văzînd că răscoala ia proporţii din ce în ce mai mari, fugi în Muntenia. In această pribegie, fu întovărăşit de toţi grecii aduşi de el din Constantinopol şi împotriva cărora se răsculaseră în special Hîncu şi Durac. Grecii aceştia erau mai cu seamă Roseteştii, toţi fiii lui Anton şi toţi fiii Cuparului, care de atunci se stabiliră mai cu temei în ţară de n-o mai părăsiră apoi niciodată.

În Bucureşti trebuie să fi cunoscut Duca întîia dată pe Cantacuzini, cu care se împrieteni cu atît mai uşor, cu cît cumnatul său Lupaşcu Buhuş ţinea în căsătorie, după cum am arătat, pe o vară primară de-a lor, pe Safta Cantacuzino, fiica lui Toma, Prietenia aceasta duse la mare bucluc, căci doamna Anastasia şi Şerban Cantacuzino se plăcură. însă, pe atunci, e probabil că n-au avut vreme să se apropie mai mult; au rămas numai c- un dor în suflet, pe care viitorul va avea grijă să-l aţiţe îndeajuns pentru a priciraui amîodorora

plăcerile şi neplăcerile ce remorcă dragostea după sine.

Căpătînd un puternic ajutor de la turci, după două luni de zăbavă, în martie 1672, Duca se întoarse în Moldova cu Aii Paşa şi cu hatmanul Buhuş în fruntea oştirii, sfărîmă cetele şi pilcurile lui Hîncu şi ale lui Durac, şi aruncă pe capii lor dincolo de Nistru, la cazaci.

întors în Iaşi cu familia şi cu grecii lui, oa şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, el începu din nou sistemul său de despoială, pe care nu avu vreme să-l ducă în anul acela la capăt, întrucît turcii, declarînd război polonilor, îi porunciră să pregătească oştile şi proviziile.

în timpul acesta, Ghica Vodă recăpătase domnia Munteniei şi reîncepuse prigonirea Cantacuzinilor pe care am arătat-o în capitolul precedent. Toţi fraţii fură băgaţi **la** închisoare, bătuţi şi storşi de bani. Singur Şerban, după cum am văzut, scăpă prin fugă, refugiindu-se în Moldova, unde Duca Vodă îl ascunse la mănăstirea Hangului, trimi- ţînd răspuns lui Ghica cum că nu are ştiinţă să fi pribegit vreunul din fraţii Cantaouzini în ţara lui. Totuşi, cînd Grigore Ghica fu nevoit să meargă şi el în Polonia pe urma armatei turceşti, trecînd prin Moldova trimise plicuri din oamenii lui să-l caute pretutindeni pe Şerban. Acesta, prinzînd de veste, — foarte probabil prin binevoitoarea îngrijire a domniţei Anastasia — trecu în grabă munţii (Hangu fiind lîngă graniţa Transilvaniei) şi fugi, prin tot Ardealul, tocmai la Stambul.

între timp, sultanul în persoană se îndreptă cu oastea lui asupra Cameniţei. Trecu prin Iaşi, — prima vizită a unui padişah în capitala Moldovei. Domnul îi ieşi înainte cu daruri scumpe, cai arabi, lighean şi ibric de argint. Pe ulite se întinseră bucăţi de atlas, în care calul „umbrei lui Allah pe pămînt" binevoi să-şi înfunde copitele. Mari clipe trăiră Iaşii atunci! însă la întoarcerea de la asediul cetăţii Cameniţa, oare n-a putut fi luată, sultanul se opri din nou la Iaşi, într-o dispoziţie de spirit puţin favorabilă moldovenilor. Din turnul bisericii

Sfîntului Neculai Domnesc el puse pe muezin să cheme pe drept- credincioşi la ruga lui Allah, iar la Duca Vodă, care după părerea lui nu-i aprovizionase destul de bine armata, trimise un capugiu să-i puie cîrpă neagră pe umăr şi să-i. zică răstit fatala vorbă : mazîl!

Din nou, întreaga familie domnească luă drumul Stam- bulului. însă de data aceasta padişahul hotărî moartea lui Duca, căci îi trebuia un ţap ispăşitor pentru rezistenţa lui Sobieski la Cameniţa. „O blană de vulpe de Mosc, neagră, prea bună şi scumpă" scăpă pe Gheorghe Duca din încurcătură. Padişahul o găsi atît de frumoasă încît dărui voievodului Moldovei viaţa.

Ieşind din închisoare, Duca se stabili în casa lui din. marginea Eyubului, în aşteptarea unor zile mai bune.

Acolo, în Constantinopol, se afla întreaga familie a Cantacuzineştilor din Ţara Românească, sosită, după cum am văzut, în urma stăruinţelor fugarului Şerban, care, împrietenindu-se cu Kara-Mustafa, obţinu o poruncă a acestuia către Ghica Vodă să elibereze din închisoare pe toţi fiii postelnicului Constantin şi să-i trimită la Stambul.

Pentru a doua oară Duculeştii şi Cantacuzinii se aflau laolaltă, reînnoind prietenia din Bucureşti şi petrecînd împreună liniştite zile, în aşteptarea a ceea ce mai era soarta să le hărăzească.

însă în liniştea aceea patriarhală, patimile se răscoliră din nou în sufletele lui Şerban şi a Anastasiei. Farmecul nopţilor Bosforului biruind, fosta doamnă a Moldovei şi viitorul domn al Munteniei se iubiră. Cum e şi firesc, numai două persoane n-avură habar de această intrigă amoroasă : Maria Cantacuzino, femeia lui Şerban, şi Gheorghe Duca, soţul Anastasiei.

în Bucureşti, Grigore Vodă Ghica n-avea linişte şi somn ştiind pe toţi duşmanii lui împreună acolo, în centrul unde se fierbea oala domnilor din ţările noastre. El trimise lei peste lei şi galbeni peste galbeni pentru a obţine exilul Cantacuzinilor într-un loc depărtat, Asia sau Africa. Izbuti, însă

numai pe jumătate. Jupîneasa Ilinca, văduva postelnicului, şi cei trei fii mai mici, Mihai, Matei şi Iordachi, rămaseră la Constantinopol. De asemenea Pîrvu, fiul lui Drăghici (care murise din anul 1668), precum şi nurorile, nepoţii, fiicele şi cumnatul lor, Radu Creţulescu, fură meniţi a lua drumul exilului. Şi încă era un fel de formă căci li se hărăzise drept loc de surghiun insula Creta, cea de curînd cucerită de veneţieni, unde Cantacuzinii aveau rude bogate şi influente, familia Rali, veri de-al doilea eu ei.

Deocamdată Şerban nu ştia bine ce-l aştepta. Prudent, el nu se mai arăta nicăieri. în ziua cînd prinderea şi surghiunul lui fură definitiv hotărîte, înccpură ceauşii să-l caute pretutindeni şi nu-l putură găsi. Casa lui din Curu-Cîşme, pe Bosfor, fu scotocită de sus pînă jos, şi de asemenea în celălalt capăt al oraşului, înspre Eyub, casa lui Duca Vodă de lîngă Poarta Maritimă, situată-într-o ulicioară caro dădea în strada Fanarului. Totul fu în zadar, Şerban nu era nicăieri. De pe urma unei. indiscreţii poate, sau din iscusinţa vreunui turc mai dezgheţat, ascunzătoarea lui fu în sfîrşit descoperită : podul casei doamnei Anastasia, în locuinţa dintre Fanar şi Eyub, care mai fusese ccrcctată.

Afacerea făcu mare vîlvă, rămînînd consemnată în. cronică şi în rapoartele ambasadorilor străini. Neştiutorul soţ pare a fi prins de atunci oarecari bănuieli.

Totuşi, poate nefiind încă sigur, poate din pricină că mai avea nevoie de sprijinul puternicilor Cantacuzini, Duca închise ochii. Iar cînd, în noiembrie (1674), Sobieski distruse la Ilotin „întreg aliotmanul", toată armata turcă învinuind într-un glas pe Ghica de trădare şi atribuin- du-i lui singur grozavul dezastru, Gheorghe Duca se ridică deodată cu pretenţie asupra tronului vacant al Munteniei, pe care-l obţinu prin sprijinul aceloraşi familii aliate şi coalizate, care deveniseră o putere : Cantacuzinii şi Rose- teştii.

în decembrie următor Duca era în Bucureşti eu doamna şi copiii, cu toţi fiii Cuparului şi ai lui

Chiriță Dracu, cu neamul Cantacuzinesc în păr, afară de Șerban și Constantin, după care trimise în grabă la Crit (Creta) să-i scoată din surghiun.

în schimb, Stroe Leordeanul și oamenii lui trecură în grabă munții, căci așa era scris de zeci de ani acum, să fie Țara Românească prada acestei lupte de familii pentru ispășirea nevinovatei morți a postelnicului Constantin.

Evident că toți fiii acestuia se credeau acum, nu numai în sfîrșit în afară de orice pericol, dar în măsură chiar să-și răzbune din nou împotriva omorîtorului tatălui lor. însă ei nu socotiseră două lucruri : lăcomia lui Duca, în sprijinul căreia Leordeanu era mai indicat decît Canta- cuzinii, care rămăseseră oameni de treabă, și apoi — de ! — vechile bănuieli, care nu erau făcute să omoare pe vodă de dragostea amantului nevestei lui.

Așa încît Duca trimise în Ardeal să cheme pe fugari înapoi, jurîndu-le nu numai că n-o să le facă nimic, dar c-o să-i aibă la mare cinste. întrucît Pîrcu Cantacuzino, fiul lui Drăghici, merșe în persoană să dea lui Stroe această veste bună — ce întîlnire o mai fi fost între cîine și lup ! — Stroe se încrezu în vorbele Pîrvului și se întoarse cu ai lui Bucureşti.

Duca, ținîndu-se de vorbă, începu să împartă slujbele statujui între membrii celor două partide dușmane, printre care, firește, mai strecură pe toți Rosetiștii lui.

Dar Șerban Cantacuzino crezuse că aducerea lui Stroe în țară era din partea lui Duca numai o stratagemă. Cînd văzu el că ucigașul se înfige de-a binelea în cașcaval și că vodă nu zice nimic, ticlui la repezeală o înscenare de trădare, al cărei rezultat fu arderea cu. fierul roș pe pieptul gol, al lui Radu Dudescu, ginerele lui Băleanu (și bunul prieten al lui Leordeanu). Executorul acestei ororî fu armașul cel mare, Nic Grădișteanu. Dar pîra adeverindu-se de scornitură, boierii fură iertați, și învrăjbirea între cele două partide nu putu decît să crească și mereu tot să crească.

în 1676, Duca fiind nevoit să plece din nou la război în contra polonilor, Leurdearuu ticluiește

el de data aceasta un complot de trădare a Cantacuzinilor împotriva lui vodă. Bătrînul vistiernic, obişnuit cu atari. îndeletniciri, îl ticluieşte însă în aşa fel, încît la întoarcerea lui vodă în ţară, vorbele înşelătoare prind.

Şerban logofătul şi Constantin stolnicul fură prinşi, închişi şi ameninţaţi cu moartea. Gheorghe Vodă Duca începea deci să-şi dea arama pe faţă. însă ceilalţi trei fraţi ai lui Şerban izbutind să fugă în Ardeal, domnul, care ştia ce pot oamenii aceştia cînd stau cu prietenii lor turci de vorbă la Stambul, se făcu a uita toate — vina era de altfel închipuită —, scoase pe Şerban şi pe Mihai din închisoare şi trimise după ceilalţi fraţi în Ardeal să-i aducă în ţară. De altfel, această milă domnească o datorîră ei mai mult legăturilor de familie ce uneau pe Cantacuzini de Duculeşti. Stolnicul Constantin, al treilea fiu al postelnicului, luase acum în căsătorie pe-o Buhu- şească, Safta, ceea ce-i asigura sprijinul soacrei lui Duca, doamna Dafina. Cît despre Şerban el însuşi, avea doar cine să-i poarte grija, căci e îndeobşte cunoscut că între bărbat şi amant, femeia nu stă să aleagă. Cronicarul Constantin Filipescu, duşmanul Cantacuzinilor, e cel care colportează micile intrigi menite să discrediteze. El e cel care ne asigură că „aşa se auzea, că vrea vodă să-i omoare, dar Dabijoaia, soacra Ducăi Vodă, şi doamnă-sa Anastasia au stătut tare pentru dînşii şi i-au slobozit".

Lucrurile rămăseseră deci într-un fel de ***statu quo*** armat, şi anul 1677 se petrecu fără incident, stînd la divan împreună cu Leurdenii, Bălenii, Rusăteştii şi Cantacuzinii, arătîndu-şi doar colţii, fără a se muşca. Însă Şerban înţelese că altă cale de-a trăi o dată liniştit în ţara lui nu era, decît de-a căpăta el însuşi domnia. Prin prietenii lu! la Stambul, începu, de data aceasta, să lucreze efectiv în sensul dorit.

În 1678, Duca Vodă porni iar cu armata vizirului ia împresurarea cetăţii Cehrinului (Ucraina), pe eare cazacii o închinase Moscoveii iar sultanul o voia a lui. Caimacam în Bucureşti rămaseră Şerban Cantacuzină, Hrizea (ginerele

Băleanului) şi Iordachi Ruset, iarăşi un compromis, o mixtură de doi duşmani şi un neutru[12]. Cu vodă la armată plecaseră stolnicul Constantin şi spătarul Mihai Cantacuzino, banul Corbeanu, cumnatul lor şi doi nepoţi, Pîrvu Creţulescu şi Constantin Brîncoveanu.

Cehrînul fiind în sfîrşit luat în anul acela, vizirul Kara-Mustafa se întoarce învingător şi în bune dispoziţii, iar în urma lui, Gheorghe Duca Vodă, mulţumit şi el. însă în Iaşi îl năpădiseră veştile tulburătoare sosite proaspete din Muntenia.

Căci iată ce se întîmplase s

Pe la începutul lui septembrie sosise în Bucureşti un ciohodar turc cu o scrisoare către Şerban Cantacuzino din partea unui bun prieten de-al său, meghistanul Porţii. Fetfăţ, prin care-l îndemna să vie repede la Stambul, căci toate fiind pregătite, acum îi este vremea să-l facă domn.. La curtea domnească ciohodarul dete întîi cu ochii de vistiernicul Hrizea Popescu, care-l întrebă din partea cui vine şi cu cine vrea să vorbească. Răspunzîndu-i turcul că vine din Constantinopol la logofătul Şerban pentru o treabă, Hrizea îi răspunse : „Eu sînt Cantacuzino". Deştepţi cum sînt deseori turcii, ciohodarul îl luă la o parte, dîndu-i scrisoarea şi mai zicîndu-i şi din gură pricina, cum îl învăţase Fetfăţ maghistamil. Vistiernicul, mulţumindu-i, îl umplu de daruri şi-l trimise de olac lui Duca Vodă la Iaşi, să se bucure şi el de credinţa supuşilor săi. Hrizea, să nu uităm, era ginerele Băleanului.

Bietul Şerban habar n-avea de nimic. În calitate de întîi caimacan, el supraveghea nişte lucrări de refacere ale curţilor domneşti. Pe la chindie, logofătul doamnei i se înfăţişă, rugîndu-l din partea ci să poftească în grabă, fiindcă avea în seara aceea un ospăţ mare, şi musafirii aşteptau, neputîndu-se aşeza la masă fără el. Fără să-şi mai schimbe conteşul şi anteriul şi fără, să-şi mai frece barba cu mirodenii, Şerban, care presimţise, că graba aceasta prevestea ceva nobişnuit, se urcă în sala ospăţului, întrebînd doar din ochi pe doamna dacă s-a întîmplat ceva. Povestea nu ne spune ce mijloc întrebuinţă Anastasia pentru a-l înştiinţa că-

i este viaţa în pericol; vreun semn, vreo vorbă. în şoaptă, vreo scrisoare furişată ? Oricum o fi fost, Şerban înţelese, şi pretextînd că mai are c poruncă de dat, ieşi din sala ospăţului, furişîndu-se nevăzut de la curte, merse drept acasă la el şi, încălecînd un bun cal arăbesc, o luă la goană peste Dîmboviţa în pădurea Cotrocenilor [3].

Văzînd Hrizea că nu se mai întoarce logofătul la masă, bănui că-i fuseseră planurile descoperite, şi trimise în grabă gonaci după el. Dar pe atunci Cotrocenii nu erau nici măcar mănăstire, necum palat, grădină sau pădure. Era un codru, parte din codrul Vlăsiei. Găseşte-l pe Şerban în întunecimea acelor desiguri ! Trei zile l-au căutat oamenii fără a putea da de urmele lui. în ziua a patra, aflînd că gonacii au plecat, o luă pe poteci, noaptea, înspre mănăstirea Comana, înapropierea căreia, pe moşia Coeni, se afla maică-sa cu fraţii lui mai mici, Matei şi Gheorghe. îmbrăţişări, sfaturi şi jurămînt că nu se va mai întoarce în ţară decît domn. Încăleca apoi din nou şi trecînd Dunărea pe la Giurgiu, o întinse drept la Stambul.

Cumnatul său, Radu Creţulescu, o apucase pe de altă parte peste munţi, în Transilvania.

Vestea fugii lui Creţulescu sosi cea dinţii la laşi. Fiul său, Pîrvu, care se afla pe lîngă domn, de frica celor ce s-ar putea întîmpla, o luă şi el la goană peste -munţi, împre.unîndu-se cu tată-său, în Ardeal. Constantin Brîn- coveanu şi spătarul Mihai îi urmară pildă. Duca, exasperat, chemă pe singurul Cantacuzino care mai rămăsese pe lîngă el, pe stolnicul .Constantin, şi-i spuse că-i va ierta pe toţi, chiar pe Şerban, a cărui dovadă de trădare o ţinea în mînă, dacă poate stolnicul să hotărască pe toţi fugarii a se întoarce înapoi. Constantin, firească, asigură pe vodă cu mari jurăminte că-i va aduce pe toţi, în păr, la Bucureşti, încălecă în toată graba, dar nu se mai întoarse nici el în ţară cît ţinu domnia Ducăi Vodă.

Acesta, amărît, se întoarse în Bucureşti, şi e păcat că de nicăieri nu putem afla cum s-a întîmplat întâlnirea între el şi doamnă-sa. Fiindcă, oricum, trebuie să fi aflat ol despre scena

banchetului. însă, deşi e foarte sigur acum că legăturile dintre Anastasia şi Şerban îi erau cunoscute, totuşi Gheorghe Duca a urmat constant a-şi ţine doamna pe lîngă el, a-i purta mereu de grijă şi, după cum se va constata din cele ce urmează, a o iubi — fiindcă, în astfel de materie, amorul propriu nu întotdeauna poate învinge patima sufletului.

Ahmed Paşa, vizirul, întors la Constantinopol, fu asediat de prietenii lui Şerban, în frunte cu înfluentul ma- ghistan Fetfăţ, încît de hatîrul lor ca şi de-al numeroaselor pungi bine garnisite, trimise pe logofătul Cantacuzino la Bucureşti cu tuiurile domneşti, voievod al Ţării Româneşti. Pe de altă parte, însă neavînd nici un motiv de-a mazili pe Gheorghe Duca, îl mută frumos din nou în Moldova al cărei scaun devenise vacant.

Toate se aşezară după placul fiecăruia, căci Duca era ol însuşi de fapt mai mulţumit de-a domni în Iaşi, unde crescuse, boierise şi mai domnise de două ori, decît în Bucureştii cei turburători, de-ai căror rosturi el era străin.

Între cele două domnii din urmă ale lui Duca în scaunul Moldovei se strecuraseră trei voievozi : Ştefan Pe- triceicu, socrul lui Ilie Sturza (1672—74) ; Dumitraşcu (Dantacuzino (1674—75), acel nepot al postelnicului, care, împreună cu Leurdeanu, fusese părtaş la omorul lui ; şi Antonie Ruset (1675—78), zis Chiriţă Dracu, care din boier influent ajunse şi el domn, pentru păcatele lui, după cum vom arăta în capitolul viitor.

A treia domnie a lui Duca în Iaşi fu mai nesuferită moldovenilor decît cele două dintîi. Petrecînd din doi- sprzece ani zece în scaun, îl apucase şi pe el nebunia măririlor. Dorinţa lui ar fi fost să fie principe al Transilvaniei, scaunul Moldovei să-l dea fiului său Constantin, al Munteniei fiului Matei, iar pe viitorul său ginere să-l facă hatmanul Ucrainei. Dacă mai adăugăm la aceasta cheltuielile făcute cu ridicarea bisericii Cetăţuia şi a palatului din curtea acelei mănăstiri, zugrăvirea Sfintului iNioolae Domnesc, precum şi reclădirea din temelie a mai multor biserici şi

edificii, înţelegem că vodă avea nevoie de bani mulţi, că puse. deci grele dări, nu aiumai asupra oamenilor de rînd, dar chiar asupra boierilor, şi că prin aceasta îşi atrase ura tuturor. Un complot, care tindea să răscoale din nou pe lăpuşneni şi orheeni, pentru a răsturna pe acest nesuferit voievod, fu descoperit de iscusitul cumnat al domnului, hatmanul Alexandru Buhuş, şi costă viaţa a trei boieri : Gheorghiţă Bogdan, jicni cerul, .Vasile Gheuca, marele vistiernic şi sulgerul. Lupu. Lucrurile se potoliră, dar în ascuns ura mocnea.

Şi apoi, dacă ar fi numai atît. „La cursul anilor 1788", zice Nicolae Costin, „iară de la Cristos 1680, în luna lui decembrie 10 zile, ivitu-s-au pe cer o stea cu coadă, căreia îi zic latinii cometa, adică mătura[4]. Şi lungă era de cuprindea jumătate de cer, începînău-se întîi de jos într-o stea, despre partea Ţărei Ungureşti, între amiază-zi şi între apus. Apoi, de zi ce trecea, tot se urca pe cer către rniază-noapte în sus şi dindărăt se scurta, şi aşa a trăit şapte săptămîni şi patru zile, pînă la întîia a lui februarie ; de aici s-au stins şi au pierit. De care mulţi astronomi strîngîndu-se prin alte ţări au făcut pronostic ce se va întîmpla după aceea în lume ; care lucru curînd aceea vrajbă mare în oşti au fost, iar mai vîrtos între împărăţia turcului şi împărăţia neamţului".

Iar mai departe : „Într-acest an, în luna lui august 9 zile, marţi de noapte, 3 ceasuri către zi, au fost cutremurul mare de pămînt încît au căzut icoanele jos de prin biserici şi vase şi poliţe de prin casele oamenilor. Spuneau bătrînii cum n-au apucat cutremur mai straşnic ca acela, şi huetul venea despre miazănoapte. Iar după aceea să vezi răutăţi în ţară, şi prăzi şi robii de oşti păgîne, şi vărsare de sînge".

În 1926, cînd a ars palatul regal din Bucureşti, spuneau doar cetăţenii secolului al XX-lea, că e „semn rău", şi în adevăr că a ajuns mai apoi ţara la pragul falimentului, cît ce să te miri dacă bătrînii ştiau că relele de sub Ducă Vodă de la cutremure veneau şi de la steaua cea cu coadă î Visele de mărire ale lui Duca Vodă nu se înfăptuiră

întocmai, însă în bună parte da : Căci sultanul hotărî să-l dea hătmănia căzăcească, făcîndu-l astfel domn al Moldovei şi al Ucrainei, lucru nemaipomenit pînă atunci şi nici de atunci încoace.

În vederea acestei înscăunări, Duca fu chemat la Gonstantinopol. El luă cu sine pe fiică-sa Catrina, pe soţia lui şi pe soacra Dafina, care mai trăia, gata ca mai înainte la sfaturi cuminţi.

Un mare bucluc familial reclama prezenţa tuturor la Stambul.

Ecaterina era logodită cu Ştefan, fiul lui Radu Leon Vodă, fostul domn al Munteniei. O logodnă din acelea făcută pe nevăzute — mariaj de convenienţă — o domniţă cu-n fiu de voievod, făgăduiţi unul altuia de cînd erau amîndoi mici. însă cînd se făcură mari şi se cunoscură, cam în ajunul nunţii, domniţa Catrina refuză hotărît să ia pe Ştefan de bărbat. Fiindcă, mai întîi, era urît, şi fiindcă, al doilea, era nebun. Nieolae Costin spune despre elî „Feciorul Radului Vodă bolnăvindu-se, din acea boală lipsise şi din minţi, iar mai pe urmă se îndreptase; iar tot să zic că era pe deplin cuminte nu pot, că umbletul lui nu-l arăta a fi deplin înţelept".

Toate stăruinţele rudelor şi prietenilor fură zadarnice, hotărirea domniţei do a nu lua de 'bărbat pe omul acesta fu. nestrămutată. De altfel, nu numai faptul că Ştefan Tomşa era cam într-o ureche îndemna pe tînăra domniţă să nu-l vrea de bărbat; mai era la mijloc o mică chestie sentimentală. în timpul lungii perioade de logodnă, Ca- trina, care se făcuse acum măricică, cunoscuse un tînăr grec, pe Iordachi Muselim, de neam bun, chipeş la vedere şi bogat. Tinerii ş-au amorezat unul de altul, şi părinţii fetei, ca şi bunica ei Dafina, vedeau cu ochi buni încuscrirea neamului lor cu acel al Muselimilor, familie aparţinînd unei ramuri a Ramadan-Paleologilor.

Toate aceste considerente nu priveau însă pe dezamăgitul logodnic, care se hotărî într-o zi să cheme toată familia domnitoare a Moldovei în judecata divanului împărătesc, la Stambul, pentru a-i sili să-şi ţină angajamentul. Domnii noştri,

numărîndu-se printre cei mai înalţi demnitari ai imperiului, nu puteau fi judecaţi decît de sultan.

Mergînd aşadar Duca Vodă să capete hătmănia Ucrainei, se înfăţişă la acel divan cu siguranţa că. va învinge, cu atît mai mult cu cît avea, în afară de vaza de care se va bucura acum la Poartă, două alte şanse de cîştig, anume aurul vistieriei Moldovei şi frumuseţea fetei sale.

Cînd pătrunse Ecaterîna în sala judecăţii din s^rai, cu ochii plînşi şi frumoasă ca o arătare, multe inimi, zice-se, s-au frînt de mila ei.

Dar nimic nu folosi, nici cele o mie de pungi, nici ochii domniţei. Sultanul hotărî că Duca se va întoarce în Moldova cu tuiurile, cu buzduganul şi cu titlul neobişnuit de : ***Gospodar Zemlî Moldavskoi i zemli Ucrainscoi,*** însă că va remorca în urmă-i pe Ştefan beizadea, fiul Radului Vodă, şi că, abia sosit în Iaşi, va face mare nuntă domnească, cum se şi cuvenea luminatei feţe a coborîtorului din Ştefan Tomşa, asaşinul lui pegppt.

Aşa se şi făcu. Duca Vodă trimise, din Iaşi, soli prin vecini să poftească nuntaşi din Polonia, Transilvania, Ţara Românească şi Ucraina — cîte doi din fiecare ţară — şi cînd se adunară cu toţii în capitala Moldovei, la 4 noiembrie 1681, se începu o nuntă ca-n vremea lui Vasile Lupu.„Şi s-au veselit două săptămîni eu feluri de feluri de muzici şi de giocuri şi cu pehlivani şi cu puşte. Şi un vornic mare purta un cap de danţ şi alt vornic mare purta alt cap de danţ, îmbrăcaţi cu sarvanele domneşti. Numai mirele şi mireasa, fiind feciori de domni, nu giuca în dări- ţuri pe afară, ci numai în casă ; iar afară giuca boierii, cît nu era nuntă, şi era minune" .(Ion Neculce). —- „Numai celor din ţară", zice Nicolae Costin, „nu le era foarte veselie că acea cheltuială era tot din spinarea ţării". Duca nu înţelegea că după ce cheltuise atîtea pungi pentru a strica această logodnă, să cheltuiască acum altele pentru a face nuntă. Deci, cine să plătească veselia grecilor ? — Românul! Dar atunci pînă la ultima .para, să nu-l coste pe vodă nici de-o pîine măcar. Şi aşa s-a întîmplat că : „mergînd vornicii la tîrg, Ciocîrlan'şi Ponici, la Duca Vodă de-au cerut de cheltuială, ca să cumpere numai ce-ar trebui din tîrg pentru cuhne, i-a bătut cu buzduganul pînă la moarte, ci mai ales po Nicolae Ciocîrlan. Cît l-au dus oamenii lui pînă acasă, a şi murit; nici un ceas după bătaie n-a putut trăi"..

Nunta făcută împotriva voinţei miresei, costase deci şi viaţa unui om. Iar de aici încolo, lăcomia şi răutatea Ducăi Vodă nu .¡mai cunoscuseră margini. Impozite peste impozite, noi scornituri de tot felul de dări, pe care trebuiau să le plătească şi boierii, nu numai oamenii de rînd. însă aceştia erau obişnuiţi cu privilegiile lor, că doar de asta erau boieri şi se deosebeau de prostime. Ei nu voiră să plătească, iar alţii nici nu putură, căci Duca nu se uita la cît are omul, ci la cît are el trebuinţă. Şi începură atunci o serie de bătăi şi de cazne, cum nu mai văzuse Moldova de aproape o sută de ani. Toată boierimea trecu prin mîna călăului : Spătarul Tudosie Dubău

(cronicarul), Toader Paladi, vel vornic de Ţara de sus, Chiriac Sturza, biv vel spătar şi alţii „erau toţi închişi la seimeni şi puşi în fiare. Pe Ursachi, cea fost vistiernic mare, cel vestit de bogat, l-au dezbrăcat cu pielea şi l-au legat la stîlp la ger, fiind iarnă, de la care, ţihînd-l un an în temniţă şi bătînd-l la tălpi, iau luat 250 de pungi de bani. Pe Isar vistiernicul şi pe Andrei Şipoteanu, vornicul de poartă, dezbrăcîndu-i cu pielea goală şi un'gîndu-i cu miere, vara, i-au legat la stîlp, de-i mîncau muştele şi albinele"[1]. (Costin).

Şi nu fu numai atît. Chiar pe femei le chinuia, cînd,. fiind văduve, nu mai puteau răspunde bărbaţii lor birul. Astfel jupînesele lui Ştefan Brăescu şi a lui Bucium şi a lui Sandu Stamati comisul, le-a legat de turnuri şi le închise în odăile seimenilor. Aceasta din urmă era vara de-a doua cu doamna Anastasia, cum era de altfel şi jupîneasa lui Gheuca, cel omorît cîţiva ani înainte. Nici o consideraţie de situaţie socială sau de înrudire nu lua Duca Vodă cînd era vorba de bani.

Dar se aflau pe atunci şi oameni de treabă. Frumoase sînt vorbele lui Iane Hadîmbul ce le grăi Ducăi Vodă pentru jupînese şi pe care Costin ni le transcrie întocmai : „Doamne, mă rog să am la măria ta pas, să grăiesc măriei tale două, trei cuvinte. Eu, doamne muiere n-am, copii n-am, să mă tem de osînda lor. În trecute zile te-ai mîniat măria ta pe mine şi ai trimis un armaş să mă înece în Bahlui. El, bată-l dumnezeu armaşul, n-au păzit să mă înece şi m-a îngăduit pînă te-ai dezmîniat. Şi acum îndrăznesc să grăiesc măriei tale pentru cele trei jupînese sărace ce stau legate la puşti, că văd că ¿nimeni nu-ţi îndrăzneşte a grăi, şi eu îndrăznesc : una, că-s bucuros cu-n ceas mai înainte să mor, a doua că nu s-a auzit nici într-o ţară, nici aflu scris în istorie, să se închidă şi- să se lege la puşti femeile boierilor morţi. (Atunci să fi zis Duca Vodă : să-i bată dumnezeu, păgînii. Şi îndată au poruncit de le-au slobozit)". Iar pe boieri nevoind să-i ierte, a fugit Dubău din închisoare şi după el s-au dus în pribegie în Polonia Gavril Neniul, Ilie Moţoc, Varlam logofătul şi frate-său Sbierea şi mulţi alţii, de-a rămas Moldova săracă

de boieri. Nicolae Costin, dîndu-şi seama că poate nici nu l-o crede lumea de toate cîte le spune, caută să convingă posteritatea — dar nu era nevoie — spunînd : „Mulţi din cetitorii acestui letopiseţ poate nici să nu creadă vreo unii, cetind şi văzînd atîtea tiranii ce-au făcut Duca Vodă, socotind cineva că doar a fost vreun pizmaş 'acestui domn acel ce-a scris. Însă eu, acela scriitor, pun martor pe dumnezeu şi mă las pe mărturia a toată Moldova, de la mare pînă la mic, că ei toţi mărturisesc că altfel n-a fost"»

Între timp însă, Duca petrecea. Luînd pe doamna Anastasia cu el, pe domniţa Catrina şi pe ginerele său Ştefan, se duse în Ucraina, să ia ţara în stăpînire. Primit la Nemirova de toată căzăcimea, cu alai domnesc, el numi locţiitor al lui acolo pe-un grec care vorbea rusește, Eni Credinevici, porunci să se facă curţi domneşti după gustul moldovenesc şi întomndu-se apoi în ţară, mai ridică la Ţicanovka al doilea rînd de curţi, după care se întoarse la Iaşi.

Anul 1682 îl petrecu vodă numai în chefuri, vînători, plimbări. Avînd curţi la Prăjeşti, în ţinutul Neamţului, care erau de altfel ale doamnei Dafina (Ea le deţinea de la Buhuş, întîiul ei bărbat, a cărui mamă fusese o Prăjească), el merse cu toată casa lui, nevastă, fete, fii şi ginere şi cu toată boierimea din Iaşi „şi-au zăbovit acolo vreo două-trei 'săptămîni, umblînd pe la vînaturi". De la Prăjeşti merse toată curtea la Sălişte, moşia bătrînului postelnic Constantin Ciobanu (Canano) „de l-au cinstit două zile, şi aşa iarăşi s-au întors la Iaşi la scaun".

Poate că atunci, cu prilejul acestei găzduiri, să se fi hotărît căsătoria Saftei, fata Ciobanului, cu Nicolae Buhuş, nepot de frate al doamnei Anastasia.

Însă toate astea au un sfîrşit. Din pricina stelei aceleia cu coadă, voiau turcii să se războiască cu nemţii. Şi nici mai mult nici mai puţin, le trebuia Viena, pentru ca, lovind împărăţia în inima ei, să pună în sfîrşit stăpînire pe tot centrul Europei şi să lăţească hotarele semilunei pînă la Baltica şi Marea Nordului, pînă la Rin.

în 1683 cucerirea Vienei fu hotărîtă, şi, ca întotdeauna, domnii ţărilor noastre trebuiau să aprovizioneze armata sultanului şi s-o urmeze apoi pînă la zidurile capitalei imperiului german, unde urmau deci să se întîlnească Şcrban Cantacuzino, domnul Munteniei, cu Gheorghe Duca al Moldovei..

Sînt lucruri de acelea pasionante, despre care istoria nu vorbeşte, dar care pe noi, epigonii, care vrem să des- coasem puţin sufletul omenesc, ne interesează mai mult decît însăşi soarta popoarelor ce se războiesc. Cum fu acea întîlnire sub zidurile Vienei, între mîndrul voievod Şerban, care purta pe steaua lui armele Bizanţului şi vulturul Germaniei, (era conte al Sfîntului Imperiu) şi rivalul său Duca Vodă, fostul prieten, care în două rînduri a vrut să-l omoare ? Cu ce ochi s-au privit ei ? Cu ce inimă şi-au strîns mîinile ? Cu ce vorbe s-au întîm- pinat? Atît doar ştim, că în privinţa felului cum urma sa lupte ei împotriva creştinilor, s-au înţeles de la început, de la Buda unde se întîlniră întîi. Numai că Şerban intrase în legătură cu nemţii într-un chip aproape im- prudent, pe cînd Duca Vodă se ţinu mai rezervat, ca un grec şiret ce era, aşteptând să. vadă de partea cui va fi izbînda. Cînd, în sfîrşit, după două luni de asediu, Viena era să capituleze, se zicea la noi că Şerban Vodă fu acela care sfătui pe vizir să nu dea încă lovitura hotărîtoare, - toare, avînd el ştiinţă în ascuns că Sobieski urma să sosească de la o zi la alta. Şi-n adevăr, la. 22 septembrie 1683, regele Poloniei era dinaintea Vicnei cu cei 85.000 de noi luptători, care reprezindu-se asupra armatei lui Cara-Muştafa, o nimici în cîteva ceasuri, gonind pe fugari peste hotarele Ungariei şi salvind astfel onoarea Europei şi a creştinătăţii.

De fapt, de atunci îi s-a tăiat vlaga turcilor, de la asediul Vienei. Iar de la pacea de la Karlowitz (1699) a început declinul imperiului otoman. Plouat, Kara-Mustafa se întoarse la' Belgrad cu atît de puţin curaj, încît nici nu avu puterea să facă ce s-a făcut întotdeauna în'atare împrejurări, să mazilească pe ambii domni ai ţărilor noastre, cărora se datora, în parte,

dezastrul. Şerban Cantacuzino se întoarse linişit la Bucureşti, iar Duca Vodă, în drumul lui spre Moldova, se opri întîi în Transilvania la principele Apaffi, căci, după atîta viaţă de lagăr, îi ardea iar de banchete şi de viaţă mai veselă. Acolo, în mijlocul unui ospăţ, i se aduse vestea că Moldova e răsculată şi c-au intrat leşii şi cazacii în ţară.

Şerban Cantacuzino, înainte de-a se despărţi de Duca, îi spusese cu mărinimie, sau poate cu şiretenie : „Iată, în ţara Moldovei se aude c-au ieşit leşii. Vino la mine, ca-ţi este doamna la Brăila, şi-i sta cîtăva vreme acolo, şi te voi griji de conace pînă vom vedea cum o mai fi".Însă Gheorghe Duca mulţumi frumos, nu primi găzduirea oferită de fostul ibovnic al nevestei lui, şi pornind, precum am arătat, de la Mihai Apaffi, se încredinţa că în adevăr erau în Moldova trebile cam tulburi. Totuşi, deşi Apaffi îl sfătui şi el să mai aştepte puţin şi-i făgădui chiar că-i va da 1 000 de puşcaşi pentru a linişti Moldova, Duca Vodă nu primi nici această propunere, că i se părea lui că veştile venite, din ţară erau exagerate. Sfatul, boierilor care-l înconjurau pe vodă, cei ce se întorceau cu el de la Viena, se dezbină şi el în deosebite păreri. Vornicul Gavril Kostaki zise : „Eu, doamne, sfătuiesc aşa, să ieşim prin ţara muntenească. Doamna măriei tale este la Brăila, şi de la Brăila, de va sta cineva împotriva măriei ¡talc, atunci vei lua oaşte de la turci şi de la tătari şi vei merge la scaun". Însă Miron Costin logofătul (cronicarul), Constantin Postelnicul (Ciobanul) şi Sandu Buhuş (cumnatul domnului), răspunseră într-un glas : „Dacă n-am mers în ţara muntenească cînd ne îmbia Şerban Vodă, iar de aci ce să căutăm ? Mai bine este să mergem drept prin Oituz, şi dacă vom vedea că-n-om putea merge la Iaşi de răul leşilor, vom lua pe Trotuş în jos şi om merge la Focşani''. Gavril Kostaki, scos din fire, luă de piept pe Cristea, vătaful de aprozi, ce, fiind nepot de vară primară al lui vodă, îndrăznise să se amestece în sfatul boierilor celor mari, şi-i răcni :

— „Fătu-meu Cristea, eu sînt bătrin, iar tu eşti tînăr. Vreau să ştiu cine duce pe măria sa vodă

prin Oituz să-l dea neprietenilor ?" Iar postelnicul Constantin, luînd apărarea tînărului, răspunse : „Eu îl duc, şi pe sfatul meu merge". — „Să-mi fie mărturie dumnezeu că eu nu-l sfătuiesc", zise potolit bătrînul vornic Gavriliţă. „Şi meargă măria sa sănătos, că eu nu'voi merge".

Şi a.şa, s-a dus vornicul Gavriliţă, împreună cu Ion Ilacoviţă, marele paharnic, şi cu Gheorghiţă, al treilea logofăt, la Şerban vodă în ţara muntenească, iar Duca Vodă, cu cumnatul său Buhuş, cu Miron Costin şi cu postelnicul Ciobanul, o apucă spre Oituz, ieşind în Trotuş, şi dincolo merseră cu toţii la Domneşti, moşia doamnei Dafinei, să facă sărbătorile Crăciunului şi să apuce a vedea ce este de făcut pentru a potoli lucrurile în Moldova.

Însă în Moldova lucrurile nu se mai puteau potoli, că era prea tîrziu. Iată anume ce se întîmplase :

La plecarea lui din ţară, Duca numise trei caimacam să-i vadă de grijă în timpul lipsei lui, spătarul Toader Paladi, cel pe care-l închisese şi muncise pe marele logofăt Nicolae Racoviţă şi pe Toader Iordachi, vistiernicul. Stolnicul Gheorghiţă Ciudin, omul lui de. încredere, avea un fel de drept de supraveghere ocultă asupra acestora.

Cînd însă auziră ed de victoria lui Sobieski la Viena, intrară îndată în înţelegere, chiar Ciudin el însuşi, cu Petriceicu Vodă, fostul lor domn, care trăia retras în Polonia, scriindu-i să ceară ajutorul marelui rege pentru a se întoarce în Moldova, căci era ţara sătulă de domnia tiranică a Ducăi Vodă. Sobieski dădu lui Petriceicu cu atît mai uşor sprijinul cerut, cu cît el nu fusese mulţumit de îndoielnicele servicii aduse de Duca cauzei creştinătăţii. Pe de altă parte cazacii, profitînd de dezastrul turcilor, se răsculară, alungînd pe omul lui Duca din ţara lor, şi închinîndu-se şi ei eroului zilei, Sobieski. În noiembrie 1633, Moldova fu deci invadată la nord de Petriceicu Vodă cu oaste polonă, la est de cazaci şi la vest de tătari, care întorcîndu-se de la Viena în ţara lor, nu pierdeau fireşte ocazia să prade Moldova. Paşa de la Ren-

der încercă o opunere cu mica garnizoană ce ayea la în- demînă, însă sorocenii, orheenii şi lăpuşnenii; veşnic gata la harţă, unindu-se cu armata lui Petriceicu şi cu aceea a cazacilor, învinseră pe turci şi înaintară asupra Iaşilor, unde- i aşteptau boierii moldoveni cu braţele deschise. De această întîmplare toată lumea fu mulţumită, afară de doamna Anastasia, care luîndu-şi familia (doi băieţi, şase fete şi ginerele Ştefan), fugi în grabă la Focşani, unde, nesimţindu-se în siguranţă, păşi graniţa şi se adăposti la Brăila.

Astfel stăteau lucrurile cînd sosi Gheorghe Duca la Domneşti. Prima lui grijă fu să trimită la Brăila după doamnă-sa, căci ori ce i-ar fi făcut ea, lui îi era dragă ca ochii din cap. Şi era uşor de înţeles. Căci de la tine- reţele lui, cînd fusese după spusele lui Del Chiaro, un tînăr foarte frumos, trecuseră mulţi ani, şi Vodă Duca se făcuse acum, zice Necu'Ice, „gros, burduhos şi bătrîn ; numai îşi cernea barba, pe atît se cunoştea că nu avea a cătare minte sau frica lui dumnezeu".

Doamna şi porni din Brăila, sosind în Focşani. Însă pînă să ajungă la Domneşti, trupele polone şi moldoveneşti i-o luară înainte. După ce ele, împreună cu oastea căză- cească, şi avînd -de căpetenie pe Ştefan Cerchez paharnicul, curăţiaseră ţara de tătari, acum înaintau asupra Domneştilor pentru a prinde pe Duca Vodă, viu sau mort. Peste Ieşi şi cazaci era mai mare Demideţki, iar peste moldoveni armaşul Varlam. în ajunul Crăciunului — că dăduse tocmai atunci ninsoare şi ger — ei ajunseră pe valea Trotuşului, şi în ziua de 25 decembrie, într-o marţi, erau în faţa Domneştilor înconjurind curtea. Vodă se afla tocmai la masă cu Miron Costin, cu postelnicul Ciobanul şi alţi boieri cu jupînesele lor, toate gătite şi împodobite cu juvaeruii, cum se cade la o zi ca aceea. Avură doar timp să închidă poarta şi să se pregătească cle-un asediu, că erau zidurile groase şi puternice. Oastea lui vodă, cu care se întoarse din Ardeal, era numai de 140 de oameni, din care 80 lipcani şi '60 seimeni. însă lipcanii fuseseră trimişi în ajun la Răcăciuni, să întîm- pine

podgheazurile leşeşti de-ar veni, şi întîrnpinîndu-le în adevăr, fură tăiaţi cu toţii, scăpînd unul singur din 80. Acesta, facînd ocoluri şi ascunzîndu-se prin dumbrăvi, merse la Domneşti să înştiinţeze pe Duca de cele în- tîmplate, însă cînd sosi în faţa curţii, găsi podgheazul acolo dînd tocmai năvală în poartă, pe care, cu mare greu, ajunseră seimenii s-o închidă. Vodă, cu cei 60 de seimeni ce-i rămăseseră, cu boiernaşii de curte şi cu slugile domneşti, vreo sută de oameni cu totul, avînd şi provizii destule şi ştiind că zidurile sînt bune, avea mai puţină grijă decît cumnatul său, hatmanul Buhuş, care dintr-o întîmplare, nu se afla în acea zi de Crăciun la masa domnească, ci era mai jos, în sat, la o aşezare **a** lui. Cum află că e curtea înconjurată şi vodă în pericol, încălecă în grabă, şi numai cu Dediul Serdarul şi cu vreo 5—6 lipcani, alergă într-acolo, însă, văzînd mulţimea leşilor, vreo 500, dădu pinteni calului, şi înapoindu-se acasă, îşi luă jupîneasa (Alexandra, fata lui Ureche) şi fugiră amîndoi în luncă cu sania, pînă la **Focşani,** unde ştiau că se află doamna Anastasia.

Aceasta se gătea tocmai să vie, cu toţi copiii ei, la Domneşti, căci nu ştia cele ce se întâmplaseră. Aflînd de la fratele ei cum stau lucrurile, doamna rămase nedumerită, neştiind ce este de făcut. Sandu Buhuş o sfătui să nu mai stea mult pe gînduri şi să-i dea bani să strîngă oaste „să meargă să scoată pe măria sa vodă din mîna neprietenilor". Însă doamna răspunse : „Meargă întîi să-'l scoată şi apoi voi da".

Răspunsul acesta ne dă măsura dragostei ce purta 'Anastasia soţului ei şi ne dezvăluieşte întreaga ei fire lipsită de bunătate şi de mărinimie, aşa precum ne-o descriu cronicarii. Nicolae Costin spune de ea că „pe cînd Duca Vodă era şi domn, şi vistiernic mare şi negustător şi vameş, doamnă-sa precupea toate cîte erau în casă, cîrciumărea bucatele, pîinea, băutura şi plocoa- nele ce le venea la beci; încă făcea boi de negoţ şi mînca iarna fineţele oamenilor săraci". Ceea ce înseamnă că pe de-o parte iţioldovenii aprovizionau curtea

domnească pe gratis, iar pe alta cumpărau apoi ei ceea ce-i dăruiseră. Cu o astfel de fire de cîrciumăreasă, e uşor de înţeles că nici ca să scape pe bărbatul ei din ghearei^ duşmanului, nu înţelegea frumoasa doamnă a Moldovcîr să-şi deschidă punga cu bani. „Meargă întîi să-l scoată, şi apoi voi da".

Însă nimeni nu merse să-l scoată. Dimpotrivă, după abia două zile de moale împotrivire, seimenii dinlăuntru! curţii de la Domneşti deschiseră ei înşişi poarta podgheazului de Ieşi şi de moldoveni, care năvălind în casă şi prinzînd pe vodă de grumaz, „viu-nevătămat", îl urcară într-o sanie şi-i făcură vînt în Polonia[5].

Cum îl idueeau pe drum, în sania aceea cu doi cai, unul alb şi altul murg şi cu hamuri de tei, „de-a lungul drumului, numai ocări şi sudălmi îi auziră urechile" — zice cronica.

Lingă Suceava, el ceru într-un sat unei femei puţin lapte să bea, iar aceasta îi răspunse, fără să-l cunoască, firește : „N<-avem lapte să-ţi dam, c-a mîncat Duca Vodă vacile din ţară, mînca-l-ar şi pe el viermii iadului cei neadormiţi". „Iară Duca Vodă dacă a auzit aşa, a început a suspina şi plînge cu amar, că el se ţinea şi se ispitea să fie crai în ţara ungurească, şi-şi ţinea lucrul prea sus".

Ajuns în Polonia, fu găzduit la Lemberg de prietenul său Balaban, albanez ca şi el, acelaşi Balaban pe care-l chemase cu cîtiva ani în urmă în Moldova pentru a pîrî pe bogatul boier Ursaohi, înscenînd împotriva acestui nabab un proces de pe urma căruia îi luase 500 pungi, toată averea lui, lăsîndu-l din pricina închisorilor şi bătăilor la tălpi, olog pînă la moarte.

De acolo, din Lemberg, slobod fiind, nu rob cum s-a zis, începu o corespondenţă între el şi doamna lui, în vederea realizării unei cît mai miari sume de bani, pentru a putea părăsi Polonia şi a recăpăta scaunul Moldovei.

După nenorocirea de la Domneşti, doamna Anastasia pare a se fi recules şi a se fi pus în

adevăr pe treabă pentru a strînge banii trebuincioşi. Cu toţi copiii ei, care, clupă cum am arătat, erau 8 la număr (doi fii, Constantin şi Matei, şi şase fete), părăsi Focşanii, mergînd întîi la Bucureşti, unde după atîţia ani se întîlni cu fostul ei iubit Şerban Cantacuzino. însă inima acestuia se răcise, fie că Anastasia îmbătrînise, fie că, domn mîndru ce era el acum, nu mai socoti cu cale să înceapă o intrigă amoroasă cu o doamnă săracă şi fără scaun. De altfel, grija lui cea mare era ca nu cumva Duca Vodă să intre din nou în Moldova şi „să-l smintească pe el din scaun". Pentru a evita o atare întîmplare, el supraveghe nu numai în Polonia pe fostul voievod, dar în Bucureşti chiar pe doamna Anastasia, mergînd chiar pînă acolo încît îi spiona corespondenţa.

Lungul roman de dragoste al Anastasiei se sfârşea trist. De trei ori scăpase ea viaţa lui Şerban, în Moldova, la Constantinopol şi la Bucureşti, reputaţia şi-o compromisese, iar răsplata era acum nepăsare şi spionaj. Amărită, doamna îşi luă copiii şi casa şi plecă la Stambul

Nenorocul o urmări mai departe. Soţul ei, prin oamenii lui de încredere, Anastasie vistiernicul şi Cîrşte vătaful, îi trimise o scrisoare prin care o ruga să se împrumute de unde o şti cu 180 pungi pentru a-i înlesni ieşirea din Polonia şi recăpătarea scaunului Moldovei. Şerban, aflînd această misiune, tăie, în Muntenia, calea purtătorilor scrisorii. El trimise slujitori pe la toate drumurile şi potecile pentru a prinde pe Anastasie şi pe Cîrstea. Lîngă Buzău, unde se afla şi Şerban care mergea la Cameniţa să se împreuneze cu armata turcească, vistiernicul fu prins. Despre acesta zice cronica frumos că : „mergînd într-o luncă, între două rînduri de saragele, el s-a făcut a merge din drum în pădure pentru treaba lui, şi acolo, aninînd o traistă într-un copac, făcu semn lui Spandoni, un om de încredere, şi îndată au purces din nou după saragele,[1]. Spandoni, înţelegînd şmecheria, luă traista din copac, în care firește se afla scrisoarea Ducăi Vodă, şi zbughind-o prin pădure, drept la Dunăre ajunse, iar de acolo

la Constantinopol înmînînd doamnei Anastasia epistola soţului ei.

Şerban Vodă, spumegînd de necaz, porni la Cameniţa învîrtind în mintea lui gînduri de răzbunare.

Dincolo, la Stambul, prin vechile legături şi prietenii ce avea, Anastasia strînse în curînd cele 180 de pungi cerute de soţul ei. Cusu banii, tot numai galbeni de aur. prin anteriele oamenilor, şi încredinţă acest convoi purtător de viitoare măriri, nepotului Cîrstea şi" vistiernicului Anastasie, care între timp venise şi el din Bucureşti la Constantinopol. Prin Turcia, prin Muntenia şi Transilvania, ei ajunseră cu bine pînă la Bistriţa, unde vameşul Apor Istvan descoperi banii şi-i popri. El opri acolo pe vistiernic, trimiţînid la Lemberg pe vătaful Cîrstea să spuie Ducăi Vodă că au sosit banii de la nevasta lui, dar că nu-i poate elibera, decît dacă vine el însuşi în persoană să şi-i ridice.

Cu alte cuvinte, o cursă întinsă de Şerban vodă pentru a pune mîna pe Duca şi a-i tăia pofta de domnie. Ceea ce arată sinceritatea legăturilor reînnoite sub zidurile Vienei şi mai arată ce bine făcuse domnul Moldovei cînd nu primise propunerea rivalului său de-a veni la Bucureşti în octombrie 1683.

Cursa, Duca o înţelese. Dar cum era şi bolnav, el nu suportă lovitura. Cum i-a dat Cîrstea cărţile vameşului de le-a citit-, numai a căzut pe laviţă şi a început a se văita ; iar liţnba îi pierise şi mîinile nu putea să le mişte.

Deci l-iau ridicat şi l-au pus în pat. Era într-o marţi seară spre miercuri, la 24 martie a anului 1685. S-a mai zvîrcolit el o săptămînă în chinurile acelei damblale, şi-n marţea d-apoi, 31 martie, seara, îşi dete în fine duhul fostul tejghetar albanez, ajuns domn al Moldovei, hatman al Ucrainii şi rîvnitor al tronului Ungariei. „Spin- tecîndu-l doftorii după ce-a murit, s-a găsit în herea lui 27 de pietre roşii şi două alte mari în rărunchi, iar plă- mînele cele albe au fost arse de sete". Alexie Balâban,

negustorul cel mare „hamşeră cu Duca Vodă" îl îngropă acolo, la Lemberg, în biserica lui.

Tristă s-a scurs mai departe viaţa Anastasiei. Galbenii de aur n-au mai încăput în mîinile doamnei, şi cum ei erau împrumutaţi şi trebuiau înapoiaţi, au început datornicii în Stambul s-o urmărească „unii de-o parte, alţii de alta, şi a o îngrozi, şi a o închide, şi a o jăcui, care cum puteau". Iar după ce scăpă în sfîrşit de datornici, intră apoi întralt bucluc şi mai mare. Ion Neculce ne povesteşte astfel trista bătrîneţe a doamnei Anastasia :

„Pe urmă a venit şi la mai mare osîndă şi ocară, c-a amăgit-o un grec de s-a măritat după dînsul. Avînd ea atîţia copii, n-a socotit cinstea ei, că era mai mult bătrînă decît tînără. Şi după ce a mers după acel grec, a amăgit-o de i-a luat bani şi odoare cîte a

mai avut, de le-a dat turcilor să-l puie bei la Mania, şi-a mai şezut vreo săptămînă cu dînsa, pînă şi-a făcut cheful, şi s-a dus apoi la Mania, zicînd c-o va aduce şi pe dînsa. Şi aşa, vreo doi-trei ani a şezut acolo şi mai trimis la dînsa s-o ia, pînă s-a hainit şi el de la turci. Iară ea, la bătrîneţe, a rămas şi săracă şi ocărită, de

voroava oamenilor şi cu o casă plină de copii

!Pe grecul acela îl chema Liberiu Gheralkari — mai cunoscut sub numele de Liberalei. El era maniot (lacede- monian) şi fusese în tinereţe pirat. Prins de turci, fu condamnat la 7 ani de galere, pe care le şi făcu. Cînd îşi ispăşi pedeapsa, merse la Constantinopol, unde dădu turcilor să înţeleagă, că dacă l-ar numi pe dînsul şef ai manioţilor, el ar elibera Morea (Peloponezul) de sub jugul veneţienilor. Turcii erau gata să-l numească bei de Morea, însă fără bani nu se făcea nimic la Stambul. Atunci cunoscu cl pe doamna Anastasia şi intră eu ea în legături de dragoste, pentru a-i sustrage sumele de care: avea nevoie. Se vede însă treaba că Anastasia, care după cum ştiam era zgîrcită, nu se învoi a-i avansa aurul cq-i trebuia. El o ceru atunci în căsătorie, însă mîndra doamnă nu se învoi, răspunzînd grecului că nu se cuvine ca o prinţesă să ia pe un puşcăriaş. Furios, Liberakis ceru vizirului să poruncească fostei doamne a Moldovei să-l ia de bărbat. Anastasia alergă la patriarhul Constanti- nopolului, cerîndu-i ajutor şi ocrotire, însă în faţa acestui scandal, înaltul prelat o sfătui să înghită hapul şi să se mărite. De unde rezultă clar că grecul Liberakis era amantul Anastasiei. în calitate de fost pirat şi de fost puşcăriaş, el încercă, acum un şantaj, în faţa căruia, patriarhul el însuşi dădu îndărăt. Nenorocita doamnă se pregăti de nuntă şi pofti în casa ei toată înalta societate greacă şi românească din Constantinopol, spuse musafirilor ei că „cugetînd serios asupra lucrului, modestia ei nu-i îngăduie să se înfăţişeze înaintea vizirului, şi s-a hotărît deci a lua de bărbat pe oricine, decît a se expune la o atare ruşine". La auzul acestor vorbe toată lumea părăsi casa, iar popa, care era în odaia de "alături, intră în salon; oficiind căsătoria fostei doamne cu fostul puş- •fcăriaş !' Urmă săptamîna de miere de care vorbeşte Ion Neculee, şi noul bei de Mania porni în Peloponez pentru a

nu se mai îfttoarce. - ' - r ;- - - ' Totuşi, Anastasia nu muri printre turci. În anul 16.93, 'tircîhdu-se în scaunul Moldovei fiul ei mai mare Constantin, ea veni la. Iaşi împreună cu el şi cu toate fetele ei încă ncmăritate. Lipsise zece ani din ţară. Dar nici bă- Irîneţea, nici sărăcia, nici ruşinea căsătoriei ei nu fură în stare să-i schimbe firea lacomă de precupeaţă. Cum sosi, mama de voievod începu un proces lung şi samavolnic împotriva boierului Ilie Catargi, bărbatul Măriei, nepoata ei de soră, luîndu-i toate moşiile, sub pretext că ele constituie zestrea ei de la mamă-sa doamna Dafina. Catargi — socrul său Iordachi Roset fiind fugit de răul Ducăi Vodă în Polonia — n-avu cu ce dovedi că doamna Anastasia îşi luase zestrea de mult şi că moşiile reclamate erau zestrea surorii ei Maria. ICI rămase astfel despuiat de averea lui.

Doi ani după sosirea Anastasiei în Moldova, o aflăm la Bucureşti, unde merse să întovărăşească pe noră-sa, doamna Maria a lui Constantin Duca, pe care o apucase dorul să-şi vadă părinţii (Constantin Vodă Brîncoveanu şi doamna lui). Stai şi te miri ce mai căuta ea, bătrînă, să-şi ducă nora în Bucureştii aceia, în care, tînără, iubise, suferise şi fusese înjosită.

După mazilirea fiului ei, o aflăm din nou la Constan- tinopol, judeeîndu-se acum cu bistriţenii pentru aurul ce-i opriseră ei cu 12 ani înainte. Apoi, la a doua domnie a fiului ei, e iarăşi în Iaşi, de la 1700 la 1703, anul în care, foarte bătrînă acum, îşi dă obştescul sfîrşit. O îngropa fiul ei sau la Bîrnova sau la Cctăţuia, însă mor- mîntul acestei doamne, cu o viaţă atît de zdruncinată, n-a fost descoperit pînă azi.

Capitoiul XXV
DOAMNA MARIA CANTACUZINO ŞI SOACRA EI ILINCA

caunele noastre ajungînd a Îi scoase la mezat, pe de-o parte lăcomia turcului avea de luptat cu mărinimia celui mai bun ofertant, iar pe de altă¹'■parte o prudentă politică îndemna Poarta să schimbe mereu nişte domni duşmănoşi intereselor otomane. înclinarea românului către politica statelor creştine exasperase Poarta întru atît, încît, în mai multe rînduri, ea hotărî să prefacă ţările noastre în paşa- lîcuri turceşti. Un rest de bun simţ al imperiului în decădere, c-are-şi dete seama că înfăptuirea unei asemenea dorinţi ar fi pricinuit la noi neîncetate şi grave turburări, îl făcu să renunţe la planul acesta. Dar o soluţie se impunea. Ea fu găsită abia 'la începutul secolului următor prin introducerea domniilor fanariote, care n-au însemnat decît deghizata transformare a ţărilor noastre în raiale otomane.

Deocamdată însă, sultanul se lupta cu voievozii în majoritate încă români care, după ce umpleau haznalele împărăteşti cu aur românesc pentru a obţine o efemeră domnie, îşi făceau apoi un punct de onoare naţional de-a trăda interesele Porţii în folosul cauzei creştinătăţii.

învălmăşeală de scurte domnii precipitate caracterizează acest sfîrşit de veac.

În capitolele trecute am văzut pe aceşti meteori, venind şi plecînd, guvernînd sau numai petrecînd, şi întotdeauna îmbogăţindu-se. Alături de ei femei, care ames- tecîndu-se în viaţa publică făceau rău ţării, ca doamna Ghicăi Vodă, sau dădeau bune sfaturi, ca Defina Dabija, sau îşi ajutau numai soţii la strîngerea comorilor, cum a

fosit doamna Anastasia. Şi altele în sfîrşit de care nu s-a vorbit decîft prea puţin, sau de loc, de sîntem azi în îndoială' despre unii voievozi, dacă au avut doamne sau nu.

Dar Radu Leon, fiul Tomşei, care în timpul domniei lui în Bucureşti îşi logodi feciorul cu fata Ducăi Vodă, ce e cu doamna lui ? Nimeni nu ne vorbeşte de ea. Totuşi, logodnicul acela Ştefan Tomşa al II-lea, fiind pe atunci încă un plod mititel, mamă-sa trebuie să fi trăit. Unde ? Cine era ? Nu se ştie.

Cît despre Antonie Vodă din Popeşti ştim că ajungînd la domnie om bătrîn, el nu mai avea doamnă. De foarte bun neam, fiul lui Mihai ot Tîrşor, cel care în 1608 a fost şi pretendent domnesc (fratele Tudorii, ţiitoarea lui Mihai Viteazul), Antonie se însurase de tînăr cu Ilinca, fata paharnicului Mavrodin din Măneşti şi a Măriei din Bucov. Din această căsătorie avu pe Neagoi postelnicul din Vai-de-ei, care a fost tatăl doamnei Maria Brînco- veanu. După moartea Ilincăi, Antonie se reînsură cu Dancea, dintr-un neam ce nu ne este încă cunoscut, însă aceasta murise şi ea cînd apucă Antonie Popeşti domnia ţării, aşa încît nici Ilinca nici Dancea nu avură norocul să fie .doamne.

Rămîne Şerban Cantacuzino, însurat şi el de două ori, şi a cărui soţie de-a doua ajunse doamnă. Prima soţie a lui Şerban fu Maria din Goleşti, fata lui Sitroe Leur- deanul. Necunoscute motive făcură pe Şerban s-o părăsească, ceea ce pricinui, între altele, ura vistiernicului împotriva foştilor săi gineri şi cuscru, ură care. duse la acele nesfîrşite lupte dintre Goleşti şi Cantacuzini descrise în capitolele dinainte. Şerban se reînsură cu o fată ca ***re*** purta şi ea numele ***tot*** de Maria, fiica unui bulgar din Nicopoli, clucerul Ghenea.

Acesta, stabilit şi boierit ia Muntenia, deveni cuscrul marelui postelnic Constantin Cantacuzino, ceea ce-l făcu să joace un rol politic, iar după moartea acestuia, mereu îl vedem amestecat în lupta ce se dădea între greci şi români, ţinînd fireşte, ca socru al lui Şerban, partea acestora din urmă. În toată această lungă

poveste, numele fiicei lui abia apare de două sau de trei ori. Dar că ea ca femeie, mai simţitoare deci şi mai bănuitoare decît un bărbat, o fi aflat mai înaintea Ducăi Vodă despre legăturile dintre soţul ei şi doamna Anastasia, nu încape îndoială. Cînd la Constantinopol, ascuns în podul casei Anastasiei, Şerban fu ridicat de ceauşii turci pentru a fi trimis în exil la Crit, şi cînd la Bucureşti doamna Ducăi Vodă îi făcu semn în mijlocul unui banchet să fugă, căci îi este viaţa în pericol, fireşte că Maria Cantacuzino trebuie să fi fost mulţumită că are soţul ei un sprijin at'ît de puternic şi un atît de preţios auxiliar, însă inima ei rănită trebuie să fi sîngerat, şi în tăcere multe lacrimi s-or fi răspîndit prin cămările frumoaselor aşezări canta- cuzineşti din Bucureşti şi din Drăgăşani.

'Altă durere, mai mare decît cea casnică, pîndea pe biata doamnă Maria. Cînd după atîta zbucium şi atîtea persecuţii, Şerban ajunse în sfîrşit domn al Ţării Româneşti, era firesc ca primul lui gînd să fie acela al răzbunării. Nici blînda lui mamă, jupîneasa Ilinca, nu-i putu potoli, furia.. Cu statura-i uriaşă, cu ochii lui negri ce-i ardeau. ca cărbunii, cu glasu-i de tigru (astfel ni-l descrie Del Chiaro, care. l-a cunoscut), el care înspăimînta şi pe turci, de-l făcu chiar pe unul, răcnind la el, să-şi scape de spaimă ceaşca de cafea, arzîndu-şi' degetele şi mîna — un astfel de om nu era făcut pentru milă şi îndurare. îşi începu deci domnia (tăind şi spînzurînd pe cine a putut prinde din duşmanii lui, şi-n primul rînd pe ginerele lui Gheorghe Băleanu, Hrizea vistierul căruia „viaţa i-a curmat şi toată casa i-a pustiit". Apoi pe Drosu, cel care din porunca Ducăi Vodă îl arestase în 1676, pe care de asemenea l-a omorît, pe el şi pe fiul său, şi i-a pustiit casa, de-a trebuit jupîneasa şi fetele lui să fugă peste Dunăre la turci. Dar, într-un tîrziu, după. ce-şi potoli mînia, şi din ce în ce îl stăpîniră mai mult gîn- d urile lui politice care-au fost mari, el hotărî să se împace cu foştii săi duşmani, avînd nevoie de armonie înlăuntrul ţării pentru a putea lucra cu atît mai bine în afară, la dezrobirea ţării de sub jugul turcest şi închinarea ei către împăratul Germaniei.

în vederea acestei noi politici de împăcare, el itrimise în Ardeal după -Grigore Băleanu, nepot de frate al banului Gheorghe şi văr deci prin alianţă cu Hrizea vistiernicul, cel omorât de el, pentru a-i propune în căsătorie pe fata lui, Smaranda. Zice Filipescu în cronica sa — pe dînsul îl trimiseră sol în Ardeal — că era şi domniţa „frumoasă şi cuminte", şi era şi Băleanu „frumos şi înţelept", aşa încît, a fost o împărechere pe placul, tuturor, şi a familiilor care se împăcau, şi a ţării care era mulţumită de pacea ce li se prevestea. Făcut-au nuntă mare în Bucureşti, cu soli din Moldova şi din Transilvania şi cu cele opt zile de necurmate chefuri. Însă cinci luni mai tîrziu „Domniţa Smaranda căzu la grea boală şi într-o zi de mai (1688), luni dimineaţa da- tu-şi-a sufletul în mîna îngerului lui dumnezeu. Iară părinţii ei, Şerban Vodă cu doamnă-sa Măria, împreună cu Grigoraşcu ginerele, au rămas la mare jale, cu multe lacrimi şi cu multe suspine de la inimă, dar nimica n-a folosit, că moartea n-are făţărie şi este la tot omul de obştie întocmai".

După această durere a doamnei Maria,, urmă alta în curînd, pricinuită de moartea soţului, ei Şerban Vodă, otrăvit, zice-se, de fraţii săi, Constantin, şi Mihai, cărora politica de .închinare a. ţării către împărat nu le era pe plac (1688). Alte motive de ordin pecuniar, or fi tras şi ele în cumpăna acestui mare omor, căci de la moartea jupînesei Ilinca armonia încetase în familie,' dînd loc, penitru meschine interese băneşti, unei învrăjbiri cu tragic sfîrşit.

în momentul acesta, doamna Maria iese în sfîrşit din ânominatul istoriei,. înfăţişîndu-se nouă ca o vrednică mamă, care luptă pentru legitimele drepturi de moştenire ale fiului ei Gheorghe la coroana ţării. însă cumnaţii ei nu-şi omoriseră fratele pentru a lăsa apoi domnia fiului său. Lor le trebuia domn credincios lor şi potrivnic politicii germane. Puseră deci pe boieri şi ţara să-l aleagă pe nepotul lor de soră, Constantin Brîncoveanu. Tîrzia energie a doamnei Maria fu învinsă. Ea fu nevoită să părăsească, cu toţi copiii ei, capitala,

retrăgîndu-se la moşia lor Drăgăneşti. Acolo aşteptă, încă nu resemnată de loc, ştiri de la ginerele ei Constantin Bălăceanu, care-şi pusese de gînd să răstoarne pe Brîncoveanu, restituind coroana cumnatului său Gheorghe Cantacuzino.

Aga Bălăceanu, fiul lui Badea zis Uşurelul, a fost, alături de hatmanul Buhuş al Moldovei, ultimul erou pe care l-a avut ţara, erou de teapa vitejilor lui Mihai. Era din firea- lui războinic şi-i plăceau aventurile şi gloria. Cronica spune[1] de el că-şi „întindea mintea după păreri nebune, şi credea în vitejii şi-n cai şi-n arme". Credincios fostului său domn şi socru, era băgat pînă-n gît în politica germană. Cum Şerban, înainte de a muri, era pe punctul de-a se închina împăratul Leopold I, pentru care scop trimisese la Viena pe fratele său Iordache şi pe ginere-său Bălăceanu, acesta, aflînd acolo de moartea socrului său şi de alegerea Brîncoveanului ca domn al Munteniei, se înţelese cu nemţii pentru a-i aduce fără întîrziere în ţară, dînd domnia cumnatului său, care se va închina lor. Acesta era însă minor. Urma, după planul Bălăceanului — căci în splendidu-i avînt creştinesc şi patriotic îşi băgase, firește, şi ambiţia coada — ca doamna Maria să fie numită regentă şi . el, ginerele şi cumnatul, să fie primul sfetnic al ţării.

întors deci din Viena, unde se înţelese personal cu împăratul, Bălăceanu, numit colonel în armata austriacă, se întîlni în Braşov cu prinţul de Baden şi cu generalul Haissler şi intrară tustrei. în Oltenia cu un numeros corp de armaită. Domnul, care se afla la Brîncoveni (Olt), le trimise pe Şerban Greceanu şi Barbu Brăiloi pentru a parlamenta. Însă aceste parlamentări ale Brîncoveanului le cunoşteau nemţii. La orice cerere a lor, vodă răspundea : „Da, cu vremea î" de-a rămas la noi această expresie de tărăgăneală cu numele de vorbă ¡brîncoveneascä: da, cu vremea ! Armatele impeiriale trecură Oltul, vodă retrăgîndu-se de la Brîncoveni la Şerbăneşti, de la Şerbă- neşti la Potlogi, de la Potlogi la Buzău, de unde trimise în grabă la Poartă să ceară ajutor. între timp, prinţul de Baden plecă la Sibiu, iar

armatele de ocupaţie, sub conducerea lui Haissler şi a lui Bălăceanu, înaintară parte asupra Tîrgovişteі, parte asupra Drăgăneştilor pentru a proclama pe minorul Gheorghe Cantacuzino voievcui al Ţării Româneşti. Acolo aştepta înfrigurata doamnă „plină de fumuri în cap pentru aceste măriri".

Însă, după porunca Porţii, tătarii intraseră în ţară, iar sultanul el însuşi înainta înspre Dunăre. Faţă de această întorsătură a lucrurilor, Brîncoveanu, Haissler şi Bălăceanu se întîlniră chiar în Drăgăneşti, moşia doamnei Maria, şi acolo, după fierbinţile rugăminţi ale domnului, Haissler hotărî, retragerea trupelor sale spre a evita ciocnirea armatelor germane şi turce pe teritoriul ţării.

Brîncoveanu scăpase de pericol. Se întoarse triumfător în Bucureşti, anunţînd sultanului că el alungase pe nemţi şi că în urma armatei imperiale în retragere mergea doamna Maria, cu fiul şi fratele ei, să-şi caute un refugiu în Ardeal. Ceea ce era adevărat.

Doamna se stabili la Sibiu înconjurată de onorurile autorităţilor, după porunca împăratului, care voia să fie tratată ca văduva fostului său aliat şi ca mama unui minor năpăstuit, căruia i se cuvine de drept scaunul Ţării Româneşti şi coroana Bizanţului. împăratul, împărăteasa, miniştrii (Principele de Baden şi contele Strat- mann) îi scriau epistole autografe, care au fost publicate în întregime în genealogia banului Mihai Cantacuzino : „Luminată prinţesă şi a noastră iubită", îi scrie Leo- pold I. Am aflat cu deosebită întristare a sufletului nostru, şi împreună pătimim la întristarea luminăţiei tale, şi ca să te uşurăm şi să te parigorisim (traducerea e din secolul al 18- lea), ca să arăt către tine a noastră mîhnire şi părintească dragoste, am poruncit la al nostru general Haissler ca să aibă purtarea de grijă şi să te trimită la curtea noastră, împreună cu familia şi cu familia Bă- lăceanului, ca să ite putem îngriji mai cu temei şi să-ţi arătăm toate acele semne

împărăteşti ale milostivirii noastre, ş.c.l... S-au dat în oraşul Viena, mai anul 1690. Leopold".

Cu toată această împărătească invitaţie, doamna Maria nu s-a dus la Viena, căci avea nevoie să fie cu fiul ei la graniţa ţării, pentru a ajunge cît mai repede în Bucureşti, cînd, prin vitejiile ginerelui ei, nădăjduiau că va fi învins odată uzurpatorul de Brîncoveanu. Însă în curînd armatele imperiale şi otomane se întîlniră din nou în munţii Transilvaniei şi-n marea bătălie de la Zărneşti (11 august 1690), Aga Constantin Bălăceanu căzu glorios pe cîmpul de luptă, dovedind astfel că nu era din par- te-i glumă cînd „crezuse nebuneşte în vitejii, şi-n cai, şi-n arme"[1].

Dar doamna Maria rămase fără sprijin. Mai primi, nu e vorbă, scrisori de la împăratul şi de la împărăteasă, cu multe vorbe frumoase de condoleanţă şi compătimire, însă la Viena nu mai fu poftită. Ea rămase în Sibiu, îngrijind de educaţia tînărului Gheorghe şi de căpătuiala fetelor ei nemăritate.

Pe Casandra o dădu în 1699 după Dimitrie Cantemir, fostul şi viitorul domn al Moldovei, pe Ilinca după Istrati Urdăreanu şi pe Bălaşa după Grigore Vlasto. Maria Bălăceanu trăi, nenorocită, pe lîngă mamă-sa, iar Gheorghe se însură mai tîrziu cu Ruxanda Rosetti (fata lui Ior- dachi al lui Antonie Vodă), din care se trage ramura zisă Şerban Vodă.

În tot timpul lungii domnii a lui Brîncoveanu, doamna Maria şi fiul ei rămaseră în Sibiu. Abia în 1714, ei se întoarseră în ţară, Unde Gheorghe Cantacuzino, căpătă bănia Craiovei, iar bătrîna lui maică se călugări la Mănăstirea Dintrrun Lemn, în judeţul Vîlcii. Acolo mai trăi, împreună cu fiică-sa Bălaşa, încă 9 ani, pînă ce foarte bătrînă, se stinse în anul 1723,

Bucureştii păstrează amintirea ei prin

strada care-i poartă numele, strada Doamnei, pe care nici o administraţie comunală nu s-a învrednicit s-o numească cum ar fi trebuit : strada Doamnei Maria Cantacuzino. Ba, dimpotrivă, prin 1924 o mutase pe biata doamnă Maria tocmai în Parcul Bonaparte. Din fericire însă, un nou primar, la un

sfîntu Dumitru, a mutat-o la loc

.Strada poartă numele acesta după biserica Doamnei, acea foarte solid construită biserică ce se află năbuşită în curtea unor mari clădiri moderne, între calea Victoriei şi strada Doamnei. Nevasta lui Şerban Vodă o făcu cu cheltuiala ei, în anul 1683, drept mulţumire pentru iz- bînda creştinilor sub zidurile Vienei. în curtea bisericii era o casă mare, în care locuiau copiii ei, Gheorghe şi fetele, căreia i s-a zis multa vreme Casa beizadelelor, iar peste drum era casa lui Vodă Şerban şi a doamnei Maria, zidită de Şerban Cantacuzino el însuşi pe locul moştenit de la bătrînul postelnic. Casa aceasta încăpătoare şi luxoasă a fost palatul domnesc al lui Vodă Şerban, care nu voia să locuiască în Curtea Veche, poate din pricina neplăcutelor amintiri de pe vremea lui Gheorghe Duca.

Cînd, după moartea lui Şerban, nepotul său Constantin Brîncoveanu, ajuns domn, avu nevoie de-un drum drept şi scurt între casa beizadelelor sale şi moşia sa, Mogoşoaia, el tăie tot ce-i sta în cale pentru a croi Podul Mogoşoaia, ajuns artera principală a capitalei, Calea Victoriei. Din fundul Sibiului ei, doamna Maria protestă, dar firește zadarnic, că i s-a tăiat locul în două, şi c-a rămas curtea ei pe de o parte a străzii şi casa beizadelelor pe cealaltă parte.

înainte de-a încheia şirul povestirilor acestor vieţi de doamne şi domniţe muntene de la sfîrşitul secolului al 17-lea, se impune a se arăta cum a fost sfîrşitul acelei femei, despre care n-am putea face un capitol deosebit, dar care prin personalitatea şi prin sufletul ei ar merita o carte întreagă, scrisă de-o pană iscusită. E vorba de domniţa Ilinca, fata lui Radu Vodă Şerban, jupîneasa marelui postelnic Constantin Cantacuzino şi mama voievodului Şerban.

În paginile acestei cărţi am întîlnit-o de la naştere, la 1611, în cetatea Sucevei, am urmărit-o

la Viena, unde primi de la maică-sa, în preajma curţii Habsburgilor, o creştere cu totul deosebită, am văzut-o apoi venind la Bucureşti sub domnia rudei sale Matei Basarab, care o mărită cu postelnicul Cantacuzino, am văzut-o cum, soţie devotată şi mamă iubitoare a 12 copii, îşi petrecu o viaţă de patriarhală jupînpasă, gospodărind cu hărnicie numeroasele lor moşii, am văzut-o la mormîntul sugrumatului ei soţ asistînd la jurămîntul fiilor că vor răzbuna sîngele nevinovat al taitălui lor, am arătat-o amestecată în lunga luptă ce-a urmat între Cantacuzini cu Goleştii şi cu Bălenii, stăruind pentru a se dărui viaţa celui ce-i omorîse bărbatul (Stroe Leurdeanul), grijindu-şi fiii cînd erau la închisoare, uneltind scăparea lor din ghearele duşmanilor, mergînd cu ei la Constantinopol, întorcîndu-se iar cînd se întorceau, şi în sfîrşit, cînd izbucni triumful cauzei cantacuzineşti prin înălţarea fiului ei Şerban în scaunul ţării, am văzut-o încercînd să potolească furiile răzbunătoare ale acestuia.

De la moartea postelnicului, toţi fiii lui au trăit uniţi, strînşi ca un singur om, căci numai astfel au putut lupta pentru triumful cauzei lor. Drăghici, era ca şi tată-său, bun şi fără ambiţii. Lupta împotriva lui Ghica şi a lui Stroe s-a dat la început numai în vederea unei răzbunări, a pedepsirii vinovatului — dreptul talionului. Dar după moartea lui Drăghici, (de boală, la Constantinopol, 1667) rămînînd Şerban capul familiei, el îşi băgă de pe atunci în gînd să fie domn. Lucra încet, cu perseverenţă, cu energie, cu ură, fraţii lui poate nici nu băgară de seamă, decît, în afară de Stroe Leurdeanul, Gheorghe Băleanu şi Duca Vodă, care-i pătrunseră gîndul, mai era şi bătrîna lui maică, care-şi cunoştea feciorul ale cărui ambiţii nu fură pentru ea o taină.

Ea suferi mult de lucrul acesta — şi o spuse, în spovedanie, duhovnicului ei — fiindcă pe de o parte ştia de la răposatul ei soţ, care refuzase coroana ţării, că mai bine e să trăieşti gospodărind la moşii decît să umbli după măririle ce trag după sine atîtea neajunsuri ; şi apoi, fiindcă firea aprinsă şi lacomă a lui Şerban o făcea să

bănuiască că, de-ar ajunge, domn, ar nedreptăţi pe fraţii lui în înpărţeala averii — imensă — a Cantacuzinilor. Gîndul acesta nu lăsă bătrînei răgaz de odihnă. în mai multe rînduri îşi refăcu diata — testamentul — împărţind fiecare petec de pămînt între cei 4 feciori mai mici ai ei, căci cei doi fii mai mari, zicea ea, îşi luaseră de mult partea, la însurătoarea fiecăruia, încă de pe vremea cînd trăia postelnicul. Mereu repeta ea aceeaşi vorbă, că n-au ei a se amesteca în averea fraţilor mai mici.

În sfîrşit, după înălţarea lui Şerban în scaun, postel- niceasa Ilinca, ajunsă la mari bătrîneţe, 71 de ani, se hotărîse să facă pentru mîntuirea sufletului ei o călătorie la Ierusalim, la Sfîntul Mormînt. Întrucît s-ar fi putut să se prăpădească pe drum, şi tot cu grija la ce s-ar întîmpla după moarte, se hotărăşte să mai facă o ultimă şi hotărîtoare diată, prin care se mai împart o dată feciorilor ei, atît averile cît şi cuminţile sfaturi ale unei mame bătrîne, înţelepte şi bune. Scrisoarea aceea, datată din 1 septembrie 1682, e una din cele mai extraordinare din cîte se pot citi în prăfuitele arhive ale corespondenţelor bătrînilor noştri. Reiese din ea, nu numai sufletul ales şi cugetul înalt al domniţei Ilinca, dar şi o pătrundere a lucrurilor, o chibzuială şi o fineţe care. contrastează cu moravurile unor vremi, pe care ni le închipuim barbare.

Adevărat este, pe de altă parte, că din pricina lipsei de respect pentru viaţa aproapelui ce caracterizează acea epocă, precum şi din faptul că nu o cunoaştem încă îndeajuns, noi ne-o închipuim mai sălbatică decît era. Şi la urma urmei, sălbatic şi barbar sînt două noţiuni diferite. În veacul al 17-lea moravurile erau la noi încă destul de barbare, însă felul traiului era civilizat. Luxul ce se desfăşura la curte, .frumuseţea caselor particulare ce minuna pe toţi străinii care treceau prin ţările noastre, bunul gust şi bogăţia de îmbrăcăminte, la masă, la banchete[6], la plimbări în carete pe la mînăstiri şi pe la feredee, învăţătura multor fii de boieri care vorbfeau curent mai multe limbi vii şi deseori latineşte, ca de pildă stolnicul Constantin

Cantacuzino el însuşi, cilibiul, mult învăţatul, precum şi Miron Costin şi fii lui amîndoi şi fiii hatmanului Buhuş [7] şi cîţi alţii pe care nu-i ştim — toaite acestea dovedesc o civilizaţie înaintată, care ne-ar fi putut da şi poeţi de-ar fi fost limba puţin mai cioplită prin minuirea ei mai de timpuriu în cancelariile domneşti şi judecătoreşti.

În atare condiţiuni nu trebuie să ne mire fineţea jupînesei Ilinca, crescută la Viena, şi care-şi trimise fiul spre învăţătură la Roma şi la Padova, ci trebuie numai să admirăm deşteptăciunea, pătrunderea ei şi înaltul suflet curat.

„Ajungînd la vîrsta bătrîneţilor", zice ea, „cugetat-am în inima către prea bunul dumnezeu ca să călătoresc către Ierusalim, să mă închin acolo sfîntului loc unde a fost îngropat preacuratul trup al sfinţiei sale şi să plîng mulţimea păcatelor mele. Drept aceea fiind eu gata asupra purcesului, am chemat pe toţi cei de la inimă ai mei iubiţi coconi : Constantin i Mihai i Matei i Iordachi, dîndu-le poruncă şi învăţătură precum se cade tuturor celor ce iubesc fiii lor, poruncindu-le a păzi toate cîte sînt scrise aici mai jos : întîi, fiii mei, să vă îmbrăcaţi cu frica lui dumnezeu şi lui să slujiţi şi lui să vă închinaţi. Să vă iubiţi unul pe altul, lăcuind întru o dragoste frăţească după cum este zis «unde vor fi fraţi adunaţi în numele mey, acolo sînt Eu prin mijlocul lor». Drept aceea, fiii mei, să locuiţi toţi împreună, ca cum aţi fi într-un suflet, să nu se despartă unul de altul nicicît, ci să cinstească cel mai mic pe cel mai mare, cum se cade, aşijderea şi cel mai mare să iubească pre cel mai mic, după cum este zis.

După aceea dragii mei fii, iată că aleg din mijlocul vostru pe fiul meu Constantin, supuindu-l a fi în locul meu ispravnic, adică să aibă el voie . a căuta casa mea. şi de toate satele, şi moşii şi ţiganii mei...'[1].

Urmează diata, în care mai lămureşte o dată că fiii mai mari, Drăghici şi Şerban, şi-au luat partea lor pe cînd trăia încă postelnicul, unul Măgurenii şi celălalt Drăgăneştii, dar cu toate acestea îi mai lasă lui Şerban Vodă o seamă de moşii pentru a-şi înzestra fetele. Şi, în sfîrşit,

încheie cu aceste vorbe, care te fac să te gîndeşti la măruntele drame familiale, ale căror taine nu au pătruns pînă la noi, dar care mult or fi făcut să sîngereze inima bătrînei postelnicese :

,,Feţii mei, vă mai adaug o învăţătură din cele ce ştiu că v-a învăţat tatăl' vostru şi v-a legat cu blestem ; acum dar şi eu aici urmez să leg cu blestemul lui dumnezeu şi sub blestemul meu cel părintesc, ca să nu vă plecaţi urechile voastre sub ascultarea cuvintelor jupîneselor voastre, de cele proaste şi vrăjbitoare, care fac fraţilor neviaţă ; nici să se amestece ele în vorba voastră ce veţi avea între voi sau pentru moşii sau pentru alte trebi. Iară de veţi avea cumva ceva bănuială, ca nişte oameni, voi singuri în taină să vă tocmiţi şi să vă împăcaţi, precum ştiţi că şi noi v-am păzit şi v-am ţinut pe toţi la un loc neosebiţi, aşa şi voi să îngăduiţi unul altuia, ca nu care cumva să vă stricaţi numele eel bun al neamului vostru".

Dar ei l-au stricat, Abia plecă bătrîna în pelerinaj la Sfîntul Mormînt, Şerban Vodă ceru de la fraţii lui catastiful moşiilor şi diata mamei lor pentru a le cerceta. Nu le putu avea, spunînd Cantacuzinii că nu ştiu unde sînt,

Doi ani mai tîrziu, în 1648, jupîneasa Ilinca se întorcea de la Ierusalim, curată de păcate şi încă sănătoasă şi plină de energie. Fiul ei, domnul ţării, îi ură bun sosit şi-i ceru catastiful şi diata. Mamă-sa refuză să i le dea. Şerban îşi rotogoli cchii de cărbuni şi-şi slobozi glasu-i de tigru. Ilinca rămase neclintită, vodă trimise la ea pe Iacob, patriarhul Constantinopolei, pentru a o îndupleca, postelniceasa nimic. îi trimise pe Dosoftei, patriarh al Ierusalimului şi a toată Palestina, dar bătrîna rămase stîncă de piatră. Dosoftei mărturiseşte el însuşi cum de două ori l-a chemat vodă şi „călcînd făţiş îngrijirea şi hotărîrea jupînesei Ilinca, ca unul ce stăpînea şi era puternic, ne-a trimis îndărăt la dînsa ca să cerem şi să luăm catastifele şi toate hîrtiile împărţelii, de atunci, ca să le aibă el spre întemeierea şi statornicirea acelei împărţeli. Iar ea, dacă am venit noi şi am spus o astfel de poruncă, a răspuns că nu dă nici catastifele, nici scrisorile".

în faţa acestei hotărîte voinţe, vodă se închină, aş- teptînd de acum ceasul cînd mamă-sa va închide ochii — ceea ce se întîmplă abia 3 ani mai tîrziu.

La 2 martie 1687, jupîneasa Ilinca Cantacuzino muri în casa ei din capul podului Cilibiului, la vîrsta de 76 de ani. împrejurul patului ei de suferinţe se afla tot neamul ei, feciori şi nurori, nepoţi şi nepoate, şi patriarhul Ierusalimului şi ieromanahul Ştefan, duhovnicul muribundei. Singur‘ Şerban Vodă, chemat cu trebile domniei aiurea, nu era de faţă. înainte de-a închide ochii pentru totdeauna, bătrîna ,,fiind în toată firea, cu limba nescrin- tită, în minţile cele mai bune care le-a avut din tinereţe pînă la bătrîneţe", a chemat din nou pe mitropolitul Theodosie şi în faţa tuturor rudelor adunate a lăsat cu limbă de moarte să nu se schimbe nimic din testamentul ei din 1682, care a fost şi rămîne voinţa ei cea din urmă.

Dar abia coborî trupul ei neînsufleţit în bolniţa bisericii din Mărgineni, alături de-al postelnicului Constantin, că vrajba dintre fraţi începu. „Fiind Şerban Vodă om mânios şi silnic, poftea să fie toate după părerea lui. Pentru care a cerut de la mitropolit şi i-a şi dat scrisoarea (testamentul) şi şi-a luat-o precum i-a fost voia[t]. Mai mult decît atît. Pentru a avea şi după lege dreptatea din partea lui, el sili pe duhovnicul mamei sale, care era şi duhovnicul lui, ieromonahul Ştefan, să ticluiască o scrisoare plină de neadevăruri, prin care mărturisea că „fericita doamnă Ilinca postelniceasa, fiind aproape de moarte şi slabă de tot, m-a chemat pe mine de-am scris o carte pentru nişte sate... care am scris eu cu mîna mea, şi acea carte o ţiu fraţii măriei tale, şi mărturie pui pe dumnezeu cum că doamna cu gura ei m-a învăţat să scriu. Iară încă aproape n- am fost ca să înţeleg ce zice, fără numai dumnealui Constantin spătarul Brîncoveanul (nepot de fiică, viitorul domn) vorbea cu domnia ei şi pe urmă venea la min^ şi-mi zicea : Zice doamna să scrii cutare şi cutare, şi eu, ca un prost, scriam ce-mi zicea dumnealui. Iară pentru pecete, nu putea doamna să pecetluiască, ci

dumnealui spătarul au luat-o şi au pecetluit".

De-acum, cu o atare scrisoare în mîinile sale, Şerban Vodă strică diata maică-şi, şi, făcând el împărţeala averii după placul lui, îşi luă, firește, partea leului. Optsprezece luni mai tîrziu, el muri subit în palatul domnesc din București, şi dacă zvonul care umbla prin țară, că el a fost otrăvit de frații săi Constantin şi Mihai, era adevărat, apoi se vede acum lămurit că nu numai politica lui de închinare către Germania ar fi fost cauza acestui omor.

După înmormîntarea voievodului şi urcarea în scaun a nepotului său Brîncoveanu, ieromonahul Ştefan răsuflă de păcatul ce-l înăbuşea şi s-apucă să facă o nouă scrisoare, arătînd cum se întîmplase cu adevărat moartea postelnicesei care fusese „în toate

minţile ei", însă cum defunctul voievod îl chemase la dînsul silindu-l să ticluiască acea mincinoasă scrisoare arătată mai sus. „Şi avîn

dŞerban Vodă şi pe duhovnicia mea minie şi rea pizmă, căci m-am aflat martor la amîndouă dietele, lăudîndu-se că dacă nu-i voi face scrisoarea după izvodul ce-mi va trimite ca să fie acele diate întru nimic, nu va căuta că i-am fost duhovnic şi domniei lui, ci tocmai cu ocna mă va pedepsi. Deci, temîndu-mă de urgie şi de ură năpraz- nică, i-am făcut scrisoarea precum a vrut şi a poftit; care scrisoare a mea, cînd s-ar ivi vreodată la unii de-ai lui Şerban Vodă, ca să-şi facă cu dînsa vreo îndreptare, acea scrisoare să nu se ţie în seamă, că de mare nevoie şi de groază am făcut-o".

Asemenea scrisori au mai dat şi ambii patriarhi, mărturisind cu autoritatea lor că postelniceasa Ilinca fusese, şi cînd îşi făcuse diatele şi cînd murise, în toată firea şi în minţile ei cele bune, iar că scrisoarea popei Ştefan duhovnicul îi fusese smulsă cu sila de samavolnicul Şerban Vodă.

Şi aşa şi-au luat fraţii Cantacuzineşti moşiile înapoi ; dar şi păcatul unui fratricid şi-l luară în suflet, stricînd astfel, împotriva voinţei postelnicesei, bunul nume al neamului lor. Şi cum — zice-se — fapta rea nepesfepsită nu rămîne, vom vedea mai tîrziu cum îşi ispăşi stolnicul Constantin păcatul acestui omor. i

Capitolul XXVI

DOAMNE MOLDOVENE LA SFÎRŞITUL VEACULUI AL 17-LEA

n Moldova, a doua jumătate a veacului al 17-lea nu ne-a dat decît două doamne mai de seamă, pe Datina Dabija şi pe fiică-sa Anastasia Duca, p<?- care le cunoaştem din capitolele trecute. Celelalfo s-au perindat prin ţară, aproape nebăgate în seamă.

Ilieş Alexandru (1667—69), fiul lui Ale- xandru Ilieş, nepot lui Ilie Turcitul şi strănepot al lui Petru Rareş, a fost ultimul muşatin care a domnit la noi. Prin el — sau mai curînd prin fiul său Radu care n-a domnit — se stinge pentru totdeauna, dinastia vechilor voievozi moldoveni, coborî- tori din Bogdan Vodă şi din Ştefan cel Mare.

Ilieș Alexandru trăise toată viața lui la Constantino- pol, așa încît nici nu știa vorbi românește, și, sosit domn la Iași, are nevoie de tîlmaci pentru a se înțelege cu supușii săi, ceea ce nu-l împiedică pe bătrînul cronicar Neculce să scrie despre el că : „Domn așa de îndurător și milostiv ca acesta n-a mai venit altul la Moldova... Era bun și milostiv, el și doamna lui".

Doamna aceasta trebuia să fi fost bătrînă ca și el, căci el s-a urcat în scaun 40 de ani bătuți după ultima
domnie a tatălui său. Ea era din neamul Cantacuzino, după eum se vede gravat pe-o anaforiță din biserica Trei-Ierarhi din Iași : „Cu mila lui dumnezeu Ilieș voievod a toată Moldo-Vlahia cu prea evlavioasa doamna Cantacuzino" (Inscripția, firește, grecească). Mai mult nu știm despre această doamnă.

Ștefan Petriceicul Vodă (1672—74), socrul acelui Chi- riac Sturza, care refuzase coroana țării oferită de boieri, spunîndu-le că dacă îl vor face domn, întîi pe cei ce l-au ales îi va tăia — Ștefan Petriceicu, ales în locul ginerului său, avea de soție pe Maria Catargi, care, bă- trînă, ajunse și doamnă. Izgoniți din scaun de Dumi- tra.șcu Cantacuzino, ei se refugiară amîndoi la prietenii lor- polonii, la Cuczacz, în Podolia. Acolo muri doamna Maria, un an mai tîrziu (1675), fără a mai prinde deci a doua domnie, scurtă și plină de peripetii, a soțului ei.

Despre Dumitrașcu Cantacuzino, (1674—75 și 1684- iii») știm că a fost însurat cu o Ruxanda, probabil o grea'.A din Constantinopol. Chemat, cînd era flăcău, de către unchiul său Constantin postelnicul, lă București, - el urzi cu Stroe

Leurdeanul acel complot care costă viaţa bine-făcătorului său, şi rămase apoi în Bucureşti' numai cît ţinu domnia întîi'a lui Grigore Ghica. În 166Ş pleoă din nou la Constantinopol, unde se însură devenind- apoi ca- puchihaia lui Petriceicu Vodă la Poartă. Fire de ·om, netrebnic, precum uneltise moartea lui unchiu-său-; astfel luă acum locul domnului care-şi pusese încret|^^ fni'el. În Moldova sosi fără doamna- lui pe care-to'lăîsă agaşă la ei pe Bosfor, îritrucît era însuşi nesigur de durata "unei domnii căpătată fără bănî .— ba mai mult, fiind sărac, îi plătiseră turcii cheltuiala drumului. Domni un an,· o deplorabilă domnie, fu mazilit/trimis la Stambul şi retrimis apoi, abia zece ani mai tîrziu,'"din liou domn al Moldovei, unde tot numai un an îi îngăduiră boierii să le rămîie domn.

Despre isprăvile acestui domn, ne povestesc letopiseţii un amănunt picant :

„Doamna lui stătea în Ţarigrad. Iar el aici îşi luase o fată a unei rachierițe de pe Podul Vechi [9], anume Arhi- poaia, pe care o chema Aniţa, şi era ţiitoarea lui Dumitraşcu Vodă, şi o purta în vedere între toată boierimea, şi o ţinea în braţe 'de-o săruta, şi o purta cu sălbi de galbeni şi cu haine de şahmarand, şi cu şlic de sobol şi cu multe odoare împodobită, şi era tînără şi frumoasă, dar plină de sulîman ca o fată de rachieriţă'. O trimitea din curtea domnească cu seimeni, şi cu vornici, şi cu comişi, ziua amiază mare, pe uliţă, la feredeu şi pe la mînăstiri şi pe la vii la plimbare ; şi făcea pe boieri de-şi trimiteau jupînesele cu dînsa, şi după ce venea acasă, trimitea jupî- neselor daruri că i-au făcut cinstea de-au mers cu dînsa la plimbare". Dacă era Aniţa Arhipoaia tînără şi frumoasă, în schimb era Dumitraşcu Vodă om bătrîn şi urît. Zice cronica că-şi scotea seara dinţii din gură şi-i punea pe masă, iar dimineaţa îi lua de pe masă şi-i punea în gură.

În timpul acesta, doamna Ruxanda, care stătea la Ţarigrad, îşi mărita fetele, cu greci de-ai lor, pe Elena cu doctorul Duchi şi pe Casandra cu Nicolae Mavrocor- dat, fiul Exaporitului, viitorul domn. Cu un fiu, mort holtei în 1713, se stinse în ramura bărbătească neamul uriciosului domn

Dumitru Cantacuzino, mort în Constan- tinopol după mazilierea lui.

Antonie Ruset Voievod, fostul Chiriţă Dracu, se urcă şi el în scaunul Moldovei, pe care-l ocupă trei ani, de la 1675 la 1678. Boier influent prin el însuşi, jbrin frate-său Constantin Cuparul şi prin verii lui Cantacuzinii, obţinu scaunul ţării fără greutate, însă spre marea lui pagubă. Moldovenii au fost mulţumiţi de domnia lui, însă nu şi de fiii săi. Cel mai mare, Alexandru, care se afla la curtea Ducăi Vodă la Bucureşti, începu să plîngă de bucurie cînd auzi că tată-său se făcuse domn. Apoi însă „se semeţi", zice cronica, şi venind în Iaşi se apucă împreună cu fraţii săi de mai multe năzbîtii, batjocorind fetele oamenilor, fără a căuta de erau ţărance, tîrgovеţe sau jupînese de boieri. Altfel erau băieţi buni şi cavaleri; de li se întîmpla, în chefurile lor nocturne, vreun neajuns, ceartă, bătaie sau de-al de astea, ei nu pîrau domnului pe nimeni. Totuşi cînd după trei ani îşi pierdu Antonie Vodă domnia şi plecă, supus, la Constantinopol, Duca Vodă îi pîrî, pe el şi pe fiii săi, că au jefuit ţara, încît turcii îl supuseră la cele mai grozave chinuri : îi înfigeau cuie sub unghii şi-i dădeau să înghită tulpane, pe care apoi le trăgeau îndărăt, scoţîndu-i maţele afară pe gură. El muri în curînd de pe urma acestor cazne, rămînînd familia lui la mare sărăcie.

Din jurnalul de călătorie al solului polon Ion Gninski, care a trecut prin Moldova în 1677, aflăm că âjungînd solul în Iaşi, în iunie al acelui an, după ce fiii lui Miron Costin şi ai hatmanului Buhuş îi ţinură discursuri pe latineşte, spre marea lui surprindere şi mulţumire, fu invitat la curte în audienţă la vodă, care-i dădu şi un strălucit ospăţ. Drept recunoştinţă, solul lui Sobieski „trimise domnului un vas cu băuturi alese, iar pentru doamnă o casetă mare de argint, frumoasă".

Pe această doamnă a lui Antonie Ruset o chemă Zoe, însă, pîn-acum cel puţin, nu ştim altceva despre ea.

Ajungem în sfîrşit la voievodul Constantin Cantemir, despre a cărui origină tătărească vom vorbi la domnia fiului său Dimitrie. El era un boier

mazil din Silişteni, în ţinutul Fălciului, fiul lui Toader Cantemir şi al Măriei, moartă cînd avea el şase luni. Născut în 1612, îşi petrecuse tinereţea în Polonia, unde învăţase carte, puţină, şi mînuirea armelor bine. Trecea drept ostaş viteaz şi căpitan priceput. întors de la Ieşi cu-n astfel de renume, intră întîi în slujba lui Vasile Lupu şi apoi trecu în Muntenia sub Grigore Ghica, unde rămase pînă la mazilirea acestuia. Stabilit apoi din nou în Moldova, îna- intă repede în ranguri, pînă ajunse şi domn.

Întîia lui soţie fu Anastasia, o nepoată de-a lui Ghica Vodă, după cum ne-o spune fiul său Dimitrie. „În 1646, fiind în vîrstă de 34 de ani, silit de vodă ia pe cea întîia lui soţie, Anastasia, nepoată de vară după tata a domnului însuşi". însă după 6 săptămîni de căsnicie Anastasia moare de ciumă, lăsînd în 1646, un Cantemir încă. tînăr şi plin de ăvînt războinic.

Frămîntat de neastîmpăr îşi întoarce privirile spre locul lui de baştină — Fălciul — şi-şi alege o mireasă cunoscută poate din copilărie, pe Ruxanda Gane, — „ex nobili ganestiorum familia", spune Dimitrie Cantemir în cartea lui despre viaţa părintelui său.Ruxanda era orfană cînd s-a măritat, fără părinţi şi fără fraţi şi surori, dar în schimb bogată, stapînitoare a multe moşii şi a unui însemnat număr de robi. Din această căsnicie se născu o fată — „primogenita" — numită Ruxanda, sau mai elegant „Roxana", cum îi zice pe latineşte savantul ei frate.

Aceasta se mărită mai tîrziu cu marele hatman Lupu Bogdan, tăiat de Duca Vodă.

Nunta se făcu în 1683, la Tuţcani, un sat de-al lui Cantemir. A ţinut 7 zile şi 7 nopţi, şi au chefuit nuntaşii sub paza statului şi a multor slugi boiereşti, căci Duca Vodă dăduse poruncă să fie Cantemir prins şi întemniţat.

Cu o nevastă tînără şi bogată, cu un copil pe care, după felul cum şi-a iubit el ginerele, se vede cum trebuie să-şi fi iubit şi fata, cu încrederea domnilor, care-l tot miluiau cu boierii crescînde, Constantin Cantemir se putea bizui în steaua lui cea bună. Însă, nici de data aceasta nu-l îndrăgi

norocul pe deplin, căci, după abia trei ani de căsnicie, biata Ruxanda îşi dădu şi ea duhul. Lasă, la rîndul ei, un Cantemir bogat de banii fetei lui, tot încă tinerel şi tot neastîmpărat.

Viteazul boier îşi luă o a treia nevastă, pe Ana Ban- tăş, dintr-un vechi neam de ţară (1669). Ea fu mamă a trei copii, Elisabeta, măritată cu Mihai Vodă Racoviţă şi doi băieţi care au ajuns domni, Antioh şi Dimitrie Cantemir. **Însă** Ana **n**-avu nici ea parte **să** se yadă doamnă. Cantemir bătrînul a fost un fel de cioclu. A îngropat-o şi pe aceasta (1680). Mereu înălţat la ranguri, căpitan, vel armaş, mare hatman, cînd boierul acesta ajunge, la 1685, domn în ţara Moldovei, el este văduv a treia oară.

S-a sptis despre el c-ar fi avut şi a piatra nevastă, care ar fi purtat ciudatul nume de Cobîia, şi ar fi fost fata hatmanului Mihu. Dar lucrul acesta nu pare dovedit şi în tot cazul e sigur că Constantin Vodă era văduv cînd ajunse domn.

Despre lipsa unei doamne în scaunul Moldovei în timpul lui. ne povesteşte fiul său o plăcută anecdotă. So- biesJci, regele Poloniei, după ce scăpase Viena de turci, se semeţise rău. El cuprinse Moldova, pe care voia s-o anexeze regatului polon. De două ori, sub Duca şi sub Cantemir, ocupă Moldova de sus. în 1688 era la Iaşi, iar Cantemir fugar prin sudul ţării. Sobieski rupea putin rcmâneşte, căci mai trecuse ca flăcău prin Moldova, şi apoi mai fusese în tinereţe căpitanul unui polc de moldoveni, de la care trebuie să fi deprins limba. Fiind acum la Iaşi, îşi luă reşedinţa la curtea domnească şi cînd era bine dispus vorbea cu boierii moldoveneşte Într-o seară, ia un chef după masă, el chemă pe ţiganii lăutari, po- runcindu-le să-i cînte un cîntec compus de el „în limba tării". în hohotele de rîs ale boierilor, lăutarii începură cîntecul lui Sobieski :

Constandine
Fuge bine,
Nici ai casă,
Nici ai masă,
Nici dragă jupîneasă !

Cu ajutorul tătarilor, Cantemir se întoarce însă în c urînd la Iaşi, alungind pe nepoftitul cîntăreţ peste graniţă.

Murind de moarte bună, în capitala lui, în 1693, fiul său mai mic, Dimitrie, îi urmă în scaun, ales fiind de cumnatul Lupu Bogdan, de cuparul Iordachi Ruset şi de tot sfatul boierilor. Însă turcii neconfirmînd această domnie, ti- nărul voievod de 20 de ani plecă la Constantinopol, unde se puse pe carto grecească şi latinească, de-a devenit în urmă un savant cu renume european. Vom trata într-un capitol special, domnia lui de-a doua,, foarte scurtă şi ea, precum şi vieţile doamnelor şi domniţelor sale.

El fu înlocuit în scaun de Constantin Duca, fiul lui Gheorgh'e Vodă Duca şi al doamnei Anastasia Brînco- veanu, care lucrase la Ştâmbul în vederea acestei numiri. Cînd află că ea este pe cale de-a fi efectuata, îi trimise o delegaţie de boieri pentru ari propune în căsătorie pe fiica lui, Maria. Se înţelege că propunerea fu" primită cu entuziasm, căci domniţa Maria ora o partidă bună, nu numai fiindcă era fată de voievod înţelept, şi puternic, dar fiindcă mai ducea cu ea o zestre frumuşică, care, la sărăcia la care ajunseseră Duculeştii, nu putea fi decît bine venită. Logodna fu celebrată acold în Constantinopol, şi pe dată noul domn porni să-şi ia scaunul în primire, luînd cu el pe viitoarea lui soţie (pe căre o lăsă la Bucureşti, la părinţi), pe bătrîna lui mamă, şi toată droaia de surioare, din care cele mai multe erau încă nemăritate.

Abia sosit în capitala Moldovei, pe care o găsi săracă, cum era toată ţara, pustiită şi robită de Ieşi, de cazaci şi de tătari, el îşi logodi pe soră-sa, domniţa Ileana, cu hatmanul Nicolae Costin, cronicarul, feciorul lui Miron Costin. Se făcu în Iaşi nuntă mare şi costisitoare.

În toamnă, sărbătorile începură din nou, căci vodă făcea nunta lui acum. Sosiră cu mireasa, din Bucureşti, mamă-sa, doamna Măria Brîncoveanu, unchiul, stolnicul Constantin Cantacuzino şi mulţime de boieri, de jupînese şi de servitori.

Mireasa trase în gazdă în casele vornicului Vasile Kos- taki, fiindcă îi era şi rudă şi era şi casa

una din cele mai frumoase şi încăpătoare din Iaşi. Acolo „făcea nuntă mireasa, iar domnul în curţile domneşti", zice Neculce, ceea ce înseamnă că serbările dinainte de cununie „cu podoabe, cu muzici şi cu pehlivani de mirare în tîrg în Iaşi" le dădea domniţa Măria la gazda ei, în casa vornicului, iar Duca Vodă, firește, în palatul domnesc. în ziua cununiei veni vodă călare la logodnica lui s-o ducă în biserică. El încălecă „ca un mire împodobit, cu surguciu în cap, şi cu mare alai au mers la gazdă, au mers la mînăstire la Golia, şi acolo fiind un patriarh de Ţarigrad mazil, anume Iacov, îi cunună acolo în Golia. Şi de acolo au purces cu mare alai în mijlocul tîrgului de sus şi prin tîrgul de jos pînă la curţile domneşti. Atunci, pe acea vreme, şi eu Ion Neculce vel vornic eram tînăr postelnic şi mergeam cu alţi postelnici împreună, cu toiage în mînă, pe jos înaintea domnului".

La atîtea datorii făcute cu căpătarea domniei, cu nunţile lui şi a soră-sii, tînărul domn, lipsit de experienţă, nu mai ştiu cum să facă. Cîtă vreme mamă-sa, doamna Anastasia, întoarsă trufaşă în Moldova şi fără ruşine de păţania ei cu grecul Lambrikis, se apucă de scandaloase procese, punînd stăpînire pe moşiile defunctei ei surori (vezi cap. XXIII), boierii se puteau jălui, dar ţara tăcu. Cînd însă vodă, pentru a-şi umplea golurile vistieriei, trînti, ca un trăznet pe capul bietului român darea văcăritului, nemulţumirea se lăţi peste toată ţara. Şi ea se întinse pînă la Stambul, cînd, pentru a cerca să scape de plata tributului, Duca înscenă o răscoală care costă viaţa turcului venit să-l încaseze. Socru-său, Brîncoveanu, veghea însă din Bucureştii lui asupra acestei nestatornice domnii, şi ba cu sfaturi, ba cu bani, izbuti, pînă la o vreme, să scoată pe Duca din încurcături.

Legăturile dintre ambii voievozi erau foarte cordiale. în primăvara anului 1695, făcîndu-i-se doamnei Maria dor de părinţii ei, Duca Vodă o şi porni la Bucureşti, dîndu-i tovarăşi de drum pe maică-sa Anastasia, şi pe boierii Va- sile Cantacuzino şi Vasile Kostaki, cu jupînesele lor. Brîncoveanu şi doamna lui, cu mare cinste au

primit-o despre o parte ca pe o fiică, despre altă parte ca pe o doamnă a unei ţări, de la hotar, „pînă a venit aicea la Bucureşti, trimis-a măria sa Constantin Vodă pre doamna măriei sale, împreună cu toţi coconii săi şi cu multă boierime şi jupînese cu toate slujitorimea, de le-au ieşit întru întîmpinare la Colentina, de s-au împreunat şi le-au adus cinste şi cu mare pompă pînă la curtea domnească. Şi împreunându-se cu părintele său, cu măria sa Constantin Vodă, avut-au bucurie mare şi o parte şi alta... După aceea, nu multă vreme trecînd, şi doamna Maria şezînd la părinţii ei, iarăşi cu aceeaşi cinste o au trimis-o, de s-au dus la Moldova la domnul său" (Radu Greceanu) [37].

Despre firea acestei doamne n-au cronicile cuvinte de laudă.

În nemărginita ei mîndrie de-a fi fata Brîncoveanului şi doamnă a Moldovei, ea, nu numai că nesocotea pe boieri, dar le batjocorea jupînesele. „într-o zi de Paşti, venind
0 jupîneasă cu işlic, după cum le este obiceiul muierile boiereşti a purta în cap, la doamna Maria, aceasta i-a luat işlicul din cap şi l-au băgat în foc, zicînd că numai doamnelor se cade a purta işlic, iar nu jupîneselor".

Şase luni după călătoria ei la Bucureşti, Duca Vodă fu scos din domnie, prin deosebita grijă ce-i purta Antioh Cantemir, acel ce era să-i fie şi cumnat.

Firmanul de mazilire îi sosi tocmai pe cînd se afla el la un mare ospăţ, dat pentru a sărbători o victorie ce repurtase hatmanul Antioh Jora împotriva vestitului Turculeţ, omul lui Sobieski. Cînd auzi doamna Maria că
1 s-a mazilit soţul, începu să plîngă şi a boci în gura mare, muntenește, de zicea : „aoleo, aoleo, că va pune taica pungă de pungă din Bucureşti pînă-n Stambul şi zău nu ne va lăsa aşa, şi iar ne vom întoarce cu domnia îndărăt" ! (Ion Neculce).

Plecară iarăşi cu toţii la Constantinopol, în nădejdea realizării acestui vis, de-a vedea pe taica făcînd pod de aur între Iaşi şi Stambul. însă pe cînd Duca Vodă şi chiar mamă-sa Anastasia, patru

ani mai tîrziu, se vor întoarce în adevăr la Iaşi, ea, doamna Măria va rămîne acolo pentru totdeauna. Un scurt raport al baiului veneţian din august 1697, glăsuieşte : „Zilele acestea a murit de ciumă principesa, fiica principelui Valahiei, care a fost soţia principelui Duca[1].

Moartă de ciumă, biata mîndră doamnă !

Antioh Cantemir, fiul mai mare al bătrînului voievod Constantin şi fratele fostului efemer domn Dimitrie, fusese logodit de mic copil cu domniţa Măria Duca, fata lui Vodă Duca- şi a doamnei Anastasia (deci sora lui Vodă Constantin). După obiceiul timpului, în casele domnitoare mai cu seamă, se logodeau copiii de cînd Se năşteau şi aşteptau apoi vîrsta pubertăţii, 14—15 ani pentru fete şi . 18—20 pentru băieţi. Antioh Cantemir, om fără carte, ca şi tată-său, de la care moştenise doar firea lui dreaptă şi o pasiune pentru vînătoare, dar nici măcar îndemînarea bătrînului în arta războiului, crescuse o vreme la Constantinopol, trimis ostatec de tată-său, locuind chiar la Bogdan Serai, palatul oficial al domnilor "Moldovei la Stambul. Cînd muri bătrînul Vodă Cantemir, Antioh era deci la Constantinopol şi astfel se înţelege pentru ce boierii aleseseră domn pe frate-său mai mic, Dimitrie care se afla la Iaşi. Famili.a Ducăi Vodă, adică doamna Anastasia şi copiii ei, se aflau, după cum ştim, tot în Constantinopol. Aşa încît acolo se cunoscură Antioh şi Maria foşti mici logodnici, care acum crescuseră. E de presupus că s-au plăcut, şi dacă pînă în -1693, anul morţii lui Cantemir Vodă şi al urcării în scaun a lui Constantin Duca, ei nu s-au luat, motivul e că domniţa Maria era tot încă prea tinerică, însă, vreo doi ani mai tîrziu, Antioh Cantemir trimise la laşi să spună lui Duca Vodă că vrea să vină în Moldova, căci a venit vremea să facă nunta. Domnul îi trimise înapoi trista veste că soră-sa murise. Foarte amărît, Antioh găsi totuşi că deoarece Constantin Duca nu-i va mai fi cumnat, îl poate deci, fără bănat, goni din scaun. Se

pusc/pe lucru şi în scurtă vreme îi scoase domnia (1696).

„Venind Antioh Vodă la scaunul domnesc din Iaşi, era om tînăr, ca de 20 ani, mare la trup, cinstit, chipeş, la minte aşezat, judecător drept, nu prea cărturar, numai nici prea prost" (Neculce)[10]. Voinic şi chipeş, îi trebuia muiere. Trimise deci la Bucureşti pe cumnatul său, hatmanul Lupu Bogdan, să ceară lui Brîncoveanu mîna uneia din fetele lui. Domnul Munteniei îi trimise răspuns că-şi dă cu plăcere pe una din domnite, cu o singură mică condiţie : să omoare Antioh Vodă pe vistiernicul Iordachi Rosetti, duşmanul lui de moarte. Duşmani de moarte ai Brîncovea- nului mai erau şi Cantemireştii toţi, şi această cerere în căsătorie fusese tocmai o încercare de împăcare din partea lui Vodă Antioh. Cu toate că sprijinul domnului Munteniei i-ar fi fost foarte preţios, şi duşmănia lui dimpotrivă dăunătoare, Antioh Cantemir, fire de cavaler, „nu primi să se lepede de prieteşugul lui".

Totuşi, trebuia să se însoare. Sătul de logodnice princiare. că una îi murise şi alta îl voi sperjur, el îşi întoarse privirile spre o fată de boier din ţară, şi-şi alese nevastă pe Catrina, fata vel-logofătului Dumitraşcu Cea- rul. Şi aşa „într-acea iarnă (1696), către cîşlegile Cră- ciunului cu mare veselie au nuntit o săptămînă şi i-a cununat părintele chir Iacov, patriarhul de Ţarigrad", ace-iaşi care, cu trei ani înainte, mai celebrase o altă căsătorie domnească, pe-a lui Constantin Duca Vodă cu domniţa Maria Brîncoveanu. Patriarhul Iacob, exilat din Cons- tantinopol, venise la Iaşi sub domnia lui Cantemir bătrînul şi se stinse sub a fiului său Antioh, în mînăstirea Goliei, unde era găzduit.

„Mare jale şi părere de rău" avu Antioh Vodă în curînd de moartea

surorii sale, domniţa Safta, nevasta spătarului Mihai Racoviţă, cel care, peşte puţin, va ajunge şi el domn. În schimb, o nuntă foarte mare îl va înveseli din nou, anume nunta fratelui său Dimitrie cu domniţa Ca- sandra, fiica mortului Şerban Vodă Cantacuzino, nuntă despre care vom vorbi în altă parte

.Despre viaţa doamnei Catrina Cantemir avem puţine relaţii. Ştim că în 1 700, luna martie, trecînd prin Moldova Raphael Lesczynski, solul regelui Poloniei, pentru a merge la

Constantinopol, se opri la Iaşi, unde fu primit cu meri onoruri de către Antioh Vodă, cu care ocazie, după un strălucit banchet, el trimise domnului în dar un vas de argint şi doamnei o casetă de chihlimbar cu o lingură şi o furculiţă de asemenea de chihlimbar foarte frumos lucrate. „în schimb", raportează solul domnului său, „n-am fost răsplătit după cuviinţă căci ei s-au purtat după vechiul obicei dîndu-mi prin chehăie din partea domnului un cal tătăresc foarte prost, iar din partea doamnei o năframă".

Raphael Leszczynki era tatăl lui Stanislas, viitorul rege al Poloniei, cel care a fost socrul lui Ludovic al XV-lea, regele Franţei, El mergea la Stambul pentru ratificarea păcii de la Karlowitz şi pentru a grăbi evacuarea Came- niţei. Petrecerea lui în Iaşi fu plină de interesante peripeţii, descrise atît de el însuşi, cît şi de cronica moldovenească, şi asupra căreia de altfel vom reveni la domnia lui Dimitrie Cantemir Voievod.

Şase luni mai tîrziu, Antioh Vodă era mazilit prin simpla intervenţie a ambasadorului Germaniei la Stambul, contele Ölingen, care, împrietenindu-se cu Constantin Duca, ceru sultanului scaunul Moldovei pentru acesta. Cu ocazia mazilirii, aflăm din nou ceva despre doamna Ecaterina. Anume că boierii Lupu Bogdan, cumnatul domnului, şi Iordachi Rosetti, prietenul lui, fiindu-le frică de sosirea duşmanului comun Duca Vodă, fură ascunşi de doamnă în apartamentele ei, pentru a nu fi prinşi de ca- pugibaşa. „El nu cutează", zic letopiseţii, „să intre în casă la doamna să-i ia de grumaz", aşa încît, travestiţi, se putură strecura mai apoi prin curte afară şi merseră pe urmă amîndoi în Polonia.

Aceste vremuri, în care viaţa omului atîrna de capriciul primului venit, cînd acest prim venit avea puterea în mînă, vor trebui descrise odată în toate amănuntele de pana iscusită a unui om care se va îndupleca a face o istorie a românilor romanţată, în felul istoriei Franţei a lui Jules Michelet.

Antioh Cantemir a mai domnit în Moldova între anii 1705—1707. Nu avem însă în această perioadă nici. o ştire despre doamna Ecaterina.

Ştim numai de ea că a avut patru copii, din eare doi fii, care au- trăit şi au murit în Rusia, şi două fete, pe Ana Paladi şi pe Maria Dudescu, soţia lui Constantin Dudescu.

Capitolul XXVII TRAGEDIA BRÎNCOVENILOR

tiu eu bine", zice Dimitrie Cantemir, „că este o carte întreagă şi foarte voluminoasă, în care se cuprinde viaţa şi genealogia lui Constantin Brîncoveanu, scrisă din porunca lui de unii învăţaţi pe care-i ţinea la curte cu mari lefuri ; dar nu ştiu dacă această carte se mai află undeva, sau dacă au distrus-o turcii dimpreună cu celelalte lucruri ale lui. Pentru aceea aş fi nedrept eu cititorii mei, dacă aş ascunde ceea ce, ca vecin, am avut prilejul să cunosc despre originea lui Brîncoveanu".
Şi apoi lasă-l pe Cantemir să-şi aranjeze „vecinul" !

Spune de el că nu i se urca genealogia mai departe de străbunul lui David care nu era Brîncovean, dar însurase pe fiul său Preda cu o Brîncoveancă, nepoata de soră a lui Matei Bas arab, care el însuşi nu era Basarab decît după o străbună de-a sa (ceea ce este exact), şi că, prin urmare domnul Munteniei nu era de fapt nici Brîncoveanu, nici Basarab, şi cu atît mai puţin Cantacuzino, după cum îi plăcea să-şi zică.[11] Apoi ne povesteşte Cantemir o anecdotă, care poate fi adevărată, şi care în tot cazul e frumoasă. Anume că împăratul Germaniei între- bînd pe Iordachi Cantacuzino : „Cine este acest nou domn al Ţării Româneşti ce-ţi poartă numele ?«, acesta răs- punde că „rău acel principe îşi atribuie un nume ce nu are, căci el numai după mamă-sa se trage din această familie". Apoi, indignat, se apucă

Iordaehi să scrie fratelui său, stolnicul Constantin, la Bucureşti, „că ce ruşine i-a pricinuit la curtea din Viena noul principe domnilor". Fratele lui Iordaehi aleargă la nepotul său, vodă, şi arătîndu-i scrisoarea, îi istorisi o fabulă turcească :. „un ca- tîr, odată, a fost întrebat, că cine a fost tată-său. Iar el a răspuns, că mamă-sa a fost iapă".

Zice Cantemir că foarte s-a ruşinat Brîncoveanu de această pildă, însă nu poate fi adevărat, deoarece în timpul întregii lui domnii de 25 de ani a fost întotdeauna numit printre vecini : Constantin Brîncovean de Basarab, şi adeseori chiar Basarab-Brîncovcan-Cantaeuzino, cu toate că nici unul din aceste trei nume nu era al lui, după cum, cu multă dreptate, arată Cantemir.

Basarab era el printr-o strămoaşă în a şasea spiţă ascendentă, Brîncovean prin răsbunică-sa, prin bunică Greceanu şi prin mamă Cantacuzino. Se trăgea firește şi din Adam şi Eva. •

Aşadar, noul voievod, care înlocuia în scaun" pe unchiul său Şerban Vodă, era fiul lui Papa (Matei) zis Brîncoveanu şi al Stancăi Cantacuzino. Bogat prin părinţii lui, el era de asemenea bogat şi prin nevastă-sa Maria, nepoată de fiu a voievodului Anton din Popeşti, 'despre care se zice că era sărac, fiindcă s-a confundat sărăcia cu zgîrce- nia. Vodă Antonie avusese o curte sărăcăcioasă, fără umbră de lux. La masa lui se mînca în vreme de post numai fasole, şi în vreme de frupt carne sărată, conserve. Băutura obişnuită era apa, iar vinul apărea la masa domnească numai cînd fiul lui vodă îi spunea lui tată-său că rămăsese o cantitate nevîndută din podgoriile lor. Dar calicia aceasta nu era sărăcie, căci Anton Vodă era din boierii ot Tîrşor, Negoeşti şi Popeşti, iar nevastă-sa Ilinca din boierii ot Măneşti şi Bucov. Fiul lor Neagoi, cu pitorescul titlu de postelnic ot Vai-de-ei (altă moşie), era soţul Neacşei ot Bucşani şi Merişani. Ce sărăcie o mai fi şi aceasta, cu opt moşii, numărate aşa, numai la repezeală, bez toate întinsele locuri ce posedau în Bucureşti ?

Nu, doamna Maria nu era săracă, deşi îşi împărţise averea părintească cu cei şase fraţi ai ei : Constantin, Neagu, Duca, Udrea, Cristea şi Pană. Şi în tot cazul, foarte bogat era soţul ei Constantin Brîncovan, cu care se mărită cam prin anii 1675—1676. Deşi miluiţi de dumnezeu cu 11 copii, soţii aceştia duceau o viaţă foarte luxoasă încă de pe

vremea domniei lui Şerban Vodă. Alaiul lui Constantin, cînd venea la curte, era aproape domnesc, compus nu numai din slujitori, dar şi din boieri şi boierinaşi, care îl urmau flcîndu-i „cortej". Fireşte însă, că imensele bogăţii aflate la moartea lui, erau făcute în timpul domniei. El a trecut şi în ochii contemporanilor, şi

într-ai turcilor — ceea ce i-a pricinuit pieirea — şi într-ai posterităţii, drept cel mai bogat domn ce a avut vreodată Ţara Românească. Totuşi, „Brîncoveanu jupuia ţara, fără să o facă să ţipe", spune de el Del Chiaro, un italian trăit la curtea lui

.Am văzut mai sus, cum la moartea lui Şerban Vodă Cantacuzino, otrăvit sau nu de fraţii săi Constantin şi Mihai, aceştia au impus ţării domn pe nepotul lor de soră Constantin Brîncoveanu. Am arătat împotrivirea pusă de nemţi la această alegere, ocuparea ţării de către ostaşii lui Haissler, retragerea lor în faţa puterilor unite ale turcilor şi ale tătarilor, care năvăliră în ţară, luptele urmate în Ardeal, înfrîngerea imperialilor la Zărneşti şi definitiva izbîndă a lui Brîncoveanu, care, între 1689 şi 1691, nu era încă sigur de viitorul domniei lui. De la 1691 încolo, el

e stăpînul fără tăgadă al ţării. Politica lui, şovăitoare, dar foarte dibace, a făcut dintr-însul un domn mare. S-a dat cînd cu nemţii şi cînd cu turcii, după cum într-acel sfîrşit de veac sufla, în războaie, vîntul norocului înspre unii sau înspre alţii. Aşezată cum era ţara între două focuri, trebuia multă pricepere şi mult tact pentru a ţine echilibrul şi a păstra neştirbită încrederea ce puneau în el ambii împăraţi. Trebuiau de asemenea enorm de mulţi bani şi un pic de noroc. După victoria sultanului la Lugoj (1695), Brîncoveanu, la Calafat, des- călecă dinaintea lui, îngenunchind cu faţa plecată pînă-n praful drumului. După izbînda împăratului la Zenta (1697), Brîncoveanu „înţelegînd stingerea păgînilor, făcu slujbă bisericească, dînd slavă lui dumnezeu". Iar în timpul acesta, între Bucureşti şi Stambul, curgeau carele încărcate cu aur. Însă, după pacea de la Karlowitz (1699), domnul Munteniei se dădu cu totul de partea nemţilor. El"se credea atît de tare, încît, într-o zi, îndrăzni să refuze de-a da bani, 50 de pungi, muftiului Fiez Effendi, care i le cerea pentru a-şi mărita fata. Chemat la Constantinopol — căci îl lucrase' muftiul, capul religiei mahomedane — cele 50 de pungi refuzate îl costară alte 250, plus sporirea tributului, însă, spre necazul duşmanilor săi, el se întoarse la Bucureşti cu domnia confirmată pe viaţă şi neţărmurita încredere a sultanului (1703).

De acum înainte, Brîncoveanu nu mai avea grijă de nimeni şi de nimic, şi-şi duse nestingherit mai departe politica de duplicitate, pînă cînd cearta dintre Carol al XH-lea şi Petru cel Mare, mutîndu-şi deodată cîmpul de .luptă la graniţa ţării lui, îi dezvălui un pericol pe care nu-l bănuise, nici el, nici nimeni de altfel, de pe urma căruia trebuia să-şi piardă tronul şi viaţa.

în timpul acestor ani de belşug, de pace, de mărire, viaţa doamnei Maria s-a scurs destul de obscură, şi dacă numele ei a rămas vestit în istorie, apoi e din pricina celor pătimite de ea după ce a încetat de-a \nai fi doamnă.

Cînd urcă treptele tronului Munteniei, această vred' r.ieă femeie n-avea alt renume decît

acela de-a fi o mamă bună, o soţie credincioasă şi o fiinţă foarte evlavioasă. Moştenise de la tatăl ei, Neagoe postelnicul — cel care de fapt a fost adevăratul domn al ţării în timpul lui Antonie Vodă — moştenise, împreună cu unul din fraţii ei, Pană Negoescu, un loc care se află astăzi în centrul Capitalei. Pe acest loc construi ea, într-un capăt, Biserica dintr-o zi, numită astfel fiind tîrnosită în ziua cînd i se puse temelia (1703), iar în celălalt capăt, şi pe aceeaşi axă, ridică mai tîrziu (1724) fratele ei, Pană logofătul, biserica Sfîntului Nicolae. Cea dintîi, numită astăzi Biserica Albaneză (de pe strada Academiei) şi pe care mulţi bucureşteni chiar o cred a fi biserica Enei, nu a păstrat nici o amintire despre strălucita şi nenorocita ei ctitoreasă. A doua, devenită biserica Enei cea adevărată, -şi-a schimbat numele, prin 1790, în biserica Enei, din pricina unei noi ctitorese, Enea Bărcăneasa. ..

Altă biserică, făcută nu de doamna Maria dar de către soţul ei, după îndemnul dînsei desigur, e Sfîntul Gheorghe, cea începută de bunicul doamnei, Antonie Vodă, şi rămasă neisprăvită. Brîncoveanu a clădit împrejurul ei chiliile şi bolţile (prăvăliile) şi a făcut dintr-însa una din frumoasele mînăstiri ale capitalei.

De altfel, domnia acestui voievod e pentru artele frumoase una din cele mai vrednice. Curtea domnească, — zisă Curtea Veche — de care mai avusese grijă Ghica şi Duca, fu foarte înfrumuseţată de el, care nu numai că zidi acolo un palat nou, cu trei etaje, cu o impunătoare scară de marmoră şi cu o baie tot de marmoră, dar repară tot ce începea a se dărăpăna, înălţînd turnurile de la porţi, înzestrînd pe unul din ele cu-n ceas uriaş, făcînd o frumoasă grădină în gust italian, în mijlocul căreia mai construi un foişor — „una bella loggia", spune Del Chiaro — în care obişnuia a mînca şi a se odihni în timpul verii, în mijlocul florilor care, în spalier, erau rînduite acolo de grădinarul său, francez din Constantinopol. Grădina aceasta se cobora pînă-n Dîmboviţa, peste care era un pod care o lega de altă grădină, deosebita lui proprietate, în mijlocul căreia se

înălța palatul Brîncovenilor, făcut cu totul de el, bogat și luxos. Dincolo de acest palat, venea drept în față dealul Mitropoliei, așa încît vodă. pentru a merge de la biserică la curte, numai prin grădini îmbălsămate trecea...

Bogăția acestei curți domnești, în care se dădeau strălucite ospețe în veselă de aur și de argint, în care primise Brîncoveanu împărătește pe lordul Pagett, ambasadorul Marii Britanii, și pe Alexandru Mavrocordat, marele dragoman al Porții, în care forfoteau secretari, dascăli și medici străini, în care marele grădinar era un levantin, șeful bucătăriei un francez, Gireau, capul sufragiilor un neamț, Mathei, făcu ca poporul minunat să ticluiască stihuri, pe care le cîntau lăutarii la chefurile săracilor :

La oraș în București, La casele mari domnești,
Masă mare se-ntindea, Mari boieri se-nveselea,
Toată țara-mi chiuia.

Optzeci de ani mai tîrziu, această strălucire dispăruse de mult sub ocîrmuirea fanariotică. Curțile domnești erau părăsite ruine, și poporul, care cînta mereu, și cînd îi este viața ușoară și cînd îi este grea, zicea : .."-:.

Vai de mine • .' Nu-i la mine !
Ci-i lavodă în București Sus în casele domnești,
Unde ouă rațele, Unde fată vacile !

Mai la vale de . curțile brîncovenești, pe malul stîng al Dîmboviței deci, tot locul, de-a lungul apei era numai al său pînă-n izvor. Una din fetele lui înălță acolo o frumoasă biserică, ce-i poartă și azi numele : Domnița Bă- laşa, dincolo;de care clădise Brîncoveanu „Casele cuconilor domniei mele", în fața căreia, dincoace de Dîmbovița, pentru a-și croi un drum drept de la acele case la moșia lui Mogoșoaia, dărîmă tot ce-i stătea în cale — fără a plăti, firește, preț de expropriere — și astfel se născu Podul Mogoșoaiei, devenit Calea Victoriei, care-și datorește deci existența lui Vodă Constantin Brîncoveanu.

în afară de București, el refăcu curțile domnești din Tîrgoviște — unde-și avea reședința lui de primăvară și de toamnă, în ultimii ani ai domniei mai ales — și apoi, îndeosebi, prefăcu sau zidi din temelii toate acele palate ale lui. rămase

vestite, pe numeroasele sale moşii, unde-şi petrecea lunile de vară : palatul de la Mogoşoaia — un juvaier arhitectonic — cel de la Potlogi, cel de la viile lui de lîngă Piteşti şi toate vechile aşezări brîncoveneşti de dincolo de Olt, la Brînceveni, la Şerbăneşti ş.c.l.

Foarte bun -gospodar, nu numai al averii publice, ci îndeosebi al. celei personale, Brîncoveanu găsi un sprijin preţios în doamna.lui Maria, care ştia rostul anume al fiecărei moşii, al fiecărei case şi ale tuturor sumelor de bani trimise de ei spre păstrare şi fructificare la băncile din Viena,

din Veneţia şi din Amsterdam. Cînd ai 11 copii, băieţi de căpătuit şi fete de înzestrat —: plus o domnie de păstrat — trebuie, fireşte, să te pricepi a-ţi administra averea împărţind-o progeniturii, cît trebuie anume fiecă-ruia, pentru ca să-ţi mai rămînă şi ţie

.Doamna Mana, soţia lui Constantin Brîncoveanu, domn al Ţării Româneşti 1688—1715.

Frcscă din paraclisul mănăstirii Văcăreşti.

Constantin Brîncovcanu.

Fiii lor, Constantin, Ştefan, Radu şi Matei, erau parte însuraţi şi parte încă holtei atunci cînd, în 1714, se năpusti catastrofa asupra casei Brîncoveneşti. Constantin luase pe Anita Balş, fata marelui vornic Ioniţă din Moldova, iar Ştefan pe Bălaşa Cantacuzino, o rudă de-a lui. Radu, logodit cu fata lui Antioh Vodă Cantemir, după cum vom vedea mai jos, n-apucă să se însoare, iar Matei era încă aproape un copil.

În schimb, în timpul acestei lungi domnii, Constantin Vodă şi doamna Maria avură vreme să-şi mărite pe toate cele 7 fete ce aveau. Cea mai mare Stanca, fu dată după Radu Beizadè, ultimul Muşatin, fiul lui Vodă Ilie Alexandru. Despre această căsătorie, care

a avut loc la 1 noiembrie 1692, ştie cronicarul să ne povestească frumos că „avînd odihnă domnul Brîncoveanu şi avînd şi o fiică întîi născută anume Stanca, de vîrstă, şi voind s-o mărite, a auzit de feciorul lui Ilieş Vodă că este frumos şi de treabă, şi a şi trimis de l-au adus din Ţarigrad în ţară şi i-a dat pe fiică-sa. Sărac era

ginerele, dar socru-său
vodă l-a îmbogăţit,
carele dintîi se arăta
blînd, vin nu bea, şi
tuturor le părea că va
fi înţelept. Şi pe urmă
îmbogăţin- du-se şi
învăţîndu-se să bea
vin, s-a făcut foarte rău
şi crud şi tiran, atît cît
însuşi cu mînele sale
pe mulţi oameni i-a
omorît, pentru care
dumnezeu i-a scurtat
viaţa şi s-au mîntuit
mulţi de nevoi.[i]

[i] Domniţa Stanca, cea care primise o atît de bogată zestre, în moşii, juvaere şi scule (printre

care linguri, cuţite şi furculiţe de argint), rămase deci în curînd văduvă — fără copii — iar despre sfîrşitul ei vom citi mai la vale. Obiceiul ce avea soţul ei de-a se îmbăta era destul de răs- pîndit. Aflăm din corespondenţa lui Brîncoveanu, că se bea mult cotnar, atît în Muntenia cît şi în Ardeal. O scrisoare de-a lui Grâven către Rabutin — model de limba franceză întrebuinţată de diplomaţii nemţi din secolul al 17-lea — ne arată următoarele : „Hier este arrivée un Boyér Moldove envoyé du son Prinse, chez votre Excellence. C'est le même qui estoit l'esté passé, envoyé pour les noces du monsieur le Gouberneur. Il amene trois tonneaux du vin du Cotnar, deux pour votre Excelence et un pour monsieur le général Glokesperg. Il at demande-du Vorspann, quel i ay fait donner ; il die qifil n'y at que trois semaines qu'il est parti du Lemberg... etc"

Maria, a doua fată, a fost măritată cu Constantin Duca, voievodul Moldovei (1693). Am arătat în capitolul trecut amănuntele ce cunoaştem despre această doamnă, logodna ei la Constantinopol, nunta de la Iaşi, la care merse şi doamna Maria, mamă-sa, vizită în Bucureşti, mîndria acestei femei care arunca calpacele jupîneselor moldovence în foc, vaietele sale cînd află mazilirea soţului ei : „Aoleo, aoleo că va pune taica pungă dă pungă din Stambul pînă la Iaşi, şi tot ne. vom întoarce", şi în sfîrşit, moartea ei de ciumă, în floarea tinereţii, la Constantinopol. Constantin Brîncoveanu se afla la Cerneţi, lîngă Calafat, pentru a prinde nişte hoţi, cînd îi sosi vestea acelei nenorociri ce-l lovea. Şi pe cînd făcea la biserică un parastas în amintirea fiicei lui, îi sosi vestea înfrîngerii turcilor la Zenta, aşa încît slujba se prefăcu din jalnică în triumfală. El n-avea dreptul să fie numai tată, era domnul unei ţări creştine.

Cea mai dibace lovitură o dădu Brîncoveanu cînd îşi mărită fata Elenca cu Scarlat Mavrocordat, fiul Exaporitu- lui (1698). îşi asigură astfel prietenia marelui dragoman al Porţii, care-i fusese un foarte înverşunâi. duşman. În unire cu muftiul lui Mahomet era odată să-i scoată domnia

şi viaţa, de n-ar fi avut domnul Munteniei puternica lui armă de luptă : aurul!

Celelalte patru fete fură măritate cu boieri de ţară sau cu greci din Fanar : Safta luă pe Radu Creţulescu (1700), Smaranda pe Băleanu (1712) Ancuţa pe Niculai Rosetti, fiul lui Iordache Ruset din Moldova (1704) şi Bălaşa pe Manolachi Lambrino, fiul lui Andronic, dintr-o ramură a familiei ţarigrădene Rangabe (1708). Aceasta din urmă e ctitoarea uneia din cele mai frumoase biserici din capitală, „Domniţa Bălaşa". Vom citi mai jos păţeniile ei la Constantinopol, cînd, plecată pentru a aduce pe logodnica fratelui ei la Bucureşti, rămase să asiste acolo la groaznica tragedie a neamului ei.

Despre serbările date de Brîncoveanu cu prilejul nunţilor copiilor lui avem oarecari amănunte, care însă diferă prea puţin de cele arătate cu alte ocazii. Datinele şi obiceiurile, ceremonialul erau aceleaşi în 1700 ca şi pe vremea lui Vasile Lupu şi Matei Basarab. Nimic nou nu ne des- teaptă curiozitatea şi credem zadarnic a mai reveni asupra unor lucruri cunoscute. De altfel, cercetătorii datinilor noastre bătrîneşti cunosc cu toţii „Descrierea Moldovei" a lui Cantemir şi „Revoluţiile Valahiei" a lui Del Chiaro, în care nunţile străbunilor noştri sînt descrise, de la primul act al peţirei pînă la ultimul chef al serbării, cînd în zorii zilei se aducea pe masă un cocoş fript, întreg, cu penele pe el, iar una din rudele mirilor se ascundea sub masă cîntînd un puternic „cucurigu", care vestea sosirea dimineţii şi spargerea chefului, după ce firește comesenii vor fi înghiţit cocoşul şi vor goli ultima balercă de vin.

Dar în viaţă nu sînt numai nunţi, veselie şi chef — după cum cititorii acestei cărţi se vor fi convins din primele ei pagini. Iar din multa-i amărăciune, este una mai fără leac decît toate ; moartea. N-am arătat pînă acum felul cum o priveau bătrînii — altminteri decît noi — nici obiceiurile lor la înmormîntări. Ei credeau că în viaţa aceasta „sînt numai musafiri", iar viaţa cea veşnică şi adevărată abia în ceea lume începe. Nu-i împiedica să fie în musafirlîcul acestei lumi

păcătoşi cît ce puteau, însă clipa morţii o înfruntau cu multă bărbăţie, fiindcă creştinismul lor se mărginea în a crede în frumuseţea altei vieţi, în care, prin nemărginita bunătate a lui dumnezeu, li se vor ierta toate păcatele.

Cît despre obiceiurile la îngropări, ele nu se deosebeau aproape de loc de acele de azi. Sub Brîncoveanu avură loc două mari înmormîntări domneşti (în afară de a doamnei Maria Duca, care se făcu la Constantinopol) ; aceea a lui Iordachi Cantacuzino, unchiul domnului, care, abia întors din Viena, muri în Bucureşti (1691), şi acea a jupînesei Stanca Brîncoveanu, mama lui vodă (1699). Despre cea de-a doua, spune cronicarul Radu Greceanu, că „s-a stins la vîrsta de 62 de ani, din pricina bătrîneţelor, dar mai mult de grelele boale s-au pristăvit, lăsînd cu a dumneaei gură ca s-o puie lîngă boierul său jupînul Pană Brîncoveanul, la mînăstirea Brîncoveni, unde se află îngropat. Deci măria sa Constantin Vodă, fiul dumneaei, aşa au şi făcut, că au rînduit mulţi boieri, toate rude de-ale măriei sale întîi în curte la dumneaei făcîndu-se pogrebanie cu sobor mare, cu toţi arhiereii cîţi aici se aflau în oraşul acesta (Bucureşti), şi cu toată boierimea şi slujitorimea. Şi aşa, isprăvindu-se slujba, cu mare cinste ridicînd-o într-o caretă, rămase măria sa împreună cu toată casa măriei sale şi cu toate rudele la amară întristăciune şi mîhnire, şi s-au întors măria sa la scaun, iară oasele s-au dus de s-au aşezat unde au lăsat cu sufletul dumisale, toţi cu un glas rugînd pe dumnezeu ca s-o odihnească în corturile drepţilor la veşnica împărăţie".

După cum se vede, Vodă Brîncoveanu nu se învrednici să întovărăşească trupul mort al maicăsii pînă la ulti- mu-i lăcaş — şi-am fi preferat să nu ne-o mai spună Gre- ceanu pentru a n-o mai şti. În schimb, sînt amănunte pe care cronicarul nu găseşte cu cale a le da, fiindcă pe vremea lui le ştia toată lUmea, noi însă nu, şi sîntem recunoscători lui Del Chiaro că ni le spune el. Aflăm anume de la acesta că sicriele se căptuşeau cu atlas roşu (influenţă turcească) şi că erau purtate pe umeri de marii boieri ai ţării, atunci firesc cînd mortul era o rudă domnească. Mai aflăm că

rădvanele defunctei urmau cortegiul funebru, trase de cai albi, bocitoarele, cu broboade negre, erau fete din casa moartei, şi — foarte caracteristic amănunt — că „rudele mortului, fie-»servitori sau chiar boieri, nu obişnuiau a lua parte la înmormîntarea ca în alte ţări, în haine negre anume făcute pentru acest prilej, ci îşi vopseau în negru hainele purtate".

în afară de aceste, obiceiurile erau la fel ca mai tîrziu. După înmormîntare aveau loc praznice, la care se împăr- ţeau săracilor pomeni, care se repetau a 3-a, a 9-a, a 40-a zi, precum şi a treia, a .şasea, a noua şi a douăsprezecea ■lună după moarte. Pomenile erau şi în bani, şi în natură, lumînări de ceară, covrigi şi colive, pe care l'uîndu-le ţăranii, spuneau : „Dumnezeu să-i ierte sufletul". La parastasul de 40 de zile, numit sărindar (grecește, saranda — 40) se împărţeau daruri mai importante : basmale de preţ, în care se legau monede, după punga fiecăruia : domnii galbeni, boierii arginţi şi săracii gologani.

Printre multe greutăţi, dar mereu cu izbîndă, duse Brîncoveanu carul statului pînă în 1709, cînd se ivi deodată la orizontul politic neaşteptatul eveniment, care-l puse în cea mai mare încurcătură. Regele Suediei, Carol al Xll-lea, fusese învins de Petru cel Mare la Poltava şi acum armatele imperiale ruse înaintau, pentru întîia dată în istorie, pe teritoriul Moldovei, pentru a-şi face drum spre Bizanţ, care trebuia smuls din mîinile turcilor. Precum înainte se dăduse Brîncoveanu de partea nemţilor, cînd se încrezuse în steaua lor, astfel hotărî acum să se dea din partea ruşilor învingători. Scrise lui Petru cel Mare o scrisoare de felicitare şi de quasi-închinare, făgă- duindu-i că-i va aproviziona armata, şi primi în schimb de la împărat mulţumirile sale şi 300 de pungi pentru pregătirea aprovizionării. Pe de altă parte, lucra la Poartă din răsputeri — prin bani mai ales, firește — pentru ca turcii să nu afle nimic despre uneltirile lui. Însă neprieteni erau destui care să descopere sultanului manoperele Brîncoveanului. Poarta trimise atunci domn în Moldova pe Dimitrie Cantemir, duşmanul de totdeauna al domnului

Munteniei, cu însărcinarea de-a supraveghea purtarea acestuia şi de a raporta divanului. Dar nu nimeriseră turcii în cine să-şi pună încrederea, căci prima grijă a lui Cantemir fu să se înţeleagă şi el cu ţarul, aşa încît, pentru întîia dată în viaţă, se făcu prietenul lui Brîncoveanu. Totuşi, Cantemir-se dăduse de la început prea pe faţă cu ruşii, ceea ce nu plăcu prudentului Vodă Constantin. El îşi adună ostile în lagăr la Urlaţi (Prahova) pentru a fi lîngă graniţa Moldovei şi a se uni cu ruşii în caz c-ar intra ei în Muntenia, iar dacă nu, va şti să găsească faţă de turci un mijloc de dezvinovăţire, cu atît mai mult cu cît aprovizionarea — zahareaua — era încă în mîinile sale şi menită a fi dată cui va pune întîi mina pe ea.

Un eveniment neprevăzut îi strică toate planurile. Anume, fuga boierilor săi în lagărul ţarului, în fruntea cărora era vărul său, generalul armatei, spătarul Toma Cantacuzino (fiul lui Matei). împăratul îl primeşte cu braţele deschise şi îi dă un ajutor de 12.000 de oameni, cu care spătarul, împreună cu generalul Reni, cucereşte şi prădă Brăila (cetate turcească). Furios, Brîncoveanu trimite lui Petru cel Mare cele 300 de pungi înapoi, zahareaua strînsă pentru ruşi o îndreaptă în lagărul turcesc. şi, spune Voltaire, „il rentra dans son devoir" — „mais un peu tard", ar fi adăogat Lafontaine. Lipsa de aprovizionare aduse dezastrul ţarului la Prut, care încheie cu Mehmed Baltazi, marele vizir, o pace ruşinoasă (1711). „Iuda cel de Brîncoveanu m-a vîndut", zise ei, „de-am pătit aceasta".

Situaţia lui Brîncoveanu era definitiv compromisă. Pe de-o parte, ura neîmpăcată a ţarului Rusiei, pe de alta retragerea încrederii sultanului. Căci niciodată n-au vrut să creadă turcii că fuga lui Toma spătarul şi a boierilor săi avusese loc fără ştirea lui Brîncoveanu. Pieirea lui fu hotărîtă de pe atunci, din anul 1711, şi dacă s-au tărăgănat lucrurile încă trei ani, pricina fu că Poarta, care pregătea o atît de groaznică răzbunare, voia să aibă întîi în mînă toate dovezile nenumăratelor trădări ale acelui domn, care prea se încrezuse în prostia lor — şi care continua să se încreadă. Fiindcă după încheierea păcii toate

reintrînd, în aparenţă cel puţin, în ordinea normală, Constantin Brîncoveanu nu bănui o clipă că împrejurul lui, aproape, departe... în ţară, în străinătate, se urzea un complot, care nu trebuia să mai aibă odihnă pînă nu l-o răpune.

„Sîntem ca roata cînd dă devale şi nu se poate opri", spunea, la chiar curtea Brîncoveanului, Antim Ivireanu într-una din predicele sale. Contele Poniatowski, omul lui Carol al XII-lea, Talaba, agentul lui Rakoczi, Dcsal- leurs, ambasadorul lui Ludovic al XIV-lea, Mihai Racoviţă, care-l ura, Nicolae Mavrocordat, care-i rîvnea tronul (Ex- aporitul murise), toţi stăteau de capul sultanului şi de-al vizirului s-o isprăvească o dată cu bogatul, cu îngîmfatul, cu trădătorul de Brîncoveanu.

Totuşi, catastrofa poate nu s-ar fi întîmplat, dacă complotul nu şi-ar fi întins ramificaţiile în preajma, în intimitatea nebă'nuitorului domn. Toate rudele lui, Cantacuzinii, se întoarseră împotriva-i. Armonia dintre Constantin Vodă şi ei fusese desăvîrşită, căci lor le datora doar tronul, însă, cînd crescuseră vlăstarii din generaţia a doua can- tacuzinească, începuseră între ei şi fiii lui vodă, neînţelegeri, frecături, ambiţii, vanităţi. Aceste nimicuri, repetate zilnic, duc la un lucru mare : ura ! în întuneric, începură a lucra toţi membrii familiei împotriva voievodului lor. Şi cel mai îndîrjit fu acel stolnic Constantin, cilibiul, mult învăţatul, scriitorul, despre care se mai îndoiesc unii şi azi c-ar fi otrăvit pe frate-său Şerban Vodă, dar nu se îndoieşte nimeni c-a fost pricina morţii nepotului său Brîncoveanu. Omul acesta a fost, din cauza învăţăturii lui în adevăr superioară, sfătuitorul ambilor domni, frate şi nepot, secretarul lor, faţă de care ei n-au avut nici o taină, şi care păstra copii de pe întreaga corespondenţă domnească. „Numai hoţul cel bătrîn, Constantin Stolnicul", zice Radu Popescu care-l iubea pe Brîncoveanu, „numai el, ştiind toate tainele nepotu-său Constantin Vodă, pentru că i le spunea toate, avîndu-l ca pe un unchi şi ca pe un tată, au ştiut şi cărţile dela nemţi şi de la muscali care făcuse acei împăraţi hrisoave să fie el

şi feciorii lui prinţipi, cneji, şi luîndu-le de unde-au fost, le-au dat turcului !"

Constantin dăduse însă numai copii de pe acea corespondenţă, jurînd pe capul lui că va arăta şi originalele, de-o veni capugiul la Bucureşti cu firmanul de mazilire.

Brîncoveanu continua să nu bănuiască nimic. întreţinea corespondenţă cu Poarta otomană, discutînd asupra noului titlu ce voia să-şi dea sultanul de „împărat al românilor" (!) şi se îndeletnicea îndeosebi cu pregătirile de nuntă pentru fiul său Radu. Îmbătrînise vodă !

Mireasa, fata lui Antioh Vodă Cantemir, er,a la Con- stantinopol. Brîncoveanu scrise vizirului pentru a-i cere voie ca fiul său să ia de nevastă pe nepoata acelui Di- mitrie Cantemir, hrănit de muscali, de care fapt nu era întru nimic vinovată. Totuşi, credinţa lui faţă de padişah, scria el, îl face să aibă teamă că proiectata însoţire să nu fie rău privită de Poartă, în care caz e gata să anuleze contractul de căsătorie O dată cu scrisoarea, marele vizir primi 4 000 de galbeni şi o blană de samur.

„Nu ştiu ce să cred de voievodul Valahiei", zise Aii Paşa, vizirul, către un prieten de-al său, „să-l apreciez ca pe-un om bun deoarece-mi trimite daruri sau, văzînd

toate pîrele adunate împotriva lui, să cred că e om rău. Va trebui supravegheat, pentru a lua măsurile cuvenite"

.Aii Paşa pregătea o nouă mare lovitură împotriva Germaniei (în care război îşi pierdu viaţa, la Petervara- din, 1716). îi trebuiau deci oameni de care să fie sigur, o nouă defecţiune a lui Brîncoveanu putînd deveni fatală pentru Poartă, după cum fusese fatală pentru Petru cel Mare netrimiterea aprovizionării în Moldova. Aşadar, după matură chibzuială, vizirul hotărî că Altîn-Bey este „om rău" şi trebuieşte scos din domnie înainte de începerea ostilităţilor. Altîn-Bey însemna „prinţul aurului", astfel i se spunea la Stambul lui Brîncoveanu. Fantezia orientală, pe care o deştepta denumirea aceasta în mintea sultanului Ahrned, trase şi ea greu în cumpăna hotărîrii marelui său vizir.

însă trebuia procedat cu şiretenie pentru a fi sigur de izbîndă. O nedibăcie ar fi putut face pe Brîncoveanu să treacă graniţa Germaniei, cu toate bogăţiile lui, şi atunci scăpa Poarta poate de-un perfid, dar scăpa şi pa- dişahul chilipirul. La scrisoarea domnului Munteniei, răspunse deci Aii Paşa, în termenii următori : Să trimită vodă cu mare pompă după mireasa fiului său pentru a o duce din Constantinopol la Bucureşti, căci n-are Poarta nimic împotriva acestei căsătorii. Să celebreze nunta cu fastul şi veselia cuvenită, căci este padişahul, prin mila lui Allah, în pace cu toţi vecinii, şi n-are deci nici beiul Valahiei a se teme de nimic. Să se bucure în linişte !

De data aceasta prostise turcul pe român.

Foarte vesel de primirea acestei scrisori. Brîncoveanu puse toate la cale pentru a face nunta cea «de împăcare între neamul lui şi al Cantemireştilor, şi trimise la Stambul, după mireasă, un bogat convoi, condus de însăşi fiică-sa, domniţa Bălaşa şi de soţul ei, Manoil Lambrino.

Ne aflăm pe la sfîrşitul iernii 1714.

în Stambulul acela forfotind de străini, era un medic levantin, Antonio Corea, care studiase medicina la Roma şi petrecuse apoi cîţiva ani la curtea Brîncoveanului, în Bucureşti. Chemat într-o zi în casa unui turc bolnav, pe cînd se afla încă acolo, sosi în vizită un prieten de-al acestuia, secretar al vizirului. începu vorba de una de alta, de sănătatea turcului întîi, şi apoi de noutăţile zilei. Secretarul destăinui bolnavului, între altele, că „Vlachbe- iul" a fost declarat rebel şi că, după ce i se vor confisca averile, va fi adus la Stambul cu toată familia sa. Doctorul Antonio, care se făcea că nu înţelege turceşte, mes- tecînd într-o piuliţă nişte doftorii, trăgea cu urechea cît putea. Ieşit din casa bolnavului, alergă la un prieten de-al lui, un grec, pe care-l ştia bine cu Brîncoveanu, şi destăinuindu-j tot ce auzise, îl rugă să înştiinţeze pe domnul Munteniei de soarta care-l aşteaptă, însă fără a-i descoperi numele său. Zis şi făcut!

Cînd primi Brîneoveanu scrisoarea grecului, rămase foarte nedumerit. O citi în gura mare, la divanul domnesc, tuturor sfetnicilor săi. Unul din ei spuse : „Măria ta, pastele e aproape. I-o fi trebuind grecului bani de sărbători, şi a întrebuinţat mijlocul acesta pentru a stoarce galbeni".

Vodă rupse scrisoarea şi o aruncă, mînios : ,.Ducă-se dracului cobitor de veşti rele", zise el.

Dar doamna Maria, judecind cu instinctul ei femeiesc, se rugă de soţul ei să plece din nou la Tîrgovişte, de unde abia sosise de cîteva săptămîni, căci mai în siguranţă se simţea ea lîngă graniţa Ardealului decît în apropierea celei turceşti. Poate bărbatul ei ar fi ascultat-o — deşi nu dăduse acestei veşti nici umbra unei crezări — dacă nu s-ar fi îmbolnăvit tocmai atunci fata lor

Stanca, văduva lui Beizadea Radu Ilieş. Rămaseră s-o caute. Dar boala o luă razna înainte şi-n cîteva zile domniţa Stanca era în agonie. în fierbinţeala morţii începu să aiureze, îşi chemă mama şi surorile şi le arătă, halucinată, pe peretele din faţa patului, o ceată de turci, luînd pe tatăl ei de grumaz şi ducîndu-l în lanţuri la Stambul. Înnebunită de spaimă şi de durere, doamna Maria încearcă să-şi liniştească fata care nu-şi mai putu afla odihna decît după cîteva ceasuri, cînd îşi dete duhul.

O îngroapă la Mitropolie.

După ce trupul bietei domniţe fu coborît în mormînt, alaiul domnesc porni încet, spre curte.

în faţa dealului Mitropoliei era o cruce mare de piatră, lîngă bărăcile pieţei de legume. Pe vremea aceea, pe locul unde e azi piaţa se ridicau casele brîncoveneşti, iar crucea venea în dreptul porţii de intrare a palatului. O ridicase, de lemn întîi, Preda Brîneoveanu, în amintirea morţii fiului său Papa, sugrumat „lîngă gardul tatălui său" de seimenii răzvrătiţi ai lui Vodă Constantin Şerban (1655). Dărîmîndu-se, o înlocuise de cîteva luni abia beizedea Constantin, fiul mai mare al lui Brîneoveanu, cu alta de piatră săpînd pe ea o inscripţie amintitoare a asasinatului bunicului său.

Cînd deci, întorcîftdu-se de la înmormîntare, jalnicul convoi dădu să intre pe poarta palatului, o găină speriată începu să bată din aripi, şi drept în faţa acestei cruci, zbură în braţele lui vodă.

„Acest semn fu atribuit unei iminente nenorociri", zise superstiţiosul italian Del Cliiaro „căci întîmplările cele mai neînsemnate sînt tainicile urmări ale soartei".

Dar ¡parcă adormise omul acesta, care 25 de ani de-a rîndul fusese cu ochii în patru pentru a-şi păstra domnia.

în săptămîna patimilor, marţi, la vreme de chindie, creştinii care mergeau la denii aflară cu mirare c-au venit nişte turci în Bucureşti, mulţi, călări. Ce-o fi iar ? război ? domnie nouă ? Vestea merse din gură în gură, pînă ajunse la curte. Vodă îşi trimise oamenii să culeagă ştiri.

Nu era nimic. Venise doar Mustafa Aga, unul din cei mai vechi prieteni de-ai lui Brîncoveanu. Domnul îi trimise cîţiva boieri pentru a-i ura bun sosit, a îngriji de ce-ar avea nevoie, şi a-l întreba dacă poate trimite îndată careta pentru a-l aduce la curte. Turcul răspunse că este obosit şi ar dori să se odihnească.\N-are nimic de spus lui vodă, fiind numai în trecere prin Bucureşti, pentru a merge la Hotin. Va veni deci abia a doua zi dimineaţă să-şi vadă prietenul.

Miercuri dimineaţă, alaiul domnesc duse pe Mustafa Aga la curte, unde-l aştepta Brîncoveanu, în spătăria cea mare. Cînd sosi turcul, se ridică vodă de pe tron şi întîmpinîndu-l pînă la jumătatea odăii, îi ură bun venit şi-l pofti să se aşeze. Capugiul — Mustafa era capugiu — îi răspunse că nu este timp de şezut. Luînd o înfăţişare mîhnită îi spuse că-i pare rău, ca vechi prieten ce-i este, să-i aducă o ştire rea, dar că fiind voinţa padişahului, şi deci a lui Allah, beiul trebuie să se supuie, — şi ui- tîndu-se în ochii lui, îi repetă : nu aşa că te supui ? Speriat, Brîncoveanu şopti un „da", pe care mai mult îl ghici turcul decît îl auzi... şi deodată, fără să ştie cum, se pomeni domnul cu năframa de mătase neagră pe umăr :

— Mazîl! '

Zăpăcit, Brîncoveanu încă nu putu să înţeleagă. Voi să se aşeze pe tron. Capugiul îl îmbrînci, spunîndu-i că locul lui nu mai este acolo. Atunci abia se dezmetici domnul, şi sărind la fereastră, începu să strige : „Slujitori, slujitori, unde sînteţi ? Nu mă lăsaţi !"

Tăcere mormîntală. Nici un slujitor, nicăieri. Porţile curţii, uşile spătăriei, toate erau păzite de turci. Del Chiaro, secretarul italian al lui vodă, vru să intre acolo, dar fu oprit de soldaţii capugiului. Unul din ei fu trimis în oraş să cheme la curte pe boierii divăniţi şi pe mitropolitul ţării.

Sosind în curînd cu toţii, înfricoşaţi, fură introduşi în spătărie, şi uşile se închiseră din nou. Capugiul le citi atunci firmanul împărătesc, în virtutea căruia voievodul Constantin Brîncoveanu-Basarab era declarat hain, şi mazilit. Un al doilea

firman, adresat boierilor, le porunci, ca prin semnături cu sigiliile lor, să răspundă» ei, cu averea şi viaţa, de paza Brîncoveanului — iar pentru şi mai mare. siguranţă, Mustafa Aga trimise după bresla negustorilor, căreia îi porunci să se constituie garanţă pentru boieri. Abia atunci capugiul părăsi spătăria, mer- gînd cu oamenii lui să sigileze tezaurul ţării — vistieria, şi tezaurul domnului — cămara.

Păzit din toate părţile, de turci, de boieri, de negustori, bietul prizonier, fost mare voievod, se retrase în odăile sale, cugetînd cu amărăciune la scrisoarea grecului din Stambul, la halucinaţia fiicei lui şi la găina ce-l deochiase. Era, spune Del Chiaro, frămîntat de triste gînduri : îndoială, frică, speranţă !

Apoi, deodată, sosiră la curte doamna Maria şi fetele ei, venind de la ţară, de la Mogoşoaia. Găsind porţile păzite şi afiînd cele întîmplate, rămăseseră întîi mute de spaimă. Apoi, zice Nicolae Mustea, „bocete şi ţipete în fetele şi nurorile domnului". Iar Del Chiaro adaogă : „Plîngeau de compătimire persoanele ce intrau în odăile lor".

în Bucureşti, mare fierbere. Circulau fel de fel zvonuri : c-a încercat Brîncoveanu să fugă, că vine o armată de turci cu imbrohorul ei să aşeze domn nou în scaunul ţării.«Zvonuri exagerate, dar, ca de obicei, cu fondul lor de adevăr. Familia domnitoare fiind întreagă prizonieră, beizade Ştefan ar fi vrut să fugă. Tatăl său îl împiedică, spunîndu-i că nu numai porţile palatului, dar graniţele ţării fiind păzite de turci, o atare încercare le-ar pricinui mai mult rău. Cît despre turcii care înaintau asupra Capitalei, nu erau chiar 12.000, cum i se păru populaţiei înfierbântate şi cum îi veni ştirea lui Nicolae Mustea tocmai în Iaşi, însă erau cîteva sute de soldaţi, care-şi înto- vărăşeau, imbrohorul, pornit din Giurgiu spre Bucureşti. A doua zi după arestarea lui vodă, joi dimineaţă — joia mare, — boierii ieşiră călări întru întîmpinarea turcului şi—1 duseră să conăcească în casa vornicului Şerban Canta- cuzino, fiul de

mult răposatului Drăghici, nepotul stolnicului Constantin. Imbrohorul mulţumi boierilor de primirea cuviincioasă ce-i făcură şi le porunci că, două ceasuri mai tîrziu, la ora prînzului, să se înfăţişeşe din nou cu toţii acolo, pentru a pune la cale împreună alegerea noului domn !

Cînd se adunară boierii din nou în casa vornicului, imbrohorul vizirului le puse scurt întrebarea dacă vor ei sau nu vor să aibă domn pe Mihai Racoviţă, fostul voievod al Moldovei. Ştia el bine că răspunsul va fi „**ifu**." însă i se datora lui Racoviţă cel puţin această atenţie de a-l propune ţării, pe el care, în vederea acestei domnii, jucase un rol atît de activ în mazilirea Brîncoveanului. Boierii răspunseră într-un glas că vor domn pămîntean. (Moldova fiind pe atunci o ţară străină). Imbrohorul îşi roti ochii împrejur, şi, fără a mai şovăi, întrebă : „care e marele spătar Ştefan Cantacuzino ? Acesta, fiul stolnicului Constantin, ieşi din rînduri, iar turcul, punîndu-i mîna pe umăr, îi zise : „Eşti bei !" Apoi, neavînd caftanul de domnitor la îndemână, îşi scoase pe-al său şi i-l puse pe umeri, poruncind boierilor să încalece şi să-şi ducă voievodul pe dată la mitropolie, pentru a-l unge domii.

Del Chiaro, om deştept, adaogă : ,,Au început unii a bănui că totul fusese pus la cale, în ţară, de Cantacuzin. şi înfăptuit apoi la Constantinopol".

După ungerea noului domn, alaiul se întoarse la curte, unde Ştefan Vodă, în spătăria cea mare, se aşează pe tronul cel aooperit cu catifea roşie de pe oare, cu o zi* înainte, fusese îmbrîncit Brînooveanu. Turcul îi citi firmanul de întărire — şi boierii, în sunetul tunurilor, începură ceremonia sărutului mînii.

Multe se mai petrecuseră între zidurile acelei curţi domneşti, de aproape trei sute de ani de cînd bătrînii voievozi înălţaseră cetatea Dîmboviţei pe malul stîng al apei. De la Ştefan cel Mare, care după ce învinse pe Radu cel Frumos, alungîndu-l din ţară, veni aici să se veselească trei zile, luînd apoi cu el la Suceava pe doamna Maria

şi pe fata ei Voichiţa; de la doamna Kiajna, căreia la un banchet i se înfăţişă, pe-o tavă de argint, dapul lui Dumitru Despot; de la doamna Ecaterina, care se uita cu înduioşare la nepoţelul ei, cum se juca prin încăperile întunecoase ale curţii, punînd puţină veselie în mohorîtul ei trai; de la Mihai Viteazul la Matei Basarab, de la Gri- gore Ghica, care în iatacul său îngenunchea în faţa icoanelor, cerînd iertare lui dumnezeu de omorul postelnicu- lui Cantăcuzino, pînă la doamna Anastasia, care nu de mult, făcea semn ibovnicului ei Şerban să fugă, căci -îi este viaţa în pericol — multe se mai petrecuseră — dar niciodată nu se întîmplase un fapt atît de extraordinar ca acel de-acum, din joia asta mare a anului 1714, cînd sub acelaşi acoperiş stăteau doi domni, unul mazilit şi celălalt abia căftănit, două familii, înrudite îatre ele, una în plînsete şi cu spaima în suflet, cealaltă veselă, fericită şi plină de nădejdea unei îndelungate măriri.

Ştefan Vodă îi era lui Brîncoveanu văr primar, însă un văr cu mult mai tînăr. El crezu deci de datoria lui, după ce se isprăvi ceremonia înscăunării, să treacă în apartamentele fostului domn pentru a-i spune cîteva vorbe de mîngîiere şi a-l asigura că fără voia lui a fost toată întâmplarea aceasta. Letopiseţul moldovenesc spune că Brîncoveanu, văzînd pe vărul său intrînd în odaie, începu să plîngă şi să-l blesteme.

După cît cunoaştem despre caracterul acestui voievod, n-am fi putut crede o atare purtare, chiar de n-o găseam dezminţită nicăieri. Iată însă, că un mator ocular, Del Chiaro, care se afla aoolo în odaia Brîncoveanului, ne povesteşte această întâlnire cu totul în alt chip : „în timpul acestei întrevederi", zice el, „am remarcat că Cantacuzino stătea în picioare, iar Brîncoveanu, care şedea, avînd cuca în cap, îi răspunse cu obişnuita-i politeţă, că e mai bine că domnia i-a fost încredinţată lui, decît unui străin".

De altfel, bietul voievod mazil se reculese şi i se furişase iar în suflet nădejdea că avuţiile lui îl vor scăpa şi de data aceasta de primejdie. Cînd, a

doua zi, vineri i se spuse că nu i s-a aprobat rugămintea de-a rămîne în Bucureşti să facă învierea printre creştini, şi că să se gătească de drum, căci va trebui să plece îndată, el îşi strînse familia şi o rugă să fie liniştită şi demnă, pentru a nu da vrăjmaşilor spectacolul unei descurajate mîhniri, care n-ar putea să-i bucure. Iar cînd, seara, la ceasul 9, se porni tot convoiul domnesc, şi Vodă Ştefan Cantacuzino scoborînd scara de marmoră a palatului îşi întovărăşi vărul, cu capul gol, pînă la caretă, Brîncoveanu, foarte liniştit, îi spuse : „Finule Ştefan, dacă aceste nenorociri sînt de la dumnezeu pentru păcatele mele, facă-se voia lui. însă dacă sînt fructul răutăţii omeneşti, dumnezeu să ierte pe duşmanii mei, dar păzească-se ei de mîna răzbunătoare a dreptăţii cereşti".

Şi porniră caretele în noapte, sub paza lui Aga Mus- tafa, ducînd cu el doisprezece prizonieri, pe, Brîncoveanu, pe doamna Maria, cei patru fii, patru gineri- şi una din nurori, pe Anica a lui Constantin, cu fiul ei, un plod de 7 luni. A doua zi dimineaţa erau cu toţii la Rusciuc, de unde fostul domn trimise o scrisoare lui Ştefan Vodă pentru a-l ruga — mai bine zis, a-i porunci — să aibă grijă de averea lui. Noul voievod al Ţării Româneşti găsi totuşi că vărul său exagerează. El se plînse patriarhului de Ierusalim de tonul acestei scrisori : „Mi-a scris", zice el, „să-i păzesc moşiile neschimbate, casele lui necălcate, vitele lui neatinse, grînele pămîntului nemicşorate, vinurile acestui an să se vîndă ca şi mai înainte la oboruri şi tîrguri, lucrurile de ţesut ale casei să se pună la un loc, brodăturile să nu se piardă... Şi ne-am supărat !".

în Constantinopol, vestea arestării lui Brîncoveanu sosi marţi 29 martie. Pentru a duce vizirului o veste atît de plăcută, făcuse deci curierul numai 5 zile de drum.

Domniţa Bălaşa şi soţul ei Manolachi Lambrino se aflau, după cum ştim, în capitala Turciei pentru a pregăti nunta fratelui ei Radu cu fata lui Antioh Cantemir. Habar n-avea nimeni acolo de ceea ce se petrecuse în Bucureşti. În ziua

aceea de Paşti, merse domniţa la biserica Patriarhiei să asculte liturghia şi cînd, la ora prînzului, se întoarse acasă, găsi odăile ei pline de turci ce-i luară toată averea, obiecte, bijuterii, bani, ridicînd-o la urmă şi pe ea pentru a o închide la Ceauş Emini, temniţa femeilor. Pe soţul ei îl duseră la Başbachi Culi, închisoarea „debitorilor" sultanului. Dintr-un raport al lui Fleischmann către consiliul de război austriac aflăm că biata domniţă Bălaşa a mîncat şi bătaie, mai multe zile în şir, pentru a mărturisi ce avere o mai fi ascuns, şi că s-a găsit astfel la ea 100 de pungi de galbeni şi juvaiere în valoare de 30 000 de taleri.

La 17 aprilie soseşte în sfîrşit convoiul prizonierilor la Constantinopol. Brîncoveanu, încă plin de nădejde, se aştepta să fie dus la unul din palatele sale. Dar, tăind Stambulul de-a curmezişul, se pomeni deodată drept în faţa Celor Şapte Turnuri — vestitul Edicule — unde, dezbrăcat pînă şi de haina de pe trup, fu aruncat în cea mai întunecoasă temniţă, jos sub pămînt. Aceeaşi soartă o avură şi fii şi ginerii domnului. Numai femeile, doamna Maria şi jupîneasa Anica, cu copilul ei, despărţiţi de ai lor, fură tratate mai omeneşte, fiind reţinute într-o cameră luminoasă dintr-unul din turnuri. Se pare că domniţa Bălaşa fu mutată mai tîrziu şi ea de la Ceauş Emini la Edicule, împreună cu mama şi cu cumnata ei.

începură caznele, pentru a face pe Brîncoveanu să mărturisească, pînă în cel mai mic amănunt, averea lui din ce se compune, unde sînt toate sculele, la ce bănci din ce ţări are banii depuşi. Trei luni, patru aproape, au ţinut torturile acestea : fier roş pe piept, cercuri în jurul capului. Dar ceea ce a fost mai grozav e că uneori era supus la chinurile acestea faţă de copiii lui, şi chiar faţă de doamna Maria, despre care nu putem pricepe astăzi cum de-a putut răbda aceste orori, fără a înnebuni.

Pe la sfîrşitul lui iunie, deodată fu scos de la Edicule, şi, împreună cu toată familia, instalat în palatul ţării (Vlah-Serai).

I se dădu nădejdea că va putea recăpăta domnia, şi dacă nu el însuşi în tot cazul fiul său Constantin. Fericit,
Brîncaveanu începu corespondenţa cu comandantul Sibiului şi cu Apostol Manu, omul său de afaceri, cu privire ia averea pe care încă n-o mărturisise. Scrisorile fură interceptate şi visul de fericire se nărui iar, după cîteva zile de linişte. La 28 iunie fură mutaţi cu toţii din nou la Ediculè. Torturile reîncepură, în prezenţa soţiei, fiilor şi a ginerilor.

Se mărturisiră atunci alţi bani, alte comori, alte juva- iere. Dar oricît de multe ar fi spus Brînooveanu, turcii nu-l mai credeau. La 14 august i se făgădui eliberarea imediată şi poate din nou domnia, dacă arată unde a depus cele 20 000 de pungi pe care bănuia sultanul că le are. Douăzeci de mii de pungi înseamnă zece milioane aur — pe vremea aceea. Nu numai că Brîncoveanu nu avea această sumă depusă nicăieri, dar nici n-o posedase vreodată. Auzind că i se oere imposibilul şi sătul de atîtea chinuri, avu un moment de răscoală sufletească pe care n-o putu înfrîna. Blestemă pe marele vizir şi chiar pe sultan, umbra lui Allah pe pămînt.

Pe dată, în aceeaşi seară, se hotărî pierirea lui.

A doua zi, 15 august, la ceasul 9 dimineaţa, Brîncoveanu, cei patru fii ai săi şi ginerele Enache Văcărescu, fură aduşi dezbrăcaţi la cămaşă în faţa seraiului, pe piaţa care era acolo la malul Cornului de Aur, peste drum de Galata, pe care o numesc francezii ***la Pointe du Sérail,*** şi pe care a transformat-o Kemal Paşa în grădină publică.

De jur împrejurul pieţei erau şiruri de ieniceri care păzeau

ordinea în populaţia aceea, o mare de oameni, venită să-şi potolească instinctul plăcerii bestiale de-a vedea curgînd sînge. într-un capăt, în galeria acoperită a unuia din chioşcurile sale, şedea sultanul, privind la crimele ce ordonase. Iar în mijlocul pieţei erau cei 6 condamnaţi. Gîdele, cu sabia ascuţită scoasă din teacă, gata

să secere capetele,
stătea mai la o parte.
Cînd îl văzu
apropiindu-se, bătrînul
voievod, care în chiar
ziua aceea împlinise 60
de ani, făcu o scurtă
rugăciune, şi apoi,
întorcîndu-se către fiii
săi, îi îmbărbătă : „Fiţi
viteji, feţii mei. Am
pierdut tot ce-am avut,
măcar sufletele să ni le
mîntuim"

.Capul lui Văcărescu căzu cel dinţii. Apoi, pe rînd, al lui Constantin, al lui Ştefăniţă şi al lui Radu — mirele ! Zăpăcit de spaimă, Mateiaş, cel mic — un copil cu faţa lungă şi slabă, paisprezece ani — se aruncă în genunchi, rugind pe sultan să fie iertat : „Dă-mi voie să-mi trăiesc tinereţea... Mai bine vreau să fiu mahomedan, decît să mor nevinovat[12]". Chioşcul sultanului fiind departe de mijlocul pieţei, cuvintele copilului îi fură transmise, şi în înalta-i generozitate, padişahul trimise un om la Brîncoveanu să-l întrebe dacă îngăduie fiului să-şi schimbe legea pentru a-şi păstra viaţa. Inima bătrînului tată se împietrise de atîta durere. „Nu !", răspunse. „Din sîngele nostru nimeni nu şi-a pierdut credinţa. Să plătească nenorocitul acesta cu viaţa cinstea pe care voia s-o piardă [13].

Şi călăul reteză şi capul acestui biet copil. în spatele rîndurilor de ieniceri, plîngeau femeile.

Constantin Brîncoveanu îngenunche şi-şi plecă singur gîtul sub sabie. Cînd lovi călăul, capul rămase spînzurat de trup.

Cele 6 capete fură apoi împunse în suliţe şi plimbate pe străzile Stambulului. Dar le aduseră pe urmă repede înapoi la serai, fiindcă poporul ameninţa să se răscoale. Vederea acestui măcel îl întărîtase. Excesul de cruzime nu e pe placul musulmanilor.

Trupurile fură aruncate în mare.

Şi s-a găsit cineva să meargă la închisoarea doamnei Maria pentru a-i duce vestea că i-a pierit soţul şi toţi băieţii şi doamna Maria nu a înnebunit.

Domniţa Bălaşa, Manolachi Lambrino, jupîneasa Anica şi micuţul ei fiu erau pe lîngă dînsa.

începu întîi, nu se ştie prin ce mijloace — prin îngrijirea patriarhiei probabil — pescuitul ■ cadavrelor, care fură duse pe ascuns, la Halki, una din frumoasele insule Prinkipo, peste drum de

Anatolia, în marea de Marmara. Acolo îşi găsiră acele torturate trupuri veşnica odihnă, în vechea mănăstire bizantină zidită de împăratul Ion Paleologul în veacul al 15-lea şi reparată de celebrul mare dragoman Panaiotachi Nicusios, într-al 17-lea veac.

Doamna Maria, prizonieră, nu putu fi de faţă la înmor- mîntare. Soarta ei, nesigură, atîrna de capriciul sultanu- -lui, care în curînd hotărî ca ea, fiica şi noră-sa, vor fi sclave. Printr-o sentinţă a muftiului fură declarate roabe, născute din părinţi rebeli, şi internate în seraiul sultanului. Era mijlocul pe care-l găsise padişahul pentru a putea pune mîna pe ce brumă de avere s-ar mai afla după moartea Brîncoveanului.

Dar negăsindu-se nimic, sentinţa fu schimbată din nou, căci la ce s-ar mai ţine roabele acestea în serai ? Le trimise iar la închisoare, închisoare pe viaţă, la Bostan- gibaşa.

Zăcură acolo toată toamna şi toată iarna, şapte luni de zile. Abia în primăvară, la sfirşitul lui martie 1715, obţinură ele în sfîrşit răscumpărarea, în schimbul a 100 de pungi, împrumutate pe piaţa Stambulului cu 30 la sută dobîndă.

Ieşi deci doamna Maria din închisoarea Stambulului cu fata, nora şi nepotul ei, însă libertatea n-o avea încă, căci ea fu exilată pe ţărmul Mării Negre, tocmai la Kutias, în Caucaz. Rămase şi acolo aproape încă un an şi jumătate, pînă în sfîrşit, o fericită împrejurare îi înlesni întoarcerea în ţară.

Războiul împotriva Germaniei proiectat de marele vizir, înfăptuindu-se după moartea lui Brîncoveanu, se isprăvi, cu dezastrul armatelor otomane. Aii Paşa murise sub zidurile cetăţii Peterwaradein, Timişoara căzuse în mîinile imperialilor, Oltenia fu ocupată de austrieci, care o încorporară imperiului lor (pacea de la Passarowitz 1716) ; Ştefan Vodă Cantacuzino fusese, la rîndul lui, decapitat ; Vodă Nicolae

Mavrocordat făcut prizonier în Ardeal. Pentru a nu-şi înstrăina complet simpatia ţării munteneşti, atît de aplecată de la o vreme către mereu învingătorii creştini, Poarta îi trimise domn pe dragomanul Ion Mavrocordat, fratele prizonierului, cu porunca de-a se ierta şi a se rechema în ţară toţi pribegii care se dăduseră cu nemţii, precum şi de-a scuti ţara, timp de-un an, de tribut şi de biruri. Pentru ca planul lor de înaltă clemenţă să reuşească şi mai bine, turcii îngăduiră doamnei Maria Brîncoveanu să se întoarcă cu familia ei în ţară, unde o doreau cu toţii şi o aşteptau, zic contemporanii, „cu o afectuoasă veneraţie".

La începutul lui octombrie 1716 ea părăsi Caucazul, străbătu Marea Neagră pe-o corabie turcească, debarcă la Varna, şi la 17 ale lunii se întîlni la Razgrad, în drumul spre Giurgiu, cu noul voievod Ion Mavrocordat, căruia îi făgădui tot sprijinul ei faţă de compatrioţii despre care se spera că văzîndu-i intrînd în ţară alături de ea, îi vor primi cumsecade. Scrise deci de acolo boierilor şi mitropolitului că ea, doamna Maria a răposatului voievod Constantin Brîncoveanu de Basarab, după doi ani şi jumătate de lipsă, se întoarce în ţara ei, aducînd cu sine pe noul domn impus de Poartă, care vine cu un decret de amnistie „către toţi cei oe mănîncă. pîinea sultanului" (noi pe-a lui !) şi cu iertarea birurilor pe-un an, îndemnînd văduva pe toţi pribegii să se întoarcă la vetrele lor şi nimănui să nu-i fie frică, fiindcă „dumnezeu nevoind să piardă cu totul ţara, a ales, prin pronia sa, pe principele Ion domn".

La începutul lui noiembrie, doamna Maria era în sfîr- şit din nou la Bucureşti, văduvă nenorocită şi săracă, dar înconjurată de dragoste şi respect.

Prima ei grijă fu să-şi asigure gospodăria, adunîndu-şi averile răvăşite prin mîini străine. Pentru a putea vedea de moşiile brîncoveneşti, de

vii, de palate, ea căpătă de la patriarhul Ierusalimului tutela pentru nepotul ei Constantin, iar pentru a-şi asigura posesiunea proprietăţii lor din Sîmbăta Mare, în Transilvania, precum şi a banilor şi sculelor rămase la Viena, ceru împăratului Carol al Vl-lea să fie pusă, cu toată familia, sub scutul protecţiei sale. Cînd isprăvi să-şi adune tot ce mai rămăsese de pe urma confiscărilor turceşti — mai era, după cum se vede, o avere încă destul de frumuşică nemărturisită de Brîncoveanu — ea îşi chemă fetele şi ginerii şi făcu un act de partaj (iunie 1717) „văzînd pe dumnealor că au rămas la mare lipsă şi sărăcie, ca o mamă fiindu-mi milă de dumnealor" îşi împarte întreg avutul pe din două, jumătate să fie a fetelor şi ginerilor şi jumătate a ei şi a nepoţelului.

Atunci abia se putu gîndi ea la aducerea în ţară a rămăşiţelor trupeşti ale soţului ei. Cu învoirea lui vodă — Nicolae Mavrocordat, întors în ţară după moartea fratelui său Ion — dar nu ştim dacă şi cu învoirea sultanului, sau poate pe ascuns, trupul lui Constantin Brînco- veanu fu adus la Bucureşti, unde fu îngropat în luna iulie 1720, în biserica Sfîntul Gheorghe, ctitoria tatălui şi soţului ei. Piatra de mormînt nu are inscripţie, dovadă că s-au făcut toate în taină. Însă o prea frumoasă candelă de argint atîrnă deasupra acestui mormînt, purtînd, sus, între două rînduri de flori, o discretă inscripţie amintitoare : „Această candelă ce s-au dat la Sf. Gheorghe cel nou, luminează unde odihnesc oasele fericitului domn Constantin Brîncoveanul Basarab Voievod şi iaste făcută de doamna măriei sale, Măria, care şi măria sa nădăjduieşte în domnul, iarăşi să i se odihnească oasele. Iulie în'12 zile, leat 7228 (1720)".

Timp de 200 de ani n-au ştiut Bucureştii că Vodă Brîncoveanu îşi are mormîntul în mijlocul capitalei. Abia în 1914, Virgil Drăghiceanu,

descoperind inscripţia de mai sus, a putut
identifica acest ultim lăcaş al nenorocitului domn.

Viaţa mai departe a doamnei Maria s-a scurs destul de amărîtă, căci după cele pătimite la Genstantinopol un trai fericit bănuieşte oricine că această femeie n-a mai putut avea. Toată grija ei a fost să-şi crească bine nepotul, ultimul vlăstar brîncovenesc, şi să mai caute prin străinătăţi ce-a mai putut încă rămîne din banii şi sculele neadunate. Apostol Mânu, dar mai cu seamă foarte credinciosul ei prieten Gheorghe Trapezuntui îngrijea de toate treburile, precum şi de corespondenţa doamnei. De altfel, între împăratul Germaniei şi văduva lui Brîncoveanu a urmat o corespondenţă de sîrg, pe care doamna Maria o iscălea, pe latineşte : „Iiumillissima ancila, Maria Brancovana, Principi Constantini relicta vidva" sau cînd scria italieneşte : „Umillissima e fidelisima serva, Principesa Maria Brancovana". Aceasta, pînă cînd se supără' într-o zi fiindcă împăratul nu-i făcea dreptate împotriva lui Apostol Mânu, care nega să fi primit în păstrare o oarecare sumă de bani (16 pungi de argint şi 48 000 de ţechini). Atunci, schimbînd tonul, învinui pe Carol alVl-lea do părtinire, spunînclu-i că din toată averea brînc-o- venească rămasă în Transilvania, nu i-a restituit decît o prea mică parte, ceea ce, faţă de felul .cum servise soţul ei cauza imperială, era un lucru de neconceput.

Astfel, în necurmatele aceste griji pentru viitorul nepoţelului ci, şi tristele amintiri ale uneia din cele mai groaznice tragedii ce cunoaşte istoria — şi care erau ale ei, — îşi petrecu văduva Brîncoveanului anii ei din urmă, pînă cînd, bătrînă, se stinse în Bucureşti, în decembrie 1729.

O astrucară fetele care mai erau în viaţă şi iubitul nepot Constantin alături de soţul ei, în acelaşi mormînt din Biserica Sfîntul Gheorghe.Capitolul XXVIII

DOAMNA PĂUNĂ CANTACUZINO ŞI FIII EI

WSf^^^Sk n 1728 marele vornic Radu Popescu, fiul ^¿^^Vfel&l Hristea vistiernicul, ajuns la vreme de bătrîneţe şi sătul de deşertăciunea ¿yf lumii, se lepădă de boieria lui, şi luînd Sji' numele de Rafail Monahul, se călugări la mînăstirea Radului Vodă. Pustnic nu iif- se făcu bătrînul- Mînăstirea era în mijlocul (^J^^Mi/W. Bucureştilor, în apropiere de mitropolie şi de curtea domnească. Veneau boierii să-l vadă în chilia lui, mergea el însuşi prin casele oamenilor. însă,

cărturar fiind şi bătrîn, avea nevoie de linişte pentru a-şi scrie amintirile : „ce s-a întîmplat în ţară şi în alte ţări străine". Şi aşa, a urmat el mai departe cronica lui Radu Greceanu, însemnînd domniile lui Ştefan Cantacuzino şi ale lui Niculai şi Ion Mavrocordat. Fiind grec de origină, Mavrocordaţii erau,

după părerea lui, cei mai buni domni pe care i-a avut vreodată ţara ; iar cît despre Cantacuzini, n-are destule cuvinte de hulă împotriva lor, fiindcă avea de ce să-i urască, tatăl său Hristea fiind omorît din porunca lui Şerban Vodă .— o duşmănie între neamuri care se urca de altfel mult mai departe, la socrul lui

Hristea, Gheor- ghe Băleanu, şi la socrul acestuia, Stroe Leurdeanu

.Aşadar, cînd e să judecăm faptele Cantacuzinilor, nu după spusele lui Rafaii Monahul trebuie să ne luăm. Însă, amănuntele vieţilor unor vremuri trăite de el sînt, fireşte, interesante de cercetat.

„De va vrea cineva, zice el, din cei ce n-au văzut pe Ştefan Vodă, nici au trăit cu el, nici au vorbit cu el, ca să ştie ce fel au fost şi ce fel de obiceiuri avea, să citească aicea, într-aceste trei-patru rînduri, ce am scris eu pe scurt :

„Ştefan Vodă încă ar fi fost domn lăudat ca şi alţi domni, avînd şi chipul şi creşterea cumsecade, de n-ar fi fost cu totul nestătător la toate vorbele şi lucrurile lui. Făgăduia multe daruri şi bani şi boierii unora şi altora, şi pe urmă toate rămîneau la deşertăciune, şi mai vîrtos că era ***ginecolatru,*** aşcultînd întru cele mai multe de doamnă-sa, încît se deschisese foarte mare poarta despre doamna şi care mergea despre partea aceea, se folosea mult".

Iată deci că aflăm „într-aceste trei-patru rînduri" că Ştefan Vodă Cantacuzino era „ginecolatru", Pantofelheld cum spune neamţul, sub papucul nevestei.

Energică a fost desigur această doamnă, care purta un nume atît de frumos : Păuna — dar scurta domnie a soţului ei nu i-a dat prilejul să se folosească îndeajuns de învoirea ce avusese de a-şi ţine poarta mare deschisă.

Doamna Păuna era născută Greceanu, dintr-un vechi neam de ţară, boieri mari şi bogaţi.

Cînd, în 1714, venise la Bucureşti, în luna martie, Aii Paşa capugiul cu ciohodarii lui, să mazilească pe Brîn- coveanu, şi cînd în noaptea de miercuri spre joia mare, se dusese în taină stolnicul Constantin şi fiul său Ştefan la conacul turcului, pentru a-l ruga să înduplece pe îmbrohor să i se dea domnia, desigur că energica Păuna împinsese pe soţul ei la înfăptuirea acestui demers, precum iarăşi este probabil că a cunoscut

dinainte toate lucrăturile lui Ştefan împotriva vărului său Constantin Vodă.

însă domnia odată căpătată, ambiţia doamnei Păuna era satisfăcută şi nu ea va fi fost aceea care şi-a împins socrul să persecute pe Brîncoveni, să le ia averile, şi să mai pîrască pe mazilul domn la Poartă cu atîtea scrisori adevărate sau scornite, pînă îşi pierdu în chinuri viaţa.

Doamna Păuna avea o fire simţitoare. Răspunderea tragediei care se pregătea la Constantinapol n-a fi vrut să şi-o ia în suflet. Mult trebuie să fi fost chinuită, mult amărîtă şi fără odihnă de a vedea mereu pîrile socru-său curgînd spre pieirea Brîncoveanului. Un cumnat, Radu Dudescu, şi un văr, Constantin Ştirbei, fuseseră trimişi la Stambul cu noi dovezi de-ale stolnicului despre „trădarea fostului voievod". Ştirile venite dintr-acolo umpleau Bucureştii de groază. Se aflase de închiderea, în cele Şapte Turnuri, a mazilului domn, a doamnei lui, a fiilor, a ginerilor, a nurorii şi a nepoţelului, nevinovat copil de 7 ani. Se auzea că erau schingiuiţi, c-o să fie omorîţi.

Doamna Păuna nu mai putu răbda. O înnebuneau presimţirile unei catastrofe de neînlăturat şi de care

se simţea, pînă la un punct, răspunzătoare. Luînd cîteva femei cu ea, porni în ţinutul Vîlcii, la mînăstirea Dintr-un Lemn, să se închine la o icoană a maicii domnului şi să mai caute puţină odihnă, să-şi mai alunge gînd urile. Dar îi era inima prea îmbîcsită de griji şi-i era firea prea simţitoare. Se întîmplă

un fenomen, pe carM numim noi astăzi telepatie, vedere la distanţă, însă în care bătrînii vedeau numai mîna lui dumnezeu. În dimineaţa zilei de 15 august, sfînta Maria, pe cînd Brîncoveanu şi fiii lui erau omorîţi pe piaţa seraiului din Constantinopol, doamna Păuna îi văzu tocmai de la mînăstirea ei din

fundul munţilor Vîlcii. O apucă o nemaipomenită criză de isterie : ţipete. plînsete, leşinuri „o nevoie mare, de făcea toate grozăviile". Un acces de nebunie care a ţinut cîteva zile. Ştefan Vodă, îndrăgostit de nevasta lui, auzind cele întîmplate şi nesocotind că „a venit bătaia lui dumnezeu

de-i plăteşte după faptele sale, a bănuit pe 6 soră a mîne-sa, mătuşă călugăriţă de mulţi ani, că ea ar fi făcut farmece cu alte muieri de-au ajuns-o nevoia". Fără multă vorbă, muierile fură spînzurate, iar maica Olimpia — mătuşa — fu dusă la altă mînăstire şi zidită într-o chilie. O lăsă să moară, bătrîna, de

foame şi de asfixie,
pentru că doamna
Păuna n-avea cugetul
curat. Istoria lumii
este istoria crimelor
omeneşti, spunea cu

dreptate Voltaire.

Şi apoi, fiindcă toate se uită, doamna se îndreptă şi **se** întoarse la Bucureşti, deschizînd iar poarta curţii celor care pofteau bogăţii şi măriri.

Domnia lui Ştefan Cantacuzino a fost puţin însemnată şi s-a terminat repede, fiindcă a făcut aceleaşi greşeli de care învinuise pe alţii. Poarta declarase război Veneţiei pentru a redobîndi Moreea, şi-şi pusese de gînd să recucerească Belgradul şi Timişoara. Ba, după primele succese din Grecia, însumeţindu-se ca întotdeauna, se gîndea la un nou asediu al Vienei. Ştefan Vodă, ca unchiul său, ca vărul său, se dădu din partea nemţilor, sfătuit fiind mai ales de tatăl său, cu care stătea cel puţin la săptămînă o dată, noaptea tîrziu, de vorbă. Ce s-o fi petrecut în capul bătrînului stolnic nu se poate bine lămuri. Pe fratisău, Şerban-Vodă îl omorîse fiindcă fusese al ruşilor — şi acum el sfătuia pe fiu-său să trădeze pe turcii aceştia, la care ai fi crezut că ţine ca la ochii din cap.

Lucrurile s-au aflat. Apostol Mânu din Braşov, alţii, din Bucureşti, din Stambul, l-au pîrît sultanului. Acesta nu mai aştepta să fie întîi declarat războiul şi apoi să scoată din scaunul Munteniei pe un om devenit suspect. Îi trimise îndată un capugiu cu porunca de mazilire.

Şi toată drama Brîncoveanului se repetă după scurgerea a nici doi ani.

La 7 ianuarie 1716, într-o marţi, pe cînd domnul nu bănuia nimic, sosi în Bucureşti capugiul Porţii. La auzul acestei veşti, foarte turburat, Ştefan vru să fugă. I se spuse, că, mai întîi, fuga era prea anevoioasă din pricina zăpezii, şi că, mai apoi, o fi venit turcul numai pentru a încasa tributul. Vodă se linişti şi chemă la curte pe marele vistiernic şi pe vel spătarul Dudescu, cumnatul său, pentru a le porunci să pregătească banii. Radu Dudescu îi răspunse să aştepte mai întîi să vadă cu ce gînduri a venit paşa. Hotărîră deci să aştepte pînă a doua zi, miercuri, cînd dis-de-dimineaţă, turcul se înfăţişă la curte şi întrebă

pe vodă, „după cuvintele politețe schimbate", dacă se va supune de bună voie poruncii padișa- hului. La răspunsul afirmativ al acestuia, capugiul scoate firmanul și-l.înmînă domnului, care-l sărută, îl duce la frunte și-l trece lui Divan Efendi spre citire. Conținutul lui era mai blînd și pe alt ton, decît acel al firmanului ce fusese trimis Brîncoveanului. Diferitele izvoare ni-l dau întocmai la fel : Deoarece Ștefan Vodă Cantacuzino a domnit îndeajuns în Valahia, voința marelui padișah este ca el să fie înlocuit cu Niculai Mavrocordat, domnul Moldovei, iar el însuși va pleca cu familia sa la Constantinopol, unde va trăi în tihnă din mila măriei sale sultanul.

Precum în vremea lui Brînooveanu fusese stolnicul Cantacuzino, noaptea, în taină la Aii Paşa pentru a-l ruga să insiste pe lîngă imbrohor să. puie pe fiu-său domn — astfel și în noaptea aceasta de 7 spre 8 ianuarie se duse el în taină la capugiu, acum pentru a-și dezvinovăți feciorul. Firea acestui om, atît de deștept și de învățat, era nemaipomenit de ciudată. Și nu putem ști noi cu siguranță pînă azi dacă a fost el un pervertit criminal sau. poate numai un năpăstuit, despre care se vorbea tot rău, fiindcă a spune tot binele ar fi fost prea greu. Toată viața lui a fost numai stolnic, o boierie mică, însă avea pasul înaintea tuturor boierilor, a fost intimul secretar a trei domni, frate-său, nepotul-său și fiu-său și a ținut corespondența și toate tainele țării în mîinile lui timp de 37 de ani. Dăm deci dreptate lui Gheorghe Șincai cînd spunea că, nepotrivindu-se autorii cînd e vorba de întâmplările acela și de firea stolnicului, „eu, ca să nu mă fac însumi judecător între dînșii, toată judecata ți-o în- credințez ție (cititorule n.n.), aducînd zisele lor precum sînt scrise". Și în adevăr, dacă Del Chiaro îl laudă pe acest vestit și bătrîn stolnic Cantacuzino, Rafail monahul, alias Radu vornicul Popescu, spune despre el că în noaptea aceea, cînd se duse la capugiu pentru a-și dezvinovăți fiul

şi pe sine însuşi, îi spuse că ce dovadă mai mare poate fi despre credinţa lui către turci, decît chiar faptele vieţii lui : „că pe frate-său Şerban Vodă cît a luat seama că se înţelege cu nemţii şi e viclean împărăţiei turceşti, îndată l-au otrăvit de-au murit, aşişderea şi pe alt frate al său, anume pe Iordachi, carele fiind de Şerban Vodă trimis la nemţi, făcea turburări, l-a otrăvit de-a murit (care va să zică şi pe Iordachi), şi pe nepotul său Constantin Brîncoveanu, văzîndu-l că se alcătuieşte cu muscalii, l-a dat pe mîinile sultanului, de-a făcut ce-a vrut cu dînsul. Acestea şi altele le-a spus capugi-paşa mai departe vizirului, care l-au auzit mulţi oameni vrednici de credinţă, între care unul era Ienache Dragomanul, fratele lui Nicolae Vodă Mavrocordat, care a mărturisit înaintea boierilor (pe patul lui de moarte) că a auzit pe capugi-paşa spunînd acestea vizirului, cum că i le-a spus Constantin stolnicul". Cronicarul urmează : „La acestea se vede că cu adevărat stolnicul Constantin a omorît pe Şerban Vodă, că în vremea aceea a ieşit un cuvînt de ziceau cei mai mulţi : Constantin stolnicul, (Mihad) şi Constantin Brîncoveanu l-au omorît, iară de moarte bună n-au murit. Şi atunci era îndoială, au că nu va fi, neştiind ascunde taine ale oamenilor. Iară de vreme ce însuşi omorîtorul a mărturisit că a omorît pe frate-său Şerban, tot omul să crează că adevărat l-a omorît el. Aşişderea şi pe Ior- dachi spătarul, frate-său dacă el a mărturisit însuşi, ce îndoială va să mai fie că la moartea amîndurora s-a zvonit că Constantin stolnicul i-a omorît. Dară credinţa tot nu era necunoscîndu-se adevărul, iar dacă şi-a mărturisit păcatul către turc, destul este să fie credinţă la toţi. Iar de Constantin Vodă cum că tot bătrînul cu feciorii lui l-au vîndut la turci, nu ne mai trebuie mărturiile lor, că noi cu ochii noştri le-am văzut şi cu mîinile noastre le-am pipăit".

Şi, vorba lui Şincai, creadă cititorul ce-o vrea. Însă N. Iorga ne asigură că Şerban Vodă, înainte de-a muri, trimisese deseori după doftori, ceea ce înseamnă că ei a murit de boală, nu de otravă. Iar cei care cred că a fost stolnicul „un hoţ bătrîn" răspund că şi-a putut omorî fratele cu o otravă înceată, dată în doze mici, pau că efectiva boală a lui vodă nu era de natură mortală şi mai sigură a fost otrava decît boala.

Dar să ne întoarcem la povestirea noastră.

Rezultatul întrevederilor nocturne între stolnic şi capugiu fu că acesta asigură pe Cantacuzino să n-aibă nici o grijă despre soarta lor, căci sultanul n-are alt gînd decît a-i ţine în tihnă la el la Stambul, pînă se vor îndrepta lucrurile. Aşadar, stolnicul hotărî să plece la Constantinopol cu fiul, nora şi nepoţii lui, deşi firmanul nu-l privea pe el, şi deşi Vodă Mavrocordat îi trimisese răspuns la Iaşi că, sosind în Bucureşti, doreşte să-l găsească acolo pentru a-l avea la mare cinste, precum îl avuseseră şi domnii dinainte.

Sîmbătă, 11 ianuarie, porni alaiul domnesc din Bucureşti. Era compus numai din Ştefan Vodă, doamna Păuna, fiii lor Radu şi Constantin, şi tatăl domnului, bătrînul stolnic. Cîteva care încărcate cu aur, bijuterii şi scule — şă aibă cu ce se-ndrepta la Poartă — apoi capugiul, eiohodarii lui. Mai erau cîţiva servitori, fireşte, din care cunoaştem numele lui Marin, Radu, Ştefan şi Ion.

Unul din coconii domneşti se îmbolnăvi pe drum, că era ger mare şi viscol, aşa încît, mai îngrijindu-l ici, colea prin diferite sate, ajunseră ei în Constantinopol abia după o lună de zile. Fură găzduiţi la Vlah-Seraiul- ţării, la Galata, liberi deplini de-a primi pe cine vor, şi chiar de-a ieşi în oraş. Sultanul n-avea alt gînd cu ei decît de a-i ţine acolo ca măsură de prevedere, căci mai sigur era el cu Mavrocordat domn în Muntenia decît cu Cantacuzino.

însă noul voievod moldovenesc lucra de sîrg pentru a-şi păstra domnia. Punînd mîna pe o scrisoare de-a unui general către Ştefan Vodă, din care rezultau clar legăturile acestuia cu nemţii, Mavrocordat o trimise vizirului, acesta o arătă sultanului, care se făcu roşu de mînie şi porunci acel mic lucru fără însemnătate pentru vremea aceea : moartea !

A doua zi chiar, 26 iunie (1716), la ceasul unu după miezul nopţii, seraiul Ţării Româneşti fu înconjurat de turci, casa invadată, Cantacuzinii sculaţi din pat, legaţi şi duşi la Bostangi Paşa Un ceas mai tîrziu, bălăbăneau de grinzile închisorii cadavrele a doi spînzuraţi : Ştefan Vodă şi părintele său.

Şi umbra lui Brîncoveanu plutea parcă răzbunătoare prinprejur.

în graba aceea de-ai omorî uitaseră de doamna Păuna şi de fiii ei. Pentru a nu le lăsa timp să-şi amintească de dînşii, aceştia fugiră în aceeaşi noapte, travestiţi, cău- tîndu-şi adăpost la ambasada Olandei, Ambasadorul, eon- tele de Colyer, cunoscuse în lunile din urmă pe Cantacu- zino, se împrietenise cu el şi primi deci cu bunăvoinţă pe înfricoşata văduvă şi pe tinerii orfani. A doua zi, turcii începură să-l caute pretutindeni, însă nu le putură afla ascunzătoarea.

Se zice că doamna Păuna ar fi fost nevoită să cerşească pe străzile Stambulului pentru a se întreţine. Dar mai întîi ea nu putea părăsi ambasada fără a fi expusă să fie recunoscută şi arestată. Apoi averea adusă de Ştefan Vodă cu el, nefiind îndată sechestrată, doamna o putu salva. Transportase cu dînsa, la prietenii ei, bijuteriile, iar aurul fusese depus la omul lor de încredere, vătaful Constantin Diichiti. Mulţumită acestor bani şi comori, mult, puţin cît era, a putut ea însărcina pe ambasador să-i închirieze o corabie, cu care să fugă din Constantinopol. După două luni de aşteptare, viaţa ei fiind mereu ameninţată, corabia în sfîrşit fu gata. Doamna Păuna mai

depuse, în mîinile bunei ei prietene Catrina de Colyer, 5 000 de galbeni, cu rugămintea să i-i trimită la cerere, şi lunîndu-şi rămas bun de la cei ce-o ascun- seră şi îngrijiseră tot timpul acesta, îşi luă feciorii în taină, şi prin fel de fel de peripeţii, izbuti să %e îmbarce. Trebuie să fi fost cam 20 — 22 august cînd părăsiră urgisiţii (pe atunci se spunea „păcătoşii") principii malurile acelui Bosfor, în pămîntul căruia zăceau atîtea trupuri fără capete de-ale neamului lor. Ştefan Vodă şi tatăl său fuseseră şi ei, după spânzurătoare, decapitaţi şi capetele lor umplute cu paie fuseseră trimise la Adrianopol să aibă sultanul, care se afla acolo, de ce se veseli.

Călătoria pe mare fu rea şi periculoasă. Cu paşapoarte olandeze ieşiră în sfîrşit din apele turceşti, şi după multe furtuni în Mediterana, sosiră, după patru săptămîni, la Mesina. La 25 septembrie (1716) un raport dat din Neapole anunţă că „La Princesse de Valachie este arrivée, s'etant sauvée de Constantinople avec ses deux fils". E primită de vice-regele celor două Sicilii, care o expediază, cu calde scrisori de recomandaţie, la Roma. Dintr-un al doilea raport, din 12 octombrie, aflăm că „La Princesse de Valachie est arrivée à Rome, où on lui fait bien des honneurs et de l'accueil". Doamna Păuna asigură, firește, pe papa de zelul ei pentru catolicism, şi, cu noi scrisori de reco- mandaţie a înaltului pontif către împăratul Germaniei, pleacă prin Florenţa, Bolognia şi Ferrara, la Veneţia. Acolo, găzduită în casa lui Nicolae Caragiani, rămîne cîteva săptămîni pentru a se odihni de toată spaima şi oboseala acestor patru luni din urmă şi apoi, pe la sfîrşitul lui noiembrie, porneşte prin Tirol, spre Viena.

Foarte bine primită de împăratul Carol al Vl-lea, ea se stabileşte deocamdată în capitala Austriei pentru completarea educaţiei fiilor ei. Băieţii aceştia aveau 15 şi 16 ani la moartea tatălui lor. împăratul acordînd văduvei o pensie

anuală în fiorini, drept mulţumire a multor servicii aduse de soţul ei cauzei creştinătăţii, doamna Păuna putu duce în Viena un trai cumsecade, potrivit rangului ei. însă, spune N.Iorga, „Beizadele Radu şi Constantin începură o viaţă falnică şi cheltuitoare, prea mîndri pentru a merge pe jos, şi prea săraci pentru a-şi plăti datoriile". Doi ani merseră treburile aşa, de bine de rău. în 1718, după pacea de la Passarowitz, aflînd doamna Păuna că nemţii au încorporat Oltenia imperiului şi că e vorbă să se numească acolo un voievod român, ea puse candidatura fiului ei Radu, începînd, în scop de reuşită, rugăminţi, făgăduieli şi intrigi prin anticamerele împărăteşti, fără a-şi da seama că curtea Habsburgilor nu era seraiul sultanului. Un alt candidat, cu mult mai vechi drepturi, tot Cantacuzin şi el, reuşi să fie numit nu voievod, ci mare ban al Olteniei. Era fiul lui Şerban Vodă, acel Gheorghe Cantacuzino care trăia, împreună cu bătrîna lui mamă, doamna Maria, de aproape 30 de ani la Sibiu.

Afacerile începură a nu mai merge. Pensia Păunei nu-i ajungea pentru a-şi întreţine fiii în viaţa de lux cu care se obişnuiseră. Ea îşi aminti atunci de banii şi comorile ce mai avea la Constantinopol depuse în' mîinile unor credincioşi prieteni. Scrise contesei Catrina de Colyer să-i trimită de urgenţă caseta cu 5 000 de galbeni ce-i încredinţase. Ambasadriţa Olandei, cu toată bunătatea inimii ei, nădăjduise totuşi că doamna Păuna s-o fi înecat în drum de la Stambul la Messina. Fu foarte neplăcut surprinsă de cererea ce-i venea, deodată, după trei ani de zile, de restituirea unei sume pe care o chel- tuise. Răspunse deci lui Battista Chinetti, omul doamnei Păuna, că, mai întîi, nu primise decît 4 000 de galbeni, şi că, al doilea, a cheltuit din ei 2 000 pentru a apăra de urmărire pe prietena ei în timpul cît a găzduit-o şi în toată vremea cît era fugară pe mare, şi în sfîrşit al treilea, că recunoaşte a-i mai fi datoare 1000 de galbeni însă nu are de unde-i plătL Se obligă a-i

răspunde banii aceştia cu începutul, cîte 800 de lei pe an, asigurîndu-i cu ipotecă în casa ei din Pera.

Ce să facă biata Păuna ? înghiţi. Însă mai erau lucrurile şi banii depuşi ia vătaful ei, Diichiti. Dar şi acesta îi trimise nişte socoteli fantastice, de pe urma cărora ar rezulta că nu-i mai doreşte aproape nimic... „Dice havere alia detta. Signora Principessa per mano di Stef- fano e Mărio altri reali 10 500"... „Dice tiaver esborsata a quatro domestici del Principe, che furono în prigione, reali 5 250"... „Dice esborsati a Osman Aga Cassap Bassi per debito del Principe avanti la sua morte, reali 2 500" ...„Dice"... „Dice... şi nu se mai alesese din toţi realii decît cu vînt şi fum. Şi mereu era gata să jure : „Cosi nega assolutamente din nou haver ricevuto pelle ţii volpe din Moscovia ne altro, e cio con suo solenne giurâmento". „A giurato e şi esibisce pronto a giurare nuovamente". Aflăm din raportul acesta, datat din Constantinopol 30 decembrie 1719 şi iscălit de interpretul Rigo, secretarul ambasadorului Colyer, interesantul amănunt că şi lui Ştefan Vodă, după ce i s-a tăiat capul care fu trimis la Adrianopol, trupul i-a fost aruncat în mare şi apoi pescuit de credincioşii lui : „Per cavare il cadavero del Principe del mare, farlo sepelire. serendarii etc., come dice, reali 250". Unde anume s-a făcut acea sepelire, îngroparea, nu ştim.

Totalul realilor cheltuiţi de Diichiti se urcă la 861. Doamna Păuna nu recunoscu socotelile fostului ei vătaf. Corespondenţa urmează şi în 1720 şi chiar pînă în 1725, c-înd ambasadorul Germaniei, Dilling, scrie, în martie a acelui an, cancelarului imperial din Viena „că grecul neagă şi jură că nu mai are nici bani, nici lucruri, de-ai acestor nenorociţi"... „Je vous envoyc (sic), aussi deux papiers, qu'un grec, qui este un de ceux contre lesquels la Princesse Contacuzene forme ses pretension (sic), m'a donnés pour sa décharge, à ce qu'il prétend. Aussi je vous prie, Monsieur, de les communiquer à celui des fils de cette Princesse qu'on dit se trouve a notre Cour, pour

qu'on me donne connaissance şi cette excusation trouve lieu, ou şi l'on y a à redire et avec quels fondemens, car ces gens nient tout et jurent ne plus rien avoir, ni effets, ni argent de ces infortunés là.

Pe la data aceea, 1725, băieţii aveau 24 şi 25 de ani. Deoarece traiul la curtea Habsburgilor nu mai putea merge mai departe fără bani destui ca să-şi ţie rangul, doamna Păuna hotărî să-i „cazeze" şi să-i însoare. Bei- zadè Radu, care-şi spunea acuma Rudolph, intră în armata austriacă şi-şi luă de soţie pe Elisabeta d'Estival. Constantin, al doilea fiu, plecă ai mamă-sa în Rusia, unde aveau ei pe verii lor Toma Cantacuzino (cel care, la Urlaţi, fugise din lagărul lui Brîncoveanu într-al ţarului) şi pe soţia acestuia, Maria, care la sosirea lui Ma- vrocordat în Muntenia se travestise în ţărancă şi fugise de urgia lui prin Ardeal în Rusia, la soţul ei. Bine primiţi de rudele lor la Petrograd, Constantin fu prezentat ţarului Petru cel Mare, care-l primi în armata imperială rusă, însurîndu-l cu Ana Seremetev.

Liniştită acum, doamna Păuna părăsi Rusia, şi după atîtea perigrinări, merse să se stabilească la Braşov pentru a fi cît mai aproape de ţară. Făcuse, în zece ani, ocolul Europei pentru a ajunge din nou aproape de punctul de unde plecase. Dar graniţele ţării ei îi erau închise. Şi ce- o reţinea pe dînsa la Braşov nu era poate atît dorul de-xtcasă, cît erau interesele ei. Căci dacă ştia că răvă- şitele ei averi din Muntenia nu mai puteau fi recuperate, mai erau însă moşiile din Oltenia, cea ocupată de austrieci, prin bunăvoinţa cărora ea îşi putu încasa veniturile. Dar aceste venituri trebuie să fi fost neîndestulătoare, căci o găsim mai tîrziu împrumutîndu-se cu 600 de fiorini de la contesa Teleki, căreia îi amanetase cele două moşii din „Transilvania dincolo de Olt" (Oltenia). Apoi mai luă 600 de fiorini ungureşti de la Păvăl, negustor din Braşov, căruia îi amanetase

argintăria, şi în sfîrşit 4 000 de fiorini nemţeşti, de la noră-sa Ana, soţia lui Constantin, care pare a fi fost o femeie bogată. În schimb, Elisabeta d'Estival era săracă, ca şi soţul ei Radu, şi pentru a-i ajuta pe ei pare a se fi umplut bă- trîna doamnă de datorii, căci nevoile ei personale nu puteau fi foarte mari. Trăia liniştită, în frumosul Braşov de-acu 200 de ani, avînd şi unele relaţii bune în aristocraţia ungurească, dar ducîndu-şi mai mult zilele bătrî- neţelor sale cu duhovnicul şi prietenul ei, preotul Eus- taţiu de la biserica Şcheilor, în casa căruia depunea imereu ce brumă de avere mai putea strînge în dreapta şi în stînga : argintărie, vase de cositor şi aramă, lăzi cu pînzării.

Din cînd în cînd, ea se mai abătea prin Viena. De acolo este datat testamentul ei, făcut după o boală grea, cînd, slăbită, căzu în grijă ca nu cumva s-o ajungă „cel de pe urmă ceas al vieţii pămînteşti". Ştiind că nu e nimic mai şubred decît „ultima voinţă" a cuiva, ea scrise următoarele : „Mai întîi aceasta o zic, povăţuiesc, poruncesc, mă rog şi las sub blăstăm, că fiii mei Radu şi Constantin cu familiile lor să trăiască creştineşte în unire frăţească şi-n iubire, să-şi întărească casele şi neamul. Aşa de vor face, să aibă a mea binecuvîntarp de mamă, pe care le-o dau din toată inima. Apoi, datoriile mele sînt... şi averea mea este"...

Simţindu-se mai bine, se întoarse totuşi la Braşov, unde-l aşteptă pe fiul ei Constantin, care-i făgăduise că va veni tocmai din Petrograd s-o vadă, ştiind-o acum bătrînă şi bolnavă. În Viena văzu pe Radu, dezmierdat de ea Răducan, şi nu-i mai rămînea, pentru a închide ochii, decît să mai îmbrăţişeze o dată pe fiul ei mai mic. Soarta nu-i îngădui această mîngîiere din urmă. Constantin, cu nevastă-sa, cu copiii, era încă pe drum, cînd doamna Păuna Cantacuzino, slăbită de ani şi de

boală, îşi dete duhul în casa ei de la Braşov, anul 1740.

Urmează, pe scurt, interesanta viaţă mai departe a acestor doi dezmierdaţi coconi ai doamnei Păunei : Radu şi Constantin.

Să vorbim mai întîi de cel mai mare : Radu, zis Răducan, zis Rudolph, care-şi mai spunea — nu se ştie de ce, afară doar dacă am judeca chestia din punct de vedere al vanităţii — domn al Ţării Româneşti şi duce a

lTismanei, al Sfîntului Nicodim şi al Sfîntului Pavăl şi al Moldovei. Pompoasă titulatură, necesară poate la curtea Habsburgilor, ceea ce nu i-a împiedicat pe unii contemporani să spuie de el că este un aventurier.

Intrat în armata austriacă ca simplu ofiţer de cavalerie, ajunse, după nici zece ani — aşa erau vremurile pentru prinţi — general-maior, comandînd un regiment. A avut nenorocul să nu se înţeleagă cu un oarecare duce de Lorena, care ajunse bărbatul unei oarecare fete de împărat, numită Maria Tereza, ajunsă la rîndul ei împărătească. Acest mic neajuns avu urmări.

Dar a mai fost o chestie şi mai veche.

Stolnicul Constantin Cantacuzino, bunicul Radului, căpătase una din marile decoraţii ale imperiului, ordinul Sfîntul Gheorghe, care se moşteneşte din tată în fiu, prin primogenitură. Alte onoruri nu dădea ea decît de-a spînzura o tinichea de gît şi de a-ţi înşira titluri cît îi era voia proprietarului. Bunicul murind o dată cu fiul său Ştefan, spînzuraţi la Constantinopol, dreptul de a purta decoraţia o moştenise fiul mai mare, al acestuia, Radu Cantacuzino. O şi purtă, fireşte, cu mare vanitate, dar fără folos. Însă — era un însă — împăratul, care conferea decoraţia, de obicei contra numerar, avea şi dreptul, cu învoirea celor ce-o purtau, de-a o conferi mai departe, tot contra numerar. Fürst Rudolf, foarte la anaghie, ceru lui Carol al VI-lea dreptul acesta. împăratul, binevoitor faţă de Cantacuzini şi, în afară de aceasta, om bun de felul lui, îi acordă acest drept. Românul nostru se apucă să vîndă decoraţia cui nu se cuvenea : burgheji, negustori. Scandal. Dreptul de-a conferi ordinul Sfîntul Gheorghe fu retras prinţului Cantacuzino, şi

— se poate — o fi jucat vreun rol în această afacere şi soţul tinerei Maria Tereza. In tot cazul, scurtă vreme după această penibilă afacere, împăratul moare, şi fiică-sa

— moştenitoare în faţa Pragmaticei Sancţiuni — devine dintr-o plăpîndă principesă (şi amorezată de bărbatul ei ca o şcoloriţă) o foarte mare împărătească. Cum se şi cădea, soţul ei căpătă

deodată foarte mare influenţă. El refuză de-a mai da un regiment lui Cantacuzino, omul care vînduse ordinul Sfîntului Gheorghe.
[1] 103

În timpul acestei grozave catastrofe social-financiare a lui Radu beizadea, general-maior, se întîmplă şi moartea doamnei Păuna. Rămas fără sprijin, nici de la mamă, nici de la curte, prinţul Rudolf începu să inventeze. Ceru lin concediu de 6 luni pentru a merge — zicea el — în Rusia, în vederea aranjării situaţiei lui financiare. Trecu însă în Germania- şi se opri la Dresda, de unde scrise ma mei regelui Prusiei — Frédéric al II-lea — că sincera şi unica lui dorinţă este de a intra în serviciul fiul'ui ei. ¡Bătrîna regină nici nu-i răspunse. Cantacuzino scrise de-a dreptul lui Frédéric al II-lea, plîngîndu-se lui de schimbările de le Viena, de influenţa ce ar fi avut ducele de Lorena asupra soţiei sale împărăteasa Maria Thereza, şi fel de fel de lucruri care ştia el că nu puteau face regelui Prusiei decît plăcere, şi încheind scrisoarea cu rugămintea de-a fi primit în armata prusiană cu rangul său de general, făgăduind chiar regelui că-i va ridica un regiment de unguri, munteni, moldoveni şi dalmaţioni, cu care va face minuni de vitejie.

Cu multă bunăvoinţă, ba chiar mulţumit de această ofertă, regele îi răspunse că primeşte propunerea lui şi îl roagă să arate în ce condiţiuni înţelege a o aduce la îndeplinire. Răspunsul beizadelei, datat tot din Dresda, **4** august 1741, fu că „la troupe que je me propose de lever pour le service de Votre Majesté coûtera dix écus par homme, moulé, armé et habillé, au cas que Votre Majesté en voulût faire la dépense Soi-même". Ba mai mult decît atît : „Or, comme il s'agit, Sire, de tout abandonner pour jamais à Vienne, e qu'rndispensablement je dois faire sortir sans délai ma famille, je supplie Votre Majesté réfléchir, vu qu elle n'ignore point, qu'après une telle résolution je ne suis pas en ctat de subsister sans son assistance, convenablement à ma naissance et à la charge de ma famille. C'est porquoi j'ose attendre de la clémence de Votre Majesté qu'Elle

daignera en cette considération me gratifier d'une pension pour me soutenir dans le monde".În definitiv, era o pomană pe care o cerea Cantacuzino lui Frédéric cel Mare : să ridice un regiment pe socoteala regelui, care să-i mai plătească şi o pensie, lui şi familiei sale. Foarte politicos., Frédéric al II-lea îi răspunse :

„Monsieur le Prince,

J'ai va par votre lettre de 4 de ce mois les bons sentiments que vous continuez d'avoir pour nos intérêts, et l'envie d'entrer dans mes services, moyennant une pension et les fraix nécessaires pour la levée d'un régiment de Huzards. La manière dont vous pensez **y** réussir ne saurait que me pilaire. Mais pourvu que vous voudriez bien réfléchir un peu sur la présente situation des affaires, vos trouverez vous même que ce projet est encore sujet à bien des difficultés, qui me paraissent en partie presque insurmontables. C'est aussi en cette considération que je ne voudrais pas exposer vos propres intérêts et vous faire risquer un établissement certain contre des avantages qui dépendent d'une issue incer- aine.[14]

însă tocmai acel „établissement certain", despre care vorbea regele, nu-l mai avea Radu Cantacuzino. întoarcerea lui la Viena era cu neputinţă, fiindcă frate-său conspirase împotriva Austriei şi duşmănia ce i-o arăta soţul împărătesei pare a fi provenit mai mult din această pricină decît din bagatela fără însemnătate a vînzării ordinului Sf. Gheorghe. De altfel, beizadea Radu a fost desigur şi el amestecat în chestiunea complotului. Nepu- tîndu-se deci stabili nicăieri, el începu să cutreiere Europa, căpătînd din ce în ce mai mult o stabilită reputaţie de aventurier.

în 1749 îl aflăm la Paris, locuind „chez Rouger, rue Bouloi" şi stăruind pe lîngă Ludovic al XV-lea să-i mijlocească, prin ambasadorul său la Constantinopol, căpă- tarea domniei Ţării Româneşti. Trăind în copilărie pe lîngă învăţatul său bunic stolnicul Constantin, şi apoi în tinereţe în fastuoasa capitală a Austriei, el purta interes oricărei manifestări culturale. într-un proces-verbal al unei şedinţe a Academiei de Ştiinţe din

Paris, găsim următoarele : „Un prince de Vallâchie, nouvellement arrivé en France, souhaitait de voir l'Académie assemblée. Il y a été introduit avec sa suite, on leur a donné des sièges dans la parquet, et ils sont restés pendant tout le temps de la seconde lecture de l'ouvrage du Père Baudouin".

După multe alte perigrinări, încă nu bine cunoscute, el muri în Polonia, la Camenița, unde i s-a aflat și raor- mîntul.

Totuși fiul său rămase la Viena, fiind ofițer de gardă (muri, tînăr, în 1771), iar pe fete le mărită foarte bine, pe cea mai mare cu contele Enric O'Donnel, și pe celelalte trei cu marchizul de Blaizel, cu contele Malza von Moden și cu baronul Fornac. La descendenții conților O'Donnel s-au găsit mai tîrziu multe acte și obiecte cantacuzinești, printre care tabloul în ulei al postelnicului Constantin, cel sugrumat la Snagov.

Al doilea fiu al doamnei Păuna, Constantin, avu o foarte tragică soartă. Rămas în armata rusă, după cum am văzut, el deveni, ca și frate-său, în scurtă vreme general. Din căsătoria lui cu Ana Șeremetev avu doi fii, Avram și Alexandru. Trăi liniștit, fericit vreo 15 ani în Rusia, fiind foarte apreciat de împărăteasa Ana, pînă i se năzări deodată că era fecior de domn și că i s-ar cuveni deci și lui să domnească. Demisionă din armată și luîndu-și familia cu el, părăsi Rusia. Sosirea sa la Brașov, în 1740, era deci mai mult în legătură cu aceste scopuri ascunse ale lui, decît cu dorința ce-ar fi avut de-a-și revedea pe bătrîna lui maică, pe care de altfel n-o mai află în viață. O scurtă rugăciune la mormîntul ei, și familia Cantacuzino porni mai departe, prin Sibiu și Banat, la Zemon (Semlin), orășel situat pe malul Dunării, peste drum de Belgrad. În cetatea aceea a Belgradului trăia un pașă turc, Iaia, care fusese în vremuri prizonierul rușilor la Petrograd. Acolo se împrietenise el cu beizadè Constantin Cantacuzino, punînd amîndoi la cale domnia acestuia, cînd va scăpa pașa din prizonierat. În 1739, încheindu-se pacea între Rusia și Turcia, Iaia își căpătă libertatea, și întors la Stambul,

sultanul îl trimise seraschir la Belgrad. Cantacuzino purcese şi el din Petrograd, scopul plecării lui nefiind altul decît în- tîlnirea cu comandantul din Semlin. Cîteva zile după sosirea lui acolo, trecînd Dunărea într-un frumos caic, merse beizadeaua să prînzească în casa turcului. Seara se întoarse înapoi şi după puţină vreme primi o scrisoare de la paşa, prin care acesta îl înştiinţa „că a isprăvit treaba la Stambul, după a lui .poftă şi după cum îi făgăduise". Comandantul austriac al Semlinului citi aceste rîn- duri şi întrebă pe Cantacuzino ce însemnează acea treabă isprăvită la Stambul. Răspunsul beizadelei fu că el ceruse paşalei să-i mijlocească de la sultan voia de a-şi putea încasa veniturile moşiilor sale din Muntenia, pentru care scop avea de gînd să se stabilească în Transilvania, şi înştiinţă chiar pe comandant că pleacă la Viena, pentru a ruga pe împărătească să-i acorde această învoire. Co- mandantul nu se opuse, dar părîndu-i-se lucrul suspect, începu nişte cercetări care duseră la o ciudată descope-, rire : sultanul promisese lui beizadă Constantin domnia Ţării Româneşti, dacă ar fi acesta în stare să ridice pe sîrbii din Austria, şi unindu-se cu oştirea turcească din Belgrad să pornească războiul împotriva Măriei Thereza.

Cantacuzino se credea foarte dibaci. Porni la Viena şi să înfăţişă împărătesei, care-l primi cu bunăvoinţă. Însă cîteva zile mai tîrziu sosi la cancelaria imperiului raportul comandantului din Semlin, care descoperea uneltirile prinţului valah. Acesta se pomeni într-o noapte cu casa lui înconjurată de soldaţi, care-l ridicară din pat, şi cu lanţurile la mînă, îl duseră pe jos pînă la Graz, unde fu închis în cetate.

Nevasta lui, înnebunită de spaimă, ceru ajutor ambasadorului Rusiei,

care-i răspunse că deoarece soţul ei părăsise Petrogradul, el nu-l mai cunoaşte drept cetăţean rus. Biata Ana îşi luă feciorii şi porni în ţara ei, implo- rînd mila împărătesei Elisabeta, care, ca şi ambasadorul ei, nu-i dădu nici un sprijin. Banul Mihai Cantacuzino, autorul „Genealogiei Cantacuzinilor", pare a fi vorbit personal cu

această nenorocită vară a 'lui, din gura căreia ţinea că beizadea Constantin nu era întru nimic vinovat de acuzările ce i se aduceau şi toată afacerea aceasta era numai o înscenare şi o pîră a lui Constantin Ma- vrocordat, care se temea ca beizadeaua să nu-i sufle domnia

.Dar austriecii nu împărtăşeau această părere. L-au ţinut în închisoare patruzeci şi unu de ani. în 1781 împă- rătul Iosif făcînd, după moartea Măriei Thereza, o cercetare asupra tuturor prizonierilor de stat, găsi pe acest biet mosneag pe lista celor închişi în cetatea din Graz. Văzînd „vina lui, suma anilor de eînd era închis şi neamul din care se trage îndată a poruncit să-l sloboade din închi soare, dîndu-i de cheltuială ca să meargă în Rusia, la soţia şi la Tiii lui".

Intrase, nenorocitul, la 40 de ani în închisoare şi ieşi la 81. Nici nu mai apucă să meargă în Rusia, că-l prinse moartea pe drum, după vreo două săptămîni de călătorie. De altfel, nici nu şi-ar mai fi găsit nevasta în viaţă, căci îşi dăduse şi ea sufletul de cîteva luni.

Tot în acelaşi an muri şi fiul său Avram ; iar celălalt fecior, Alexandru, era de mult sub pămînt, din 1772, eînd se stinsese în chinurile ciumei, la Bucureşti, unde se afla trecător ca ofiţer al Ecaterinci, într-unui din numeroasele războaie ruso-turce de la sfîrşitul acelui veac.

Cu ei se stinse pentru totdeauna progenitura în linio bărbătească a lui Ştefan Vodă şi doamnei Păuna !

Capitolul XXIX FAMILIA LI I DIMITRIE CANTEMIR

ocmai el, Cantemir învăţatul, care ştia să-şi bată joc de alţii cînd îşi făureau genealogii prea fantastice, tocmai el căzu în acelaşi ridicol, vrînd numaidecît, din neamul lui de mazili, să facă coborîtori din Tamerlan, vestitul cuceritor asiatic.

O corespondenţă puţin cunoscută şi încă inedită la noi [13] ne arată pe Voltaire bă- tîndu-şi joc de Cantemir mai rău decît îşi bătuse acesta joc de Brîncoveanu.

Întîmplarea e din anul 1739, posterioară morţii marelui nostru istoric. Voltaire publicase tocmai Istoria lui Carol al XH-lea, care încăpu în mîinile fiului lui Dimitrie Cantemir, Antioh, ambasadorul Rusiei la Paris. El citi, cu o legitimă mirare, următoarele rînduri :

„Moldova era guvernată atunci de prinţul Cantemir, grec de origină, care întrunea talentul vechilor greci, ştiinţa literelor cu aceea a armelor".

Sîngele tătărăsc al ambasadorului Antioh clocotindu-i în vine, el s-apucă să scrie o lungă scrisoare lui Voltaire — Antioh era el însuşi un bun poet rus — pentru a-i arăta şi dovedi că neamul lui nu era grec, ci tătar curat, coborîtor din Tamerlan. în sprijinul acestei afirmaţii, el trimise lui Voltaire cartea părintelui său asupra „Istoriei imperiului otoman."

Răspunsul lui Voltaire este sîngeros.

„Monseigneur,

J'ai à Votre Altese bien des obligations. Elle daigne me faire connaître plus d'un vérité dont J'étais assez mal informé, et elle m'instruit d'une manière pleine de bonté, qui vaut bien autant que la vérité même. Je lis actuellement ***l'Histoire Ottomane*** de monsieur le prince Cantémir, votre pere, que j'aurai l'honneur de vous renvoyer incessamment, et dont je ne puis remercier trop Votre Altesse. Vous me pardonnerez, s'il vous plait, d'avoir été trompé sur votre origine. La multiplicité des talents de M. le Prince, votre père, et des vôtres, m'avait fait penser que vous deviez descendre des anciens Grecs, et je vous aurais soupçonné de la race des Péricles plutôt que celle de Tamerlan. Quoiqu'il en soit, ayant toujours fait profession de rendre hommage au mérite personnel plus qu'à la naissance, je prends la liberté de vous envoyer la copie de ce que j'insère sur votre illustre père dans mon histoire de Charles XII qu'^n réimprimé actuellement, et je ne l'enverrai en Hollande que quand j'aurai appris d'un de vos secrétaires que vous m'en donnez la permision.

Je trouve dans ***l'Histoire Ottomane*** écrite par le Prince Démétrius Cantémir, ce que je vois

avec douleur dans toutes les histoires : elles sont les annales des crimes du genre humain. Je vous avoue surtout que le gouvernement turc me paraît absurde et affreux. Je félicite votre maison d'avoir quitté ces barbares en faveur de Pierre le Grand, qui cherchait au moins à extirper la barbarie, et j'espère que ceux de votre sang qui sont en Moscovie serviront à y faire fleurir les arts que toute votre maison semble cultiver.

Je suis avec profond respect, Monseigneur, etc.

VOLTAIRE

à Cirey, en Campagne, le 13 mars 1739".

Șase săptămîni mai tîrziu, Antioh Cantémir primea a doua scrisoare, astfel concepută :

„Monseigneur,

J'aprends avec chagrin que l'édition de Ledet est déjà faite. Je leur ordonne de faire un carton concernant ce qui regarde votre illustre père, mais les ordres des auteurs ne sont pas plus exécutés par les libraires que ceux du Divan par les Arabes voleurs. J'ai écrit, et je vais écrire encore, mais je ne réponds pas de l'autorité de mon divan etc."

A d'autres ! Căci ediția a fost corectată, iar rîndurile privind pe Dimitrie Cantemir fură completate astfel :

„La Moldavie était gouvernée alors par le prince Cantémir, Grec d'origine, qui réunissait les talents des anciens Grecs, la science des lettres et celles des armes. On le faisait descendre du fameux Timur, connu sous le nom de Tamerlan ; cette origine paraissait plus belle qu'une grecque ; on prouvait cette descendance par le nom de ce conquérant : Timur, dit-on, ressemble à Témir ; le titre de Kan, que possédait Timur avant de conquérir l'Asie, se trouve dans le nom de Cantémir, ainsi le prince Cantémir est descendant de Tamerlan. Voilà les fondements de la plupart des généalogies".

E Voltaire în picioare ! Un Voltaire, de altfel, care avea dreptate, căci descendența aceasta din Tamerlan este o plăsmuire a lui Cantemir, bazată

pe-o închipuire, pe-o asemănare de cuvinte şi nimic mai mult : Han Timur Cantemir [10].

Totuşi, originea neamului e tătărească. Constantin Vodă Cantemir, tatăl lui Dumitru, era fiul lui Toader şi al Măriei Cantemir, mazili din satul Siliştenii pe Ialan în ţinutul Fălciului. Bunicul său Nistor şi răzbunicul Vasile sînt singurii strămoşi dovediţi azi documentar. Ceilalţi par a fi plăsmuiţi de Dimitrie Vodă pentru a lungi ***ad libitum*** şirul lor. Că acest neam de boiernaşi mazili silişteni era în adevăr de origină tătărească, ne-o arată nu numai numele, situaţia geografică a locului de obîrşie (lîngă Buceagul tătăresc) şi faptul că la curtea bătrînului Cantemir Vodă veneau deseori să-l vadă rude de-ale lui din Buceag — ca acel Beg-Mîrza, de la care aflară, se spune, Cantemireştii legenda descendenţei lor din Tamerlan — dar cercetările istorico-genealogice de azi au dovedit documentar legăturile de înrudii« între Cantemireştii moldoveni şi Cantemireştii tătari.

Am arătat mai sus cine fuseseră nevestele şi copiii lui Cantemir Vodă bătrînul. Am vorbit de asemenea despre Antioh Vodă şi despre doamna lui. Rămîne să arătăm pe scurt tinereţea şi domnia lui Dimitrie Voievod, pentru a-l urmări apoi mai pe larg în pribegia lui din Rusia, unde vieţile domniţelor sale capătă pentru noi un deosebit interes. Opera ştiinţifică şi literară a savantului nostru istoric nu ne va preocupa, fireşte, nefiind în legătură cu subiectul acestei lucrări.

Dimitrie Cantemir, fiul lui Constantin Vodă şi al nevestei lui de a treia, Ana Bantăş, s-a născut în anul 1675, <nu în 1673, după cum arată mulţi din biografii lui). Avea deci zece ani cînd ajunse tată-său domn, şi crescu la curtea din Iaşi sub îngrijirea acestuia care trimisese pe fiul său mai mare, Antioh, ostatec la Constan- tinopol. în 168:8 Antioh se întoarse în ţară, fiind înlocuit la Stambul, cu Dimitrie care avea aşadar 13 ani cînd văzu întîia dată capitala imperiului otoman, în care era să-l ţie soarta mai tîrziu multă vreme şi utyde deprinse el limba turcească, arabă şi persană, învăţînd obiceiurile, istoria, literatura şi muzica

turcească. Primul lui profesor pentru gimnastică şi matematică fu un turc; Sadi EfendL Mai tîrziu însă urmă cursurile celebrei Academii de la patriarhia ortodoxă din Fanar, unde învaţă elena antică şi latineasca, unde arhiepiscopul Meletie îi înfil- tră principiile filosofice ale lui Thales, lacomi gramatica şi literatura elenă, leremia Cacavella, filosofia. Un frumos mănunchi de dascăli, care au scos din elevul lor un erudit ce nu era să-i dea de ruşine. Muzica turcească, pe care Cantemir o aprecia atît de mult, o învăţase de la doi greci, Angeli şi Kiemani Ahmed (renegat), pe care însă, după 15 ani de studiu, îi întrecu cu atît brio, încît lui îi fu dat să inventeze notele turceşti şi să scrie şi un tratat asupra muzicii, care a servit otomanilor de model timp de mai bine de 100 de ani.

Aceste strălucite studii, Cantemir fu nevoit să le întrerupă cînd, în 1691, se făou iar schimbul între ostateci, Antioh plecînd- la Constantinopol şi Dimitrie întorcîn- du-se la Iaşi. După doi ani, tatăl său murind, boierii îl alesera domn. Poarta îl găsi însă prea tînăr — 18 ani şi nevrînd să-i confirme domnia, îl chemă înapoi la Stam- bul. Rămase de atunci acolo, vreo 6 ani şi mai bine, urmîndu-şi învăţătura pînă în 1 695, cînd fiind atunci Antioh domn în Moldova, Dimitrie se întoarse în ţară pentru a se însura.

Avea abia 24 de ani şi trecea de pe atunci drept un mare savant — spudeu, cilibiu — nu numai în ochii moldovenilor, ci într-ai tuturor străinilor care se abăteau prin meleagurile noastre. în 1697 — era în gerul lui februarie — trecu în Moldova pentru a merge 1a. Poartă solul polon Rafael Lesczynski (tatăl viitorului rege Stanislas, socrul lui Ludovic al XV-Iea). Oprindu-se în Iaşi unde fu primit cu deosebită cinste — de altfel după interminabile discuţii asupra protocolului — el cunoscu pe Antioh Vodă şi întreaga lui curte, despre care, atît el însuşi cît şi secretarul lui, vorbesc foarte frumos în rapoartele şi jurnalele lor. Din aceste note zilnice se desprinde îndeosebi impresia care o făcu asupra lor tînărul frate al voievodului, care în ziua audienţei avu cu secre-

tarii solului o lungă întreţinere asupra „datoriilor prieteniei", o notă „de amiciţia" ciceroniană, care a impresionat adînc pe diplomaţii poloni. După audienţă a urmat ospăţul. Lesczynski îl descrie astfel : „Intrînd în sala de mîncare, văzui o masă lungă cît toată odaia, şi în capăt trei scaune, două mai înălţate şi unul mai jos. Domnul s-a aşezat pe scaunul din stînga şi pe mine m-a aşezat la dreapta, iar pe frate -său mai tînăr lîngă dînsul, mai jos, pe cel de-al treilea scaun". Acest amănunt e interesant pentru cunoaşterea protocolului curţii moldoveneşti de acum 200 şi mai bine de ani. Nu era lucru uşor a aranja a masă la care stătea vodă, Srate-său care fusese şi el domn, fie chiar numai cîteva zile, precum şi un prinţ polon, ambasador al regelui pe lîngă Poartă, unde mergea în vederea ratificării păcii de la Karlovitz. La dreapta lui Lesczynski nu stătea nimeni ; un loc gol, apoi abia urmau secretarii soliei, părinţii iezuiţi etc. Iar la stînga lui vodă, sau mai bine zis a lui Dimitrie Cantemir, alt loc liber — să nu se amestece mărirîle acele cu vulgul şi apoi urmau, cel dinţii, bătrînul dascăl, medic şi filosof, Ieremia Cacavella, şi pe urmă boierii, după rang, în următoarea ordine : Niculai Donici, logofătul; Vasile Kostaki şi Dumitraşcu Mitre, vornici; Lupu Bogdan hatman (cumnatul Domnului) ; Iordachi Rosetti, vistiernic ; Ştefan Cerchez, comis, şi apoi ceilalţi boieri divăniţi sau de starea a doua. Iar dintre boierii de sfat, patru din ei nu puteau sta la masă, fiindcă slujeau : Manolachi Rosetti, vel postelnicul, care păzea ordinea din sală ; Mihai Racoviţă, fostul cumnat al lui Cantemir, care, fiind spătar, se ţinea în picioare în spatele domnului, cu spada pe umăr; Ilie Tifescu (Dabija) stolnicul, care punea bucatele pe masă şi Ion Buhuş, paharnicul, care turna de băut, după ce gusta vinul. Abia după „a treia sănătate", puteră boierii aceştia să se aşeze şi ei la masă, fiind înlocuiţi în slujba lor de boierii de mîna a doua.

Banchetul începu cu o salvă de tunuri, după care se perindară nenumărate feluri de bucate, căci ospăţul acela „a ţinut, cu cea mai mare strălucire", cel puţin 7 sau 8 ceasuri. Prima

sănătate (astfel se chenjau pe atunci toasturile) o închină vodă către sol, în onoarea regelui, urîndu-i „fortitudinem Alexandri Magni, fortunam Iulii Caesaris", (puterea lui Alexandru cel Mare şi norocul lui Iuliu Cesar). Au urmat sănătăţi peste sănătăţi, în cinstea lui vodă, a solului, a sultanului, a boierilor, a secretarilor — un prilej de băutură, atunci ca şi azi. Şi între fiecare pahar, bubuiau tunurile de se cutremurau pereţii. Al treilea toast fu ridicat în cinstea lui Dimitrie Cantemir. „Am ridicat paharul", zice Lesczynski, „şi am băut în sănătatea fratelui voievodului... mărturisind de politeţea lui. După aceea m-a rugat domnul să chem să cînte muzica mea care-i priciriui multă plăcere, precum şi fratelui său mai tînăr, care se pricepe în muzică". După acele 8 ceasuri de mîncare şi de băutură au trecut cu toţii în camera dealături, unde s-au servit cafele, dulceaţă, rachiu şi apă aromată pentru spălarea mîinilor. 'A treia zi, Rafael Lesczynski părăsi Iaşii, fiind întovărăşit pînă la o jumătate de milă dincolo de oraş de Vodă Antioh, de Dimitrie şi de toţi boierii. La despărţire, domnul a sărutat pe sol, „frate-său m-a salutat după moda polonă, înclinîndu-se".

Cu vreo 10 luni înainte de acest strălucit ospăţ, Dimi- trie Cantemir se însurase, în următoarele împrejurări : Antioh Vodă trimise pe Vasile Purice, vornicul despre doamnă, la Braşov, să aducă pe logodnica fratelui său, Casandra Cantacuzino. Misiunea aceasta fusese învăluită în cea mai mare taină, fiindcă domniţa Casandra era fiica decedatului Şerban Vodă şi expusă, ca atare, urii Brîncoveanului. S-ar pare ciudat că domnul Munteniei, despre care se-şoptea că împreună cu unchiul său, stolnicul Constantin, omorîse pe Şerban Vodă, în loc de-a fi urît, era cel care ura. Motivul însă era, că ştiind el pe văduva lui Şerban împreună cu copiii ei refugiaţi în Braşov, îi era teamă ca legăturile lui cu nemţii să le fie lor cunoscute. Căsătoria domniţei Casandra cu un Cantemir, duşmanii lui de moarte, îl neliniştea adînc, căci îi ştia pe aceştia tari la Poartă şi în stare, de-ar avea, prin Cantacu- zinii Braşovului, dovezi despre trădarea lui, să-i facă cel mai mare

rău. Domnul Moldovei cunoştea bine toată situaţia şi ştia trecerea ce-o avea Brîncoveanu şi la Stambul şi la Viena. Printr-o simplă cerere către împăratul Leopold, domnul Munteniei ar fi putut împiedica plecarea din Braşov a. domniţei Casandra. Vornicul Purice trebui deci să procedeze pe ascuns şi cu multă dibăcie. Ce făcu, ce drese, domniţa părăsi Transilvania fără ca nimeni să prindă de veste, şi sosi, puţin speriată, dar sănătoasă, în Iaşi.

Era frumoasă şi, zice-se, această indispensabilă calitate femeiască, era, la ea floare la ureche pe lîngă toate celelalte daruri cu care o înzestrase natura : deşteaptă, bună, miloasă, milostivă, gospodină, cultivată — ba chiar spun unii că învăţată. Pentru Dimitrie Cantemir, cea mai demnă soţie ce-şi putea alege.

Antioh Vodă o găzdui în casa vistiernicului Iordachi Ruset, o rudă de-a Cantacuzinilor, şi-şi porni oamenii de olac la Constantinopol să vestească pe frate-său că sosindu-i mireasa, să se grăbească să vie să facă nunta. Dimitrie Cantemir ajunse la Iaşi scurt timp înainte de Ispas, şi cîteva zile mai tîrziu, în frumoasa luaă mai, văzu capitala Moldovei o nouă mare şi bogată nuntă domnească.

Tinerii soţi rămaseră în Iaşi aproape un an, locuind într-o casă a lor cantemirească. „Nişte curţi, spune Ion Neculce, ce le cumpărase tată-său Cantemir Vodă de la Ghiculeasa vistierniceasa. Cam pe vremea cînd veni Lesczynski la Iaşi, prin februarie, 1 700, născu Casandra Cantemir o fată, primul din cei 9 copii ai săi. Iar scurtă vreme după aceea, ei părăsiră ţara, pentru a se întoarce în frumosul Stambul, cu care se deprinsese acum Cantemir, şi în care, la drept vorbind, avea alte resurse intelectuale decît în Iaşii noştri de pe acele vremuri. De altfel, situaţia lui la Constantinopol era excepţională. Nu numai relaţiile pe care le întreţinea cu toţi profesorii Academiei greceşti îi înlesneau un trai plăcut în capitala imperiului otoman. El frecventa diplomaţia — prieten bun cu de Ferriol, ambasadorul cel cam într-o ureche al lui Ludovic al XlV-lea, regele Franţei — şi era în cele mai

cordiale relaţii cu turcii puternici ai zilei, îndeosebi cu Daltaban Mustafa Paşa. Ocupaţiile lui erau cele mai multiple, filosof, istoric, muzicant, colecţionar de obiecte de artă, avocat.

A pledat. în faţa vizirului, într-un proces al grecilor, propietarii unei străzi încă de pe vremea lui Mahomed al II-lea, pe care turcii voiau să le-o ia înapoi, şi a cîş- ţigat procesul. În materie de artă, adunase un întreg muzeu. Avea obiecte greceşti din secolul al V-lea i.e.n., cărţi din cele mai rare, colecţia portretelor sultanilor, copiate din biblioteca imperială, prin mituirea lui Leoni Celebi, directorul acelei biblioteci. Ştiut este că coranul interzice reproducerea chipului omenesc. Numai sultanii îşi permiteau luxul de-a înfrînge această categorică poruncă a lui Mahomed, şi fiecare din ei îşi avea chipul zugrăvit, însă ascuns între zidurile bibliotecii din curtea seraiului, în care nimeni nu putea pătrunde decît tot numai ei înşişi. Datorită curiozităţii şi banilor cheltuiţi de Cantemir, mutrele acestor padişahi au părăsit sanctuarul lor, şi încăpînd mai tîrziu în mîinile lui Antioh, fiul lui Dimitrie, ele au împodobit ediţia englezească a istoriei Imperiului Otoman, circulînd astfel în toată Europa de mai bine de două veacuri.

Grija de căpetenie a lui Dimitrie era locuinţa lui, pe care o voia cît mai luxoasă. Cumpără mai întîi o casă la Ortakioi, pe Bosfor, sau mai bine zis, după propria lui expresie, „un splendid palat cu grădini şi apeducte, care aparţinea fratelui lui Cerchez Mahomed Paşa, vizirul". L-a mai mărit şi înfrumuseţat, însă mai tîrziu l-a vîndut, pentru a-şi construi altă casă pe Cornul de Aur, pe drumul Eyubului, în apropierea Fanarului. Acolo, pe înăl- ţimea Sangiacdar Iocussi, avusese socrul său Şerban Vodă o propietate. Acesta nivelase terenul, făcînd o frumoasă grădină, şi începuse apoi construirea unui palat, ai cărui pereţi îi ridicase pînă la 25 de coţi, cheltuind cu aceste lucrări vreo 35. 000 de galbeni. însă, într-o zi. îi veni deodată o poruncă poliţienească să oprească lucrările, fiindcă de pe acele ziduri privirile indiscrete ar fi putut pătrunde înlăuntrul încăperilor palatului

imperial de la Terhane Serai. Această neisprăvită casă era acum proprietatea fiicei lui Şerban Vodă Cantacuzino, Casandra Cantemir. Soţul ei ceru voie s-o termine şi prin numeroşii şi puternicii săi prieteni, căpătă această învoire. O făcu după gustul lui, rămînînd îneîntat de rezultat : „Pot zice că palatul e foarte frumos şi elegant cu neasămuit-ai privelişte peste tot Oraşul".

După fuga lui Cantemir în Rusia, amîndouă aceste palate din Ortakioi şi din Fanar încăpură în mîinile fiicelor sultanului Ahmed.

în tot timpul şederii lui Dimitrie Cantemir în Turcia, de două ori numai i s-a tulburat liniştea. O dată, în 1697, cînd fu nevoit să urmeze armata otomană în Austria, unde asistă la lupta de la Zenta, fără a lua de altfel parte activă la ea — şi a doua oară cînd, prin intrigile Brînco- veanului, era să fie exilat.

Dimitrie Cantemir dorea scaunul Ţării Româneşti. Aceasta îi era veşnica ţintă şi poate unul din principalele motive pentru care rămînea neclintit în Constanti- nopol, în preajma înaltei Porţi. Dar,

Brîncoveanu veghea, îl ura, avea aur şi influenţă. într-o bună zi izbuti să hotărască pe vizir să puie la cale exilul lui Cantemir

.Locul surghiunului fu ales : insula Kios, şi ziua arestării hotărîtă. Beizade Dimitrie prinse de veste. Avea şi el prieteni destui, care-l înştiinţară la timp de pericolul ce-l ameninţa. împreună cu nevasta şi copiii lui, Cante- mir se refugie în palatul ambasadei franceze, unde prietenul său de Ferriol îl primi cu cea mai cavalerească bunăvoinţă. Vizirul, descoperindu-i ascunzătoarea, trimise la ambasador pentru a-i cere extrădarea condamnatului. Mîndrul francez răspunse : „N-am în casa mea nici un Bogdan beizadea ; şi de-âş avea, nu vi l-aş da, căci nu vreau să pătez onoarea regelui meu printr-o crimă atît de murdară". După o vreme se înfăţişă la ambasadă capu- chihaia lui Brîncoveanu, cu o scrisoare către de Ferriol, prin care-l ruga să nu ţie ascuns pe duşmanul său, condamnat la exil printr-o sentinţă a vizirului. De data aceasta, franţuzul se înfurie : „Mă miră", zise el, „cu ce obraz poate Brîncoveanu să ceară aceasta de la mine, cînd ştie prea bine că palatul în care stau este al regelui Franţei, nu este al meu ; cînd ştie de asemenea prea bine că, de l-ar ajunge nefericirea, nu mi-aş face nici un scrupul de a-i da şi lui azil, şi prin urmare eke împotriva interesului său, cînd îmi cere să violez nişte drepturi ce-i pot fi, cîndva, şi lui de folos".

Cantemir rămase în casa ambasadei pînă cînd, liniş- tindu-se lucrurile, vizirul revocă ordinul de exil. Iar bietul Ferriol înnebuni în curînd, transportîndu-l ai săi, legat în fiare, acasă în Franţa.

Steaua lui Cantemir începe a străluci pe orizontul politic abia în timpul războiului ruso-suedez. După înfrîngerea de la Poltava, Carol al XH-lea, fugar, trece Nistrul, stabilindu-şi cartierul la Bender. Afl?ndu-se acum pe teritoriul turcesc el ceru sprijinul sultanului pentru întreprinderea unei acţiuni comune împotriva Rusiei. Lucru de care, de altfel, nu avea nevoie, căci Petru cel Mare, semeţit de izbînzile lui, era gata el însuşi să-şi întoarcă oştile împotriva turcilor, pe care voia să-i alunge din Constantinopol. Războiul izbucni. Carol al XII- lea, aflîndu-se la faţa locului, putea supraveghea de aproape mişcările domnilor noştri.

Nu-i trebui multă vreme pentru" a înţelege că Brîncoveanu se dăduse de partea ţarului. îl denunţă deci la Poartă, părerile lui fiind sprijinite şi de ale lui Mazepa, hatmanul cazacilor. Turcii hotărîră — de atunci, după cum am arătat — pieirea domnului Munteniei. Pentru a-l prinde mai bine în laţ, aveau nevoie în Moldova de un dom, care să le fie lor devotat şi Brîncoveanului duşman. îl scoaseră deci din Iaşi pe Nicolae Mavroçordat, împotriva căruia n-aveau nimic decît doar că nu era destui de duşmănit cu domnul Munteniei, şi trimiseră în locul lui pe Dimitrie Cantemir, cu însărcinarea de a prinde pe Brîncoveanu în flagrant delict de trădare, de a pune mîna pe el, şi de a-l trimite legat, la Stambul. în schimb, i se făgădui lui Dimitrie drept răsplată, mult rîvnita domnie a Munteniei, pe cînd cea a Moldovei va fi dată fratelui său Antioh, ajungînd astfel Cantemireştii singurii stăpînitori în amîndouă ţările.

Abia ajunse în Iaşi, în decembrie 1710, Cantemir, împotriva oricărei aşteptări, întinse mîna lui Brîncoveanu, dîndu-se amîndoi de partea ruşilor. Şi încă, domnul Munteniei mai cu rezervă, pe cînd Cantemir căzu trup şi suflet în braţele ţarului.

De ce ? Voltaire îl tratează ca pe-un vulgar trădător, care s-a dat din partea celui de la care nădăjduia mai multe foloase. Dar el însuşi se apără spunînd că turcii l-au minţit, promiţîndu-i scutirea peşcheşului şi a zaha- relei, dar că abia sosit la Iaşi i se ceru şi plata tributului şi aprovizionarea armatei. în istoria Imperiului Otoman, cap. V din cartea IV-a, pag. 32, citim : „După ce sultanul a întărit aceste ale lui promisiuni, printr-un hatişerif, Cantemir a mers cu hanul tătarilor în Moldova. Dar cîteva zile după sosirea sa aici, a primit o scrisoare de la ohihaia marelui vizir, Osman Aga, prin care i se poruncea să trimită peşcheşul, să adune o mare cantitate de provizii, să isprăvească podul cît mai repede, să facă încartiruirea de iarnă pentru suedezi şi pentru cazaci, să-şi ridice oşti, şi pe la sfîntul Gheorghe să se afle cu ele la Benaer, şi alte mai multe sarcini de nesuferit. Deci, văzînd Cantemir cît de puţină credinţă se poate aştepta

de la necredincioşi, a rupt legătura cu turcii, şi a trimis o persoană de încredere la ţar, oferindu-i serviciile dimpreună cu principatul său".

Prin urmare, departe de a se considera trădător, Can- temir căuta a se arăta posterităţii ca fiind un om singe- rînd de nevoile ţării lui şi de grija creştinătăţii. Nici lui, nici lui Voltaire nu-i putem da deplină crezare. Ci mai curînd ne-am uni cu părerea lui Xenopol care, în magis- trala-i dizertaţie asupra lui Camtemir, spune că aiurea e de căutat cauza care l-a îndepărtat de turci, şi anume în convingerea adînc înrădăcinată în el despre starea de decădere în care se aña imperiul otoman, izvorîtă din serioasa şi îndelungata lui îndeletnicire cu istoria acestui popor. „Acest spirit profetic", spune marele nostru istoric, „a văzut chiar de la început decăderea poporului turcesc, care porneşte de pe timpul său pe un povîrniş pe care nu se mai putea opri, şi în ruşi zărea el pe moştenitorii fireşti ai impărăţiei mahomedanilor".

Dacă soarta războiului altfel s-ar fi întors, Cantemir ar fi fost, pe lîngă un mare savant, şi un mare domn. Se vede din înţelegerea avută cu ţarul, că nevoile neamului său îl dureau într-adevăr şi că se pricepea mai bine decît înaintaşii lui să-i apere interesele. Cînd sosi momentul hotărîtor de a-şi da planurile pe faţă, el primise la generalul rus Şeremetev pentru a-i cere un "corp de oştire spre paza lui, încheind cu ţarul un tratat formal (13 april 1711), prin care stipula, că ţara nu va plăti bir, că oşti muscăleşti nu vor putea rărnîne pe pămînt românesc, că Moldova va avea o oaste de 10 000 de oameni, plătită din vistieria împăratului, că mazilii şi mînăstirile să-şi stăpînească ocnele, ca boierii să nu poată fi nici omorîţi, nici măcar maziliţi fără sfatul tuturor şi iscălitura mitropolitului, ca domnia lui să fie pe viaţă şi ereditară în linie bărbătească şi altele. în caz că ruşii ar pierde războiul sau ar încheia pace, Moldova rămînînd tot sub stăpîni- rea turcească, Cantemir îşi stipulă dreptul de-a trece în Rusia cu familia şi oamenii săi, de-a căpăta acolo moşii şi

curți, și de-a avea, el și ai lui, cheltuiala zilnică în tot timpul vieții lor.

În schimbul acestor avantagii, domnul Moldovei oferea lui Petru cel Mare un sprijin de 5 000 de oameni împotriva -turcilor și aprovizionarea armatei imperiale.

Cînd sosi garda lui Șeremetev în Iași, 4 000 de călăreți, Cantemir își adună boierii la sfat și le spuse că : „Turcii n-au respectat tratatul încheiat de Bogdan Vodă (1514) prin care țara se obliga a plăti sultanului 4 000 de galbeni, 40 de cai și 24 de șoimi pe an, ei au introdus în Moldova tot soiul de asupriri, dărîmînd cetățile, învoind tătarilor a o prăda, sporind tributul pe fiece an pînă am ajuns cu neputință a-l răspunde, așa că noi ne-am unit cu împăratul milostiv al Moscovei, care a ridicat arma spre a mîntui pe creștini din jugul robiei mahomedane. Prin urmare, tot omul din țara aceasta să ia armele spre a-i veni în ajutor".

Iar boierii îi răspunseră într-un glas : „Bine ai făcut măria ta de te-ai închinat, că noi ne temeam că te-i duce la turci ; și aveam de gînd să te părăsim și să mergem să ne închinăm la muscali".

Toate păreau deci a merge strună — afară de un lucru de nimic, care avu gigantice urmări : Cantemir nu putu nici strînge oastea făgăduită țarului, nici pregăti aprovizionarea armatei. Și o știa foarte bine. Oamenii adunați de Luca vistiernicul și-au luat lefurile, și le-au băut la cîrciumi, „iar la oaste n-au mers". Cît despre aprovizionare, era țara pustiită de lăcuste „cît nici iarbă pe cîmp, nici frunze în pădure, unde cădea lăcusta, nu rămînea".

E regretabil de mărturisit, însă dezastrul țarului la Prut fu datorit lui Cantemir și lui Brîncoveanu, care au lăsat să i se înfometeze oastea.

Petru cel Mare, neștiutor de ce-l așteptă, încrezător în puterile sale mulțumit de noii săi aliați, sosi la Iași, în ziua de 24 iunie 1711.

Anecdotele ce se povestesc despre acest mare împărat, ni-l înfățișează sub cea mai simpatică lumină. Cu firea ce avea, simplă și

lipsită de mofturi protocolul era o noţiune care nu încăpea în capul lui. Cam prea mult „Laisser aller" în felul său de a fi scandalizase grozav curţile europene, obişnuite cu o imuabilă etichetă. La Berlin (în 1716), el întîmpină pe regele Prusiei cu o puternică strîngere de mînă şi cu-n : „îmi pare bine că te văd, iubite frate Frederic", iar pe regina voi s-o sărute, şi cum aceasta se ferea, începu să-i pupe mîinile de zece ori în şir. La banchet gesticula cu cuţitul, de era să scoată ochii acestei regine, care, speriată, vru să se scoale de la masă. Apucînd-o de mînă pentru a o opri de-a pleca, o strînse atît de tare, încît biata femeie începu să ţipe. Pe împărat îl pufni rîsul, şi-i spuse, drept mîngîiere : „Ai ciolane mai subţiri decît ale Catrinei mele". La muzeu, văzînd o statuie veche, goală toată în gustul antic, porunci împărătesei, Catrina lui, s-o sărute. Aceasta, scandalizată, refuză. însă Petru cel Mare se răsti la ea, zicîn- du-i „Kop ab", ceea ce, în nemţeasca lui, trebuia să însemne : „îţi tai capul dacă n-o săruţi". Şi împărăteasa sărută.

La Paris, ţarul se purtă mai bine — nici măcar acolo, la curtea din Versailles a marelui Ludovic al XlV-lea, mort de curînd. Cînd merse în audienţă la regele Ludovic al XV-lea, un copil de 10 ani, ţarul îl luă în braţe, săru- tîndu-1; iar la Saint-Cyr, vizitînd Istitutul de domnişoare, ceru să vadă pe doamna de Maintenon, celebra mare favorită şi nevasta morganatică a fostului rege. Aceasta nu voi să-l primească. Se culcă, trăgînd obloanele de la ferestre şi perdelele de la pat. .Ţarul intră cu sila în odaie, deschise obloanele, trase perdelele şi se uită lung la doamna de Maintenon, cum te uiţi în cuşea unei menagerii la un animal. Fără a-i spune o vorbă, şi fără a se înclina, îi întoarse deodată spatele şi plecă. •

La Viena, la Londra, acelaşi fel de-a fi. Era el în Iaşi să se poarte mai cuviincios ?

Cînd se întîlni cu Cantemir, care se plecă să-i sărute mîna, îl pupă în creştetul capului, apoi îl ridică în sus de subsuori, — hopa — ca pe copilul rege al Franţei, căci era Petru înalt şi zdravăn şi

Cantemir mititel. De asemenea „cînd s-au împreunat în casa cea mică", zice Neculce, „multă dragoste i-a arătat lui Dumitraşcu Vodă, unde văzuse că s-a închinat de bună voia lui, şi se tindea cu amîndouă mîinile şi cuprindea pe vodă de grumaz, şi-l sărută pe faţă, pe cap şi pe ochi, ca un părinte pre un fiul al său".La banchet, în spătăria mare din curtea domnească, „cînd a fost să şază împăratul la masă, n-a vrut să şază în capul mesei, ci a şezut lîngă vodă, iar în capul mesei a pus pe Dumitraşcu vodă". Ce trebuie să se mai fi mirat boierii, obişnuiţi cu mîndria solilor poloni, care mai bine se lipseau de băutură şi de mînoare, decît să nu stea întotdeauna la locul cel mai. de cinste. La dreapta ţarului stăteau ruşii lui : Gavril Ivanovici, Dolgoruki, Gali- tzin, generalul Renni şi ceilalţi, apoi Toma Cantacuzino, vărul Brîncoveanului, cel care fugise din tabăra munteneaşcă în cea rusească şi comisul Gheorghe Castriotul, alt boier muntean. De-a stînga domnului o fi stînd mitropolitul şi clerul, căci boierii moldoveni n-avură cinstea să stea la masă cu împăratul, ci abia după aceea intrară ei în spătărie, dîndu-le Petru cel Mare ,,cu mîna lui tuturor cîte un pahar de vin".

Ţarului îi cam plăcea să tragă la măsea. Saint-Simon spune că e de necrezut ce mult putea el mînca şi bea „une bouteille ou deux de bière, autant et quelquefois d'avantage de vin, des liqueurs après, à la fin du repas des eaux de vie, chopine et quelquefois pinte. C'était à peu près l'ordinaire de chaque repas". Iar ospăţul din Iaşi, Neculce ne asigură că „se ospăta şi se veselea cu vin de Cotnari şi lăuda vinul foarte, şi încă mai bine îi plăcea vinul cel cu pelin, şi mult se mira, cum pe partea lor nu se face vin cu pelin aşa bun". Cîteva zile mai tîr- ziu, ospătînd ţarul acum pe vodă şi pe boierii lui, în cort, pe malul Prutului, îi dădu vin franţuzesc — şampania cu care atunci, întîia dată, făceau moldovenii noştri cunoştinţă, „şi cum au băut, cum au înmărmurit toţi de beţi !"

Ca şi Saint-Simon, ca şi fiica regelui Prusiei, Costin şi Neculce nu se pot îndeajuns mira de simplicitatea moravurilor acestui monarh, care

ieşea întotdeauna fără a fi întovărăşit, parcă ar fi fost un om ca oricare altul, ceea ce în capul celor ce sînt ca toată lumea nu poate încăpea. „într-o zi, de dimineaţă, numai ce-a ieşit pe poarta despre grajduri, pe jos, numai cu trei slugi ofiţeri, şi a mers pînă la mînăstirea Trei Sfetitelor, tot pe jos". Dar, firește, prinzînd vodă de veste, i s-a trimis careta, în care urcîndu-se apoi, ţarul cutreieră pe rînd principalele biserici ale Iaşilor : Mitropolia, Sfîntîjl Niculai şi Golia. Aceasta din urmă îi plăcu cel mai mult şi — chipurile înţelegător în. de-ale artei — spuse 'de ea eă „are trei feluri de meşteşuguri : leşesc, grecesc şi moschicesc, şi mult lăuda împăratul lucrurile, chipul şi toate - obiceiurile moldovenilor, şi încă şi dobitoacele acestui pămînt, zicînd că sînt frumoase".

Pe cînd petrecea astfel Dumitraşcu vodă cu înaltul său oaspete, doamna Casandra „în casa mică" avea cinstea, şi poate neplăcerea, să găzduiască pe Ecaterina, nevasta ţarului. „Această femeie", zice Markgrava de Bayreuth „era mică, îndesată, foarte oacheşă, slută şi fără farmec. Ajungea să te uiţi la ea, pentru a înţelege de unde se trage. Ai fi luat-o o comediantă germană. Rochia ei o fi cumpărat-o de la un telal. Purta vreo 6 decoraţii şi tot atîtea icoane, care spînzurau de gît de-a lungul rochiei — şi cînd mergea, credeai că vine o vacă : toate decoraţiile zăngăneau ca zurgălăii"

În adevăr, această femeie, fostă ibovnică a lui Petru cel Mare, de scurt timp soţia lui, în curînd împărătească, şi mai tîrziu autocrată a tuturor Rusiilor, era o ţărancă din Estonia. Mamă-sa fusese o sclavă şi tatăl ei unul din mulţi. O chemase Marta, fusese servitoare la Marien- burg, se măritase la 18 ani cu un soldat'" suedez, care cîteva zile după nuntă muri în război, fu ea însăşi făcută prizonieră de către armata rusă a generalului Bauer, intră din nou servitoare în serviciul acestui general, trecu din mîinile lui într-ale mareşalului Şeremetev, şi de la acesta la Menzincoff, a cărui soartă semăna cu a ei, devenit general şi prinţ din calfă de cofetar ce fusese, în casa lui Menzikoff o văzu întîi împăratul prin 1

706. Mică, groasă, neagră, slută, trebuie totuşi să fi avut farmecele ei, căci altfel n-ar fi plăcut atîtor bărbaţi. Adevărat că toţi erau militari, de la soldatul suedez din 1702 la împăratul rus din 1706, şi se zice că-i prindea pe toţi în laţ prin firea milităroasă ce avea ea însăşi, prin energia şi curajul ei. Carte nu ştia, dar călare mergea ca un dragon. Petru cel Mare se amoreză de ea, şi, divorţat fiind de prima lui soţie, o luă în căsătorie, botezînd-o ortodoxă, din luterană ce fusese şi schimbîndu-i şi numele din- Marta în Ecaterina. împărătească o făcu abia mai tîrziu, iar după moartea bărbatului ei, ea va lua puterea imperială în mînă sub numele de Ecaterina 1.

Întîlnirea din Iaşi între aceste două femei atît de deosebite, Ecaterina cea urîtă. crescută ca o servitoare, şi frumoasa' Casandra Cantemir, cu educaţia ei de domniţă, a impresionat pînă şi pe cronicarii noştri. Doamna Casandra fusese crescută întîi la curtea lui Şerban Vodă în Bucureşti, în preajma acelor boieri Cantacuzino, cilibii .şi spudei, care învăţaseră carte la Padova şi la Roma; trecu, după moartea tatălui ei, la Braşov, unde maica-sa, doamna Maria, îi dete o foarte îngrijită creştere ; şi, în sfîrşit, ca soţie, şi-a desăvîrşit cunoştinţele sub îngrijirea profesorilor de la Academie, îndeletnicindu-se, alături de soţul ei, cu istoria, cu muzica, cu arta.

Ecaterina lui Petru cel Mare nu ştia nici măcar să scrie şi să citească. Ce puteau aceste două femei vorbi împreună ? Ele s-au ospătat numai şi şi-au făcut daruri. „Un left de aur, cu lanţ şi pietre scumpe, i-a pus împărăteasa doamnei lui Dumitraşcu vodă în grumaz". Totuşi, această întîlnire prezintă pentru noi un mare interes. Căci atunci, la curtea din Iaşi, a văzut Ecaterina pentru întîia dată pe mica odraslă a doamnei Casandra, pe domniţa Maria. o fetiţă de unsprezece ani, pe care împărăteasa o fi mîngîiat-o şi sărutat-o, fără a bănui că va deveni ea, peste cîţiva ani, cea mai periculoasă din rivalele sale.

Dimitrie şi Casandra Cantemir aveau, la acea dată, şase copii, două fete şi patru băieţi.

Maria era cea mai mare. Era şi cea mai frumoasă, cea mai deşteaptă, cea care, în privinţa învăţăturii, promitea să calce pe urmele tatălui ei. Foarte ambiţioasă, ea era cît pe aci să ia locul Ecaterinei pe tronul imperiului moscovit. O soartă adversă n-o ajută, precum vom vedea în curînd.

Petru cel Mare rămase în Iaşi trei zile, de sîmbătă pînă marţi, 24 la 27 iunie. Apoi porniră cu toţii, ruşi şi moldoveni, la Ţuţora pe Prut, unde împăratul, miercuri în 28, ospăta pe vodă şi pe boierii lui, şi-i îmbăta cu şampanie, iar peste noapte „n-au scăpat fără pagubă mai nici un boier, nefurat de muscali, cui pistoale, cui rafturi, cui epingele", se tînguieşte Neculai Costin, logofătul.

Giteva zile mai tîrziu, duminică 8 iulie, avu loc bătălia de la Stănileşti, pe care moscoviţii, obosiţi şi înfometaţi, o pierdură, punînd pe împăratul lor într-o mai proastă situaţie decît fusese Carol al XH-lea la Poltava. De n-ar fi fost energia Ecaterinei şi tembelismul turcilor, ţarul ar fi putut fi făcut prizonier cu întreaga lui armată.

Sa încheiat o pace (11 iunie) destul de onorabilă faţă de marea înfrîngere ce suferise împăratul, căruia i se dete voie dea se întoarce în Rusia, cu oondiţiunea să predea seraskirului pe domnul Moldovei. Petru nu se învoi. Ascunse pe Cantemir în chiar butca nevestei lui, spu- nînd că nu-l poate găsi, şi apoi îi dete drumul să meargă la Iaşi pentru a-şi lua doamna, copiii, servitorii şi boierii ce urmau să-l întovărăşească în pribegia lui.

Sîmbătă seara, la 15 iulie, a sosit Cantemir la Iaşi, şi pînă luni în 16, isprăvise încărcatul averilor fugarilor, cu care apoi, toţi laolaltă, ieşiră din oraş, trecură Jijia pe la Popricani, şi la Zagrancea se întîlniră cu Petru cel Mare.

'*-

Niciodată, de la începuturile acestui neam oropsit, de la trecerea munţilor din Maramureş în Moldova sub Bogdan Vodă, nu mai fusese o bejenie atît de mare, ca cea din 1711. „Peste 4 000 de suflete, popor moldovenesc, sînt nevoiţi astăzi, pentru credinţa creştină, să-şi lase ţara şi să vie în

împărăţia rusească", scrie Dimitrie Cantemir el însuşi, într-un raport către ţar.

Din aceşti 4 000 de oameni, bărbaţi, femei şi copii, puţini erau din casa lui vodă, care se compunea doar din doamna Casandra, fetele Maria şi Smaranda, fiii Matei, Constantin, Şerban şi Antioh, o rudă după mamă a voievodului, Niculae Bantăş, un dascăl grec pentru copii, Anastase Condoide, un vechi om de încredere pe care-l avea din Constantinopole, grec şi el, cămăraşul Antioh Kimoni, şi cîţiva servitori. încolo, boiernaşi, popor, care se duceau, nu se ştie bine de ce — pentru credinţa creştină — să se stabilească în regiunile încă puţin locuite ale nesfîrşitului imperiu moscovit.

Din boierii mari prea puţini urmaseră pe Cantemir. în fruntea lor este vestitul hatman Ion Neculce, savantul cronicar, marele paharnic Gheoghe Hrisescu şi cîţiva ■coborîtori din vechile neamuri ale Moldovei : Moţoc, Mogîlde, Nacu, Abazâ, Buhuş, Caraiman.

împăratul le făgădui tuturor, mari şi mici, pămînt, pe care în curînd îl şi dădu în Ucraina, punînd pe toţi moldovenii refugiaţi sub jurisdicţiunea voievodului lor, care o exercita cu atîta asprime, încît multora din ei le plăcu mai bine să se întoarcă în Moldova. După cîţiva ani, cam jumătate din fugari erau reîntorşi în patrie.

Cît despre Cantemir şi ai lui, după ce s-au despărţit de ţar, care plecă, la Varşovia, ei au luat întîi calea Ilarcovului şi a Kievului. Pe drum, într-o călătorie plină de primejdie, erau să fie prinşi de tătari. Doamna Casan- dra trase o grozavă spaimă, ceea ce a făcut pe Cantemir să scrie cancelarului Golovkin pentru a-i cere o mai puternică escortă : „Soţia mea, însărcinată acum de 8 luni, cutreieră ţara, călătorind în aşa fel, că dacă o mai zăbovi pe drum, vor fi în primejdie şi. copilul ce are să se nască, şi maică-sa".

La Harcov — unde doamna Casandra

naşte un copil mort — familia Cantemir rămîne 17 luni, din august 1711 la ianuar 1713. Viaţa acolo, împreună cu a moldovenilor fugari, nu le plăcea nici unora, nici altora. Hatmanul Neculce n-are decît cuvinte de ocară şi de amară decepţie împotriva fostului său voievod. Iar Cantemir, simţind nemulţumirea supuşilor săi, face tot chipul să-i poată

părăsi. După ce, prin decembrie 1711, fusese la Petrograd pentru a avea o consfătuire cu împăratul cu privire la o nouă campanie împotriva turcilor, în vara anului 1712 se întoarce din nou acolo pentru a stărui să i se dea moşiile şi casele ce i se făgăduise

.Cît a trăit Petru cel Mare, întotdeauna a arătat faţă de Cantemir cea mai deosebită bunăvoinţă, încît e de mirat cum de se trecuse un an fără ca el să se fi ţinut de obligaţiunile ce luase faţă de domnul Moldovei. Acum, însă, în vara anului 1712, văzînd că acesta nu mai voia să stea în Ucraina, porunceşte să i se dea tot ce ceruse şi tot .ce i se făgăduise ; o pensie de 6 000 de ruble pe an, două case a cîte opt camere în Moscova, una de piatră şi una de lemn (cartierul Pocrovca), satele Ciornaia-Greaz şi Blatnicovo, cu cătunele

lor, cu toate moşiile şi inven- tariile în apropierea Moscovei, satul Golomino din guver- nămîntul Orlov, o plasă întreagă, Comarniţcaia, cu 1 000 de dvoruri' (suflete, iobagi) în regiunea Gevsc (Luganse) şi alte 40 de suflete chiar într-una din suburbiile Moscovei.

Acum avea vodă cu ce trăi, jertfa sa fusese plătită împărăteşte. La 18 ianuar 1713, Cantemir soseşte la Moscova, împreună cu toată familia şi cu întreaga lui casă. Erau mulţi pentru cele 16 încăperi de piatră şi de lemn. Dar mai erau case la moşii — pe care le administra Antioh cămăraşul şi le gospodărea soţia lui, Ecaterina — şi la urmă, se poate să mai fi mărit el locuinţele, căci mania clăditului o avea Cantemir, după cum am văzut cînd am vorbit de palatele lui din Constantinopol.

Odată ajuns la Moscova, viaţa lui Cantemir se schimbă cu desăvîrşire. Din cînd în cînd, scaunul Moldovei îi mai apare ca o dorită fantomă ; se mai vede domn ereditar al Moldovei libere sub o nominală atîrnare rusească; mai intrigă uneori pentru a aprinde din noy focul între Moscova şi Stambul, şi-şi ţine agenţi secreţi" la Poartă, în Ardeal, în Polonia, la Iaşi chiar, pentru a fi la curent cu spiritul oamenilor din acele ţări şi a găsi momentul favorabil pentru a spune ţarului : acum trebuieşte dată lovitura. Toate aceste însă le făcea fără a se mai mişca din loc, trăind liniştit, iarna la Moscova şi vara la moşie, la Golomino, ca filosof, ca istoric, ca artist, ca savant, ca educator al copiilor săi. În scurt timp, zece ani de la 1713 la 1723, şi chiar în mai puţin decît atît, Cantemir scrise majoritatea operelor sale : Istoria Imperiului Otoman, Descrierea Moldovei, Viaţa lui Constantin Cantemir, Evenimentele Cantacuzinilor, Hronicul Moldo-Valah, Sistemul religiei mahomedane etc.

Aceasta cerea o mare putere de muncă şi multă linişte. Le avea pe amîndouă. În inima Rusiei, el ducea o viaţă orientală. Purta halat, haina noastră turco-mahomedană, purta papuci, purta barbă — în vremea de prefacere a lui Petru cel Mare, cînd pînă şi bătrînii îşi răseseră tot părul de pe faţă şi-şi puseseră în cap perucă blondă, el purta barbă. Dimineaţa la 5 era în picioare, îşi sorbea ciubucul şi se închidea în cabinetul de

lucru, unde scria pînă la amiază. La ceasul 12 lua o masă, sobră, un fel de m'ncare, vinul şi-l îndoia cu apă, apoi făcea „siesta", un mic somn după prînz. Trecea prin odaia copiilor pentru a le supraveghea lecţiile şi se întorcea din nou la lucru, pînă seara la 7, cînd venea cina, pe care o luau cu toţii împreună. Ceva taifas după masă cu nevasta şi cu copiii, încă vreun ceas-două de lucru şi la 11, cel mult 12, era în pat.

Avînd în vedere felul acesta de viaţă ce i-l cunoaştem, nu se poate înţelege uşor pentru ce Ion Neculce, vorbind de el, spune — şi o repetă de două ori — că e „iute la beţie". Aşa încît numai în două feluri se pot tălmăci vorbele acestea, sau c-a băut cînd era tînăr şi mai apoi s-a lăsat, sau că n-a băut niciodată, şi tocmai din această pricină se îmbăta uşor cînd era silit, la vreun banchet, să ţie „sănătăţi" peste „sănătăţi".

în casa lui trăiau doi dascăli, căci dorinţa cărturarului era să facă din copiii lui cărturari. Unul era grec, pentru elină, latină şi italiană. îl chema Anastase Condoide, un preot din Fanar, fost predicator la Patriarhatul Constan- tinopolei şi apoi secretarul lui Tolstoi, ambasadorul rus la Poartă. Mai tîrziu, el ieşi din casa lui Cantemir pentru a deveni profesor la Academia din Moscova şi arhiepiscop de Vologda. Al doilea era un rus, Ivan Iliinschi, profesor de limba rusească, nu numai pentru copii, ci pentru Dimi- trie însuşi, căruia îi făcea şi slujba de secretar şi de translator. Mai trăiau acolo în casă-cu Cantemireştii medicul Sevast şi încă un gree, Ion Hrisavidi, a cărui atribuţie nu ne este cunoscută. Cămărăşul Antioh cu nevasta lui erau, după cum am arătat mai sus, la moşii, pe care le administrau.

La început, viaţa aceasta patriarhală trebuie să fi avut pentru savantul Duihitraşcu, obişnuit cu o viaţă mai de mişcare, dar doritor de linişte pentru a putea crea, trebuie să fi avut desigur un deosebit farmec. însă în cartea norocului nu era scris lui Cantemir să se bucure netulburat de această mult dorită linişte. După abia patru luni de zile, doamna Casandra se îmbolnăveşte. O scuturau nişte friguri, despre care doctorul spunea

că sînt fără însemnătate. Dar zilele treceau şi temperatura în loc să scadă, creştea. Sevast se apucă să-i scoată sînge şi apoi îi dete un purgativ care o băgă în pămînt. La 12 mai 1713, frumoasa, înţeleapta, învăţata şi încă atît de tînăra doamnă Casandra — avea abia 30 de ani — moare, lăsînd în urma-i numai, jale şi lacrimi. O înmormîntară la mănăstirea grecească din Moscova, Sfîntul Niculai, unde în curînd soţul ei va zidi o frumoasă biserică, care va deveni necropola întregului neam cantemiresc.

Rămas văduv, Cantemir trece printr-o criză de pesimism. Mai mult decît înainte, se retrage în cabinetul său de lucru şi scrie de zor de dimineaţă pînă seara. Copiii lui — cu care e momentul să facem acum cunoştinţă — îi mîngîiau singurătatea.

Le supraveghea singur învăţătura, îi îndruma pentru mai tîrziu, căci îi iubea mult, dar nu pe toţi la fel. Matei, cel mai mare dintre fii, avea o fire de flecar ; bun băiat, după cum se pare, însă chefliu, cam leneş, lipsit de personalitate. Tatăl său nu-l iubea, dar de loc, singurul copil pe care nu l-a iubit. La Şerban, care-şi schimbă numele în Sergiu, ţinea, dar cu moderaţie. Pe Antioh>.ultimul din fii şi din toţi copiii, îl aprecia foarte mult, căci de timpuriu descoperise Dumitraşcu Vodă calităţile intelectuale şi aplecarea lui spre învăţătură. însă cel mai mare haz făcea de al doilea fecior al său, Constantin, care, de fapt, era un mic egoist şi poate şi un mare linguşitor. Slăbiciunile afective ale părinţilor, duşmanele raţiunii, rămîn o problemă psihologică demnă de un studiu mai serios al pedagogiei. Mai rămînea o fetiţă bolnăvicoasă, Smaragda, la care o fi ţinut tatăl ei, şi apoi. şi mai ales, şi înainte de toate, marea lui dragoste în care-şi pusese toată nădejdea gloriei neamului şi chiar nădejdea viitorului său şi a recăpătării tronului pierdut, era domniţa Maria, copilul cel dintîi. Aici domnul 4şi plasase bine afecţiunea. Căci Maria Cantemir a fost o fiinţă deosebit de aleasă. Nu numai ca inteligenţă şi ca femeie cultivată — de s-a spus de ea că era cea mai cărturară doamnă din societatea rusă sub Petru cel Mare — ci superioară chiar ca inimă şi bunătate, ca înălţare de spirit, ca fel de-a

vedea şi de-a judeca lucrurile şi oamenii, de-a se ridica, cu o eleganţă morală care este apanajul oamenilor superiori, deasupra prejudecăţilor.

Deocamdată să ne întoarcem la Cantemir şi la fiii lui. Omul acesta, de cîte ori se deplasa, îşi lua copiii cu el. O dovadă suficientă de felul cum îi iubea. în 1714, un an după moartea nevestei lui, Petru cel Mare îl chemă la Petrogard, pentru a-i Cere sfatul într-o afacere. Dimi- trie Vodă îşi luă toată progenitura, şi odată în capitală, îl puse pe Şerban, copil de 7 ani, să ţie în faţa ţarului, un panageric în limba greacă, compus de el, firește, care încîntă pe marele împărat atît de mult încît făcu copilului o sumedenie de daruri şi îl înscrise în regimentul său de gardă.

Cîţiva ani mai tîrziu, micul Antioh ţinu o cuv-întare la fel, tot în prezenţa ţarului şi cu acelaşi succes. Dar cu începutul, monotonia acestui trai începu să-l plictisească pe Cantemir. Educaţia copiilor, ceasurile de singurătate şi de muncă, nu mai ajungeau să umple golul vieţii lui. Alţi refugiaţi, rude de-ale lui chiar, îi trecuseră înainte, ducînd la Petersburg un trai de lux pe care fostul domn începu să-l invidieze. Astfel, Toma Cantacuzino, vărul lui Brincoveanu pe care-l trădase, era general maior eomandînd un regiment de gardă. Mai tîrziu, Constantin Cantacuzino, fiul lui Ştefan Vodă, va fi investit cu aceleaşi onoruri. Cită vreme deci ţarul lipsi din Rusia, în timpul vestitei lui călătorii în Europa (1715—17), Cantemir îşi duse în Moscova traiul, cătînd doar să ţie, prin corespondenţă, interesul împăratului treaz asupra evenimentelor balcanice. La întoarcerea acestuia, mai face o încercare de-a înduplеca pe Petru cel Mare să scoată ţările româ- neşti de sub jugul turcesc şi să-i deia lui domnia Moldovei ; dar neizbutind să-şi capete din nou tronul, el hotărăşte să se mute la Petersburg, pentru a fi în preajma curţii imperiale, din anticamerele căreia porneau toate onorurile. Mai avea un puternic cuvînt de-a părăsi Moscova. Abia prin septembrie, Smaragda îndreptîndu-se puţin, iar împăratul dîndu-i casă şi moşie în apropierea capitalei, Cantemir se putu stabili la Petersburg.

De acum, pentru a treia oară, viaţa lui Cantemir se schimbă iarăşi cu totul. Pentru a trăi în societatea petro- grădeană şi a-şi duce fata la baluri, el fu nevoit să urmeze curentul modei, să se europenizeze. La vîrsta de aproape 45 de ani, îşi tăie barba, îşi rase mustaţa, îşi puse în cap peruca blondă şi-şi lepădă anteriul pentru a îmbrăca o armură, cu horbote la guler şi la mîneci.

Mai scria, nu e vorbă, dar mult mai puţin. Este epoca, cînd compuse „Sistemul religiei mahomedane", cînd, încă foarte ahtiat de ştiinţă, începu să urmeze cursurile şcolii de anatomie, fiind el„de mult acum, membru- al Academiei din Berlin. Însă, poftele lumeşti, care lînceziseră, se deşteptară deodată cu multă patimă.

Şi astfel se întîmplă că, în loc să-şi mărite fata, se însură el. O tînără prinţesă, mai mică decît fiica lui cu doi ani, Anastasia Trubeţkaia, îi fură minţile şi inima, întoarsă de curînd din Suedia,, unde tatăl ei, principele Ivan Iurievici Trubeţkoi, fusese în captivitate ca prizonier al lui Carol al XII-lea, ea răpi inima multor tineri ruşi, căci era şi bine crescută, şi îndeosebi foarte frumoasă. Dacă din numeroasele partide ce i se prezentaseră, îi plăcu mai bine să aleagă pe un om care putea să-i fie tată, cauza trebuie căutată în sfaturile ce-i dădură părinţii ei, care vedeau în Cantemir un favorit de-al,ţarului şi un fost şi viitor domn al Moldovei. într-adevăr, la nunta care avu loc în decembrie 1719, naş mare fu însuşi ţarul.

De acum, situaţia lui Cantemir în societatea din Peters- burg era bine consolidată. Tînăra lui soţie fu sărbătorită de toată nobilimea rusă,, de diplomaţie, de străini. Casă deschisă în saloanele fostului voievod al Moldovei, recepţii, baluri, serbări. Ducele de Berholtz, luînd parte cu camerierul său la una din aceste sărbări în casa lui Cantemir, rămase încîntat de felul de-a primi şi de frumuseţea nevestei lui : „Cum am intrat în casă", scrie camerierul în amintirile sale, „am început să privesc pe prinţesă, uimit de frumuseţea ei. Fără îndoială, era cea mai frumoasă femeie din Petersburg. Cu toate că am avut fericirea s-o cunosc şi mai înainte în Suedia, la nunta reginei

de astăzi şi cu alte ocazii, acum însă am găsit-o aici încă mai încîntătoare şi încă mai frumoasă".

în vara lui 1720, Cantemir e nevoit să se întoarcă la Moscova, unde Smaragda lui zăcea bolnavă de tuberculoză. La 4 iulie, ea moare, în vîrstă de 19 ani. O îngroapă lîngă maică-sa, în biserica Sf. Neculai, petrecură apoi lunile de căldură la moşiile lor, şi în toamnă erau cu toţii iarăşi în capitală.

Domniţa Maria tot nu găsise bărbat. Dar nici nu mai căuta. Se prezentase principele Ivan Grigorievici Dolgo- rukov, pe care ea îl refuză, sub pretext că „n-are rang în slujba majestăţii sale". Dar adevăratul motiv era că începuse ea să aibă rang în slujba majestăţii sale. Frumuseţea şi deşteptăciunea acestei fete nu trecuseră neobservate în ochii experimentaţi ai ţarului. Legăturile lor începură fie în iarna, fie în toamna anului 1720. Şi din clipa aceea Maria Cantemir nu vru să mai ştie de nimeni şi de nimic. Din clipa aceea, de asemenea, favorurile imperiale începură să curgă pe capul lui Cantemir.

Cîteva luni mai tîrziu (1721), fu făcut consilier secret (Geheimrat) şi senator ; uşa palatului imperial îi era deschisă, casa lui onorată de dese vizite ale ţarului, care „venea dimineaţa la el să bea rachiu, şi seara să ia ceaiul". La 10 noiembrie 1721, nevasta lui Cantemir, Anastasia, aflîndu-se cu soţul ei la ţară, la Ciaşnicova lîngă Moscova, avu un avort; la 14 ale aceleiaşi luni, ţarul care se afla în apropiere, „a binevoit să viziteze pe principesa noastră".

Totuşi, Cantemir încă nu era pe deplin mulţumit. El ar fi vrut să vadă pe fata lui împărătească. Şi cît pe ce era să se întîmple şi aceasta. Din numeroasele aventuri amoroase ale lui Petru cel Mare, nici una nu prezentase vreo importanţă, fiind toate numai legături efemere cu femei puţin interesante. împărăteasa Ecaterina nici nu le băgase în seamă. Şi iată deodată că fetiţa aceasta, pe care o ţinuse în braţe la Iaşi, în 1711, devenea, după zece ani, singura periculoasă rivală a sa, şi aceasta, nu numai din pricină că era tînără, frumoasă, deşteaptă, învăţată, că ţarul părea a o iubi cum nu le iubise pe celelalte, şi că

dragostea, în loc să slăbească cu vremea, se întărea, — cît din cauză că, după moartea ţareviciului (1719), tronul rămăsese fără moştenitor, iar dacă M^ria Cantemir ar fi avut un băiat, nimeni nu se mai îndoia că împăratul şi-ar fi surghiunit nevasta pentru a se însura cu Maria.

În primăvara anului 1722, Petru cel Mare întreprinde expediţia lui militară împotriva Persiei şi ia cu dînsul pe amîndouă femeile, pe Ecaterina împărăteasa şi pe Maria Canlemir. Tatăl acesteia urmează şi el expediţia, în calitate de cunoscător al chestiunilor orientale, şi poate, puţin, şi în calitate de viitor socru al ţarului. (De altfel, ca şi cum ar merge, nu la război, ci într-o călătorie, Can- temir luă cu el şi pe cei 4 fii ai săi).

În iunie, pe drum fiind, Maria simte, pentru întîia dată, că va fi mamă. La Astrahan e nevoită să se oprească, căci nu mai poate merge mai departe. în faţa pericolului, Ecaterina începe, cu vechea-i energie, să acţioneze. îşi creează un partid, care, la nevoie, s-o scape de belea. La 4 iulie soseşte acolo şi Cantemir cu ai lui — e găzduit la pescăria imperială — şi ţarul vine seara să ia masa cu el. La 18 iulie, toată lumea pleacă mai departe pe marea Caspică, ţarul, ţarina, Aproxi, Tolstoi, Cantemir, şi întreaga armată rusă, 100 000 de oameni. Singură la Astrahan rămîne biata Maria, cu cîteva femei, cîţiva servitori şi un medic, vînduţi toţi Ecaterinei.

în septembrie Petru cel Mare era înapoi, căci vapoarele care duceau aprovizionarea se înecaseră în marea Caspică, rămînînd în Persia armata lui flămînzită, cum rămăsese ea cu 11 ani înainte pe malurile Prutului. ŢaruJ se întorcea nici învins, nici învingător, într-o dispoziţie de suflet, să-i zicem melancolie. îşi găsi iubita în pat, lehuză după un avort. Caterina triumfa. Pericolul divorţului fiind înlăturat, Petru era slobod să-şi urmeze din parte-i, nestingherit, intriga amoroasă.

O şi urmă. El rămase la Astrahan mai bine de o lună — poate pentru a urmări mai de aproape negocierile cu privire la Persia, poate pentru a sta pe lîngă domniţa Maria pînă s-o îndrepta cu totul. La 26 octombrie, de Sf. Dumitru, „împăratul a stat la noi vreo trei ceasuri", notează tliinski în jurnalul său.

După eîteva zile, Maria părăsind patul, ţarul plecă înapoi la Petersburg. însă Cantemir se îmbolnăveşte el acum. La 6 noiembrie 1722 Iliinski notează : „Principelui nostru făcîndu-i-se rău azi dimineaţă, a chemat pe episcop şi s-a spovedit". La 7 noiembrie „s-a împărtăşit". Boala contractată în Persia, îl ţinu eîteva luni la Astrahan, pînă în ianuarie 1723, cînd ajunge la Taniţin, unde iar cade la pat. în februarie îl aflăm la Dimitrovca, moşia lui de lîngă Moscova, unde, ceva mai bine, se ocupă, ca un om fără puteri ce era, ele mici fleacuri : sădire de brazi lîngă casă, autorizare de deschidere de cîrciumi de către moldoveni pe moşiile sale etc. Însă îşi dă seama că suferă de-o boală care nu iartă. într-o scrisoare de-a lui către Macarov, secretarul ţarului, el spune : „Nu voi stărui asupra sănătăţii mele, care slăbeşte pe zi ce trece. Această slăbire se măreşte, plecîndu-se către sfîrşit". Iar ţarului însuşi îi scrie (21 mai) : „Sînt, în privinţa sănătăţii, extrem de slab". Familiei, adunată împrejurul lui, îi dă sfaturi : copiii şi mama lor vitregă să trăiască în pace ! Era prea deştept Cantemir ca să nu ştie că lucrul acesta nu se va putea întîmpla. „La 21 august 1723, ora 7 şi 20 minute după amiază, principele nostru a încetat din viaţă", notează, laconic, Iliinski.

L-au îngropat în biserica Sf. Neculai din Moscova, ca şi pe doamna lui, Casandra, şi pe domniţa lui, Smaragda.

Şi îndată, încep certurile în familie, din pricina testamentului. Principesa Anastasia găseşte că a fost nedreptăţită şi caută în tot chipul să înlăture pe copiii ei vitregi de la moştenire. însă înţeleptul Cantemir numise executor testamentar pe însuşi ţarul Rusiei. Cum legăturile dintre acesta şi domniţa Măria dăinuiau, firesţe că dreptatea fu dată copiilor, nu nevestei.

Însă nici un an jumătate după moartea lui Cantemir, în februarie 1725, Petru cel Mare moare şi el, de-o boală de rinichi, contractată ca şi boala domnului Moldovei tot în Persia.

O intrigă de palat dă tronul „tuturor Rusiilor" împărătesei Ecaterina.

Şi Maria Cantemir îşi strînge bucluciurile şi pleacă la Moscova.

în timpul domniei Ecaterinei, retrasă şi singuratică, Maria trăieşte cînd în oraş, cînd la ţară, uitată de lume, dar mulţumită, căci avea, ca şi tatăl ei, o nesecată dorinţă de învăţătură. După moartea acestei împărătese (1729), soarta Măriei se schimbă în mai rău, căci noul ţar Petru al II-lea scoate toate averile din mîna Cantemireştilor, pentru a le da unuia singur din ei, Constantin, tocmai cel în care Dimitrie Vodă pusese, în viaţă fiind, toată încrederea lui. Acest Constantin Cantemir se însurase cu fata prinţului Dimitri Galitzin, care era marele favorit al noului ţar. Prin mijlocirea socrului său, el este instituit singur moştenitor al averii părinteşti, dînd fraţilor şi surorii abia cu ce să trăiască, iar pe mamă-sa vitregă Anastasia (care mai avea şi o fată cu Cantemir, numită Smaragda, în amintirea surioarei moarte) o lasă muritoare de foame, Anastasia Cantemir, după un lung proces prin care nu izbuteşte să capete nimic, se măritä a doua oară, în 1738, cu prinţul de Hessa-Ludwig Iohann Wilhelm Landgraf zu Hessen — General Feldzeugmeister în armata rusă. De atunci, orice urmă de legături între ea şi copiii fostului ei bărbat se rup cu desăvîrşire.

Fata ei, Smaragda Cantemir, s-a »măritat în 1751 cu prinţul D.M. Galitzin, ambasador rus la Viena şi Paris. În acest din urmă oraş moare ea încă tînără, în anul 1761, şi de la dînsa, ne-a rămas singurul portret de femeie din neamul Cantemireştilor.

împărăteasa Elisabeta, care a urmat în scaun după Petru al II-lea, repară ce stricase predecesorul ei. Pentru a nu mai înăspri lucrurile, averea o lăsă în mîinile lui Constantin, însă dădu celorlalţi întinse moşii cu peste o mie de suflete de iobagi, pe Antioh îl trimise ambasador la Londra, şi pe Maria o chemă din nou lâ" Petersburg, numind-o doamnă de onoare a ei.

Dar viaţa la curte nu-i mai place Măriei. Îi aminteşte vremea cînd iubea — căci l-a iubit desigur — pe marele Petru; balurile şi serbările n-o desfătează, partidele ce se prezintă, le refuză. Un prinţ georgian, care o ceru în căsătorie, avu nedibăcia să-i pretindă a învăţa întîi limba caucaziană. Maria îl respinge şi se hotărăşte să

părăsească pentru totdeauna acest fel de trai care nu era făcut pentru ea. În 1736, ea se retrage, cu voia împărătesei, din nou la Moscova, unde începe o viaţă asemănătoare cu cea pe care o dusese tatăl ei între 1712—19. Petrecea ceasuri întregi citind literatură, istorie, filosofie, descrieri de călătorii. Lecturile ei erau din cele mai alese : Ariosto, Horaţiu, Fenelon, Cornelius Nepos şi aşa mai departe. În 1739, cere fratelui ei să-i trimită din Londra „în afară de cărţi greceşti şi italieneşti, ceva din astronomie şi geometrie". li place muzica, se ocupă cu pictura, cu arta în genere. Gospodăreşte de asemenea şi nu vede pe nimeni decît pe vechii prieteni ai casei : cămărăşul Antioh şi nevasta lui, doctorul Sevast, fiul lui Condoidi, Radu Coletti, îşi retrăieşte, în anii maturităţii, copilăria şi adolescenţa — mai mult, retrăieşte un trecut care nici nu este al ei, ci al neamului ei.

Visează la Moldova, pe care o părăsise copilă, şi crede că acolo s-ar simţi la ea acasă. ,,Poate noi vom vedea cîn- dva patria noastră de odinioară, şi în pace vom trăi veacul nostru, fiecare în felul cum va dori", scrie ea fratelui Antioh. în Rusia se simte străină, deşi a venit copilă şi, desigur, aici va muri.

„Nici pînă astăzi nu mi-am putut găsi o prietenă, dar nici n-am nevoie de ea". Sau în altă scrisoare : „Duc un trai liniştit, singuratic, citesc cărţile pe care mi le trimiţi, şi îmi ajunge. Se zice că este mai bine să rămîi fără tovărăşie, decît să găseşti una rea. De la oameni bine nu se aude. La noi convorbirile sînt numai intrigi : cum te arăţi undeva, încep întrebările, un întreg interogatoriu. N-ar fi rău să ai cu tine în asemenea cazuri un registru de răspunsuri. Mie nu-mi place asemenea stearpă curiozitate".

Din scrisorile aceste către fratele Antioh se desprinde un spirit atît de înalt, încît e uşor de înţeles pentru ce domniţa Maria nu şi-a putut găsi în societatea rusă de atunci nici o prietenă. îşi crease o filosofie a vieţii, în care predomina intelectul. Un nemărginit dispreţ o învăluia pentru tot ce e mic şi josnic, pentru bîrfeală, pentru invidie, pentru bogăţii, pentru materie. Scrisoarea ei din 1737, cînd un incendiu distrusese casele sale din Moscova, ne dă măsura acestei înălţimi

sufleteşti : „Crede-mă, n-am fost scîrbită. Căci mi-am dat seama că pierd un lucru pieritor, iar mie îmi rămîn altele două, care sînt, după vorbele talc, preţioase comori : viaţa şi cinstea. Aceasta din urmă, după cît mi se pare, nu-mi lipseşte, cel puţin aşa afirmă oameni buni".

Firește, în filosofia aceasta se amestecă şi puţină amărăciune. Amărăciunea unei femei superioare, care a fost amantă imperială, şi pe care imbecilii o fi arătat-o cu degetul. !

Citind „Fiametto" a lui Boccacio, carte în care autorul îşi bate joc de toate femeile, Maria Cantemir scrie fratelui ei : „După părerea mea, scriind această carte, Bo- ccacio a uitat că mama lui a fost femeie... sau o socotea poate printre sfinte !"

Amărîtă a fost şi împotriva fratelui ei Constantin care, lăsîndu-se dus de nas de nevastă-sa, a călcat voinţa părintească şi a pus singur stăpînire pe averile familiei. Banul se dispreţuieşte, dar ai nevoie de el. După propria-i expresie : viaţa materială este chemată să contribuie la cea intelectuală. Din această pricină îi rămăsese, cum s-ar zice, un dinte împotriva cumnatei sale, pe care, cu sclipi- toarea-i inteligenţă, o trata de „Medeea", „Marea Britanie" „Colosul din Rodos" fiindcă era femeie, pare-se, înaltă şi groasă la trup, şi nici frumoasă desigur, deoarece Maria zice : „ca frumuseţe şi caracter, mai curînd aduce a drac, decît a înger". (Toate scrisorile ei sînt pe greceşte).

O aplecare către pesimism o îndeamnă, cu vremea, să vrea să se facă călugăriţă. Era în sîngele Cantemireştilor de altfel acea veşnică nemulţumire de toţi şi de toate, care duce, fatal, la pesimism, şi uneori la nebunie. Fiul şi nepotul lui Antioh Vodă Cantemir, fratele lui Dimitrie, şi-au isprăvit zilele în casa de nebuni.

Mai puţin exaltată decît vărul şi nepotul ei, domniţa Maria dorea numai liniştea mănăstirii : „Dqresc s-ajung departe de orice tulburări lumeşti, la o mănăstire, pe care aş vrea s-o zidesc. Acolo, departe de grijile zilnice, viaţa mea ar fi fericită". Dar în altă scrisoare adaogă : „Mie nu numai casa şi moşiile, ci însăşi viaţa îmi sînt urîte ! Va să zică, nu misticism, ci pesimism.

O mare nenorocire o doboară cu totul. Fratele ei Antioh acum ministru la Paris, se îmbolnăveşte de stomac, şi cu toate îngrijirile medicilor francezi şi curele la staţiunile de ape minerale, el moare la 31 mărite 1744. La aflarea acestei veşti, Maria se retrase la ţară şi nu mai ieşi de acolo timp de 13 ani. Mănăstirea, pe care o visase, n-o întemeiase,

însă exprimă, în testament, dorinţa s-o facă moştenitorii ei şi să fie îngropată acolo. Ca întotdeauna, această ultimă dorinţă n-a fost împlinită. Cînd, la 9 septembrie 1757, — bătrînă acum — domniţa Maria Cantemir se stinse la moşia ei Mariino, fratele Şerban îi ridică pămînteştite-i rămăşiţe şi le duse la Moscova, îngropînd- du-le lîngă ale părinţilor şi surorii,

în biserica sfîntului
Neculai

.'Astfel fu viaţa celei care ar fi putut fi împărăteasa tuturor Rusiilor, dacă în cartea norocului fila ei, printr-o greşeală a soartei, n-ar fi rămas albă.

Progenitura lui Cantemir s-a stins cu copiii lui. Iar din fiii lui Antioh Vodă, Dimitrie cel mai mic, muri fără moş-tenitori, iar Constantin lăsă trei copii, pe Ion, om. cu viaţă neregulată, pe Dumitru — ultimul Cantemir — mort 1820 (În Rusia ca toţi ceilalţi) şi pe Maria, măritată cu Pantazi- Cîmpineanu. Din aceştia din urmă, prin femei deci, s-a tras familia zisă Cantemir— Cîmpineanu.Capitolul XXX

DOAMNA ANA RACOVIŢĂ

ată o femeie care a început prin a fi fatală, şi a sfîrşit prin a fi evlavioasă. Mărire şi decadenţă. Sau -.viceversa. E chestie de concepţie.

Ana era fata unui serdar din Galaţi, Dediul Codreanul, despre care se crede că era dintr-o ramură a familiei Cerchez. În tot cazul fusese Dediul un boier fără vază, ajuns la mare cinste din pricina ochilor fiicei sale.

Cît despre Mihai Racoviţă era dintr-un neam de boieri pămînteni din ramura Cehanilor, ridicată din răzăşie de mult, de pe vremea Lăpuşneanului, cînd s-a făcut marea primenire a boierimii moldoveneşti. Bunicul său, Racoviţă- Cehan, se înrudea prin nevastă-sa Tofana Şoldan cu Vasile Lupu, iar tatăl său, Ion Racoviţă, marele vornic, ţinea pe Anastasia, fiica lui Toma Cantacuzino, al cărui frate Ior- dachi era şi el cumnat cu Vasile Lupu. Aceste înrudiri domneşti avi făcut din

neamul Racoviţeştilor, pe la sfîrşitul veacului al 17-lea, una din cele mai mari şi mai bogate familii din Moldova. Copiii lui Ion Racoviţă şi ai Anastasiei Cantacuzino au făcut la rîndul lor strălucite căsătorii, din care cea mai însemnată a fost a spătarului Mihai
Racoviţă, fiul cel mai mare, care se însură cu Safta Can- temir, fata lui Constantin Vodă cel bătrîn, încă în timpul domniei acestuia. Ajuns la cele mai mari onoruri — 1 s-a dat spătăria cea mare la o vîrstă încă foarte fragedă — îi muri deodată nevasta, tocmai cînd era domn la Iaşi Antioh Cantemir, fratele Saftei. Rămas văduv, Mihai Racoviţă nu pierdu nici favoarea nici încrederea pe care i-a arătat-o fostul lui cumnat, Vodă Antioh. Dimpotrivă, acesta, nu numai că-l menţinea în rang, dar şi îi îngădui a se însura a doua oară, cu cine i-o fi pofta inimii. începu deci Racoviţă să cutreiere casele boierilor pentru a-şi afla o nouă tovarăşă de viaţă. Cum şi de ce o alese tocmai pe Aniţa a Dediului Codreanu, nu a fost nici atunci şi nu mai e nici azi pentru nimeni o taină. Căci Aniţa — citez pe Dimitrie Cantemir — era o fată ca din poveşti „cu trupul suleag, cu pieliţa albă, cu ochii negri şi mîngîioşi, cu degetele subţiri, cu unghiile roşioare, cu mijlocelul iscusit şi cu grumajul rotunjor". Era deci Racoviţă un om de bun gust, dar era şi Cantemir o foarte slobodă gură. Căci marele nostru istoric, neîmpărtăşind punctul de vedere al fratelui său Vodă Antioh, n-a putut ierta niciodată fostului cumnat de a se fi reînsurat, îndeosebi de-a fi luat de nevastă tocmai pe această splendită femeie, pe care trebuie să bănuim că şi el, Dimitrie Cantemir, a iubit-o, căci ura lui împotriva acestor soţi nu s-ar putea tălmăci altfel decît îmboldită fiind de simţămîntul invidiei şi al geloziei. Iată cum istoriseşte Cantemir înfăptuirea acestei căsătorii, şi iată ce accente găseşte pentru a o huli : „Frumuseţea Anei Codreanu întoarse mintea multora, căci tăria vinului nu loveşte în cap

mai mult decît frumusețea în inimă. De pe urma căreia și părintele ei, Dediul Săr- darul din Galați, măcar că bătrîn și slut, de toți era căutat, și fiecare, de ferea mîna de sărutat, i se arunca la picioare. Iar cel ce mîna acestuia săruta, socotea pe însăși fii-sa să fi îmbrățișat".

„boierii, și din neamul lui și străini, ziua și noaptea se chinuiau cu brațele deschise, cu sufletele topite și inimii* arse, așteptînd cine va avea fericirea și cui va cădea norocul. Și din ceas în ceas de s-ar fi întîmplat altuia acest noroc, fiecare gătea sabia, cuțitul și otrava, dacă nu pentru acela, ci măcar pentru sine".

„Norocul însă și-a jucat jocul și toți ibovnicii Anei au rămas de-au ars ca finicii în para focului, și așa a măritat Dediul pe fata lui după Racoviță".

Sigur că unul care-și gătea sabia și cuțitul era Cantemir el însuși. După atîția ani, cînd a scris el cartea aceasta (Istoria Ieroglifică), în singurătatea lui de lîngă Moscova, văduv și cu copii mari, încă atunci nu se poate liniști yaruncînd privirile în trecut și amintindu-și de ziua fatală cînd a dat Dediul pe fată-sa după Racoviță.

„Oh, Doamne !" exclamă el, „cum ai putut suferi un lucru ca acesta ? Unde este cumpăna cerului cu care tragi și așezi fundul pămîntului ? Oh, sfîntă dreptate, pune-ți îndreptarul și vezi lucrurile strîmbe ale norocului. Ghebul, gîtul, pieptul flocos, genunchile boțoase, picioarele catalige, fălcile dințioase, urechile ciulite, ochii puchinoși, copitele lăboase ale lui Mihai Racoviță cu pieliță albă, mijlocul iscusit ș.c.l. (le-am mai citat) ale Aniței a serdarului Dediul. Ce potrivire ! Ce asemănare ! Ce alăturare ! Oh ! noroc orb și surd, o, judecată strîmbă și fățarnică, oh ! pravilă fără canoane ! Ascultați morților și priviți viilor ! Se cunună elefantul cu șoarecele, și se iau de mînă dealul cu valea !"■

Iar acum că și-a revărsat amarul împotriva fostului cumnat, Cantemir începe să bîrfească chiar pe aceea pe care pare a o fi iubit, și despre

care vrea să încredinţeze posteritatea că nu era fată cuminte, şi că, înainte de a se mărita, îşi făcuse de cap. Zice el că la nunta ei au venit ţînţari cu fluiere, greeri cu surle, albina cu cimpoaie, şi începură a cînta pentru muşte şi pentru furnici, care ridicară mari dansuri. Iar broaştele toate, împreună cu brotăceii (Cantemir înţelege prin această alegorie pe ţiganii lăutari şi cobzari din mahalaua Broştenilor) cîntară din gură cîntece ca acesta, tocmai în versuri :
Cununa — pletită norocul o tinde, Capul fără creieri cu mîna o prinde ! Oh ! Ana fecioară, frumoasă nevastă Nevastă fecioară, fecioară nevastă, Peste şase vremi roada să-i coboară Fulgerul şi fierul focul mistuiască Patul nevăpsit nu se mai slăvească !

Asupra culorii aşternutului greu ne-am putea pronunţa noi, ihsă calomnia îndreptată împotriva lui Mihai Raco- viţă o respingem, deoarece roada i s-a coborît „înainte de vremi" şi s-au născut din această căsătorie 8 copii durdulii, sănătoşi şi frumoşi.

Cîţiva ani după această nuntă i se dă lui Racoviţă domnia Moldovei, mai mult, pare-se din voia lui Iordachi Ruset decît dintr-a lui însuşi. în tot cazul, Ion Neculce zice că „el se făcea a nu-i place să primească domnie, ca şi fata ceea care zicea unui voinic : Fă-te tu a mă trage, şi eu oi merge plîngînd".

Dar, nu plîngînd a sosit el din Constantinopol la Iaşi, în anul 1704, în luna noiembrie, în 19 zile. Şi fata Dediului Codreanu era acum doamna Moldovei.

Scurtă domnie — un an şi patru luni — în care timp şi-a căpătuit vodă neamul, pe socru-său întîi firește, pe frate-său Dumitru, pe cumnaţii Ion Paladi şi Iordachi Cantacuzino, pe rudele Iordachi Ruset, Lupu Bogdan, Lupu Costachi, Antioh Jora etc. Neculce zice amărît : „Din neamul lui toţi erau mari şi tari şi obraznici. Intrau în casă şi cu treabă şi fără treabă şi cu vreme şi făr-de vreme, de nu mai semăna curtea nimic a domnie, de atîta obrăz- nicii ce era !"

Dar doamna Ana tot frumoasă de fura minţile şi inimile, în afară de Cantemir, nu s-a

găsit nimeni s-o bîrfească, nici cei mai înverşunaţi duşmani ai lui Vodă. Cronicile sînt pline de laudele ei. în această domnie dintîi a şi început ea a-şi arăta milostenia, prefăcînd mitropolia, zugrăvind-o, şindrilind-o, aducînd preoţi şi punînd să slujească în ea, căci era părăsită de mult. Sub bolţile ei năruite se ţinuse circiumă şi se făcuse un locaş de beţie şi de desfrîu. Tocmind-o, doamna Ana a adus-o din nou (zice cronica lui Ion Neculce) „în cinstea sa ca un lucru sfînt."

Săpat la Poartă de neprieteni, Mihai Racoviţă fu mazilit în primăvara anului 1705 şi porni la Stambul „cu toată casa lui", adică cu doamna Ana şi cu copiii. Au rămas cu toţii acolo, trăind din datorii, în timpul lui Antioh Cantemir, fost cumnat şi acum aprig duşman. Doi ani şi jumătate mai tîrziu, în toamna anului 1707, se întoarse însă Racoviţă domn la Iaşi, la 13 noiembrie, într-o joi. Această a doua domnie i-a adus un nume rău în ţară, fiindeă au venit lăcustele peste lanuri şi peste fineţe şi-au sărăcit lumea, iar haraciul trebuia plătit, mucaraua la fel, (birurile către Poartă) şi de asemenea trebuiau îndestulate şi pretenţiile hanului tătărăsc. Ce să facă Vodă Mihai ? A pus dări grele peste oamenii săraci şi şi-a tras blestemul lor în suflet. Iar doamna Ana, cu toată milostenia ei, era încă tînără şi frumoasă, şi-i plăcea să trăiască. De aceea o vedem coman- dînd la Constantinopol fel de fel de lucruri care nu se găseau la Iaşi, şi de^ale gătelii şi de-ale mîncării, care costau şi ele bani mulţi, pe care de altfel nu-i putea plăti. Cîteva luni după sosirea ei în Moldova, în iarna anijui 1708, avu loc nunta unei cumnate, sora lui vodă, cu Iordachi Cantacu- zino-Deleanu. Putea doamna merge la o atare sărbătoare cu vreuna din rochiile ei purtate, pe care le mai văzuseră jupîncsele ? Sigur că nu. Îi trebuia una nouă, şi s-apucă deci să scrie unei verişoare la Stambul, Victoria Rosetti, nevasta lui Scarlatachi Ruset, să-i trimită cît mai în grabă toate cele de trebuinţă.

„Te rugăm, cumnată (de văr n.n.), să spui dumnealui lui Iliaşcu să îngrijească să ne trimită 9 pontale, toate cu diamante bune, care însă să fie mai mari decît acelea ce am pus la calpacul nostru cel verde. Să caute să fie de-o astfel de mărime,

încît să ajungă 9 pentru un calpac, şi nu 13, însă să mi le trimită cît mai curînd căci avem nevoie de ele pentru nunta pe care prea înaltul nostru domn o pregăteşte surorii sale, şi să le avem gata pînă la lăsatul secului. Te mai rugăm să rogi din partea noastră pe preacinstitul cumnat chir Scarlatachi pentru brăţarele de diamant, ca să facă rost să mi le trimită şi pe aceste cît mai curînd o dată cu pontalele. Pe lîngă aceste să ne mai trimită domnia sa şi un serasir, a cărui bătătură să fie de aur alb, iar urzeala de mătase vişinie, dar fără flori. Să ne mai trimeată şi un serasir alb la fel cu cel adus lui arhon vistier, pe care l-a refuzat. Să mai spuie domnia sa lui Iliaşcu să ne caute mărgăritar subţire, alb, bun, ca acela pe care ni l-a adus Hurmuz".

Iată ce-i trebuia doamnei pentru nunta cumnatei. Şi e interesant să aflăm din astfel de rătăcite scrisori cum era moda acum 220 de ani, şi că în 1708, precis în iarna acelui an, nu se mai purtau calpace de 13, ci numai de 9 pontale. Pontale înseamnă un fel de egretă, ceea ce francezii numesc ferrets, „des ferrets de diamants". Iar serasir înseamnă brocart.

Scrisorile doamnei Ana Racoviţă către Victoria Rosetti sînt în genere prietenoase şi pline nu numai de bunătate, dar chiar de admiraţie pentru această rudă a ei. Ele încep de obicei (sînt scrise greceşte) cu titulatura care nu poate lipsi : „Ana, cu mila lui dumnezeu doamnă a toată Moldo-Vlahia[11], însă, mai omeneşti decît acele ale doamnei Ecate- rina Salvarezi, care-şi trata sora din înălţimea măririi ei, aceste scrisori schimbă îndată tonul din domnesc în familiar. întrebuinţînd pluralul cînd vorbeşte de simandicoasa-i persoană, îşi tratează totuşi vara de „precinstită, prea- nobilă şi preadragă cumnată", o salută cu drag şi o sărută dulce, îi urează, fireşte „ca scrisoarea de faţă s-o găsească sănătoasă, fericită şi veselă", îi laudă convorbirile „care rămîn neşterse în sufletul ei", îndemnînd-o să-i scrie cît mai des, şi termină epistolele sărutînd încă o dată dulce pe toţi, cumnat, cumnată, şi preaiubita d-tale soră, şi pe nepoata d-tale Zoiţa. Anii să-ţi fie de la dumnezeu

mulţi, cu sănătate şi fericire. Cumnata d-tale binevoitoare, Ana doamna !".

în 1709, aprilie 10, deci 15 luni după prima scrisoare, doamna scrie o epistolă întristată, rugind pe vara ei s-o ierte că n-a putut trimite decît 200 de lei pentru serasir şi catifele „dar ştii d-ta că pînă astăzi ai fi primit şi restul, dacă n-ar fi fost ananghia haraciului (greutatea birului), dar mai tîrziu vei primi şi restul după catastiful ce ne-ai trimis". însă, deşi n-a plătit datoria din anul trecut, totuşi mai cere alte lucruri noi, adevărat că de mai mică valoare „hîrtie pentru hrisoave, căci ceea ce mi s-a trimis nu era bună, şi apoi : seminţe de anghinari, bob şi migdale verzi".

Corespondenţa încetează în curînd, fiindcă în acelaşi an, 1709, teatrul războiului dintre Petru cel Mare şi Carol al •Xll-lea mutîndu-se prin partea locului (bătălia de la Pol- tava), Mihai Vodă Racoviţă se dă de partea suedezilor, neprietenii îl părăsc la Poartă, şi sultanul îl mazileşte. Dediul Codreanu, socru-său, fuge 'în Polonia, însă el, cînd era gata s-o zbughească, e prins de capugiul Porţii în curţile lui din Iaşi, şi împreună cu nevasta şi cu cei 8 copii ce avea acum, e dus la Stambul, toţi în fiare, chiar doamna şi copiii. Iar acolo sînt închişi cu toţii în cele Şapte Turnuri, de erau să-şi piardă şi viaţa. Din fericire, după cîteva luni abia, se schimbă vizirul care-i duşmănea, înlocuit fiind cu un prieten de-al lui Racoviţă, care-l scoate din în-chisoare, pe el, pe frumoasa lui doamnă şi pe cele 8 odreaslc domneşti.

Aproape 6 ani de zile rămîn de data aceasta cu toţii în Constantinopol — în Ţarigrad, cum se va spune de acum Stambulului, fiindcă ruşii îl vor considera de acum înainte ca oraşul ţărilor lor. Abia după înfrîngerea.lui Petru cel Mare, după fuga lui Cantemir, după decapitarea Brînco-veanului şi a lui Ştefan Cantacuzino, se întoarce Racoviţă în Moldova, înlocuind în scaunul din Iaşi pe Niculai Ma- vrocordat, mutat la Bucureşti.

Această a treia domnie e însemnată prin tulburările cetelor de răsculaţi, prin înfrîngerea ungurului Ferentz, prin multe şi nesuferite dări cu care voda asuprea poporul pentru a scăpa odată de sărăcie şi de datornicii din Ţarigrad. A domnit aproape 11 ani, de la 1716 la 1726 şi a lăsat în

sufletul contemporanilor săi urîta amintire a unui asupritor.

Însă doamna lui, care acum începea să îmbătrînească, tot dulce rămăsese. Pielea obrazului se mai strînsese puţin, mijlocul — vorba lui Cantemir — nu mai era chiar atît de iscusit, şi nici grumazul atît de rotunjior, însă sufletul ei rămăsese nevătămat nici de anii buni, nici de anii răi. Neculce nu conteneşte a o lăuda, că era „de treabă, bună şi milostivă, multe mănăstiri şi biserici a dres, şi pe cei scăpătaţi îi miluia, şi pe fetele sărace le îngrijea, le înzestra şi le mărita".

În timpul acestei domnii, într-o sîmbătă la amiază, în ziua de 20 aprilie a nu mai ştiu cărui an, s-a scornit o furtună cu vînt mare şi s-a aprins casa popii de la biserica Sf. Dumitru. „Şi cît clipeala ochiului s-a aprins şi biserica", zice cronica, „şi a sărit focul înainte de s-au aprins casele în rînd cum merg pe Ulita Mare, şi s-a aprins şi biserica Sf. Niculai, şi curţile domneşti, ci numai cît au ieşit doamna cu coconii, cu ce au apucat ei singuri, şi cu fuga au scăpat pe jos, şi au ieşit la malul Bahluiului din sus de pod".

Prefăcîndu-se curţile domneşti într-un morman de ruine, vodă cu doamna şi cu copiii se mutară în casele cumnatului Ion Paladi şi în ale spătarului Constantin Kostaki, că erau casele vecine, şi rămaseră acolo pînă s-au făcut „de isnoavă" curţile acele mai frumoase de cum fuseseră înainte, „căci Vasile Vodă (Vasile Lupu) le făcuse prea urîte şi ciudate, măcar că era bogat, iar Mihai Vodă sărac, şi le-a făcut frumoase, cum se văd azi", spune Niculai Muşte în foarte interesanta lui cronică.

În aceste curţi reînnoite şi bogate îşi petrecu Ana Raco- viţă ultimii ani de doamnă crescîndu-şi copiii cu o deosebită dragoste de mamă şi logodindu-şi fiul, pe Mihalache probabil, cu fata voievodului vecin, Nicolae Mavrocordat. însă tocmai de la acesta trebui să le vie peirea lor. Nişte boieri refugiaţi în Iaşi de răul persecuţiilor lui Mavrocordat — care a fost de altfel un domn luminat, după cum vom vedea mai jos — au pîrît pe voievodul lor lui Mihai Racoviţă, care i-a ascultat, pasămi-te, cu prea multă bunăvoinţă, căci Mavrocordat prinse deodată o neîmpăcată ură

împotriva vecinului şi viitorului său cuscru, rupse logodna fiicei lui şi pîrî pe domnul Moldovei la Poartă. Pîrile acestea, sprijinite de multe pungi de aur, îşi făcură efectul. La 25 septembrie 1726 sosi capugiul la Iaşi cu ordinul de mazilire, şi pentru a treia oară apucă Vodă Mihai cu întreaga familie calea exilului.

Acolo, în Stambul, îşi mărită probabil doamna Ana fetele, pe Ecaterina cu Scarlat Ghica, cel care va fi domn şi el, şi pe Ruxanda cu Grigore Kostaki-Negel, precum şi pe fiii ei, despre care vom vorbi mai încolo

.Viaţa ce-a dus-o mai departe, nu ne mai este cunoscută. Cînd, trei ani mai tîrziu, în 1730, Vodă Mihai căpătă domnia Munteniei, în care rămase numai un an, doamna, care avea acum vreo 50 de ani, se va fi dus cu soţul ei la Bucureşti. însă, desigur, la a doua domnie a lui Racoviţă în Muntenia (1741—44) — era acum pentru a cincea oară domn — Ana doamna nu mai trăia, căci altfel ar fi pomenit-o cronicarii, ei care s-au priceput să spună de ea aceste lucruri frumoase şi duioase pe care le-am arătat mai sus.

în cele ce vor urma,
vom vorbi despre
doamnele şi domniţele
din epoca fanariotă —
aproape toate străine
de neamul nostru —
apoi despre femeile şi
fetele domnilor
pământeni, şi vom
încheia cu viaţa celei
dintîi doamne a
Moldovei şi Munteniei,
doamna României,
Elena Cuza

Capitolul XXXI EPOCA FANARIOTA

e cînd, în occidentul Europei, al paisprezecelea din Ludovicii Franţei se cobora lin pe calea ce duce la sfîrşitul tuturor deşertăciunilor, în orientul ei, Petru I abia atunci se arunca în viitoarea cuceritoarelor lupte, abia atunci, la orizontul politic al

noului veac, se înalţă despotul moscovit, ca o lungă ameninţare pentru viitorul atotputernicului Stambul. De trei veacuri stăpîni ai acestui orient, fiii lui Osman aveau, orice s-ar spune, destulă pricepere politică pentru a simţi că ameninţarea este serioasă şi că, de cînd se aşezaseră ei în Europa, se aflau acum întîia dată în faţa unui

adevărat pericol. Victoria ţarului la Poltava fusese un categoric imperativ, dezastrul de la Prut, o întîmplare numai. Turcii pricepuseră gravitatea situaţiei; trebuiau luate în consecinţă măsuri grabnice şi eficace. Şi în primul rînd deci, trebuiau să se asigure de statul tampon, de Principatele Dunărene, care nu erau otomane, care făceau puntea

între Kremlin şi giamia Sfintei Sofia, îndoita trădare Cantemir-Brîncoveanu avusese darul să zăpăcească o clipă înţelepciunea înaltei Porţi. în antica-iîiera seraiului bătea un vînt de nebunie : să facă din hai- nale ţări româneşti raiale otomane

.Cu începetul însă, Poarta se cuminţi. De ce ar face raiale din aceste ţinuturi, care timp de trei veacuri n-au putut fi supuse ? Moldova şi Muntenia paşalîcuri turceşti ? Ar însemna menţinerea unui focar de revoltă, acolo unde tocmai aveau turcii mai multă nevoie de linişte, ar însemna să arunce de bună voie aceste populaţii în braţele celor împotriva cărora începuse acum lupta pe viaţă şi pe moarte.

Nu, trebuia căutată altă soluţie.

Şi o găsiră. Menţinerea unui stat tampon, dar supus, plecat, îmblînzit. Cum ? Dar era la mintea omului. Scoaterea din conducerea statelor a oamenilor cu rădăcinile înfipte în pămînt, a oamenilor cu sufletele îndurerate de necazurile neamului, şi înlocuirea lor cu străini, dornici de avuţii şi credincioşi stăpînilor care le procurau. Ziua în care în mintea nu ştiu cărui turc, sub domnia sultanului Ahmed Han al treilea, se născu această idee, fu şi ziua de naştere a epocii fanariote în Ţările Dunărene.

Dar acum trebuia prudenţă, circumspecţie şi înţelepciune în alegerea celor cărora se arendau ţările româneşti. Trebuia, pe de o parte, să fie aceşti,.oameni înţelepţi, învăţaţi, nu prea lacomi,, pentru a da ţărilor o admiraţie bună de care să fie mulţumite, iar pe de altă parte să fie ei oameni în care înalta Poartă să-şi poată pune cea mai deplină încredere.

Cum s-au priceput turcii să împlinească cerinţele de mai sus se va vedea din cuprinsul capitolelor următoare, din care se va constata că dacă fanarioţii au fost în majoritate oameni înţelepţi şi învăţaţi, apoi în privinţa lipsei de lăcomie au cam lăsat de dorit, fără să mai vorbim de netemeinicia încrederii ce pusese Poarta în ei.

Pentru noi, românii, veacul acesta de guvernare fanariotă a fost şi folositor şi dăunător, ca toate trebile omeneşti, care-şi au, ca şi lucrurile, părţile lor de lumină şi de umbră, mai mult dintr-una, mai puţin din alta, după locul unde te aşezi pentru a le privi.

Domniile fanariote ne-au fost folositoare din punctul de vedere politic, fiindcă, într-o vreme cînd începuseră cele două mari împărăţii vecine, Austria şi Rusia, să rîvnească la posesiunea ţărilor noastre, fina diplomaţie a grecilor a ştiut să strecoare barca printre stînci fără a o sparge, deoarece interesul lor cerea ca ţările române să rămîie sub dominaţiunea sultanului, de la care căpătau ei acele gos- podorate care le aduceau mărire şi avuţie. Certele anterioare ale boierilor noştri şi nemăsuratele lor ambiţiuni ar fi putut, dimpotrivă, face mai uşor ca ţările noastre să devie în scurtă vreme anexe austriace sau moscovite.

De asemenea ne-au fost fanarioţii folositori din punct de vedere cultural, căci majoritatea din ei fiind oameni cu multă ştiinţă de carte, au deşteptat în sufletul boierilor, prin şcoli, prin dascăli particulari, prin înseşi persoanele lor, interesul pentru o cultură, care, deşi străină, era totuşi cultură, ceea ce va înlesni mai tîrziu trecerea de la cartea grecească la cea românească.

Şi mai putem adăoga la aceste foloase arătate, încă acela că dominaţiunea fanariotă fiind de fapt foarte urîtă de boierii care nu puteau ierta grecilor să vie să-i scoată pe ei din pîine, făcu ca aceştia, în vremuri mereu dezbinaţi între e4, să-şi strîngă acum rîndurile. Redeşteptarea naţională s-a născut din acest motiv egoist, dar s-a născut totuşi cu cîteva ceasuri mai devreme.

Răul pe care ni l-au adus fanarioţii a fost totuşi şi el destul de considerabil ; căci de-ar fi fost numai acel nemaipomenit jaf ce-au făcut ei timp de 100 de ani în ţară şi care adusese poporul la sapă de lemn. lucrul fiind trecut demult, l-am putea şi uita... dar ceea ce ţine românul minte, este sistemul de corupere, de necinste, de mituire, de îmbogăţire uşoară fără efortul muncii, de de- pravare a caracterelor şi de ucidere a mîndriei, pe

care moldovenii şi muntenii nu le-au avut în veacurile de mai înainte, şi care a pătruns de atunci adînc în rădăcini de suflet.

Însă deznădejdea nu s-a furişat niciodată în sufletul românului :

Pentru a vedea de ce şi cum ne-a venit răul acesta în ţară, vom arăta întîi cum priveau fanarioţii ei înşişi amestecul lor în trebile noastre, şi vom reproduce apoi scrisoarea unui străin spre a desluşi cum se purtau ei pentru a ajunge la scopurile lor.

Beizadea Nicolae Şuţu, fiul lui Vodă Alexandru spune în amintirile sale următoarele :

„Ajungerea în scaunele ţărilor române era ţinta la care rîvneau fără încetare membrii mai de seamă ai familiilor grece stabilite la Constantinopol, cunoscute sub denumirea de fanariote. În jurul fiecăreia din aceste familii predestinate se strîngea o mulţime de oameni care formau «curtea lui viitoare». îndeletnicirea fără preget a grecilor din Fanar era sforţarea pe care o făceau de a învinge pe ceilalţi competitori şi pentru a ajunge la aceasta. ***întrebuinţau mijloacele cele mai neîngăduite,*** pe care de altfel turcii le înlesneau cu prisosinţă : era o necurmată •luptă care se isprăvea uneori cu pierderea averii şi deseori chiar cu a vieţii. Cei care erau destul de fericiţi pentru a ajunge, prin mii de pericole, scopul mult dorit al jertfelor lor, erau prea puţin siguri de a se folosi de ele, căci **o** înrîurire din afară, o schimbare politică, o intrigă oarecare pricinuiau, cînd se aştepta cel mai puţin, chemarea domnitorului înapoi la Stambul şi înlocuirea lui cu un alt fericit al soartei. În timpul scurtei lor domnii, voievozii încercau, cum e şi firesc, să se despăgubească de jertfele lor, strîngînd, cînd le stătea în putinţă, avere destulă pentru a-şi putea duce viitoarele zile ale căderii lor...".

Felul cum se purtau aceşti fanarioţi pentru a-şi ajunge scopul arătat de Nicolae Şuţu, ni-l deapănă un străin de sufletul turcului, al grecului şi al românului, dar un fin observator al celor văzute şi auzite în timpul şederii sale în capitala imperiului otoman. Acesta e colonelul di Ferrieri care scria lui Latanzzi următoarele :

„Toţi dragomanii (tîlmacii ambasadelor străine sau ai Porţii, din care se recrutau îndeobşte domnii ţărilor române n.a.) sînt de clasa cea mai de jos,.îşi însuşesc însă nume strălucite, străine cu totul de ei. Sînt oameni fără moravuri şi principii... inculţi (fals n.a.)... aroganţi şi interesaţi peste măsură... Se înrudesc între ei şi-şi comunică unii altora toate secretele ce le sînt încredinţate... Neamul acesta de oameni nu trăieşte decît din minciună şi înşelătorie...

Merită să-i vezi cu cîtă mîndrie merg, cînd se duc la Poartă în vreo chestiune oarecare, purtînd căciulă de ze- belin, şi arătîndu-se în mers absorbiţi de cele mai adînci gînduri, ca şi cum ar fi vorba de mîntuirea împărăţiei.Sosiţi însă la Galata, trec canalul pe cea mai sărăcăcioasă barcă, ca să nu plătească decît două parale, cînd cu trei sau patru ar putea face acelaşi drum cu cel mai frumos caic.

Aceste personaje marcante, cînd debarcă la Stambul, se transformă ca prin minune. În locul aerului arogant, iau o înfăţişare umilită, făcînd loc pe strada plină de turci — călcînd adesea chiar în noroi — pînă şi celui mai păcătos musulman, şi închinîndu-se la ei cu cele mai plecate ploconeli.

Ajunşi la Poartă în această stare mizerabilă, intră tremurînd şi se refugiază într-o cameră sărăcăcioasă de lîngă apartamentele lui Reiss-Effendi (Ministrul afacerilor străine). De aici pe-o scară strîmtă de lemn, pe care nu se pot urca decît mai mult încovoiaţi, ajung într-o odaie îngustă de 7 pe 2 arşini, unde se aşează, înghesuiţi ca sardelele, pe cîteva saltele subţiri de două degete, singura mobilă ce se află acolo, şi nevorbind decît doar foarte încet, de teamă să nu fie auziţi şi bruftuiţi de slugile ministrului... La cîte umilinţi nu se expun ei pentru a reuşi să trimită pe vreunul din servitori pînă la uşă a vedea dacă Reiss-Effendi- este sau nu bine dispus... Dacă se întîmplă ca acesta să nu-i primească, ce chin pînă găsesc pe un alt servitor, care se însărcinează a comunica el ministrului ceea ce are de spus. sau să-i înmîneze memoriul ce are de dat.

Dacă, dimpotrivă, sînt introduşi înlăuntru, atunci urmează un nou şir de umilinţi : cu capul plecat pînă la pămînt, cu mîinile încrucişate pe piept, fără să se apropie de sofaua lui Reiss-Effendi, bătînd mii de mătănii, îl salută ţinînd mîna la frunte, şi în starea sclaviei celei mai josnice i se adresează tremurînd de frică.

Ministrul răspunde prin monosilabe, iar întrebarea nu ţine decît cîteva minute.

Dacă chestiunea ce este de aranjat cere mai mult timp, atunci sînt trimişi să aştepte răspunsul afară. Se întîmplă adesea că, aşteptînd pînă în seară, ministrul să treacă pe lîngă ei fără a-i băga în seamă, ca pe lîngă nişte servitori.

Dragomanul se întoarce apoi, pe acelaşi drum, la Pera sau aiurea, unde tot ca prin farmec, îşi recapătă mîndria şi aroganţa de la plecare, îndreptîndu-se cu mare alai, însoţit de servitori şi de ieniceri, spre locuinţele lor".

...Şi de la locuinţele lor, foştii dragomani veneau voievozi în ţările noastre...

Lucrarea de faţă întîmpină două greutăţi. Întîi aceea de a găsi şi de a aduna materialul necesar pentru a descrie vieţile unor doamne şi domniţe străine, care jucînd un rol cu totul inexistent în politica şi în istoria ţărilor române, n-au lăsat, ca atare, urme decît foarte şterse, atît în cronicile cît şi în documentele timpului. Cercetătorul vremilor apuse este deci nevoit, cînd vorbeşte de trecutul fanariot, să culeagă orice ştire, cît de neînsemnată, cu privire la aceste femei, şi să bage doar tabloul în rama epocii. A doua greutate este planul unei atare lucrări; căci dacă, cum ar fi mai firesc, s-ar adopta acel cronologic, apoi desele schimbări de domnii, venirea, plecarea, revenirea doamnelor fanariote din Constantinopol la noi şi înapoi, ar face un labirint în cugetul cetitorului, de nu i-ar mai putea da de rost. De aceea se pare că planul adoptat în această lucrare, de-a vorbi despre doamnele fanariote în legătură cu neamurile soţilor lor, este cel care poate da cititorului o icoană mai clară asupra unui trecut, care, înstrăinat cum a fost, îşi are totuşi şi el farmecul său, căci <?ste al străbunilor noştri, şi deci al nostru ai tuturor.Capitolul XXXII

FAMILIA MAVROCORDAT, NEVESTELE LUI NICOLAE VODĂ ŞI DOAMNA LUI ION VODA

u apariţia lui Nicolae Mavrocordat pe tronul Moldovei, în 1710, începe perioada zisă „fanariotă". Însă, din punct de vedere ''^ESfcjlBJl« Politic Şi cultural, întîia jumătate a vea-J^BgF^^E cului al 18-lea are încă un caracter

pro- nunţat românesc. N. Iorga o proclamă chiar ca fiind „a noastră naţională". Viaţa socială începe totuşi de pe atunci a căpăta ll^^lSw ⁰ înfăţişare înstrăinată. Felul de trai al femeilor române luă un caracter constan- tinopolitan, pornit din rîndurile doamnelor ce se perindau, uneori fulgerător, pe la curţile din Bucureşti şi din Iaşi, şi coborînd treptele sociale pînă la cele din urmă, jupînese de boiernaşi — căci maimuţăria a fost unul din jalnicele apanaje ale clasei noastre conducătoare.

începuturile unei asemenea influenţe sînt mai vechi, din vremea cînd voievozii detronaţi se apucară să-şi petreacă anii de mazilire la Stambul. însă, în rîndul boierilor şi jupîneselor, influenţa grecească n-a pătruns decît atunci cînd, în mod constant, au început să ne vie din Fanar numai domni greci sau complet grecizaţi. Iar răul, incalculabil, ce ni l-a adus această influenţă, este înstrăinarea.

Au fost, între timp, şi excepţii. Viaţa la curtea lui Constantin Mavrocordat, de pildă, a avut un caracter românesc — şi în tot cazul vina deznaţionalizării desigur nu doamnele fanariote o poartă. Născute şi crescute pe malurile Bosforului, ele veneau la noi formate şi rămî- neau prea scurtă vreme pentru a se putea româniza. Iar pe de altă parte, chiar bunăvoinţă de-ar fi avut, mai mare era bunăvoinţa boieroaicelor noastre de-a imita felul de-a fi şi de-a vorbi de la curtea domnească — aşa încît ce-a trebuit să se întîmple, s-a întîmplat.

Trei neveste a avut Nicolae Vodă şi toate erau străine.

Fiul lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul şi al sultanei Hrisoscoleu, Nicolae, se născuse şi crescuse la Con- stantinopol. Nu ştia deci o boabă românește, căci nici n-avea de unde să fi învăţat această limbă. Se însurase de tînăr cu Csandra Cantacuzino, fata lui Dumitraşcu Vodă, deci acea ramură a Gantacuzinilor neromânizată. La moartea acesteia, care-i dărui doi copii, pe Scarlat

şi pe Ruxanda, el se reînsură cu Pulcheria Ciuki, fată de boier ţărigrădean. Cu această nevastă sosi el la Iaşi, la 25 ianuarie 1710, după ce întîi îşi îngropase tatăl la Constantinopol, mort acolo de-o dambla, unii zic că de bucurie de a-şi vedea fiul domn, iar alţii zic că de supărare, fiindcă domnia ţărilor dunărene aducea mărirea dar şi pierderea unui neam.

Această întîie şi scurtă domnie a lui Nicolae Vodă, care pentru a se înţelege cu sfetnicii lui avea nevoie de tălmaci, a fost nesuferită ţării, sau mai bine zis, boierilor. Sosit din Ţarigrad cu o droaie de greci după el, din care cel mai strașnic era un anume Spadoni, el veni şi cu un plan de cîrmuire extraordinar pentru vremile acelea. Venise anume cu gîndul bine preconceput de-a sprijini ţărănimea împotriva boierimii. Din prima săptămînă a sosirii lui la Iaşi, băgă o seamă de căftăniţi în beci, smintindu-i în bătăi, iar cînd la divan se jeluia un sătean împotriva boierului său, ştiut era de la început că dreptatea a ţăranului va fi.

Trebuie mărturisit că aceşti Mayrocordaţi, atît Ni- culae cît şi fiul său Constantin, au fost oameni foarte neobişnuiţi pentru vremurile în care trăiau.

Din nefericire pentru ţărani şi din fericire pentru boieri. domnia aceasta n-a ţinut decît zece luni. În noiembrie 1710 îi sosi mazilirea în următoarele împrejurări, în care doamna Pulchcria juca un rol duios.

Războiul ruso-suedez se isprăvise cu înfrîngerea lui Carol al XH-lea la Poltava, iar Petru cel Mare era gata să deschidă ostilităţile împotriva turcilor. "Sublimei Porţi îi fu frică de Brîncoveanu, să nu cumva să se dea de partea muscalilor. O obişnuită mazilire nu-i păru însă prudentă. Ea ar fi vrut să pună mîna pe domnul Munteniei, brusc, întinzîndu-i o cursă. Pe Mavrocordat nu-l putea însărcina cu o astfel de treabă, deşi avea toată încrederea în el, fiindcă era încuscrit cu domnul

Munteniei, frate-său Scar- lat Mavrocordat ţinînd în căsătorie pe fata Brîncoveanului, Ileana. Îl trimiseră deci pe Dimitrie Cantemir domn în Moldova, ca duşman învederat şi cunoscut al voievodului din Bucureşti, cu însărcinarea de-a prinde el pe Brîncoveanu !

Nicolae Vodă habar n-avea de toată această intrigărie din Stambul. Judeca liniştit la divanul domnesc, cînd unul din grecii lui intră pe neaşteptate în odaie şi apropi- indu-se de el îi suflă la ureche : „Măria ta, a venit o seamă de turci, cu nişte oameni de-ai lui Dumitraşcu Cantemir, au tras drept la curte, au descălecat în capul scării dinspre casele doamnei, şi-au spart uşa beciului de sub scară, de-au slobozit pe vornicul Iordachi Ruset din închisoare." Înţelegînd vodă că aceasta nu putea însemna decît mazilirea, se ridică în grabă de la divan şi merse în apartamentele sale. Le găsi pline de toţi grecii lui, ascunşi prin toate unghex-ele, necutezînd nici unul să iasă afară, de frica boierilor care i-ar fi sfîşiat. Capugiul chemă pe vodă la o parte, îi citi firmanul de mazilire şi-l asigură că are poruncă să vegheze asupra lui şi a doamnei, să nu li se întîmple nimic. Dar boierii, din curtea palatului, cereau pe Spandoni să-l sugrume. Acesta fugi din casele domnului într-ale doamnei, cerîndu-i ocrotirea. Iar miloasa doamnă Pulcheria îl îmbrăcă cu o rochie de-a ei, şi pentru a-i scăpa viaţa îl urcă cu dînsa în rădvan, ieşind astfel pe poartă în văzul tuturor boierilor, care pricepură şiretlicul, dar nu îndrăzniră să se apropie de careta domnească. Nicolae Muşte, cronicarul, era de faţă la această scenă pe care ne-o descrie astfel : „Iar. acea poghibală spurcată, Spandoni, sfetnicul lui vodă, s-a îmbrăcat m'u-iereşte cu topuzul în cap, cum poartă muierile greceşte, şi-au intrat într-un rădvan cu doamna, într-un loc cu muierile, pentru ca să.nu-l cunoască

nimeni, pe care cu ochii mei l-am privit. Şi într-alt chip de-ar fi ieşit din Iaşi, pe loc l-ar fi omorît!"

În rădvanul doamnei mai erau şi copiii din prima căsătorie a lui Mavrocordat, precum şi un mic plod din a doua cununie, domniţa Maria.

Luară cu toţii drumul Stambulului, de unde, peste mai puţin de un an, se întoarseră la Iaşi, deoarece Can- temir jucase turcului festa, trecînd cu trupul şi cu sufletul, cu familia şi cu sfetnicii lui, de partea ţarului.

A doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat în Moldova luă cu totul altă întorsătură decît cea dinţii. Mîrîiala boierilor împotriva lui şi răscoala care era să coste viaţa lui Spandoni nu le uitase vodă şi s-apucă deci să se poarte bine cu boierii,~scoţîndu-i din închisoare-gi chemîndu-i din pribegie.

Dar ceea ce incintă cel mai mult pe moldoveni e inovaţia aceea introdusă de Mavrocordat de a da seama divanului de socotelile vistieriei ; încasări şi cheltuieli, bugetul statului, supus controlului sfatului boieresc — un început de regim constituţional introdus de Nicolae Vodă în Moldova în timpul absolutismului ce domnea în ţările occidentale.

Spre lauda lui Mavrocordat, om inteligent şi cultivat, el nu era lacom. Bun administrator, s-a arătat mai cu durere pentru păsurile ţării decît mulţi din domnii dinaintea lui, moldoveni drepţi ! Ţara îl iubea şi turcii îl stimau. Cînd, în 1716, scoaseră pe Ştefan Vodă Cantacu- zino din scaunul muntenesc, ei mutară pe Mavrocordat din Iaşi la Bucureşti — un fel de înaintare în rang, Muntenia trecînd întotdeanua ca fiind o ţară mai bogată şi deci mai însemnată decît Moldova.

Aşadar după cinci ani de domnie, Vodă Neculai cu doamna Pulcheria, cu copiii arătaţi mai sus şi cu doi alţi născuţi între timp, Constantin şi

Ioan, care vor deveni şi ei domni, se urcară în rădvane şi luară, prin Focşani, drumul Bucureştilor. Primiţi la graniţa ţării de către boieri, intrară în capitală la 30 ianuarie 1716, cu obişnuitul alai şi cu salve de tunuri.

Doamna era însărcinată. Drumul din rădvanele acele arhaice o obosise atît de mult, încît puţină vreme după sosirea ei la Bucureşti, căzu la pat.

Cam trei luni mai tîrziu, la 10 mai născu un fiu, pe Toma.

Naşterea fu grea şi doamna rămase bolnavă în îngrijirea unor medici proşti. Opt zile mai tîrziu, la 18 mai, avu loc botezul ţîncului, a cărui viaţă fu numai de 5 săptămîni şi în aceeaşi zi, vineri, în faptul zilei, muri, în casele domneşti din Bucureşti, doamna Pulcheria. „Moartea a fost anunţată prin sunetele clopotelor tuturor bisericilor şi puşcăriaşii au fost scoşi din închisori, pentru a se ruga de sufletul celei moarte. Corpul principesei, frumos gătit, a fost întins pe-o masă acoperită cu covoare, în- tr-una din camerele palatului, avînd împrejur făclii mari aprinse. Sala era plină de jupînesele marilor boieri, care păstrau o atitudine maiestoasă, de adîncă tăcere.

Sîmbătă dimineaţa înmormîntarea avu loc cu mare alai, în biserica mitropoliei din Bucureşti, în următoarea rînduială : La ora 12, toată garda seimenilor care aştepta în curtea palatului, se porni pe jos, în rînd cîte doi, fără arme, ţinînd fiecare cîte o luminare aprinsă. După gardă, urma o trupă de cazaci, apoi breslele de meseriaşi şi corpul negustorilor. Urmau preoţii tuturor bisericilor din Bucureşti în patrafire, şi stareţii mînăstirilor cu prapurile desfăşurate.

Corpul defunctei, aşezat într-un sicriu căptuşit cu atlas roş, fu ridicat şi purtat de şase mari boieri ai ţării, banul, vornicul, logofătul, spătarul, vistierul şi clucerul, schimbaţi din timp în timp cu alţi boieri, care le luau locul. La coborîrea pe scară, domnul, care stătuse într-o odaie de vorbă cu patriarhul Alexandriei, luă loc în urmaDoamna Smaranda, soţia lui Nicolae Mavrocordat, domnul Moldovei şi al Ţării Româneşti 1711—1730.

Frcscă <1111 biscrica mănăstirii Polovragi-Gorj.sicriului, umblind pe jos după el, îmbrăcat în uniformă roşie, ca şi fiul său din prima căsătorie (Scarlat). Urmau o cămărăşiţă bătrînă, cu faţa acoperită de-o năframă neagră, apoi jupînesele boierului, urmate de vreo 15 roabe despletite, bocitoarele. La urmă veneau rădvanele defunctei trase de cîte şase cai albi. În sunetele clopotelor, procesiunea ajunse la mitropolie, unde începu slujba religioasă, terminată cu rugăciunea morţilor făcută de mitropolitul Munteniei, care din cauza podagrei nu putuşş urma convoiul.

Domnitorul, urmat de fiul său, se apropie pentru a-şi lua rămas bun de la fosta sa tovarăşă, ceea ce stîrni bocetele lumii dimprejur, care asurziră ureohile. în sfîrşit, sicriul fu ridicat de boieri şi, adus lîngă cavou, fu acoperit cu capacul şi depus în gropniţă. Patriarhul luă cu sapa pămînt din patru părţi şi-l aruncă peste sicriu, intonînd psalmul al 24—lea. Vodă îngenunche ca şi fiul său (acest copil, fiu vitreg al moartei, avea 15 ani n.a.), aruncînd şi ei cîte un pumn de ţărînă peste sicriu"; (Del Chiaro)

Rămaşi fără mamă, copiii lui Mavrocordat, Scarlat, Maria, Constantin şi Ion (căci Ruxandra şi Toma muriseră), avură la frageda lor vîrstă fel de fel de peripeţii, împreună cu tatăl lor, fugiră, la 4 septembrie 1716, la Giurgiu, fiindcă bucureştenii, pentru a-şi speria voievodul, care nu le era dreg, alergau prin faţa palatului domnesc, strigînd : „Nemţii, au venit nemţii!" Alarma fiind

mincinoasă,- Vodă Neculái se întoarse cu plozii lui la Bucureşti, pentru ca la 10 săptămîni mai tîrziu, cînd în adevăr veniră nemţii, domnul, neîncrezător, să se lase prins de ei..Surp›rü}›s în halat, de casă. vodă încremeni în faţa pistoalelor întinse spre el şi încercă să deruteze pe năvălitori, ascunzîndu-şi identitatea. Zărind însă printre ei boieri români, care-l cunoşteau, se văzu, nevoit să le înfrunte trădarea, răcnindu-le în faţă că „nu e prima dată cînd românii îşi pângăresc mîinile cu sîngele voievozilor lor". Unul din ei îl asigură că „măria sa să nu aibă frică de viaţă, căci avem poruncă să-l ducem nevătămat în Transilvania

Şi aşa, îl duseră la Sibiu, sub comanda maiorului Det- tin, în grabă mare întîi, fără popasuri, zi şi noapte. Însă, copiii lui fiind de vîrstă fragedă, şi timpul fiind friguros, domnul obţinu favoarea ca drumul să fie făcut numai ziua, oprindu-se noaptea prin" sate (Del Chiaro).

Luni, 7 decembrie, convoiul ajunse la Sibiu, şi domnul fu găzduit în piaţa mare a oraşului, lîngă clădirea corpului de gardă, păzit fiind de trei santinele, la uşa din stradă, la uşa casei şi la uşa camerei ce ocupa. Copiii, liberi, se puţeau plimba prin oraş, iar vodă el însuşi lua uneori masa la generalul Steinville, comandantul Transilvaniei !

în tot timpul acesta, tronul Munteniei fu ocupat de fratele lui Nicolae Mavrocordat, Ion, pe care-l trimiseră turcii să ţie locul prizonierului, ca un fel de caimacan numai. Ion Vodă era însurat cu Zamfira Guliano, despre care nu ştim nimic, nici măcar dacă însoţi pe bărbatul ei în Bucureşti sau dacă rămase la Constantinopol.

Am văzut mai sus cum fu adus în ţară de doamna Ma- ria, văduva Brîncoveanului. în timpul acestei domnii fără însemnătate, noul voievod n-a ştiut nici el -şă-şi atragă simpatia boierilor. Cînd, trei ani mai tîrziu, în 1719, pacea dintre nemţi şi

turci fiind încheiată, frate-său Nicolae recăpătă tronul pierdut, Ion Vodă încercă în tot chipul să împiedice această numire care-l stingherea. Nicolae Mavrocordat plecă totuşi de la Sibiu la Constantinopol, îşi aşează acolo treburile şi căpătă domnia. Pe cînd alaiul noului domn se îndrepta de la Stambul spre Dunăre, aici, în Bucureşti, Ion Vodă muri pe neaşteptate.

Rămîne în sarcina lui Nicolae bănuiala fratricidului.

Prizonierul de la Sibiu, în scurta lui trecere prin Ţa- rigrad, se însură a treia oară, luînd de soţie pe Smaranda, fata grecului Panaiotachi Stavropoleos. Cu această nouă doamnă şi cu copiii din acele două căsătorii dintîi, se întoarse vodă la Bucureşti, în iarna anului 1719. Dar în ţară era foamete şi ciumă, o ciumă cum nu se mai auzise de cînd lumea. Aşadar, cum au intrat cu pompă mare în scaunul domniei, doamna cu jupîneasa au trecut la Co- troceni, „pentru frica ciumei ce se izvodise în Bucureşti".
(Radu Popescu). Vodă el însuşi, după ce-şi compuse divanul şi împărţi poruncile de iznoavă, îşi luă reşedinţa tot la Cotroceni, unde rămase aproape un an încheiat, pînă se potoliră şi foametea şi ciuma, datorită de altfel chibzuitelor măsuri ce luase domnul împotriva lor.

Rareori a fost un voievod mai diferit judecat de contemporanii lui, unii ridicîndu-l în slava cerului, alţii făcîn- du-l de două parale. Dar cel mai înverşunat duşman al lui a fost un compatriot, doctorul Vanderbech, al cărui adevărat nume era Skendos, stabilit la Craiova sub ocupaţia austriacă, ca om devotat ce era al generalului Steinville. Chemat de vodă la Bucureşti pentru a-i îngriji copiii— care sufereau, zicea doctorul, unul de nervi şi celălalt de epilepsie — el plecă mai apoi la Viena pentru a se întoarce în curînd din nou în

ţară, stabilindu-se pe o vreme în capitală. Devenit medicul curţii, el se certă apoi cu Mavrocordat, fără ca să cunoaştem pricina neînţelegerilor dintre ei. Dintr-o broşură pe care a scris-o mai tîrziu, aflăm cu surprindere că „Nicolae Mavrocordat era de neam prost, rudele lui avînd cărbuni şi oi în orient, vodă el însuşi nu-şi cunoştea biblioteca, căci aproape nu ştia carte". Faţă de toate mărturiile contemporane, care înfăţişează pe acest om ca un doct, autor el însuşi al unor cărţi (poate apocrife), afirmaţiile lui Vanderbech sînt suspecte. Cu atît mai suspecte, cu cît se leagă şi de doamna Smaranda, spunînd că ea ,,n-a fost nevasta domnului, iar copiii au fost făcuţi cu un morar", nu se poate înţelege de ce.

Doamna Smaranda era o femeie deosebit de aleasă. Deşteaptă, cultivată şi energică, ea avu o mare influenţă nu numâi asupra soţului ei, însă chiar asupra copiilor din căsătoriile anterioare ale voievodului.

Un an după căsătorie se născu fiul lor Alexandru, din care se trage o parte din Mavrocordaţii de mai tîrziu, apoi o fată Sultana, despre care

va fi vorba mai jos, şi în sfîrşit doi copii, numiţi amîndoi Ştefan, care n-au avut zile

.în 1730, Vodă Nicolae, om de abia 50 de ani, muri de boală, în scaun, la Bucureşti, după ce domnise de două ori în Moldova şi de două ori în Muntenia, în total 17 ani.

Fiul său mai mare, Scarlat, murise cu patru ani înainte. Boierii aleseră deci domn pe al doilea fecior, Constantin, fiul doamnei Pulcheria. Însă acesta avea numai 10 ani. Poarta nu-i confirmă domnia. Porni deci doamna Smaranda cu toţi copiii ei, adevăraţi şi vitregi, la Con- stantinopol, unde prin legăturile ce avea, cît şi prin iscusinţa ei, ajunse, după mai puţin de un an, să capete totuşi pentru Constantin Vodă domnia Munteniei.

în rîndurile ce urmează o vom mai întîlni-o

.Capitolul XXXIII

NEVESTELE LUI CONSTANTIN VOIEVOD

e la moartea lui Nicolae Vodă **au** început a se amesteca domniile în ţările noastre, de nu se mai pot desparte istoriile lor. Constantin Mavrocordat a domnit 25 de ani, aproape consecutivi, din care, de patru ori în Moldova şi de şase ori în Muntenia. În timpul acesta, Grigore Ghica domnea şi el consecutiv, cînd în Moldova, cînd în Muntenia, înlocuind , pe vărul său Mavrocordat într-una din ţări cînd acesta era mutat în cealaltă. Patruzeci de ani au ţinut aceste alternaţii, care spre binele visteriilor româneşti nu au fost, dar care ne-au dat totuşi un voievod bun.

Constantin Mavrocordat s-a bizuit şi el pe ţăran mai mult decît pe boier, pe care-l gratifica cu măgulitorul epitet de „mare mascara". El a scuturat tagma preoţească, a purificat oarecare moravuri şi a făcut acele cunoscute reforme administrative şi financiare, care au lăsat după el un nume lăudat.

Marele nostru Neculce, care-i era potrivnic, spune despre el că era „om prea mic de stat, de făptură prost, căutătură încrucişată şi vorba lui înecată. Dar la hire era înalt şi vrea să se arate cu mîndrie". Ceea ce nu-l împiedica să adaoge : „Numai nu era prea grabnic a face rău. Cazne, bătăi, rele la oameni nu făcea. Nici la sînge nu era lacom, şi răbdător mult[1]. Odată ce recunoaşte Neculce aceste calităţi — puţine din cîte avea — te întrebi de ce era el oare „la făptură prost" ?

În 1730, cînd muri tată-său şi-l aleseră boierii domn al Munteniei, Mavrocordat era însurat cu Smaranda Can- tacuzino, fata lui Radu din Ţara Românească, fratele nenorocitului Ştefan Vodă, feciorul stolnicului Constantin Cantacuzino.'Această femeie muri în curînd, fie în timpul domniei de-o lună a soţului ei, fie scurtă vreme mai tîrziu, la Constantinopol, în timpul maziliei lor. Cînd, după nici un an, Constantin Mavrocordat se întoarse domn la Bucureşti, el era văduv — un văduv de 20 de ani, fără copii. Cu

avîntul unor nerăbdătoare tinereţi, el scrie vărului său primar, Grigore Ghica, domnul Moldovei, rugîndu-l să-i caute prin Iaşi o fată de boier ca s-o ia în căsătorie. Acesta se puse pe lucru şi-i găsi pe Catrina, fata vornicului Constantin Rosetti [1]), care pare a fi fost deosebit de frumoasă, căci Mavrocordat a iubit-o toată viaţa cu o nebună patimă. Mireasa veni cu părinţii şi'rudele ei în Bucureşti, unde o aşteptau obişnuitele sărbători de cununie, cu mese bogate, cu dansuri şi pehlivănii. Nunta se făcu la 12 septembrie 1732, în încăperile vechii curţi domneşti, iar la 13 aprilie anul următor, Grigore Ghica primi de la frate-său, terzimanul, ştirea că s-a făcut schimb de scaune între el şi vărul său Mavrocordat. Plecînd fiecare către noua lui reşedinţă, ei se întîlniră pe drum, la Focşani, unde se ospătară strălucit, pornind apoi, la 3 mai, în scaunele lor.

Cu toată recunoştinţa ce-o purta Constantin Vodă vărului său Ghica pie'tttKÎ" fettSÎ&arif&lttfiăi®!* i-o dăduse — s-a găsit şi o scrisoare prin care-i mulţumea de

buna alegere ce făcuse — totuşi, cum merg treburile omeneşti, se ivi în curînd o neîmpăcată ceartă între ei. Poate nici nu era atît Mavrocordat de vină cît mamă-sa vitregă, doamna Smaranda a defunctului Vodă Neculai. Căci obişnuită cu Bucureştii şi viaţa mai bogată de acolo, ea stătu „de zi, de

noapte asupra lui vodă, numai să meargă în Ţara Muntenească", zice Ion Neculce. „Aşa socotesc", spune acelaşi cronicar, ,,că acest domn, de n-ar hi avu

tDoamna Ecaterina Rosetti, soţia lui Constantin Mavrocordat, domn al Ţării Româneşti şi al Moldovei 1730—1769, cu doi copii.

Frescă din paraclisul mănăstirii Văcăreşti.casa grea a tată-său, cu mulţime de mîncări, şi să nu-i hi fost gîndul cu pizmă să scoată pe văru-său, pe Grigore Vodă, din Ţara Muntenească, şi mult îndemnîndu-l şi maştihă-sa, doamna tătîne-său, n-ar hi fost atîta jaf în ţară".

Acuma, c-o hi sau n-o hi fost maştiha de vină, vorba e că Constantin Vodă suflă vărului său scaunul Munteniei, în 1735, nou schimb de domnii, plecînd unul spre Bucureşti şi celălalt spre Iaşi, fără a se mai întîlni la Focşani. Ba dimpotrivă, de data aceasta unul luă drumul Şiretului în jos şi celălalt al Bîrladului în sus. Duşmănie de moarte, care a ţinut cu necurmate schimbări de domnie la fiecare doi-trei sau patru ani, pînă la moartea lui Grigore Ghica, întîmplată în 1753.

Nu vom urmări toate domniile alternative ale lui Vodă Constantin, despre care am spus mai sus că a fost un domn bun şi un luminat reformator, ci vom arăta numai acele cîteva întîmplări în legătură cu subiectul ce urmărim.

Dacă în veacurile trecute femeia lua parte la manifestările vieţii sociale şi chiar ale celei publice, e. dată cu fanariotismul, secolul al XVIII-lea introduse la noi şi austeritatea moravurilor femeieşti. Influenţa turcească, care de mult acaparase felul de trai al grecilor, începu a se resimţi şi la noi. Femeile trăiau izolate între ele, în apartamente separate, ginecee, sau chiar haremuri, cum se vor numi aceste locuinţe sub Vodă Alexandru Mavrocor- dat. Ele nu mai apăreau în public decît la serbările familiale, logodne, nunţi, botezuri, şi în afară de unele excepţii (cum a fost de pildă doamna Ruxanda Ipsilanti), emanciparea femeii din această stare de semi-sclavie se făcu abia pe la sfîrşitul secolului sub influenţa austriacă şi mai ales rusească.

Avînd în vedere felul acesta retras de-a trăi al femeilor, precum şi oarecare austeritate şi chiar pudoare, care domnea în viaţa socială, se poate înţelege uşor de ce fii boierilor şi ai domnilor noştri se însurau tineri de tot. Constantin Mavrocordat, însurat pe la 18 ani, văduv la 20, şi reînsurat la 22, avu asupra raporturilor sexuale idei rigide, care . izvorau nu numai din firea lui, ci din spiritul timpului său. De aceea îl vedem făcînd, ca domn, nişte acte de autoritate, care ni se par, după concepţiile noastre de azi, ciudate, clar care au parfumul lor de arhaică morală, care, ca orice parfum, cînd e savuros, nu poate decît să placă.

„Constantin Vodă s-a apucat de capul preoţilor să-i înveţe carte, frămîntîndu-i în tot chipul. îi punea de intrau în biserică la 3 din noapte şi ieşeau la 7 din zi ; punea un ciohodar la uşă ca să nu poată ieşi şi un preot învăţat cetea de pe amvon orînduiala bisericii, a botezului şi **a** spovedaniei... zicînd vodă că popii, cînd tămîiază în biserică pe muieri, stau cîte un minut înaintea fieştecăreia muiere de-o tămîiază şi o priveşte din tălpi pînă în cap, punînd gînd rău asupra lor" (Enache Kogălniceanu).

Şi avea vodă dreptate, fiindcă halul în care ajunsese preoţimea speria pînă şi pe străinii care întîmplător treceau prin ţările noastre. Un ungur, Miltes, călătorind pe atunci prin Moldova, scrie că „popii stau toată vremea în jurul butoaielor prin cîrciumi" (cf. N. Iorga), iar Haute- rive, încă 40 de ani mai tîrziu, ne asigură că „unul din principalele venituri ale mitropolitului erau cîrciumile sale".

Dar supărarea lui Mavrocordat pe popii greci, care-şi puneau gînd rău pe muieri, tămîindu-le, era şi un fel nemărturisit de a-şi arăta nemulţumirea ce-i pricinuiau femeile! care, lipsite de ruşine, se uitau şi ele la sfinţiile lor. Şi fiindcă jupîneselor n-avea vodă ce să le facă, şi-a găsit o altă treabă, care a făcut mare vîlvă pe vremea lui, mai ales în rîndurile tineretului zglobiu.

„Constantin Vodă Mavrocordat", spune cronica Ghi- culeştilor, numai c-a poruncit să

înceteze vechea deprindere a boierilor, de-a pune femei în cîrciumi şi mai ales de-a alege pe cele mai frumoase pentru ca vinul să se vîndă repede, dar a scris şi ispravnicilor fiecărui-ţinut, poruncindu-le că oriunde or găsi vreo femeie învinuită de curvie mărturisită, s-o prindă numaidecît şi s-o trimită la Iaşi".

Aflăm din „Letopiseţi" că s-au strîns astfel 80 de muieri — numai 80 în toată Moldova ! — şi că au fost închise toate în beciurile de la Sf. Gheorghe, la mitropolie, unde erau ţinute „de mureau de foame, rămînînd ca vai de ele, goale".

Dar uite că deodată, doamna Catrina, din fundul gîne- ceului ei, prinse milă de aceste nenorocite făpturi, şi merse măria sa să le vadă, acolo în beciurile mitropoliei „trimiţîndu-le apoi pîine şi lumină ca să nu şadă pe întuneric, şi le trimitea şi cîte un cîntar, două de în, ca să nu şadă fără treabă, pînă se va găsi niscaiva oameni să le ceară. Şi pe care o cerea şi primea şi ea, punea de-o cununa şi apoi o slobozea".

Acestea se petreceau în 1748, în Moldova.

În anul următor, un mare eveniment puse curtea lui Vodă Constantin în fierbere. Era nunta care se pregătea domniţei Sultana Mavrocordat, sora domnului, cu bei- zade Ştefan Racoviţă, fiul lui Mihai Vodă.

Asupra acestei căsătorii, versiunea dată de pseudo-Ko- gălniceanu în „Letopiseţi" se deosebeşte cu totul de aceea pe care o însemnă cronica Ghiculeştilor. Ne vom ţine totuşi mai mult de cea din urmă, care pare mai bine informată (de-ar fi numai să ne gîndim la numele domniţei, pe care „Letopiseţii" îl arată ca fiind Smaranda, pe cînd e îndeobşte cunoscut că pe această fată a lui Nicolae Mavrocordat, din a 3-a căsătorie cu doamnă-sa Smaranda, o chema Sultana).

Constantin Mavrocordat era,

precum ştim, certat la cuţite cu vărul său Grigore Ghica. Aflînd că acesta, prin influenţa lui la Poartă, scoase pe Mihai Vodă Racoviţă din exilul de la Mitilena, unde-l trimiseseră turcii, şi că atunci domnea cea mai perfectă armonie şi dragoste î-ntre Racoviţă şi Ghica, Mavrocordat, căruia îi era frică de scaunul său, încercă toate

chipurile să rupă
această armonie. El
trimise deci la
Constantinopol
răspuns lui Mihai Vodă
că ar dori să-şi mărite
sora mai mică cu al
doilea fiu al acestuia,
Ştefan, nădăjduind că
astfel, prin apropierea
ce s-ar face între
Mavrocordaţî şi
Râcoviţeşti, ar putea
dăuna prieteniei dintre
Grigore şi Mihai Vodă.
Mihai Vodă măgulit de

această propunere o primi. Zic *Letopiseţii* că ,,S-au apucat Mavrocordat de mari gătiri a nunţii ; şi apropiindu-se beizadeaua de Iaşi i-au trimis alai domnesc cu multe podoabe de l-au adus la Iaşi, la curtea domnească şi a doua zi au început nunta." Numai că, după toate aparenţele, ba chiar aproape sigur, acele

serbări nu erau de
nuntă, ci de logodnă

În timpul acesta însă, la Stambul a venit un vizir nou, care a hotărît scoaterea din scaun a lui Constantin Mavrocordat. Vizirul era un prim-ministru şi la schimbarea lui tot aparatul administrativ al Turciei se schimba şi el. Acest vizir, prieten cu Mihai Vodă Racoviţă, trimise domn în Moldova pe fiul acestuia mai mare, Constantin. „Fă- cîndu-l domn", zice Kogălniceanu, „au scris îndată la Moldova, şi sosind trimisul, au nimerit tocmai în ziua în care s-a cununat beizade Ştefan şi erau toţi la masă, care şi-au cam stricat cheful şi nunta, auzind de mazilire. Iar pe urmă, auzind cine a luat domnia, s-au bucurat".

După cum am spus, „Letopiseţii" fac o eroare vorbind de nunta lui Ştefan Racoviţă cu Sultana Mavrocordat, căci serbările care aveau loc atunci la Iaşi erau numai serbări de logodnă. Nunta aceasta n-a avut loc niciodată, domniţa Sultana măritîndu-se abia un an, doi mai tîrziu cu Dumitru Moruzi, pe cînd beizade Ştefan a luat pe Theodora Ipsilanti.

Mazilirea lui Constantin Mavrocordat a ţinut un an. În 1744 este din nou trimis domn, în Muntenia de data aceasta. A mai domnit apoi încă alte două ori în Moldova şi alte două la Bucureşti. însă ştiri despre doamna sau domniţele din familia lui nu mai aveam de aci înainte decît foarte puţine.

Ştim că în 1750, cînd fu mazilit a treia oară din Moldova, Constantin Vodă, fu exilat în insula Lemnos şi ţinut închis acolo „în fundul turnului". Biograful domnului, Petre Depasta, merse să-l vadă în lăcaşul trist al surghiunului, unde nu-i rămăsese lui vodă decît doar „mîn- gîierile cugetărilor filosofice". El află pe stăpînul său în cetăţuia de deasupra .muntelui,, .pe care-l sui gîfîind, şi impresionat de „păcătoasa locuinţă" a lui vodă, ne povesteşte că mergeau uneori amîndoi pe malul mării să se răcorească de zăduful zilei „şi de arşiţa aprinsă a inimii celei învăpăiate"

După vreun an de exil, Mavrocordat e rechemat la Constantinopol, şi acolo întîlnim din

nou pe doamna Catrina, care împreună cu copiii, rudele şi „toată casa măriei sale" veniră să întîmpine pe vodă cînd se coborî din corabia care-l întorcea din Lemnos. însă domnia nu şi-o poate încă recăpăta, şi în curînd e trimis din nou să filozofeze la Lemnos şi la Chios, pînă în 1756, cînd capătă în sfîrşit din nou scaunul Ţării Româneşti.

De asemenea sărace sînt notele ce putem culege despre nevestele lui Ion Vodă Mavrocordat, fratele lui Constantin care a domnit şi el 4 ani în Moldova, între 1743 şil747.

Acest Ion Mavrocordat a fost însurat cu Maria Guliano, o greacă pe care a adus-o la laşi ca doamnă, dar despre care nu ştim nimic, decît doar că-i stă poza pe unul din pereţii bisericii Sf. Niculae Domnesc din Iaşi, care biserică arsese cu cîţiva ani în urmă, şi a fost complet reparată de Ion Vodă, care a chemat meşteri străini s-o zugrăvească, zugrăvindu-se şi pe sine, cu doamna Maria şi cu toate beizadelele sale, şi pe tot neamul lui.

Acest domn, căruia îi plăceau mult chefurile şi zaiafeturile, „şi alte desfătări ale lumii"[1], făcu pentru petrecerile acestea ale lui un foarte frumos foişor „din cea parte de heleşteul Frumoasei, sub Cetăţuie, făcînd şi cişmea cu apă curgătoare, de mergeau în plimbare" acolo cu doamna şi copiii lui.

După mazilirea lui vodă, deci în 1747, murindu-i doamna Maria, ci se reînsură la Constantinopol cu Sultana Mano, fata lui Mihai Mano, marele logofăt al patriarhiei din Fanar. Accastă Sultană, care deci n-a fost doamnă, deşi astfel s-a intitulat şi ea şi astfel îi zicea şi lumea, era văduva lui Dumitru Ramadan (Balasachi), cu care avea o fată, Smaranda, şi doi feciori. Cu Ion Vodă n-a avut copii ; de altfel, în al doilea an al căsniciei (1749), Mavrocordat muri. acolo la Constantinopol, lăsînd-o pe biata Sultana văduvă a doua oară.Capitolul XXXIV,

DOAMNELE LUI ALEXANDRU DELIBEY ŞI ALEXANDRU FIRARIS

e fii voievozilor fraţi Constantin şi Ion Mavrocordat, îi chema pe amîndoi Alexandru. Veneau deci veri primari, şi au domnit şi ei, scurtă vreme, în Moldova, către sfîrşitul veacului.

Cel dinţii avea de soţie pe Maria, fata lui Ion Vodă Callimaki, iar cel de-al doilea pe Zamfira, fiica lui Niculai Vodă Caradja. Precum vedem, ajungem la vremea cînd fanarioţii se încuscreau numai între ei, rămînînd boierii băştinaşi, în afară nu numai de slujbe şi de viaţa publică a ţării, dar în afară chiar de înalta viaţă socială, al cărei ton îl dădeau doar curtea şi protipendadav..Iar-i»'-aceasta din urmă rar se pripăşea cîte un boier de ţară.

Cîtcva neamuri numai au ştiut să-şi ţie rangul şi prestigiul, ca de pildă, în Moldova, Stur/estii şi Băişoş- tii, şi în Muntenia Văcăre.ştii, Filipeştii. cel mult zece, douăsprezece familii. Restul a fost numai import fanariot, de la cele mai bune neamuri ale grecilor pînă la cele mai proaste ; de la coborîtori din împăraţi bizantini la zarzavagii de pe Bosfor, toţi domni şi mari boieri în îngăduitoarele noastre ţări.

Alexandru I Mavrocordat, zis şi Delibey, înlocui în Moldova pe Constantin Moruzi, care trebui să părăsească ţara din cauza consulului rusesc, Lascaroff. La rîndul său, Mavrocordat, după trei ani de domnie (1782—85) trebui să plece din Moldova din cauza consului austriac, Raice-vvici. Abia de cîţiva ani se introduseseră aceste consulate în ţările noastre şi buclucurile începură să curgă.

De ce i s-a spus acestui domn „Delibey" — îndrăzneţul — nu putem şti,, cînd mai curînd i s-ar fi putut spune „nenorocosul" sau, cum a şi rămas de altfel poreclit la noi în ţară : Pîrlea Vodă, fiindcă, de cum soseşte el la Iaşi, curţile domneşti iau foc de e nevoit domnul să se mute cu toţi ai lui în casa mitropolitului Gavril Callimaki, unchiul soţiei lui. Dar parcă se lua focul după el, căci nu bine apucase să se mute, că ard şi casele mitropolitului!

Doamnă-sa Marioara a fost o femeie deşteaptă şi plăcută, despre a cărei viaţă avem unele amănunte interesante. Intrucît însă ele privesc numai epoca dinainte de domnia lui Vodă Alexandru, cînd era Marioara o tînără şi nostimă domniţă, o îndrăgostită dar sperioasă logodnică, şi apoi o simandicoasă mireasă, vom vorbi despre ea cînd ne vom ocupa de domnia tatălui ei îon Callimaki. Doamnă a fost abia la 25 de ani după ce se măritase, şi nu ne-a rămas nimic de la ea din epoca aceea.

Din căsnicia domniţei Marioara Callimaki cu Alexandru Mavrocordat Delibey s-a născut, foarte

tîrziu, un singur copil, domnița Ralu, care a fost măritată cu beizadea Constantin Moruzi, fiul lui Alexandru Vodă. Acești Ralu și Constantin au fost bunicii lui Dumitru Moruzi, zis Mitică, zis „cneazul", fost prefect de poliție al capitalei înainte de primul război mondial și una din cele mai cunoscute figuri bucureștene din acele vremuri. Un tablou în ulei, aflător la Atena, la Lilly Moruzi ni-l înfățișează pe vestitul cneaz la vîrsta de 4—5 ani, alături de bunică-sa, domnița Ralu.

Alexandru al II-lea Mavrocordat zis Firaris era ter- ziman la Poartă în timpul domniei de trei ani a vărului său. Cum trăise multă vreme la curtea imperială rusească, s-au gîndit turcii că s-ar pricepe să se poarte într-un chip mai iscusit cu consulii străini din Iași, și-l trimiseră deci domn al Moldovei, în primăvara anului 1785.

Alexandru Firaris fusese însurat — în Rusia probabil — cu o alsaciană din Strassburg. Murind aceasta de tî- nără și fără a lăsa copii, Mavrocordat se însură a doua oară la Constantinopol, cu Zamfira, fata lui Niculai Ca- radja (care domnise un an în Muntenia, 1782—83) și a doamnei Tarsița.

Atît de la tatăl ei Niculai Vodă, om cu inteligență superioară și o deosebită cultură, cît și de la maică-sa, doamna Tarsița, despre care spune Hauterive că era „une femme de beaucoup d'esprit, qui a affiché dans sa cour la liberté de vivre la plus absolue", noua doamnă Zamfira Mavrocordat avea de unde moșteni suficiente calități pentru a face din ea o femeie, dacă nu superioară, în tot cazul foarte plăcută. Hauterive, mare amator și cunoscător de femei, o descrie astfel : „Figura ei exprimă o adîncă melancolie, semnul unui suflet simțitor și al unui spirit care cugetă. Aceste două calități se trădează prin mișcări neașteptate, naturale și grațioase și prin răspunsuri pline de finețe".

De altfel, Hauterive a fost cam amorezat de ea, ca și de toate femeile cu care venea în contact.

Francezul acesta, savant, conte şi sărac, venise la Constantinopol în calitate de „gentilhomme d'ambassade" în tovărăşia lui Chioseul-Gouffier, noul ambasador francez pe lîngă Poartă. Un an după sosirea lui în Turcia, el fu recomandat de către ambasadorul Franţei lui Mavrocordat, care plecind în Moldova să-şi ia scaunul în primire, îl lua cu el în calitate de secretar particular.

Hauterive avu minunata inspiraţie să-şi ţie un „Jurnal de călătorie", care, publicat mai întîi în „Revue de Géographie" (1877) şi mai tîrziu în volum (1902), ne face pe noi astăzi să aflăm toate amănuntele unei călătorii între Constantinopol şi Iaşi în anul 1785. Drumul ţinea atunci, pe uscat, 27 de zile.

La 13 februarie se porni alaiul la drum, plecînd" din Pera, către seară, înspre Aivasldoi, unde şi făcu popas după două ceasuri. Domnul pornise nu numai cu nevasta, cu copiii, cu secretarul şi cu tot cîrdul de slujitori şi de paznici care-i compuneau îndeobşte alaiul, dar mai avea încă **o** bună parte din familia lui, sau mai bine zis din familia doamnei, care ţinuse să-l întovărăşească **o** bucată de drum. Părinţi nu mai avea Mavrocordat, după cum am văzut mai sus, socrul său murise şi el cu un an mai înainte. Dar soacra, doamna Tarsiţa Caradja, cu toţi fiii, fiicele, ginerii şi nurorile, mulţi la număr, se ţineau de doamna Zamfira, ca şi cum ar fi dus-o la spînzurătoare.

Secretarul, prea nou încă, nu era admis în intimitatea măririlor lor. El trebuia să meargă mult în urmă, deseori călare, alte ori în rădvan, culcîndu-se prin odăi murdare, şi mîncînd dintr-o strachină cu alţii. Pentru un conte al vechiului regim, tratamentul era cam sălbatic. Dar ce nu face omul pentru o pîine ! În ziua a treia, de la Buiuc Cecmedjé la Silivria, Hauterive notează : ,,On se lève de grand matin, ou côtoie le mer, on va manger à Kinécli du mauvais pain et

une horrible friture. On met les doigts dans le même assiette tous à la fois, on n'a ni serviette, ni bouteille, ni table ; on boit du vin dont on avale la lie ; ou prend du café dont on boit l§_marc, l'on aspire en même temps la fumée de cent pipes," et comme il n'a a que moi pour qui ces choses soient extraordinaires, je me garde bien de montrer de l'étonnement... Mais la princesse passe, une princesse belle comme le jour ; je lui offre du vin, elle le boit et se prive de la moitié d'un poulet, que je dévore" ! Iată-l pe tô signor segretarios atît de încîntat de-a fi mîncat jumătate din puiul doamnei Zamfirei, încît zice că se simte deodată grec, şi c-ar da cu plăcere cea mai frumoasă pălărie Louis seize pentru un calpac verde à la turca.

A doua zi, nouă îneîntare. Silivaria nu-i place, deşi e antica Selibria a lui Strabon. Însă se ţine după doamnă şi domniţe la biserică — o basilică veche, care-i aminteşte catacombele primilor creştini. Şi cînd vede francezul pe toate femeile acele frumoase sărutînd icoanele, moare de necaz că nu este şi el una din ele. Cumnata doamnei îi place cel mai mult din toate, şi e păcat că n-o numeşte, căci astfel nu putem şti dacă e vorba de Catrina a lui
Ion, sau de Ralù a lui Constantin Caradja (născută Moruzi).

într-a cincea zi, de la Silivria, rudele doamnei îşi iau în sfîrşit rămas bun pentru a se întoarce la Constanti- nopol, cu care ocazie Hauterive exclamă sentimental : ,,I1 n'est pas possible de ne pas prendre part au chagrin d'une famille parfaitement unie, qui se sépare du plus aimable du princes".

O soră de-a domnului, Catrina Cantacuzino[18], care urma să se înapoieze şi ea la Constantinopol, e atît de nenorocită de această despărţire, încît se duce la episcopul loculuí să-i ceară mîngîiere. Francezul, mereu pe urma fus- telor, o urmăreşte acolo, însă pleacă supărat din

palatul episcopal, fiindcă sfinţia sa, luîndu-l drept un popă catolic, abia îi răspunde la salut.

De acum înainte, drumul, încă foarte lung, începe a-l plictisi pe domnul secretar, fiindcă rămîne lipsit nu numai de tovărăşia zînelor fanariote, dar chiar de-a lui vodă şi de-a doamnei care cu cai mai sprinteni o luară la goană înainte lăsînd pe Hauterive mult în urmă cu slujitorii şi cu bagajul. Prin Burgas şi Kirkilissè, oraşe menite să se ilustreze mai tîrziu, ajunge el în sfîrşit la Silistra, într-a 18 zi. Rămîne foarte încîntat de pitorescul acestui oraş şi primul său contact cu Dunărea îl minunează. ,,C'est le plus beau fleuve de l'Europe", declară el.

în sfîrşit, şchioapa-şchioapa, prin Slobozia, unde francezul nostru face cunoştinţă cu mămăliga românească, prin Focşani şi Tecuci, unde ispravnicii i se par foarte „grands seigneurs", prin Bîrlad şi Vaslui, unde contele gustă întîia oară vinul de pelin, care cu 70 de ani în urmă încîntase şi pe Petru cel Mare, convoiul ajunge, într-a 28-a zi, la Iaşi. „Quels arbres magnifiques ! ".

De fapt, ţara noastră îi place şi o înţelege. Om deştept şi cultivat, Hauterive, care va ajunge mai tîrziu consul ia New-York şi apoi directorul Arhivelor Statului la Paris, făcu pentru Ipsilanti un „Memoriu asupra stării actuale a Moldovei în 1787" precum şi o descriere a societăţii moldoveneşti, care este o operă de mina întîia. Vorbind de boieroaicele noastre, pe atunci în majoritate fanariote, arată viaţa de lenevie pe care o duceau, culcate fiind toata ziua pe divanuri, între perne, îmbrăcate în rochii de stofe subţiri, care îngăduiau să li se vadă formele, ceea ce nu era decît spre folosul celor tinere, cu părul, sprîn- cenele şi genele vopsite — rău vopsite, pretinde francezul — şi purtînd sexului masculin un respect patriarhal cum nu se mai vedea pe atunci nicăieri în Europa. Haute- rive vrea să vorbească, firește, de Europa occidentală. Dar chiar la noi, tocmai epoca aceea

descrisă de Hauterive era o vreme de tranziţie, cînd influenţa austriacă şi rusească începu să se resimtă puternic în casele noastre boiereşti, ducînd spre o eră a emancipării, care trecu în curînd toate limitele permise în occident.

Despre domniţe el spune că singurul privilegiu pe care-l aveau era să fie denumite astfel, chiar după căsătoria. lor cu boieri, precum şi acela de a sta pe divan lîngă doamnă. Cît despre aceasta, doamna Zamfira Mavrocor- dat, Hauterive nu încetează, la fiece ocazie, să vorbească de ea şi s-o laude. Spune că deşi trecea în ochii unora drept o femeie simplă şi lipsită de caracter, el o găsea dimpotrivă simţitoare şi spirituală. Aflîndu-se într-o seară în grădina curţii domneşti împreună cu doarima Zamfira şi cu Sofia de Witt, cea care va fi mai tîrziu contesă Po- tocki, care prin extraordinara-i frumuseţe va deveni o celebritate europeană, de care marele şmecher Hauterive erra amorezat ca un şcolar, şi pe care o vom mai întîlni-o deseori în paginile acestei cărţi — aflîndu-se într-o seară în grădină, în tovărăşia acestor încîntătoare femei,

„pe ***cînd luna, scut de aur, străluceşte prin alee"***

el, ca şi p^t^^osti^^^ga^^eamă că :

„se ***îmbăta de feeria unui mîndru vis de vară care-ntrînsul se petrece..."***şi începu să le spuie cîte şi mai cîte, că e luna frumoasă, seara ispititoare, Moldova un rai, şi. locuitorii ei cei mai fericiţi oameni din lume sub guvernarea celui mai priceput voievod şi a celei mai încîntătoare domniţe. Cochetă şi plină de duh, doamna Zamfira răspunse : „Domnul secretar face parte din acest guvernămînt, el nu bagă de seamă că, vorbind astfel, îşi face laudă sie însuşi !".

Măririle acestei simpatice doamne nu ţinură mult. Un an după sosirea lui Mavrocordat la Iaşi, Raicevici, consulul austriac, care începea să facă lege în Moldova, ceru de la Poartă rechemarea lui, fiindcă i se părea că noul domn era prea aplecat politicii ţariste. Alexandru Mavrocordat nu aşteptă să-i vină firmanul de mazilire. Îşi luă nevasta, fata şi lucruşoarele şi porni în grabă la Petersburg, unde din mila împăratului căpătă titlul de principe, punîndu-se apoi în capul unei mişcări greco-ruse în vederea eliberării elenilor de sub jugul turcesc. Vremurile de care vorbim sînt acele ale lui Rigas şi ale pre-eteriei.

Restul vieţii şi-l petrecu Alexandru Mavrocordat în Rusia, despărţit de nevasta lui, care-i trimetea totuşi deseori scrisori din Constantinopol. El muri acolo, bătrîn, în anul 1809. Doamnei Zamfira i se pierd urmele, iar domniţa Catrina, singurul lor copil, se mărită în împărăţia vecină şi nu se mai întoarce nici ea în ţară.

Din aceşti doi Alexandru Mavrocordat n-au rămas deci coborîtori în linie bărbătească [19]. Toţi Mavrocordaţii de mai tîrziu se trag, fie din Dumitru, fratele lui Alexandru De- libey (feciori amîndoi de-ai lui Vodă Constantin), fie din Alexandru, fiul lui Vodă Niculai.

Capitolul XXXV

FAMILIA RACOVITA. DOAMNELE LUI CONSTANTIN VODA ŞI A LUI ŞTEFAN VODA

nainte de a trece la doamnele Ghiculeş- tilor, care, concomitent cu ale Mavro- cordaţilor, au ocupat

ţările noastre mai bine de o jumătate de veac, vom fi nevoiţi, pentru a nu nedreptăţi umbra vreunei dispărute, să arătăm cine au fost nevestele fraţilor Constantin şi Ştefan Racoviţă, care, deşi moldoveni, au domnit şi ei, efemer, în epoca fanariotă. Feciorii lui Mihai Vodă Racoviţă şi ai frumoasei doamne Ana, greeizaţi de altfel şi prin educaţie şi prin alianţă, au domnit unul 9 ani (Constantin) c-înd la Iaşi, cînd la Bucureşti celălalt (Ştefan) un singur an în Muntenia (1764—G5). Acesta din urmă, care fusese logodit întîi cu Sultana Mavrocordat, se însura, după stricarea logodnei, cu fata logofătului Constantin Ipsilanti, Theodora, doamna Teodora deci, despre care nu se ştie nimic, căci prea i-a fost scurtă mărirea. În schimb, o tristă şi prea interesantă povestire despre doamna Sultana a lui Constantin Vodă Racoviţă îşi are locul aici.

Acest fiu mai mare al lui Mihai Vodă fusese însurat, scurtă vreme, cu o femeie care nu i-a dăruit copii. Mu- rindu-i această primă soţie, el se căsători din nou, l

aConstantinopol, cu Sultana Slugearoglu. Cînd, în 1749, căpătă scaunul Moldovei, îşi luă cu el la Iaşi pe tînăra-i soţie, pe care o iubea ca ochii din cap. Toate poftele doamnei trebuiau satisfăcute şi neştiind cum s-o mai răsfeţe, vodă se gîndea acum să-i asigure viitorul. La 5 ianuarie 1752, secretarul domnului, Linchoult, scrise lui Desalleurs, ambasadorul Franţei la Constantinopol, că „hospodarul" doreşte să plaseze 50 000 de piaştri pe numele nevestei sale la Casa Naţională Franceză. Scurtă vreme după aceea tratează cumpărarea unei case la Bu- iuo-Dere, tot pentru doamna.

În atare condiţiuni îşi poate închipui oricine bucuria ce resimţi Constantin Vodă, cînd, în vara aceluiaşi an (1752), nevastă-sa îi destăinui că este însărcinată'. Va avea în sfîrşit un copil, şi încă de la această femeie pe care o adora! Dar bucuria se transformă în cu- rînd într-o mare nelinişte, fiindcă doamna Sultana suporta foarte greu starea ei. **În** toamnă, sănătatea doamnei ■era atît de împuţinată încît Raeoviţă, serios alarmat, începu să umble după medici străini, căci doftorul grec de la curte se adeverise neputincios de a-şi căuta stăpîna. Secretarul francez al lui vodă, acel Linchoult arătat mai sus, îl sfătui să aducă neapărat din Constantinopol pe un medic italian — sau poate levantin — care fusese multă vreme la curtea din Dresda, şi care, după părerea lui, era un mare învăţat. Şi astfel sosi în curînd la Iaşi Giu- seppo Antonio Pisani, care se apucă să îngrijească pe doamna Sultana cu atîta rîvnă, încît de Crăciun ea trăgea de moarte, iar în ziua de 2 ianuarie 1753 îşi dădu biata femeie duhul în braţele nemîngîiatului ei soţ.

„A doua zi, cu multă cinste şi jale, au ridicat boierii cei mari oasele cu mare adunare'de vlădici, egumeni şi preoţi fără de număr, mergînd şi domnul cu toate gloatele pe jos pînă la mînăstirea Goliei, făcînd mare obidnuire domnul pentru doamna, la care cetind oasele cu mari cîntări şi

împărţiri de bani la săraci şi la tot norodul ce se afla acolo, au îngropat-o. De acolo au luat boierii cu toţii pe domnul şi l-au dus la curte, mîngîindu-l cu multe cuvinte dulci şi blînzi, punînd domnul straie cernite şi la fel toată curtea măriei sale, rămînînd mare jale în toată curtea". (E. Kogalniceanu).

Dar blîndelc cuvinte ale boierilor nu mîngîiară pe vodă. în zadar încerca doftorul să se dezvinovăţească spunînd că doamna a murit de-o „enfrasis", Racoviţă, care-l privea ca pe asasinul nevestei lui, îl bagă la răcoare „într-un cuptor, cu pîne şi apă". Şi rămase bietul Pisani acolo, muritor de foame şi de frig, luni şi luni de zile. Cînd, în sfîrşit, Constantin -Racoviţă fu mutat cu domnia de la Iaşi la Bucureşti, italianul putu crede că i s-a isprăvit canonul. Dar aşi ! El fu scos din cuptor, ferecat în lanţuri şi dus aşa peste Milcov pînă la Bucureşti, unde-l băgară oamenii lui vodă într-alt cuptor. Chinul acesta a ţinut aproape un an. Numai prin repetatele stăruinţe ale contelui Desalleurs, doftorul Pisani îşi redobîndi libertatea, plecînd de-a dreptul la Cons- tantinopol, fără a vrea să mai facă drumul pînă la Dresda, unde era cerut cu stăruinţă. Firesţe că, faţă de ambasadorul Franţei, Racoviţă nu îndrăzni să mărturisească adevăratul motiv al răului tratament ce impusese lui Pisani. La 5 martie 1755 el scrise lui Hubsch că medicul este eliberat de mult, şi c-a fost trimis în ţara lui, plă- tindu-i-se tot ce i se cuvenea, deşi „les mauvais sentiments, le libertinage, et la mauvaise conduite de ce medicin luy avoient justement attiré mon indignation"[1].

însă Constantin Racoviţă nu făcuse toate acestea din răutate de suflet săracul, ci de inimă rea, căci nu se mai putea mîngîia de moartea scumpei lui Sultana. Pentru a-şi potoli necazul şi durerea, el căuta uitarea în băutură. Azi un pic, mîine un pic, vodă se făcu beţiv. „Mînca afion dimineaţa, zic ***Letopiseţii,*** şi la vreme de chindie bea pelin cu ulciorul şi toată ziua se afla tot vesel".

A murit alcoolizat[21].

Capitolul XXXVI

FAMILIA GHICA. DOAMNA ZOE A LUI GRIGORE VODA AL II-LEA

e la îndoita trădare a lui Brîncoveanu şi a lui Cantemir împotriva suzeranului lor padişahul, în timpul războiului ce purta acesta cu Petru cel Mare (1711), înalta Poartă hotărîse a nu mai încredinţa domniile ţărilor noastre decît numai membrilor familiei Mavrocordat ca fiind singurii în care mai avea încredere. Dacă în 1726 Grigore Ghica fu numit domn al Moldovei, apoi împrejurarea aceasta se datoreşte faptului că mama lui Grigore era o Mavrocordat, fata vestitului Alexandru Exaporitul şi sora voievozilor Nicolae şi Ion. Rămase aşadar scaunul Moldovei în patrimoniul aceleaşi familii.

Grigore Ghica, al cărui bunic şi războinic domnră în ţările noastre, se grecizase cu totul, neştiind şi neînţe- legînd măcar limba românească. Născut la Constantino- pol prin anii 1690—95, el acolo crescuse, acolo trăise şi acolo se însurase. De altfel, era om cu carte ; învăţase greaca antică, latineşte şi italieneşte, şi era — se zice — foarte cu bun simţ, cum era şi buna lui mamă Ruxandra, femeie învăţată, deşteaptă şi vrednică. Contele Mniszech, un polon care a cunoscut-o bine, spune despre ea că era „inteligentă, cu o creştere aleasă, avînd c perfectă iniţiere în afacerile turceşti". Demnă fiică a Exaporitului.

Un obicei care începea să se statornicească cerea ca voievozii ţărilor româneşti să fi fost mai întîi mari interpreţi ai Porţii — dragomani — înainte de a fi domni. Ca atare, creşterea pe care Ruxandra Ghica o dădu fiului ei fu îndreptată asupra cunoaşterii limbilor şi a politicii. La prima vacanţă a dragomanatului, Grigore Ghica reuşi să învestească această misiune de înaltă încredere, ceea ce miră pe toţi diplomaţii din Constantinopol, care găsindu-l prea „giovine di lingue" atribuiră această numire influenţei mamei sale. Totuşi, după scurtă vreme, aceiaşi ambasadori îl numeau în rapoartele lor „afabil, exact, activ şi deştept'[1]. Ceea ce era.

Trăind printre grecii Fanarului, grecizat el însuşi, Grigore Ghica se înşura cu o greacă, Zoiţa Mano, fata doctorului Mihail Mano, personaj foarte c-u vază la Constantinopol, mare scherofilax al patriarhiei. Acest Mihail Mano, fiul lui Manoil, îşi făcuse studiile întîi în Turcia, apoi prin ultimii ani ai secolului ak,XVII-lea, plecase în străinătate, de unde după ce fusese elevul vestitului Eoerhaave, se întoarse acasă cu titlul de doctor în filozofie şi medicină. Meseria aceasta din urmă o practică, de altfel într-un chip fatal, pentru propria lui familie, după cum vom vedea.

Fata lui mai mare, Sultana, se mărită întîi cu Dumitru Şerban Balasachi şi apoi cu Ion Vodă Mavrocordat. Iar fata a doua, Zoiţa, fu întîi nevasta unui grec care, murind în curînd, o lăsă văduvă la 16—17 ani, cu un copil în braţe. Un an mai tîrziu, ea păşi a doua oară în faţa altarului, măritîndu-se cu Grigore Ghica dragomanul, de va ajunge şi doamnă.

Un portret de-al ei, păstrat la mînăstirea Panteli- mon de lîngă Bucureşti, ne-o înfăţişează frumoasă, cu ochi vioi şi inteligenţi. Cum pe de altă parte ştim din mărturiile timpului că era învăţată şi energică, înseamnă că vestita ei soacră Ruxandra nu avu a se ruşina de noră-sa.

Dragomăneasa Zoiţa Giiica rămase multă vreme după căsătorie, vreo 10 ani, în oraşul în care se născuse, pe încîntătoarele maluri ale Bosforului unde atît familia bărbatului cît şi a ei, îşi aveau casele lor, la Curu-Cişmă, în imediata apropiere a palatului din Dolma-Bacce. Tî- năra femeie profită de tovărăşia ei cea nouă, un bărbat dragoman şi o soacră cunoscătoare a tuturor tainelor politicii musulmane, pentru a prinde ea însăşi darul de**-a** învîrti sforile în încurcatul labirint al culiselor Porţii. O vom vedea mai tîrziu dictînd în Stambul, fireşte că în măsura puterilor ei de femeie şi de creştină, iar deocamdată nu ne-am mira să fi fost şi ea una din uneltele care lucrară cu rîvnă la ridicarea tronului bărbatului ei. De fapt, numai în vederea acestei cauze finale căpătase Ghica dragomanatul. Aşadar, cînd ţtele fură destul de încurcate şi sforile destul de bine trase, profitînd de mazilirea lui Mihai Vodă Racoviţă, rudele şi prietenii marelui dragoman căpătară domnia Moldovei pentru protejatul lor.

în afară de mama Ruxandra şi de nevasta Zoiţa, cel care pusese mai mult umărul pentru a urni această treabă, fu un fanariot din cei noi, originar din Trebi- zonda, dar cu mare influenţă în culisele seraiului : bă- trînul Constantin Ipsilanti.

Cînd aşadar, în decembrie 1716, Grigore Ghica căpătă domnia Moldovei, el tîrî după sine în noua lui patrie pe binefăcătorul său şi pe fiul acestuia Enache, ceea ce-i va pricinui mari neajunsuri. De altfel, alaiul domnesc era plin de greci, rudele noului voievod : dragomăneasa Zoiţa, acum doamna, fetele lor, domniţe, fiii lor, beiza- dele, mama Ruxandra, ginerele iamandi şi cumnaţul Arapache Vlasto.

În dimineaţa zilei de 25 decembrie, pe o iarnă foarte aspră, porni noul voievod, cu alaiul de rude şi de prieteni, spre Dunărea binecuvîntată, spre cîmpiile româneşti, de unde curgea aurul

spicelor noastre în haznalele eoborî- torilor din Mahomed şi în pungile progeniturii lui Alci- biade.

Noua familie domnitoare fu bine primită în Moldova. Grigore Vodă şi doamna Zoiţa învăţară repede româneşte, ,,deprinzîndu-se prea.lesne cu limba ţării", după cum glăsuieşle cronica. Cu boierii se purtară bine, iar pe de altă parte, fiind ţineri ŞI doritori de petreceri, ţara fu încîntată de ei, fiindcă tinereţea şi veselia merg drept la inima omului, dornic întotdeauna de a ieşi din noianul de necazuri care-i copleşeşte viaţa. Cronicarul Amiras spune despre Grigore Vodă că „domn tînăr fiind, dar era întreg la minte... îi plăceau vînătorile şi petrecerile, împreună eu boierii, că nu era mîndru. La plimbări, la cîmp, ieşea adesea cu boierii săi, zăbovindu-se cu naiuri şi naga- rale, iar cu săgetatul şi cu sineţul bătînd prea bine". Curtea domnească fiind în stare destul de rea, Grigore Ghica îşi făcu o casă. sus pe dealul Galatei, lîngă mînăstirea lui Petru Şchiopul, şi de asemenea un foişor în dealul Copoului, despre care ne spune Kogălniceanu că „era făptură de Ţarigrad, cu tot felul de boiele", adică în felul caselor turceşti de pe malul Bosforului. Acolo, la Copou, făcea vodă în toţi anii halca, „şi care din boieri o lua, îl dăruia cu grele cumanaşuri" — halca, acest străvechiu joc naţional, alungat de mult din meleagurile noastre de către modernele sporturi anglo-saxone, dar pe care domnii noştri fanarioţi o apreciau ca în vremurile lui Petru Ra- reş şi ale Lăpuşneanului[22]

Scurt, vodă se „engledisea", cum se spunea pe atunci, iar la masă petrecea uneori pînă noaptea tîrziu „cu tot felul de zieători".

Doamna Zoiţa petrecea şi ea, de obicei în

iatacurile ci cu jupînesele boierilor, alteori însă chiar la masa lui vodă. Dar în curînd, împreună cu domniţele, cu beiza- delele.. Cú soam^mwgM^^ viasto, trebui să părăsească Iaşii şi să fugă, ca în vremea Elisa- betei Movilă, să se închidă în cetatea Hotinului, căci se întîmplase bucluc în ţară. Din pricina lui

Constantin Ipsilanti, pe care vodă îl făcuse mare postelnic, şi a fiului acestuia'Enache, făcut agă, se supăraseră boierii Dimitrie Raeoviţă (fratele lui Vodă Mihai) şi Iordache Kos- taki, scoşi amîndoi din pîine, şi se înţeleseră cu Adîl

-Doamna Zoe, soţia lui Grigore Ghica, domnul Moldovei şi al Ţării Româneşti 1726—33; 1735—41; 1747—48, cu fiul. **Frescă din biserica Frumoasa, Iaşi.**

Gherai, hanul tătarilor, pentru a scoate pe Grigore Vodă Ghica din scaun. Şi s-a „bejenărit'· ţara din pricina lor. În codrul Chigheciului, în Fălciu, se întîlniră armatele lui vodă cu tătarii, în rîndurile cărora erau hainii boieri Ra- coviţă şi Kostaki. A rămas ca o legendă la noi că în vremea fanarioţilor românii nu mai aveau armată. Adevărat că aceasta era cu putinţă, dar în secolul al XVIII-lea ca şi mai înainte „ţara putea fi ridicată", şi în repetate rîn- duri, acum sub Ghica, mai tîrziu sub Mavrogheni, alte ori încă, aflăm această ţară în picioare împotriva încălcărilor străine. În Codrul Chigheciului, oastea lui vodă, alcătuită din 7.000 de oameni, pedeştri, călăreţi, mazili şi curteni înfrînseră pe duşmani, fără ajutorul turcilor, punînd pe tătarii hanului pe goană şi alungîndu-i pînă în Buceag ; iar cît despre Racoviţă şi Kostaki, ei fugiră de-a dreptul la Constantinopol, cerînd acolo găzduire lui Mihai Racoviţă, fostul domn al Moldovei, care nu vru să-i primească. Rătăcind mai apoi pe malurile Dunării, Dumitru Racoviţă fu prins la Silistra, şi, cu mîinile şi picioarele legate, fu adus la Iaşi, drept plocon lui Grigore Vodă.

Doamna Zoiţa, întoarsă de la Hotin după izbînda împotriva tătarilor, se puse acum tare pe lîngă vodă să-şi ierte duşmanii. Cronicarul Amiras spune despre această doamnă că „era la o fire cu bărbatul ei", adică deosebit de bună, şi aşa chemînd amîndoi pe Racoviţă la curte, doar numai îl certară şi-l mustrară pentru faptele sale şi încolo nimic. Cerîndu-i apoi cheltuiala ce a avut cu Adîl- Cherai — despăgubirile războiului — l-au iertat de toate, dîndu-l în chezăşie neamului său. Se zice că atunci cînd l-ar fi slobozit din închisoare, doamna iar fi spus frumoasele cuvinte de creştinească iertare : „Alte lucruri ca aceste altădată să nu mai

faci", şi l-ar fi îmbrăcat cu un rînd de haine noi, trimiţîndu-l la casa lui, la Fiereşti, în Vaslui. Dar... de ! ce să mai zicem... acolo la moşie, a doua zi chiar, Dumitru Racoviţă muri !...

Acestea se întîmplau în 1728. Scurtă .vreme după aceea se întinse în toată Moldova o boală de friguri, „că nu erau unu sau. doi într-o casă, ci cîţi erau toţi zăceau, şi ia prostime şi la boieri, şi pînă şi prin casa domnului a intrat".

La mare necaz şi durere intră atunci şi doamna Zoiţa, căci moartea seceră pe copilul ei cel mai mic, pe beizadea Alecu, pe care-l îngropară cu multă jale şi cinste la sfîntul Neculai Domnesc — iar îndată după aceea, „cîţi au fost în casă, pe toţi i-a orînduit boala". Iar dacă doamna a scăpat mai uşor de friguri, apoi vodă a zăcut bolnav aproape un an de zile, îndreptîndu-se abia în vara următoare (1729).

Anul 1730 fu bogat în englediseli, căci lucrurile mer- gînd bine în Ţara Moldovei, vodă şi doanina-sa mai vîr- tos ca oricînd se puseră pe petreceri, uitînd cum e în lumea aceasta, de moartea bietului băieţaş şi de lunga boală a domnului. Cu prilejul reînnoirii domniei veni un divan- Effendi anume din Stambul să-l îmbrace pe vodă cu caftan, şi cu acest prilej se făcură la curte şi în tot oraşul strălucite serbări.

Apoi, scurtă vreme după aceea trecu prin Iaşi şambelanul Poloniei, Mniszech, care mergea la Stambul ca sol al regelui său. I se făcu la curtea lui Vodă Grigore o primire regească, urmată de un banchet ,,cu 400 de farfurii de mîncăruri, în sunetul meterhanalei şi tambulhana- lei. Doamna Zoe, în calitate de fostă dragomăneasă, obişnuită cu lumea ambasadelor, primi şi ea în gineceul-său pe contele J.A. Mniszech, şambelan şi mareşal al Lituaniei, oferindu-i, pe lîngă plăcuta ei conversaţie, dulceaţă, prăjituri şi parfumuri, în schimbul cărora ambasadorul îi trimise a doua zi

„o frumoasă garnitură de porţelan pentru cafea turcească".

Fericit că toate-ri .merg după plac, , Vodă. Grigore — care avea frumosul obicei să cutreiere mînăstirile ţării ca turist — ,,s-au ridicat într-o zi de miercuri, iunie 1730, cu doamna şi cu toată curtea de-au mers la Deleni. Iar cînd a fost a cincea zi, duminecă dimineaţa, după ieşirea din biserică, iată a mers Grigore Vodă la gazdă la Iorda- che Spătarul Cantacuzino, şi după cafea, a poftit domnul pe spătarul Costache să-i aducă o cocoană mică ce avea de 9 ani, s-o vadă. Şi întîi a stătut spătarul să nu i-o aducă, arătîndu-i că nu e obiceiul, şi era îngrijit, ne- ştiind ce vrea să lucreze. Apoi a adus-o după poruncă, şi mergînd să sărute mîna domnului i-a dat inelul de logodnă cu fiul său Scarlat beizadea, şi fiind de faţă şi chir Nichifor mitropolitul s-a făcut schimb de logodnă. De aici înainte cît a mai şezut acolo, tot cu mese, cu muzici, cu veselie, cu jocuri (sau cu giocuri, cum se spune în Moldova n.a.) au stătut, cum se cade la o logodnă domnească. De acolo, prin Hîrlău şi Cotnari, s-au întors cu toţii la Iaşi".

Dar, după bucurie, şi mîhnire : tot în acel an, la 11 iulie, a plecat mama domnului, Ruxandra Ghica, la Ţa- rigrad. „Mult au stat de capul ei şi vodă şi doamna Zoiţa să rămînă domnia ei în ţară, dar ea, bătrînă fiind, şi vă- zînd atîta boală ce se întîmplase aici, şi-a luat pe fiică-sa Mărioara, pahărniceasa Iamandi şi au purces din ţară". După plecarea ei a fost în Iaşi un cutremur ce a ţinut un „minut de ceas", apoi s-a arătat o stea cu coadă ce-i zice cometa, şi mai la urmă s-a ivit ciuma de a trebuit de frica ei, să se mute vodă şi doamna Zoiţa, cu copiii şi toată curtea, la Frumoasa întîi, apoi la Gazata şi la urmă la Socola. Şi a ţinut şi molima aceasta aproape un an.

Toate acestea nu mai vesteau a bine. În 1733 Grigore Vodă este mutat la Bucureşti, unde domni peste Ţara Românească timp de 2 ani (1733—35),

apoi e mutat din nou în Moldova unde rămîne alţi 6 ani (1735—41).

Peregrinările acestea aveau o cauză.

O veche prietenie între Grigore Ghica şi Mihai Raco- viţă se stricase de cînd acesta din urmă îşi logodise fiul, pe Ştefan beizade, cu una din fetele lui Constantin Ma- vrocordat, fiindcă aceştia doi, Racoviţă şi Mavrocordat, încuscriţi acum, unelteau mereu împotriva lui Grigore Vodă pentru a-l scoate din scaun. Dar, neputînd reuşi, turcii il mutau cînd la Iaşi, cînd la Bucureşti, pentru a satisface măcar cu una din celelalte domnii pe veşnicii peţitori încuscriţi. În trebile politice chestiunile sentimentale au uneori efecte hotărîtoare, ca şi toate trebile omeneşti de altfel, fiindcă dacă ar fi dusă lumea numai de cap, ar fi poate toate aşezările omeneşti mai sănătoase dccît sînt. Însă inima se bagă întotdeauna unde nu-i fierbe oala. Cînd credeau Mavrocordat şi Racoviţă că sînt mai bine împreună şi că scaunul lui Ghica este definitiv periclitat, iată că beizadea Scarlat a lui Grigore Vodă, cel ce se logodise la Deleni cu fetiţa de 9 ani a lui Costache Cantacuzino (pe care însă nu o luase de nevastă), iată-l pe acest Scarlat Ghica îndrăgostindu-se nebuneşte de Lînăra Ecaterina, fata lui Mihai Vodă Racoviţă. Cum pă- rinţii nu voiau să audă vorbind de o atare însoţire, beizadeaua căzu la pat de lingoare, de era să-şi dea duhul. Doamna Zoiţa, mamă fiind, se înţelese, cu părinţii fetei pentru a-şi scăpa băiatul.

Şi astfel logodna se făcu, iar voievozii Grigore şi Mihai se împrieteniră din nou, începînd, nici că se putea, să unelteascâ acum împreună împotriva lui Mavrocordat.

în timpul acesta, războiul turco-au&triac aduse ocupaţia Moldovei de către generalul München. Doamna Zoiţa îşi luă copiii şi fugi la Constantinopol. O găsim acolo în clementul ei pe fosta dragomăneasă, uneltind fel de fel de intrigi

politice : înlocuirea lui Mavrocordat, acţiune care nu izbuteşte şi înlocuirea patriarhului, pe care parvine a-l surghiuni. Un călător străin, aflător pe atunci în Stambul, spune despre această doamnă ; „une femme célebre, nommée Zoé, ayant accés dans les maisons des ministres Tures, a persuade au grand vizir d'exiler Néo- phite, Patriarche de Constantinopole, á l'île de Patmos".

întoarsă în ţară în 1740, ea este nevoită să ia din nou, în anul următor, drumul spre Constantinopol, fiindcă Constantin Mavrocordat, mai tare decît Ghiculeştii, izbuteşte a lua scaunul Moldovei, obţinînd exilul lui Grigore Vodă tocmai în insula Tenedos. Bietul voievod surghiunit rămîne acolo, singur de tot, 6 ani de zile, în care timp doamna Zoiţa uneltea de zor prin anticamerele seraiului aducerea soţului ei cel puţin în Stambul. În sfîrşit, în 1747, Grigore Chica părăseşte ostrovul arhipelagului, şi se întoarce domn la Iaşi, unde nu rămîne decît un an (1747—48), fiindcă noi intrigi făcură să fie iarăşi mutat în Muntenia.

La Bucureşti familia domnitoare locuia, pare-se, la vechea curte de pe malul gîrlei. Dar aceasta fiind foarte dărăpănată, iar prefacerea ei fiind prea costisitoare, din pricina proporţiilor ce luase ea în cursul veacurilor, Vodă Grigore îşi clădi o casă — de altfel foarte modestă — în curtea mînăstirii Pantelimon^ ctitoria lui. împrejurul acestui lăcaş el făcu o grădină mare, un parc. Zidurile groase ale mînăstirii (înlăuntrul căreia sînt două incinte şi o biserică cu prea frumoase ornamente) se ridică pe o înălţime înconjurată de-o abundentă vegetaţie. Şi ce viaţă trebuie să fi fost acolo sub Grigore Vodă şi doamnă-sa Zoiţa, cînd de pe terasa cu scările de piatră, rămase încă întregi, se uitau acum îmbătrîniţîi soţi cum se oglindesc turnurile bisericii în heleşteul din vale, cum li se joacă copiii şi nepoţii printre tufişurile grădinii, cum curge mur- murînd izvorul din faţa chioşcului

turcesc, în care, o dată pe an, venea să se aşeze pe divanuri ce nu mai sînt, un paşă din Stambul pentru a primi peşcheşul.

După patru ani de paşnică domnie, într-o zi de vară a anului 1752, Grigore Vodă Ghica căzu bolna^ la pat. Ne- putîndu-i da doctorii de leac, doamna Zoe ' trimise în grabă la Constantinopol după tatăl ei, Mihalachi Mano, elevul lui Boerhaave. Sosit la Bucureşti, socrul domnesc dădu ginerelui său să înghită tiriac (theriaca celeste), dar într-o cantitate atît de mare, încît bietul bolnav căzu într-un somn „care nu se deosebea deloc de moarte", şi după 36 de ceasuri îşi dădu duhul în braţele nemîngîiatei sale soţii (23 august).

Totuşi, nu trebuie uitat că nepriceperea doctorului Mano ne este arătată de cronicarul Comnen-Ipsilanti, care fiind şi el doctor în medicină, poate uşor fi bănuit de părtinire faţă de un „coleg".

După moartea lui Grigore Vodă — îngropat la mînăs- tirea lui, Pantelimonul — doamna Zoiţa rămase încă un an în Bucureşti, în timpul

domniei fiului ei Matei.
Apoi, cînd celălalt fiu,
Scarlat, e numit domn
al Moldovei, ea se
mută la Iaşi, pentru a
se întoarce din nou la
Bucureşti, o dată cu
trecerea lui Scarlat
Vodă în Muntenia

.Aici o prinde moartea la vîrsta de vreo 60 de ani. în ziua de 14 martie 1759. îngropată în frumosul mormint de marmoră în care odihneau şi ciolanele soţului ei, fiul Scarlat Vodă puse să-i sape un duios epitaf „pentru veşnica ei pomenire" — şi astfel, după cum stă scris pe acel' mormînt, îşi dete şi doamna Zoiţa :

datoria cea obştească de pre firea omenească.Capitolul XXXVII

DOAMNELE VOIEVOZILOR MATEI, SCARLAT ŞI ALEXANDRU GHICA

urorile doamnei Zoi ţa Ghica, fio c-au fost femei foarte şterse, fie că numai întimplarea a făcut să nu ne vorbească nici contemporani^. nici documentele despre ele, n-au lăsat aproape nici o urmă ¿în istorie. Totuşi, nevrînd să nedreptăţesc pe nici una din accle doamne care, cît de cît, au apucat şi el măririle ce aduceau cu sine domniile ţărilor noastre, voi arăta deci cel puţin cine au fost ele şi ce fel de bărbaţi au avut.

Fiii lui Grigore Ghica şi ai doamnei Zoe n-au fost vrednici de părinţii lor. Minte mai puţină, carte mai puţină, anii domniilor lor au fost şi ei mai puţini. N. Iorga îi numeşte, elegant : „decăzuţii porfirogeneţi ai vasalităţii fanariote".

La moartea lui Grigore Ghica, boierii munteni cerură pe fiul mai mare al acestuia, Scarlat, să le fie domn. însă lucrurile nu fură pe voia lor. Al doilea fiu, Matei, era însurat cu fata

unui grec bogat şi influent din Constan- tinopol, Gheorghe Başa-Mihalopol. Prin intrigile acestuia, prin prieteniile ce întreţinea la Istambul, prin bani mulţi fireşti, Başa Mihalopol reuşi să-şi trimită ginerele domn în Muntenia.

La 1 septembrie 1753 i s-a pus cuca domnească în cap, la 14 ale lunii părăsi Stambulul şi, după o călătorie tărăgănată a lene, sosi la Bucureşti în ziua de 1 octombrie. Doamnă-sa — fata lui Mihalopol — sosi, fireşte, o dată cu el. însă femeia aceasta fu într-adevăr atît de neînsemnată, încît nici cronicile noastre, şi nici măcar genealo- giile Ghieuleştilor nu ne arată numele ei..

Se ştie despre ei că au locuit, ca şi Grigore Ghica, la mănăstirea lui Mihai Vodă, care a fost, de la dărăpănarea curţii vechi, reşedinţă românească sub mai mulţi voievozi. De altfel, ei îşi clădiră la Giuleşti — cale cam de două ceasuri de capitală — un frumos foişor, cu o minunată fîntînă „aducînd acolo cu mare cheltuială, o parte din gîrla Dîmboviţei", după cum pitoresc se exprimă cronica Ghieuleştilor. Matei Vodă, care făcea atîta: risipă în vederea unei îndelungate domnii, fu mutat în Moldova, ciupă abia cîteva luni de zile. Cauza acestei atît de grabnice mutări fu nemulţumirea boierilor munteni de domnia acestui voievod înconjurat de greci. .■'■•"■•.',

>

O plîngere făcută la Poartă împotrivă sa hotărî' pe sultan să trimeată la Bucureşti pe un om al lur fte iricre-- dere, llagi Mustafa, pentru cercetarea pricinii. Capugiul găsi capitala ţării răzvrătită. Biv vel vornicul Constantin Dudescu, fraţii Barbu şi Ştefan Văcărescu, şi în fruntea lor mitropolitul Neofit, îi ieşiră în cale şi-i cerură, aproape imperios, darea afară a lui Ghica din ţară.

Hagi Mustaia potoli uşor această răscoală, trimiţînd pe Matei Ghica domn în Moldova, iar pe Dudescu şi pe Neofit în surghiun la Tenedos, în Arhipeleag. Aceasta însemna a împăca şi capra şi varza !

La Iaşi, domnul acesta încercă să se pună bine cu boierii. Ba mai mult, pentru a-şi atrage dragostea întregului popor, el aducea la curte nu numai pe jupînesele acestora, dar şi pe nevestele negustorilor. Cu poruncă ele trebuiau să joace cu toatele la curte, jar domnul şi doamna făceau priveală. Totuşi, nici aici în Moldova nu fu iubit de nimeni. Mai întîi, fiindcă nu era pe placul moldovenilor, şi al doilea fiindcă în privinţa boierilor greci nu prinsese Matei Ghica minte. El îi adusese pe toţi după el la Iaşi, pe socrul său Başa Mihalopol, pe Iacovachi Rizu, pe fraţii Nicolae şi Alexandru Şuţu. Iar pe lîngă toate nici nu vorbea bine româneşte. Totuşi Mol-, dova nu putu scăpa de el decît în 1756, cînd murind sultanul Mahomcd, noul sultan Osman dădu domnia Moldovei lui Constantin Racoviţă.

Aşadar, după numai 3 ani de domnie, Matei Grigore Ghica, împreună cu doamna lui, luă calea exilului, de unde nu se mai întoarse niciodată.

Acolo, la Constantinopol, socrul său, bogatul Başa- Mihalopol, văzînd, dar cam tîrziu, că ginerele Matei era, vorba lui Kogălniceanu, „strașnic de vanitos, măreţ, iute la mînie şi iubitor de bătăi" şi că pe lîngă toate acestea nici nu era măcar în stare să se menţină î«ttr-o domnie cumpărată de el cu atîtea jertfe băneşti, porunci deci fetei lui să-şi părăsească bărbatul. Nu ştim dacă a urmat o despărţenie legiuită, dar îl aflăm mai tîrziu pe fostul voievod Matei Ghica judecîndu-se pentru hani, în faţa unor cădii turci,

cu propria sa doamnă, şi trăind mai în urmă „din milostenia creştinilor".

Şi cînd te gîndeşti că tatăl său, Grigore Vodă, încă scurtă vreme înainte de-a muri, credea că dinastia sa e asigurată pe vecii vecilor !

Totuşi, un an mai tîrziu, fratele său Scarlat ajunge la sfîrşit şi el domn în Moldova.

Am arătat în capitolul trecut că, băiat tînăr fiind, tatăl său, Grigore Vodă, îl logodise cu fiica lui Costachi Cantacuzino de la Deleni. Însă fetiţa aceasta avea numai nouă ani şi nu putea deci fi măritată înainte de-a fi împlinit cel puţin 12 ani. Cum tînărului Scarlat îi trebuia o nevastă, nu o jucărie, el nu se sinchisi mult de logodnica lui şi-şi îndreptă privirile aiurea. Soarta vru ca, din cîte fete văzu. împrejurul lui, una singură să-i cadă cu tronc la inimă,.- şi aceasta să fie tocmai fata celui mai aprig duşman al tatălui său,. Ecaterina, fiica lui Mihai Vodă Ra- coviţă. Firește că nici părinţii fetei, nici ai lui nu se învoiră la această căsătorie, şi iarăşi firește că Scarlat Ghica se însură pînă la urmă cu fata pe care o iubea.

Aceasta e o poveste veche ca lumea şi totuşi veşnic nouă. Numai că au părinţii obiceiul să spună că. copiii sînt fără experienţă ; pe cînd copiii ştiu că cei lipsiţi de experienţă sînt părinţii, care la început tună şi blestemă, pentru ca la- urmă să primească şi să binecuvînteze. Aşa se întâmplă şi acum 200 de ani cu familia Ghiea- Racoviţa. Beizadea Scarlat „căzînd la pat cu lingoare" — astfel zice cronica, deşi s-ar mai putea spune şi „eăzînd la pat cu şiretlic", buna sa maică, doamna Zoe, merse la doamna Ana, marna Ecaterinei, şi se sfătuiră amîndouă că nu-l pot lăsa pe băiat să moară de dragoste. Et ce que femme veut... Grigore Vodă Ghica şi Mihai Vodă Racoviţă

îşi strînseră mîna şi căsătoria copiilor se făcu ! (1734).

Însă pe domniţa Ecaterina n-o ajunseră zilele să se vadă doamnă. După o cuviincioasă convieţuire de cîţiva ani, ea muri, lăsîndu-l pe beizadea Scarlat încă în floarea tinereţii. El se în sură a doua oară cu o fată de boier, Eu- frosina, despre care nu ştim nimic, nici măcar cine a fost tatăl ei. Apoi fie că o fi murit şi aceasta, fie că s-o fi despărţit de ea, îl aflăm pe Scarlat Ghica însurat a treia oară cu Luxandra, fiica lui Gh. Moruzi şi a Smarandei Ipsilanti.

Din cele trei neveste ale lui Vodă Scarlat, numai aceasta din urmă ajunge doamnă. O găsim în scaunul Moldovei, alături de bărbatul ei, între anii 1757—58. După abia un an de domnie, Scarlat Ghica fu mazilit şi dus la Constantinopol, unde, prin daruri multe şi făgăduieli şi mai multe, căpătă domnia Munteniei (1758—61).

Pentru a-şi putea ţine cuvîntul dat şi a putea vărsa în haznalele împărăţiei banii făgăduiţi, el puse atîtea dări asupra ţării, încît poporul, căruia îi ajunsese cuţitul la os, făcu o plîngere la Poartă, în urma căreia fu mazilit şi din Muntenia. întors din nou la Stambul, cu doamnă-sa Luxandra, cu fiică-sa domniţa Ruxanda (care va fi mai tîrziu doamna lui Alexandru Vodă Callimachi şi cu fiul său Alexandru, el rămase acolo patru ani împliniţi, în- trigînd şi făgăduind mereu banii ce nu-i avea, în revederea recăpătării domniei.

În sfîrşit, în 1765, i se împlini dorinţa şi fu trimis din nou la Bucureşti, unde-l aflăm locuind cu toată familia în casa Brîncoveanului. După cum am mai arătat, curtea veche fiind cu totul ruinată, voievozii fanarioţi erau nevoiţi să se adăpostească într-un loc sau într-al- tul, căci domniile lor efemere nu le lăsau timpul necesar să clădească

un palat mai trainic. Tatăl său Grigore Vodă, locuise ba la Curtea Veche, ba la mănăstirea lui Mihai Vodă, iar el îşi alese reşedinţa în casa Brîncoveanului, (nu în - vechea curte a lui Constantin Brînco- veanu din jos de Mitropolie, ci în casa numită „A coconilor Brîncoyeanului"), care venea pe locul de lîngă Palatul de Justiţie. Nu era Vodă Scarlat de? un ări'jumătate în scaun, că iată se ivi un foc în Tîrgul Cucului, care ameninţă să distrugă tot oraşul. Domnul mergînd la faţa locului pentru a lua măsurile de izolare, răci atît.de rău, încît a doua zi nu se mai putu urni din pat. Dar, precum pe atunci tulumbagiii nu dovedeau focurile, astfel nici doctorii nu dovedeau boalele. Vodă Scarlat muri la 2 decembrie 1766. Muri în scaun, ca şi tatăl său.

Doamna Luxandra şi fiul ei Alexandru îl înmormîn- tară la biserica sfîntul Spiridon cel Nou, punînd să i se sape pe o prea frumoasă lespede de marmoră

albă grozav de urîte versuri greceşti

.Fiul lui Scarlat Ghica, Alexandru, urmează în scaunul Munteniei după moartea tatălui său. Dar el nu-şi poate menţine domnia decît tot numai un an şi jumătate, din pricină că, fiind război între ruşi şi turci, el îngăduie unui colonel moscovit ca împreună cu Episcopul de Argeş să strîngă pe părnînt românesc ostaşi pentru armata rusească. Aflîncl Poarta despre această ispravă, îl mazileşte pe dată şi-l aduce la Constantinopol. de unde nu se mai întoarce niciodată în ţară. Muri acolo. însurat întîi cu Maria, poate fata lui Iordache Rizu, şi apoi cu Smaranda Moruzi. Aceasta din urmă va fi fost doamna lui dintre anii 1766—68, însă nu putem şti nimic precis despre ca.

Fata lor, domniţa Ruxandrâ, a fost doamna lui Constantit Vodă Ilangerli

.Capitolul XXXVIII MOAR1EA LUI

GRIGORE VODĂ AL III-LEA

rigsre Gfaiea Vodă — al treilea cu acest nume — este una dintre cele mai populare figuri din istoria noastră, popularitate bine meritată. (...) Deocameiată — pentru -a. intra în subiectul nostru — vom arăta de la început că icoana

doamnei unui voievod atît de popular este din neîngăduința fv^^se/^^ anilor ce-au trecut, cu totul ștearsă.
Ici, colea, chipul ei se arată, prăfuit, în cadrul vieții de altădată, și apoi dispare iar.

Vom încerca să îndreptăm această greșeală a vremilor, printr-o mai pitorească și mai amănunțită arătare a felului de trai ce-l duceau pe atunci moldovenii — o mică incursiune în viața lor de toate zilele, cu indiscrețiuni luate „sur le'vif". Grigore al 111-lea Ghica era fiul dragomanului Alexandru, care era frate cu voievodul Grigore al Il-lea.

Acest dragoman se bucurase de toată încrederea sultanului și a vizirului său, care nu mai știau cum să-i arate mulțumirea lor pentru credincioasele slujbe pe care înaltul funcționar le făcea Porții otomane. în urma tratativelor duse de el, cu prilejul încheierii păcii de la Belgrad (1739),. prin care Austria fusese silită să ne restituie Oltenia, pe care o răpise în 1718 (Pacea de la Pas- sarowitz), Alexandru Ghica fu gratificat cu titlul onorific de domn al Țării Românești și -al Moldovei, distincție care nu se mai făcuse și nu se va mai face niciodată nimănui.

Din pricini rămase necunoscute — care însă trebuiesc desigur căutate în simțămîntul invidiei și în corolarul lui : pîrîle colegilor fanarioți — marele dragoman, voievod onorific, căzu din culmea măririlor în culmea nenorocirilor. Nici doi ani după Pacea de la Belgrad, în 1741, el fu ridicat într-o bună zi din casa lui, băgat 1a închisoare și

ferecat în lanţuri. Apoi, ca de atîtea alte ori şi atîtor altora, i se retează, într-o noapte, fără alt drept decît bunul plac, capul de pe umeri.

Văduva lui, Elena (născută Eupraghioti), rămase, de la o zi la alta, pe drumuri, cu trei copii în cîrcă : o fată, Ecaterina, şi doi băieţi, Dumitru şi Grigore. Averea le fusese, firește, confiscată în întregime, casa, banii, ju- vaierele, stofele şi bucatele. Trăiră mai departe din mila străinilor. Pe Grigore îl luă în casă la el internunţiul Austriei, Penkler. Găsise neamţul în copilul acesta calităţile trebuitoare pentru a face din el „un jeune de langue", un tălmaci, din care se nasc mai intîi dragomanii şi mai apoi voievozii.

Grigore Ghica rămase în casa lui Penkler vreo 4—5 ani, de la 1743 la 1747. Cînd, desfăşurîndu-şi aripile, porni de acolo în lume să facă carieră, tînărul căpătă de la binefăcătorul său, în dar, un ceas de aur şi bineeuvînta- rea sa. în schimb, Ghica dărui lui Penkler o încă nemăr- turisită ură împotriva Austriei, de care internunţiul va şti, la vreme, să-şi răzbune.

Deşi om deştept, învăţat şi deosebit de iute, Grigore Ghica căzu totuşi, ca mai toţi fanarioţii din vremea lui, la patima măririlor. Moartea tatălui său, decapitat fără vină," nu-i fu de învăţătură. El rîvnea dragomanatul, treapta cea înaltă, care ducea la domnia uneia din ţările dunărene. Dar pentru a ajunge acolo, el avea nevoie de bani, iar averea părintească era încă departe de-a fi reîntregită. Găsi deci cu cale, pentru a căpăta şi averea şi sprijinul de care avea nevoie pentru viitorul său, să facă un lucru pe care-l mai făcuseră şi alţii înaintea lui, să t se însoare adică cu o fată bogată.

Ecaterina Rizu era fiica Unui „homo novus", dar foarte cu vază la Poartă. Tatăl ei, Iacovachi, era privit ca un dibaci intrigant, care se pricepea de minune în arta de-a trage sforile. Era bogat, deştept, cultivat, fusese de mai multe ori prin

occident şi vorbea bine mai multe limbi, ■îndeosebi cea franceză şi cea olandeză. Ecaterina pare a nu fi avut nici una din aceste calităţi, dar avea pe cea mai mare din toate : banii babacăi. Nunta ei cu tînărul Gri- gore Chica avu loc în anul 1754, cînd mai reapare pe scenă internuţiu Penkler, dăruind noilor căsătoriţi „un dar pentru soţia lui de 120 ducaţi", după cum singur se exprima într-o scrisoare către cancelarul Austriei Kaunitz acel ce iscălea Heinrich Freyherr von Pencklern. Acum că-i era calea tuturor posibilităţilor deschisă, Grigore Ghica înaintă repede. Fu făcut în cu- rînd dragoman, şi apoi, abia 10 ani după căsătorie, domn al Moldovei. în 1764 el sosi întîia dată la Iaşi, cu intenţiile bune ale unui gospodar harnic, dar încă foarte străin de ţara şi de limba acelor moldoveni, peste care mai domniseră în vremuri atîţia membri ai familiei ltii.

Doamna Ecaterina şi copiii lor îl însoţiră în capitala Moldovei. Deşi foarte numeroşi, 6 la număr, copiii aceştia au rămas toată viaţa lor şterşi, ca şi mama lor. Grigore Ghica a avut întotdeauna o deosebită dragoste pentru nepoţii lui de soră, fraţii Costachi şi Iordachi Sul- gearoglu, care vor şi lua mai tîrziu numele de Ghica. Pe fiii lui -••• adevărat că erau pe atunci foarte mici — parc a nu-i fi băgat mult în seamă, şi în tot cazul ei n-au jucat niciodată vreun rol însemnat în istoria ţării.

încă străin de rosturile ţării, Grigore Ghica însărcinase pe grecul Stavraclii să-i fie capuchehaie la Poartă, deşi omul acesta era şi capuchehaia lui Ştefan Racoviţă, domnul Munteniei. Influenţa lui la Stambul făcea însă pe voievozii noştri să-i ştie de frică, neputîndu-se lipsi de serviciile sale. Nu tot aşa judecau boierii, cărora grecul li se făcuse nesuferit în ţările noastre, prin jafurile şi fărădelegile sale, de erau, cu cîţiva ani în urmă, să-l şi omoare la Iaşi, scăpînd el de furia poporului numai ca prin

urechile acului. Auzind acum ţara c-o să-i vină iar omul acesta pe capul ei, mai mîndru, pasămi-tc, şi mai obraznic ca oricînd, ieşiră boierii întru întîmpinarea lui Ghica la Galaţi şi-i spuseră verde că „foarte ne bucurăm de venirea mariei tale şi ne închinăm ţie cu sănătate, numai să ştii că toţi s-au întristat auzind că ai luat pe Stavrachi pe lîngă măria ta". Iar la Iaşi, după ce se unse Ghica domn, şi păşi în spătăria curţii pentru a împărţi boieriile, merseră iar cu toţii să sărute mîna voievodului lor, zîcîndu-i din nou : „Să fie întrun ceas bun şi să trăieşti măria ta pînă la adînci bătrîneţe, numai un lucru să ştii, că dacă vrei să ai măria ta odihnă, aici în ţară, şi să fim şi noi odihniţi, pe Stavarachi să-l lipseşti pe lîngă măria ta !" Grigore Vodă scrise deci pe dată la Ţaringrad ¡lui Stavrachi că nu-l vor boierii şi că-l cere pe Nicolachi Suţu să-i fie capuchehac. Intrînd astfel în voia ţării, noul voievod fu de la început iubit de supuşii săi, şi îndeosebi 'de prostime, care-l găsea „întreg la toate, piin de minte, învăţat, ştiind toate trebile cum le va purta, că nu putea nimeni ca să-l înşele cît de puţin...". Ceea ce, de altfel, îi atrase şi multe duşmănii.

Şi apoi, în ochii boierilor celor veliţi, mai avea vodă un mare cusur: iubea dreptatea şi pe oamenii mici şi slabi. Se apucase omul acesta să adune la curte pe toţi ispravnicii de ţinuturi, dîndu-le poruncă, să fie cu mare dreptate săracilor, neîngăduind nimănui să-i calce sau să-i năpăstuiască, căci de va auzi c-a păzit hatîrul cuiva, atunci cu mare pedeapsă îl va pedepsi". De unde şi cronica Moldovei n-are cuvinte destule să-l laude, zi- cînd despre el că „cuvîntul ce grăia era grăit, şi era lăudat de toţi şi plăcut prostimei, iară boierilor nu atît, căci nu puteau ei să mănînce pe cei mici şi săraci".

Vodă — în această domnie dintîi cel puţin — nu părea a se sinchisi mult de nepopularitatea de care se bucura în rîndul lacomei boierimi. Ba

dimpotrivă, el căută orice prilej pentru a mai tăia din ifosurile acestor evghenotaţi „ce se purtau în straie scumpe şi în blănuri, care nu era fiecare harnic de agonisire după hainele ce le purta". Socotind deci el ce este de făcut pentru a stîrpi luxul acesta nefolositor şi ruinător, vru mai întîi să dea poruncă boierilor să se îmbrace în haine mai de rînd. Dar se gîndi c-ar putea să nu fie ascultat, ceea ce prea mult l-ar fi mîhnit, aşa încît găsi pe urmă un alt mijloc mai potrivit cu firea lui de om de treabă ce era. „Şi-a făcut singur măria sa un rînd de straie de postav, libadea şi jubea, şi într-o zi, făr-de veste, a ieşit îmbrăcat cu ele la divan, care într- acea zi, văzînd boierii, s-au ruşinat cu toţii. Şi pe urmă au început şi ei a-şi face haine de postav, şi aşa, în scurtă vreme, s-a ridicat acea cheltuială nebunească a straielor, nezicînd domnul nimănui nimic". Pitoresc şi instructiv, cronica încheie zicând că de fapt boierii au rămas dom-nului recunoscători că a făcut una ca aceasta „căci mulţi rămaseră săraci, mai ales din cei ce erau însuraţi". Cu alte cuvinte, rochiile jupîneselor erau cele care trăgeau mai greu în cumpăna catastifelor de cheltuieli casnice.

Pentru a îndemna pe boieri să urmărească calea pe care porniseră, Grigore Vodă trimise în Polonia şi în Germania după meşteri în arta ţesătoriei şi, aducîndu-i în Moldova, făcu la Chipăreşti, unde intră Bahluiul în Jijia, o „cherhana", o fabrică de postăvărie. A mai adus el şi apa la Iaşi, „că era puţină şi peste mînă", făcînd două cişmele minunate în poarta sfîntului Spiridon şi în poarta Goliei, de se adăpa tot norodul acolo şi a mai făcut o casă frumoasă în curtea mitropoliei, orînduind acolo trei şcoli, pentru învăţătura copiilor, cu trei dascăli bine plătiţi, care deprindeau pe puştii din Moldova să silabisească pe alfa-beta şi pe az-buchi în elineşte, în grecеşte şi în moldoveneşte.

Dar toate binefacerile acestea treb'uiră să înceteze după trei ani de zile, căci astfel se făcuse acum obiceiul la Poartă că nici un domn nu putea rămîne în slujbă mai mult de 36 de luni, deoarece nu se puteau lipsi prea multă vreme mărimile din Stambul de bacşişurile ce li se dădeau la reînnoirile domniilor. Şi astfel deci, în iarna lui 1767, Grigore Ghica fu mazilit şi rechemat în toată graba la Ţarigrad, unde i se pregătea însă o nouă domnie în Ţara Românească, pentru care va trebui să plătească noi sume de bani şi să contracteze prin urmare noi datorii.

Dar dulceaţa de-a domni era mai mare decît toate aceste neplăceri băneşti, pe care, de altfel, le despăgubea cu vîrf şi îndesat sudoarea ţăranului român.

În 1768 Grigore Vodă era domn la Bucureşti. O domnie scurtă şi neliniştită, fiindcă: numirea lui ca voievod al Ţării Româneşti coincise cu declararea războiului dintre ruşi şi turci. Simpatiile lui Ghica pentru ruşi erau atît de cunoscute în cercurile constantinopolitane, încît numirea aceasta a mirat pe toţi diplomaţii străini şi ne poate mira încă şi pe noi astăzi.

Şi, în adevăr, abia intraseră ruşii în ţară,. în Moldova întîi fireşte,, şi apoi în Muntenia, că-l şi aflăm pe. Vodă Grigore prizonierul lor. Banul Caradja, în „Efemeridele" sale, vorbeşte mereu de prinsoare" (era şi el unul din prinşi, plecaţi împreună cu Ghica, în Rusia) — însă din rapoartele ambasadorilor străini, precum şi din faptele cum au curs, e vădit că Grigore Ghica, care avea tot timpul să treacă Dunărea înainte de intrarea armatelor moscovite în Bucureşti, nu fusese „prins" de ruşi, ci se predase de bună voie. De altfel, el îşi trimisese familia în Transilvania, drept dovadă că voia s-o scape de urgia turcilor, care, aflînd că el trecuse la ruşi, desigur că ar fi băgat-o la închisoare şi ar fi schingiuit-o.

Doamna Ecaterina nu rămase însă în Ardeal. Ruşii cerură lui Ghica, drept condiţie a „prinsoarei", s-o aducă, împreună cu toţi copiii, la St. Petersburg. Acolo, Grigore Vodă văzu pe împărăteasa Ecaterina a II-a, care-i dărui o tabacheră de aur bătută în briliante, primi pe fiul său mai mare în şcoala imperială de ofiţeri, corpul ca- deţilor, „zur Auferziehung" (pentru a fi crescut acolo), şi-i mai dete şi bani pentru despăgubirea drumului boierilor care-l întovărăşiseră în exil... Viaţa aceasta, care nu poate să fi fost tocmai amară, ţinu cinci ani, în care timp războiul îşi urma cursul. (...)

Se impune aici o scurtă privire retrospectivă asupra politicii generale a imperiului otoman şi a războaielor sale în ultimele trei sferturi de veac. (...)

În 1774 Grigore Ghica era din nou domnul Moldovei. Il ceruse imperios ţarina Ecaterina, şi eu toate că Austria se împotrivise, cu toate că sultanul se codise, voinţa împărătesei învingătoare fusese cea mai tare.

Grigore Vodă se întorsese de la St. Petersburg la Iaşi cu nevasta, cu copiii şi cu boierii lui, şi luă din nou în primire scaunul Moldovei.

Ciudat însă, că omul acesta, care s-a arătat atît de priceput în politica din. afară, n-a ştiut înlăuntrul ţării să-şi atragă simpatiile boierimii. Şi asta cu atît mai ciudat, cu cît el îşi măritase fetele cu boieri din ţară. Domniţa Ruxandra luase, prin 1775 sau 1776, pe Nicolae Balaş, viitor mare logofăt, fiul lui Lupu Balş şi al Saftei Can- tacuzino, iar domniţa Elena pe Ilie Catargi, hatman,, fiul lui Filip Catargi vistiernicul.

Aceste legături cu boierimea Moldovei nu-l ajutară pe vodă să capete încrederea şi dragostea protipendadei. Cauza ar fi lesne de înţeles dacă ne-am gîndi la întîia domnie a lui Ghica, despre, care se spunea că fusese mîncătoarc de boierime.

Ne amintim că-i plăceau lui vodă oamenii „mici şi slabi", că poruncise ispravnicilor de ţinuturi să nu îngăduie hatîruri şi că ccruse să se dea întotdeauna săracului dreptate, cînd o avea, chiar împotriva unui boier mare. Lucrurile acestea nu erau pe placul boierilor, obişnuiţi să numere printre privilegiile lor strîmbătatea în judecăţi, hatîrul şi bunul plac. Dar dacă trecem la domnia "lui de-a doua, apoi îl aflăm pe Grigore Ghica înconjurat de greci, care tăjau şi spîn- zurau în Moldova, care jefuiau ţara şi despuiau lumea. Cel puţin astfel afirmau boierii laşului. Şi cui trebuie să dăm noi crezare ?

E foarte greu să facem pe judecătorul. Dar dacă trebuie privit lucrul cu nepărtinire, apoi, avînd în' vedere firea lui Grigore Ghica, sîntem aplecaţi a crede că grecii care-l înconjurau, nu puteau fi acei oameni lacomi şi răi pe care-i arătau moldovenii a fi, căci nu i-ar fi suferit domnul pe lîngă el. Şi i-ar fi suferit cu atît mai puţin, cu cît timp de trei ani de zile mereu se repetaseră cererile boierilor de a îndepărta pe greci de la curte. Pe Stavrachi, om pe care vodă îl cunoştea bine a fi hrăpăreţ şi fără suflet, cum ceruse divanul să nu fie adus în ţară, cum îi scrisese la Constantinopol să rămîie acolo. Pe aceştia de acum — îi chemau Ventura, Hristodulo şi Schiiiţii (Scheleti) — cu toate cererile boierimii, el nu voia să-i îndepărteze de la sine. Trebuie să fi avut motivele sale. Şi aceste motive, pe care nu le putem cumpăni bine astăzi, vorbesc în tot cazul în favoarea celor trei greci atît de nesuferiţi veliţilor boieri moldoveni.

Şi apoi, mai era ceva. Vodă — am mai arătat lucrul acesta — îşi iubea nepoţii de soră, pe lordachi şi Cos- tachi Sulgearoglu, ca pe copiii lui. Îi ţinea la curte, îi îngrijea, îi cocolea, de .ajunse pare-se, a le şi îngădui să-şi schimbe numele din Sulgearoglu îti Ghica. Însă, cel puţin unul din ei, lordachi, era ca să zicem aşa, un om

nerecunoscător şi fără caracter. El se dete de partea nemulţumiţilor boieri — de unde rîvnea o situaţie mai mare decît cea pe care o avea — şi pe sub mînă îi aţîţa împotriva grecilor şi a lui vodă.

De acolo trebuia să se fi tras toată supărarea ceea care amărî cele din urmă zile ale lui Grigore Ghica, şi care de nu murea vodă de sabia turcului, ar fi tras poate după sine alungarea lui din ţară.

O mînă de boieri, din cei mai îndîrjiţi, se întruni .într-o conspiraţiune, al cărei scop era, sau să alunge pe greci din ţară, sau atunci să-l alunge pe vodă el însuşi. Iar tactica era următoarea : să fugă ei peste graniţă, de unde să facă o plîngere la Poartă. Deocamdată, plecară peste Nistru marele logofăt Rosetti Bălănescu, marele paharnic Ghica Dărmănescu, medelnicul lordachi Canano, clucerul Mihalachi Balş şi Grigore Balş de la Botoşani. Dar trebuiau să-i mai urmeze şi alţii, Ioniţă Cantacuzino, Du- mitraşcu Sturdza, lordachi Deleanu, printre cei mai marì, şi mulţi mai mărunţi.

Foarte ascuns se făcură toate. Nu numai vodă, nimeni nu ştia nimic. Vineri seara, la 29 septembrie 1777, trecuseră boierii- Nistrul la Hotin, şi dacă nu i-ar fi văzut o slugă a lui lordachi Balş „cu ochii lui, pe cînd treceau rîul", s-ar mai fi întîmplat cine ştie ce, fără ca să prindă cineva de veste. Dar din gură în gură, de la sluga lui Balş la cămăraşul Costachi, întîmplarea se auzi, şi atunci, în puterea nopţii, merse cămăraşul la curte şi trezind pe vodă din somn îi dădu această veste.

— Oare, să fie adevărat ?[1] zise domnul somnoros.

Apoi se întoarse pe cealaltă parte şi adormi din nou. Era obosit. Fata lui, domniţa Ruxandra Balş, născuse chiar în seara aceea. Doamna Ecaterina nu avusese astîm- păr toată ziua şi el însuşi nu-şi aflase locul, fiindcă erau acum, pentru întîia dată, amîndoi bunici, şi oricum, asta

înseamnă ceva în viaţa omului... înseamnă începutul bă- trineţei !

Dar a doua zi, 30 septembrie, dis-de-dimineaţă, Vodă Grigore se îmbrăcă în grabă şi trecînd în spătărie trimise după boierii săi, întrebîndu-i dacă ştiu ceva despre fuga unora din ei. Fireşte că nimeni nu ştia nimic. Supărat, vodă le spuse boierilor că pot pleca şi chemînd pe nepotul său, hatmanul Iordachi, îl trimise după logofătul Ioniţă Cantacuzino, căci bănuia că acesta trebuia să fie unul din capetele conjuraţiei. Asupra acestui lucru Ghica nu se înşela. Logofătul Ioniţă înghiţise de la vodă nişte afronturi — nu ştim care — de rămăsese atît de mîhnit încît să hotărîse să nu mai dea pe la curte, punîndu-se de atunci, făţiş în fruntea conspiratorilor boieri. Cum trecuseră prietenii săi graniţa, părăsise şi el Iaşii, ascun- zîndu-se la ţară, la Holboca, moşia rudei sale spătarul Matei Ghica.

Hatmanul Iordachi, întru împlinirea poruncii domneşti, îl caută de două ori acasă şi negăsindu-l, el află — dacă nu cumva ştia dinainte — că logofătul fugise la ţară. Se întoarse deci către seară la curte să facă unchiului său raportul.

— „Ai auzit ceva despre mofturile lor ?", îl întrebă vodă.

— „Da, doamne !"

— „Nebunii cei de Bălănescu şi Deleanu...".

Dar Sulgearoglu îl întrerupse :

— „Nu cred, doamne, ca lucrul să fie numai a unora, ci precum am auzit de ici, de colo, cred că s-au înţeles toţi boierii pînă la cel din urmă, şi cu mitropolitul în cap, ca să fugă din ţară şi să arăte stăpînirii (adică Porţii n.a) cererile lor".

Măria sa s-a schimbat la faţă auzind vorbele acestea ale nepotului său, „şi a rămas uimit cu gura căscată" [13].

— „Vezi copilul meu", zise el, „să găseşti chip de îndreptare".

— „Dar ce pot face eu ?", izbucni hatmanul Iordachi. „Nu ţi-am spus dinainte c-o să se spargă buba ? Şi ce fel de cinste mi-ai dat măria ta, ca să pot fi de ajutor acum cînd i-ai amărît atît de mult, nepăzind jurămintele tale şi luînd ca miniştri astfel de oameni ca grecii aceia [24] care au nenorocit ţara cu nedreptăţile lor, cu mitele ce le luau, răsţurnînd judecăţile şi slujind pe ciocoi ?".

— „Destul băiatule, nu-mi arde inima !, răspunse vodă amărît.

Cum ieşi nepotul din odaie, cum trimise vodă după Skeletti. Sfătuindu-se cu el ce este de făcut, domnul însărcină pe „ministrul său" să meargă pe la boieri din casă în casă, pentru a încerca să îmbuneze lucrurile.

Dar, după cum spuneam, faptul că Grigore Vodă era de 24 ore bunic, era un semn vădit al unor bătrîneţe care se apropiau, aducînd cu sine o slăbiciune a facultăţilor intelectuale. Căci altfel cum s-ar tălmăci faptul că nu găsi el pe altcineva să-l trimeată pentru a îmbuna pe boieri, decît tocmai pe omul împotriva căruia ei se răzvrăteau.

Pe de altă parte, din înseşi vorbele nepotului Iordachi „că grecii slujeau pe ciocoi" reiese totuşi o vădită nevinovăţie a acestor oameni, care nici n-or fi luat mită, nici n-or fi răsturnat judecăţile, care însă, întru împlinirea poruncilor domneşti, împiedecau dimpotrivă hatîrîul, mita şi judecata strîmbă, ţinînd întotdeauna partea celor oropsiţi şi slabi — căci pe atunci asta era însemnătatea vorbei ciocoi, oameni noi care se ridicau, — şi pe care vodă, prin miniştrii săi greci, îi ocrotea împotriva samavolniciilor boierilor.

Iată deci cum se lămureşte toată chestiunea. Grigore Ghica rămăsese în a doua lui domnie ceea ce fusese în cea dintîia, ocrotitorul săracilor, iar miniştrii săi greci erau puterea lui

executivă (ispravnicii nu-şi făcuseră se vede datoria), care împiedecînd pe boieri să-şi facă de cap, deveniră firește odioşi în ochii acelei puternice oligarhii, ce cerea acum alungarea din ţară a unor străini veniţi în meleagurile lor să facă pe moralizatorii publici.

Astfel, hoţii de Skeletti, Ventura şi Hristodulo devin deodată oameni simpatici, fiind numai instrumentele unui domn, care de două ori a fost mare, şi în politica externă a ţării, şi într-acea dinlăuntru, voind să înscăuneze în ţară o perioadă de cinste.

Un proverb destul de tîmpit zice : ..cine încearcă marea cu degetul, se îneacă".

Dar e în legea naturii ca prostiile să triumfe, .tată cum au curs faptele mai departe : Dumitru Skeletti se urcă în caretă şi începu să cutreiere curţile boiereşti. Dar nicăieri nu fu primit. Toate uşile rămaseră închise. întors la curte şi spunînd lui vodă cele întîmplate,. ei se sfătuiră că cel mai bine ar fi să trimită pe cineva la Hotin, să făgăduiască paşei Suleiman 50 de pungi, dacă poate prinde el po fugarii boieri şi să-i trimită, legaţi în lanţuri, înapoi la Iaşi. Chiar în seara aceea un rădvan din grajdurile domneşti, cu pungile de bani ascunse sub pernele lui, ducea la Hotin, prin Hîrlău şi Dorohoi, pe Gavril uşierul, trimisul lui vodă.

De abia pornise acesta, că-i veni lui Ghica o altă veste, nu chiar pe neaşteptate, dar destul de plictisitoare : Ahmed-Bey, un capugiu turc, venea pe drumul Bîrno- vci, cu un mic alai de seimeni, înspre capitala Moldovei.

Adevărat că Ahmed Bey era un vechi

prieten de al lui Ghica şi sosirea lui la Iaşi n-ar fi avut de ce să îngrijoreze pe vodă. Dar pe de altă parte, turcii aceştia, care se arătau deodată în capitala ţărilor noastre"'cînd nu-i aştepta nimeni, adeseori erau purtători de veşti rele. Măria sa crezu deci de cuviinţă să fie prevăzător. Cînd intră

turcul pe bariera Iaşilor, îi trimise pe vornicii lui să.-i arate unde va fi găzduit şi să-l întrebe cît are de gînd să răimînă în Moldova. Găzduirea fu făcută la beilic — casă anume pregătită pentru oaspeţii turci — de unde trebui de altfel să se mute Ventura, care locuia acolo. Răspunsul ce trimise capugiul lui

vodă fu foarte liniştitor. El nu va rămîne în Iaşi decît o zi, două, fiind grăbit a merge mai departe la Hotin, unde avea treabă. Dar deo-camdată era obosit de drum şi slăbit de ramazan, căci de 9 zile postea — foarte se simţea fără puteri, de aceea şi ruga pe vodă să-l ierte că nu va putea veni să-l vadă.

Pentru moment atît, căci lucrurile trebuiau pregătite cu chibzuială

.Ghica, liniştit acum din partea aceasta, deoarece turcul nu-i voia nici un rău, îşi întoarse iarăşi privirile spre neastâmpăraţii boieri, care-l amarau de nu mai ştia acum ce să le facă pentru a-i îmbuna. .

Chemă iar pe nepotul Iordachi, întrebîndu-l dacă mai are vreo veste de la răzvrătiţi. Acesta însă nu-şj pierduse ziua. Alergase de la unul la altul — uneltise probabil cu ei — şi se întoarse la curte cu jalbele boierilor în proţap : Ventura, Skeletti şi Hristodulo trebuiau alungaţi din ţară, altfel nu mai rămîne. un boier în Moldova ; toţi vor trece graniţa şi vor face arz la Poartă să-l scoată pe Ghica din scaun. Vodă îşi luă capul între mîini, suspină şi răspunse nepotului, cam în doi peri de altfel, că va da boierilor „beiaz", adică mînă liberă pentru orice învoială or vrea dînşii, numai să se întoarcă fugarii de la Hotin.

Cum auzi acestea, Iordachi Sulgearoglu, deşi se făcuse noapte, ieşi din curtea domnească şi începu din nou a cutreiera casele boierilor pentru a le da răspunsul lui. vodă. întruniţi cu toţii împreună — la Ioniţă Canta — ci hotărîră deci să trimeată o scrisoare fugarilor pentru a le spune ca nu cumva să se întoarcă la Iaşi, dar nici să înainteze vreo plîngere împotriva lui vodă la Poartă, ci să îămîie în aşteptare pînă se vor lămuri lucrurile în capitală. Ioniţă Canano fu însărcinat cu duccrca acestei scrisori. Accst Canano era fratele conspiratorului medel- nicer Iordachi, un frate vitreg şi nepot de soră al mitropolitului Gavril Callimachi[25]. Pentru a pleca la Iiotin ceru

omul bani de drum, dar boierii îl trimiseră la Vodă. Hatmanul Sulgearoglu merse deci la unchiul său să-i spună toate cîte le pusese la cale şi să-i ceară de cheltuială pentru drumul lui Canano. Însă vodă găsi că n-are de ce plăti el bani pentru nişte răzvrătiţi „şi nu vru să dea nici o para". Cum nepotul său îl tot îndemna să-şi deschidă punga, Grigore Ghica îi spuse plictisit : „Ei, dă-i tu ceva, şi apoi ţi le dau eu !"

Dar nici Iordachi nu era prost să scoată bani din chimirul său. El alergă la casa logofătului Ioniţă Can~ tacuzino, unde erau adunaţi încă boierii, şi cerîndu-le acolo din nou cheltuiala drumului, scoase de la ei 250 de groşi, de a putut să pornească în sfîrşit Canano la Hotin — atunci la miezul nopţii.

În timpul acesta vodă se sfătuia iar cu Skeletti:

— „Mare încurcătură, căminarule'!"

— „Nimic, doamne", răspunse acesta. „Zgomot trecător !"

A doua zi, 1 octombrie, dis-de-dimineaţă, vodă ieşi la biserică. Dar era tulburat şi dus pe gînduri. Se vedea că nu dormise de loc.

După slujbă, mitropolitul şi boierii merseră la curte, în spătăria cea mare, unde li se dădu dulceaţă şi cafea. Mitropolitul Gavril reînnoi cererile făcute cu o zi înainte, spuiiîndu-i de data aceasta lui vodă în faţă că lucrurile nu se pot linişti pînă nu vor pleca grecii din ţară. Ghica răspunse că el nu cunoaşte sfetnicilor săi nici o vină, dar că dacă e voia boierilor., îi va alunga pe tustrei din Moldova, numai să se împiedice mişcarea pusă la cale. Hotă- rîră .atunci cu toţii să mai trimeată după Canano la Hotin pe boierii Ioniţă Siurdza (viitorul domn din 1821) şi Nicolae Rosetli-Roznoveanu pentru a spune fugarilor să se ţină liniştiţi pînă se vor lămuri lucrurile la Iaşi.

Dar vodă lucra pe două fronturi. Pe de o parte făgăduia boierilor marea şi sarea, pe de alta

nu ştia-£um să facă doar o pune mîna pe răzvrătiţii de peste Nistru pentru a le administra cuvenita pedeapsă. Ca atare, el trimise pe doftorul Fotachi — medicul curţii — la Paşa Ahmed să vadă dacă e în adevăr bolnav sau dacă se preface, căci ar fi vrut să-l roage pe el să-l ajute a-l scoate din plictisitoarea încurcătură în care intrase.

Fotachi plecă la beilic, unde fu primit de paşă, care era rumen la faţă, ochii vioi şi arăta sănătos tun. Dar cînd doftorul, mirat, îi luă pulsul, el îl simţi bătînd atît de slab, încît rămase foarte nedumerit. Ahmed Bey îi tălmăci că de fapt nu crede să fie foarte bolnav, numai că, în afară de oboseala drumului, mai e şi grozav de slăbit din pricina postului. Totuşi, aşa cum este, a doua zi trebuie neapărat să plece de dimineaţă. I-ar fi recunoscător lui vodă dacă ar vrea să-i trimită pentru drumul acela o caretă închisă cu geamuri. „Dar", adăugă el, „sînt foarte mîhnit că n-a fost Ghica să vadă, că sîntem doar prieteni. Cînd am trecut prin Bucureşti, Ipsilanti, pe care de-abia dacă îl cunosc, a venit la mine nepoftit, iar un vechi prieten ca Grigore Ghisa să nu vie să mă vadă, cînd mă ştie atît de slăbit"-.

Scoţind din pungă 16 „nisfie-le" pentru îngrijirea medicală, i le dete doftorului, care plecă de la beilic foarte încîntat de turcul acesta, ce om de treabă este. .

Cum plecă doftorul, Ahmed Bey chemă oamenii lui să-i dezlege braţul, pe care-l înfăşurase foarte strâns cm o bucată de pînză pentru a împiedica pulsul să bată...

Dincolo, la curte, Grigore Vodă nu-şi mai afla locul de nerăbdare. îl. aştepta pe Fotachi pentru a prinzi şi nu înţelegea ce atîta întîrziere. In sfârşit, cînd sosi doftorul, merseră cu toţii la masă, şi vodă îl întrebă, scurt :

— „Ei, ce este ?"

Fotachi istorisi toate, spunînd că turcul n-are „călduri", dar e atît de slab de postul ramazanului, cît de-abia dacă mai bate pulsul. Şi-i mai spuse toate celelalte, că vrea paşa o caretă cu geamuri şi că e adânc mîhnit că nu s-a dus vodă să-l vadă.

S-au sculat apoi toţi de la masă, dar măria sa n-a mîn- cat nimic, fiind foarte neliniştit şi întristat. A intrat numai în odaia lui şi îndată a trimis iar după mitropolit şi după boieri.

Cînd veniră aceştia la curte, Ghica îi întrebă dacă plecaseră Sturdza şi Rosetti la Hotin. Boierii îi spuseră că da, însă Lupu Balş [26] adăugă că el nu ştie dacă vor face mare treabă acolo, fiindeă nimeni nu mai crede pe măria sa, care şi în alte rînduri multe a făgăduit şi nu s-a ţinut de cuvînt. Dacă vrea vodă să fie crezut, apoi să le dea chezaş pe Iordachi Ghica şi să-l facă postelnic în locul lui Ven- tura, atunci da ! Ilie Catargi, ginerele lui vodă după domniţa Elena, s-a pus şi el pe lângă socru-său ca să primească cererea boierilor, dar nepotul Iordachi se făcea că nu vrea.

Scena aceasta, arătată de Caradja în „Efemeride", este, foarte caracteristică. Se vede clar din ea că nepotul Iordachi (căruia i se zicea de pe atunci Ghica) era în cea mai bună înţelegere cu boierii şi uneltea contra unchiului care-l crescuse şi-l făcuse om. De altfel, după moartea acestuia, venind domn în Moldova Constantin Moruzi, care ţinea în căsătorie pe sora acestui Iordachi, grecul nu-şi mai putea stăpîni bucuria, mergînd pînă la Galaţi să-şi primească cumnatul, şi întorcîndu-se apoi a doua oară la malul Dunării să-şi primească sora, pe doamna Smaragda.

Deocamdată însă, deşi postelnicia lui Ventura — un foarte mare rang boieresc — îi rodea ambiţia, el se prefăcea a nu o vrea. Boierii, părăsind pe vodă, merseră cu toţii la mitropolie să se mai sfătuiască între ei, iar Ghica le făgădui că

va veni şi el acolo şi să fie aşteptat, chiar dacă va înnopta.

La mitropolie Iordachi „se hotărî a primi postelnicia", iar la curte, vodă, care începuse a înţelege cine-i este nepotul, hotărî să nu i-o dea. El mai trimisese între timp încă o dată la paşă, pentru a-l ruga de data aceasta pe şleau, să-l ajute împotriva boierilor. Ahmed Bey atîta aştepta. Trimise pe dată răspuns lui Ghica să nu aibă nici o grijă, căci el pleacă doar chiar a doua zi la Hotin, şi-i va trimite pe toţi fugarii în lanţuri, numai că pentru a pune la cale aceasta, ar dori să-l vadă pe vodă. Fără asta, era foarte mîhnit că nu venise măria sa să-şi vadă prietenul cu toate că-i trimisese răspuns şi priif Fotachi de lucrul acesta, dar acum dacă vrea Ghica să fie ajutat de el, apoi să facă bine a se osteni pînă la beilic, că el la curte nu poate veni, fiind încă prea slab. Dar, mai trimise paşa răspuns, dacă o veni vodă, să vie noaptea, fără alai, tiptil, ca să nu prindă boierii de veste că pun ei ceva la cale împreună.

Cum primi Ghica răspunsul acesta hotărî să se ducă. Porunci să se înharrie doi cai la o trăsură şi se găti de plecare. Tocmai sosiră atunci Skeletti şi Hristodulo la curte — căci ei aveau intrările lor libere la orice oră şi văzîndu-şi stăpînul gata de ducă, îl rugă pe toţi dumnezeii să nu care cumva să facă acest lucru, fiindcă a merge noaptea, tiptil, la un turc, nu e lucru curat. Să vie, ziceau ei, beiul, ziua la spătărie, să arate ce vrea.

Dar soarta omului nimic nu o poate schimba.

în neliniştea lui vodă nu mai putu aştepta. Un cămăraş, un comis, trei paji — icioglani — patru ciohodari şi un tufecicbaşa cu. 4 arnăuţi, atît fu alaiul cu care pornise.

înainte de a pleca, Grigore Vodă avu o clipă de neho- lărîre. Mai că era să rămîie. Dar logofătul Vasile Razu veni cu o nouă cerere de la paşă, prin care i se spunea că este aşteptat. Nu

mai putea deci zăbovi. Era târziu... Se făcuse noapte. Porni.

Pe drum, nepotul Costachi Sulgearoglu, care ţinuse să-l întovărăşească, îl mai sfătui o dată să se întoarcă. Prea târziu.

Pe la ceasul unul după miezul nopţii, careta domnească intră în ograda beilicului.

Felul cum a urmat întâmplarea a rămas ascunsă în noaptea tainelor nepătrunse. Dar drama ce a avut loc atunci, este, alături de tragedia Brîncovenilor, una din cele mai pasionante.

Pentru a intra mai adînc în viaţa de atunci şi a înţelege mai bine simţămintele oamenilor care au trăit acele vremuri, vom întrerupe şirul istorisirii, arătînd întâi cum s-a răspîndit vestea morţii lui Ghica în ţară, şi cum a fost ea primită de prieteni şi duşmani. De fapt, a fost o consternare generală, căci nimeni, nici cei mai înverşunaţi din răzvrătiţi, nu se aşteptau la acest fatal deznodămînt.

Unul din prietenii lui Vodă Grigore — prieten grec din vremurile tinereţilor de pe malurile Bosforului — era Constantin Caradja, autorul acclor „Efemeride", despre care am vorbit în mai multe rînduri. însurat cu o Ghicu- lcască, o vară îndepărtată de-a domnului Moldovei, el a fost unul din devotaţii aceştuia, care l-a şi urmat în captivitatea sa de la Petrograd. împreună petrecuseră, ei în capitala imperiului moscovit şi împreună se întorseseră în Moldova. Grigore Vodă îl ţinu pe lîngă el, făcîndu-l agă de poliţie. Dar Caradja era un om bolnăvicios. In urma unor friguri, care ţinuseră doi ani cu stăruinţă, şi fiind cu neputinţă să lc vindece „toţi doftorii citi erau aflători în Iaşi, cu toate metodele şi doftoriile lor", el scrise la Viena, spunînd învăţaţilor de acolo felul boalei sale şi chipul în care a fost îngrijit. Dar nici de acolo nu i-a venit vindecarea. Doftorii din Iaşi scriseră atunci la Constantinopole

medicului Nicolae Mano, care, fiind de părere că este Caradja impadulat, îi prescrisesc „se-himbarea. de aer". Aga Constantin eeru atunci lui vodă să i se dea drumul din slujba ce avea pentru, a merge să se caute. în ţinutul neamţului „unde este aerul mai sănătos"-. Grigore Ghica îl făcu mare comis (onorific) şi-t dete răvaş de drum. Şi aşa, la 11 septembrie a anului 1777, plecă- greeul eu nepotul său lordache Caradja, care: suferea: şi el de friguri, la moşia Mărgineni a vel logofătului Lasca- rachi Rosetti, ginerele lui Lucachi Ianculeo. Acest Lase ar Rosetti — sau Russet — altul decît tatăl doamnei Zoe Moruzi despre care vom vorbi într-unui din capitolele viitoare, fiind ispravnic de Neamţ, era nevoit să locuiască la dînsul la ţară, pe cînd soţia lui Elena stătea la Iaşi împreună cu fiii ei.

Moşia, dar mai cu seamă conacul lui con« Lascar, îl încîntă pe comisul Caradja. Fiind acea curte boierească aşezată pe *un deal, de unde priveliştea asupra cîmpiilor, pădurilor şi satelor dimprejur era minunată, el găsea că „este neasemănată între toate din Moldova" — mai ales că era casa înconjurată şi de o grădină mare (cu copaci stufoşi şi flori din belşug), pe cărările căreia se plimba comisul, culegînd trandafiri. Totuşi boala lui nu se vindeca. Pentru a-l face să-şi uit-e necazurile, spătariiT-Lascarachi, care pare a fi ţinut mult la el, îi organiza vînători cu gonaci.

Într-un rînd, pe cînd Rosetti şi Caradja aşteptau la Mărgineni pe Iordachi Cântacuzino Deleanu şi pe alţi boieri pentru a merge la o astfel de vînătoare, le veni vestea eă mulţi dintre ei fugiseră peste Nistru şi că în Iaşi e fierbere mare împotriva lui vodă. Astfel aflară ei acolo, în munţii Neamţului, întîmplările arătate mai sus. Vînătoarea fu amînată şi gazda cu oaspetele său se urcară într-una din butcile boiereşti, trasă de 4 telegari, pentru a merge prin vecini să culeagă veşti.

Nu aflară mare lucru. întorşi seara acasă, obosiţi de drum, boierii se culcară.

„A doua zi" — dau cuvîntul lui Caradja — „a doua zi, cum m-am trezit, zice comisul, am ieşit afară din odaia mea, îmbrăcat în halat, ca să mă duc la privată, şi întîl- nesc pe Ioniţă, vătavul comişilor de la moşia mea, care păzea acolo după uşă pînă cînd: să mă deştept".

Caradja crezu că a venit omul pentru socoteli de la moşie sau pentru vreun bucluc îmtîmplat acolo, şi se bufiumflă. Poruncise să nu-l supere aimeni, pentru nici o pricină, cită vreme stă la aer pentru sănătate. Dar loniţţă, vrînd să-l liniştească, îi spuse că e pace bună la moşie şi în toată ţara, ¿numai că pe vodă l-au omorît turcii, şi în locul lui va veni domn în Moldova Costachi Moruzi.

La auzul acestor vorbe, Caradja iu cuprins de un soi de dambla.

„îmi ieşisem din minţi de jale, şi rjumaidecît am alergat în odaie la spătarul Lascarachi care se sculase ca să-mi dea buna dimineaţă, şi eu ca un nebun i-am zis cu glas sălbatic : Aceşti oameni fără frică de dumnezeu au ucis pe bietul nostru domn. Şi am căzut fără simţire pe divan... şi Lascarachi la fel... şi eram numai noi doi în odaie şi nu aveam un al treilea care să ne vie în ajutor cu spirturi sau alte ape'-.

Venindu-şi în fire şi fără ajutorul spirtului sau al altor ape, boierii Caradja şi Rosetti plecară în aceeaşi zi la Iaşi. Acolo aflară lucrurile cum se petrecuseră, din chiar gura lui Costachi Sulgearoglu, nepotu mortului voievod.

Acesta, ajuns la poarta beilicului, lăsase pe

Grigore Vodă să intre, cu oamenii săi înlăuntru, iar el se dusese la vel logofătul Ioniţă Cantacuzino să mai afle ce spuneau boierii şi ce gânduri mai aveau ei. Nevasta logofătului, coana Zoiţa, îi spuse că lucrurile nu se vor potoli până cînd fratele Iordachi nu va fi numit postelnic, iar de nu se va putea, să

primească atunci el .postelnicia — de unde se vede că jupînesele noastre se amestecau pe atunci în politica ţării

.De la Cantacuzino, cămăraşul Costache se duse la curte pentru a aştepta întoarcerea lui vodă. Dar acolo el găsi pe haznatarul agăi Ata Efendi, cu cîţiva bostangii înarmaţi, care pecetluiau odăile domnului. Hatmanul Vasile Razu, îmbrăcat în contăş nafe, stătea lîngă ei. Sulgearoglu, mut de spaimă, rămase pironit locului, neştiind ce să facă. Nu îndrăzni să întrebe nimic, dar înţelese prea bine, firește, că dincolo la beilic trebuia să se fi petrecut o dramă. El credea că Razu e domn, şi deşi acesta îi iăcta semn să se uite la încălţămintea sa pătată, de sînge, el nu înţelegea şi rămînea cu ochii holbaţi la bostangiii câre pccetluiau de zor.

În timpul acesta, boierii erau încă toţi adunaţi la mitropolie, în odaia cea mare de primire. Pe cînd mai puneau ei acolo la cale alungarea lui Grigore Ghica din scaun deodată se deschise uşa, şi un om de rînd intră răcnind : „Părinte, scoală, că te caută la curte împreună cu ceilalţi boieri".

— „Cine mă caută ?"

—„Dumnealui vel logofătul Vasilc Razu !"

Unii din boieri începură să rîdă, alţii se supărară, bă- nuindu-se unii pe alţii că au fost trădaţi. Dar un alt om sosi în curînd spunînd că e strașnică porunca să vie îndată cu toţii la curte, împreună cu hatmanul Iordachi şi cu mitropolitul. întrebat fiind cine l-a trimis, omul răspunse că l-a trimis Razu, fiindcă vodă nu s-a întors la curte, iar un turc cu niște bostangii de-ai lui pecetluiesc odăile domnului. „Atunci au început a bănui boierii că vodă e mazil". Şi de unde, de zile întregi, puneay doar ei la cale mazilirea lui, deodată toată adunarea răzvrătiţilor de la mitropolie se prefăcu într-o jalnică adunare ca de înmormîntare.

Unul cîte unul, boierii părăsiră casa mitropolitului, cu Iordâche Sulgearoglu şi cu Dumitrache Sturdza în frunte, care se urcară amîndoi în aceeaşi caretă. Ei găsiră porţile curţii domneşti închise. înlăuntru se auzea zgomot, oameni care veneau, se duceau, alergau... şi abia peste o jumătate de ceas fură lăsaţi boierii să intre.

Turcii pccetluiau acum apartamentele doamnei, ale beizadelelor şi ale slujnicilor. Razu tot lîngă ei, tăcut. Numai ce arăta boierilor uneori pe ascuns, încălţămintea sa — căci nu îndrăznea să vorbească şi voia să-i facă să înţeleagă că sîngele acela de pe picioare e stropit din trupul lui vodă. Dar precum nu înţelese comisul Costache, astfel nu înţelegeau nici boierii, sau nu voiau să înţeleagă, fiindcă sînt uneori lucruri, care cît de vădite or fi, nu încap în mintea omului.

Dezmeticirea obştească se Tăcu abia către dimineaţă, cînd sosi la curte aga Ahmed capugiul, ucigaşul lui Ghica, şi adunînd pe boieri în spătărie le spuse că „dacă mactalul s-ar fi supus poruncii împărăteşti şi n-ar fi cercat să se împotrivească, nu s-ar fi întîmplat ce s-a întîmplat, şi lui îi pare rău de ce a fost silit să facă."

Deşi boierii moldoveni nu ştiau turceşte, totuşi sînt cîteva cuvinte, în afară de ale mîncării, care în 300 de ani le intraseră, bieţilor, în ureche. Astfel ei ştiau că „mactalul" înseamnă decapitatul, şi atunci, în sfîrşit, înţeleseră cu toţii grozava tragedie care se întîmplase.

Capugiul îşi drşese glasul şi citi firmanele. Erau patru la număr. împărăţia făcea ştiut moldovenilor : 1. Că nu este război; 2. Că Vodă Grigore Ghica este trădător; 3. Că el este mazilit; 4. Că în locul lui e numit Constantin Moruzi, iar pînă la sosirea acestuia în ţară, caimacani vor fi logofătul Vasile Razu, comisul Costaehe Ghica Sulgearoglu, Ioniţă Cantacuzino, Dumitrachi Sturza, Iord- dachi Balş şi Manolache Bogdan.

Odată formele împlinite, turcii plecară înapoi la bei- lic, boierii, morţi de oboseală, pe la casele lor, şi rămaseră la curte doar doamna Ecaterina cu beizadelele ei, în paza unor oameni de ai capugiului.

Ce se întîmplase însă la beilic în noaptea accca grozavă, şi cum îl omorîseră pe bietul Vodă Grigore ?

De fapt, nimeni n-a putut să ştie cxact, căci lucrurile se petrccură astfel :

Cînd sosi vodă la casa turcului şi se dete jos din rădvan, îl întîmpinară, sus pe scară, sccretarul capugiului, Hafiz-Effendi, portarul Kiani şi doftorul Fotachi. În sala cea mare îl aştepta capugiul Ahmed în picioare, lîngă uşă. Trecură apoi cu toţii într-o odaie de alături, mai mică, şi acolo, îndată, după obicei, cafegiii aduseră cafelelc. Însă ciubucurile zise aga Ahmed că nu le are, cerînd lui vodă iertare şi spunîndu-i că e vina lui Kiani, că nu s-a îngrijit să. le pregătească. Ghica îi spuse că nu face nimic şi—l întrebă pe turc (cu asta începu vorba) dacă l-a văzut la Stambul pe socrul său Iacovachi Rizu, căci acesta îi scrisese de venirea paşalei la Iaşi, încredinţîndu-l că-i este prieten şi ocrotitor. La

vorbele accstea, Ahmed răspunse un. „da" cam pe ocolite, spunîndu-i că lacovachi fusese la el, dar nu-l găsise acasă.

După ce băură cafelele de faţă fiind secretarul Hafiz şi doftorul Fotachi, aceştia doi se duseră în altă cameră, unde, aşezîndu-se pe un divan, începură a sta de vorbă împreună. Pe ceilalţi însoţitori ai lui vodă, cămăraşul aî II-1'ea, al III-lea comis şi cei ce mai erau acolo, i-au luat eioïiodarii în odaia „cafelelor" şi le-au dat ciubuce, înăuntru rămaseră deci singuri singurei Vodă Grigore Ghica şi Ahmed Capugiul -/, străjuiţi fiind afară la uşă de doi ostaşi cu puştile- încărcate.

Cine deci poate şti cum s-au petrecut lucrurile acolo ? Tot ce se spune e născocire. Un singur lucru e sigur, că Aga Ahmed l-a omorît pe Grigore Ghica cu mîna lui.

Moldovenii din odaia cafelelor şi doftorul grec din camera lui Hafiz au auzit deodată gălăgie, ţipete, o scurtă luptă probabil, un horcăit... şi gata.

Capul lui Ghica n-a fost jupuit. A fost sărat, pus în cutie şi trimis la Stambul. Iar trupul a zăcut jos pe podeaua odăii în care fusese omorît gol — numai în izmene — trei zile întregi. în noaptea plecării lor, tiircii îl îftgro- pară pe ascuns, în grădina beilicului. A doua zi trebuiră boierii să răscolească toată grădina ca să-l găsească, şi dezgropîndu-l de acolo, îl înmormîntară cu cinste în biserica sfîntului Spiridon. Pe piatra lui de mormînt se citeşte că... „a fost zmuls de o năpraznică moarte, iar acum în lăcaşul ceresc locuieşte".

Doamna Ecaterina avu de trăit îngrozitoare clipe de spaimă. Ştearsă în tot timpul domniei bărbatului ei, o regăsim la moartea acestuia înnebunită, nu numai de durerea sa de soţie, dar şi de grija ce avu pentru viaţa copiilor ei,

Ahmed Aga — care pecetluise toate lucrurile ei, de o lăsase aproape goală — o

înştiinţase că va trebui să plece cu el la Constantinopol. Prin intervenţia noului voievod Costachi Moruzi, despre care se spunea că a contribuit şi el mult la mazilirea lui Grigore Ghica, fără a fi mers lucrurile atît de departe încît să-i fi dorit şi moartea (Mo- runzi era dealtfel, prin nevasta sa, nepotul lui Grigore Ghica), prin intervenţia acestui nepot deci, doamna Ecate- rina şi fiii ei rămaseră totuşi la Iaşi pînă după sosirea noului voievod. Însă intrigile duşmanilor făcură pe sultan să creadă că un secretar al decapitatului domn ar fi dosit mulţi bani pe care i-ar fi ascuns la Viena. El trimise atunci un nou capugiu la Iaşi cu poruncă să-i aducă îndată pe doamna Ecaterina şi pe fiii ei la Stambul. „La Porte fait entendre qu- elle ferait decapiter la famille de Ghica", scria la 3 decembrie ambasadorul von Graff regelui său.

Ameninţarea, urmată sigur de închisoare şi schingiuiri pe care nu le mai cunoşteam, nu se traduse în fapt, din pricină că pîrîle împotriva doamnei se dovediră mincinoase. Averea lor fusese sechestrată întreagă, şi familia rămase atît de săracă lipită pămîntului, încît nu se mai putu ridica niciodată.

În faţa indignării ce a stîrnit omorul lui Ghica în rîndul ambasadorilor din Constantinopol, sultanul s-a simţit nevoit să mintă. El a trimis răspuns tuturor că Ahmed Bey capugiul a depăşit misiunea ce avea, căci firmanul de mazilire a lui Ghica nu poruncea şi moartea lui. Dar pentru a îndreptăţi totuşi fapta capugiului (care rămase nepedepsit), înalta Poartă arată că domnul Moldovei s-ar fi opus cu violenţă la mazilirea lui.

Nimeni n-a crezut-o. Singuri, la Viena, Iosif

al II-lea şi Kaunitz
rîdeau în barbă

.Capitolul XXXIX

FAMILIA IPSILANTI. ALEXANDRU VODA, DOAMNA ECATERINA ŞI FIII LOR

acă în 1774, după încheierea păcii de la Cuciuc-Cainargi, Poarta fusese silită să numească domn în Moldova pe Grigore Ghica, apoi, pentru scaunul Munteniei, ea caută printre compeţi- torii la domnie pe un devotat de-al ci, în care să-şi poată pune toată încrederea. Şi-l găsi tocmai pe Alexandru Ipsilanti.

Istoria imperiului otoman este una din ccle mai stranii din lume. Cînd stai să cugeţi, nu poţi scăpa de chinuitoarea întrebare ce ţi se impune, cum de-au putut musulmanii cuccri o atît de mare parte a lumii şi păstra atîta vreme, cuceririle lor, avînd însuşiri atît de negative, printre care trebuie numărată în primul rînd o totală lipsă de discernămînt.

Viteji, iuţi la minie şi cruzi, mîndri şi lacomi, democraţi ca din poveşti, cu aceste însuşiri pozitive or fi învins ei. Dar cum au păstrat, timp de 600 de ani, cuceririle lor, fiind oameni buni la suflet, credincioşi cuvîntului dat, încrezători ca nişte copii şi cu totul lipsiţi de cunoştinţe psihologice ? Fanarioţii — prin cele mai umile procedee de altfel — îi învîrteau cum voiai şi—i duceau de nas.

pînă în ziua, firește, cînd s-aprindea deodată în sufletul turcului scînteia mîniei. Atunci era prăpăd : schingiuirea şi moartea, deseori chiar pentru neîntemeiate bănuieli. Puţini greci din cei cu vază, fie că erau domni sau nu erau, au scăpat

de acest tragic sfîrşit, ceca ce nu a împiedicat pe nici unul din acei ambiţioşi să dorească, să voiască şi să înfăptuiască, să intrige, să mintă şi să trădeze, să adune bogăţii, să-şi făurească blazoane şi să moară cu capul retezat,

Ipsilanti a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a nu .scăpa de acest sfîrşit.

De tînăr el arătă o deosebită aplecare către Austria, ceea ce nu se poate tălmăci într-alt chip decît că, prin funcţiunea de dragoman al tatălui său, o fi avut deseori prilejul să vină în atingere cu oamenii de la ambasada germană. Altfel, educaţia lui de grec trăit printre turci, italianizat şi franţuzit, n-ar fi avut cum să-l facă, înainte chiar de a fi domn, să poarte o nesocotită dragoste curţii imperiale din Viena.

Alexandru era fiul lui Ion Ipsilanti şi al Smarandei Mamona. Tatăl său era un om cu ştiinţă de carte, mamă-sa era o femeie energică şi primitoare. Amîndoi se pricepu- seră să dea copiilor lor (Alexandru, Manolachi şi Sma- randa Ipsilanti) o creştere deosebit de îngrijită. Băieţii avură acasă dascăli pentru limbile italiană şi franceză, iar la şcoala Patriarhiei învăţaseră greaca antică cu literatura, istoria şi filosofia elenilor, metafizica, logica, morala, geografia, matematicile şi astronomia. Cu ün atare bagaj de cunoştinţe, cititor pasionat al lui Tucidide şi al lui Plutarch, nu e de mirat că Alexandru Ipsilanti să fi trecut în ochii contemporanilor săi drept un om foarte învăţat. Dacă mai adăugăm la acestea, cunoştinţele de fin diplomat pe care i le inoculase tatăl său dragomanul, precum şi firea lui de om de treabă, putem spune de Ipsilanti că a fost, alături de Nicolae Mavrocordat şi de Gri- gore Ghica, unul din bunii voievozi fanarioţi pe care i-au avut ţările noastre.

S-a însurat de tînăr — acolo în Ţarigradul lor — cu Ecaterina Moruzi, fiica lui Dimitrie, fost mare postelnic, şi a Sultanei Mavrocordat. Ecaterina era deci fata uneia din cele mai vestite

Temei fanariote a veacului al XVIII-lea, .și sora lui Constantin Vodă Moruzi, care o iubea atît de mult încît de răul ei i s-a tras și moartea. Și avea și de ce s-o iubească lumea. Frumoasă nu ne spune nimeni că era, în schimb toți cei care au cunoscut-o zic despre ea că era plăcută, binevoitoare și iubită, o femeie „cu dispozi- țiuni poetice", o „dama di molto garbo", după cum se exprimă italianul Panzini. Păcat —■ spune același autor — că nu știa altă limbă decît greceasca.

Viața ei, alături de un bărbat ca Alexandru Ipsilanti, ar fi putut fi cea a unei foarte fericite femei. Și a și fost, pînă la o vreme. Dar, cum e în lumea asta, roata norocului s-a întors de la un timp...

Să nu anticipăm. Povestirea care urmează este una din cele mai interesante din apoca aceea.

Așadar, în 1774, odată cu Grigore Ghica în Moldova, fu trimis domn în Muntenia Alexandru Ipsilanti. Sprijinul pe care-l dăduse el internunțiului Austriei făcu ca, le sosirea lui în București, generalii austriaci de la granița Transilvaniei să-i trimită, din porunca cancelarului Thugut, felicitări și complimente. Adevărat-fă pe atunci curțile din Viena și din Stambul erau în cele mai bune legături, totuși „complimentele" acestea nu meneau a bine pentru viitorul și liniștea unui funcționar turc, cît de voievod al Țării Românești o fi fost el.

Domnia lui Alexandru Ipsilanti a rămas în amintirea oamenilor de atunci, români zbuciumați și amărîți de atîtea războaie, de atîtea jafuri și de atîtea nedreptăți, a rămas în amintirea lor ca un balsam pe-o rană.

Deodată, în orașe, la sate, în părțile Dunării și în părțile muntoase, numai belșug pretutindeni. Dările fură scăzute, veniturile așezate, lefurile plătite, meseriile sporeau, negoțul înflorea. Dionisie Eclesiarhul, cronicarul vremii, spune : „Darul și mila lui dumnezeu au intrat în această țară, cu liniște mare și cu pace adîncă, deschizîn-

du-se hotarele dimprejur, şi de către turci nici o supărare nu era. Boierimea sporea întru slujbele ei, negu̧ătorii să lă̧eau cu alişverişurile lor la cîştig, meşteşugul sporea în lucrarea sa, ţăranii îşi lucrau pămmturile lor, nesupăra̧i cu greutate de dăjdii, to̧i se bucurau şi fără grijă petreceau. Ieftinătate era la mărfuri şi la dobitoace, vitele cvi pu̧in prȩ, bucatele cu mai pu̧in şi cu prea pu̧ini bani îşi făcea omul îmbrăcăminte. Un veac fericit era, care pot zice că altul nu va mai fi niciodată".

Şi tot belşugul acesta de la înţelepciunea lui Ipsilanti venea, care statornicise toate printr-a sa „Pravilniceasca Condică", cea dîntîi încercare de legiuire românească de la Vasile Lupu şi Matei Basarab încoace, prin care se punea sfîrşit neînţelegerilor dintre „Obiceiul Pămîntului" şi „Pravila Bisericească". Legiuirea aceasta (care dădea şi instrucţiuni de procedură pentru cele 3 grade de judecători : Cremenalion, Departament şi. înaltul Divan) se tipări şi se împărţi în tot cuprinsul ţării, împreună cu un hrisov anume care zicea : „Vai de judecătorul ce se va mi tui".

Parcă am vorbi din poveşti. Dar să nu uităm că Ipsilanti n-a domnit în ţară decît şapte ani ; pu̧ini, dintr-o sută !

În afară de pravila sa — care este şi legiuire pentru încura̧area meseriilor şi a negoţului — Ipsilanti a mai „înfiinţat şcoli şi profesori, cunoscători de mai multe limbi, rînduindu-le lefuri, fiindcă această creştinească ţară este lipsită de învă̧ătură, de ştiinţe şi de arte, care luminează şi folosesc poporul" (Hrisovul din 1775.)

Cea mai însemnată din aceste şcoli a fost colegiul domnesc de la Sfîntul Sava, înfiinţat sub Brîncoveanu, în 1698. Dăscăliseră aici în vremuri vestiţii Simion din Tre- bizonda, Sevastos Cyminitis, Marcu Cipriotul, Alexandru Turnavitu şi Lazăr Scrivas, secretarul lui Constantin Vodă Mavrocordat. Dar în anii din urmă şcoala decăzuse. Ipsilanti o reorganiză, aducînd în fruntea ei, ca profesor de literatură, pe învă̧ătorul

Neofit Cavsocalybitis, comentatorul lui Homer, precum şi pe alţi 9 profesori pentru matematici, ştiinţe, istorie, geografie, teologie, latină, franceză şi italiană. Mai tîrziu, dar tot sub Ipsilanti, directorul şcolii, Manase Eleadis, începu să predea lecţii de filosofie şi să facă experinţe de fizică şi de chimie, a căror studii erau, de altfel, o petrecere de căpetenie, încă mai de multă vreme, pentru feciorii boierilor bucureşteni.

în timpul acesta — pe cînd bogaţii coconi boiereşti se pricopseau la Sfîntul Sava din învăţăturile profesorilor greci, italieni şi francezi, dincolo, la Sfîntul Gheorghe, copiii oamenilor mai nevoiaşi se căzneau şi ei să deprindă de la bieţii dascăli români pe az-buchi-vede-glagoli.

Trăsătura de unire dintre Sfîntul Sava şi Sfîntul Gheorghe o făcea pe atunci Enăchiţă Văcărescu, poetul, istoricul, diplomatul, oratorul, judecătorul, patriotul •— marele Enăchiţă Văcărescu, despre care va fi vorba în paginile care urmează şi mereu în această carte, şi niciodată, nicăieri destul.

Văcărescu, împreună cu marii boieri ai ţării, ca banul Dumitrachi Ghica, Pană Filipescu, Manolachi, Creţulescu, Nicolae Dudescu, Nieolae Brîncoveanu ş.a.m.d. — care sub alţi domni erau mereu răzvrătiţi — pe Ipsilanti îl sprijiniră dimpotrivă la toate încercările sale de reformă şi de îmbunătăţiri sociale şi culturale. Ei erau mereu în preajma domnului, care şi locuia în casele Brîncoveanului, neavînd unde se adăposti din pricina stării dărăpănate în care se afla vechea curte domnească.

Acea casă a Brîncoveanului, în care a locuit Ispilanti doi ani de zile, nu era vechiul palat al lui Constantin Vodă, care pe atunci cădea şi el în ruină, ci c§sa copiilor săi, „a coconilor domniei mele", cea de pe malul Dîmboviţei, în dreptul căreia tăiase tatăl lor artera principală a capitalei, Podul Mogoşoaiei (Calea Victoriei), pentru a face un drum drept între locuinţele sale domneşti şi

moşia brîncovenească de la Mogoşoaia. în acest palat, mare, frumos împodobit, înconjurat de curţi şi de grădini, locuise Constantin Brîncoveanu, singurul nepot de fiu al voievodului decapitat în 1714, şi locuia acum fiul acestuia, Nicolae. Dar el adăpostise prin anii 1740—50 pe Grigore Vodă Ghica al II-lea, adăpostea acum pe Alexandru Vodă Ipsilanti şi va mai adăposti între 1842—48 pe Gheorghe Vodă Bibescu. Era deci un fel de curte domnească şi în tot cazul un monument istoric. în 1912, deşi cam dărăpănată, casa era încă întreagă, şi cum stătea acolo singuratecă şi •tristă pe malul apelor gîrlei, ea părea, pe lîngă moderna şi impunătoarea clădire a Palatului de Justiţie, o duioasă amintire a trecutului şi o batjocură a nepăsării cîrmuitori- lor României. Dar, aşa cum era, tot mai bine decît de loc. Căci într-o -zi a pomenitului an 1912, asasinele tîrnă- coape ale administraţiei comunele se puseră în mişcare şi desăvîrşiră în cîteva zile opera de distrugere, pentru care îi trebuise timpului 200 de ani pentru a o înfăptui. În locul „casei coconilor domniei mele" se săpară fundaţiile unui palat al senatului, care n-a mai fost clădit niciodată, fiindcă era zor nevoie de-un strand şi de-o circiumă la Snagov.

Alexandru Ipsilanti, care închinase casa Brîncovea- nului pe-o sumă destul de însemnată, avînd de gînd să domnească o vreme mai îndelungată în Muntenia, se gîndi să clădească o curte domnească nouă, căci cea "veche era prea mare şi reparaţia ei ar fi fost prea costisitoare. Trei luni după sosirea sa la Bucureşti, în martie 1775, el puse deci să se zidească curtea nouă, în Dealul Spirei, pe locul viilor mănăstirii Mihai Vodă. Ispravnicii pentru supravegherea lucrărilor fură numiţi vel banul Dumitrachi Ghica, vel vornicul Niculae Dudescu şi medelniarul Ion Villarâ, care într-un an şi opt luni isprăvirâ lucrarea (noiembrie 1776,) în afară de grajduri, de căzărmile seimenilor şi de zidurile înconjurătoare. Se

cheltuiseră 300 de pungi. Cronicarul Fotino o găsea „minunată", iar Sulzer „grozav de urîtă, o magazie fără gust". Adevărat că acesta din urmă poate fi bănuit de părtinire, căci el venise în Bucureşti pentru a fi numit consul austriac sau secretar al lui Ipsilanti sau, cel puţin, profesor de drept la o Universitate pe care o visa el pe malul Dîmboviţei. Nereuşind să împlinească nici una din dorinţele sale, el rămase totuşi în ţară, din pricina nevestei sale, o săsoaică din Ardeal, care voia „să frecventeze aristocraţia română". Ea nu fu însă primită nici la curte şi nici măcar de ju- pînesele boierilor, care totuşi schimbau rochiile cu dînsa pentru a vedea cum le şade în îmbrăcămintea apuseană pe care o purta doamna Sulzer.

Cum arăta deci curtea nouă, nu putem şti noi azi. Dar sigur este că era acolo o viaţă cum nu se mai văzuse de mult la Bucureşti. îndeosebi de vestite erau mesele lui Ipsilanti, al căru şef bucătar, Louis-Etienne Meynard, gătea nişte „fraises â la franaise" de scotea din minţi nu numai pe boierii divăniţi, dar şi pe înaltele feţe bise- riceşti, care posteau în urmă cîte o săptămînă ca să le ierte dumnezeu atare păcate spurcate.

Doamna Ecaterina nu prea lua parte la prînzurile acestea ale soţului ei, căci, străină fiind de poftele pămîn- teşti, ea avea o fire romantică şi visătoare, care o îndemna să se reculeagă ceasuri şi zile întregi, departe de lume. Această „dama din molto garbo" îşi făcuse un cuib al ei anume, între curtea nouă şi Cotroceni, la mănăstirea Sfîntului Elefterie şi unde-i plăcea să se plimbe singură, prin livezi, noaptea, la lumina lunii.

Creşterea pe care o dăduse copiilor ei fusese severă. Crescută ea însăşi de-o mamă — Sultana Mavrocordat — care nu înţelesese niciodată să-i calce cineva peste voie, şi care urma şi acum, bătrînă fiind, să-şi tiranizeze familia, Ecaterina Ipsilanti păstrase în suflet rigiditatea acestei educaţii, care, poate fără să vrea, se

răsfrînse şi asupra creşterii ce dădu copiilor ei. Aceştia, în număr de trei, Constantin, Dumitru şi Ralu, erau, la începutul domniei lui Ipsilanti, nişte plozi de 12,11 şi 10 ani. Li se luară, fireşte că mai cu seamă băieţilor, dascăli străini pentru a-i învăţa carte. Linchou, fratele secretarului lui Constantin Vodă Racoviţă, era profesorul lor de limba franceză, Panzini şi Raicevich (din Raguza) îi învăţară italieneşte, precum şi literatură, artă, istorie, geografie şi cîte toate altele, care exaltară minţile acestor copii, ţinuţi prea strînşi acasă, şi care mai moşteniseră şi firea romantică a mamei lor.

Fără îndoială că atît Alexandru Vodă cît şi doamna Ecaterina îşi iubeau copiii, lucru care s-a şi dovedit mai în urmă. Dar el avea trebile domniei în minte, ea purta în suflet dorul nopţilor cu lună ; copiii crescură deci cam de capul lor, şi în tot cazul mai mult pe mîna dascălilor decît a părinţilor. Linchou le vorbise de gloria trecută a Franţei, Raicevich de arta Renaşterii şi de cerul albastru al Italiei. Adolescenţii se înflăcărară. Visau călătorii prin ţări civilizate, dueluri şi onoare — care se potrivea cu viaţa turcească ca nuca în perete — şi teatru şi artă, şi viaţă mare occidentală.

Prologul tragi-comediei era gata alcătuit. Urma doar ca mina destinului să scrie actele piesei, şi ca actorii să se înduplece a le juca.

Şi cortina se ridică într-o zi de primăvară a anului 1781.

Domniţa Ralu, deşi cea mai mică din copii, era acum măritată cu Alexandru Mano, vel ban, care va ajunge mare logofăt al patriarhiei. Fetele se căsătoreau pe atunci pe la vreo 12—14 ani, băieţii pe la vreo 18—19. În 1781, beizadea Constantin împlinise vîrsta însurătoarei şi părinţii se gîndiră deci că trebuieşte căsătorit. Alexandru Vodă îi şi găsise mireasa, o fată de neam din Ţarigrad, nu prea bogată, dar deosebit de frumoasă. Doamna Eca- terina zise : „cum de nu",

iar băiatul era încîntat. Atunci se arătă de după culise mama Sultana, soacra lui vodă, ca să încurce toate ițele.Mama lui Vodă Alexandru, Smaranda Ipsilanti, fata grecului Mamona din Constantinopol, locuia acolo, pe malul Bosforului, în primitoarea ei casă, pe care n-o părăsi niciodată. Nu avusese nici un fel de legături cu țara noastră și nici nu voia să aibă. În schimb, mama doamnei Ecaterina urmase pe fiica ei la București și locuia împreună cu familia Ipsilanților la curtea nouă din Dealul Spirei. Legăturile ei cu țara erau multe și vechi căci, ca fată a lui Nicolae Mavrocordat, ea trăise de copilă în meleagurile noastre, cunoscînd bine atît viața de la noi, cît și acea de la Țarigrad, unde locuise mulți ani cu bărbatul ei, fostul mare postelnic Dumitru Moruzi. Ca cele mai multe din fanariote, politica o interesa și era și ea, ca altele, meșteră în arta de a trage sfori. Știa că ținta vieții unui grec „bine născut" era numai și numai domnia în una din țările noastre, care se cîștigă cu greu, prin multe primejdii, cu multe jertfe, multe umilințe și îndeosebi cu multă dibăcie. Relațiunile sociale și legăturile de familie jucau un rol de căpetenie în goana după aurul românesc, căci în furnicarul acela din Constantinopol lupta pentru scaunele din București și din Iași se dădea pe clanuri, pe partizi, pe familii. Pe de altă parte, își mai băga și vanitatea nasul în toate, căci ighemoniconul fanarioților era intangibil și sacrosanct. Sultana Moruzi era fată de domn, a lui Nicolae Mavrocordat, soră de domn, a lui Constantin Vodă și mamă de domn, a lui Costachi Morunzi, care, chiar în vremea aceea, era voievodul Moldovei.

Ce fel de căsătorie voia deci să facă nepoțelul ei cu o greacă frumoasă din Țarigrad, fără avere, fără nume, fără legături de familie ? Ce devenea ighemonicul Moruzeș- tilor, al Mavrocordaților și al Ipsilanților ? Și cum era să ajungă copilul acesta vreodată domn fără să aibă sprijinul neamului nevestei sale ? Nu, nebunii de

acestea să iasă din capul fetei şi al ginerelui ei. Căsătoria tînă- rului Constantin să fie lăsată pe seama ei. Ştie ea o fată care împlineşte toate condiţiunile pentru a fi nora domnului Ţării Româneşti, o domniţă bogată, al cărei neam e atotputernic la Constantinopol, Raliţa, fiica lui Alexandru Callimachi. Că copila aceasta n-avea decît 7 ani, nu însemna nimic. La doisprezece se va putea mărita. Va binevoi deci dumnealui, nepotul Constantin, să mai aştepte cinci ani.

Doamna Ecaterina îi răspunse că fiul ei este nerăbdător, şi apoi cuvîntul era dat către părinţii fetei. Mama Sultana bătu din picior : tînărul să aştepte, iar cuvântul să fie retras.

Nimeni nu mai crîcni, nici vodă măcar. O fi avînd el şi alte neajunsuri cu soacră-sa. Facă ea cum o ştî !

Ei, dar nu fu aşa ! Se găsi totuşi cineva să crîcnească, nepotul Constantin. La vîrsta lui, îi trebuia o femeie. Să mai aştepte cinci ani, strîns cum era între zidurile curţii noi, neavînd alţi tovarăşi decît pe frate-său Dumitru şi pe dascălii Linchou, Panzini şi Raicevich ? Lui îi clocotea sîngele în vine — ce ştia bunica, bătrînă, şi care-şi trăise viaţa !

Mai dîrz încă decît Constantin, fu frate-său mai mic. El avea numai 16 pe 17 ani, dar era un băiat voinic, oacheş, plin de seva vieţii.

„— Dacă pe bădiţa îl osîndiţi să mai aştepte cinci ani, zise el, eu voi îmbătrîni deci flăcău, ca să fac voia bunicii ?"

Răspunsul doamnei Ecaterina la această necuviinţă a fiului ei, fu o palmă peste obraz.

Atît îi trebui băiatului. Sfătuindu-se cu frate-său, găsiră amîndoi cu cale că dacă nu se pot însura, apoi încaltea să guste din plăcerile vieţii. Şi începu atunci un trai nemaiauzit şi nemaipomenit în cartea fanarioţilor. În fiecare noapte beizadelele lui Ipsilanti săreau gardul curţii domneşti, şi începeau să cutreiere oraşul după plăceri. Şi erau

multe în Bucureşti pe atunci. Era Pitulicea ţiganca, pe care o dezmierdase şi Văcărescu ; erau cîteva bătrîne care cotrobăiau mahalalele oraşului de la Ferentari la Podul Tîrgului d'Afară, să dibuiască fetele nostime pe care le aduceau pe la casele boierilor, cînd erau văduvi sau holtei. Erau cîrciumi- ascunse unde se făceau chefuri eu lăutari şi erau „saloane", în care, tocmai pe atunci strălucea vestita Sofia Potochi, care în curînd va minuna, prin frumuseţea ei, curtea din Versailles, şi va scandaliza, prin felul de viaţă ce ducea, întreg Almanahul de Gotha al Europei. Beizadelele lui Ipsilanti nu mai lipseau de nicăieri. Toată vara şi toată toamna prin casele binevoitorilor boieri sau boiernaşi, prin grădinile din afară de oraş, prin cîrciumele centrului chiar, erau oaspeţi nelipsiţi. Beizadea Dumitru, cel oacheş, cu sîngelc mai cald, împinse lucrurile pînă a scandaliza pe ruda sa, cronicarul Athanasie Comnen-Ipsilanti.

Vodă şi doamnă-sa nu aflară despre această destrăbălată viaţă a copiilor lor decît foarte tîrziu, pe la sfîr- şitul toamnei. Toată liniştea vieţii familiare se spulberă atunci în vînt. Băieţii fură certaţi, sfătuiţi, rugaţi, supravegheaţi, ţinuţi din scurt. Prin decembrie ei putură totuşi să mai scape o dată de sub paza părintească şi să mai tragă la o cîrciumă un chef de-i merse vestea prin tot oraşul. Atunci Vodă Alexandru, amintindu-şi că bătaia este ruptă din rai, trase luminatelor sale odrasle o chelfăneală, de rămaseră băieţii cu oasele frînte. Pe urmă îi închise pe amîndoi în beciurile curţii, dîndu-le 20 de zile de arest, şi amenînţîndu-i că dacă nu se vor linişti, vor fi trimişi să taie sare la ocnele Vîlcii.

De după zăbrelele ferestrelor se vedea un colţ de cer albastru, de parcă s-ar fi strîns în peticul cel de' sineală tot dorul de libertate al păsărilor călătoare. Îşi amintiră copiii de minunile ce le spuseseră dascălii lor despre Paris

Versailles, despre Roma şi Florenţa, despre arta Renaşterii italiene şi despre teatrul clasicilor.

În locul acestor orizonturi, zidul negru din faţă al mănăstirii lui Mihai Vodă !

Beizadelele nu stătură mult pe gînduri. Vreo cîteva zile de consfătuiri frăţeşti, o momeală a paznicilor, care-i şi mai ajutară să ia din scrinul domnului bani şi juvaiere pentru cheltuială şi în noaptea de 15 spre 16 decembrie fraţii Ipsilanti, întovărăşiţi numai de doi slujitori saşi, merseră tiptil la grajdurile domneşti, luară patru din cei mai sprinteni armăsari şi, încălecîndu-i, zburară într-o întinsoare, de-a lungul Prahovei, prin munţi pînă la graniţa Transilvaniei, „pe poteci de acele, care cu greu le puteau trece şi ziua cei ce se călătoresc în toată vremea pe dînsele".

În Bucureşti nimeni nu află nimic timp de 30 de ceasuri. Băieţii erau de mult la Timiş, cînd, abia în seara de 18 decembrie auzi vodă cele întîmplate.

Ipsilanti măsură dintr-o dată imensitatea prăpastiei ce se deschidea dinaintea sa. Nu era vorba numai de însîn- gerata lui inimă de tată, ci de întregul lui viitor, de soarta sa şi a familiei sale. Cîtă vreme Austria rămăsese prietena Turciei, voievodul Munteniei dusese un trai liniştit, crezînd chiar că va putea rămîne domn pe viaţă în principatul său. Dar de la o vreme încoace curtea din Viena îşi schimbase din nou politica. Întîlnirea de la Mohilow, care avusese loc în 1780 între Iosif al II-lea, împăratul Austriei, şi Ecaterina II-a a Rusiei, era privită, şi cu drept cuvînt, de către Poartă şi de întreaga Europă ca un început de alianţă a acestor două imperii împotriva puterii semilunii. Împărăteasa Rusiei începuse chiar a-şi da din nou pe faţă planurile sale de eliberare a ţărilor creştine de sub jugul otoman şi de alungare a turcilor din Europa. În ce postură deci se afla acum Ipsilanti faţa de stăpînii săi din Stambul, el, voievodul Ţării Româneşti, care la numirea sa căpătase sprijinul Austriei şi care era cunoscut de toţi ca un vechi şi statornic prieten de-al ei ? Trebuise Vodă Alexandru, în anul acesta din urmă, să desfăşoare tot talentul său diplomatic pentru a-şi păstra-neatinsă încrederea Porţii. Şi iată că

acum, ca un trăsnet din senin, îi cade buclucul acesta pe cap. Fiii săi fugind în Austria, cine va crede vreodată că s-au dus acolo fără voia lui ? Se vor deschide toate uşile bănuielilor, şi chiar dacă Poarta ar şovăi şi n-ar pierde încrederea în el, se vor afla ei destui duşmani în Ţarigrad care să-i sape groapa pînă va cădea înlăuntru.

De la început, pentru a ocoli pericolul, Ipsilanti se gîndi să ceară el însuşi mazilirea sa. Dar pînă să ajungă acolo, el încercă mai întîi tot ce-i stătu în putinţă spre a-şi aduce fiii rătăciţi înapoi acasă, căci de s-ar întoarce ei, totul s-ar linişti.

În chiar seara deci cînd află el despre fuga beizadelelor sale (18 decembrie), scrise cu mîna lui o scrisoare către generalul Eichholz, şeful garnizoanei Braşovului, rugîndu-l să-i înapoieze copii. Căminarul Ioniţă, un văr de-al fugarilor, duse scrisoarea acolo. Dar mai gîndindu-se peste noapte, vodă chibzui că singura persoană care ar fi în stare să înduplece pe fiii săi de a se întoarce acasă ar fi secretarul Raicevich, întrucît el le înflăcărase minţile cu tot felul de poveşti din minunatul apus şi tot el va trebui să le potolească avîntul.. Ipsilanti pare a nu se fi gîndit nici o clipă că fuga beizadelelor se datora bătăii şi închisorii. Acesta era sfintui lui drept de părinte şi de voievod. Aşa încît, după credinţa lui, fiii săi fugiseră. de acasă numai pentru a călători în ţări străine. În sensul acesta scrise şi epistola pe carc o trimise prin Raicevich în dimineaţa de 19 decembrie generalului v. Preiss, guvernatorul Sibiului :

„Am notificat Ex. Voastre aseară despre pasul necugetat ce-au făcut fiii mei de a pleca de aici, fără învoirea mea, cu intenţiunea de a merge în alte părţi ale Europei pentru a-şi potoli curiozitatea lor de a vedea ţări străine, precum şi dorinţa lor de a se instrui. Sînt foarte sigur, scrie mai departe, că în această afacere atît de delicată şi de simţitoare pentru dragostea. mea de părinte, aţi luat toate măsurile trebuincioase pentru a îm-

piedica pe fiii mei să înainteze şi le-aţi dat toate sfaturile Dvs. pentru a-i hotărî să se întoarcă cît mai repede în braţele mele..." „a ritornare nelle mie braccia, e ren- dere la pace alia loro famiglia"... făgăduind fiilor săi că-i va ierta şi va acoperi cu veşnică uitare fapta lor copilărească „e coprire con un eterno oblio questo passo giovanile".

Dar tinerii Constantin şi Dumitru nu erau de loc de părerea tatălui lor, căci altfel n-ar fi fugit 'de acasă. La scrisorile pe care le primiră atît de la generalul Preiss cît şi de la von Eichholz, prin care erau rugaţi şi sfătuiţi să se înapoieze la Bucureşti, ei răspunseră că au avut dreptate de-a face „un simile passo ireparabile gia" prin faptul că vor fi acasă lipsiţi pînă şi de puţina cinste şi reputaţie care se poate păstra într-o asemenea ţară şi că de altfel tatăl lor i-a tratat întotdeauna „ca pe nişte trădători, dezertori, şi atari duşmani care vor să facă răul".

Raicevich şi căminarul Ioniţă avură pe lîngă încăpăţînatele beizadele tot atît de puţină trecere cît şi generalii austrieci. Totuşi, dacă ei nu voiau să se întoarcă acasă, nici nu puteau merge mai departe, fiindcă autorităţile imperiale îi ţineau pe loc la graniţa ţării, în localitatea Timiş. În timpul sărbătorilor Crăciunului lucrurile se mai liniştiră puţin, dar îndată după aceea corespondenţa începu să curgă din nou : scrisori de la Bucureşti la Braşov, de la Braşov la Timiş şi la Viena, de la Viena la Constantinopol şi viceversa. Fuga bei-zadelelor lui Ipsilanti devenise o afacere de stat, aproape o afacere europeană, diplomaţi străini acreditaţi la curtea Habsburgilor vrînd să vadă în această nesocotită faptă a unei zburdalnice tinereţi o machiavelică combinaţie a voievodului Munteniei, cu alte cuvinte o pregătire a războiului austro-rus împotriva Turciei — cu atît mai mult cu cît, din fundul Timişului lor, copiii aceştia de 18 şi 16 ani scriseră împăratului Iosif al II-lea pentru a-l

ruga să le încuviinţeze venirea la Viena şi primirea lor în armata imperială austriacă.

Avusese Vodă Alexandru dreptate cînd presimţise că fuga fiilor săi va aduce catastrofa întregului său neam. Pentru a încerca să salveze ce mai era de salvat, el îşi trimise la Ţarigrad „demisia", adică rugămintea de-a fi mazilit — iar pe de altă parte făcu şi o ultimă sforţare pentru a-şi recăpăta feciorii, trimiţînd în Ardeal o delegaţiune din cei mai de frunte oameni ai ţării, cu misiunea de a înduplecа autorităţile locale să-i înapoieze beizadelele.

Oamenii aleşi de vodă pentru această delicată misiune fură mitropolitul Grigore al Ungro-Vlahiei, Filaret, episcopul Rîmnicului, Banul Dumitrachi Ghica (fratele decapitatului voievod Grigore al Moldovei) şi spătarul Enăchiţă Văcărescu, cel cu reputaţiunea de a fi un strălucit orator — ceea ce era.

Toată nădejdea lui şi-o pusese vodă în acesta din urmă, şi această nădejde era cu atît mai îndreptăţită cu cît Văcărescu, pe lîngă inteligenţa şi talentul său, mai era şi un cunoscut personal al tuturor autorităţilor aus- triace de la graniţă : generalii von Eichholz şi von Preiss, şi baronul von Bruckenthal, guvernatorul Transilvaniei. Ei trăise cinci ani în Ardeal şi fusese atît de apreciat de lumea de acolo, încît atunci cînd veni împăratul Austriei la Braşov, fu detaşat pe lîngă el ca tîlmaci al coloniei româneşti (refugiaţii din timpul războiului) şi rămăsese două zile aproape nedespărţit de împărat. Instrucţiunile pe care i le dădu deci Ipsilanti lui Văcărescu fură următoarele : să meargă mai întîi la Timiş, unde va căuta să înduplece pe fiii săi să se întoarcă în ţară. Dacă nu va izbuti, atunci să meargă la Braşov întîi, şi apoi la Sibiu, şi la urmă, ca ultim refugiu, la Viena, pentru a vorbi cu cancelarul Kaunilz sau chiar la urma urmei, eu împăratul.

Văcărescu făcu întocmai. Pe beizadele, firește, nu le putu înduplеca. Eichholz îl trimise el însuși, cu multe scuze politicoase, la Sibiu. Acolo, guvernatorul orașului, von Preiss, îi spuse că von Bruckenthal e mai mare decît el. La rîndul său von Bruckenthal îl lăsă să înțeleagă că o fi el mai mare peste Transilvania dar că șeful statului e cancelarul von Kaunitz. „înțelesei", zice Văcărescu în amintirile sale, „că treaba ieșise din mîinile lor".

Şi în adevăr că de la început treaba ieşise din mîinile tuturor. Fiii lui Ipsilanti refugiindu-se în Austria nimeni nu putea să le refuze dreptul de azil. Generalii nu vor putea face nici o mişcare pînă nu le va veni poruncă de la centru

.Văcărescu rugă deci pe banul Dumitrachi Ghica, precum şi pe înaltele fețe bisericeşti, să binevoiască a se întoarce în țară, căci va merge el singur la Viena să vorbească cu împăratul.

La 27 decembrie 1781 plecase delegația din Bucureşti, la 30 ale lunii fusese la Braşov, la 5 ianuarie 1782 era la Sibiu şi la 16 se despărți în două, o parte luînd din nou drumul Bucureştilor (popii şi Ghica), cealaltă parte (Văcărescu) luînd calea Beciului, cum i se spunea pe atunci, pe ungureşte, Vienei.

Văcărescu plecă singur, numai cu un tovarăş trimis de vodă înadins la Sibiu, boierul grec paharnic Hurmu- zachi „şi cu toate că era o iarnă foarte grea, în opt zile am ajuns la Beciu", scria el.

A doua zi, la 25 ianuarie deci, Văcărescu fu primit de Kaunitz, „că era mare cancelar al curții". Acesta îl în- credință că s-au trimis porunci la toți generalii Ardealului pentru a îndemna pe beizadelele lui Ipsilanti să se întoarcă în țară.

„După ce făcui mulțumită cuviincioasă şi mă bucurai, căci înțelesei că au priceput nemții că nu era vreo taină deosebită la mijloc, întrebîndu-mă prințul Kaunitz cînd poftesc să am audiență la împăratul, eu, vrînd să-mi caut treaba cu temei, răspunsei că mă rog să fie îngăduială pînă va veni răspunsul din Ardeal pentru ca să vedem, şi de s-au întors beizadelele în Muntenia, la audiență să nu mai fac rugăciune împăratului, ci numai mulțumită, iar de nu s-au întors, atunci să-i fac şi rugăciune".

Vorbele acestea atît de înțelepte, umplură pe finul diplomat von Kaunitz de uimire. El, care cunoscuse de altfel dibăcia lui Grigore Vodă Ghica al Moldovei pe care-l privea însă ca un produs al şcolii greceşti, rămase uimit să vadă pe un „vlah" în stare să susție cu el o subțire conversație diplomatică.

Îi zise deci că :

„Dumneata ştii să-ți cauți treaba[11] — ceea ce era un neînchipuit compliment — şi luînd pe

Văcărescu de mînă ieşiră amîndoi în sala unde erau toţi ambasadorii curţilor adunaţi şi cele mai strălucite dame din Viena.

în această selectă societate vieneză de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, boierul nostru făcu cea mai plăcută impresie. îmbrăcat în haina Ini orientală, el stîrni, firește, înainte de toate, curiozitatea acestor oameni în pantaloni scurți și cu perucă blondă, și acestor „doamne" în umflatele lor crinoline, cu părul bulbucat în sus à la Marie-Antoinette, deasupra căruia puneau uneori, în loc de pălărie, o corabie în miniatură. Toată lumea aceasta — împopoţonată de fapt mult mai caraghios decît boierul român îmbrăcat în conteşul său încins cu-n brîu de mătase, pe deasupra căruia purta o blană de samur — se îngrămădi, fără nici o sfială, împrejurul spătarului Ena- ehiţă, pipăindu-i îmbrăcămintea şi făcîndu-i fel de fel de întrebări, „căci obişnuiesc europenii să arate la aceste o semplicitâ şi la oamenii acei ce-i văd întîi", tălmăceşte Văcărescu el însuşi în amintirile sale. Cu o naivitate care seamănă mai mult a falsă modestie, conu Enăchiţă des- lăinuieşte posterităţii că „pe mine, la această assemblée, mă descinseseră damele şi de brîu, pentru ca să-mi vadă şalul".

Văcărescu nu-şi pierdu cumpătul în adunarea aceasta aristocratică, găsind prilejul, prin dibăcia duhului său, să strălucească în salonul subţirilor vienezi, precum strălucise în cabinetul cancelarului. Şi anume în următoarea împrejurare : blana lui de samur stîrnind admiraţia tuturor, prinţul Kaunitz îi spuse : să-ţi arăt eu o blană de samur pe care mi-a dăruit-o moştenitorul Rusiei (Pa- vel) şi mă rog să mi-o preţuieşti. Ieşind din odaie, vanitosul oancelar al Austriei se întoarse în curînd cu blana împărătească şi, desfăcînd-o, o întinse pe un biliard.

„Eu înţelesei pentru ce mi-o arată", zise Văcărescu, „şi că scopul nu era preţuirea. Îi răspunsei cum că bla- nele de samur, nici eînd este

soare nici cînd este noapte nu se pot preţui bine ; această blană însă, socotindu-se locul de la care s-a dat şi locul la care s-a dat, nu are preţ, şi eu nu sînt destoinic ca s-o preţuiesc".

Cu astfel de vorbe Văcărescu cîştigă inima tuturor. Ambasadorul Spaniei îl pofti la balul ce urma să dea în seara următoare, iar în ziua d-apoi boierul român „heretisi cu bileturi" pe ambasadori, care îi răspunseră pe dată politeţea. îndeosebi de încîntat fu conu Enăchiţă de Monsieur de Breteuil. ambasadorul lui Ludovic al XVI-lea, fiindcă acesta îi făcu toate politeţile din lume, în nădejdea fireşte de a-i stoarce vreo taină cu privire la fuga beizadelelor lui Ipsilanti şi la războiul austro- turc, pe care Franţa îl credea de neînlăturat. Dar îl găsise francezul tocmai pe vulpoiul de Enăchiţă pentru a face astfel de destăinuiri diplomatice !

A doua zi, 26 ianuarie, tocmai cînd se pregătea Vă- cărescu să meargă să vadă pe vice-cancelarul conte Coblenz, îi veni de olac veste din Ţara Românească cum că Alexandru Vodă Ipsilanti fusese mazilit, că în locul lui numiseră turcii domn pe Nicolae Caradja, iar că el, Văcărescu, fusese însărcinat cu căimăcămia ţării. Noua lui slujbă cerea deci să se întoarcă cît mai în grabă la Bucureşti, lucru pe care totuşi nu-l putea face pînă nu şi-o fi împlinit însărcinarea la Viena. Merse deci pe dată la Coblenz, şi împreună cu acesta la cancelarul Kaunitz pentru a-i arăta lucrurile cum stau şi a cere ca atare să vadă pe împărat mai devreme poate decît s-ar fi cuvenit. Trei ceasuri mai tîrziu, Văcărescu primi de la marele şambelan al curţii înştiinţarea că împăratul i-a acordat audienţa pentru a doua zi la ceasul 10 dimineaţa.

în aceeaşi seară, spătarul Enăchiţă se cftisc la balul ambasadorului Spaniei, unde găsi o parte din cunoştinţele din saloanele lui Kaunitz, precum şi pe toţi cei mai mari boieri ai Vienei, pînă şi pe arhiducele Maximilian, fratele împăratului. D-l de Breteuil îl pofti la balul de la ambasada franceză, care urma să aibă loc peste 3 zile după obiceiul ce

au ei la carnavaluri, onoare pe care Văcărescu fu nevoit s-o decline, deoarece nădăjduia că la vremea aceea va fi părăsit capitala Austriei.

A doua zi, la 10 dimineaţa, el era la vestita Hofburg a Habsburgilor, pe care ne-o descrie el însuşi în culori destul de vii, arătîndu-ne curţile, scările şi saloanele ce trebuiră străbătute pînă să ajungă noul caimacan al Ţării Româneşti în faţa sacrosanctei sale majestăţi apostolice.

Iosif al II-lea, om simplu de altfel şi binevoitor, aştepta pe Văcărescu în picioare, în mijlocul odăii.

Acesta, cît de multă învăţătură o fi avut, n-avea de unde să cunoască obiceiurile ceremonialului curţilor occidentale, aşa încît o făcu de oaie, pe turceşte, aruncîndu-se la picioarele împăratului să-i sărute încălţămintea, cum ştia el că se obişnuieşte la seraiul Stambulului.

„Dar m-am pomenit deodată cu mina cesarului pe cap, zicîndu-mi că nu face trebuinţă de această ceremonie, şi mă ridică. Vrînd numai atunci să-i sărut mîna, el a tras-o, şi, fiindcă mă cunoştea de cînd mă văzuse la 1773 la Braşov, îndată mi-a zis : «Signor Văcărescule, dumneata în Viena cum. a fost cu putinţă a veni, aflîndu-te şi consilier a Principatului ?»"

Din toată istoria neamului nostru, trei răspunsuri ar putea să rămînă scrise cu litere de aur în vreo carte transcendentă care cine ştie cine va putea-o scrie — distanţate toate cu cîte un veac una de alta ; răspunsul logofătului Tăutu făcut marelui vizir în anul 1505, al lui Miron Costin sultanului Mahomed al IV-lea în 1672 [28] şi al Văcărescului lui Iosif al II-lea, în 1782.

„Sfinte împărate", a zis acesta, „un voievod plin de întristare şi o ţară plină de jale mi-au dat lăcrimele lor în pumni, rugîndu-mă să le aduc şi să le vărs la picioarele măriei tale, şi să pot astfel deşerta din comorile cele nodeşertate ale milostivirii tale o îndurare nemaiauzită !"

Este aceasta eloquenţă,.sau nu este ?

Dar pornit pe calea artei lui Demostene, marele nostru Văcărescu nu se mai opri. Cînd, după mai multe întrebări şi răspunsuri, împăratul zise spătarului Enă- chiţă : „De-i voi sili pe generali să trimită pe fiii lui Ipsilanti peste graniţă, ating azilul împărăţiei". Văcărescu, înflăcrat, făcu fiului Mariei-Thereza o învăţătură de drept internaţional public spunîndu-i că „azilul se cuvine a-l dobîndi cei ce dosesc de la primejdie şi pieire — atunci, da, se cunoaşte cinstea şi canoanele azilului — dar cînd doseşte cineva de la bine pentru a petrece rău, şi mai vîrtos pentru a pricinui şi altora rău, din neştiinţă chiar şi din copilărie, apoi tocmai de nu se întoarce silit, atunci se ating canoanele azilului..."

„Iar împăratul mi-a zis : Bravo !"

Vorbele românului nostru mişcară atît de a.dînc pe împăratul sacrului imperiu roman, rege al Boemiei şi Ungariei, arhiduce al Austriei, duce al Stiriei, Carintiei, Steiermarcului şi celelalte, încît :

„Deodată, punîndu-şi mîna pe piept, mi-a zis : îţi făgăduiesc pe cuvîntul meu de împărat că nici în ţările mele şi nici în slujba mea nu-i voi ţine pe băieţii aceştia, ci-i voi întoarce numaidecît în Turcia; numai trebuie să-i aduc întîi aici ca să vorbesc cu ei... Şi te mulţumeşti cu aceasta ?"

Văcărescu îngenunche în faţa împăratului, spunîndu-i că fapta lui „este plină de iubire de omenire".

Şi a doua zi plecă.

Cu paşapoarte anume, prin Timişoara, Mehadia şi Cra- iova, caimacanul Ţării Româneşti se întoarse la Bucureşti.

în timpul acesta, după cum am văzut, Ipsilanti fusese mazilit. Dar se pare că înalta Poartă înţelesese cum că fuga beizadelelor nu fusese pusă la cale de tatăl lor. Rechemarea acestuia fiind numai o urmare a stăruitoarelor sale cereri, Alexandru Vodă nu pierdu încrederea

potentaților turci, care-l învoiră să rămîie la Bucureşti cu doamna şi cu soacră-sa, pînă la sosirea noului domn Ni- colae Caradja. Poarta poruncind ca el să fie tratat cu toată cinstea „als wäre er noch wirklicher Fürst" (Herbert către Kaunitz). Ipsilanti, în loc să meargă la o mănăstire, cum era obiceiul în astfel de cazuri,- rămase la curtea nouă unde-l serveau vechii săi paznici, care deşi intraseră în slujba noului domn, totuşi erau devotaţi celui vechi.

De altfel, Ipsilanti şi Caradja erau prieteni, şi ei rămaseră în cele mai bune legături, corespunzînd împreună pentru nevoile ţării, căci noul domn nu putea veni la Bucureşti pînă nu i se va face investitura, iar domnul cel vechi nu voia să meargă la Constantinopol, pînă nu va şti hotărît care va fi soarta fiilor săi. Abia pe la începutul lui februarie sosi Văcărescu de la Viena cu răspunsul împăratului, punînd în sfîrşit un balsam pe rana inimii lui de tată şi puţină rînduială în mintea sa de om care-şi pierduse cumpătul. Adunîndu-.şi acum gîndurile şi mai sfătuindu-se cu Văcărescu, care se arătase destoinic la toate trebile, Vodă Alexandru găsi că, deoarece are cuvîntul lui Iosif împăratul cum că beizadelele sale îi vor fi înapoiate, corespondenţa care urma de zor între ambasadorul Austriei la Poartă (Herbert) şi cancelarul
Kaunitz nu mai are nici un rost şi nu-i poate fi lui decît dăunătoare. Acest Herbert, în rîvna lui de a fi de folos lui Ipsilanti, striea toată treaba încunoştiinţînd mereu Poarta de demersurile ce le făcea la Viena pentru înapoierea fiilor lui Ipsilanti, lucru de care se foloseau duşmanii acestuia pentru a arăta vizirului ce bune şi strînse legături sînt între fostul voievod al Munteniei şi împărăţia austriacă. Pentru a preîntîmpina noul pericol care-l ameninţa, Ipsilanti se hotărî să plece la Constantinopol. Lă- sîndu-şi visătoarea-i nevastă şi buclucaşa-i soacră la Bucureşti — care urmară a locui la curte — el plecă în ultimele zile ale lui

februarie spre Ţarigrad, unde ajunse la 10 martie 1782. Acolo, trase în gazdă întîi la maică-sa Smaranda, trimiţînd îndată pe ginere-său Alecu Mano la Poartă pentru a vesti autorităţile despre sosirea sa şi a cere învoirea de a se muta în propria sa casă de la Curu-Cişme. Măsurile acestea de pază pe care le lua însemnau că Ipsilanti nu era de loc liniştit asupra soartei sale, căci turcii aceştia erau deseori cu zîmbetul pe buze cînd voiau să atragă în cursă pe acei meniţi să li se rostogolească capul de pe umeri. Dar de data aceasta nu ora cazul. Vizirul urmă a arăta încredere lui Ipsilanti, şi-i învoi mutarea în casa lui, lăsîndu-l chiar să se întîlnească în voie cu Nicolae Caradja, pentru a pune amîndoi la cale ce vor crede de cuviinţă în vederea viitoarei administraţii a „veleatului" pe care noul voievod urma să-l ia în curînd în primire. La 18 martie, Caradja primi în sfîrşit învestitura şi la 25 părăsi Ţarigradul. Ipsilanti rămase singur acolo, în aşteptarea fiilor săi, pe urma cărora trimisese în Austria pe chirurgul Mazaret şi pe abatele Gellhorn, pentru a-i hotărî să se întoarcă în sfîrşit acasă, căci îi venise la ureche zvonul că au de gînd acuma să se mai plimbe prin Franţa şi prin Italia înainte de „ri- tornare nelle sue braccia".

„Aceste vin toate numai de la încăpăţînarea lui Dumitru", ar fi-spus, supărat, neräbdătorul tată.

Şi în adevăr, lucrurile se petrecură astfel :

După plecarea lui Văcărescu din Viena, Kaunitz scrisese lui Eichholz să trimită cît mai curînd pe fiii lui Ipsilanti în capitală, căci împăratul vrea să le vorbească. Ce s-o fi petrecut în sufletul acestor copii, documentele nu ne spun. Ei o fi crezut că, în sfîrşit „lovitura a reuşit". Dar împăratul îi primi ca pe nişte băieţi bine crescuţi sfătuindu-i, ceea ce era, firește, o poruncă, să se întoarcă pe dată acasă la părinţi, căci nu li se va face nici o neplăcere şi nici. o dojană. Făgăduiala aceasta o storsese împăratul de la Ipsilanti prin ambasadorul său la Stambul.

Totuşi, la rugămintea beizadelelor de a li se învoi măcar o scurtă călătorie prin Franţa şi Italia, Iosif al Il-lea, care pare a fi fost un om bun şi înţelegător, le răspunse că în Franţa nu vor putea merge, dar că în drumul lor spre casă le este îngăduit a trece prin Italia.

Iată deci o părticică din dorinţa lor înfăptuită. Ei părăsiră Viena la 29 februarie şi, prin Semlin şi Belgrad, merseră să se plimbe două luni în ţara viisurilor, întovărăşiţi fiind numai de Mazaret, de Gellhorn şi de cele două credincioase slugi dîn Braşov, care nu-i părăsiseră nici o zi în timpul acestor lungi întîmplări.

Abia la 8 mai sosiră „fiii risipitori" acasă, la Curu- Cişme, pe Bosfor. Îi aşteptau acolo nu numai Vodă Alexandru, dar şi mama Ecaterina, precum şi bunica Sultana, sosite şi ele de la Bucureşti pentru a-şi revedea odoarele. Or fi tăiat ei sau nu viţelul cel gras, nu ne mai spune nimeni. Dar pentru a-şi ţine cuvîntul dat prin Herbert împăratului, Alexandru Ipsilanti nu făcu fiilor săi do- jane nici neplăceri, acoperind totul cu o veşnică uitare — con un eterno oblio — după cum singur scrisese generalului von Preiss.

Constantin Ipsilanti, fiul cel mai mare, băiatul bălai cu faţa lunguiaţă, se însură cîţiva ani mai tîrziu cu Ra- liţa.Callimaki, făcînd astfel totuşi voia bunicăi, care, după cum se vede, nu s-a dat bătută. Dumitru, fratele mai mic, cel oacheş şi rotund la faţă, senzualul, încăpăţînatul, muri în curînd de nu se ştie de ce năpraznică boală, iar Raliţa Mano, sora lor, va avea şi ea un groaznic sfîrşit, pe care-l vom arăta mai la vale.Deocamdată însă, viaţa lui Vodă Alexandru şi a doamnei Ecaterina erau încă departe de sfîrşit. Fostul voievod al Munteniei, scăpat cu bine din toată încurcătura trecută, începu să se gîndească la redobîndirea scaunului pierdut. De vreme ce păstrase încrederea înaltei Porţi, iar bani avea îndeajuns pentru a putea lupta împotriva duş- manilor săi, se puse omul pe treabă. Mai avea de

altfel şi sprijinul Austriei, cu care rămăsese în cele mai prietenoase legături, şi căreia chiar a datorat de fapt a doua sa numire ca voievod, trei ani jumătate abia după mazilirea sa din scaunul Munteniei. în toamna anului 1786 el fu trimis domn la Iaşi, după stăruinţa nemţilor.

Numirea aceasta poate pare ciudată, dar îşi are tălmăcirea ei. Poarta era în ajunul unui război cu Austria — război care se pregătea de 5 ani, dar care încă nu izbucnise. Ea ar fi dorit însă numaidecît să-l înlăture fiindcă simţea că o alianţă a lui Iosif al Il-lea cu Rusia împotriva ei ar fi putut să-i fie fatală. Ca atare, ea încuviinţa toate cererile austriecilor, doar îi va îmbuna, înlăturînd astfel sau- cel puţin amînînd izbucnirea războiului. Şi astfel, cînd ambasadorul Herbert von Rath- keal ceru vizirului ca Alexandru Ipsilanti să fie trimis domn în Moldova, acesta se grăbi să-i încuviinţeze cererea.

înainte de-a pleca la Iaşi, domnul Moldovei avu cu acest ambasador o convorbire de două ceasuri, care păru suspcctă întregului corp diplomatic din Constantinopol, dar pe care numai turcii n-o băgară în seamă.

Ajuns la Iaşi, înţelegerile lui Ipsilanti cu nemţii se vădiră pe dată, căci, primind poruncă să trimită salahori pcntrjj repararea întăriturilor de la Occacov, el nu găsi lucrători în ţară... Şi aşa mai departe ; toate le făcea de- a-ndoaselea, împotriva intereselor turceşti. Şi, în sfîrşit, cînd izbucni războiul, în primăvara lui 1788 şi austriecii intrară în Moldova, Ipsilanti fu prins la Iaşi de trupele imperiale.

Banul Constantin Caradja, care era foarte bun prieten cu Ipsilanti, vorbeşte el însuşi în ***Efemeridele*** sale „de aşa zisa prinsoare la austrieci a prea înaltului domn Alexandru Vodă", ceea ce constituie dovada că el în adevăr s-a predat de bună voie în mîinile nemţilor. Dar rămîne neînţeles cum de-a putut face lucrul

acesta, cînd toată familia lui se afla la Constantinopol, în ghearele turcilor.

De altfel, baronul Metzburg, fostul consul austriac din Bucureşti, se afla la Cernăuţi în luna aprilie, cînd sosi Ipsilanti acolo, întovărăşit de un corp de husari. Dintr-un raport de-al acestuia către cancelarul Kaunitz (30 aprilie 1788), aflăm că Ipsilanti era foarte trist şi abătut. Seara, fugarul domn luă masa cu prinţul de Coburg, generalisimul armatelor imperiale, şi „după peşte, dînd sfaturi asupra felului cum s-ar putea cuceri Hotinul, ceru să nu fie trimis la Lemberg, după cum era dispoziţia, ci mai curînd la Nişniow, o localitate la două ceasuri de Stanis- lau, unde era un castel în care dorea să se odihnească... Apoi începu să plîngă... şi plînse ceasuri întregi, gîndindu-se la nevasta şi la. cppiii lui, care ar putea cădea prada răzbunării Porţii".

Teama lui Ipsilanti era îndreptăţită.

La 1 mai 1788 autorităţile Stambulului pecetluiră casa trădătorului voievod de la Cure-Cişme, ridicînd din ea pe doamnă Ecaterina şi pe fiul ei Constantin.

Acesta din urmă, însurat abia de doi ani cu micuţa Ralu Callimaki, se întorcea tocmai de la înmormântarea nevestei, care murise,

sărmana, la 14 ani, îri facere. Considerente de felul acesta însă nu aveau turcii. E^îzade Constantin fu ridicat pe sus şi, împreună cu maică-sa, fu dus în închisoarea Bostangiilor, care trecea drept cea mai îngrozitoare din Starnbul. I se spunea „Cuptorul"., fiindcă se măcina acolo şi pîinea, care se zice că era

amestecată uneori cu ciolanele şi carnea omenească a condam-naţilor

.închiderea unei femei era la Constantinopol un lucru cu totul neobişnuit, căci turcii îndeobşte nu se atingeau de ele. Dar mai ales atunci închiderea doamnei Ecaterina la cuptorul Bostangiilor făcu la Stambul o nemaipomenită vîlvă. Costache Vodă Moruzi, fratele doamnei, în-tors de curînd dintr-un lung şi dureros surghiun, mai fiind şi bolnav de inimă, muri pe loc cînd auzi această veste. Dar durerile ghiaurilor nu muiau niciodată inima turcilor, odată ce se aprinsese în sufletul lor flacăra mî- niei. Doamna Ecaterina, blinda visătoare de la Sfîntul Elefterie, soţia voievodului Alexandru şi fata ighemoni- coasei Sultana, zăcu mai bine de-o săptămînă printre hoţii şi criminalii -cuptorului, silită fiind să asiste la schingiuirea fiului ei, pe care în elipeie acelea mai bine ar fi dorit, biata femeie, să-l ştie plecat pentru totdeauna sub cerul veselei Italii. Beizadea Constantin, torturat în numeroase rmduri, fu silit să mărturisească o parte din averea tatălui său (bani depuşi pe la diferite bănci, la Stambul, la Viena, la Amsterdam).

Doamna Ecaterina fu scoasă în curînd de la Bostangi, îngăduindu-i-se întoarcerea în casa ei la Curii-Cîşme. Dar fiul Constantin — precum şi ginerele Alexandru Mano — rămaseră acolo pînă la 30 august, patru luni ue zile, cînd turcii se hotărîră a le da drumul în urma unei garanţii constituită de prieteni de vază ai casei, printre care se aflau cronicarul Athanasie Comnen-Ip- silanti şi foarte bătrînul fost voievod Constantin Mavro- cordat.

Războiul **austro**-ruso-turc, care ţinuse patru ani, se isprăvi în 1792 prin pacea de la Iaşi. Turcii, ca în toate războaiele din urmă, ieşiră învinşi — deşi nu zdrobiţi după cum ar fi dorit duşmanii lor — şi printre condiţiile păcii se stipulase, firește, restituirea tuturor prizonierilor, cerîndu-li-se şi o garanţie deosebită cu privire la Alexandru Ipsilanti, trebuind Poarta să asigure pe împăratul Austriei că întoarcerea acestuia la căminul său nu-i va pricinui nici un neajuns. Dar nu era nevoie de atari precauţiuni. După cum ştim, turcii se aprindeau uşor la mînie, dar repede se potoleau. Ipsilanti se putu întoarce liniştit acasă, regăsindu-şi nevasta îmbătrînită, fiul cam stîlcit, soacra moartă, averea ciopîrţită — dar, în sfîrşit, era acasă la el, unde, dacă ar fi fost mai cuminte, şi-ar fi putut duce bătrîneţele în pace. Dar fanarioţii aceştia parcă erau nişte cîini cu tigaia de coadă — un veşnic neastîmpăr îi biciuia de cînd se năşteau pînă mureau.

Aşadar, abia sosit la căminul său, fostul voievod Alexandru se puse pe lucru pentru a recăpăta domnia uneia din ţările noastre. Avea de data aceasta şi un puternic cuvînt care-i mîna dorinţa. în timpul lipsei sale de acasă averea lui, sechestrată în mare parte de turci, se împuţinase atît de mult încît rămăsese aproape om sărac. Îi trebuiau deci bani, şi de unde să-i ia dacă nu din casa de fier a fanarioţilor : Muntenia şi Moldova. Cit- despre turci, numirea lui Ipsilanti. după experienţa trecută, ca domn pentru a treia dată în ţările noastre, nu poate mira. Scaunele româneşti erau supuse la un ici de mezat : cine dădea mai mult, acela îl avea. Ipsilanti dete, sau mai bine zis făgăduise, mai mult decît rivalii săi, şi astfel căpătă, în vara anului 1796, domnia Ţării Româneşti.

Bătrînul domn, cel „alb ca oaia", sosi în Bucureştiul acela, unde înainte vremuri fusese atît de iubit; sosi bolnav, amărît, hrăpăreţ, dornic de a strînge aur. Nici reformele, nici legiuirea, nici

şcoala, nici administraţia, nimic, nu-l mai încălzea. „El stoarse bani ca un moşneag cu inima împietrită, care nu mai asculta nici de plînsetele văduvei, nici de lacrimile orfanului şi devenise un adevărat bici peste ţara peste care altădată încercase să verse un balsam tămăduitor". Domnia lui fu scurtă (abia un an) căci, din pricina tulburărilor lui Pasvantoglu, Poarta fu nevoită să-l înlocuiască cu un domn mai tînăr şi mai energic, trimiţînd în locul lui pe nenorocitul de Constantin Hangcrli. Dar cele 15 luni de domnie ajunseră lui Ipsilanti pentru a-şi umple iar casa cu bani. El se întoarce la Ţarigrad, în toamna anului 1797, obosit de măriri şi dornic de linişte. Dar nu e nici viaţa, îndeobşte, cum o doreşte omul, şi mai ales nu a fanarioţilor, a căror raţiune de-a fi era un perpetuum mobile în care se angrenau de la părinte la fecior.

Capitolul XL DOAMNELE LI I CONSTANTIN

VODĂ

entru a ajunge la sfîr.șitul lui Vodă Alexandru, vom urmări deocamdată viața și domniile fiului său Constantin.

Zburdalnicul tînăr din 1781 se întoarse, în mai 1782, pocăit acasă. Patru ani mai tîrziu, el se însură cu micuța Ralu Calli- maki, făcînd astfel, totuși, voia bunicii. Am văzut cum, după mai puțin de doi ani de căsnicie, nevasta lui muri la vîrsla de 14 ani, în facere. Am arătat de asemenea (fi abia întors de la înmormîntarea nevestei, beizadea Constantin fu ridicat de acasă și dus, împreună cu mai- c-ă-sa Ecaterina și cu cumnatul Alexandru Mano. la închisoarea Bostangiilor pentru a ispăși trădarea tatălui său, care se predase austriecilor. Ieșit "de acolo după patru luni, stîlcit în bătăi și sărac lipit pămîntului. el așteptă cu nerăbdare terminarea războiului pentru a-și revedea părintele, care, bătrîn dar chibzuit, ar fi fost singur în slarc să-și sco&tă familia din greutățile în care o băgase. Să nu uităm, că, în~ 1788. Constantin Ipsilanti avea abia 26 de ani.

Se trecură însă încă patru ani .pînă la încheierea păcii de la Iaşi şi pînă la întoarcerea lui Alexandru Vodă la Constantinopol. În timpul acesta, beizadea Constantin.
care în chestiuni sexuale rămăsese veşnic nerăbdător, se însură din nou. Cum ajunse el, în Ţarigrad, să ia pe o româncă din Bucureştii cei ocupaţi de armatele prinţului de Coburg, nu putem şti. Fapt e că se căsători a doua oară cu Safta Văcărescu, fiica agăi Constantin şi a Saftei Creţulescu.

Femeia aceasta, oacheşă — foarte frumoasă — cu stufoase sprincene împreunate, cu ochi strălucitori, nasul drept şi frumos, gura... potrivită (ca să întrebuinţăm jargonul paşapoartelor), trebuie să fi fost, la vîrsta cînd s-a măritat, încîntătoare. Dar fata Văcărescului, fie că n-a plăcut contemporanilor ei, fie că n-a avut noroc faţă de posteritate a rămas în istorie o figură ştearsă. Abia tîr- ziu, văduvă fiind, vorbesc documentele de ea cu prilejul unui lung şi încîlcit proces pe care fu nevoită a-l duce cu nepoţii bărbatului ei, feciorii domniţei Raluca Manu.

În 1792 Alexandru Ipsilanti se întoarse la Therapia, avînd asigurarea sultanului dată învingătorului său, împăratul Iosif al II-lea, că nu i se va face nici un neajuns din pricina ,trădării sale [29]". După cum am văzut, domnul, sărăcit, avea nevoie de bani. El făgădui însemnate comori potentaţilor turci, dacă-l vor numi voievod' al Ţării Româneşti, ceea ce, fără prea multă tărăgăneală, se şi înfăptui în anul 1796. Pe cînd plecă Vodă Alexandru la Bucureşti, fiul său

Constantin investi la Stambul însemnatul post de mare dragoman al Porţii otomane.

Din ziua aceea — el avea 34 de ani — începu cariera politică a fostului fugar peste graniţele Ardealului. Dar precum tatăl său, ca tînăr dragoman, se împrietenise, în relaţiile sale zilnice, cu ambasadorul Austriei, astfel beizadea Constantin îşi întări — nu se poate şti de ce şi cum — legăturile cu ambasadorii Marii Britanii şi Rusiei. Politica lui fu cu totul alta decît a tatălui său, ceea ce, faţă de felul cum fusese primit la Viena de Iosif al II-lea, ar fi de mirare, dacă n-am cugeta că, în genere, în viaţă, şi îndeosebi la fanarioţi, interesul predomină.

În 1798 — Vodă Alexandru era acum din nou mazil — Napoleon intra în Egipt. Ce căuta acolo aventurierul acesta ? Voia micul corsican să se măsoare cu împărăţiile otomanilor ~şi ale moscoviţilor ? Beizadea Constantin, mare dragoman al Porţii, se revoltă. Şi cuteză, oricît de ciudat ni s-ar pare lucru acesta, totuşi cuteză să înfrunte nu pe Napoleon, dar pe Bonaparte. Dacă uneltirile lui vor reuşi, va fi om odată pentru totdeauna. Şi astfel, el deveni promotorul alianţei Turciei, Angliei şi Rusiei împotriva Franţei. Da, el, Constantin Ipsilanti, fostul tînăr bălai cu faţa lunguiaţă (purta acum barbă), fostul chefliu din Bucureşti, fostul călător din Italia !

Ca răsplată a uneltirilor sale, el obţinu, în 1799, domnia principatului Moldovei — domnie scurtă, neînsemnată, dar domnie. În anul 1800 colonelul polon Grăbinsky, tre- cînd prin Iaşi, trebui să audă din gura **Voievodului** următoarea mărturisire : ,,Avînd în vedere poziţia în care se **află** Poarta, ea ascultă mai mult de poruncile ambasadorilor din Petersburg, decît de firmanele sultanului... şi ca atare, sînt omul ţarului, nu **al** padişahului !".

Totuşi, în curînd, în 1801, acea păcătoasă de Poartă făcu să simtă pe Ipsilanti că tot dînsa era, pînă atunci cel puţin, stăpîna domnilor din

principatele române, des- tituindu-l din „funcţia sa" şi numind în locu-i, pentru o domnie şi mai efemeră, pe Alexandru Suţu.

Întors la Constantinopol, casa lui Vodă Constantin se prefăcu în locul de întîlnire al tuturor agenţilor politicii moscovite. Ca întotdeauna — adică de la o vreme încoace numai, de la începutul declinului imperiului otoman — urla diplomaţia de faptul acesta, numai turcul nu vedea, nu ştia nimic. Un an mai tîrziu deci, în 1802, în urma fugii lui Suţu în Ardeal — Constantin Ipsilanti fu numit din nou domn, de data aceasta în Ţara Românească, apanajul părintelui său şi patria doamnei Safta.Bucureştenii veniră grămadă la Giurgiu ca să-l primească, nu numai boierii, ci şi negustorimea, popimea, prostimea. Ei uitaseră scurta domnie din urmă a tatălui acestuia, rămînîndu-le în amintire cea.de acum 20 de ani, cînd se arătase Alexandru Ipsilanti un bun voievod cum nu mai avusese ţara de mult. În afară de aceasta, zburdalnica beizadea cu chefurile sale, cu fuga-i peste graniţă, le fusese simpatică — şi cum li se întorcea acuma ca domn, avînd şi de nevastă pe-o bucureşteancă de-a lor, ei veniră cu toţii întru întîmpinarea sa pentru a-i ura bun sosit în ţară.

Pe drum, între Giurgiu şi Bucureşti, vodă se opri cu tot alaiul de care era înconjurat la biserica din satul Radvanii, pentru a aduce laudă lui dumnezeu şi mulţumită că-l învrednicise cu domnia ţării. Era în ziua sfintei Paraschiva, la 14 octombrie 1802. Şi pe cînd stătea lumea îngenuncheată în faţa altarului, deodată începu să se clatine pămîntul, să pîrîie pereţii, să cadă icoanele, să vîjîie văzduhul, să se arate semne de parcă ar fi sfîrşitul lumii. Fugiră toţi, cu domnul în frunte, din biserică, şi ajungînd la Bucureşti găsiră acolo turle dărîmate, case năruite, şi curtea nouă crăpată, şi curtea veche prefăcută într-un morman de ruine.

Domnul trebui să-şi ia reşedinţa la mînăstirea Văcăreşti. Iar poporul se închina, zicînd : Unde, doamne, ne va duce domnia aceasta ?

Un singur lucru frumos făcu Constantin Ipsilanti în domnia lui de 4 ani. Pentru a se împotrivi cetelor lui Pasvantoglu, care de 10 ani nu se mai linişteau şi care ameninţau acuma să năvălească în Bucureşti, domnul strînse o oştire de 8 000 de oameni, alcătuită din strănepoţii pandurilor de peste Olt (pe care-i desfiinţase Constantin Vodă Mavrocordat), din ţărani aduşi de pe la munte şi din Moldova, şi din tineri negustori din capitală, pe care-i îmbrăcă în haine căzăceşti pentru a înspăi- mînta pe pasvangii, mai dornici de pradă decît de luptă. Stratagema prinse. Fiorosul Pasvantoglu, crezînd că Ipsilanti a chemat în ajutorul său pe cazacii de peste Nistru, şi-a făcut frumos calea întoarsă, trecînd Dunărea pe la Bechet.[30]

Constantin Vodă prinse dragoste de noua lui micuţă oştire. El ar fi vrut s-o poată avea oricînd la îndemînă, s-o „permanentizeze". Dar turcul se burzului. Îi trimise răspuns să-şi slobozească ostaşii la vatră, căci un Vlah- bei are, pentru nevoile sale, armata musulmană la dispoziţia lui.

Din punctul ei de vedere, Poarta avea dreptate. Oştirea lui Ipsilanti nu-i putea fi de folos decît pentru a **spori** pe cea rusească, în caz de război. De data aceasta, turcii pricepură şiretlicul grecului şi-l împiedicară să-şi pună planul în aplicare. Dar ceea ce nu puteră face ei, este de-a împiedeca inima lui Ipsilanti de-a bate altfel. Cit despre politica sa faţă de Franţa, ea era exasperantă, cînd nu era ridicolă. Ipsilanti ţinea agenţi secreţi diplomatici în toate capitalele Europei şi veştile pe care le trimitea el la Poartă despre războaiele lui Napoleon — veşti pe care turcii le credeau, căci izvoarele lor de informaţie erau deseori numai domnii ţărilor noastre — erau cu totul denaturate. Pînă şi victoria lui Napoleon la

Auster li tz, care băgase Europa în sperieţi, se transformase, în ochii Turciei, prin canalul lui Ipsilanti, într-o neînsemnată luptă de cîteva unităţi.

Voievodul Munteniei ţinea la curtea lui pe un aventurier de nu se ştie ce naţie, probabil italian, dar care-şi zicea francez şi purta pomposul nume de Conte Luce de Gaspari de Belleval. Acesta ajunsese a fi „ministrul departamentului treburilor străine" al lui Ipsilanti, cel care-i redacta notele diplomatice şi falsifica ştirile ce se trimiteau de la Bucureşti la Stambul. împreună cu institutorul c opiilor lui Ipsilanti, un emigrant regalist francez, marchizul Beaupoil de Saint-Aulaire, falsul conte de Belleval conspira împotriva lui Napoleon. Domnii aceştia, care în convorbirile lor nu se mai scoteau din „monsieur le comte" şi „monsieur le marquis" — credeau că cu ajutorul lui Ipsilanti vor răsturna pe Bonaparte. (Ceea ce nu împiedică pe Belleval să ceară din Frankfurt, unde se afla în 1807, ruinat şi sărac, un serviciu la ambasada franceză din Constantinopol, pe care Napoleon, firește, i-l refuză).

Nu trebuie totuşi uitat că, înainte de toate, Constantin Vodă era fanariot. Ca şi Moruzi al Moldovei, el căuta să mascheze simpatiile

sale pentru moscoviţi
prin- tr-o politeţe
uneori exagerată faţă
de consulul Franţei şi
prin dovezi de
prietenie făcute prin
vorbă şi prin scris
ambasadorilor francezi
în trecere prin ţările
noastre. Scrisorile
acestea deveniră chiar
umilitoare cînd, vîntul
politicii schimbîndu-se,
sultanul se alic din nou
cu Na

-Doamna Safta, născută Văcărescu, sofia lui Constantin Ipsi- lanli, domnul Moldovei şi al Ţării Româneşti 1799 —1801 ; 1802—1806. -

poleon. Ipsilanti trimise atunci o misivă generalului Brune, ambasadorul lui Bonaparte la Poartă, prin care-l ruga să nu dea ascultare duşmanilor săi, care vor să-l înfăţişeze drept un neprieten al Franţei.

„11 n'est pas jusqu'au Prince Ipsilanti de Valachie", scrie Brune la Quai d'Orssay, „dont la petite cour est un foyer de calomnies et d'intrigues, qui malgré les deux émigrés Belleval et Beaupoil, colporteurs des libelles de Londres, n'ait cru devoir m'écrire pour me dire aussi qu'il craignait qu'on ne m'eut donné des préventions".

Acest general Brune fu în curînd înlocuit cu generalul Sebastiani, care trecînd prin ţările dunărene — deşi primit într-un chip strălucit şi de Moruzi şi de Ipsilanti — simţi încă mai bine decît predecesorul său cît de plecaţi ruşilor erau amîndoi voievozii români.

Ajuns la Constantinopol, Sebastiani lucră din răsputeri pentru a hotărî Poarta să mazilească pe amîndoi voievozii din scaunele lor. Lupta aceasta o dădu de altfel nu „sans arrière pensé". Căci dacă ar fi izbutit aceasta ar fi însemnat o rupere a tratatelor Porţii cu Rusia, faţă de care-şi luase angajamentul să nu revoce pe voievozii ţărilor dunărene înainte de 7 ani, fără consimţămîntul curţii din Petersburg. Dar Sebastiani tocmai acolo bătea, la un război ruso-turc, de care Napoleon avea nevoie pentru a cădea apoi, pe la nord, în spatele ţarului, care nu-i recunoscuse titlul de împărat.

Poarta căzu în cursă. În vara anului 1806 ea mazili atît pe Constantin Ipsilanti, cît şi pe Alexandru Moruzi. Pentru cel dintîi cel puţin, porunca era să fie adus în lanţuri la Stambul, unde urma să i se taie capul.

Dar, bătrîn cum era, fostul voievod Alexandru Ipsilanti, din fundul Therapiei lui veghea asupra vieţii fiului său. Cum află că a plecat un capugiu în Muntenia — şi în ce scop — el trimise pe un om de încredere să înştiinţeze pe vodă de pericolul care-l ameninţa. Curierul acesta omorî 6 cai, şi în trei zile fu la Bucureşti. Joi, 16 august, la ceasul şapte dimineaţa, intra în ograda curţii domneşti, iar la ceasul 9 şi jumătate vodă ieşea din ea, cu cîţiva boieri credincioşi, întovărăşit de slujitori mulţi şi cu două tunuri pentru paza lui „prefăcîndu-se a merge la Afumaţi" (una din moşiile sale). Dar, în toată graba, el luă drumul Braşovului... ca altădată, cînd avea 19 ani şi se dusese să cutreiere lumea şi să scape de bătăile tatălui său, cel care acum îi scăpa viaţa.

Sîmbătă noaptea, la 18 ale lunii, el sosi la Braşov, de unde după puţine zile, trimise „după familia sa", nevasta, nouă copii, alte rude, o curte întreagă. Împreunîndu-se cu toţii acolo, porniră apoi drept în Rusia.

Capugiul sultanului, cel însărcinat cu aducerea domnului la Constantinopol, sosi în Bucureşti abia după plecarea lui vodă şi chiar a doamnei Safta. Furia celor din Stambul fu nemaipomenită. Casa voievodului din Therapia fu pecetluită, averea inventariată şi confiscată. Deocamdată atît.

în timpul acesta însă, dorinţele lui Sebastiani se în- făptuiau de minune, căci Rusia, furioasă de flagranta nerespectare a tratatelor prin mazilirea domnilor din principate, ameninţa Poarta cu războiul. Abia atunci se dezmeticiră potentaţii Stambului. Iar război ? La asta nu se gîndiseră ! Şi, bătînd din palme, recHfemară pe cei doi voievozi (Suţu şi Callimaki) pe care abia îi numiseră în locul celor maziliţi, dînd noi iirmane de reînnoire a domniilor lui Alexandru Moruzi şi Constantin Ipsilanti. Ei credeau că în chipul acesta vor potoli mînia moscoviţilor.

Un boier al vremii, vornicul Mihalachi Mano, înseamnă într-un fel de amintiri ce scria pe greceşte : „1806, octombrie 10, miercuri, în timp de noapte, a sosit în Bucureşti preafericita veste că la 4 a lunii a fost numit din nou domn şi stăpînitor a toată Ungro-Valahia preaînălţatul şi preamilostivul nostru domn Constantin Vodă Ipsilanti — pe care dumnezeu să-l ţină întru mulţi ani — în locul domnului Alexandru Suţu... iar în ziua de sîmbătă a venit serdarul Mihai din Constantinopol la mitropolie cu frumoasele veşti ale acestei fericite domnii, ***aducînd scrisori către boieri de la preaînălţatul domn Alexandru Vodă Ipsilanti, bătrînul tată al domnului nostru,*** şi a doua zi, duminică, a pornit serdarul la Cameniţa, cu această veste către domnul nostru Constantin Voievod".

Aşadar, acolo la Therapia, bătrînul Vodă Alexandru nu avea astîmpăr, om de 70 de ani ce era. Soarta fiului său îl îngrijora sau îl bucura, acum ca şi un sfert de veac mai în urmă.

Constantin Ipsilanti se întoarse în ţară rămînînd o vreme la Focşani, intrînd în Bucureşti abia la 15 decembrie, plecînd din nou de acolo după cinci luni, în mai 1807, revenind în capitală (de la Rîmnic) la 27 iulie, şi iarăşi părăsind Bucureştii, la 16 august, pentru a merge în Moldova, unde rămîne pînă la 1 mărie 1808 „cînd", zice acelaşi Mihai Mano în însemnările sale, „s-a sfîr- şit stăpînirea domnului Constantin Ipsilanti, fiind numit guvernator al ţării generalul Kuşnicoff, în divan".

Ce erau toate drumurile acestea ale hărţuitului voievod ?

Era războiul.

Ruşii nu se mulţumiseră cu reînnoirea domniilor lui Moruzi şi Ipsilanti. Pentru a face o nouă călcare a tratatelor cu neputinţă, ei declaraseră Porţii mult temutul război, iar vodă Ipsilanti urma pas cu pas armatele ţarului, stînd la

Bucureşti cînd erau ei acolo, mergînd la Rîmnicu-Sărat, la Focşani, la Iaşi, cînd oastea moscovită se retrăgea în vederea unor armistiţii.

În sfîrşit, în martie 1808 (patru ani înainte de sfîrşi- tul războiului, terminat în 1812), Costantin Ipsilanti fu scos din domnie de către chiar prietenii săi ruşi, care-I trimiseră să-şi mîngîie nevasta la Kiev, numind în locul lui, la Bucureşti, un guvernator rus.

Dincolo, la Stambul, mînia sultanului pe fugarul voievod muntean se potoli numai prin grozavul act de răzbunare ce împlini asupra tatălui acestuia. Învinuit de trădare către împărăţie, fiindcă înştiinţase pe fiul său de pericolul ce-l

ameninţa, bătrînul fost voievod Alexandru fu băgat la închisoare, unde urmară obişnuitele chinuri la care fu supus pentru mărturisirea unor averi adevărate sau închipuite. Pe urmă, după ce i se stoarseră toate mărturisirile, fu omorît

.Astfel sfîrşl, la 70 de ani trecuţi, şi omul acesta, care ştiuse să se strecoare prin atîtea primejdii ale vieţii, dar care, la bătrîneţe, trebui să ispăşească atît de crud politica de duplicitate faţă de Poartă, pe care o avusese atît el, cît şi fiul său.

Constantin Ipsilanti fu despăgubit de ţar de toate pierderile ce suferise în Turcia. I se dădură bani şi • moşii, pe lîngă toate cele pe care le mai avea de altfel în Ţara Românească. El trăi la Kiew cu numeroasa lui familie, făcînd în anii din urmă politică grecească în cuprinsul imperiului moscovit, unde fierbea cazanul Eteriei ce va izbucni în curînd. Sub oblăduirea lui s-o fi format sufletul fiului" său Alexandru, vestitul şef al acelei revoluţii greceşti, pe care însă el, Constantin Vodă nu mai avu norocul să o vadă. Muri acolo. încă tînăr, la vreo 56—57 de ani, între 1816 şi 1817.

Văduva lui, doamna Safta, avu de dus un plictisitor şi foarte lung proces cu rudele bărbatului ei, fraţii Mano, l'iii acelui Alexandru care ţinuse pe domniţa Ralu sora lui Constantin Vodă. În 1835 ea trăia încă, la Cosniţa, în gubernia Cameniţei, de unde cerea ca 'din veniturile mînăstirii Mărcuţa, care erau ale ei, să se facă „o şcoală de meşteşuguri'- în piatră, la Bucureşti. Şîngele Văcăreş- tilor nu se pierduse în vinele înstrăinatei doamne.

Cît despre sora lui Constantin Vodă (mama acelor Mano care amărau bătrîneţele doamnei Safta), femeie greacă prin tată, prin mamă şi prin bărbat, ea rămase nemişcată, toată viaţa, în casa ei de la Therapia, şi nu ar fi putut deştepta interesul nostru al românilor, dacă nu sfîrşea în chipul cel mai tragic pe care şi-l poate închipui cineva.

Ca şi fraţii ei, domniţa Ralu fusese crescută cu multă îngrijire, căpătînd desigur şi ea din învăţătura atotştiutorilor Linchou, Panzini şi Raicevici. În tot cazul, vorbea bine, în afară de limba ei părintească, greaca, şi de limba stăpînirii,

turceasca, „pe care, mult-puţin, o ştiau toate . fanariotele, avînd nevoie de ea pentru cumpărăturile din oraş", în afară de aceste limbi, zic, mai ştia, ca şi fraţii ei, italieneşte şi franţuzeşte, care era „în uso da poco tempo alle cofti di Valachia e di Moldavia.

Pe la începutul veacului al XIX-lea, în casa acelei domniţe era un piano „...car il est rare de visiter une maison à Constantinopqle sans y trouver un piano, et la guitare est ici l'instrument de tout le monde", după cum spunea contesa de la Férté-Meun în scrisorile sale. Se dădeau şi recepţii, urmate de baluri, la care, în rochii foarte elegante, tinerele fanariote jucau „les contre danses françaises, les quadrilles allemands, et ce que l'on nomme ici des conyms, c'est à dire des anglaises". Servitorii aduceau, pe tăvi de argint, îngheţată, prăjituri, limonăzi şi vin, iar fetele conversau în toate limbile cu o uşurinţă de necrezut.

Dar, înainte de toate, mai mult decît învăţată, mai mult decît elegantă, mai mult decît muzicantă şi mondenă, Ralù Mano era o femeie energică. Cînd în 1788 soţul ei fusese închis la Bostangii împreună cu fratele Constantin, ea răscoli Stambulul pentru a-l scoate de acolo. Alexandru Mano era mare logofăt al patriarhiei, unul din cele mai de vază locuri ale coloniei greceşti din Fanar. El, odată închis, postul devenise vacant şi-l rîvniră ca atare mulţi din ambiţioşii timpului, printre care îndeosebi Ştefan Mavrogheni, nepotul voievodului Nicolae al Munteniei, şi Alexandru Moruzi, viitorul domn. Consultată asupra acestei numiri, domniţa Ralù scrise într-o izbucnire de ură patriarhului : „Que m'importe, qui soit fait grand logophète, même le bedeau, plustôt que le fils de Constantin Moruzi". Le bedeau, servitorul bisericii, mai curînd decît duşmanul bărbatului şi al tatălui ei.

După întoarcerea lui Alexandru Ipsilanti „din prinsoare", ginerele Alecu Mano fu din nou ales mare logofăt. El trăi pînă în 1813, lăsînd în urma lui o văduvă de vreo 50 de ani, cu cinci copii şi cu nepoate măricele, de dragul cărora făcea recepţii şi baluri în casa ei de la Therapia.

într-una din zile, în aprilie 1918, un foc izbucni la palatul ambasadei franceze din acea localitate. Un puternic vînt care sufla din largul Mării Negre aprinse toate casele dimprejur, opt la număr, dintre care cea dinţii, aproape lipită de ambasadă, era palatul domniţei Ralù.Focul se întinse cu o atît de uimitoare repeziciune, încît un singur servitor izbuti să scape din casă. Domniţa Ralli era afară, însă ştiindu-şi toţi copiii şi nepoţii înlăuntru, ea se repezi în mijlocul flăcărilor în credinţa că-i va putea salva. Dar muri înnăbuşită, arsă, împreună cu doi din fiii ei, eu fata Ecaterina, o noră, opt nepoţi şi nepoate şi patru servitori. A doua zi, 17 cadavre carbonizate fură scoase din ruinele fumegînde ale casei... Trei generaţii de oameni ! Ralu Mano avea 56 de ani.

În I

Capitokil XLI

FAMILIA MAVROYENI. DOAMNA MARIOARA ŞI MIM N ATUL EI SOŢ

odă Nicolae Mavroyeni a rămas în amintirea poporului ca un Harap Negru cu o buză de-o palmă şi cu colţii scoşi afară ca de mistreţ. Se zice de el că avea o gură la ceafă pe unde scotea oasele cînd înghiţea mielul nemestecat ; că avea dinţi de oţel şi cînd băga paraua în gură o făcea praf dintr-o dată : că era scris pe mîini şi pe picioare cu slove turceşti pe sub piele ca să nu se lipească glonţul de dînsul [31]... şi cîte şi mai cîte.

Dar deşi vorbele acestea sînt arătate de Ion Ghica într-una din vestitele sale scrisori (le-o fi cules şi el poate din popor) totuşi acelaşi autor pune în gura unuia din personajele sale următoarele cuvinte :

„Mavroyeni era pui de om, mă ! Ala, cînd punea gheara pe cîte unul, mă, îl juca în labe cum joacă pisica pe soarece, mă ! Ţinea cu săracii, aşa să ştii tu, mă ! Pe boieri îi strîngea de gît, mă ! Unde în zilele lui să vezi hoţi la drumul mare, sau unde să vezi cerşetori pe ulişe, că-i strîngea pe toţi la spital la dînsul şi-i ţinea pe vin şi pe mîncare, mă ! Mi-aduc aminte că-ntr-o iarnă era un frig, mă, de crăpau lemnele şi pietrele, şi, fiindu-i milă de săraci să nu degere, mă, a poruncit de lc-a aprins zece mangale cu cărbuni mă !...".

Acuma era Mavroyeni un harap buzat cu colţi de mistreţ, care mînca banii cu dinţii lui de oţel, sau era un om care curăţise ţara de hoţi şi care ţinea cu săracii, dîndu-le în spitalul său de mîncare şi de băut şi încăl- zindu-i iarna ca să nu degere ?

Ambasadorul austriac din Constantinopol, baronul Her- bert von Rathkeal, îi scria lui Kaunitz despre Mavroyeni că este „un om fals, mincinos, lacom şi nedelicat", iar prinţul Kaunitz, marele cancelar al Mariei-Thereza şi al lui Iosif al II-lea, îi scria lui Mavroyeni că felicitările ce-i trimite pentru numirea sa ca domn al Ţării Româneşti sînt

întemeiate pe reputația acestuia „de om înțelept, moderat și drept".

Enăchiță Văcărescu spune că era „o poznă a firii", prost, neștiutor de carte, necunoscînd bine nici o limbă, nici măcar grecește și turcește — iar istoricul turc Abdur- Raman zice că era un om deștept, învățat și cunoscător al Dreptului gintelor.

Dionisie Eclesiarhul spune că era „un nebifti" ; Vaillant spune că era „un geniu" !

Xenopol îl descrie „iute și aprins, pornit și apucat, crud și neomenos, lacom și nesățios" ; Ionescu-Gion, zice : „Bătea de zvînta, dar iubea... Este cu neputință ca un medic psihiatru să fi putut spune de Mavroyeni că era un nebun".

Și așa mai departe.

Ah ! și încă ceva. Contemporanii lui spuneau că era un fost pirat, fiul unui pescar — iar el însuși se zicea din neamul Moruzeștilor, coborîtor din nobilii italieni Morosini.

În tot cazul, părerile acestea, care se bat cap în cap. dovedesc pînă la evidență un lucru : că Nicolae vodă Mavroyeni fusese cineva !

Cine ?

Să vedem.

Era fiul lui Petre Mavroyeni și al Kirei Pregulinei din insula Păros din Arhipelag. Tatăl său nu era nici pescar, dar nici nobil italian. Era un grec destul de bogat, care-și vedea de pămîntul său, de moară, de capre și de ce bruma de avuție îi rămăsese de la părinții lui. Ocupa și funcțiunea de vice-consul austriac. Nevasta lui, Kira Pre- gulina, era o femeie primitoare, voinică, rău îmbrăcata. Căsătoria lor trebuie să fi avut loc prin anii 1730, din care se născură mai întîi un fiu, Dumitru, apoi o fată, Irina, și în sfîrșit, prin 1735 sau 36, Nicolae (după care a mai urmat o fată care se va mărita cu ciudatul Can- dili, despre care va fi vorba mai jos).

Se zice că popa din Santorin, venit să blagoslovească pe micul Nicolae în leagăn, i-ar fi prezis că-i va fi „cariera strălucită", ceea ce umplu

pe părinţi de atîta bucurie încît ei nu mai auziră sfîrşitul logosului preoţesc : ,,Dă doamne să-i fie şi sfîrşitul la fel!"

Şcoală, nu prea multă, făcu în ostrovul său, dar firea sa de ambiţios îl împinse de tînăr în viaţa cea largă a întinsei lumi care-i stătea deschisă. Că a fost marinar nu încape îndoială ; tatuajul pielii sale, precum, şi limba greacă a porturilor, pe care o vorbea, sînt două îndestulătoare cuvinte pentru a crede lucrul acesta pe care biografii săi îl neagă. Însă neastîmpărul îl împinse de pe mare din nou pe uscat... la Stambul, acolo unde zîmbea viitorul tuturor celor care voiau să lupte cu viaţa şi s-o învingă.

în capitala imperiului avu norocul să intre, după foarte scurtă vreme, ca impiegat în banca grecului Hagi Ni- colaki. învăţă de la el italieneşte, bine, şi franţuzeşte, prost. Nicolaki (probabil Aristarchi) era bancherul lui Djezaerli-Gazi-Hassan-Paşa, comandantul suprem al flotei otomane, cel mai viteaz, cel mai straşnic, cel mai mare, cel mai vestit din cîţi capudani avusese vreodată imperiul turcesc. Mavroyeni fiind deştept, dezgheţat, fost marinar şi cunoscător a mai multor limbi, bancherul paşalei îl propuse acestuia ca secretar al dragomanului său, care era pe atunci Arghiropol. Intrat în această funcţiune, tînărul Nicolae avu darul să placă, dar mult de tot, grozavului Hassan Paşa, care pînă atunci n-avusese decît un singur prieten, un leu, pe care însă tocmai fusese nevoit să-l împuşte pentru a nu fi mîncat de el. Locul fiind vacant, Mavroyeni înlocui leul ! Trei ani mai tîrziu — probabil în 1767 — Arghiropol muri. Locul fiind vacant, Mavroyeni înlocui pe Arghiropol!

Iată-l deci, la vîrsta de 31 de ani, mare dragoman al marinei împărăteşti şi prieten bun al viteazului Hassan. capudan paşa al amiralităţii.

Popa din Santorin avusese dreptate.

Mavroyeni făcu din funcţia sa ceva nemaiauzit pînă atunci. Dragomanul marinei fusese pînă la el un secretar care primea pe străini sau cererile străinilor, tălmăcind în limba turcească ■ păsurile' fiecăruia. Deschidea corespondenţa şi primea lume în anticamera paşalei. Atît şi nimic mai mult. Dragomanul Nicolae nu înţelese astfel lucrurile. Cererile ce i se aduceau nu erau numai tălmăcite, ci şi rezolvate de dînsul. La scrisorile pe care le citea, răspundea el însuşi, iar lumea din anticameră rareori pătrundea pînă la şeful amiralităţii. Era mîna dreaptă a acestuia, conducînd alături de el administraţia întregii marine imperiale.

„înconjurat de-o curte în miniatură, dragomanul umbla cu alaiul unui mic voievod. Cînd vorbea, i se răspundea cu sfială ; cînd zîmbea, rîdeau toţi în hohote ; iar, la cel mai mic semn al său, toată lumea alerga de- parcă ar fi fost soarta imperiului în joc".

O întîmplare norocoasă pentru Mavroyeni făcu ca steaua lui să se mai înalţe cu o suliţă pe cer.

Din anul 1769, imperiul otoman era din nou în război cu cel moscovit. Ecaterina Il-a, nutrind planurile ei de cucerire a Constantinopolului, încercă în toate chipurile să răscoale pe grecii din cuprinsul împărăţiei semilunei, lucru care izbuti un an mai tîrziu în Moreea [32]. Hassan Paşa fu trimis în fruntea unei numeroase flote pentru a linişti pe răsculaţii manioţi, şi Mavroyeni, firește, îl întovărăşi. Expediţia fu norocoasă, chiar strălucită. Gloria crescîndă a amiralului se răsfrînse şi asupra dragomanului său. Mavroyeni căpătă încrederea tuturor potentaţilor turci, chiar a sultanului. Cî-t despre Hassan Paşa, nu se mai putu despărţi de el. Crud şi nemilos cu toată lumea, cum vedea pe tălmaciul său i se descreţea fruntea şi se făcea dintr-o dată din fiară „om". Cu toată deosebirea de vîrstă — aproape 40 de ani — Djezaerli Gazi şi Nicolae Mavroyeni se făcură fraţi de cruce.

Cu o atare nesmintită prietenie în cîrcă, e firesc să fi început să-i umble dragomanului gărgăunii în cap. Auzea, ziua în amiaza mare, glasuri din senin, care-i porunceau să facă çutare sau cutare lucru. Numea aceste glasuri „demonii săi familiari" — o netăgăduită reminiscenţă a lecturilor sale clasice, dar numai o reminiscenţă, căci dacă ar fi avut o mai adîncă cunoştinţă a lucrurilor, ar fi ştiut că „demonul" lui Socrate îi poruncea numai „să nu facă ceva", pe cînd demonii săi, mai practici îi porunceau .întotdeauna : „fă !". Şi astfel, într-o bună zi, primi de la nevăzuţii lui tirani porunca : „Fă-te domn !".

Şi se făcu.

Dar mai trecu ceva apă prin Bosfor pînă văzu şi ziua aceea. Pentru a ajunge voievod al Ţării Româneşti, marele dragoman al amiralităţii fu nevoit, după cum vom vedea, să calce peste cadavrul duşmanului său. Ceea ce dovedeşte că prietenul grozavului Hassan Paşa era ceea ce se cheamă „un om tare".

Cum nu este lumină fără umbră, nici tărie nu este fără slăbiciune.

Slăbiciunea dragomanului era dragomăneasa. Afară, la Kassim Paşa, tălmaciul capudanukii poruncea, tuna şi fulgera. Acasă la el cînta găina !

întoarcerea lui Mavroyeni din Moreea căzu în anul 1773. El avea vreo 37 de ani şi era neînsurat. Atît situaţia lui oficială cît şi prietenia cu marele Djezaerli Hassan făceau dintr-însul o partidă din cele mai strălucite. Dar „tăuşanu"[33] dispreţuia din adîncul sufletului său de insular, de marinar şi de democrat, pe fanarioţii cu blazoane făurite, care formau elita societăţii constantinopolitane. în vederea scopurilor sale viitoare, lui îi trebuia o fată cu parale. Coroana în cap îi va pune-o el însuşi. Şi găsi astfel o fiică de bancher, cam prea grăsulie, cam prea văpsită, cam uşuratică şi cam încăpăţînată, dar bogată :

Mărioara Scanavi. Nunta trebuie să fi avut loc în chiar anul acela, 1773.

Mărioara avea 20 de ani mai puţin decît soţul ei, o fată de vreo 17—18 primăveri, despre care Thomas Hope zice că „şi elle n'eut été un peu plus large que haute, elle aurait eu un air de dignité peu commun-', Se îmbrăca foarte luxos ; era albă la faţă (din pricina văpselei) şi semăna, ne asigură Lady Craven, cu ducesa de Gordon, ceea ce nouă nu ne spune nimic, fiindcă nu ştim cum arăta ducesa de Gordon.

Iată portretul ei fizic. De altfel, o pictură murală din casa lui Ştefan Mavroyeni de la Therapia, care a fost fotografiată de un domn de Reineck şi reprodusă de Blancard în cartea sa, înfăţişează o femeie extrem de grasă — guşă, piept, burtă — astfel cum o descrie Hope pe Mărioara — aşa încît e mai mult ca sigur că portretul acesta este al nevestei lui Nicolae Mavroyeni.

Cît despre portretul ei moral, s-a însărcinat extraordinarul Thomas Hope să ni-l facă în cîteva pagini atî't de elocvente şi de magistrale, încît nu ne mai rămîne decît să-i urmărim textul pentru a cunoaşte, după atîta amar tte vreme, sufleţelul acelei femei.

Dar mai înainte, să ne fie îngăduit a prezenta cititorului pe Thomas Hope, pe care n-ar trebui să fie suflare omenească să nu-l cunoască şi pe care sîntem siguri că nu-l ştie nimeni.

Hope era un olandez bogat din Amsterdam, puţintel aventurier, călător pasionat, iubitor de artă, observator fin, minte ageră şi literat de frunte. Cutreierase în tinereţe, timp de vreo 10 ani, toată Europa, coasta de nord a Africii şi cea apuseană a Asiei. Se stabili apoi în Anglia apucîndu-se de scris. Cînd dădu la iveală amintirile din călătoriile lui în Turcia, succesul fu atît de mare încît presa londoneză atribui această operă penei lui Lord Byron. Atît din modestie, cît şi

pentru a urma curentul modei de atunci, el dădu amintirilor sale forma unui roman, intitulîndu-l „Anastase, ou les Mémoires d'un Grece". Dar majoritatea episoadelor din această carte sînt trăite de autor şi constituie cel mai viu, colorat şi credincios document ce se poate avea asupra imperiului otoman din veacul al XVIII-lea. Icoana lui Mavroyeni, pe care Hope trebuie să-l fi cunoscut intim,, iese parcă vie din rama acestei cărţi. Cît despre doamna lui...

Dar să nu anticipăm. Să urmărim pe omul acesta din clipa sosirii lui la Constantinopol, cînd :

„Cu ochii aţintiţi asupra icoanei ce mi se înfăţişa, vedeam ieşind din apă, unele după altele, minarete, domuri, cupole şi case, care se desfăşurau de-a lungul malurilor, oglindindu-se în valurile argintii ale mării, sau se ridicau sus pe dealuri, părînd că se împreunează cu norii. Ameţit de această privelişte, simţeam că nu-mi este sufletul destul de încăpător pentru a îmbrăţişa o astfel de splendoare. Abia mai puteam răsufla ; mi-era aproape teamă ca cea mai mică adiere să nu risipească această minunată arătare — să nu văd năruindu-se în faţa ochilor mei, ca-ntr-un vis mincinos, imensul oraş !".

„Eram încă cuprins de mirare şi de admiraţie, eînd trebui să mă urc într-un caiac aurit, care urma să mă ducă la Fanar, unde locuia Mavroyeni, ca de altfel mai toţi grecii de vază din Constantinopol. După ce părăsirăm corabia, la fiecare lovitură de vîslă barca noastră aluneca în faţa unor noi palate, din care cel din urmă mi se părea întotdeauna cel mai frumos. În fiece clipă îmi spuneam : acesta trebuie să fie locuinţa dragomanului. Dar pe măsură ce înaintam, treceam în faţa unor mahalale mai sărăcăcioase. Mirarea mea fu mare cînd debarcarăm pe un mal urît, intrînd într-o stradă îngustă şi murdară. Dar nu puteam crede că este adevărat cînd. arătîndu-mi-se o casă neagră, veche şi gata să se năruie, mi se spuse că aceca este locuinţa lui Nicolac

Mavroyeni. Eram sigur că tovarăşii mei glumeau. Intrai înlăuntru cu inima strînsă. Insă ruina aceasta — o îmbrăcăminte pe care o au toate casele din Fanar — ascundea înlăuntru nişte apartamente mobilate cu toată strălucirea orientală. Podelele erau acoperite cu covoare persane, pe pereţi atîrnau catifele din Genova, duşumelele erau aurite, şi în vase de argint ardeau cele mai rare parfumuri. Intelesei atunci că această umilinţă din afară era un omagiu pe care-l aduceau grecii poporului turc, care nu putea îngădui creştinilor să trăiască în lux. îmbrăcămintea era la fel cu locuinţa. La ei acasă, grecii purtau blănuri, şaluri şi bijuterii, iar cînd ieşeau în oraş se îmbrăcau în stofe de rînd, de coloare închisă şi uneori roase".

în afară de casa de la Fanar, Mavroyeni mai avea una şi la Therapia, mult mai luxoasă încă decît cealaltă, fiindcă ***extra muros*** legile împotriva raialelor erau executate cu mai puţină rigoare. Mai ales grădina acelei locuinţe era de-o frumuseţe neîntrecută. Terase înflorite se coborau pînă în Bosfor şi în spatele casei chiparoşi seculari se oglindeau în apele unui lac artificial, pe care se plimbau copiii dragomanului în bogate caice. Avea bunicul Scanavi bani destul pentru a face nepoţilor toate chefurile.

Dar să ne întoarcem. Iâ' Thofnas Hope şi ;şă vedem cînd şi cum a cunoscut el pe Mărioara Mavroyeni.

„Eram", zice el, „de mai multe săptămîni la Constan- tinopol şi nu văzusem încă pe nevasta dragomanului. Nu trebuie crezut că ea trăia ca o turcoaică închisă în harem ; dimpotrivă, pentru a avea mai multă libertate, îi plăcea să petreacă vara şi toamna la ţară, pe Bosfor".

„Intr-o după amiază, Mavroyeni mă luă cu el în caic şi mă duse la Therapia să mă prezinte nevestei sale. O zării din barcă plimbîndu-şi corpolenţa pe mal. Era foarte gătită, şi de n-ar fi

fost mai mult largă decît înaltă, ar fi avut o înfăţişare foarte ţanţoşă. Era întovărăşită de cîteva slujnice, din care una mergea înainte^ legănînd în faţa ei o pană de păun pentru a alunga muştele de pe obrazul ei, care strălucea ca o pictură lustruită, iar alta umbla la spate, ţinînd coada rochiei sale spre a o împiedica să mătur cu ea praful de pe stradă".

„Totul fusese bine alcătuit pentru ca un nou venit ca mine să fie pătruns de respect şi de admiraţie. Dar, din nefericire, pe luciul apelor se zări de departe un punct negru care se mişca. înainta cu repeziciune fă- cîndu-se din ce în ce mai mare pînă cînd, cu ochii aţintiţi asupra-i, descoperirăm ce este. Nu era chiar un monstru marin, dar era ceva încă mai urît şi mult mai pri- mejdios. Era, în caicul poliţiei, marele Bostangi-Başa, care venea să taie cozile rochiilor domniţelor grece, cînd acestea întreceau lungimea îngăduită de legea turcească. La această înspăimîntătoare vedere, braţele celor şase sclave căzură jos, şi o dată cu ele căzu şi coada stăpînei lor. Dragomăneasa, care cu cîteva clipe înainte parcă abia se putea mişca, o luă deodată la sănătoasa, mătu- rînd praful străzii cu blana-i de hermină albă ca zăpada. Ea nu se mai opri decît cînd ajunse acasă".

„O urmară cu toţii în grabă, şi cînd furăm în siguranţă în spatele uşii încuiate, mi se spuse că pricina acestei fugi fusese starea atmosferică. Fiind încă necunoscător al cauzei celei adevărate, făcui prostia să ridic ochii la cer, dar nu putui zări alţi nouri decît acei ce se adunau pe fruntea cuconiţei, care vesteau furtuna cea grozavă ce urma în curînd să se dezlănţuiască.".

„Din pricina presupusei vremi rele, ne strînsesem cu toţii împrejurul tandurului. Această mobilă, aşezată în colţul sofalei şi acoperită cu un covor brodat, (fiind cînd masă şi cînd pat) serveşte în Orient de adăpost împotriva frigului. Întinzînd

picioarele dedesubt, unde ardea un mangal, îşi ridicară toţi covorul peste umeri, scoţînd numai capul afară şi prăjindu-se astfel toată seara, la căldurică. Făcui ca ceilalţi".

„Mă aflam întîia dată în tovărăşia unor persoane sus puse şi trebuie să recunosc că vorbele lor nu se deosebeau deloc de ale oamenilor de rînd. în vreun ceas-două îmi fu îngăduit să aud un nemaipomenit număr de clevetiri. Nici o întîmplare petrecută în biserică sau la Poartă, în armată sau în marină, în sfaturile miniştrilor sau în camerele de culcare de la Bad-Humaiun pînă la scara de la bucătărie, nimic nu fu uitat şi nimic nu rămase nepovestit, necomentat, nedisecat. Aflai în acelaşi timp care fusese crima celui din urmă vizir decapitat şi care era ultima lungime îngăduită pentru feregea — cum îşi ocîrmuia marele Moruzi voievodatul şi cum îşi strecura micul Manolachi dragostele ascunse — cum se certase patriarhul eu arhonţii şi cum spătarul îşi bătuse nevasta..."

Lui Hope, obişnuit cu orizonturi largi şi cu viziuni de artă, viaţa aceasta îngustă nu-i plăcu. Totuşi, odată intrat în horă, jucă. Dar jucă prost şi fu călcat pe picioare.

„Nourii care se adunau pe fruntea Mărioarei prevesteau furtuna ce se va dezlănţui în curînd", spusese el.

Iată cum s-au petrecut lucrurile :

Hope ne dă a înţelege că dragomăneasa nu era chiar o sfîntă. Preotul însărcinat cu „interesele sale spirituale" fusese surghiunit la stăruinţa bărbatului, tocmai la Sfîn- tul Munte.

Tînărul olandez, căruia nu-i plăceau femeile grase, nu băgă de la început de seamă că simandicoasa drago- mănească îşi pusese ochii pe el. Lui îi plăcea mîndra Theo- fana, nevasta unui spătar din Iaşi, care locuia la The- rapia, fiindcă moldoveanul se săturase de grecoaica lui.

Dobîndirea dragostei acesteia fu grea, dar şi cînd se hotărî Theofana să-şi jertfească virtutea, apoi o făcu lată, lăsînd orice ruşine la o parte şi cerînd iubitului ei să fie mereu lîngă ea, acasă, la biserică, la plimbare, oriunde.

Nevasta lui Mavroyeni fiind o persoană foarte cu vază în cercul ei, chemă pe tînărul străin la o parte şi-l dojeni. De mai multe ori, cu multă bunătate, îi arătă că purtarea sa este periculoasă, fiindcă îl expune la „cenzura publică" într-o lume rea şi clevetitoare. Îi mai spuse că, întrucît o priveşte, ea renunţase la dragoste, că ea prefera prietenia unui bărbat pe care să se poată sprijini, căci prietenii între femei nu există, şi în sfîrşit că ea privea intrigile amoroase ale altora numai de departe şi pentru a petrece.

Mişcat de atîta bunătate, tînărul amorez" îi deschise inima lui însîngerată. Căci el iubea şi deci suferea. O prietenă femeie, ce lucru plăcut ! Îşi puse în ea toată încrederea.

„Felul cum vorbea cu mine", zice Thomas Hope, „era ca a unei mame faţă de fiul ei, şi se părea că singura ei dorinţă era să mă ocrotească împotriva neplăcerilor ce mi-ar fi putut pricinui lipsa mea de experienţă. Dar avui în curînd dovada că ar fi dorit să mă lipsesc faţă de ea de prudenţa pe care mi-o recomanda faţă de altele. Descoperirea aceasta făcu ca eu să-i vorbesc cu amărăciune, şi ea să-mi răspundă cu cruzime. Astfel se isprăvi prietenia noastră, ceea ce nu împiedică să rămîn bine întipărit în amintirea acelei excelente persoane !".

Duhovnicul ei fiind plecat, pentru motivele pe care le-am văzut, la Muntele Athos, Mărioara răsăsese lipsită de sfaturile sfintei biserici, şi astfel necuratul se furişă în sufletul ei, îndemnînd-o să caute răzbunare lm- potriva celui care o nesocotise. Ea se apucă să scrie spătarului în Molclova — sau poate puse pe altcineva să facă treaba aceasta — pentru a-i deschide ochii asupra

purtării nevestei sale, arătîndu-i că-l face de rîs în societatea constantinopolitană. Theofana fu rechemată în Moldova şi mtîmpinată la Galaţi de soţul ei, care după ce o sărută frăţeşte, îi spuse cu blîndeţe că vocaţiunea ei pentru viaţa monahicească îl hotărîse s-o trimită la mănăstire.

Thomas Hope, care ajunsese să se cam sature de dragostea Theofanei, merse la Mărioara pentru a-i mulţumi de serviciul pe care i-l făcuse, ceea ce îndîrji încă mai mult pe simandicoasa dragomănească. Ea stărui pe lîngă bărbatul ei să nu mai primească pe nesuferitul acesta de străin în casa lor. Mavroyeni, care ţinea la Hope, nu se învoi. Însă, deşi dragomanul ştia mai multe limbi, iar nevasta lui numai una singură (greceşte), ea se pricepea să tragă bune foloase din aceea pe care o vorbea. Limba ei, mergînd deci ca o moară stricată, bietul Mavroyeni, de lehamete, cedă, rugînd pe Thomas I lope să nu-i mai calce în casă.

Grozavul Mavroyeni, acea „poznă a firii", era aşa de sub papucul nevestei, sau, cum se spunea pe atunci, era un „ginecolatru". De nu era Thomas Hope, nimeni, niciodată, n-ar fi ştiut lucrul acesta.

Şi acum c-am arătat firea coanei dragomăiiese, să vedem cum a ajuns ea doamnă.

Lucrul merse foarte anevoios.

Deşi „demonii săi familiari" îi porunceau mereu lui Mavroyeni să se facă voievod, se aflau totuşi în Fanar alţi demoni, în carne şi oase, care luptau din răsputeri împotriva dorinţei tăuşanului. Aceştia erau, în primul rînd, toţi grecii din cele cîteva neamuri — vreo opt la număr — tare credeau că scaunele ţărilor dunărene erau un exclusiv apanaj al lor şi nu puteau concepe ca un insular, un „ţăran" cum îl numeau ei pe dragomanul marinei, să le sufle lor sfîntul drept de-a stoarce de bani pe munteni şi pe moldoveni. Deşi cei mai mulţi din aceşti fanarioţi nu aveau o vechime mai mare de 100 de ani, iar unii din ei

numărau abia două sau trei decenii de evghenitate, totuşi ei nu puteau concepe să mai intre în rîndul lor un fost marinar, fără prea mare avere, fără nici o legătură de familie şi fără o deosebită cultură, care trebuie mărturisit că îi caracteriza îndeobşte pe campeţitorii greci ai scaunelor româneşti. întreg Fanarul se uni deci împotriva noului venit, iar capul conspiraţiei fu un bogat bancher grec, Celibi Petrachi pe care-l mai sprijini şi ambasada rusească pentru cuvintele pe care le vom arăta mai jos.

Mavroyeni, dimpotrivă, nu avea decît doi prieteni. Pe bătrînul său ocrotitor Djezaerli Hassan Paşa, şi pe Choiseul-Gouffier, ambasadorul Franţei.

în vara anului 1785, sultanul Abdul-Hamid merse într-o zi — era în iunie — să petreacă o întreagă după amiază la conacul lui Hassan Paşa, pe malul asiatic al Bosforului. Amiralul flotei se folosi de această înaltă bunăvoinţă pentru a-şi pune planul în execuţie. Arun- cîndu-se la picioarele padişahului, ceru pentru prietenul său Nicolae Mavroyeni coroana ţării peste care domnise Mircea cel Bătrîn şi Mihai Viteazul. Sultanul, mirat — căci nu se aştepta de loc la cererea aceasta — răspunse că n-are nimic împotrivă. Şă se ceată mazilirea lui Mihai Şuţu şi va face pe dată firmanul de confirmare a lui Mavroyeni.

Auzind această nemaipomenită veste, ca un singur om se sculă tot Fanarul în picioare, împingînd înainte, ghion- tindu-l, pe Celibi Petrachi. Acesta ajunse drept la marele vizir, iar marele vizir la sultan.

„înălţimea ta", spuse Sahin-Ali lui Abdul-Hamid, „nu va putea încuviinţa cererea acestui bătrîn de capudanbaşa, care, după ce a jefuit ostrovurile din Marea Egee, vrea acum ca dragomanul său să pustiască şi Ţara Românească!"!

Abdul-Hamid era omul care dădea întotdeauna dreptate celei de pe urmă persoane cu care vorbea. Hassan Paşa îl rugase să-l facă pe Mavroyeni domn, el răspunse : De ce nu ! ?" Sahin-Ali îi rugă să nu-l facă, el răspunse : „sigur că nu ! Şi Mavroyeni nu fu domn ! Deocamdată.

Dar fireşte că pe cît triumfa partida lui Celibi Pe-
Irachi, pe atît Mavroyeni spumega de necaz. Toamna şi iarna o' petrecu în necurmate alergături şi îndeosebi pe ***la*** ambasadele Angliei şi Franţei.

Amestecul puterilor europene în afacerile dinlăuntru ale Porţii arată starea de decădere la care ajunsese imperiul otoman la sfîrşitul veacului al XVIII-lea.

Ecaterina a II-a ţinea cu Mihai Suţu numai din pricina însemnatelor sume de bani pe care domnul Munteniei le trimetea la Petersburg miniştrilor ei — iar Anglia ţinea cu Mavroyeni fiindcă Ecaterina sprijinea pe Suţu. În această privinţă numai Franţa avea o politică bine stabilită şi o diplomaţie prudentă. Ea urmărea — în înţelegere cu Anglia de altfel — admiterea libertăţii navigaţiei în Marea Neagră, care era pe atunci deschisă numai celor două puteri riverane, Turcia şi Rusia. În vederea reuşitei acestei politici, Choiseul-Gouffier care „se; ferea să dea sfaturi lui Mavroyeni", îl chemă totuşi într-o zi la el şi-i făgădui că-i va sprijini candidatura la scaunul Munteniei, dacă el, marele dragoman al flotei şi prietenul amiralului, îi va da la rîndul său tot concursul „în afacerea Mării Negre". Mavroyeni făgădui, şi amîn- doi se ţinură de cuvînt.

Dar dragomanul lucra, fireşte, pe două fronturi, căci ol era prea încărunţit în afacerile Stambulului pentru a nu şti că sprijinul ambasadorului Franţei nu-i putea fi drajuns. împreună deci cu neclintitul său prieten Hassan Paşa — care strigase sus şi tare că afrontul ce i s-a făcut va fi răzbunat — el puse la cale răsturnarea

ministerului otoman în fruntea căruia se afla acel Şahin-Ali care-i zădărnicise candidatura la domnie. În locul acestuia fu numit mare vizir Iusuf-Paşa, fost sclav de-al amiralului Djezaerli Hassan şi omul său de încredere.

Roata norocului se întoarse — dar, înnebunit, Fanarul era din nou în picioare. Toţi foştii voievozi, beizadelele şi rudele lor îşi strînseră rîndurile în jurul lui Celibi- Petrachi.

Acesta era un grec din Anatolia, fost bucătar, precum fusese Iusuf-Paşa sclav, şi ajuns cu încetul, ca atîţia alţii în imperiul democratismului integral, om mare, zaraful sultanului, haznatar al imperiului şi unul din cei mai de frunte bogătaşi din Ţarigrad. Predecesorul lui Abdul- Hamid, sultanul MUstafa al III-lea, prinsese o atît de mare dragoste de el încît era aproape zilnic în tovărăşia lui, iar porţile seraiului îi erau deschise oricînd şi la orice ceas. Abdul-Hamid îi arăta de altfel aceeaşi bunăvoinţă, aşa încît numirea lui Iusuf-Paşa ca vizir nu împiedică pe Petrachi să jure prietenilor săi că atîta vreme cît va trăi el, Mavroyeni nu va fi' domnul Ţării Româneşti.

Se zice că grecul acesta avea şi un motiv personal de răzbunare împotriva lui Mavroyeni, căci — afirmă Le Chevalier — fusese şi el unul din puţinii sau din mulţii iubiţi ai Mărioarei, iar aceasta îl părăsise netam-nesam, poate pentru barba popei din Therapia.

Dar noul vizir avea o mînă de fier, şi era şi un om recunoscător, care de la început arătă prin felul său de-a fi că el înţelege a răminе mîna dreaptă a bătrînului amiral Djezaerli Hassan. Întîlnindu-l deci într-o zi pe zaraful sultanului — joi, 12 februarie — cînd venea de la Galata la Stambul, îl opri în drum spunîndu-i „Te-aş ruga, Petrachi, ca de azi înainte să-mi destăinuieşti mie trebile pe care le ai,.fără a mai trece pe la serai".

Grecul se închină .pînă la pămînt, şi, despărţindu-se de vizir, merse drept la serai.

După patru zile — luni, 16 februarie — în urma stăruinţei cîtorva cadîne din haremul împărătesc, Abdul- Hamid încuviinţa numirea lui Alexandru Ipsilanti ca domn al Munteniei.

Sîmbătă, 21 februarie, Iusuf-Paşa, care abia în ziua aceea află despre numirea acestui nou voievod, alergă la sultan, şi fiind primit de el, îi spuse :

— „Dar înălţimea ta îmi făgăduise voiev odatul Munteniei pentru dragomanul marinei...".

— „Oh ! atunci ! Bine, să fie Mavroyeni domn[1]', răspunse sultanul.

întrucît Petrachi ştia că cel din urmă om cu care vorbea împăratul avea întotdeauna dreptate, el alergă, duminică 22 februarie, la palat, pentru a da, în calitate de haznatar ce era, socotelile sale padişahului. între o adunare şi o scădere, el furişă lui Abdul-Hamid cîteva cuvinte bine simţite cu privire la incapacitatea dragomanului marinei, care numai stofă de domn nu avea. Sultav nul tăcu.

Zaraful simţi că-i fuge pămîntul de sub picioare.

întors în casa lui de la Galata, el chemă la el pe grecii cei mai de vază din Fanar, şi, ţinînd o lungă consfătuire cu ei, hotărîră să adune toţi împreună 4.000 de pungi „pentru a -le pune la picioarele padişahului, rugîndu-l să înlocuiască pe marele vizir".

Abdul-Hamid, devenit deodată om energic, nu primi. El trimise după amiralul marinei şi-i spuse pe faţă : „Hassan Paşa, vreau să-ţi dau o dovadă de dragoste ce am pentru tine. Uite, mi s-au dat 4.000 de pungi pentru a surghiuni pe marele vizir pe care mi l-ai dat tu, şi eu nu am primit".

Amiralul căzu în genunchi, mulţumind padişahului, dar întrebîndu-l totuşi stăruitor cine-i

oferise banii aceia. Cînd află că propunerea venise de la zaraful Petrachi, Hassan îngălbeni de mînie, arătînd sultanului că foarte bine făcuse să nu primească acei bani daţi în bătaie de joc, căci dacă „umbra lui Allah pe pămînt" ar binevoi numai un semn să facă, capul acelui hoţ de director al monetăriei imperiale ar cădea la picioarele lui, şi atunci s-ar lua de la mort nu 4.000 de pungi, dar 40 de mii !

— „Fă tu cum vei vrea", fu răspunsul sultanului.

Vorbele acestea erau, firește, o sentinţă de moarte. Celibi Petrachi fu arestat chiar a doua zi, luni 30 martie, şi închis la cuptor, unde începură caznele obişnuite pentru a-l face să-şi mărturisească averea.

în timpul acesta, Hassan Paşa trimise în toată graba un călăreţ la Bucureşti să spună din partea sa voievodului Mihail Suţu că „dacă doreşte să-i rămîie capul pe umeri, apoi să ceară singur şi de îndată mazilirea lui". Vodă Mihai nu mai aşteptă altă ameninţare. La 26 martie sosi la Istambul cererea sa de-a fi chemat la Poartă „din cauză de boală".

La 1 aprilie Nicolae Mavroyeni era numit domn al Ţării Româneşti ! Nu ştim cum primi mîndra doamnă Mărioara această veste, dar ştim că Hassan Paşa începu să plîngă de bucurie.

La 6 aprilie începură serbările învestiturii. Noul voievod primi caftanul domnesc din mîinile marelui vizir, şi de la Poartă merse la patriarhie, unde i se cîntă „vrednicul este", ca în vremea împăraţilor bizantini.

A doua zi, joi, urma să fie primit de sultan.

înconjurat de strălucitul său alai, Mavroyeni se îndrepta, călare, spre palat. în locul numit Serai-Meidan — marea piaţă a seraiului dintre moscheile Sfintei Sofia şi a sultanului Ahmed — i

se aduse, în brînci, pe un om schingiuit, plin de sînge, care fu aruncat la picioarele calului său.

Celibi Petrachi !

Mavroyeni întoarse capul.

Alaiul intră pe poarta seraiului.

Cîteva minute mai tîrziu trecu şi Iusuf-Paşa pe acolo. Nenorocitul zaraf, cum stătea jos în praful drumului, îl zări venind şi-i întinse braţele pentru a-i cere iertare. Dar vizirul făcu semn gîdelui să-i taie capul...

Şi grozăvia nu se isprăveşte aici. Ieşind de la audienţa investirii, unde îmbrăcase cabaniţa şi cuca şi jurase pa- dişa'hului supunere pînă la moarte, Mavroyeni, ajuns din nou pe piaţa seraiului, văzu deodată c^ i se aruncă ceva între picioarele calului. Era capul însîngerat al fostului său duşman. De data aceasta, ne asigură Chioseul Gouffier, îl trecu un fior pe tioul voievod al Ţării Româneşti, şi, deşi zîmbitor, dădu pinteni calului, cel puţin pentru a nu mai auzi vorbele mulţimii care-i preziceau, ca altădată preotul din Santorin, o soartă asemănătoare cu aceea pe care o pregătise el altora.

Scurtă vreme înainte de a fi domn, Mavroyeni îi spusese lui Rathkeal, internunţiul Austriei : „Cînd voi fi eu voievod, voi merge călare prin capitală şi prin provincie pentru a avea ochii asupra întregii ţări şi a împărţi fiecăruia dreptatea".

Gîndul acesta îl şi aduse întru împlinire, uneori poate într-un fel puţin obişnuit, dar în tot cazul întotdeauna cu multă rîvnă şi bună credinţă. Dacă a trecut în ochii contemporanilor săi drept un descreierat, vina n-a fost a lui, ci a celor care l-au silit să se poarte aspru şi crud cu oamenii cei plini de nişte prejudecăţi pe care fostul marinar nu le avea şi nu le putea avea. Boierii noştri cei mari aveau o mentalitate pe care Mavroyeni n-o putea suferi. Cînd se tînguiau că grecii storc ţara, apoi o făceau numai fiindcă erau ei împiedicaţi s-o stoarcă; dar cînd erau lăsaţi să se înfrupte şi ei din

cașcaval, nu mai aveau nimic de spus. Obișnuiți cu[11] ranguri și onoruri, comozi dacă nu leneși, puțini știutori de carte, patrioți tocmai cît le dicta interesele personale, mai mult superstițioși decît credincioși, ei se lăsau duși de-o viață ușoară pe care o credeau așezată pe temelii de piatră ce nu poate fi surpată de nici o apă. Dar în afară de această protipendadă mai erau în țară boiernași, mazili, negustori, răzeși, clăcași, un întreg popor care suferea, și care, dacă nu purta în minte principiile Revoluției franceze, care încă nu izbucnise, apoi desigur că purta în suflet ura ei.

Domnii fanarioți erau în majoritatea lor prea deștepți, prea culți și prea interesați, pentru a nu înțelege că ei nu se puteau sprijini decît pe clasa marilor boieri care, deținînd latifundiile, puterea și puțina cultură a vremii, formau opinia publică a țării față de stăpînire, de puterile străine și de viitorime. Dar Mavroyeni era prea sincer pentru a proceda la fel cu ceilalți — și, trebuie spus, el era și prea cinstit în sufletul său. În privința aceasta el semăna cu cei doi dinții Mavrocordați, care totuși fură siliți pînă la urmă să toarne multă apă în vinul lor. Vodă Nicolae, dimpotrivă, cu firea combativă pe care o avea, cu cît găsea mai multă împotrivire, cu atît se în- dîrjea mai mult, și în loc de apă el turna oțet peste vin. De tînăr, fostul marinar activ și ridicat prin propriile sale puteri, nu putu suferi acea oligarhie care credea că bunurile lumii sînt apanajul cîtorva privilegiați ai soar- tei, și dacă luptase împotriva acestei mentalități ca dragoman la Țarigrad, apoi ca domn în țara în care era acum stăpîn, înțelegea ca voința lui să fie împlinită. El căută deci sprijin în oricine, în afară de boieri. Pentru aceea poporul, ocrotit de el, l-a iubit, și pentru aceea l-au urît boierii. Și cum aceștia din urmă erau cei care țineau călimara la brîu, din virful penei lor ieși, în loc de un Nic-olae Mavroyeni, un harap negru cu dinți de oțel!

Dar poporul altfel cugeta. Chiar înainte de sosirea noului voievod în ţară, el cînta, prin glasul pitarului Hristachi :

"Nu trecu cîteva zile Şi-auzim de domn că vine
Unul ce a fost în treabă Dragoman pe Marea Albă.
Ce-i zice şi Mavroyeni, Iscusit şi om al trebii, Şi
încă şi un dar mai are, Că e om şi viteaz mare.

Nădejdea poporului nu fu înşelată. Cînd sosi Mavroyeni la Bucureşti, la 15 mai 1786, trăgînd mai întîi la mînă- stirea Văcăreşti, unde era obiceiul ca domnii să poposească trei zile pînă li se pregătea intrarea cu alai în oraş, el făcu atîtea milostiviri şi împărţi atîţia bani nevoiaşilor, încît bieţii oameni începură iarăşi să cînte :

Ne miram dor ce să fie "«- această galantomie ! Şi
toţi mulţumiam, zicînd că am dobîndit domn
blînd !"

De la început, Vodă Niculae ţinu să arate ţării deosebirea pe care vrea s-o facă între acei care aveau nevoie să fie ocrotiţi şi acei care trebuiau ţinuţi din scurt. După ce împărţi deci milostivirile sale săracilor, adună pe boieri şi le spuse că vrea să domnească cu dreptate şi cu bunătate, dar cere că la rîndul lui „fiecare să-şi facă datoria, că de nu, va fi astfel pedepsit, încît în ceea lume nici n-o să mai aibă ce căuta în iad".

Boierii se uitară unul la altul, întrebîndu-se ce-o să le mai aducă şi această nouă domnie, iar spaima lor ajunse la culme cînd, ieşind din biserică, văzură în alaiul domnesc doi gîzi îmbrăcaţi în zale, mergînd în fruntea a 12 galeongii [34].

Se poate ca Mavroyeni să fi căutat a impresiona spiritele prin alcătuirea acestui neobişnuit alai, dar e pe
de altă parte foarte firesc ca fostul dragoman al

marinei otomane să fi înlocuit pe arnăuţi
prin galeongiii cei Cu nişte mintene scurte
Numai pîn-la brîu făcute, Cusute cu
găitanuri, Şi la brîie iataganuri; La cap

turceşte legaţi Cu şalvari largi îmbrăcaţi Şi cu mînice sumese... Iar prin mîini gloanţele dese !

Cît despre gîdele în zale, el întruchipa icoana Justiţiei, simbol destul de răspîndit în orient.

Dar, în urma cuvîntării pe care le-o ţinuse domnul, boierii interpretară lucrurile altfel, cu atît mai mult cu cît nici înfăţişarea voievodului nu era de natură a-i linişti. Mavroyeni era înalt, uscăţiv, negricios, cu mişcările iuţi şi privirea foarte încruntată. Cu un ochi se uita drept şi cu celălalt la o parte ; ca să privească pe cineva în faţă trebuia să întoarcă capul, lucru care în- spăimînta aşa mult pe boieri, încît ei nu îndrăzneau să se uite la dînsul. Dar dacă s-ar fi uitat, ar fi văzut dinţii lui cei frumoşi, şi ar fi băgat de seamă că atunci cînd zîmbea — ceea ce i se întîmpla des — înfăţişarea lui se schimba, .căpătînd o expresie de-o bunătate rară.

Ca şi alaiul său, ca şi înfăţişarea, felul de-a domni al lui Vodă Nicolae plăcu unora şi displăcu altora.

După cum scrisese lui Herbert von Bathkeal, el începu să cutreiere capitala călare şi ■ pe jos, îmbrăcat în toate felurile, ţărăneşte, popeşte, turceşte, intrînd prin prăvălii, uitîndu-se pe sub cintare, iar cînd prindea pe vreunul cu ocaua mică, dădea, scurt, poruncă să fie spîn- zurat:

Şi pe unde nu gîndeai Pe acolo îl întîlneai
Iar după ce se-ntorcea Vedeai colea şi colea Cîte unul atîrnat De o şandrama legat!

Pieţele Bucureştilor se umplură de spînzurători, de stilpii cărora bălăbăneau trupurile celor care prea multă vreme abuzaseră de răbdarea omenească.

Era Mavroyeni nebun ?

Orăşenilor le poruncise să ţie noaptea uşile descuiate, spre a ispiti pe tîlhari şi a-i prinde astfel mai uşor, „iar de se va întîmpla vreo pagubă

casnicilor, va împlini măria sa din visteria lui". Ispravnicilor de ţinuturi le scrisese că dacă nu vor stîrpi hoţiile din ţară, pentru a nu lăsa: spînzurătoarele goale îi va atîrna pe ei de dînsele. Şi în scurtă vreme „unde să mai vezi haiduci la drumul mare", după cum spune Ghica el însuşi „sau unde să mai vezi cerşetori pe uliţe !".

Era Mavroyeni nebun ?

Bisericile erau întotdeauna goale de preoţi, căci ei stăteau la cîrciumi — iar cînd un creştin voia să se închine, găsea uşa casei domnului încuiată. El porunci ca popii — de rînd în săptămînă — să stea de dimineaţă pînă în seară în biserică pentru a răspunde la cererile evlavioşilor. Şi stau bieţii popi, săracii, în spangă, ştii, ca soldaţii, Toată ziua nelipsiţi, Uitîndu-se pe la sfinţi!

Cînd se îmbrăca vodă în haină călugărească şi mergea la vreo biserică, de-i găsea uşa încuiată, vai de oasele preotului acelei parohii.

Era Mavroyeni nebun ?

în divan judeca singur, lucru în adevăr nemaipomenit. Nu întreba pe nimeni nimic, nici pe mitropolit despre canoanele bisericii, nici pe logofăt despre paragrafele legii, ci numai ce asculta pe împricinaţi, citea hrisoavele lor, şi dădea sentinţa. Pe loc poruncea să şi fie împlinită. El era puterea administrativă, cea legislativă şi cea executivă. Boierii spumegau de necaz, dar pricinile care mai înainte tărăgănaseră cu anii, se isprăveau acum în cîteva ceasuri, şi dreptatea era împărţită.

Era Mavroyeni nebun ?

Că umbla uneori într-o caretă trasă de patru cerbi, însemna asta ceva ? Cît coada cîinelui lui Alcibiade, nimic mai mult.

Mai tîrziu, Mavroyeni va împinge această originalitate puţin prea departe, dar niciodată din lipsă de judecată, ci întotdeauna din pricina imensului dispreţ ce avea el, cu sau fără dreptate, pentru oameni [35].

Deocamdată, pentru a nu ne îndepărta prea mult de subiect, să ne întoarcem în sfîrşit la doamna Mărioara.

O părăsiserăm în ; clipa cînd,. după; două neajunsuri în dragoste (poate după trei, căci dragostea ei cu Celibi Petrachi pluteşte încă în taină), se răcorise de necazul ce avusese, făcînd pe bărbatul ei să-i intre, ca întotdeauna, în voie. Întîmplările din Therapia trebuiesc plasate cam între anii 1783—1784.

Doi ani mai tîrziu era doamnă. Un obicei aproape constant — firește că nu fără excepţii — o regulă a ceremonialului fanariot cerea ca noile doamne să rămîie cu copiii lor la Constantinopol după plecarea soţilor lor în ţările în care erau trimişi voievozi. Unii din domni aşteptau apoi sosirea familiei lor pentru a proceda la ccremonia înscăunării, alţii îşi primeau nevestele cu mare alai după ungerea lor de către mitropolitul ţării. Nicolae Mavroyeni nu făcu nici una nici alta, sau mai bine zis le făcu pe amîndouă. El porni din Fanar împreună cu doamna Mărioara şi cei şapte copii ai lor, însă ajunse singur la Văcăreşti, lăsîndu-şi familia la Giurgiu cu porunca să nu-şi urmeze drumul decît a doua zi, pentru ca în timpul acesta să poată lua măsurile trebuincioase pentru strălucita primire ce dorea să facă nevestei sale. Cîteva ceasuri deci după sosirea sa la mînăstire, trimise la Bucureşti un hrisov domnesc, care fu citit la toate răs- pîntiile capitalei şi care spunea că a doua zi, sîmbătă, la ceasul opt din zi (ora turcească), va intra în Bucureşti „cu voia domnului, scumpa noastră soţie şi doamnă, Maria Mavroyeni". Toate jupînesele şi toate muierile erau poftite la Văcăreşti pentru alcătuirea alaiului principesei.

Nici barba duhovnicească din Therapia, nici faţa rasă a olandezului din Amsterdam nu par a fi impresionat pe Mavroyeni. El trebuie să fi fost unul din oamenii aceia despre care se zice că este un chibrit care nu se aprinde decît pe cutia lui.

„Mica lui groasă" ii era dragă, şi-i făcea, fără precupeţie, toate chefurile.

In alaiul cu gîzi şi galeongii trecuse deci şi mîndra Mărioara, de la Văcăreşti la Sfîntul Spiridon prin Podul Beilicului, şi de acolo la Curtea Veche, unde-şi luară noii voievozi reşedinţa.

Curtea era, foarte de mult, dărăpănată. Cînd o văzu, Mavroyeni se înfurie. A patra zi chiar după sosirea lui acolo (joi, 21 mai), chemă în spătărie pe mitropolit cu episcopii săi, pe boieri şi pe negustori şi le ceru bani „care 60 de pungi, care 50, care 40, care 30, 20,-10, care 5, cu cuvînt că vrea măria sa să înoiască şi să dreagă casele domneşti, - că este şi ruşine a fi ele în mijlocul oraşului surpate, de nu are măria sa unde să şeadă".

Două luni maj tîrziu curţile erau gata. Nu s-o fi făcut mare lux cu ele, dar s-au pus, se vede treaba, uşile şi ferestrele care lipseau, s-aii prefăcut tavanele ca să nu intre ploaia în casă şi s-au mobilat odăile domneşti. Cînd, pe la 15 iulie, sosi în Bucureşti vestita Lady Craven, ea, care se mira de atîtea lucruri de la noi, nu avu furnic de spus despre acele curţi, nici că sînt frumoase, nici că sînt dărăpănate. "«-

Lady Elisabeth Craven, născută în 1750, era fata contelui Berkley, unul din marii aristocraţi ai Angliei. Măritată la vîrsta de 17 ani cu lordul Craven, care o părăsi după ce avusese cu ea 7 copii, dînsa se despărţi de el şi începu să cutreiere lumea pentru a-şi uita necazurile. Astfel ajunse, după multă cale, pe malurile Bosforului, unde de altfel văzuse, nu de mult, de la fereastra amba-sadei franceze, alaiul lui Mavroyeni în ziua învestirii acestuia. „Le cortège était magnifique", scrie ea. „Ses gardes et ses courtisans le précédaient et le suivaient deux à deux; les chevaux étaient couverts de draps d'or ou de riches broderies ; on portait devant lui deux queues e chevaux blancs et une espèce de bonnet

semblable á un casque, emblème de sa dignité. Ce prinse est déjà un peu vieux (avea 50 de ani n.a.), et comme il connaît l'Ambassadeur, il regarda aux fenêtres où nous étions pour le voir passer, et nous fit un signe de tête. En vérité je n'ai jamais vu de plus belle procession".

întorcîndu-se acum în occidentul Europei, ea trecea prin Bucureşti, şi ceru lui vodă să fie primită de el şi de doamna, caracteristica acestei femei fiind curiozitatea. O celebritate europeană n-a fost Lady Craven, însă a L'ost o femeie frumoasă — de la care ne-a rămas un portret din penelul lui Reynold — deşteaptă şi fină. Mai lîrziu, scurtă vreme după trecerea ei prin Bucureşti, se va mărita cu markgraful Alexandru din Anspach, nepotul lui Frederic cel Mare, cel care-şi vîndu, în 1792, principatul statului prusian. Călătoriile ei le-a descris cu vioiciune şi spirit într-o cărticică apărută la Londra, şi tradusă pe franţuzeşte în 1739.

La Bucureşti fu găzduită întîi într-o mînăstire, care nu-i plăcu, şi apoi în casa lui Laroche. Î se trimise acolo o caretă aurită pentru a o duce la curte, unde trecu prin două porţi pînă să ajungă la palat.

„într-un colţ al sălii de audienţă", zice ea, „pe un divan, printre perne, stătea vodă îmbrăcat turceşte. Mă întrebă, prin tălmaci, cum îi merge domnului de Choiseul, şi mă rugă să rămîn cîteva zile la Bucureşti. Mi se dete cafea şi dulceaţă, şi cînd mă sculai ca să plec, unul din boierii săi îmi spuse încet să mă aşez din nou. Deodată urechile mele fură asurzite de cel mai groaznic dintre zgomote. Secretarul îmi spuse cu glas tare : «E pentru dumneavoastră, doamnă. E muzica lui vodă». Prinţul mă rugă să mă uit pe fereastră, şi văzui în curte... meterha- neaua turcească", care i se păru melomanei de pe malul Tamisei cea mai neînchipuită cacofonie din lume. Gata în fiecare clipă să pufnească de rîs, era mereu trasă de

rochie de tovarăşa ei de drum, care, îngrozită, îi şoptea : ..Pentru dumnezeu, nu rîdeţi doamnă" !

în sfîrşit, sosi logofătul al doilea, vestind-o că doamna IVlărioara o aşteaptă. Trecu deci în ceea ce se numea pe vremea aceea haremul.

„Doamna era aşezată turceşte, cu trei fete lîngă dînsa, de vreo 9, 10 şi 11 ani. Ea mă luă de mînă şi mă aşeză alături de dînsa. Are 30 de ani şi e foarte frumoasă ; seamănă cu ducesa de Gordon, deşi trăsăturile şi înfăţişarea ei au mai multă blîndeţe. Pielea ei mi s-â părut mai albă şi părul mai blond. E cam grăsulie şi se află într-a şasea lună a celui de al optulea copil".

Mai cunoaşte cineva, după acest portret, pe Mărioara lui Hope ? !

Drept dovadă că nimic nu este cum. este, ci sîntem toţi cu miile de feţe pe care ni le văd miile de oameni. Singurul lucru care rămîne neschimbat este obezitatea principesei.

Doamna Maria Mavroyeni luă pe Lady Craven de mînă şi o aşeză lîngă ea. Erau în încăperea aceea vreo 20 de femei, jupînésele şi fetele marilor boieri, din care una singură, fiindcă purta pe-o ureche o căciuliţă de zibelin, atrase privirea englezoaicei.

Conversaţia doamnei Mărioara aminteşte pe cea din jurul tandurului de la Therapia. Aici o recunoaştem ; ar fi recunoscut-o şi Thomas Hope.

„După ce-mi făcu toate întrebările ce obişnuiesc femeile din orient şi după ce mă întrebă dacă eram îmbrăcată ca în Franţa, doamna îmi spuse că ar fi încîntată dacă aş vrea să rămîn un an întreg în Muntenia. Vodă părea şi el a dori lucrul acesta, dar le spusei amînduror că nu voi rămîne în Bucureşti nici 24 de ceasuri".

În urma acestui refuz categoric, ea fu "poftită la cina de seară, care fu servită „à l'européenne", la o masă cu picioare şi cu scaune împrejur. Elisabeth Craven, care venea din Constantinopol, se aştepta să mănînce pe divan.

Dar spre marea ei mirare găsi o masă ca la Londra, cu tacîmuri de argint englezesc, cu cuţite şi furculiţe. Patru candelabre împodobite cu flori de rubine şi de smaragde luminau „sufrageria", şi muzica turcească fu înlocuită cu un taraf de lăutari ţigani, care avu darul să placă melomanei. Domnul stătea în capul mesei, doamna Mărioara la dreapta lui şi Lady Craven la stînga.

Lady Craven era încîntată. După masă, toată lumea trecu în altă odaie, unde cafegiii îşi împliniră slujba, ciubucgiii la fel. Şi să nu uităm că toate acestea se petreceau în încăperile Curţii Vechi, ai căror pereţi adăpostiseră altădată pe Ecaterina Salvarezi a lui Vodă Alexandru, pe Elena lui Matei Basarab, pe Anastasia lui Gheor- ghe Duca, şi de curînd, înainte ca Mavroyeni să repare casele, imai adăpostiseră şi pe „Craii de Curtea Veche" şi cîinii şi vacile de pe maidane!

Singurul lucru care păru străinei ciudat, e că vodă şi boierii se aşezară de o parte a camerei, doamna şi femeile de cealaltă parte, în loc să stea cu toţii să vorbească împreună ca la Buckingham Palace.

Lady Craven mai pretinde că doamna Mărioara ar fi crezut că-şi bate joc de ea, cînd i-a spus că în Anglia femeile învaţă a dansa, a scrie şi a citi. Dar de data aceasta n-o mai credem noi pe spirituala viitoare mark- grafă. Doamna lui Mavroyeni nu ştia decît greceşte şi poate nu ştia să citească, dar prea multe din celelalte fanariote erau femei învăţate, pentru ca ea să se mire că englezoaicele ştiau carte.

Taifasul se isprăvise la ceasul 11 ı/**2** şi Lady Craven se întoarse acasă la d-l Laroche. înainte de a părăsi Bucureştii, vodă îi trimise în dar un cai arăbesc şi doamna cîteva batiste brodate. Ea plecă la Sibiu şi de acolo la Viena. Ţara noastră îi rămase într-o frumoasă amintire. „Nu pot măcar încerca să descriu frumuseţea munţilor româneşti... nici

copacii de tot felul, care dau ţării un colorit atît de schimbăcios...".

Doi ani de zile merseră lucrurile cum merseră. În afară de Văcărescu (care de la început şi pînă şi-a dat Mavroyeni ultima suflare nu l-a putut suferi), ceilalţi boieri trebuiră să recunoască cum că felul de a se purta cu ei era mai mult aspru decît crud, iar că încolo treburile mergeau bine în ţară. În capitală cu atît mai mult, deoarece dreptatea era împărţită de vodă, hoţiile fuseseră stîrpite şi comerţul înflorea. În afară de aceasta, Mavroyeni făcuse şi însemnate clădiri în Bucureşti : o biserica mare şi frumos împodobită de el, zisă Izvorul Tămăduirii sau Biserica Mavrogheneasca (la şosea); lîngă ea un spital încăpător, care din „Spitalul Mavroghenesc" s-a transformat într-al „Filantropiei" ; în spatele ei un cimitir, desfiinţat prin 1920 ; alături, o fîntînă publică, care se spune că era de toată frumuseţea, dispărută fără urme, o tipografie (în curtea bisericii), un chioşc cu o grădină ca din poveşti, unde mergea vodă să-şi soarbă cafeaua în după-amiezile de vară, aşezat în preajma aceloraşi aşezăminte şi doborît la pămînt nici 20 de ani după moartea voievodului. Parcă o nevăzută mînă duşmănoasă, un duh neprielnic, a vrut cu tot dinadinsul să şteargă din amintirea românului numele lui Nicolae Mavroyeni.

Dar el va rămînea, precum o dorea bietul voievod inimos şi viteaz, al cărui gînd — vanitos, se poate ! — era mereu îndreptat asupra posterităţii. Preocuparea lui constantă era : ce zice străinătatea de dînsul, ce va zice viitorimea, ce loc va ţine în istorie.

Subiectul acestei cărţi nu ne îngăduie să ne întindem asupra domniei lui Nicolae Mavroyeni, cu atît mai mult cu cît doamnă-sa, care va părăsi în curînd Bucureştii, se va ţine cîţiva ani într-un incognito din care n-o vom mai putea scoate.

În 1786 o mai întîlnim în paginile corespondenței baronului von Metzburg, care — nou sosit la București în calitate de consul austriac —, ne spune că doamna Mă- rioara a trimis fetițelor lui „une echarpe de cou (învă- litoare de gît). Cîteva zile mai tîrziu, ea rugă pe consul să-i trimită pe fiul său pentru a se juca cu al ei, căci erau amîndoi de aceeași virstă. Beizadea Petrachi, al patrulea copil al Mavroyenilor, avea opt ani și-i trebuiau tovarăși de joacă. Micul Metzburg veni deci la curte, și după ce fu mîngîiat de vodă și de doamnă, căpiță un ceas de aur și diferite alte daruri.

Dar în toamna anului 1787, adică abia 16 luni după sosirea ei la București, doamna Mărioara trebui să părăsească țara, căci Rusia declarase război Porții, și Mavroyeni presimțise că Muntenia va deveni în curînd teatrul luptelor. între timp, ea mai născuse un băiat. Luîndu-și copiii, medicul și 40 de servitori, ea porni, în ziua de 17 septembrie, din nou la Constantinopol, pentru a nu se mai întoarce în țară decît foarte tîrziu, în mod trecător, cînd va fi bătrînă, văduvă și nenorocită. în țară rămase numai, dintre toți copii ei, mica beizadea Petrachi, fostul tovarăș de joc al baronașului von Metzburg, fiindcă Vodă Nicolae voia să-și deprindă plodul cu arta războiului.

Întîmplarea făcu ca îndată după plecarea doamnei să sosească în București Thomas Hope, care nu se poate împiedica să-și arate bucuria de a nu o mai găsi acolo.

Olandezul găsi în Muntenia pe un Nicolae Mavroyeni pe care nu-l cunoscuse în Turcia : nervos, iritabil, violent — astfel cum ni-l arată Văcărescu : poznă a firii,, **sau** cum ni-l înfățișează istoricii mai tîrzki : nebun !

Dar schimbarea ce se operase în caracterul lui vodă n-avea nimic a face cu nebunia. Cauza ei trebuiește căutată aiurea, și odată găsită, lucrurile se vor tălmăci de la sine.

O parte a corespondenţei diplomatice a lui Mavroyeni a fost publicată (în Blancard) şi se vede din ea că fostul dragoman al flotei otomane era, cum greu s-ar fi putut altfel, foarte cunoscător al trebilor politice. Alianţa nemţilor cu muscalii şi tratatul austro-rus din 1784 îi erau cunoscute şi el, ca toată lumea, ştia prea bine că războiul dintre aceşti doi aliaţi şi imperiul otoman era de ne-înlăturat. Unul din cuvintele de căpetenie care l-au îndemnat pe Mavroyeni să ceară domnia Ţării Româneşti era tocmai izbucnirea probabilă a acestui război. În calitate de fost dragoman al celui mai mare amiral al flotei pe care l-au avut turcii, în calitate de cel mai intim prieten al acestui Hassan Paşa, pe care-l întovărăşise în mai multe campanii, Mavroyeni, care era el însuşi viteaz din fire, nu visa decît războaie şi glorie. El îşi dădu seama că a rămîne dragoman în Stambul era moartea visurilor sale. Dar, creştin fiind, cum ar fi putut el, în imperiul semilunei, să-şi valorifice bravura, decît fiind domn într-una din ţările dunărene, în care calitate să se poată distinge pe cîmpul de luptă într-un viitor război. Deci, înainte de a sosi în ţară, o fi pus el la cale cu Djezaerli Hassan tot planul său viitor, făgăduind amiralului că, în caz de război, va ridica prin ţinuturile noastre o numeroasă oştire pe care o va pune la dispoziţia sultanului, iar turcul i-a şoptit că în cazul acesta va stărui să i se dea comanda întregii oştiri musulmane... lucru care s-a şi întîmplat.

Aşadar, fostul dragoman fiind acum domn şi războiul izbucnind, Nicolae Vodă se puse pe treabă, atît pentru a-şi ţine cuvîntul dat, cît şi în vederea gloriei sale viitoare. **In** scurtă vreme, el strînse **o** armată de lefegii, adunată de pretutindeni, turci, greci, albanezi, sîrbi, atraşi de făgăduielile lui vodă de a' le da lefuri mai mari decît la toate celelalte oştiri. Odată însă cetele întrunite şi sosite la Bucureşti, ele cerură bani. Vodă la rîndul lui ceru bani ţării : de la boieri, de la

negustori, de la mănăstiri. De notat că niciodată, în nici un autor, nu se spune că el ar fi luat sau c-ar fi cerut măcar bani de la ţărani. Pe cînd (în afară de Mavrocordaţi) toţi, dar toţi ceilalţi domni fanarioţi, au despuiat ţara din impunerile ce le puseseră asupra nevoiaşilor, singur Mavroyeni a cerut bani de la cine avea, nu de la cine n-avea.

Văzînd însă că nimeni nu vrea să-şi deschidă punga, vodă începu cu vorbe patriotice : că e ţara în primejdie, că e datoria fiecăruia să ajute la plata ostaşilor meniţi să le apere pămîntul şi altele la fel... Vox ***clamantis în desert o...!*** Mavroyeni se înfurie. începură deodată iar să-i vorbească din văzduhuri „demonii săi familiari !" care-i porunceau să ia cu sila banii ce nu i se dădeau cu voia. Ziua în amiaza mare, noaptea în visuri mai ales, îi vorbeau duhurile, arătîndu-i pe cine trebuie să ameninţe, pe cine să surghiunească, la cine să se răstească pentru a strînge comorile de care avea nevoie pentru lefegiii săi.

Şi aici este de notat un lucru : că Mavroyeni n-a omo- rît, nici n-a schingiuit pe nimeni. A amenințat, a răcnit, s-a încruntat, dar atît.

Astfel, într-o zi, trimiţînd după marele bogătaş negustorul Ştefan Băltăreţul, cum sosi acesta la curte îi zise : „Vino după mine !" Şi încălecînd amîndoi, îl duse vodă în goana armăsarilor pînă la Turnul Colţei. Acolo, descălecînd, urcară scările una cîte una pînă sus, neştiind negustorul ce vrea domnul de la el. Mavroyeni îi arătă cu mîna de jur împrejur, ce frumos se vede oraşul de acolo şi apoi deodată îi spuse : „la uite de aici, mult e pînă jos ?".

— „Mult măria ta, îi răspunse Băltăreţul, de-ar cădea cineva de aici, praf s-ar alege dintr-însul !".

Vodă începu să rîdă :

— „Ştii c-am visat pe Sfîntul Nicolae astă-noapte ! Mi-a zis ca să te asvîrl d-aici jos !".

Negustorul îngheţă, să-l apuce ameţeala şi să cadă singur. Dar din spatele lui un glas îi şopti încetişor la ureche (era al căminarului Sava, căpitanul galeongiilor lui vodă) : „Spune-i c-ai visat şi tu pe sfîntul Spiridon, care ţi-a cerut să-i aprinzi o făclie de 50 de pungi, şi dacă te-o arunca jos, rămîne sfîntul fără luminare !".

Clănţănind de frică, bietul Băltăreţul spuse cu glas tare, ca un papagal, vorbele căminarului. Iar vodă îi răspunse :

— „Ei, dacă-i aşa, dă-i banii lui Sava să cumpere făclia !".

Anecdota aceasta, povestită de Ion Ghica, a fost mult speculată în favoarea tezei nebuniei lui Mavroyeni. Dar ni se pare dimpotrivă, că ea dovedeşte cumînţenia lui.

Asta o făcu negustorul. Acuma alta din tagma boierească.

Cică-ntr-o seară de iarnă coana Luxandra a lui Scarlat Cîmpineanu fu chemată la curte. Primită de vodă cu multă cinste, ea auzi cu bucurie lăudîndu-se meritele bărbatului ei, cînd deodată domnul, bătîndu-se cu pumnii în cap, îi povesti visul ce zicea că avusese cu o noapte înainte : o văzuse în somn călătorind pe drumul Giurgiului către Ţarigrad, împreună cu soţul ei, iar averea lor fusese confiscată.

Ajunsă în capul scării, visul luă întruchipare. Luată pe sus de arnăuţii curţii, tînăra femeie fu aruncată în- tr-un car moldovenesc ; iar de sus de la fereastră vodă îi zicea, rînjind :

„Călătorie sprîncenată, cucoană".

Tot Ion Ghica ne povesteşte şi această întîmplare şi, cum Luxandra Cîmpineanu era una din bunicele lui, înţelegem acum de ce atîta ură rămasă în neamul Ghi- culesc împotriva „nebunului de Mavroyeni".

Dar lucrurile nu se opriră aici. Armata de lefegii i se păru lui vodă neîndestulătoare şi pentru a o spori el făcu apel la ţară spre a ridica o oaste naţională, de romîni. Ţăranii trebuiau să fie

cătane şi fiii de boieri căpitani. Noile regimente urmau să facă a răsuna Carpaţii de vitejiile lor şi, răzbătînd prin trecători, să cuprindă, ca odinioară Mihai Viteazul, Braşovul, Făgăraşul, Sibiul şi Alba-Iulia !Dacă se poate aşa nebunie ! Boierii se uitau la dînsul ca la un sărit din minţi. Oaste de români! Nu se mai pomenise aşa ceva de mai bine de 100 de ani! Nimeni nu vru să-i dea ascultare. într-un superb avînt de dispreţ, vodă, adunîndu-şi sfatul, îl scoase afară la grajduri, şi în faţa veliţilor încremeniţi, îşi îmbrăcă calul cu caftan boieresc :

— „Iată, l-am făcut spătar şi căpitan de oşti, pe viteazul meu murg. Mergeţi voi la treburile voastre !".

Din această întîmplare a ieşit Vodă Nicolae un al doilea Caligula şi un cirac al necuratului, care-şi boierea vitele.

Judecă cine cum o vrea.

Totuşi, şi fără de boieri, oastea de români se făcu. După cum bine zice Ionescu-Gion, se poate că în acest sîmbure de oştire românească să se fi găsit flăcăi care vor fi mai tîrziu pandurii lui Tudor Vladimirescu. În tot cazul, şi aici ca pretutindeni, poporul n-a judecat la fel cu boierii. El nu numai că nu l-a găsit pe Mavroyeni nebun, nu numai că şi-a trimis băieţii la oaste (cu leafă, fireşte), dar era foarte mîndru de această minunată întîmplare j Apoi să stai să priveşti Şi cu drag să poveneşti Pe românaşii voinici încălţaţi toţi cu.opinci. Să te fi dat la o parte Să vezi regule curate, Cît erau de drăgălaşi Şi născuţi a fi puşcaşi. Se mira care-i vedea Şi la ei gura căsca Că păreau c-au fost cătane De cînd au ieşit din foaie. Grecii, ca nişte măgari, Se mirau de opincari, Care, de cînd s-au născut, Puşca-n ochi nu au văzut. Căci ei, cînd veneau în ţară, Intrau cu oameni de-afară Şi buni pentru ostăşie Nu credeau români să fie ; Şi-acu-n oaste de-i puneau - Mai multă fală făceau.

Această părere a Pitarului Hristachi, care era pe atunci ***vox populi,*** nu o puteau împărtăşi

boierii cei mari. Ei începură să părăsească ţara, luînd, cu ei ce brumă de avere aveau, şi, trecînd graniţa Transilvaniei, merseră să sporească numărul duşmanilor lui Mavroyeni, care umpleau ziarele vieneze de „nebuniile voievodului Munteniei".

Cînd în sfîrşit, în martie 1788, Austria declară şi ea război Turciei şi armatele ei cuprinseră toate trecătorile, Vodă Nicolae temîndu-se ca boierii rămaşi în ţară să nu-l trădeze, preveni lucrul acesta, surghiunindu-i pe toţi peste Dunăre, în ţara turcească. Astfel plecară, în convoiul întîi, marele ban Pană Filipescu cu fiii săi Nicolae şi Constantin ; în convoiul al doilea, logofătul Scar- lat Ghica, vornicul Ienachi Moruzi, vornicul Greceanu şi paharnicul Guliano ; şi în convoiul al treilea, Enăchiţă Văcărescu, Nicolae Brîncoveanu, Racoviţă, Fălcoianu, Cre- ţulescu, etc.

Ţara se golise cu totul de boieri, căci Vodă cum
văzu aşa Că-ncepură a se căra Cîte unul,
cîte unul, Nu mai lăsa pe niciunul, Şi-i porni-
n ţara turcească Ca să nu-l mai amărască.
Dar ţară fără boieri unde se mai văzuse ?

„Lasă că facem noi alţii", îşi zise vodă în sinea lui. Avea el, nu-i vorbă, pe vestitul său căminar Sava, care va fi cunoscut mai tîrziu sub numele de Bimbaşa Sava, avea pe Ioniţă Papuc, pe care-l făcuse caimacan în Cra- iova, pe şmecherul de Perdicarul, care-i cetea în stele, descoperindu-i tainele viitorului şi umplîndu-l cu „minciuni de minune", şi avea îndeosebi pe Dumitrăchiţă Tur- navitul, suflet din sufletul lui, mîna lui dreaptă, năzdrăvanul care-i ghicea gîndurile şi-l ameţea cu planurile sale de restaurare a imperiului bizantin, cînd împreună cu Rigas cel învăţat, cu Hortolan, negustorul din Bucureşti şi cu Emil Gaudin din Constantinopol, vor înfige iarăşi crucea pe cupola

Sfintei Sofia. Mai avusese şi pe cumnatul său Condili, dar îl dăduse afară din ţară, fiindcă acest om nesuferit se încumetase să-i zică într-o zi pe nume : Mavroyeni sau Mavrogheni, pe cînd măria sa îşi spunea de mult şi iscălea întotdeauna : Mauroceni.

În sfîrşit, cu acest mic stat-major nu putea vodă să cîrmuiască ţara. Îi trebuia un divan, deşi nu prea înţelegem de ce avea nevoie de el odată ce, după cum am văzut, întrunise în persoana lui toate puterile statului, în tot cazul, vodă începu de atunci să boierească în dreapta şi în stînga pe oricine-i dădea bani pentru soldaţii lui. Pitarisea şi sărdărisea cu duiumul. Apoi d-aci să te ţii Şi să mai vezi boierii; Alergînd care de care Să ia caftanul cel mare, Măturînd tot de prin casă Şi dînd pînă la cămaşă Numai şi numai să fie în rînd la-arhondologie !

Şi astfel se făcu întocmirea boierilor mavrogheneşti! Dar partea nostimă a afacerii, pe care în adevăr numai un Nicolae Mavroyeni a putut-o concepe, e că isprăvin- du-se numărul celor dornici de a fi căpătuiţi, vodă începu să boierească pe oameni cu sila „cu bătăi şi cu pum-nuieli".

„Boierea pe toţi cîţi afla că au ceva bani. Le trimitea caftane şi carte domnească cu ciohodari, şi ori pe unde îi afla, îi îmbrăca şi le lua bani. Iar care nu primea, îl duceau arnăuţii la nazîr[36] şi-i punea la grosul vartei în putoare [37], şi aşa vrînd-nevrînd primea caftanul şi dădea banii, cu cuvînt că trebuie lui vodă să dea lefi la oşti" (Dionisie Eclisiarhul).

Năzdrăvăniile acestea, povestite de-un Eclisiarhul şi de-un Văcărescu, speculate de un Fotino şi de un Ion Ghica, făcură din Mavroyeni acel harap negru despre care am vorbit la început.

Dar acum că cunoaştem cuvintele care l-au împins pe Mavroyeni să se poarte, după declararea

războiului, astfel cum s-a purtat, să vedem nu numai cum au fost faptele lui, ci să arătăm care i-a fost cugetul şi în ce chip judeca omul acesta.

Thomas Hope spune că venind în Bucureşti şi văzîn- du-l pe vodă, a rămas uimit de patima care i se păru că o pune el în toate, şi îndeosebi în chestiunile care priveau războiul.

Din cuvintele sale rezultă clar că Mavroyeni era chior de ochiul drept, ceea ce de altfel se vede destul de bine pe portretul său în ulei, făcut de un contemporan. Acestea între paranteze. Să trecem dar.

Hope primi într-o zi „poruncă" de-a merge la chioşcul lui vodă, cel despre care am spus că se afla lîngă Fîntîna Tămăduirii, sus la şosea, unde desemnase el însuşi planul frumoasei sale grădini. Olandezul îşi aminti că în vremuri dragomanul era la Therapia mai vesel decît la Fanar, fiindcă, zise el, cînd mergeau la ţară îşi lăsa grijile în oraş. Ca atare fu mulţumit de-a şti că va putea vorbi cu vodă Nicolae în grădina sa din afara capitalei, unde printre lalele şi crini „caracterul său căpăta o tentă mai veselă...".

Şi, în adevăr, voievodul fu vesel. După multe vorbe, nealese — amintiri din trecut, planurile de viitor — Mavroyeni întrebă deodată pe Hope :

— „Ce spune lumea despre mine ? Eşti nou venit aici şi trebuie să fi auzit multe !".

— „Soliman cel mare", răspunse Hope, „avea obiceiul să taie limba şi urechile celor care-l vorbeau de rău !".

— „Soliman era un om cuminte... Dar eu nu am puterea lui, şi-mi place să aud ce spune lumea de mine !".

Hope nu se îndupleca să vorbească.

— „Măria sa", zise el, „ştie foarte bine că toată lumea vorbeşte de ea cu cel mai mare respect".

— „Dar care din virtuţile mele este mai lăudată ?".

— **„Doamne", răspunse olandezul, „bunătatea inimii voastre fiind cunoscută..."**
Mavroyeni se încruntă, nerăbdător. îl întrerupse zi- cîndu-i

— :„Văd că nu voi putea afla nimic de la dumneata. Dar am să-ţi dovedesc eu că nu am nevoie de răspunsuri. Lumea zice despre mine că sînt un monstru !.. Da, da, că sînt zgîrcit ca Acheron şi nemilos ca satana. Nu mai fă pe miratul, o ştii foarte bine. Dar ceea ce nu ştii, e că lumea ar trebui să-mi fie recunoscătoare că sînt cel care sînt".

Vodă întoarse capul la o parte pentru a-l vedea pe olandez din faţă, şi urmă :

—„Sînt două lucruri pe care cred că nu le vei putea tăgădui : unul, că ţara aceasta trebuieşte apărată ; al doilea, că nimeni altul decît mine nu o poate apăra !".

Oho!

Thomas Hope îşi ciuli urechile.

— „Acuma", urmă vodă liniştit, „cum vrei ca fără bani să resping vrăjmaşul şi să mă şi ţiu în domnie ? Dacă nu voi strînge sumele trebuincioase pentru a ridica o armată, peste o lună de zile austriecii vor fi în Bucureşti, iar dacă nu mai trimit peşchele marelui vizir şi sultanului, peste un an sînt mazilit. Ei deci sînt vinovaţi de lăcomia mea. Întrucît priveşte cruzimea, de ce crezi«dumneata că înaltul devlet a făcut în favoarea mea o excepţie pînă acum fără pildă, numindu-mă în acelaşi timp voievod al Munteniei şi seraskir (general) turc ? Nu oare pentru a înlătura, cu o putere fără preget, pericolul care ameninţă această ţară ? Aşadar, atunci cînd, din pricina naşterii mele într-o insulă grecească, a calităţii mele de bey musulman şi a credinţei creştine care este a mea, văd pe greci urîndu-mă fiindcă nu sînt născut în Fanar, pe români unindu-se în ascuns cu austriacul, şi pe musulmani dispreţuindu-mă ca pe un ghiaur ; atunci cînd sînt nevoit să mă apăr împotriva rîvnei celor dintîi, a mişeliei celor de-al doilea şi a fanatismului celor de-al treilea ; cînd ştiu că blîndeţea ar trece drept

slăbiciune şi ar aţîţa îndrăzneala lor, grăbind pierderea mea; cînd ştiu în sfîrşit că distrugerea mea ar însemna distrugerea ţării acesteia, nu este oare sfînta mea datorie de-a ţine în frîu, printr-o cît mai mare putere, pe cei care vor să se răzvrătească ?"

Dacă vorbele acestea mai au nevoie de comentar, atunci şi vodă care le-a rostit şi Thomas Hope care numai le-a înregistrat şi autorul acestor rînduri care numai le-a tradus, tus-trei consideră partida pierdută !

Restul nu mai importă. Psihologia personajului tre-, buia însă depănată.

Nicolae Vodă Mavroyeni fu numit seraskir — comandant suprem al armatelor imperiale care luptau împotriva puterilor unite ruso-austriace. Oştile de lefegii şi de români adunate de el, unite cu întreaga oştire musulmană, asculta de poruncile sale. Acţionînd ca un general priceput şi purtîndu-se ca un viteaz, el a rămas în analele istoriei otomanilor ca o pildă de eroism. Cînd într-o parte a ţării, cînd într-alta, cînd încercînd (de mai multe ori cu succes) să treacă păsurile Carpaţilor apărate de Prinţul de Coburg, cînd dincolo de Milcov şi cînd în Banat, unde la 13 septembrie 1788 Iusuf-Paşa era cît pe aci să-l prindă pe împăratul Iosif al II-lea, Mavroyeni era pretutindeni.

Abdul-Hamid-Chan, sultanul, care în luna lui Mo- harem al anului 1203 al Hegirei, numise pe Mavroyeni şi domn onorific al Moldovei, terminînd scrisoarea lui autografă prin vorbele : ***Gheurein seni, gazi!*** (La treabă deci, viteazule !), îi mai trimise în curînd o sabie de onoare, un caftan de samur şi un hati-şerif, prin care-i confirma „domnia Ţării Româneşti pe viaţă, cu drept de moştenire în linie bărbătească, prin primogenitură". Se zice chiar că, două luni mai tîrziu, acelaşi sultan i-ar fi cerut să îmbrăţişeze

islamismul pentru a-l putea face mare vizir, dar că domnul Munteniei ar fi răspuns că nu se poate lepăda de credința sa „fără a păta cinstea strămunilor săi !".

Dar în vara anului 1789 succesul armelor își schimbă tabăra. Banatul fu recucerit de austrieci, ruşii înaintaseră pînă la Milcov, şi numai Coburg nu putuse încă străbate trecătorile.

Mavroyeni se întoarse la Bucureşti cu inima în dinți, cu urechile ciulite, ascultînd tunul cum bate din Carpați şi cum vine de peste Dunăre un vînt de furtună din
Stambul. Sultanul Abdul-Hamid murise şi în locul lui se urcase pe tron Selim al III-lea. al cărui mare vizir fu Ali-Sahin, cel pe care-l văzurăm dușmănind altădată pe dragomanul Mavroyeni.

Totuşi, deşi lucrurile mergeau prost pretutindeni, domnul Munteniei nu pierdu nădejdea. Adunîndu-şi oastea, el se îndreptă înspre Milcov, de unde armatele reunite ale lui Suvorov şi Coburg amenințau să pătrundă în Țara Românească. Întîlnirea avu loc la Focşani, unde, la 30 iulie, Vodă Nicolae fu bătut; la 22 septembrie pierdu bătălia de la Mărtinești, şi în sfîrşit bătut fu şi la Por- ceni în ziua de 6 octombrie. Patru zile mai tîrziu — la 10 octombrie — prințul de Coburg intra în capitala țării. Voievodul Nicolae fugi la Giurgiu, lăsînd în urma lui bagaju-i cu nădejdi şi steaua care-l părăsea.

Dar un nou fior îl deşteptă din toropeală, cînd auzi că în locul lui Sahin Aii fusese numit vizir marele capu- dan paşa Djezaerli Hassan, fratele său de cruce. Mavroyeni plecă îndată la Sumla unde întîlnindu-se cu vizirul, se îmbrățişară amîndoi şi începură să plîngă. Hotă- rîră împreună că războiul trebuieşte urmărjt cu energie, dar că în acelaşi timp trebuieşte încercată o negociere de pace, pe rînd cu fiecare putere. înainte însă ca Mavroyeni să se întoarcă în țară,. cîteva zile abia

după întîlnirea lui cu Hassan Paşa, acesta încetă deodată din viaţă, acolo la Sumla, în faţa ochilor disperatului său prieten (20 martie 1790). S-a vorbit de otravă. Dar Djezaerli Hassan avea 90 de ani !

Din martie în august Nicolae Vodă rătăci prin Bulgaria, singur, prin Rusciuc, prin Arvanitahori, aiurit, urmărit de demonii săi familiari, pe care altădată îi chema cînd voia şi care veneau acuma nechemaţi, chinuindu-l ziua şi noaptea.

Vizir era acum Celibi Rusciucliul şi seraskir Iusuf- Paşa. Ei porunciră lui Mavroyeni — în august 1790 — să împreuneze sfărămăturile armatei sale şi să meargă la Calafat spre a se întări acolo. I se mai dădură şi cîteva regimente turceşti, cu care vodă Nicolae trecu în Oltenia. Dar armatele austriace îl respinseră, aruncîndu-l din nou peste Dunăre, unde, la Vidin, o ghiulea se sparse lîngă el în clipa cînd părăsea barca.

Din ziua aceea Mavroyeni ştiu că este pierdut fiindcă-i cunoştea îndeajuns pe turci pentru a mai putea nădăjdui că ţapul ispăşitor, de care au ei întotdeauna nevoie, va putea fi altul decît el, ghiaurul!

„Dar cine s-a urcat vreodată în scaun, crezînd că va rămînea veşnic în el, şi cine a căutat vreodată bunăvoinţa sultanului, fără a şti că-i este capul în joc ?", zise el lui Thomas Hope, care-l mai văzu şi în clipele acestea din urmă ale vieţii lui.

Începînd iar a hoinări, din sat în sat, de-a lungul Dunării, capugiul sultanului îl găsi la Bela, lîngă Vidin, unde-i tăie capul în luna lui octombrie 1790.

Înainte de a muri — şi după ce se închinase la icoana sfîntului Nicolae — se zice c-ar fi răcnit capugiului în obraz : „Proclet şi anatemă şi de trei ori să fie blestemat acel ce în viitor va sluji cu credinţă imperiul otoman".

Mavroyeni avea 53 de ani. Trupul- fu îngropat la Bela şi capul trimis la Stambul unde, după ce fu ţintuit în poarta cea mare a seraiului trei zile în vederea poporului, gîdele îl aruncă în Bosfor !

Umbra lui Celibi Petrachi plutea, undeva, primprejur ! Doamna Mărioara avea abia vreo 34 de ani cînd rămase văduvă. Din aventurile ei galante nu mai ştim nimic. Dar o fi fost femeia destul de amărîtă cu cei 9 copii ce avea şi cu întreaga ei avere confiscată după moartea bărbatului, pentru a se mai gîndi acum la altceva decît la greutăţile traiului. O regăsim, mamă necăjită ce era, zbuciumîndu-se în Ţarigrad pentru a-şi recăpăta averea. La moartea vizirului, care poruncise omorîrea soţului ei (Rusciucliul muri şi el decapitat), prietenii familiei răscoliră Stambulul pentru a veni nenorocitei văduve în ajutor.

Într-o vineri, pe cînd mergea sultanul Selim, cu alaiul său obişnuit, de la serai la Selamlîc, un turc îngenuncheat pe margine de drum ridică în braţele sale pe fiul cel mai mic al doamnei Mărioara, beizadea Iusu- fachi, care ţinea un arz în mînă. Padişahul făcu un semn şi arzul îi Iu înmînat. Se vorbea în el despre credinţa neclintită a lui Nicolae Mavroyeni către înaltul Devlet, despre faptele sale războinice... şi despre averea confiscată. Sultanul fu mărinimos, şi familia intră din nou în stă- pînirea tuturor bunurilor sale, care erau foarte însemnate.

Lipsă n-au mai dus Mavroyenii de atunci. Fetele fură bine măritate şi cînd domniţa Smaragda, ajunsă doamna lui Scarlat Vodă Callimaki, plecă cu soţul ei la Iaşi, doamna Mărioara merse cu ea în Moldova ; dar nu rămase multă vreme acolo, căci era prea obişnuită cu Fanarul şi cu Therapia ei pentru a putea trăi, acum că era bătrînă (1812), viaţa, cu totul alta, a moldovencelor noastre. De altfel, unele din fete

erau măritate la Constanti- nopol; domniţa Elena, fiind şchioapă şi puţin tîmpită, rămăsese fără bărbat; iar beizadea Iusufachi, cel cu arzul, rămase fără femeie, fiindcă singur cosea şi brodea ca ele, gătea ca ele şi clevetea ca ele. Mama lor trebui deci să aibă grijă de aceşti copii chiar cînd ei se făcură mari.

Traiul acesta, mai mult sau mai puţin tihnit, pe care-l duse văduva lui Mavroyeni timp de vreo $0 de ani, fu întrerupt, de revoluţia grecească — faimoasa Eterie — după care a urmat hecatomba fanarioţilor. Copiii doamnei Mărioara nu fură amestecaţi în treburile acestea, însă un ginere de-al ei, fostul caimacan Constantin Negri, soţul domniţei Eufrosina, îşi află moartea la 8 noiembrie 1822, decapitat fiind pe piaţa Fanarului pentru că „ar fi răspîndit exemplare din Constituţia răzvrătiţilor''. Văduva lui, domniţa Eufrosina, fu surghiunită la Brusa, în Asia Mică.

Acolo, în vechea capitală a imperiului otoman, o aflăm şi pe doamna Mărioara, trăindu-şi cei de pe urmă ani ai unei grele bătrîneţe, împreună cu fata ei şi cu nepoţii Nicolae şi Măria Negri. Din fundul acelei Anatolii tri- seră ei pe-un vechil credincios tocmai în meleagurile Vidinului să dezgroape din cimitirul de la Bela trupul voievodului Nicolae Mavroyeni. Il aduseră, prin Bulgaria, pe mare, pînă la Brusa, astrucîndu-l în biserica Sfinţilor
Apostoli do acolo — biserică în care se mai găseau în ajunul războiului multe odoare dăruite de bătrîna doamnă : un epitaf de catifea roşie cu o inscripţie întru pomenirea bărbatului ei, artofoare şi sfeşnice de argint, candele aurite, icoane şi procovete, unul cu vulturul bizantin şi altul cu stema Ţării Româneşti.

La 14 martie 1829 muri în sfîrşit şi doamna Mărioara, la vîrsta de 73 de ani. O îngropă fata ei

în aceeaşi biserică a Sfinţilor Apostoli, alături de oasele bărbatului ei.

De la Celibi Petrachi şi Thomas Hope pînă la biserica din Brusa, ce drum ! ce cale lungă de viaţă omenească presărată cu flori şi cu spini, cu simţuri aiurite şi potolite resemnări !

Copiii soţilor Mavroyeni n-au avut o viaţă interesantă. Despre doamna Smaragda Callimaki vom vorbi în capitolul următor, despre domniţa Elena şi beizadea Iusufachi am amintit mai sus. Iar despre Eufrosina Negri putem adăoga că după moartea mamei ea părăsi Brusa, întorcîndu-se în Moldova unde copiii ei aveau de reclamat moştenirea tatălui lor. Se stabili la moşia lor Săvenii, petrecînd iernile la Iaşi, unde şi muri, bătrînă, în anul 1850, înmormîntată fiind în biserica Goliei.

Beizadea Petrachi, cel mai mare din băieţi, veni în Moldova cu soră-sa, doamna Smaranda, şi rămase acolo toată viaţa lui, neînsurat, pierzîndu-şi şi averea în speculaţii de grîu, la Galaţi. La bătrîneţe, o femeie tînără din popor puse stăpînire pe inima lui şi se zice că după moartea sa ea ar fi ars toate hîrtiile beizadelei, printre care s-ar fi aflat „netăgăduita dovadă a descendenţei Mavro-yenilor din dogele Francisc Morosini". Creadă c-ine ce-o vrea.

Al doilea fiu, beizadea Costachi, a rămas ca şi tatăl său credincios înaltei Porţi, îndeplinind mulţi ani dregă- toria pe care o avusese şi părintele, dragoman al flotei. Dar după 1821 fiind şi el surghiunit la Brusa împreună cu sora şi cu mama lui, această credinţă i se zdruncină, şi nemaivoind să audă vorbind turceşte nici să mai vadă turci în ochi, el veni, ca şi soră-sa, ca şi fratele (după 1830 însă), la Iaşi, unde muri bătrîn, burlac' şi ursuz, îngropat e ca şi ceilalţi membri ai familiei la mănăstirea Goliei.

Domnița Sultana fu măritată cu Manoil Mano, care se stabili şi el în Moldova, unde muri, hatman, în 1841. Ei fură părinţii cunoscutului general Savel Mano.

Domnița Ralù avu de soţ pe Dumitru Şuţu, nepotul voievozilor Mihai şi Alexandru. Ei trăiră şi muriră la Atena, unde merseseră după eliberarea patriei lor.

în sfîrşit, domnița Ruxandra, a doua fată a Mavro- yenilor şi singura mai de seamă dintre ele, se mărită de tînără cu Alexandru Mano, vărul viitorului ei cumnat Manoil. În vederea unor interese rămase obscure, soţii Mano se stabiliră la Moscova, unde domnița Roxandra se despărţi în curînd de soţul ei, fiindcă-l găsea pe atît de prost pe cît era de frumos. în schimb, întrunind ea amîndouă calităţile, şi frumuseţea şi deşteptăciunea, succesul ei în societatea moscovită fu mare. Mutîndu-se la Petrograd, unde fu supranumită „la belle «princesse Ro- xane", succesele pe care le cunoscu amintiră pe ale unei alte domnițe moldovene, care trăise cam cu o sută de' ani înaintea ei, pe-ale Măriei Cantemir. Şe zice însă că, pe cînd fata lui Vodă Cantemir fusese ,,iubita oficială" a ţarului Petru cel Mare,-: fiica lui Vodă Mavroyeni ar fi dorit numai să fie „prietena" puritanului Alexandru I, ambiţie care nu-i fu împlinită.

Amărîtă, domnița Roxana se întoarse în meleagurile tinereţii ei.

Răscumpărînd de la fraţii ei casa părintească din The- rapia, îşi petrecu rămăşiţa unei vieţi lungi şi foarte cuminţi în locuinţa în care mamă-sa trăise tocmai dimpotrivă. Bătrîneţea aduse cu ea paralizia şi paralizia atrase după sine filantropia. Ajuta familia, dădea pomană săracilor şi făcea biserici. Un fel de sfîntă : „qui a 70 ans était encore belle ; ses joues avaient conservé le vif incarnat de la jeunesse, son teint était blanc, et son visage ne présentait presque aucune trace de ride" (Blancard)Totuşi muri — în pat, bătrînă, bolnavă, filantroapă, Mormîntul ei din cimitirul de la Therapia are o duioasă inscripţie grecească :

„Voi care treceţi pe aici, uitaţi-vă la acest mormînt! Admiraţi pe Roxana, fata lui Mavroyeni, cea credincioasă, milostivă, frumoasă şi deşteaptă. **A luat-o Christos în împărăţia cerurilor la 22 decembrie a anului 1846".Capitolul XLII**

FAMILIA HANGERLI. DOAMNELE VOIEVOZILOR CONSTANTIN ŞI ALEXANDRU (ŞI EFEMERA DOMNIE A LUI MANOLACHI ROSETTI-GIA NI)

criitorul nostru Nicu Gane spunea într-una din „Novelele"[1] sale, că mergînd odată să petreacă două zile la Slănicui Moldovei, a găsit în parcul hotelului un pui de turc. cu fesul în cap şi o cutioară la subsioară, care l-a întrebat : „Facem ghetele ?". În stilul său atît de plăcut, autorul povesteşte că s-a trîntit îndată pe o bancă şi şi-a lungit picioarele în nasul turculuı, stri- gîndu-i : „Văxuieşte !". Şi cuconu Nicu era mîndru şi fericit

că-i ştergea un turc ghetele, de unde apucase vremurile cînd le ştergeam noi pe ale lor.

Se uită toate ! Dar grele vremuri au mai trăit bătrînii noştri. Ighemonic-ul jupîneselor române şi mîndria încă mai ameţitoare a doamnelor şi a domniţelor grece erau supuse celor mai înjositoare batjocuri sau celui mai jalnic sfîrşit, pe dată ce veneau în atingere cu poftele celui mai nespălat dintre turci. Se întîmpla uneori să fie vulpea mai tare decît leul, dar nu întotdeauna. Iată, de pildă, doamna Roxana a lui Constantin Vodă Hangerli, cum 9 scăpat ea şi jupînesele sale de bucluc, dar în schimb în ce chip **îngrQzitor** s-a isprăvit mărirea acestei doamne !

Şi era. într-adevăr, de neam mare, nu numai fiindcă era născută domniţă, fiica lui Alexandru Ghica Voievod, cel care a domnit scurtă vreme în Muntenia (1766-68), dar fiindcă bunicul ei Scarlat Ghica domnise şi el, şi la fel străbunul Grigore Vodă, şi bunicul acestuia Grigore I Vodă, şi tatăl acestuia Gheorghe Ghica bătrînul. Din tată în fiu, în şase generaţii, cinci din ei fuseseră voievozi — şi oricum am privi lucrurile, că în vremea aceea domniile noastre nu mai erau nici ereditare nici eligibile,. ci erau voievozii noştri numai nişte „bei", cum le ziceau turcii, sau „gospodari", cum i-au numit muscalii, totuşi şase generaţii de atari înalţi funcţionari, care domneau peste ţara lor în mod suveran, fac să se subţieze un neam, oricare ar fi originea lui... iar nobili cu blazoane din vremea lui tata Noe, orice s-ar zice, nu sînt.

Mama doamnei Roxana, Maria Ghica, era născută Rizu, fiica vestitului Iacovachi şi soră deci cu cealaltă Ghiculească, Ecaterina, doamna lui Grigore al III-lea al Moldovei (decapitatul din 1777). Bunicele ei amîndouă erau Moruzeşti, şi străbunii în linie bărbătească : Mânu, Mavrocordat, şi Sturdza. Avea deci doamna Roxana sînge albastru în vine mai mult desigur decît soţul ei, care era dintr-un neam mai nou, dar

avînd şi el în cercul grecilor din Fanar legături foarte simandicoase.

Constantin Hangerli era din familia Moruze.ştilor . şi a Ipsilanţilor — un singur neam despărţit în trei încrengături. Fusese în tinereţe marinar şi ajunsese (ca şi scurt timp înainte de el, Nicolae Mavrogheni) mare dragoman al flotei otomane. Căpitan Paşa al acestei marine era un turc, Cuciuc-Hussein, care prinsese mare dragoste de dragomanul său, ghiaurul de Hangerli. Adevărat că grecul — lacom ca aproape toţi „simpatrioţii" săi — era deştept şi ştiutor al multor limbi. Vorbea bine franţuzeşte, ceea ce, pe vremea lui, era un lucru destul de neobişnuit. Se zicea că, la fel cu Callimaki, era plecat politicii franceze, acelei de pe vremea lui adică a lui Danton şi Robespierre mai întîi şi pe urmă a lui Bonaparte care începea atunci să-şi desfăşoare aripile.

Pe vremea aceea se arăta şi prin părţile acestea ale Europei un mic Bonaparte care visa cuceriri, mărire şi putere şi mulţumită căruia, fără voia lui, căpătă dragomanul flotei turceşti, Constantin Hangerli, domnia Ţării Româneşti în următoarele împrejurări :

Pasvanoglu — astfel îl numea pe micul Bonaparte — era fiu şi nepoţ de hoţi, morţi amîndoi în spînzurătoare. Ca să nu-şi dea sîngele de ruşine, lucrînd şi în stil mai mare decît tatăl şi decît bunicul, el strînse de prin părţile din sudul Dunării pe toţi derbedeii fără căpătîi şi-şi organiză astfel o ceată — cu arme şi muniţiuni furate — cu care jefuia părţile bulgăreşti, cele munteneşti şi îndeosebi Oltenia. Nu mai aveau oamenii odihnă din pricina lui. Şi fiindcă sultanul încercase să pună capăt acestor jafuri din raialele sale, Pasvanoglu se întări în cetatea Vidinului, iar din cuibul său de tîlhari — ca un fel de Raubritter medieval — îşi trimitea gloatele să pustiască locurile de primprejur, fără să se mai sinchisească de ameninţările venite din Stambul. Cu începutul

însă bandele sale sporiră, căci de derbedei e plină lumea. Armata lui Pasvanoglu se făcu atît de puternică, de începură măririle din Constantinopol să se sfătuiască între ei ce este de făcut. Sultanul hotărî să ierte pe rebel« şi să-l facă paşă de Vidin dacă i se supune şi porunceşte ostaşilor săi să intre în rîndurile armatei otomane — o tactică întrebuinţată şi alteori de alţi sultani cu alţi rebeli, şi care a dat rezultate bune. Nu însă de data aceasta. Pasvanoglu făgădui orice însă, văzîndu-se deodată paşă cu trei tuiuri, în loc să se liniştească el îşi trimise cetele de-a lungul Dunării să cuprindă Nicopole, Silistra şi Brăila, ba pînă şi Bazargicul, rămînînd astfel stăpînul malului drept al fluviului pînă la Mare. Doar Rusciucul şi Giurgiul puteră rezista acestei năvăliri.

La Tarigrad padişahul se burzului. Dădu poruncă amiralului său căpitan-paşa Cuciuc-Hussein să strîngă o sută de mii de oameni şi să meargă să potolească avîntul războinic al lui Pasvanoglu. Amiralul spuse însă sultanului că o atît de numeroasă armată nu putea fi aprovizionată decît din recoltele îmbelşugatei Ţări Româneşti şi ca atare bătrînul şi neputinciosul domn Alexandru Ipsilanti va trebui înlocuit printr-altul mai vrednic, care să poată face faţă evenimentelor. Şi-i suflă împăratului la ureche că acesta n-ar putea fi decît însuşi dragomanul său Constantin Hangerli, om ager şi priceput care va scoâte banii din pămînt.

Bun zis. Hangerli fu numit domn al Munteniei în dispreţul tratatului de la Cuciuc-Cainargi şi a hatişerifului din 1784, care stipulau că voievozii români nu vor putea fi destituiţi de Poartă cîtă vreme nu vor arăta „semne învederate de răscoală".

Cu doamna, cu beizadelele şi cu domniţele, intră noul domn la Bucureşti în toamna anului 1797. Dar de ce în loc să intre prin Calea Şerban Vodă cum făceau toţi domnii ceilalţi, căci veneau

doar de la Giurgiu, i se păru lui Hangerli că e mai bine să facă ocolul oraşului şi să intre prin Podul Mogoşoaiei, asta n-a înţeles-o nimeni. Şi poporul a zis că nu e semn bun.

Cum se aşează în scaun, Hangerli Vodă, pentru a fi pe placul celor care-l trimiseseră aici, începu să strîngă zăhărele — provizii — pentru armata lui Husein Paşa. Bogată, bogată, dar cam prea stoarsă, ţara nu putu răspunde la cererile ce i se făceau. A început deci domnul să născocească fel de fel de dări noi pe mănăstiri, pe schituri, pe boieri, pe văduve şi foarte îndeosebi, fireşte, pe ţărani.

„Arde-l Doamne milostive, în pîrîu de foc nestins", cînta cronicarul versificator al vremurilor, Zilot Românul.

Nici dările acestea nu folosiră mult fiindcă boierii şi călugării blestemau dar nu plăteau. Atunci socoti vodă să scoată văcărit pe ţară, cîte doi galbeni de vită, o dare ce fusese desfiinţată cu afurisenie de către Constantin Vodă Mavrocordat. Boierii şi mitropolitul nu se învoiră încît domnul fu nevoit să trimită de olac pe un om de-al lui la Ţarigrad să ceară dezlegarea afuriseniei de la patriarhul de Constantinopol. Acesta dezlegă, fiindcă omul lui vodă avusese grijă să-i aducă din partea stăpînului său 50 de pungi cu galbeni ungureşti, unul şi punul, zimţuiţi. Dar, ca altădată mitropolitul Iacob din Moldova, Dosoftei al Ţării Româneşti nu vru să-şi ia blestemul în suflet şi nu recunoscu dezlegarea patriarhului. Trebui vodă să mitu- iască cîţiva boieri ca să-i facă să iscălească cartea. Cică le-ar fi zis Hangerli : „Boierii mei, primiţi a iscăli, căci veţi fi cinstiţi de către domnia mea primind din visterie fiecare cîte 20 pungi de bani, milă domnească". Dionisie Eclisiarhul adaogă : „spun unii că patru boieri mari au iscălit : banul Nicolae Brîncoveanu şi Cornescu şi alţi doi". Iar Zilot Românul, vorbind de Brîncoveanu, blestemă zicînd :

„Acel epistat crape !" fiindcă el nu putea înţelege la ce atîtea dări şi atîţia bani storşi de la oamenii săraci :
Şi pentru ce sfîrşit ? Eu nu ştiu deslușit. Dar totuşi îi zic iarăşi : Crape cu ai lui tovarăşi !

Pentru ce sfîrşit ? Pentru două sfîrşituri avea Han- gerli nevoie de bani, întîi pentru a îndestula ostile lui Hussein Paşa, căci 100.000 de oameni nu era glumă, şi al doilea pentru că un voievod grec, care n-ar fi strîns bani din ţară pentru comornicul său, nu mai avea nici un rost în binecuvîntatele noastre scaune.

Aşadar începură zapciii lui vodă că cutreiere satele pentru a număra vitele şi oile oamenilor. *■

„Dar fiind în acel an (1798) iarnă grea şi zăpadă mare, de cinci palme mare, începînd a ninge de la decembrie 5 şi pînă către Blagoveştenii, n-au putut bieţii creştini să scape nici un cap de vită cît de mic, de mărimea zăpezii, că stăteau vitele în bătătura casei, dinaintea uşii. Şi fără zăbavă isprăvind scrisul vitelor, au trimis catastifele la vistierie şi vel vistierul le-a arătat lui vodă. Iar văzînd vodă suma vitelor, mii peste mii, s-au bucurat, nesăţios, şi îndată au trimis porunci straşnice la ispravnici să rîn- cluiască slujbaşi să strîngă de la oameni banii văcăritului".

Dar banii nu ieşiră de nicăieri, pentru bunul cuvînt că vite erau, dar parale nu. „Şi fiind iarna grea, tîr- guri nu erau să-şi vîndă oamenii vitele şi nici să cîştige vreun ban, că nu era vreme de coasă şi de sapă", aşa încît începură slujbaşii ispravnicilor să închidă oamenii şi să-i omoare în bătăi. „Din care pe un mort l-au dus rudele lui de peste Olt la Bucureşti şi l-au băgat cu carul în curtea domnească să-l arate lui vodă. Şi înştiinţîndu-se vodă, a zis : Sa dea bani, că nu-i va omorî nimenea !...[8].

Iarna aceea a rămas de pomină, de-a numit- o românul „iarna lui Hangerli".

în timpul acesta, Hussein Paşa stătea de un an de zile înfipt în faţa Vidinului şi nu îndrăznea să-l atace. Şi cînd în sfîrşit se hotărî să cuprindă cetatea, Pasvanoglu cu ceata lui de 8000 de oameni, puse pe fugă şi risipi în toată rotunjimea zării armata de 100.000 de soldaţi a marelui Capudan-Başa.

Ruşinat şi neîndrăznind să dea ochii cu padişahul, Cuciuc-Hussein veni prin Giurgiu la Bucureşti să ceară sfat fostului său dragoman, acum domn al Ţării Româneşti.

Ce sfaturi i-o fi dat Hangerli, nu putem şti. Dar se ved'i treaba că el fu de părere că marele amiral trebuia mai curînd mîngîiat decît sfătuit şi se apucă deci să-i facă traiul dulce pe malurile acelei Dîmboviţe, unde din vechi s-au priceput parcă oamenii întotdeauna să treacă mai mult flecărind asupra necazurilor acestei vieţi.

Petreceri, beţii, zeefeturi !... Ţţ ! dar îi lipsea turcului ceva. Şi se apucă să-i zică într-o zi lui vodă c-ar fi mai vesel de-ar veni şi doamna şi domniţele ei şi cu ju- pînesele boierilor la mesele bărboşilor.

Doamna Roxana îngălbeni, că era doar crescută în Ţarigrad şi ştia ce înseamnă astfel de pofteli turceşti. Copiii domneşti erau cinci : Alexandru, Mihai şi Nicolae, Elena şi Maria. Cei doi dintîi erau însuraţi pe vremea aceea şi par a nu fi fost în Bucureşti cu părinţii lor. Beizade Nicolae era mic de tot, iar domniţele de ! erau fete, cum să meargă la chefuri ? Doamna se făcu bolnavă şi scăpă şi ea de bucluc. Mai rămîneau jupînesele boierilor. Ele merseră plîngînd la nevasta voievodului lor şi cerură sfat şi ajutor. Atunci, vorbind toţi între ei, doamna cu domnul şi jupînesele cu bărbaţii lor, hotărîră ca vodă să trimită pe postelnicul cel mare şi pe cămăraş ca să adune de prin mahalale muieri şi cîrciumărese, însă să le aleagă mai chipeşe şi mai frumoase. Şi aducîndu-le la curte le-au îmbrăcat în haine scumpe din cămara lui vodă, făgăduindu-le daruri

domneşti, arătîndu-le ce trebuie să facă şi cum trebuie să se poarte în lumea aceea mare, necunoscută lor. „Deci la vremea mesei, zice eronicarul Dionisie, le-au poftit să şadă cu boierii, şi adu- cîndu-le vel postelnicul le-au numit că sînt cucoanele lor, arătînd : Iată, aceasta e Brîncoveanca, aceasta Goleasca, aceasta Corneasca, aceasta Filipeasca, aceasta e cutare şi aceasta cutare. Căpitan-Paşa, văzîndu-le, s-a bucurat şi sezînd toate la masă cu vodă şi cu boierii şi cu turcii, zicindu-le muzicile, după ce-au mîncat s-au sculat. Ridi- cînd masa a poruncit Căpitan-Paşa să joace boierii cu cucoanele lor — şi-au jucat, ţinînd jocul pînă în seară".

Dar fireşte că nici jocul nici joaca nu s-au isprăvit aşa. Cheful a urmat mai departe cu cina de seară — iar lăutari şi iar băutură — pînă în puterea nopţii. „Încetînd, a zis Căpitan-Paşa lui vodă să-i oprească pe una mai aleasă pentru culcare, că ştie el că sînt bucureştencele iubitoare de împreunare. Şi aşa s-a şi făcut, iar pe celelalte le-a dat la paturile agalelor. Şi boierii s-au dus la casele lor, poruncind vodă postelnicului să spuie muierilor să le fie cu voie. Iar dimineaţa au dăruit turcii pe muieri şi le-au slobozit, socotind că sînt cucoanele boierilor".

Şi astfel, după cum spuneam, e uneori vulpea mai tare decît leul. Dar cine, doamne, poate şti de cîte ori s-o fi întîmplat lucrurile altfel, de le-o fi fost ruşine şi cronicarilor să mai vorbească.

După cheful acesta straşnic a mai stat Cuciuc-Hussein vreo 3—4 zile în Bucureşti şi a pornit apoi la Ţarigrad să se desvinovăţească în ochii padişahului de înfrînge- rea de la Vidin.

...Şi roata norocului a început să meargă de vale pentru bietul Vodă Hangerli şi pentru mîndra dar buna lui doamnă Roxana. Fiindcă prietenia aceasta dintre un turc şi un ghiaur trebuia să se isprăvească prost, după cum întotdeauna astfel de legături s-au întors spre răul creştinilor.

Constantin Vodă primi de la oamenii lui din Ţarigrad, care vedeau de interesele sale acolo, vestea puţin îmbucurătoare că victoria lui Pasvanoglu pusese pe Hussein Paşa într-o lumină foarte neplăcută la Poartă şi c-ar fi prin urmare prudent să nu arate acestuia prea multă prietenie. Cum primi vodă această scrisoare trimise pe dată alta la Ţarigrad, învinuind pe Cuciuc Hussein de pierderea Vidinului.

Lucrurile se întoarseră însă altfel de cum nădăjduise Hangerli. Marele Căpitan-Paşa, cel ce nesocotea cinstea jupîneselor bucureştene, avea o soţie — una din multele sale cadîne — care era favorita sultanului. De aceea crezuse turcul că dacă-şi vînduse el nevasta şi cinstea împăratului, apoi puteau prea bine ghiaurii de boieri români să-i vîndă lui nevestele şi cinstea lor.

Cadîna aceasta, fiind în secretele zeilor, află despre scrisoarea de învinuire a lui Hangerli şi o descoperi soţului ei. Acesta, la rîndul lui, pîrî pe domnul Munteniei la Poartă c-ar fi avut tainice înţelegeri cu Pasvanoglu, ceea ce era o minciună, şi că jefuia ţara, ceea ce era adevărat. Dar şi jafurile acestea erau, în mare parte, făcute doar tocmai în interesul armatelor otomane. Orcum o fi, turcul fu crezut şi creştinul nu. Către sfîrşitul toamnei lui 1799, un capugiu împărătesc întovărăşit de un harap, porni din Stambul spre Bucureşti cu firman de la Poartă în care stătea culcată, cu rotundul lor scris de la dreapta la stînga, sentinţa de moarte a domnului Ţării Româneşti.

Din ***Chronograful*** lui Dionisie Eclisiarhul aflăm un lucru foarte interesant, pe care nu l-am fi ştiut din altă parte şi care este o preţioasă contribuţiune la istoria vieţii şi a obiceiurilor din trecut. Cică domnii din ţările noastre ţineau pe la hanurile tuturor drumurilor ce duceau la Ţarigrad „hangii turci, cu lefuri grase, care ispiteau pe cei care trec de la Stambul la Bucureşti sau la Iaşi, şi

dacă dovedesc că merg la vodă cu poruncă ori de bine ori de rău, cu mare grăbire se duc înainte şi spun lui vodă ca să se păzească şi iau bacşişuri mari".

Se vede că acest capugiu, care venea cu porunca de-a omorî pe Hangerli, cunoştea acest obicei, deoarece el nu trase peste noapte în gazdă la nici un han, ci numai „din conac în conac mergea cu grăbire şi nu spunea nimănui unde merge şi cu ce treabă este trimes".

Ajuns la Bucureşti, trase la hanul Beilicului şi rămase acolo trei zile spunînd că vrea să se odihnească fiindcă mai are cale lungă de făcut. în ziua a patra încălecă, luî.nd doar cu el numai pe un „harap buzat, mare şi groaznic la chip" şi o întinse drept în curtea domnească, cerînd să vadă pe vodă. Hangerli era în baie. Vel postelnicul, care-şi avea intrările oriunde, merse de-i spuse că a venit un turc, „care vrea să vorbească cu măria sa din gură cuvînt de taină de la dragomanul de la Ţarigrad'-.

— „Lasă-l să vie", a zis vodă.

Dar postelnicul răspunse :

— „Ba să-i spunem că eşti măria ta bolnav, că are eu el şi un harap groaznic".

— „Ei!", zise vodă, „aşa au obicei capugiii ăştia de iau cu ei cîte un om groaznic pentru mîndrie. Lasă-l să vie, să vedem ce-mi va spune de la dragoman".

Domnul ieşi din baie, se uscă, se îmbrăcă şi trecu în iatac. Acolo îl primi pe capugiu, care, intrînd, îşi făcu obişnuita închinăciune cu mîna, după obiceiul turcesc. Hangerli îi răspunse la fel şi-l pofti să se aşeze. „Şi-au şezut în pat pe saltea lîngă vodă, iar harapul a şezut lîngă uşă, pe laviţă sau pe scaun". Nu erau în iatacul domnului în afară de ei trei decît numai marele postelnic, un cafegiu şi un ciubucgiu, aceşti doi din urmă cu trebile lor, să toarne cafea şi să aprindă ciubucurile. Şi al* început să vorbească împreună

vodă cu capugiul despre trebile împărăteşti şi cîte toate, ca şi cum ar fi fost vechi prieteni. Insă Hangerli tot trăgea cu coada ochiului la harapul cel buzat şi de la o vreme intră spaima în el. Chemîndu-l pe postelnic, îi spuse pe franţuzeşte să aducă cîţiva ciohodari de pază în odaie. Postelnicul se închină şi ieşi. Ciubucgiul şi cafegiul erau plecaţi şi ei, că-şi isprăviseră slujbele.

Rămaşi numai ei trei în odaie, turcul făcu un semn, harapului, care scoţînd un laţ din sîn, îl aruncă lui vodă după gît şi-l trase puternic cu amîndouă mîinile de pe pat ia pămînt. Cum se prinde un cîine. Apoi îi sări în spinare şi cu un cuţit îl înjunghie în pîntece. Hangerli era un voinic ; cu laţul de gît şi cu cuţitul în burtă, se zbătea şi lupta. Atunci se sculă în sfîrşit şi turcul de pe pat şi-şi slobozi amîndouă pistoalele în pieptul bietului vodă, care într-o ultimă zvîrcolire îşi dete duhul.

La auzul detunăturilor, ciohodarii lui vodă dădură no- vală în iatacul domnesc, dar de pe pragul uşii fură opriţi ce capugiu, care ridicînd mîna în sus le

strigă : „Dur, bre,
firman ! [38]

.„Şi dac-au auzit de firman au stătut cu toţi, n-au îndrăznit să facă nimic".

Să fi fost o sută de oameni acolo, unul nu s-ar fi mişcat în faţa turcului şi a arapului.

Era în 1799.

Pe loc, acolo harapul a tăiat capul domnului, care „se /.vîrcolea încă viu pe podea, tăvălindu-se în sînge" — ca un pui de găină cînd i se taie gîtul în coteţ. Apoi i-a legat ştreangul de picioare şi i-a tras trupul pe scări* jos în curte. Dezbrăcîndu-l de haine — după ce i-a furat ceasul, inelele şi banii — l-a lăsat în cămaşă, acolo, să-l vadă lumea, strigînd în gura mare .ca să-l audă toţi : „Iată cîinele cel ce-a mîncat raiaua împăratului".

Se adunaseră în curte boierii, slujbaşii, văduvele şi prostimea, să vadă pe cel care, mai ieri, spusese : „Să dea bani şi nu-i va omorî nimeni".

Pe doamna Roxana, care din odăile ei auzise toate, o cuprinse ca un fel de nebunie, ţipa, urla, plîngea şi alerga după copiii ei să-i strîngă laolaltă, de teamă să nu-i omoare şi pe ei. Cînd se adunară împreună, ea cu micul Nicolae şi cu domniţele Elena şi Maria, înspăimîntaţi şi zăpăciţi, se apucară să sară cu toţii pe ferestrele care dădeau în grădină şi de-acolo o apucară razna înainte, undeva, oriunde, numai să scape de spaima morţii.

Capugiul trimise după ele să le se spună să vie îndărăt că nu are poruncă să le facă vreun rău. Fură găsite ascunse; nu se ştie unde, în casa vreunui boier, şi aduse înapoi la curte. Acolo, în iatacul doamnei, se petrecu un lucru mai grozav parcă decît însuşi omorul lui vodă.

Animalul cel de arap deschise deodată uşa, ţinînd în mîini o tavă pe care era aşezat capul însîngerat al ucisului voievod şi, plimbînd-o pe sub nasul doamnei şi a domniţelor, o aşeză apoi pe masă, zicînd : „Iată capul bărbatului tău !".

Doamna Roxana căzu leşinată în mijlocul odăii, fetele ţipau, copilul plîngea...

Harapul ridică din nou tava de pe masă şi luînd capul în altă odaie, îl jupui de piele, îl spălă de sînge şi-l umplu eu bumbac, pentru a-l duce curat la Stambul, unde sultanul trebuia să-l recunoască întîi pînă să răsplătească pe credincioasa lui slugă.

Trupul rămase în curte încă 7 ceasuri, aşa cum era, gol şi sîngerînd. Se spune chiar că „un ticălos de român, fript de plata văcăritului" i-ar fi aruncat o para, zicînd : „Na, satură-te de bani !".

Capugiul ar fi vrut să facă în mijlocul curţii un rug şi să ardă trupul acestui nenorocit voievod, dar boierii se rugară de el să-i lase să-l îngroape. Cererea fiind încuviinţată, nu din îndurare, ci din pricina pungilor de bani vărsate de doamnă, înmormîntarea avu loc cîteva zile mai tîrziu — după plecarea turcului şi a arapului — în biserica Sfîntul Spiridon Nou de pe Podul Şerban Vodă.

Urmele doamnei Roxana se pierd... acolo în Ţarigradul acela de unde le venea fanarioţilor toată mărirea lor, dar şi toate nenorocirile. Iar pe domniţa ei Maria o vom mai întîlni, căci ea va fi soţia lui Grigore al IV-lea Ghica, primul domn pămîntean de după 1821.

În primăvara anului 1807 a mai domnit timp de două luni un anume Alexandru Hangerli, a cărui filiaţiune nu este stabilită. Unii îl cred fiul lui Constantin vodă, alţii frate. După tradiţia familiei, el era vărul acestuia. Fusese şi el, înainte de domnie dragomanul Porţii şi este una din acele „rara avis" care, în loc să cumpere scaunul ţării Moldovei, fu plătit de turci pentru a-l ocupa. Drept mulţumire, el trecu trup şi suflet din partea ruşilor, re- fugiindu-se, după două luni de domnie, în Ucraina. După tradiţiile familiei, el s-ar fi retras mai tîrziu la Varşovia, unde-şi clădi „o frumoasă casă de lemn". Acolo, un foc îi distruse locuinţa, flăcările mistuind dicţionarul său greco-turc, despre care se ştie şi din alte izvoare că a existat. Cu o nemaipomenită răbdare, el se apucă să-l

lucreze din nou, în întregime, dîndu-l tiparului cîţiva ani mai tîrziu.

Nevasta lui a fost domniţa Smaranda, fiica lui Grigore Vodă Callimaki şi a doamnei Ileana. Despre această efemeră doamnă Smaranda nu se ştie nimic. Din Polonia, ei par a fi trecut mai tîrziu în Germania, unde în tot cazul unul din fiii lor s-a naturalizat — supus neamţ — aşa încît neamul acesta de greci s-a pierdut apoi în acea străinătate.

În caleidoscopul figurilor fanariote se arată un domn peste care nu se poate trece fără a putea fi învinuit de nedreptate faţă de umbra unui voievod, care aproape n-a fost voievod şi despre care nici nu ştim măcar dacă a avut o doamnă. E acel Manolachi Rosetti-Giani, care a domnit o dată în Muntenia, o dată în Moldova şi niciodată în nici una din amîndouă ţări.

Ba mai mult decît atît. Cronicarul moldovean Manolachi Drăghici ne spune că Manole Rosetti, domnul Moldovei din 1788, era un boier de ţară din Fălciu, cu totul altul decît Manole Giani, domnul Munteniei din 1770, care era grec din Fanar.

Dar Drăghici se înşeală. Giani şi Rosetti au fost una şi aceeaşi persoană, a cărei poveste pe scurt este următoarea :

A fost odată un popă în Fanar, Ion, care avea un nume cu o ortografie infinit de variată : Tani, Zani, Zanetto, Geanet, Giani. însurat cu Eufrosina Rosetti, strănepoata lui Antonie Vodă Ruset, el avu patru feciori, care se simţiră, din pricina străbunului mamei lor, mai boieri decît toţi boierii Fanarului. Iordachi, Lascarachi, Manolachi şi Antioh începură de tineri să răscolească Stambulul pentru a ajunge să însemne şi ei ceva în viaţa cea mare a grecilor constantinopolitani. De altfel, Iordachi Geanatul-, cel mai mare din băieţi, era cumnatul vestitului Stavrachi, prin mijlocirea căruia ajunse a fi omul de încredere al lui Constantin Vodă Racoviţă şi mai tîrziu al

dragomanului Nicolachi Suţu. El şi cu fraţii lui trecură deseori Dunărea pentru a se căftăni şi a se procopsi în Moldova sau în Ţara Românească şi-i întîlnim de prin 1753 încoace cu boierii mari la Iaşi şi la Bucureşti, întotdeauna în ceartă cu boierii băştinaşi şi huliţi de cronicari.

Manolachi vine întîia dată în Moldova în anul 1755, sub Constantin Racoviţă, care-l face serdar. în 1759 e la Ţarigrad, om de încredere al baş-capuchihaiei Nicolae
Şuţu, cu care vine la Iaşi în 1761, cu ocazia înscăunării lui Grigore vodă Callimaki. II mai întîlnim, capuchihaie el însuşi, sub diferiţi domni, ba la Constantinopol, ba la Bucureşti, unde-l aduce Grigore Vodă Ghica.

Numit de acesta din urmă, pe cînd era domnul Munteniei, ban al Craiovei, fuga lui Ghica la ruşi (în 1770) îi înlesneşte ambiţiosului grec urcarea în scaunul domnesc. Turcii îl numesc domn al Munteniei, dîndu-i mînă liberă să-şi ocupe singur scaunul, dacă poate. În iunie 1770, ajutat de cîteva regimente otomane, el trece Oltul şi intră în curînd în capitala sa. Dar cîteva zile mai tîrziu, ruşii alungă dincolo de Dunăre pe noul voievod, care nici n-avu- sese vreme să se înscăuneze. În iulie Manolachi Giani trece din nou Dunărea la Giurgiu, intră a doua oară în Bucureşti şi este „proclamat domn" de către turcii care-l întovărăşeau. În august moscoviţii îl alungă peste Olt, în octombrie încearcă un nou atac al Bucureştilor care nu-i reuşeşte, şi în sfîrşit în noiembrie este nevoit să fugă în Ardeal pentru a nu fi prins de armatele ruseşti. Fugar prin Banat, trece Dunărea pe la Belgrad şi merge la Nicopole, unde turcii îl ţin patru ani de zile^pînă la încheierea păcii din 1774. Dar autunci, cînd crezu bietul Manoli Vodă că va putea în sfîrşit să-şi capete domnia lui în chip definitiv, Poarta numeşte domn în Muntenia pe Alexandru Ipsilanti şi în Moldova pe Grigore Ghica (fostul fugar, impus de

împărăteasa Ecaterina), Giani se agită, intrigă şi reuşeşte numai să fie surghiunit în insula Naxos.

întors la Constantinopol, după cîţiva ani de exil, Manolachi Giani găseşte că e mai cuminte să-şi ducă bătrîne- ţele în tihnă şi chiar în sărăcie decît să umble după nişte măriri care cînd nu duc la surghiun duc la spînzurătoare. Dar o ciudată-soartă făcu din el a doua oară un domn, împotriva voinţei lui, şi tot atît de nenorocos ca şi întîia dată.

în 1788, în timpul noului război ruso-turc, Poarta „nevoind a-şi pierde drepturile asupra acestei provincii" căută un om care să fie numit domn al Moldovei numai pentru timpul cît ţara aceasta va fi ocupată. îşi aminti atunci de Manolachi Giani, care ai 18 ani înainte mai fusese voievod fără scaun. -Noul voievod iu trimis la Galaţi. Însă ajuns acolo, Manolachi Giani, care era un om cu experienţa războiului, găsi o garnizoană turcească extrem de slabă, menită să se lupte cu armata lui Romanţov, care aştepta, numeroasă, momentul de-a da atacul. Bătrînul voievod, pricepînd că, pe de o parte, nu va urca nici de data aceasta treptele scaunului domnesc, iar văzînd pe de altă parte că Galaţii sînt pierduţi, se hotărî să treacă în tabăra rusească, uncie cel puţin putea fi sigur de stabilitatea capului de pe umerii săi. Într-o noapte întunecoasă deci, întovărăşit de cîţiva prieteni, trecu în tabăra lui Romanţov, care-l primi cu indulgenţa impusă de împrejurări trimiţîndu-l la Cherson, unde trăi dintr-o pensie de 6000 de ruble pe an, pînă în ziua cînd... dar nu mai ştim nimic de el. O fi murit acolo.

Povestea aceasta, fără doamnă şi fără domniţe, n-are nimic a face cu cartea de faţă. Dar ea umple un gol din istoria Românilor, căci figura acestui quasi-voievod rămăsese pînă acum destul de enigmatică şi. în tot cazul, nu fusese măcar schiţată de istoricii noştri.

Capitolul XLIII

FAMILIA MORUZI. DOAMNA SMARAGDA A LUI CONSTANTIN VODĂ

rin o mie şapte sute treizeci şi şase sau şapte, între Arnăut-Kioi şi Buiuc-Dere, se îngrămădeau în Bosfor vîaice împodobite cu flori, iar de-a lungul malului mergeau pe drum, călări, numai beizadele şi ipsilotaţi.

În casa dragomanului Alexandru Ghica era nuntă mare. Se mărita fiica lui, Eca- terina, cu Dumitru Gheorghiades, zis Iorgulescu, zis Sulgearoglu. Tot ce avea Fanarul mai de soi —

blazoane făurite, vechi de nici o sută de ani — se adunase împreună la zaiafet. Erau acolo de faţă patriarhul din Constantinopol, logofătul Patriarhiei şi soli ai regelui Suediei ; mama miresei, Elena, tatăl Alexandru şi bunica Ruxanda, vestită fiică a lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, care, bătrînă dar încă sănătoasă, mergea de ici, colo prin casă, împodobind mireasa şi primind musafirii.

Un document, unic în felul său, ne-a păstrat „o cuvîn- tare de nuntă" ţinută de Grigoraşeu Ghica, fratele mi- resii, în faţa acestei simandicoase adunări. Acest Grigoraşeu e viitorul Grigore Vodă al Moldovei.

Cuconul Grigoraşcu a vorbit aproape un ceas şi şi-a împărţit discursul pe categorii de laude în cinstea musafirilor şi a rudelor. Era ameţit el însuşi de atîta ighe- monicon. Numai vorbe pentru a proslăvi, întîi pe înaltele feţe bisericeşti şi pe solii Suediei (aflaţi desigur din întâmplare în Constantinopol) : apoi pe voievozii Munteniei şi Moldovei care erau, cel dintâi, Constantin Mavrocordat, vărul miresii, şi cel de al doilea, Grigore Ghica, unchiul ci (fratele tatălui); al treilea pe bunica Ruxanda „care ca puţine din mamele acestei capitale (Ţarigradul), s-a înr vrednicit să aibă tată, fraţi, fii şi nepoţi domni". Urmează la rînd Alexandru Ghica dragomanul, tatăl miresei şi al cuvîntătorului, căruia Grigoraşcu îi doreşte „să-l ţie dumnezeu mereu în pace şi să-i dăruiască viaţă sănătoasă şi lungă", ceea ce sună atât de tragic la urechile noastre, ai celor care ştim că abia 4—5

ani mai tîrziu îi va zbura şi lui capul de pe umeri, ca atâtor alţi fanarioţi. Pe urmă vin laudele în cinstea „mamei Elena, din neamuri vestite" şi a tuturor rudelor de faţă. Totuşi sînt în această cuvîn- lare şi cuvinte frumoase. începutul de pildă : „Cinstită este nunta şi patul neprihănit; veselă şi strălucitoare este ziua de azi !" şi la fel sfîrşitul, cînd urează el. mirilor „o viaţă fericită pînă la adinei bătrîneţe, lor şi tuturor urmaşilor în veacuri viitoare multe şi frumoase".

Această mireasă din 1736 e străbuna tuturor Ghicule- ştilor din Moldova căci, deşi măritată cu Dumitrachi Sul- gearoglu, fiii ei, Iordachi şi Costachi, luînd numele de Ghica, au dat naştere la toate ramurile Ghiculeştilor moldoveni.

în afară de aceşti doi băieţi, ea a mai avut şi două fete, pe Eufrosina şi pe Smaragda.

Aceasta din urmă, Smaragda, fiica lui Dumitru Sulgearoglu şi a Ecaterinei Ghica, se va mărita pe la vîrsta de 15 ani cu Constantin Moruzi, va avea copii mulţi şi va ajunge doamnă.

Născută, crescută, măritată şi trăită în Constantinopol, ea era greacă de-a binelea, cu totul dar cu totul străină, de sînge şi de limbă, de acea ţară peste care soţul ei va domni în curînd.

Moruzi — din acelaşi neam cu Ipsilanţii şi cu Ilangerlii veniţi cu toţii din Trapezunta Asiei Mici — era un om ambiţios, care nu înţelesese, ca socrul său Sul- gearoglu, să iacă o atare strălucită căsătorie care-l aşeză din.tr-o dată în rîndul celor mai iluştri boieri ţarigradeni — fără a încerca atunci să se urce şi pînă la treapta măririi cea din urmă, domnia uneia din ţările dunărene. De aceea făcu tot ce-i stătu în putinţă pentru a ajunge mai întîi dragoman, căci din aceşti înalţi funcţionari se recrutau domnii români. Odată înălţat pe această penultimă treaptă, începu să lucreze, cu răbdare, dibăcie şi bani, pentru a ajunge pe cea din urmă din ele, treapta pe care era aşezat scaunul Moldovei.

Munca lui fu încununată cu o izbîndă îndoielnică fiindcă locul pe care-l rîvnea era ocupat de unchiul nevestei lui, fratele soacrei sale, Grigore Ghica. Dar această apropiată rudenie nu opri pe ambiţiosul om să sape, să îngroape şi să ajungă. Istoria ne spune fără înconjur că moartea lui Grigore Ghica Vodă se datoreşte în bună parte, intrigilor lui Constantin Moruzi.

La 18 octombrie 1777 capul lui Ghica se rostogolea pe podeaua beilicului din Iaşi şi la 24 noiembrie acelaşi an intra Moruzi în capitala Moldovei, noaptea, fără alai, întovărăşit numai de cumnaţii săi Iorgu şi* Costachi Sul- gearoglu „de-au mers ei drept la curte şi a şăzut vodă în odaia beizadelei Dumitru", — adică în odaia vărului său primar, fiul decapitatului voievod, despre care trebuie să bănuim că nu ştia partea de vină ce purta Moruzi la moartea tatălui său.

Doamna Smaragda, cu toţi copiii ei, rămăsese la Con- stantinopol fiindcă era un obicei că atunci cînd domniile veneau mai. repede decît era de aşteptat, voievozii porneau pe dată să urce scările măririi, iar doamnele rămîneau acasă pentru a face cumpărături şi a încheia gospodăria.

Totuşi o lună mai tîrziu, zi cu zi, la 24 decembrie, sosi şi doamna cu copiii ei şi cu tot avutul domnului „trăgînd de-a dreptul la curtea domnească şi însoţită fiind de fratele domniei-sale, postelnicul Iordachi".

După ce se dezmetici de drum, petrecînd cu toţii Crăciunul împreună, abia atunci, a patra zi după sosirea ei, se făcură în Iaşi serbările de încununare ale domnului, care ţinuse deci să-şi aibă soţia lîngă el înainte de-a se urca cu alai în scaunul Moldovei. „Cu muzici, cu băuturi, cu toate decoraţiile de piept", zice un martor ocular, Ca-radja, „se făcură serbările, după obicei".

Pe cînd în Bucureşti curtea domnească era de mult o ruină printre zidurile căreia cîntau cucuvaiele şi se adăposteau haimanalele oraşului,

la Iaşi dimpotrivă ea era încă întreagă şi de trei ori mai mare decît e astăzi Palatul Culturii, cel clădit pe temeliile acelei curţi. Fiindcă, pe lîngă corpul principal unde locuiau voievozii şi care era cel al palatului de azi, mai erau două aripi perpendiculare pe el, care se prelungeau pînă la Uliţa Mare, împreunate amîndouă printr-o altă clădire de-a lungul străzii, în mijlocul căreia venea poarta de intrare. Astfel, curtea alcătuia un mare pătrat cu o ogradă la mijloc, avînd poarta în faţă, locuinţa domnului în fund şi două aripi care adăposteau, cea din stînga pe curteni şi pe slugi şi cea din dreapta oastea voievodului, care era şi oastea Moldovei întregi, mult, puţină cît era, mai mult puţină decît multă, alcătuită din greci, arnăuţi şi turci.

În clădirea din fund locuiau, jos, beizadelele cu dascălii lor cu diacii şi cu perdagiii — iar sus vodă, doamna şi domniţele. Apartamentele lor erau despărţite prin sala cea mare din mijlocul clădirii, care venea deasupra scării de la intrare şi în mijlocul căreia era scaunul domnului, cu faţa la răsărit, aşezat pe trei trepte învelite cu postav roş — culoarea domnească. El era aşezat sub un baldachin de catifea purpurie şi împodobit cu stema ţării cusută în fire de argint şi aur.

La dreapta şi la stînga acestei „odăi a scaunului" (sala tronului cum am zice), erau alte două camere mari, ale ***cafazelor.*** Cea din dreapta era divanul domnesc, unde se puneau la cale trebile ţării şi se făceau judecăţile cele mari. De jur împrejurul pereţilor erau înşirate divane joase iar într-una din lături unul mai înalt, aşezat pe trei trepte şi înconjurat de gratii de olane, înlăuntru căreia Întrai printr-o portiţă, zăbrelită şi ea. Acesta era ***cafazul,*** o înnoire fanariotă. Lîngă cafaz, pe-o măsuţă, erau aşezate sabia, topuzul şi cuca, semnele puterii domneşti. Impodo- bită cu pietre scumpe, sabia domnească (uneori şi cuca) se putea preţui la 50—60 de mii de glabeni. Cît

despre topuz — buzduganul — el era de aur. Cînd se supăra domnul pe vreun boier, îl apuca de capătul cel subţire, fiind nevoit deci călăul să-l apuce de capătul cel gros ; aceasta însemna că vinovatul, spre semn de mare ruşine, va fi lovit în piept, dar numai uşor. Cînd dimpotrivă apuca vodă buzduganul de cap şi gîdele de coadă, apoi era deajuns o singură lovitură pentru ca bietul boier să nu mai fie om cîte zile mai avea de trăit. Dar în vremea fanarioţilor nu mai erau domnii atît de straşnici ca mai înainte. Buzduganul stătea de obicei pe masă, numai ca semn al măririi domneşti.

Dincolo de camera cafazului veneau cancelariile domneşti şi apartamentul lui vodă. Iar la stînga odăii scaunului era altă sală mare cu două oafazuri, dincolo de care erau apartamentele doamnei şi ale domniţelor.

Cămara cu două cafazuri era o foarte caracteristică inovaţie a lui Vodă Constantin Moruzi, care suferea puţin de boala măririlor. Odaia aceea era de fapt menită să strîngă laolaltă familia în intimitate, înlăi^ntrul ei nepu- tînd pătrunde decît domnul, doamna şi copiii. Totuşi intrările acestea domneşti lipseau de orice urmă de ceea ce am putea numi un „laisser aller" familiar. În mijlocul încăperii erau două cafazuri, ca acel din sala divanului, aşezate unul lîngă altul şi înconjurate şi ele cu gratii de olane. Însă cafazul lui vodă era aşezat pe trei trepte iar al doamnei numai pe două, pentru a arăta deosebirea ce este şi trebuie să fie între voievod şi femeia lui. Lîngă aceste cafazuri erau două sfeşnice mari de argint, de acele pe picior ca la biserici, în care ardeau seara luminări groase de ceară albă, grija mucăritului fiind dată în seama perdajiilor şi a copiilor de casă. împrejurul pereţilor, ca în celelalte odăi, erau divanele joase pe care stăteau beizadelele şi domniţele precum şi cîteva măsuţe

cu luminări de seu în sfeşnice de alamă şi cu mucarniţe pentru tăiatul mucurilor.

Beizadelele, înainte de a intra în acest sanctuar familiar, îşi încheiau nasturii de la mînice şi de la pieptar şi înaintau sfioşi cu braţele încrucişate pe piept. Se plecau apoi cu smerenie dinaintea cafazurilor printre gratiile cărora ieşeau, binevoitoare, mîinile babacăi şi ale mînecăi, întinse spre a fi sărutate. Vodă le poruncea să se aşeze, dar ei nu îndrăzneau. Abia după a treia poruncă se duceau, umblau de-a-ndăratelea pînă în fundul odăii şi se lăsau pe divanul moale, drepţi şi cuviincioşi. Acelaşi fel de-a intra, de-a săruta mîna părinţilor şi de-a se aşeza pe sofale era orînduit şi pentru domniţe, cît de mici or fi fost ele.

De aşa viaţă plăcută s-ar fi lipsit, bănuim, bietele fete de voievozi.

Cînd din această cameră — în care primea vodă uneori şi pe boierii cu care era mai prieten sau pe consulii străini — pornea alaiul domnesc la sufragerie, îi cînta meter- haneaua rînduită prin coridoare şi-l întîmpina pe vodă cu cuvintele : „Bine îţi sade măriei tale, maslahat[39] împărătesc. Poftă bună" (cînd se ducea) şi „să-ţi fie de bine" (cînd se întorcea).

Moruzi — ne spune unul din strănepoţii, săi — era un groaznic şi uricios fanariot,, care se uita la . boierii lui cu atîta asprime încît din încruntarea aceasta a privirii, rămăsese spanchi (încrucişat). La rîndul lor, boierii divanului, pentru a îmblînzi urgia domnească, cum se aflau singuri în iatacurile lor îşi lipeau cîte un benghi pe vîrful nasului, privindu-l cu amîndoi ochii, pentru a se obişnui să se uite ciacîr ca înălţimea sa. După boierii divăniţi se lua protipendada, apoi boiernaşii, negustorii, slugile şi ţiganii. Sub Vodă Constantin Moruzi toată Moldova era şpanchie, iar domnişoarele de pe atunci, fete de boieri sau fete

de rînd. nu se uitau la crai dacă aveau ei
necuviinţa de-a privi drept în faţă, în loc să se uite
cu-n ochi la făină şi cu celălalt la slănină.

Se mai zice despre acelaşi Vodă Moruzi că la zaifetul divanului adăogise, pe lîngă ciubuce şi cafele, două rîn- duri de căţui pe care le plimbau perdagiii prin odaie, ar- zînd în ele chihlimbar şi iarbă mare, pentru a acoperi astfel mirosul pe care turburările trupeşti ale lui vodă îl răspîndeau împrejurul său.Se zice... Se zic multe. Sigur e că domnul acesta n-a iost atît de rău cum l-a făcut lumea şi chiar strănepotul său Dumitru C. Moruzi, autorul frumosului roman „înstrăinaţii". De fapt avea un cuget drept şi în timpul domniei sale de cinci ani a făcut un lucru prea frumos. Pentru a veni în ajutorul podgorenilor şi cîrciumarilor moldoveni, cl a oprit importul rachiului din Polonia. Iar cînd regele leşilor s-a plîns de lucrul acesta la Poartă, Moruzi a răspuns vizirului că, pe lîngă faptul că boierii moldoveni au băgat mulţi bani în facerea velniţelor şi dacă n-ar împiedica importul rachiului din Polonia ei s-ar ruina dar că, în afară de aceasta, rachiul din Polonia fiind mai ieftin, ţăranii ar bea mai mult, ceea ce le-ar strica sănătatea şi i-ar face nedestoinici la muncă. Se mai zise de asemenea că, înşelat fiind de boieri, a judecat odată strîmb o pricină a unor săteni. Aceştia i-ar fi ieşit cu jalba în proţap, tînguindu-se de nedreptatea ce li s-a'făcut.

— „Bine", le-ar fi zis vodă, „o să adun chiar acum div anul din nou, dar de nu va fî cum spuneţi voi o să vă ajungă capetele unde vă stau picioarele. Vă învoiţi ?".

— „Sfîntă să-ţi fie vorba, măria ta", răspunseră ei.

Judecînd pricina a doua oară, dreptatea ţăranilor ieşi
la iveală. Iar vodă, neputînd strica hotărîrea ce dăduse fintîi şi pe care o întărise cu pecetea sa, dărui sătenilor două moşii de-ale sale, făcîndu-le hrisoave de veşnică stăpînire. Apoi, ieşind din divan, se trăgea, bietul, de barbă şi zicea pe

grecește : „Trava, Moruzi, trava", adică trage, Moruzi, trage...

Oricît de ciacîr s-o fi uitat el, se vede lămurit, după cele arătate, că era un om de ispravă, rămînînd în sarcina lui moartea unchiului Grigore Ghica, la care a ajutat cu pîrile sale dar pe care e de presupus că n-ar fi vrut să-l vadă chiar cu capul tăiat.

Crima de căpetenie ce s-a pus în sarcina acestui voievod este omorul celor doi boieri, Bogdan și Cuza, dar acesta s-a făcut în urma unei hotărîri judecătorești dată în divanul domnesc de către veliții boieri și înaltul cler. Se trecuseră de mult vremurile cînd domnii își omorau boierii fără judecată iar aceștia se făcuseră vinovați de trădare față de împărăția turcească, suzerana Moldovei, fără a mai socoti faptul că Manolachi Bogdan rîvnea coroana țării, ceea ce era o trădare și față de voievodul său. De altfel boierii aceștia sînt tot acei pe care i-am mai întîlnit cu un an în urmă, conspirînd împotriva lui Grigore Vodă Ghica.

Acest Manolachi Bogdan vel vornic era fiul marelui logofăt Ion Bogdan și al uneia din domnițele lui Vodă Racoviță. Bunică-sa Ruxanda, soția hatmanului Lupu Bogdan, fusese și ea domniță, fiica lui Constantin Vodă Cantemir și a Roxanei Gane. I se păru lui Manolachi că acest ighemonicon îl îndreptățește a urca treptele tronului țării sale, curățindu-l astfel de luminatele fețe fanariote, dragi moldovenilor ca sarea în ochi. Aceeași ambiție și dorință o avusese și Pîrscovanu în Țara Românească. Dar înalta Poartă din Stambul altfel judeca lucrurile, avînd socotelile ei care nu se potriveau cu ale boierilor de la noi.

Complotul moldovenilor nu izbuti. Vel vornicul Manolachi Bogdan și biv vel spătarul Ion Cuza fură ridicați într-o zi din casele lor ***și*** băgați la „beciurile de jos ale curții". Dărmănescu și Rosetti-Bălănescu, fugarii din 1777, fură opriți la

isprăvnicie, iar căminarul Manolachi Romano scăpă ca prin urechile acului, trecînd graniţa la austrieci.

Stihurile lui Enachi Kogălniceanu cu privire la această dramă, deşi prea cunoscute, sînt însă uneori atît de sugestive, încît împrospătarea lor, pe alocurea, nu strică. De pildă prinderea lui Bogdan.

Manolachi Bogdan, singurul din conspiratori care fu pus în fiare, nu ceruse nicăieri şi nimănui în scris ca să fie numit domn în locul lui Moruzi. O fi avut el alte mijloace de-a face această cerere. Ga atare crezu că arătînd „piesele justificative", va fi iertat de pedeapsă. El ceru deci gîzilor săi să i se aducă hîrtiile de acasă':

Este şi suretul scris — de pe arzul care-am scris[40].
în casă pus pe pat — sub postav, lîngă macat,

,

Cu şiret şi ţintuit — aşezat cu chibzuială.

Şi pentru ca toţi să creadă — aduceţi-l voi să-l vadă. ■Dar rezultatul acestei cereri fu că, suretul odată găsit sub postavul patului, lîngă macat, oamenii lui vodă s-apucară să-i pecetluiască lucrurile.

Urmînd apoi judecata cea mare, Bogdah, adus în faţa lui vodă, a mitropolitului şi a boierilor adunaţi, nu găsi alte cuvinte de apărare dccît : — Fie-ţi milă de-a mea casă,

De săraca jupîneasă, De ticăloşii copii, Că rămîn ca vai de ii ! La această cerere de îndurare, Vodă Constantin Moruzi răspuse filosofînd : Cangrena ce s-a născut — iată veche s-a făcut Şi-a dobîndit carne rea — care de nu s-ar tăia Nu se poate vindeca — că pînă jos va strica, Vătămînd şi pre ceilalţi.

Aşadar, „cînd fu vineri seară" — august, în 18 zile, 1778 :— chemă vodă pe vel armaşul Manolachi Balş, poruncin- du-i să taie pe osîndiţii boieri Cuza şi Bogdan. Dar bietul armaş, om tînăr

şi milos, începu să tremure,* pierzîndu-şi graiul; ceea ce înfurie grozav pe ciacîrul domn, care-i răcni mînios :

„Tu nu eşti de armăşie — fiind slab tare la fire" Şi-ndată l-au dat afară — făcîndu-l de rea ocară. Trimise deci după căpitanul Pavel Soroceanu, pe care, pentru a-l hotărî să împlinească porunca domnească şi a divanului, îl îmbătară cu „holircă", trimiţîndu-l la miezul nopţii să taie boierii, acolo, în beciul curţii. Mai cu rîn-duială decît în vremurile trecute, se coborî în închisoare şi duhovnicul „cu moliftelnicul şi patrafirul" de mărturisi şi griji pe cei care stăteau să moară.

Manolachi Bogdan, resemnat plecîndu-şi capul, îi zise gelatului : „Fă-ţi porunca ce-ai luat". Dar pe Cuza, căruia îi clocotea sîngele vieţii în trup, îl cuprinse o răscoală sufletească şi aruncîndu-se vitejeşte asupra gîdelui, începu să se ia cu el la bătaie.

Dar cum putu ca să scape — fiindu-i sabia aproape ? Şi punînd mîna gelatul — întîi lui i-a tăiat capul.

Şi-aşa sîngele-i ţîşnea — şi trupul i se sălta.

Atunci văzînd Bogdan — îndată a strigat „Aman !"

Zicînd: „baş-căpitane — nu mă năcăji fără cale.

Şi te rog, deodată

Să-mi iau căzuta plată".

Nu bine isprăvise vorbele acestea, că-i zbură şi lui capul pe podea, luînd oamenii trupurile de le îngropară, atunci, noaptea, în taină, sub pridvorul bisericii Sf. Nico- lae Domnesc. Iar capetele puse în ţepe fură ţintuite în poarta cea mare a curţii, să le vadă toţi.

Se vede din această povestire că doamna Smaragda trebuie să fi fost o femeie miloasă, deoarece Kogălniceanu la ea se gîndea „să alerge la vodă, pe Bogdan să-l scoată", în tot cazul, ea a fost soţului ei o vrednică tovarăşă care, cînd n-o

silea eticheta să stea după gratiile cafazului, trebuie să fi ştiut să-şi alinte bărbatul şi copiii, judecind după felul ei darnic de a se purta cu jupînesele boierilor.

Banul Constantin Caradja, autorul acelor preţioase „Efemeride" din care cunoşteam atîtea interesante amănunte ale vieţii boierilor de atunci, avea o deosebită veneraţie pentru această doamnă. El ne arată că în octom-, brie 1779 — doi ani deci după sosirea Moruzeştilor la Iaşi — însurîndu-se cu „preaiubita mea Raliţa Ghica" — a avut ca naşi la cununie pe Constantin Vodă şi pe doamna Smaragda, care n-au catadixit firește să meargă ei înşişi la biserică, trimiţînd pe alţi boieri să-i înlocuiască dar care i-a primit frumos „pe mire şi pe mireasă" în odaia cu ca- fazuri, dîndu-le mîna la sărutat şi domnească lor binecuvântare.

Un an mai tîrziu, în septembrie 1780, fina doamnei îm- bolnăvindu-se de friguri, aceasta îi trimise „o piele de rîs căptuşită cu catifea şi stofe de rochii".

În timpul acestei domnii, doamna Smaragda avu fericirea să mărite pe fata ei mai mare, Sultana, după „dumnealui vel agă Scarlat Sturdza" ; iar că felul de a-şi creşte odraslele nu era chiar aşa de grozav de strîns după cum credea strănepotul ei Dumitru Moruzi, o dovedeşte faptul că în primăvara anului 1780 întîmpinăm pe una din domniţele sale nemăritate, pe Catrina, făcînd, fără părinţi (dar cu sora Sultana), o plimbare pe la mănăstirile Moldovei, ascultînd la Neamţ în chilia sa pe preacuviosul părinte stareţ Paisie vorbind despre dumnezeu şi despre reformele introduse de el în acea mănăstire.

O ceartă ivită între consulul rus Lascarov şi Constantin Vodă Moruzi, aduse mazilirea acestuia.

în mai 1782 porniră deci cu toţii, vodă, doamna, beizadelele şi domniţele, înapoi la Constantinopol. în locul lor veniră Alexandru Mavrocordat şi doamnă-sa Mărioara, acea fată a

lui vodă Ion Callimaki despre care am vorbit în altă parte.

În nesfîrşitele intrigi ale grecilor din Fanar, atît de încîlcite încît ar trebui cărţi întregi pentru a le depăna — ceea ce n-ar fi astăzi de nici un folos — a fost amestecat în mazilirea lui Moruzi şi domnul Munteniei Niculae Mavroyeni. Prin influenţa ce avea acesta atunci încă la Poartă, fostul domn al Moldovei fu trimis în surghiun, în insula Tenedos din Arhipelag, cea din faţa ruinelor Troiei... Paris şi Elena, Ulise Agramemnon... slabă mîngîi- iere. Cu acest prilej, domnul fu atît de mîndru, încît i se iartă aproape partea ce-o fi avut-o la moartea lui Grigore Ghica. „Plecînd din Constantinopol", zise Caradja în „Efemeridele" sale, „el a rugat stăruitor pe doamna Smaragda şi pe iubitele beizadele Alexandru şi Drumitraşcu, să nu cumva să dea vreo jalbă la împărăţie cerînd întoarcerea lui; căci fiind bărbat înţelept el nu se cobora să ceară iertare de vreme ce, neavînd nici o vină, fusese surghiunit pe nedrept, pentru a face plăcere lui Nicolae Vodă Mavro- ■yeni".

Dar doamna Smaragda, rămase la Ţarigrad, jură soţului ei numai din gură, şi nu din suflet, că-i va asculta ruga. Ani de-a rîndul s-a căznit, biata femeie, să-şi scoată bărbatul din surghiun. îşi trimetea feciorii pe la toate măririle, turci, armeni, greci, doar o găsi pfe vreunul care să se îndure a vorbi cu vizirul sau cu sultanul pentru năpăstuitul şi nenorocitul ei de soţ. Reşid-Efendi, de la scara Sultanului, făgădui că va face tot ce-i stă în putinţă... la vreme ! Şi trecură astfel şase ani.

În primăvara anului 1788 se pregăteau turcii de război, tot împotriva ruşilor. Pentru ca Allah să îndrepte cu iz- bîndă mersul oştirii lui Mahomed, se sfătuiră cîrmuitorii — ca în vremea sacrificiilor elene — ce milostiviri s-ar putea face poporului. Atunci se ridică în picioare, din sfatul acelor bărbaţi Reşid Efendi, om înţelept şi drept, şi

spuse cîrmuitorilor că „mai întîi trebuie să ne căim de greşelile pe care le-am făcut, şi apoi doar să fim miluiţi de Allah cu iertare".

întrebat fiind : „Care sînt acele greşeli !", el a răspuns :

— „Şi poate fi una mai mare decît ca nevinovaţii ce ne-au slujit cu rîvnă să fie pedepsiţi pe nedrept ?"

— „Cine sînt aceştia ?", l-au întrebat din nou.

— „Mai întîi este Constantin Moruzi, voievodul, pe care-l chinuiţi în surghiun !"

Cîrmuitorii au început a vorbi între ei, zicînd : „Aceasta aşa este, aşa !" şi „ducîndu-se sus, au arătat lucrurile marelui vizir, care pe dată a făcut firmanul iertării lui Moruzi".

Fără ştirea nimănui, nici a doamnei şi nici a beizadelelor, fu trimis la Tenedos un icioglan al palatului şi „ur- cîndu-l într-un caiac din ostrov, l-au adus de-a dreptul la locuinţa lui. Iar doamna a dat slăvitului Reşid-Efendi o mie de florini gingirlii şi greu l-au hotărît să-i primească !"

înapoierea lui Moruzi în casa lui de la Arnăut-Chioi a fost într-o joi, 22 martie, a anului 1788.

Luni, 1 mai al aceluiaşi an — după 5 săptămîni — „Preamilostivul domn de dumnezeu păzit, Constantin Moruzi Voievod, îşi dădea obştescul sfîrşit, de moarte năpraznică, din pricina adîncii întristări care i se pricinuise aflînd prinsoarea la austrieci a preaslăvitului Alexandru Vodă Ipsilanti, cumnatul după soră-sa doamna Ecaterina".

Ar fi prea frumos ! Dar mai trebuie adăugat la această „adîncă întristare" faptul că omului acesta, întors bolnav, din surghiun, i-a fost dat să vadă cele mai mari nenorociri tocmai cînd credea că a scăpat de ele. Casa fugarului cumnat a fost pecetluită şi devastată iar soră-sa, doamiia

Ecaterinî, împreună cu fiul ei Constantin — care se aflau amîndoi la Ţarigrad — fură prinşi, ferecaţi în lanţuri şi închişi la cuptorul de la agia Bostangiilor, închisoarea din care ieşea deseori făină măcinată din trupuri omeneşti. Trebuie spus că, după şase ani de exil, asemenea lucruri pot face să se rupă o arteră mai subţiată în inima unui om bolnav !

Patru ani mai tîrziu, beizade Alexandru era domn al Moldovei.

Doamna Smaragda rămase însă la Constantinopol, împreună cu celălalt fiu al ei, beizadea Dumitrachi. Acolo îşi petrecu anii unor bătrîneţe care nu fură adînci. O năprasnică boală, cancerul, o făcu să pătimească groaznic timp de cîteva luni, ţintuită în pat, pînă se sfîrşi în dureri într-o zi de sîmbătă, la 2 iunie 1805. Panegericul ei îl făcu tot banul Caradja, zicînd că „vestea acestei morţi a întristat pe toţi, din cauza însuşirilor sale atît înnăscute cît şi dobîndite în cursul Unei vieţi pe care o petrecu iubind pe aproapele ei şi miluind pe cei .lipsiţi".

Nici una din fetele lui'Constantin şi Smaragdei Moruzi nu ajunse a fi doamnă. Singura din ele care făcu o căsătorie potrivită rangului, lor fu Ruxanda, care, domniţă fiind, se mărită cu .0 beizadea, cu Ion .Callimaki, fiul lui Vodă Alexandru, şi fratele lui Vodă. Scarlat. În 1821, în toiul Eteriei, numele acestei beizadele fu deseori auzit prin culisele Porţii, iar grecii Fanarului îl şi vedeau domn al uneia din ţările noastre. Însă, mai miilt decît frate-său Scarlat, el pare a fi ;fost amestecat în afacerile revoluţiei aşa încît în loc de domnie- se pomeni ;diritr-o dată cu un surghiun în Asia Mică, urmat de-o" scurtă decapitare. Capul său — al unui om de abia 40 de ani — fu trimis la Stambul şi ţintuit în poarta seriaului. Văduva Ruxanda, închisă şi ea împreună. cu toţi copiii ei în meleagurile acelea asiatice, se întoarse mai tîrziu la Constantinopol, însă îşi găsi locuinţa de pe malul Bosforului prefăcută într-un morman de ruine. Se spune despre casa aceea că era o minune de bogăţie : perdele din şaluri de caşmir, podoabe de aur şi de argint — şi ornamente pe pereţi înfăţişînd stema împeriului bizantin — de unde s-a vorbit că Ion Callimaki avea de gînd să se facă împărat al unui Bizanţ restaurat.Ruxanda, măritată în 1800 şi văduvă în 1821, rămase pe drumuri cu 6 copii în spinare. Nu se ştie prin care împrejurări ea trecu mai tîrziu în Rusia, unde-i aflăm pe fiii ei Alexandru şi Grigore (care în 1821 aveau abia 4 şi 3 ani) ofiţeri de gardă şi însuraţi cu rusoaice (ei mor în 1874 şi 1875). De asemenea şi fetele ei se măritară numai cu oameni de acolo : Sevastia cu Fetala, grec din Odessa, Smaranda cu Ion Perşiani, sol rusesc şi Ralu cu Egor Balş. Singură Eufrosina luă pe Constantin Şuţu, zis Şuţaki, cel pe cai'e-l vom mai întîlni în Iaşi în 1819, nemulţumind lumea într-atît, încît răscula poporul împotriva lui şi a unchiului nevestei sale, Vodă Scarlat Callimaki.

Capitolul XLIV

DOAMNA ZOE A LUI ALEXANDRU VODA

omisarul Lasearachi Ruset era un călăreţ şi un puşcaş de mina întîia, om foarte îndrăzneţ; dar avea un cusur, era prea iute la mînie. Trăia departe de vîltoarea lumii 'la o moşie de-a sa din valea Trotuşului. Tovarăşă de viaţă îi era coana Ileana, fata lui Dimachi, care-i dăruise şi doi copii, pe micuţa Zoe şi pe Răducu, mîngîierea singurătăţii lui.

Deşi tatăl său, Iordachi Ruset, fusese un boier foarte bogat, iar mamă-sa era chiar soră de domn, Maria a lui Mihai Vodă Racoviţă, totuşi, cum se întîmplă lucrurile, sărăciseră oamenii. La moartea lui Iordachi rămăsese fiul său cu sfoara cea de moşie 'de lîngă Rădeana, zisă Poşorcanii sau Căiuţii, şi încă, pentru puţinul pămînt ce-l mai avea acolo, era mereu în ceartă cu stătenii de primprejur. Copilăria şi-o petrecuse jucîndu-se cu flăcăii răzeşilor din partea locului, iar anii lui de om matur şi-i duse în certuri, în judecăţi şi în bătăi cu aceiaşi oameni, îmbătrîniţi, care de mai multe ori încercară să-l şi omoare. Din aceste încurcături scăpase boierul cu zile, dar firea lui iute şi îndrăzneaţă îl băgă în alt bucluc, care mai să-l facă să înnebunească. Datorînd 600 de lei unui negustor din Ardeal, nu numai că nu voi să-î plătească — unde poate nu avea atîţia bani — dar îi scrise un răvaş dintre acele cum se pricepeau în vremuri să le scrie boierii moldoveni, cînd îi se urca sîngele la cap. Negustorul, cuminte, tăcu din

gură, însă banii lui nici vorbă să se gîndească a-i pierde.

Şi aşa, se întîmplă într-o zi că pe cînd se juca Zoiţica şi Răducu în ograda curţii de la Poşorcani — doi plozi de trei şi de cinci ani — trecu o şatră de ţigani pe acolo, ursari şi spoitori, şi însfăcînd copiii îi luară cu ei prin munţi, dincolo, în Ardeal. Pe comisul Lascarachi şi pe cucoana Ileana să-i apuce damblaua şi alta nimic, că nu ştiau pricina cum este. Trimiseră ei în toate părţile oameni călări după ţigani, dar de unde să-i găsească în văgăunele acele de munţi.

Şi numai ce le veni într-o zi carte de la negustorul din Transilvania, că copiii sînt la el bine, sănătoşi, şi clacă vrea comisul să şi-i capete înapoi, atunci şă-i trimită banii datoraţi, 600 de lei cu dobînda la zi. Conu Lascarachi, om nevoiaş, făcu ce făcu, strînse banii de unde nu-i avea şi trimise pe cumnatul său Manolăehi Dimachi, călare, prin munţi, la negustorul din Tîrgu-Mureşului, să-i plătească datoria şi să-şi aducă copiii înapoi.

Într-o zi de toamnă, cînd se scuturau frunzele aurii aşternîndu-se pe cărări, sosi la Căiuţi pe drumul dinspre Tîrgul Ocnei, vel jitnicerul Dimachi, călare, cu doi desagi spînzuraţi de obîlncul şeii. Şi din fiecare desag ieşea cîte un căpşor de copil, al lui Răducu, viitor mare hatman, şi al Zoiţei, viitoare doamnă a Moldovei !

Iată cea dintîi amintire rămasă întipărită în mintea copilei de cinci ani, care era atunci Zoiţa Rosetti. Cele ce urmează fură şi mai triste.

Întîmplarea de mai sus este din anul 1765. Zece ani mai tîrziu, în primăvara lui 1775, comisul Lascarachi Ruset muri, de boală, pare-se, iar coana Ileana, care suferea de inimă, îşi dădu şi ea obştescul sfîrşit, cîteva zile abia după înmormîntarea bărbatului ei.

Zoiţa şi Radu rămaseră orfani, ea de 15 ani, el de 13. Şi bani, nimic, sărăcie lipită. Aveau ei un unchi foarte bogat, pe fratele tatălui lor, vornicul Nicolae Ruset, zis

Baston. Dar nevasta acestuia, o Sturzoaică, coana Catinca, . nu vru să audă. vorbindu-se de copiii aceştia orfani şi săraci. Şi apoi, după părerea ei, „Zoiţa era mică şi proastă". Aibă alţii grijă de ea.

Epitropia copiilor fu deci încredinţată unchiului lor . de pe mamă, jitnicerul Manolachi Dimachi, cel care-i adusese înapoi din Ardeal, în desagii de la oblîncul şeii. În 1775 cuconul Manolachi era încă neînsurat; dar cu- rînd după aceea el făcu nuntă mare cu o fată bogată, Bălaşa Rosetti-Rosnovanu, rudă, dealtfel foarte de de- parte, eu orfanii pe care-i creştea.

Această Bălaşa avea cu totul altă fire decît a Bastone- sei, cum i se spunea coanei Catinca a lui Nicolae Ruset. Ea era o femeie bună şi iubitoare ca şi soţul ei Manolachi, aşa încît copiii aceştia, pe care-i găsi în casa bărbatului ei, îi fură dragi ca ochii din cap şi-i crescu cu o deosebită îngrijire. Iarna îi ţinea în casa ei la Iaşi, iar vara se ducea cu dînşii la Roznov, moşia tatălui ei, unde-şi petre- cură copiii multe şi frumoase zile în tovărăşia lui Fili- pachi Lecca, un bătrîn de 80 de ani, care-l învăţa pe Radu să călărească şi pe Zoe să facă gospodărie.

După vreo 2—3 ani, Zoiţa cea mică şi proastă se făcu fată mare şi frumoasă de răpea ochii cui o vedea. Părinţii ei adoptivi nădăjduiră s- o mărite bine cu vreun boier de rangul lor. Dar steaua ei lucea mai sus, deasupra treptelor scanunului domnesc.

Pe scaunul acesta se urcase, în 1777, după uciderea lui Grigore Vodă Ghica, fanariotul încrucişat Constantin Mo- ruzi. O conspiraţie îndreptată împotriva sa de vornicul Manolachi Bogda n şi de spătarul Ion Cuza, chiar în anul dintîi al domniei lui, făcu pe Moruzi, de altfel după o judecată a divanului, să taie capetele acestor boieri.- Fapta aceasta stîrni o nemaipomenită vîlvă în toată boierimea Moldovei, în mare parte înrudită cu tăiaţii conspiratori. Vodă, care fără asta nu prea era iubit de ţărănime, căută toate

chipurile pentru a împăca lucrurile, căci avea doar nevoie să se sprijine măcar pe una din clasele societăţii. în acest scop doamna Smaragda, soţia lui — de altfel o femeie deosebit de bună — luă pe lîngă ea cîteva fete sărace, dar din cele mai bune neamuri, pentru a le creşte, a le inzestra şi a le mărita. Norocul acesta căzu şi asupra Zoiţei Ruset.

Trei ani deci după moartea părinţilor ei, Zoiţa părăsi casa Dimachilor şi se mută la curtea domnească. Acolo fata cuceri inimile tuturor, a lui vodă, a doamnei, ale domniţelor şi foarte îndeosebi inima şi cugetul lui beizadea Alecu, feciorul mai mare al lui Moruzi. Adevărat că fata era nu numai frumoasă, dăr deşteaptă, pare-se, şi cuminte, încît flăcăul lui vodă se prăpădi după ea. Doamna Smaragda mai scurtă din ighemonicul ei de fanarioată şi, bună cum era, şopti soţului ei la ureche că copiii se iubesc şi n-ar fi rău, crede ea, dacă s-ar lua. Vodă zise „bine" şi căsătoria se făcu. Mare nuntă domnească avu loc acolo, la vechea curte din Iaşi, în anul 1779. Mireasa avea 19 şi mirele poate vreo 25.

Cînd, în 1782, Constantin Vodă fu mazilit, Alexandru şi Zoe Moruzi erau căsătoriţi acum de trei ani şi aveau doi copii, pe Constantin şi pe Smaranda, care fuseseră deci botezaţi amîndoi după numele bunicilor lor.

La Constantinopol, Zoe Moruzi, plecată acolo în mazilie cu toţi ai ei, luă pentru întîia dată contact cu viaţa grecilor aşa cum erau la ei acasă, dezbrăcaţi de strălucirea domnească şi smeriţi, foarte smeriţi, în faţa oricărui turban, oricăror şalvari, oricărui iacmac. De altfel şi împrejurările în care făcu ea cunoştinţă cu viaţa aceasta fură deosebit de grele. Socrul ei, cum sosise acolo, fusese surghiunit la Tenedos împreună cu fiul său Iordachi, cumnatul Zoiţei. Timp de 6 ani se zbătuse biata doamna Smaragda, soacra, pentru a-şi aduce soţul înapoi acasă. Iar cînd în sfîrşit izbuti, după atîta zbucium şi atîţia bani cheltuiţi, cînd, în martie 1788, fostul voievod se întoarse amărît şi bolnav acasă, apoi, după nici 6 săptămîni

de trai liniştit în sînul familiei sale, el află deodată că cumnatul său, domnul Alexandru Ipsilanti al Munteniei, fusese făcut prizonier de austriaci, iar că pe soră-sa. doamna Ecaterina, o închiseseră turcii, împreună cu toţi copiii ei, la cea mai grozavă din închisorile lor, la Bostan- giii poliţiei din Stambul. La aflarea acestei veşti, el muri pe loc.

Iată cum întreaga familie a Moruzeştilor rămase pe drumuri. Trebui energia lui beizadea Alecu pentru a sus- tine apriga luptă ce urma să fie dusă, nu numai împotriva răuvoitorilor de turci, dar împotriva unor mult mai înverşunaţi duşmani, cei de un neam cu ei, coalizatele familii Şuţu, Callimaki şi Caradja.

în lupta aceasta, beizadea Alexandru fu cel mai tare. Patru ani abia după moartea tatălui său, el căpătă domnia Moldovei (1792). Mamă-sa, doamna Smaragda, fraţii şi surorile rămaseră cu toţii la Constantinopol. Dar doamna Zoe îşi luă copiii, acum cinci la număr, şi întovărăşi pe soţul ei la Iaşi, în ţara pe care n-o mai văzuse de 10 ani încheiaţi.

Spune cronica lui Manolachi Drăghici că venind Moru- zeştii în ţară, „Bastoneasa nu-şi afla loc de bucurie că nepoata ei s-a făcut doamnă, socotind că o va privi ca pe maică-sa, neavînd părinţi sau rude de aproape decît pe dînsa". Bastoneasa era, după cum am văzut, coana Catinca a lui Nicolae Ruset, cea care în ruptul capului nu voise să poarte grija orfanilor cumnatului său. „Pentru aceasta", zice mai departe Drăghici, „s-a dus Bastoneasa cu mare nădejde la curte spre a se înfăţişa în vremea ceremoniei obişnuite, ca s-o pună cel puţin alături cu dînsa lîngă tron. Zoiţa însă, acea mică şi proastă, pfecum îi zicea mătuşă-sa, aducîndu-şi aminte de purtarea ei cca veche către dînsa, a primit-o întocmai ca pe o cucoană de rangul şi de starea ei, precum a primit şi altele. în aceeaşi zi apoi, urmînd a veni toate cucoanele din Iaşi, după datoria ce se păzea a se înfăţişa doamnei — că era un obicei strict, eticheta aceea în vremea grecilor

— s-a arătat mai tîrziu şi Dimachina, pe care cum a zărit-o doamna Zoiţa în odaie, s-a sculat de pe tron să o întîm- pine, a îmbrăţişat-o şi i-a zis mătuşă, precum îi zicea din copilăria sa, cinste care a pătruns pînă la suflet toată adunarea, văzînd recunoştinţa acelei tinere doamne ce n-a uitat binefacerea bătrînei cucoane din a căreia casă s-a norocit".

Bun, astfel de poveşti bătrîneşti te mai împacă cu omenirea ! S-o fi dus doamna Zoe şi pe la Roznov sau pe la Căiuţi, să-şi vadă locurile copilăriei şi munţii prin coclaurii cărora călătorise împreună cu fratele ei în desagii unchiului Manolachi ? Istoria nu ne-o spune. Dar ceea ce ştim e că fratele Răducanu se bucură şi el, ca mai înainte, de dragostea surorii sale. Cînd, la mazilirea lui Vodă Constantin Moruzi, plecaseră cu toţii din Iaşi la Constan- tinopol, ea dăruise fratelui ei toată partea sa, din mica avere părintească. Iar acum, după 10 ani, găsindu-l însurat, însă tot sărac, ea îşi copleşi fratele de binefaceri domneşti : scutiri de vamă, danii de ţigani, hărăziri de scutelnici, bani, boierii.

Bună fiică şi bună soră, doamna Zoiţa fu, fireşte, şi o mamă cum nu sînt multe. Pe Vodă Alexandru,, bărbatul ei, ea pare a-l fi iubit, fiindcă omul acesta, pe lîngă că era energic, deştept şi cu ştiinţă de carte, apoi era şi foarte frumos. În relaţiile sale zilnice cu oamenii, el era atît de plăcut, încît nu numai femeile dar şi bărbaţii, nu numai străinii, dar şi românii, îi aduc cuvinte de laudă cînd amintesc de el în scrierile lor. Cronicarul Zilot Românul, care de altfel nu-l putea suferi,, crede de datoria lui să fie drept, zicînd despre el că „era înfrumuseţat cu multe daruri, înţelept foarte, iscusit la minte, deştept ia ale ţării nevoi, judecător drept". Dar avea şi două grozave cusururi — sau după cum zice cronicarul — „două lechele fireşti: lăcomia adică, şi scumpetea".

Lacom şi zgîrcit, astfel a fost înfierat voievodul Alexandru Moruzi, cel strîngător de

avuţii culese din sudoarea norodului peste care domnea.

Şi a domnit multă vreme, ba în Moldova, ba în Muntenia, cu mici întreruperi, aproape 15 ani.

Opt luni de zile după ce urcase treptele scaunului ie- şan, în primăvara 1793, el fu mutat la Bucureşti, unde rămase domn trei ani. Acolo, ciuma, care bîntuia de mult, era încă în toiul ei şi mai trecUră şi lăcustele prin ţară. Populaţia murea de foame, iar Moruzi, pentru a-i alina durerile, se apucă să cumpere din banii lui toate bucatele ce le mai găsi pe alocurea, revînzîndu-le apoi cu preţuri împătrite. Cine mai avea bani, cumpăra, umplînd astfel sacii domnului cu galbeni şi cu icusari ; cine nu, ,,mînca coajă de copaci şi alte murdării, fereascâ dumnezeu".

Avînd în vedere aceste apucături din cale afară de hrăpăreţe, încă trebuie să stai să te miri cum de a putut spune Zilot Românul că Moruzi era „deştept la ale ţării nevoi".

El locuia la Cotroceni, unde mai locuise cu zece ani înainte şi Vodă Nicolae Caradja. Alesese această mănăstire ca reşedinţă domnească mai întîi fiindcă curţile din Bucureşti, atît cea veche cît şi cea nouă, erau ruinate şi al doilea fiindcă era mai ferit acolo de molima ciumei. Dar, deşi nu lipseau petrecerile la Cotrocenii aceia unde se jucau cărţi „din gros" şi unde ambasadorul rus Kutuzov privea teatrul german al Kunstreiterului Mahieux — totuşi vodă se plictisea de moarte în mijlocul acelei păduri atît de îndepărtată de capitala lui. Văzînd boierii că-l apucă pe vodă stenahoria stînd la mănăstire, se ho- tărîră să repare una din curţile din oraş şi merseră deci la el să-l întrebe de-i place mai bine să se apuce ei de rezidirea curţii vechi sau a celei noi din Dealul Spirei. Moruzi alese pe aceasta din urmă (zisă Curtea Arsă) unde se şi mută după ce fu gata, în 1794.

Mai puţin „stenahoroasă" decît soţul ei, doamnei Zoe, dimpotrivă, îi plăcea viaţa la Cotroceni, unde obişnuia să se plimbe prin codru,

fie pe jos, fie în caretă. Şi deseori — de la o vreme încoace chiar ceva prea des — ea poruncea vizitiului domnesc să întindă plimbarea pînă la Bucureşti, cutreierînd străzile oraşului în lung şi în lat şi îndeosebi pe malul drept al Dîmboviţei, printre bisericile Sfinţii Apostoli şi Antim, unde era aşezată frumoasa casă a Dudescului.

De ce tocmai pe acolo ? Nu era o taină pentru nimeni, fiindcă, într-o vreme cînd nu erau gazete, făceau lăutarii, prin cîntecele lor, să umble din gură în gură veştile indiscrete, micile scandaluri. Şi astfel află toată lumea că :

Ienăchiţă Văcărescu Şade-n poartă la Dudescu Cu antereu de atlaz. Moare doamna de necaz. Cu hanger de corassan Doamna trece în rădvan, În rădvanul aurit Cu tot coşul poleit, Ocolit de ciohodari, Tras de patru harmăsari. Trece des şi-l mai priveşte Că cu foc ea îl iubeşte.

Jenăchiţă stih îi iace Că domniţa mult îi place. Stih cu libov înfocat Şi-o dezmiardă-n lăudat Boier astfel ca un brad Nu se află în Ţarigrad. El cu doamna s-ar lovi Dacă domnul ar muri !

Dragostea doamnei Zoe era deci platonică fiindcă frumosul Văcărescu nu îndrăznea să se atingă de nevasta voievodului său. Omul acesta — unul din cei mai culţi boieri din veacul său — fusese însurat de trei ori, ademenise multe din nevestele prietenilor, jucase rolul de cuceritor de inimi pînă şi în saloanele cancelarului Kaunitz la Viena şi era deci firesc să se îndrăgostească de frumoasa Zoe Moruzi, femeie pe atunci de 33 de ani. Dar tot atît de firesc era ca el să nu fi îndrăznit „să se lovească cu ea", fiindcă, pe vremea aceea, voievozii aveau încă asupra supuşilor lor dreptul de viaţă şi de moarte, iar deş-teptul boier muntean ţinea, se vede treaba, la capul lui. Ienăchiţă Văcărescu se mulţumea deci să stea „în poarta Dudescului", adică în „foişorul cu priveală" din Sfinţii Apostoli al casei marelui ban Nicolae Dudescul Graful, care trecea drept cea mai frumoasă casă din Bucureşti, avînd şi un „parc englezesc". La el acasă (locuia pe Podul Mogoşoaiei, la început, acolo unde a stat în secolul

al XIX-lea baronul Bellio), la el, zic, nu îndrăznea să stea în poartă, căci n-ar fi trecut doamna pe acolo pentru a nu se compromite, pe cînd dincolo de malul gîrlei se putea plimba frumoasa Zoe fără ca, la urma urmei, să poată spune cineva ceva.

Văcărescu, care a scris o sumedenie de opere cu caracter mai mult istoric, este cel dintîi poet român. Parodiind cuvintele lui Boileau „Enfin Malherbe vint", s-ar putea spune şi despre el : „In sfîrşit veni Văcărescu". El e autorul vestitelor versuri cunoscute de toată lumea : Lîng-o tulpină… Intr-o grădină

In vremea aceea cînd limba românească era încă atît de nesigură şi dibuitoare şi atît de nedibaci mînuită de

versificatori ca Zilot Românul sau Enachi Kogălniceanu, versurile Văcărescului uimesc prin limpeziciunea lor, ca şi prin vigoarea gîndului poetic. „Amărâta turturea" este un model de versificare românească, şi strofa a patra din acea poezie este de-o frumuseţe aproape neîntrecută: Unde vede apă rece Ea o tulbură şi trece. Unde apa e mai rea, O mai tulbură şi bea.

Gu un atare talent e lesne de înţeles că omul acesta, „frumos ca un brad, cum nu se află alţii în Ţarigrad", crnd s-apucă să facă doamnei Zoe „stih cu libov înfocat", o zăpăci pe biata femeie, care uitînd şi de bărbat şi de copii, poruncea vizitiului să înhame patru telegari. la rădvanu-i poleit şi pornea în goană pe străzile capitalei, pînă ajungea în poarta Dudescului, de unde-i cădea, pasâ- mi-te, din foişorul de priveală, cîte un bileţel în poale, în care-şi spunea amărîtul poet dorul său nepotolit : Spune, inimioară, spune, Ce durere te răpune ?

Doar poezia a rămas din dragostea aceasta a Văcărescului pentru doamna lui, care, deşi îl „iubea cu foc", nu se îndură totuşi, sau nu îndrăzni, să calce peste mîndria ei de femeie cinstită…
„Dacă Vodă ar muri"…

Dar Vodă nu muri.

Între anii 1796—99 Moruzi era mazil la Gonstantinopol, unde, împreună cu doamna Zoe şi cu copiii, ducea un trai potrivit cu rangul ce avusese şi cu averea pe care şi-o strînsese. Fiica lor mai mare, Smaranda, se mărită atunci cu Alexandru Mavrocordat. În 1799, cînd Alexandru Moruzi fu numit a doua oară

voievod al Munteniei, doamna Zoe, care avea abia 39 de ani, era soacră acum, poate chiar bunică

.Nici o bucurie pe capul bucureştenilor că le venea iar Moruzi domn. „Am scăpat de Hangerli cu văcăritul şi ne vine ăsta cu foametea", ziceau ei. Şi în adevăr, nici de data aceasta nu izbuti Moruzi să se facă mai iubit de locuitorii ţării. Erau de altfel şi vremurile grele, cînd cetele lui Pasvanoglu cutreierau ţinuturile dunărene, ale Olteniei îndeosebi, şi cînd arseră ele Craiova, de-au lăsat în urma lor în locul vechiului oraş al Banilor doar un morman fumegînd de ruine.

Cînd, după doi ani de domnie, Moruzi plecă din nou mazil la Constantinopol, muntenii răsuflară. Însă Vodă Alexandru nu. Se îndulcise la domniile acestea, scurte dar mănoase, aşa încît, în ciuda tuturor duşmanilor săi, el căpătă în curînd domnia Moldovei. Sprijinitorul său pe lîngă înalta Poartă fusese generalul Brune, ambasadorul lui Napoleon, care-l credea om devotat Franţei, ceea ce nu era. Avea poate simpatii pentru republică şi o cultură oarecum franceză. Luase chiar ca dascăl pentru fiii săi mai mari pe un fost iacobin, Clcmaron. Mai mult decît atît, el arăta desigur lui Brune toată supunerea şi tot devotamentul ce are pentru Napoleon, deoarece acesta de vreun an-doi dicta acum aproape la Stambul. Dar om deştept ce era şi fanariot prin excelenţă, simpatiile sale mergeau paralele cu interesele şi nu le depăşeau niciodată. Il vom vedea deci în curînd mai mult

omul ţarului Alexandru, decît al împăratului Napoleon.

Deocamdată el primi, în aprilie 1802, cuca domnească şi porni pe dată la Iaşi, unde nădăjduia să rămînă domn 7 ani, căci astfel era înţelegerea dintre Poartă şi Peters- burg.

Acolo, mulţumită unor scrisori pe care nevasta consulului Franţei, Christina Rheinhard, le trimetea regulat mamei sale în Germania, o regăsim pe doamna Zoiţa în intimitatea vieţii de toate zilele.

Carol Rheinhard ştiind pe Moruzi plecat împăratului Napoleon — cel puţin aceasta era părerea şefului său, generalul Brune — rămase pe atît de încîntat de noul domn al Moldovei, pe cît era nevasta lui de subjugată de frumuseţea şi de farmecele doamnei Zoe.

Îi scria Christina Rheinhard mamei sale : „Deşi bunică, e atît de frumoasă de te încîntă cînd o vezi.' Conversaţia ei este plăcută, vorbeşte franţuzeşte cu uşurinţă, iar literatura noastră îi este cunoscută". Doamna Rheinhard s-ar fi crezut la o curte europeană, dacă cucoanele noastre moldovence nu şi-ar fi dat în petec, pipăindu-i rochia, pălăria şi şalurile. Era un obicei românesc sau grecesc — oriental în tot cazul — ca. atunci cînd se în- tîlneau două femei, mai înainte chiar să-şi spună bună ziua, să se pipăie una pe alta, pentru a vedea a cui rochie e mai frumoasă şi mai scumpă. Nu doar că în alte ţări femeile erau mai puţin curioase sau mai puţin invidioase, dar erau mai discrete. Atunci, ca şi astăzi, pipăitul acela oriental era înlocuit cu o privire amărîtă sau triumfală, dar bine crescută.

Rafinarea bunei creşteri, în înţelesul de azi al cuvîntu- lui, nu exista pe atunci la noi. Indiscreţiunea era la modă în cea mai înaltă societate şi impresiona foarte neplăcut pe toate străinele care treceau prin ţările noastre. La curte sau aiurea, cum se înfăţişa vreo cucoană de neam apusean, apoi se năpusteau toate boieroaicele noastre asupra ei, întrebînd-o acel nemaipomenit lucru pentru o femeie cu educaţie : „Cîţi ani ai ?"

Şi pe urmă curgeau celelalte întrebări : ,,Eşti măritată, cîţi copii ai, de unde vii, unde te duci ?!" ş.c.l.

Traiul boierilor, sau mai bine zis, al cucoanelor lor, într-acel început de veac, era parcă mai îţiodern, deşi mai frivol, decît al gospodinelor boieroaice din secolul al XVIII-lea. Ele se sculau tîrziu, prînzeau la ceasul 12 şi se culcau din nou pentru somnul de după amiază. Pe la 4 sau 5, după ce se găteau cu toate peticele care ar putea stîrni invidia prietenelor lor, după ce se pieptănau, se parfumau, îşi încondeiau sprîncenele şi-şi făceau buzele cu roş, se urcau în caretă şi mergeau la plimbare. Dacă erau foarte bogate, în spatele caretei stătea în picioare un frumos arnăut, în pitorescul său costum albanez, iar dacă erau mai sărace, stătea un ţigan. Plimbările le făceau „într-o vîlcea, unde se afla pavilionul doamnei" — probabil la Socola — sau atunci la Copou „la izvoare". Aceste izvoare, pe care Christina Rheinhard le menţionează de două ori, erau locul de unde se aducea prin canale apa în oraş, — o lucrare făcută în întregime şi pentru întîia dată de însuşi Vodă Alexandru Moruzi. Acolo se coborau jupînesele din trăsuri şi se aşezau jos pe iarbă verde — uneori, dacă era pămîntul puţin ud, sau rochiile prea scumpe, ele scoteau pernele din carete şi se aşezau pe ele. — Apoi începea taifasul, întrebîndu-se una pe alta „ce vor face seara", care se petrecea îndeobşte la vreuna din ele cu joc de cărţi". Cînd, tîrziu, după miezul nopţii, se spărgea adunarea, ele se despărţeau întrebîndu-se iar : „ce vom face mîine deşi ştiau că vor dormi, vor prînzi, îşi vor face somnul de după amiază, se vor găti, vor merge la izvoare, se vor aduna seara la una din ele ca să joace cărţi şi se vor despărţi întrebîndu-se iar : ce vom face mîine, deşi ştiau că vor dormi, vor prînzi... oh ! Dar... uneori... se petreceau lucrurile altfel... mici schimbări de program. Bunăoară, cînd lipsea bărbatul din Iaşi şi pe cucoana lui o apucau durerile de cap. Atunci nu mergea ziua la izvoare, nici seara la cărţi, iar pe poarta din faţă nu-i intra nimeni în casă !...

Se dădeau şi baluri la curte, aiurea — modă introdusă de ruşi şi de austriaci de mai bine de 20 de ani. D-na Rheinhard văzu într-o zi pe-o cucoană dansînd cu mult foc şi fără odihnă, deşi „rotunjimea ei arăta că era însărcinată". Mergînd peste 3—4 zile la ea să-i „facă o vizită", află că cucoana născuse. O găsi în pat, un pat de paradă aşezat în mijlocul odăii, cu perdele de catifea şi cu canafuri de aur spînzurînd pe de lături. înlăuntru stătea lehuza, frumos pieptănată, îmbrăcată într-o rochie „de satin alb brodat cu aur- şi acoperită cu o plapomă de mătase grea, cusută în fire de argint. Lîngă pat era leagănul, de toată frumuseţea. Iar odaia roia de lume „care rîdea, vorbea... nicăieri, ca în Moldova, nu se petrece cu atîta veselie la atari întîmplări", ne asigură nevasta consulului Franţei.

Doamna Zoe, cînd o primea "pe Christina Rheinhard, o aşeza pe divan lîngă ea, nu turceşte (cum o silise să se aşeze la Bucureşti doamna Smaranda Ipsilanti), şi-i vorbea de toate, chiar politică uneori, dar cel mai des literatură, ceea ce încînta pe tînăra germană din Hamburg, măritată cu un francez din Alsacia şi care cunoştea pe de rost tragediile lui Goethe şi ale lui Voltaire.

Odată, la o nuntă la curte — nu ni se spune a cui — d-na Rheinhard, care tot pe divan lîngă doamnă stătea, văzu pe mireasă intrînd, sfioasă şi vrînd să îngenuncheze în faţa nevestei voievodului. Dar aceasta o ridică şi-o sărută pe frunte, aşezînd-o apoi şi pe ea lîngă dînsa.
Domnul intrînd cu mirele, trecură atunci cu toţii „în sala de onoare prefăcută în capelă. Ceremonia fu scurtă (ceea ce este de mirat) şi se isprăvi prin dansul naţional împrejurul altarului !Şi astfel, în ochii nemţoaicei, Isaia dănţuieşte se prefăcuse într-o horă românească !

30 august 1806, dimineaţa.

Carol Rheinhard, cu o înfăţişare supărată, intră pe neaşteptate în iatacul nevestei sale.

— „Ce este ?", îl întrebă Christina.

— „Moruzi este dat afară !"

„Nimic", adăogă d-na Rheinhard (în scrisoarea ei către mamă-sa), „nimic nu ne-a îndreptăţit să prevedem aceasta".

Perspicacitatea consulului Franţei lăsa de dorit. Totul, dimpotrivă, ar fi trebuit să-l facă să prevadă lucrul acesta. Atît Constantin Ipsilanti în Muntenia, cît şi Alexandru Moruzi în Moldova se dăduseră atît de făţiş de partea Rusiei şi Angliei împotriva Franţei, încît generalul Se- bastian (ambasadorul francez care înlocuise pe Brune la Poartă) o spunea zilnic vizirului, cerînd cu insistenţă înlocuirea voievozilor devotaţi ţarului cu alţii care să sprijine politica lui Napoleon. Iar sultanul <fedă. Prietenia franco-turcă strîngîndu-se în cei doi ani din urmă din ce în ce mai mult, Poarta ascultă de repetatele cereri ale lui Sebastiani şi înlocui, în august 1806, pe voievozii Ipsilanti şi Moruzi cu Alexandru Şuţu şi Scarlat Calli- maki.

Cum află vodă vestea aceasta — la care de altfel se aştepta — el îşi adună boierii în divan, arătîndu-le că a fost mazilit şi că va pleca chiar a doua zi. Lui Rheinhard îi spuse că este victima unei cabale de duşmani, care-au denaturat vorbele şi faptele sale, dar că, mai mult ca oricînd, el este partizan al alianţei franco-turce şi un mare admirator al lui Napoleon !

Dincolo, în apartamentele doamnei, lucrurile se petreceau cu mai puţină ţinută, dar cu mai multă sinceritate. Jupînesele strînse împrejurul ei plîngeau şi se văitau — unele din obicei, fiindcă aşa se cădea la înmormîntări; altele, fiindcă-şi iubiseră stăpîna, care fusese cu ele bună şi darnică.

Doamna stătea însă grămădită în fundul divanului, tăcută şi tristă. Era bolnavă de friguri şi foarte necăjită de moartea unui nepoţel de-al ei, copilul fiicei sale Sma- randa. Micuţul îşi dăduse sufletul cu o zi înainte şi fusese îngropat chiar în dimineaţa aceea.

Cînd sosi Christina Rheinhard la curte, ea fu primită pe dată cu bunăvoinţa care i se arătase

întotdeauna. Zoe Moruzi îi spuse că fusese de două ori doamnă în Moldova şi de două ori în Muntenia, aşa că era obişnuită cu aceste „întorsături ale soartei". Totuşi, domnia aceasta din urmă trebuind, după tratate, să ţie şapte ani, ea se aştepta să mai rămîie încă trei ani la Iaşi. Şi-i părea rău că pleacă, fiindcă pregătise, tocmai pentru săptămîna viitoare, „o mare serbare de inaugurare a noului ei palat [41] !"

A doua zi, la 1 septembrie, după cum spusese boierilor, Alexandru Moruzi părăsi Iaşii. Prin mănăstirea Ga- lata şi prin Bucureşti, el merse la Varna, unde urma să ia o corabie care să-l ducă la Istambul. Acolo, în portul pe atunci turcesc al Mării Negre, îşi va aştepta nevasta şi copiii.

Aceştia plecară abia peste o săptămînă, la 8 septembrie, întrucît doamna Zoe, mereu suferindă, nu se putuse porni mai înainte la drum. La despărţire, Ghristina Rheinhard plînse şi ea împreună cu celelalte cucoane. „Această plecare îmi răpeşte singura tovărăşie femeiască pentru care aveam simpatie aici", scria ea mamei sale. Şi aceeaşi epistolă se isprăveşte cu următoarea mărturisire : „Bărbatul meu n-a fost înştiinţat de presiunea ce guvernul francez voia să facă asupra Porţii şi nimic nu-l pregătise la hotărîrea subită a acesteia de-a micşora influenţa rusească în aceste provincii !"

Ce fel de consul o fi fost Carol Rheinhard, care nu ştia, în 1806, că înfluenţa rusească trebuia micşorată în împărăţia sultanului şi care nu-şi dădea seama de duplicitatea lui Moruzi, pe care o simţiseră nu numai boierii Moldovei, dar şi nevestele lor ! Lăsăm pe d-na Rheinhard să povestească :

„Prietenoasele legături ce-am avut cu Moruzi şi cu soţia lui, pricinuiseră o uimire de care nu ne dădeam seama. Convorbirea ce urmează mă făcu să întrezăresc sentimentele nobleţei moldoveneşti. Acum cîteva zile, una din cucoane îmi spuse cît de mirată fusese văzînd legăturile ce erau între Moruzeşti şi noi".

— „Dar ce vă miraţi, doamnă ? Au fost drăguţi cu noi şi nu aveam nici un cuvînt să ne îndoim de dînsul cînd spunea că este devotatul Franţei !".

— „Da, dar nu era destul".

— „Şi ce mai trebuia ?"

— „Nu vreţi să mă înţelegeţi !"

— „Nu ştiu ce vrei să spui".

— „Nu v-a făcut nici un dar".

„în adevăr, bărbatului meu nu i se dăduse tabachera obişnuită, iar mie şalurile turceşti. Această abatere de la obicei a fost aici văzută şi tălmăcită de toată lumea".

Numai de Carol Rheinhard nu.

„Joi, 27 septembrie, s-a întors cu bine măria sa Alexandru Moruzi, cu toată casa, de la Iaşi, pe mare, din Varna la Therapia", însemna, în „Efemeridele* sale, banul Constantin Caradja.

Dar e de presupus că la orice s-ar fi aşteptat Moruzi, afară tocmai de ceea ce s-a întîmplat, adică să primească, opt zile după sosirea sa la Therapia, poruncă de la Poartă să vie pe dată la curtea vizirului să îmbrace caftanul de domnie, căci e numit din nou voievod al Moldovei !

Ce se întîmplase ?

Mazilirea lui Moruzi şi Ipsilanti înainte de expirarea termenului dfe 7 ani, fusese privită de moscoviţi ca o rupere a tratatului de pace dintre Rusia şi Turcia, cu atît mai mult cu cît domnii numiţi în locul celor maziliţi, adică Şuţu şi Callimaki, erau cunoscuţi ca fiind oameni devotaţi lui Napoleon, căruia ţarul Alexandru tocmai îi declarase război. Drept răspuns deci la acest act nesocotit al sultanului, flota engleză înainta în - Dardanele şi armata rusească trecea Nistrul. Poarta, cu politica ei de la o vreme încoace veşnic şovăitoare, voise să facă plăcerea generalului Sebastiani, dar nu voia război cu Rusia şi cu Anglia. Ea chemă deci în grabă pe Şuţu şi pe Callimaki înapoi la Constantinopol, restituind domniile deposedaţilor voievozi.

Dar bărbatului doamnei Zoe nu-i mai ardea de scaunul Moldovei. Prea erau trebile încurcate şi prea se afla el între ciocan şi nicovală între împăraţii aceştia Napoleon şi Alexandru, care dacă se jucau cu soarta Europei şi o. Turciei şi a Principatelor noastre, — peste capul sultanului — apoi ce socoteală ar mai ţine ei de capul unui biet Alexandru Moruzi!

În loc de a merge la palatul vizirului, după cum i se poruncise, el se ascunse într-o casă de creştini nevoiaşi, în sat la Ortachioi. A doua zi, dis-de-dimineaţă, la 5 octombrie, se duse la locuinţa banului Caradja, apucîn- tlu-se să scrie acolo două jalbe, una către sultan şi alta către vizir, arătîndu-le „starea slăbiciunii şi neputinţei sale trupeşti", care nu-i îngăduie să primească noua însărcinare ce i se dădea. **În** aceeaşi noapte — nu ieşea din casă decît la lăsatul întunericului — merse pînă în satul învecinat Arnăutchioi[42], la un vechi prieten de-al său, Hogea Geleboni, negustorul armean pe lîngă oştirile turceşti, făgăduindu-i multe şi frumoase daruri dacă va hotărî pe vizir „să-l slobozească din această situaţie". Iar jalbele le-a luat fiul său, beizadea Costachi, şi le-a dus la Poartă, rugîndu-se acolo în genunchi să se dea ascultare cererii tatălui său.

Pentru a fi în şi mai mare siguranţă — căci Moruzi se temea de fapt că i se taie capul — el trecu Bosforul de-a curmezişul, luînd în caic cu dînsul numai două persoane, pe banul Caradja şi pe tutungi-başa... de unde se vede că patima fumatului trebuie să-l fi stăpînit grozav, deoarece el se putuse despărţi de nevastă şi de copii, dar nu şi de omul care-i umplea ciubucul cu tutun. I .a Cusgungiuc, pe malul asiatic al Bosforului, merse drept la casa lui Ismet-Bey-efendi, arătîndu-i toată întîmplarea, jăluindu-se şi plîngînd, pînă i se făcu acestuia milă, l'ăgăduindu-i că va căuta să-l ajute.

„După aceea", scria Caradja, „ne-am dus într-altă odaie şi am aşteptat răspuns de la beizadea Costachi, ca să aflăm ce-a izbutit el la

Poartă. Către chindie s-a ivit serdarul Stavri aducînd o scrisoare de la fiul domnului, în care arăta că este cu neputinţă să se schimbe hotărîrea sultanului cînd, dacă măria sa stăruieşte şi nu se supune, fără îndoială că Rusia va declara război şi atunci să socoată măria sa ce urmări ar avea o astfel de împotrivire".

Citind această scrisoare, măria sa ar fi spus : „Fie numele domnului binecuvîntat. Facă-se voia lui !"... fiindcă, deocamdată, văzu el că nu era vorba de capul de pe umerii ci de războiul cu Rusia.

„Şi astfel, intrînd în caic, ne-am întors iarăşi la căsuţa méa (a banului Caradja la Ortachioi n.a.) şi trimiţînd să aducă un cal, a mers măria sa călare la locuinţa lui (la Therapia n. a.). Întîlnind acolo pe un turc, câre-l aştepta de-o zi întreagă, au intrat în caiac şi s-au dus dé-a dreptul la Poartă, către ceasurile 11 seara".

Îndată, acolo, a îmbrăcat Moruzi caftanul de reînnoire a domniei şi s-a întors în aceeaşi noapte acasă la el, fără alai, fără un tovarăş măcar.

În tot timpul acesta, doamna Zoe stătuse cu inima în dinţi, neştiind cum se va isprăvi toată întîmplarea. Fericită că s-au întors lucrurile în bine, ea hotărî to- tuşi că va rămîne la Therapia, căci, abia întoarsă din Moldova şi încă puţin suferindă, eă nu voi* să înceapă din nou această obositoare călătorie de dragul unei domnii care i se părea foarte şubredă. Dé va fi să se îndrepte lucrurile, va pleca ea mai tîrziu la iaşi.

Aşadar, luni, la 22 octombrie (cam tîrziu) pleacă domnul singur pentru a se urca, **a treia** oară, **în scaunul** Moldovei. Singur nu, căci avea, firește aiiaul **său** domnesc, **din** care făcea parte şi beizadea Costachi, **fiul** său mai mare, Alexandru Mavrocordat, ginerele **şi Dumitru** Mânu, un văr sau un nepot. Dar doamna rămase acasa cu beizadelele cele nevîrstnice, Dimitrie şi Nicolae, cu domniţele Eufrosina şi Ruxanda, cele nemă'ritate, precum **şi** cu fata ei mai mare,

Smărăndiţa Mavrocordat, care avea pe lîngă ea şi doi copilaşi.

Foarte înţeleaptă fusese doampa Zoe să nu pornească degeaba pe drumuri, căci lucrurile se încurcară rău de tot. Constantin. Vodă Ipsilanti, care recăpătase domnia Munteniei precum o recăpătase Moruzi pe á Moldovei abia ajuns la Bucureşti trécu din partea ţarului şi, le- pădîndu-şi tronul, fugi în Rusia. în acelaşi timp trupele moscovite intrară în Iaşi, o parte din ele îndreptîndu-se chiar peste Milcov. Războiul era deci declarat.

Moruzi, care înaintase pînă în inima Moldovei, se întoarse în grabă la Rusciuc, aşteptînd acolo să vadă cum vor decurge evenimentele.

în timpul acesta, în Constantinopol, o răscoală răsturnă pe sultanul Selim, neorînduiala din capitala imperiului otoman fiind atît de mare, încît bietul Moruzi Iu uitat acolo, la Rusciuc. Abia vreo trei luni mai tîr- ziu i se trimise răspuns să se întoarcă la Stambul.

Duminică, 3 februarie 1807, măria sa sosi la Therapia. întrunindu-se toată familia cu bucurie, zbuciumatele şase luni din urmă fură uitate ; un trai tihnit în timpul Uncn, frumoase primăveri răscoliră în sufletul fostului voievoţj noi ambiţii şi încîlcite socoteli în vederea unui strălucit viitor. Alexandru Moruzi avea abia 50—52 de ani, iar doamna Zoe 47. Ea era încă atît de frumoasă, de n-ai fi crezut că au trecut peste părul ei neîncarunţit atîţea necazuri, de cînd o furaseră ţiganii din munţii Troţuşuiiii şi pînă mai deunăzi, cînd ar fi putut, în ultimele întîmplări, să-şi piardă soţul. Portretul ei, Care o înfăţişează puţiij grăsulie şi cu o mică guşă, un dar a] aftilor ce {rec, trebuie să dateze de ¿>rifi 1800 sau 1801, făciit deci la Constantjnopolj de vreun meşter străin, scurfă vrâme înainte de-â urca ea pentru cea din urmă dată treptei! **scaunului Moldovei.**

Astfel curseră ceasurile, şgnine, în lunile februarie, martie şi. aprilie. Dar în dimjheaţa de

Sfîntul Gheorghe (aprilie, în 23), deodată se treziră luminăţiile lor cu ¿ââ'a înconjurată de pe uscat Şi de pe apă, de către bostangîi Stambulului — Poliţia ! Alexandru Vodă şi frate-său Dimitraşcu, fostul dragoman, dormeau încă în paturile lor.

Bostangi-başa-aga-Sakir-Bey, aratîndu-le poruncă scrisă de la vizir, îi puse pe amîndoi în lanţuri şi, firește că nu fără a le lua banii şi inelele, îl urcă în caic şi-i trimise la Cadichioi, pe coasta asiatică, peste drum de Stambul. De acolo, bietul vodă Alexandru fu dus, încet, încet, cu căruţa, tocmai în fundul munţilor, la Angora, sau, cum i se zice astăzi acestui oraş devenit capitala Turciei, Ankara.

În casă la Therapia era jale mere, de-i plîngea lumea de milă bietei doamne Zoe. Foia locuinţa de turci. Tefte- dari, agi chiatibi, [43] în frunte cu aga Sadulaeh ECfendi, scotoceau prin toate unghérele, deschideau scrinuri şi. sipete, făceau catastife, scoteau toate lucrurile afară, le puneau la loc şi le sigilau. Pe bărbaţi îi căutau prin buzunare, pe femei în sin, S-au atins şi de doamna, care, nemişcată, le îndură pe toate, pînă în clipa cînd văzu că i se ridică cu sila copiii din casă. Atunci o apucă un leşin şi căzu acolo în nesimţire, nemaiştiind de nimic.

Tustrei băieţii, Costachi, Dumitrachi şi Nicolaki, fură duşi la cuptor, închisoarea Bostangiilor — deşi cei doi din yrmă erau de fapt încă aproape copii; iar pe femei — care erau foarte multe, doamna, domniţele, noră, cumnate — le strînseră la un loc, gata să le trimită la patriarhie.

„Atunci a arătat logofătul Ştefan Mavroyeni (care rămăsese aici pînă seara şi fusese martor al acestei tragedii n.a.) că nu este cuviincios să se trimită o familie atît de strălucită la patriarhie, unde nu locuieşte nici un bărbat însurat şi că este nemaiauzit să se facă aceasta, căci va pricinui nume rău cîrmuitorilor împărăţiei la toate curţile străine". Se întîmplă că tocmai atunci veni în casă şeful poliţiei în persoană — Bostangibaşa —

care*„fiind milostiv şi bun la suflet" a trimis la Poartă de-a luat poruncă să mute toate femeile acelea în casa banului Caradja, la Arnăutchioi.

Toată această nenorocită întîmplare venea de la o pîră a duşmanilor Moruzeştilor, care arătau pe Vodă Alexandru ca o prea supusă slugă a ruşilor, cu care împărăţia era acum în război. Printre aceşti duşmani, cei mai înverşunaţi erau fraţii Şuţu, fraţi, veri, tot neamul — sprijiniţi dealtfel cu mult foc de ambasadorul Franţei, generalul Se- bastiani. Ei o ţineau una şi bună că neamul Moruzeştilor trebuieşte stîrpit. Pentru a ajunge mai lesne la scopul lor, ei, care-şi cunoşteau bine stăpînii turci, răspîndiră zvonul că în 12 ani de domnie Vodă Alexandru strînsese o nenumărată avere, iar că aceasta nu va putea ieşi la iveală decît dacă doamna Zoe va fi chinuită.

După cercetările făcute nu se putură găsi însă decît 140 de pungi în scrinul lui Moruzi, iar din catastiful întregii averi (case, vii, giuvaericale, haine, rufe, şaluri, covoare etc.) ieşeau cu totul, două-trei mii de pungi -- departe deci de cele 12.000 pe care le arătau Şuţuleştii.

Începînd deci să cugete cîrmuitorii că Moruzeştii sînt năpăstuiţi, ei dădură drumul, deocamdată, beizadelelor Dumitru şi Nicolae de la închisoare. Cînd sosiră aceştia pe neaşteptate în casa lui Caradja, aruncîndu-se în braţele mamei lor, doamna Zoe, sărmana, avu ceea ce numim astăzi „o criză de nervi", sau, după cum se spunea pe atunci, „istericale". O apucă un plîns şi un tremur şi acu rîdea, acu ţipa, de crezură toţi c-o să-şi piardă biata, minţile.

Dar lucrurile se liniştiră şi merseră, din zi în zi, spre bine. Cu toate sforţările dragomanului Alecu Şuţu, sprijinit de Sebastiani, care cerea mereu cu îndîrjire ca doamna şi fiicele ei să fie închise şi schingiuite, turcii dimpotrivă sloboziră din închisoare şi pe fiul mai mare al doamnei, beizadea Costachi. Acesta se întoarse, luni, G mai, acasă la el „unde veniră rudele şi prietenii felici- tîndu-1". O scenă foarte interesantă ne-o

povesteşte Caradja, arătîndu-ne că doamna Zoe primi în acele zile ştire „printr-un prieten creştin, de la unul din cei mai cu vază cîrmuitori", ca să-i trimită un om credincios din casa ei pentru a vorbi cu dînsul „ca să se isprăvească o dată cu treaba aceasta". Doamna Zoe trimise fireşte pe banul Caradja, cel mai credincios prieten al ei, în casa căruia încă locuia.

A doua zi, dis-de-dimineaţă, banul merse la turcul acela „foarte cu vază c-îrmuitor" şi află de la el că Vodă Alexandru poate fi adus de îndată înapoi din surghiun, dacă i se dau lui 3 000 de pungi — adică toată averea care fusese catastifată. „Am răspuns şi eu ce m-a învăţat dumnezeu şi am plecat", spune laconic Caradja. Dar ieşind afară din odaia turcului, banul văzu pe spătarul Costachi Şuţu aşteptînd la uşă pe sofa !

O întreagă mentalitate, această aşteptare din spatele uşii, pe sofa ! Un roman şi o carte de istorie condensate într-o singură frază !

Şi nu s-a isprăvit aici. A doua zi, către chindie, Caradja se întoarse la turc pentru a-i spune din partea doamnei Zoe şi a lui beizadea Costachi, că nu pot da decît 2 000 de pungi! Mai mult n-au şi gata ! De data aceasta trebui să aştepte, ascuns într-o prăvgliş slin apropiere, la luminăţia sa (turcul) |e ş£J<j ^COrtf «^^adoruj Sebastiani şi dragomanul Alecu Şuţii. Napoleon şş întorcea de la Eylau şi mergea spre Friedland, iar ambasadorul de gît cu Alecu Şuţu, cerea vizirului Capul Zoei Moruzi. Istoria lumii privită de la stalul întîi şi din culisele figuranţilor !

Turcul — turc — spuse francezului că poruncile sînt gata şi că pînă seara neamul Moruzeştilor va pieri de pe faţa pămintului. Iar cum ieşiră Sebastiani .şi Şuţu diîi casa lui, intră Caradja.

— „Banii".

— „Două mii de pungi, luminăţia ta, mai mult nu se poate. Aduc sînet scris că pînă în patru luni suma va fi plătită pînă la cea din urmă para !"

— „Bine şi aşa", răspunse turcul. „Voi face mîine telhisi către preaputernicul padişah şi să fii sănătos".

„Telhisi" înseamnă raport.

Ş-a întors Caradja cu această ştire „la căsuţa lui" către ceasurile unu din noapte" şi a bucurat pe preastrălu- cita lui doamnă şi pe cei din jurul ei".

Duminică, 12 mai, către amiază, a venit răspunsul turcului că toate sînt în regulă, că Alexandru Vodă va fi adus din surghiun, iar doamna Zoe cu toţi ai ei se poate întoarce liniştită acasă la ea la Therapia !

înainte de a păşi din nou pragul acelei case, unde cu 3 săptămîni în urmă biata femeie fusese atît de îngrozită şi de înjosită, ea merse întîi la biserică, la Sfîntul Dumitru din Therapia, să mulţumească lui dumnezeu că i-a fost îngăduitor şi că din această încercare a scos-o cu credinţa ei întreagă şi nevătămată.

Dincolo, în casa lui beizadea Alecu Şuţu (dragomanul), moraitul Paparigopol striga cu pumnii încleştaţi: „Vreau să văd curgînd sînge!" Şi deodată, uşa se deschise şi-n

chenarul ei se arătă un om cu părul vîlvoi şi ochii speriaţi, strigînd cît îl lua gura : „Doamna Zoe e la Therapia şi Vodă Alexandru pornit şi el pe drum spre casă !

"Şi toată duşmănia aceasta sălbatecă de la creştin la creştin şi de la neam la neam, din pricina Moldovei şi £ Munteniei le venea, din pricina unori scaune în nişte curţi dărăpănate, dar care ţineau ascunse, sub treptele lor, aurul holdelor noastre şi lăsau să strălucească, deasupra baldachinelor, blazoanele deşertăciunii omeneşti î

„Vreau să văd curînd sînge", strigase Paparigopol. li} 1812 fraţii lui Vodă Alexandru, anume Dumitrache şi Panaiotachi, fură decapitaţi. Alexandru el însuşi, deşi trăia acum liniştit şi cu totul în afară de viitoarea vieţii politice, fu din nou ridicat din casa de la Therapia, ferecat în lanţuri şi „trimis la galere", cea mai grea şi mai înjositoare din toate pedepsele : lopătar în fundul unei corăbii, trăgînd din vîslă alături cu puşcăriaşii. Om de vreo 58 de ani, el se îmbolnăvi acolo şi muri curînd după aceea. Fiul său, beizadea Costachi, ajuns mai tîrziu marc dragoman, îşi pierdu şi el capul sub securea turcului în timpul revoluţiei greceşti la 16 aprilie 1821.

Doamna Zoe ? Nu se mai ştie. Amintiri, scrisori, rapoarte de ambasadori sau consuli, nimeni nu mai vorbeşte de ea nicăieri. Am văzut-o ia vîrsta de cinci ani scoţîn- du-şi căpşorul din desagul lui Dimachi şi-am putut-o urmări o viaţă întreagă, pînă la bătrîneţe, cînd îi pierdem urmele. Poate că e mai bine, căci cine poate şti cîte suferinţi o mai fi îndurat ea ! Astfel de triste poveşti ducă-se în noaptea uitării şi mai curînd să credem c-o fi murit înainte să-şi vadă soţul dus în lanţuri la galere şi l'iul cu capul '/.burai de pe umeri ! [44].

Capitolul XLV

FAMILIA CALLIMAKI DOAMNA RALIŢA A LUI ION VODA

n interesant, ciudat şi aproape duios episod al istoriei neobizantine la noi este acel al unor domnii care n-au fost nici fanariote, nici româneşti, fiind totuşi un destul* de simpatic amestec greco-moldovenesc.

Este episodul — care a ţinut, cu inerentele lui întreruperi, aproape 60 de ani — al domniilor celor patru vlăstare din neamul bătrînului mazil Călmaşul, transformaţi în pompoşi „principi Callimaki" şi care, de altfel, în ramura lor domnitoare, s-au stins de peste o sută de ani.

Obîrşia quasi-răzăşească a Callimakilor este, de altfel, un titlu de glorie pentru ei, fiindcă : întîi, din punct de vedere genealogic, este parcă mai bine să fii răzăş moldovean decît negustor constantinopolitan; al doilea, fiindcă din punct de vedere omenesc, este firesc să ai o origină oarecare în spaţiu şi în timp, căci din coasta lui Jupiter nu s-a desprins nimeni, deşi cred unii că da ;

Aşadar să trecem la subiectul nostru sau după cum spuneau bătrînii cronicari cînd făceau — uneori prea des — lungi perioade : „aici ne vine rîndul să arătăm ce s-a întâmplat în această domnie".

În această domnie a lui Ion Vodă Callimaki şi în aceste domnii ale fiilor şi a nepotului său, s-au întâmplat multe interesante fapte, care vor fi arătate numai în treacăt, întrucît subiectul acestei cărţi este viaţa doamnelor şi domniţelor lor, despre care ştiu cronicile şi documentele şi scrisorile rămase să ne spună multe şi frumoase lucruri.

Mai întîi, despre neamul Călmaşilor.

El era orheian. Acolo, la Orhei, trăia de mult neamul românesc al Călmaşilor — poate nu chiar de la Traian, ci de la vreun calmuk oarecare — pînă cînd, către sfîrşitul veacului al 17-lea, tânărului Toader, fiul lui Vasile şi al Arvasiei Călmaşii, i se păru, om voinic şi întreprinzător ce era, că îi este prea strimt colţul acela de ţară pentru năzuinţele sale de viaţă mai largă. Plecă de acasă. Nu se ştie bine pe unde şi-o fi dus o tinereţe desigur zburdalnică, — poate prin Polonia, căci vorbea bine leşeşte, — dar îl aflăm mai târziu stabilit la Cîmpulungul Bucovinei, unde se şi însoară cu Nastasia, fată de păstor de prin munţii aceia bucovineni. O aşezare, o gospodărire, chiar o bisericuţă de lemn pentru a-şi pomeni neamul însă o viaţă amărîtă în acele vremuri şi într-acele locuri cînd oştirile lui Sobieski treceau mereu graniţa şi pustiau tot ce găseau în cale. „Noi nu ştim de atâţia ani ce este plugul, de-a rău păginilor", scria

într-o zi un biet cîmpulun- gean. Abia mai trîziu, către sfîrşitul veacului, după moartea lui Sobieski, se mai potoliră lucrurile şi se curmară bejeniile. Atunci îl aflăm pe Toader Călmaşul ocupînd dregătorii ţinutale ; sub Cantemireşti şi sub Mavrocordat c pîrcălab de Hotin (1699—1713), iar sub Vodă Mihai Racoviţă e vornic de Cîmpulung. E om cu stare acum. In 1729 cumpără de la stăpînul Dumitrachi Stroici moşia Stînceşti de lîngă Botoşani — o cumpărătură făcută cam cu sila — care va rămîne în stăpînirea urmaşilor săi. Un frate de-al lui Teoader, Neculai, care a avut şi un fiu Ton, apare şi el din cînd în cînd în legăturile neamului. Dar bătrînul Călmaşul are grijile lui acum, altele decît în tinereţe, grija copiilor. Cinci sînt, trei băieţi şi două fete, care trebuie crescute, căpătuiţi, căsătoriţi. Pe Paras- chiva o mărită de tânără cu Andronachi vel banul de la BoLoşani, şi pe Maria cu Ioniţă Ursuleţ postelnicul, tot de prin aceleaşi ţinuturi ale Botoşanilor şi Dorohoiului. Amîndouă dealtfel, după cum vom vedea, vor rămîne văduve şi se vor mărita din nou. Cei trei băieţi erau, după vîrstă, Gavril, Ion şi Dumitru. Cel mai mare, Gavril, s-a făcut popă, de va ajunge şi mitropolit; cel mai mic, Durni- traşcu, va rămîne un boier ţinutal, aşezat la Stînceştii Botoşanilor, de la care va curge mai departe neamul Călmaşului. Cel mijlociu în sfîrşit, Ion, sau Ioniţă cum i se spunea acasă, sau Ienachi cum i s-a zis printre greci, va ajunge voievodul Moldovei şi tată şi bunic de voievozi.

Născut în 1690, Ion Călmaşul, care s-a arătat de tînăr isteţ şi deştept, a fost trimis de tatăl său întîi la şcoala popilor să înveţe a ceti . şi a scrie moldoveneşte şi apoi la şcoala grecească a lui Niculae Mavrocordat. Dar mai tîrziu l-a urcat babaca în rădvan şi l-a trimis tocmai la Lwow (Lemberg) să înveţe limba polonă şi cea latinească, că-i vor fi doar de folos mai tîrziu în viaţă. Tovarăş la învăţătură a avut în străinătatea aceea pe Ion Cânta, care va fi mai tîrziu cronicarul şi prietenul voievodului său.

Prin 1712, la vîrsta deci de 22 de ani, Ioniţă Călmaşul se întoarse de la învăţătură cu bună ştiinţă ds carte şi în tot cazul cu o desăvîrşită cunoaştere a limbii latine. Tocmai atunci Ion Mavrocordat, dragomanul Porţii, scrise fratelui său Nicolae Vodă, domnul Moldovei, cu rugămintea să-i trimită la Constantinopol un tîlmaci de cărţi latineşti, că nu poate afla nici unul bun în capitala împărăţiei otomane. Nicolae Vodă găsi deci în Iaşii de pe Bahlui pe Ioniţă al lui Toader Călmaşul şi, împreună cu frate-său Gavril, îl trimise dragomanului la Stambul.

În această calitate de tîlmaci rămase Ioniţă pe lîngă dragomanul Ion Mavrocordat în tot timpul funcţionării acestuia, învăţînd acolo turceşte, franţuzeşte şi italieneşte, ceea ce-i făcea, pe lîngă limbile ce mai vorbea, un frumos

bagaj de cunoştinţe filologice

În 1716 Ion Mavrocordat fu numit domn în Tara Românească, iar locul de dragoman al înaltei Porţi îl ocupă Grigore Ghica, feciorul lui Matei beizadea, care era fiul bă- trînului voievod Grigore I. Ghica din veacul al 17-lea. Noul dragoman păstră în slujbă pe tîlmaciul Ioniţă, care-l şi înlocuia uneori în trebile dragomanatului, căpătînd astfel o mai adîncă cunoştinţă a politicii Porţii. În 1726, cînd Grigore Ghica fu trimis domn în Moldova, tîlmaciul Ioniţă, care devenise între timp vechilul dragomăniei, era acum de 14 ani la Constantinopol şi se poate spune că foarte cu greu s-ar fi putut lipsi terzimanul de serviciile sale. Numele şi-l schimbase acum din Călmaşul în Cal- limaki şi din Ioniţă în Ienachi, fiindcă astfel o fi fost cerinţa obiceiului locului în lumea aceea fanariotă cu care avea el legături acolo. Dar, în schimb, Ienachi Cal- limaki tot Ioniţă Călmaşul rămăsese, bun moldovean cu patriarhale obiceiuri, şi purtînd în suflet un adînc dor de ţară. De aceea, cînd dragomanul Grigore Ghica fu trimis domn la Moldova, Ioniţă se rugă de el să-l ia cu dînsul la Iaşi, că voia să se statornicească în ţară şi să-şi vadă pe bătrînul lui tată şi la urma urmei să se şi însoare, căci avea acum 36 de ani. Iar Ghica, ascultîndu-i ruga, îl luă cu el în Moldova şi-l boieri, făcîndu-l treţilogofăt. Era o boierie mică, dar carierele se încep de jos. De altfel era un post de încredere, căci logofătul al treilea pecetluia scrisorile private ale domnului, iar pe ale lui Ghica le redacta chiar el, dîndu-le voievodului spre iscă- litură. în afară de aceasta el trebuia să cunoască şi protocolul, fiindcă sarcina de a primi pe solii străini era a lui. Vrednic cum era şi priceput în trebile politice, el fu însărcinat de vodă cu tratativele de împăcare dintre hanul Crimeei şi tătarii din Buceag, misiune pe care o împlini atît

de strălucit, încît Grigore Vodă îl înaintă la rangul de mare medelnicer (1728). Doi ani mai tîrziu în 1730, drept răsplată a slujbelor sale, Ion Callimaki fu trimis la Constantinopol în calitate de capuchihae al domnului Moldovei [45]. Stătuse în țară numai patru ani. în timpul acesta însă, în Iași fiind, vel medelnicerul Ion Callimaki găsi în sfîrșit o fată pe care o crezu vrednică să-i fie soție. O chema Ralu, dezmierdată Ralița, fiica unui paharnic din Moldova. Acest paharnic poate să fi fost Todirașcu Kostald, fiul marelui vornic Vasile Kostaki și al Catrinei Cantacuzino, după cum crede N. Iorga, dar mai sigur că-l chema Dumitru Hrisoscoleu, după părerea lui Rangabe și a lui Ion Fillitti, din neamul moldovizat al acestei familii de greci cu multe legături în țările noastre.

Se vede treaba că logodna trebuie să fi avut loc scurt timp înainte de plecarea lui Callimaki din Moldova, de vreme ce nunta nu se făcu la Iași, unde locuia tatăl Raliței, ci la Țarigrad, pe malul Bosforului, în pitoreasca localitate din imediata apropiere a Galatei, Curu-Cișme. Acolo își aveau casele mulți din fanarioții bogați, foști și viitori domni, ca Alexandru Ipsilanti, Constantin Racoviță și Grigore Vodă Ghica el însuși ; acolo deci își cumpără și noul capuchihae o casă frumoasă, pe care o mobilă cu un bun gust, de dragul alesei inimii sale.

Nunta trebuie să fi avut loc abia prin 1733 sau 34. Mireasa era mult mai tînără decît mirele (care avea acum 44 de ani) și era foarte frumoasă.

înainte de toate Ralița era însă o vrednică gospodină, care-și-vedea de casă, de camară, de bucătărie, de musafirii care-i umpleau saloanele și de roabele ei, cărora le purta o deosebită grijă. Cu toate lucrurile aceste mărunte, care în viața ei luau proporții uriașe, nu se putea glumi. Bietul capuchihaie, care avea de dus în spinare toate trebile domnului Moldovei, mai trebuia să vadă și de gospodăria nevestei sale, căci altfel vai de zilele fripte ce i se făceau. Scrisorile ce trimitea în Moldova fratelui său Dumitrașcu erau pline de

cereri de aceste, de-ale mîncării şi de-ale gospodăriei.

„Frate, am trebuinţă de o mie cinci sute ocă de lînă spălată, opărită şi în primăvară să se pună fără greş în corabie să-mi vie la vreme... Şi să-mi trimiţi din Moldova sare, slănină, pastramă şi orz pisat, că altmintelea nu pot intra în voia Raliţei".

De altfel, rămăseseră amîndoi, şi Ion şi Raliţa, moldoveni simpli şi cuminţi, care-şi vedeau de trebile lor, fără fumurile la care i-ar fi îndreptăţit situaţia lor, în cercul acela de mîndri fanarioţi. „Din toate scrisorile lui Ioniţă", spune N. Iorga, „nu respiră altceva decît spiritul cuminte, smerit sfios, al unui om mai norocos, pe care l-a ajutat dumnezeu să ajungă la o stare mai bună şi care se îngrijeşte cu scumpătate de gospodăria pe care vrea s-o întemeieze. Nimic din mîndria insultătoare a unui parvenit... Mîndria situaţiunilor, grandiositatea, megalomania sînt cu totul străine de acela care iscăleşte scrisorile sale «Ion Medelnicer», atunci cînd ar putea să arboreze, spre a-şi speria rudele din ţară, numele cel nou grecesc ce sună aşa de bine şi să adaoge pe lîngă dînsul calificativul de ajutor în terzimănia cea mare a împăratului".

Căci, în adevăr, Ion Callimaki nu eră numai capuchihaia domnului Moldovei, Grigore Ghica. Dragoman fiind acum fratele acestuia, Alexandru, medelnicerul Ion avea rosturile lui la dragomanat, unde scria, tălmăcea, parlamenta, ca şi cum ar fi fost titularul departamentului. De altfel, şase ani după sosirea lui Callimaki la Constantinopol în calitate de capuchihae, în 1736, Alexandru Ghica fiind trimis la Iaşi în vederea tratativelor de pace turco-ruse, e numit el vechil al terzimanatului[10]. Rămîne în această funcţie pînă la întoarcerea lui Ghica din Moldova, iar patru ani mai tîrziu, cînd acesta este decapitat, sultanul porunceşte că „vechilul ce-a purtat în vremuri trebile terzimanului să-l îmbrace în caftan şi să-l facă terziman mare".

Iată-l deci pe medelnicerul Ion, dragoman de-a binelea (1741, în luna martie).

Nici acum nu-şi schimbă fostul Ioniţă Călmaşul firea — poate mai ales nu acum, unde era un om de 51 de ani. Scrisorile ce le trimite fratelui Dumitrachi de la Stînceşti sînt pline de dragoste şi de grija ce arată pentru rudele sale rămase în Moldova. O vorbă bună pusă de el pe lîngă vodă poate face multe. Cumnatul Andronachi (bărbatul surorii sale Paraschiva) va avea isprăvnicia Cîmpu- lungului; Gheorghe Canano, al doilea soţ al celeilalte surori, Maria, nu va fi uitat nici el; cît despre Dumitrachi, căruia i se suflase bănia, să nu aibă nici o grijă, căci îi va fi dată înapoi, iar de nu, va fi numit şi el ispravnic undeva : „Nu te mîhni, voios să fii, că despre mine, iubite frate, nicidecum uitat vei fi".

Dar una e dragostea de frate şi altele sînt interesele. Cînd împrumută pe cumnatul său Andronachi cu două pungi de bani, îi pune soroc în 6 luni, îi cere 5 lei dobîndă pe lună la 500 (12% pe an) şi-i aminteşte frumos o veche zicătoare românească : „Frate ca frate, dar brînza pe bani".

În vremea aceea, cînd a fost numit Callimaki dragoman, funcţia pe care o păstrează 17 ani, de la 1741 la 1758 — era înşurat de şapte ani şi copiii erau toţi născuţi : Grigore în 1735, Alexandru în 1737, Sevaştiţa în 1738 şi Maria prin 1739 sau 40. Grijile Raliţei erau deci sporite. Nu mai era vorba acuma numai de casă, de gospodărie şi de oaspeţi ; erau copii acolo, care trebuiau păziţi, îngrijiţi, crescuţi, căpătuiţi. Ea ţine în casă acum un logotatos pentru băieţi, un preot grec „foarte sever în privinţa bunelor moravuri", iar pentru fete avea roabe care le urmăreau pas cu pas, să nu, doamne păzeşte, să li se întîmple cîte ceva. Erau aceste roabe un fel de „duègnes", însă foarte tinere, cam de-o vîrstă cu micile cuconiţe, ceea ce făcea din ele mai mult tovarăşe de joc decît adevărate „dădace".

Deşi mare dragoman acum, pentru Coana Raliţa bărbatul ei tot acelaşi soţ ideal rămăsese, care trebuia, musai, să-i intre în voie. Şi de

roabele aceste tot el avea să poarte grijă, scriind fratelui Dumitrachi să i le trimită din ţară, fete sărace, curăţele şi să nu fie ţigance. Mol- dovence trebuiau să fie, sau cel mult corcite şi de nu erau orfane puteau să vie cu mamele lor, căci el le va ţine bine, le va da rochii şi podoabe şi le va mărita.

„Cumnatele şi surorile", scrie el, „să cumpere roabe de acestea, căci vor avea astfel mare mulţămită despre Raliţa". Şi mai departe scrie să i le trimită per mare, „căci Ţarigradul iatălă-i o plamă de loc de la Galaţi".

Palma ceea de loc se străbătea pe atunci, cînd era vremea bună, în vreo zece zile, iar cînd bătea vîntul potrivnic, în vreo două-trei săptămîni, cît faci azi de la Galaţi pîn la New-York, cu un vapor.

Surorile şi cumnatele — dar de fapt era o singură cumnată de frate, celelalte fiind, pasămi- te, de veri — pentru a avea „mulţumită despre Raliţa" trimit prin Galaţi la Ţarigrad o droaie de moldovence, tinere şi curăţele, cu sau fără mame, pe care coana dragomăneasă trebuie să le păzească ea acuma, de unde le adusese pentru a păzi dînsele pe fetele ei. Şi că aşa a fost, se dovedeşte prin scrisoarea ce trimite dragomanul fratelui Dumitrachi cam la vreo 7—8 ani mai tîrziu, prin care-i cere să-i trimită o rămăşiţă de bani ce mai avea de primit de la ei, fiindcă vrea să mărite „pe una din roabele trimise mai anii trecuţi din Moldova, pe Ileana, că-i este ei mai mult de măritat decît de pămîntul ţării". Şi gravul dragoman al împărăţiei otomanilor — desigur tot pentru a fi pe placul Raliţei —■ scrie fratelui său basului, la Stînceştii Botoşanilor, că va găsi el pentru Ileana un bărbat din ciracii casei, „un voinicel cu ochii deschişi, să-i dea citeodată şi peste nas, că-i cam curvă copila".

Dintr-o altă scrisoare a dragomanului către frate-său aflăm uluitoarea ştire că pe vremea aceea se putea cumpăra cu o pungă de bani (500 de lei) două pluguri de boi, 20 de vaci cu viţei,

grîu, orz şi vin, iar din ce va rămînea să mai cumpere dumnealui banul Dumitrachi pentru frate- său 50 de stupi, tocmind şi un stupar „cam harnic şi cu dreptate", acestea pentru mănăstirea doamnei, lîngă Botoşani, care e a Raliţei. Adevărat că adaogă dragomanul: „toate aceste trebuiesc cumpărate pe acest timp de iefti- nătate", dar oricît!... Şi mai adaogă dragomanul ca să fie trecute pe numele fratelui, ca nu cumva după moartea sa. să fie socotite ca fiind ale dragomăniei.

Toate scrisorile lui Callimaki către frate-său sînt româneşti, fie din pricină că rămăsese el prea moldovean în suflet pentru a întrebuinţa altă limbă, cînd voia să grăiască cu ai lui de acasă, fie din cauză că banul Dumitrachi n-o fi ştiind greceşte, ceea ce, de altfel, e sigur, deoarece într- una din scrisori zice : „Izvodul de cumpărături fiind grecesc, cu slova grămăticului meu, pune să ţi-o prefacă ca să înţelegi...". Să ţi-o prefacă înseamnă să ţi-o traducă.

De asemenea nu este aproape nici un singur răvaş în care să nu vorbească dragomanul de Raliţa lui, atît de straşnică de cîte ori e vorba de gospodărie. „Am primit prin Oprişan toate cumpărăturile, spre bucuria Raliţei, dar brînza şi untul pentru trebuinţa casei a fost silită, din cauza zăbovelei, să le cumpere ea cu bani... şi-i mai trebuie sare şi slănină". Iar cînd nu-i mai trebuieşte coanei dragomănese nimic şi e mulţumită de toate, apoi cel puţin la sfîrşitul răvaşului trebuie să mai amintească numaidecît de ea : „Raliţa şi toţi copiii noştri vi se închină cu sănătate, şi surorilor, şi dumisale cumnatei, şi mila lui dumnezeu împreună cu d-voastre".

In 1752 — după 11 ani de dragomanat — Ion Callimaki era să-şi piardă dintr-o dată şi definitiv situaţia pe care şi-o crease numai şi numai prin meritele sale. Intrgi fanariote,, a căror expunere nu-şi au locul aici şi în care fură amestecaţi beizadea Matei Ghica, care voia să fie

dragoman, şi socrul său Başa-Mihalopol, care-l ajuta din răsputeri la realizarea acestei ambiţii, făcură ca într-o bună zi şi cît se poate mai pe neaşteptate, dragomanul să fie ridicat noaptea din casa lui şi trimis la închisoarea Bostangiilor, împreună cu hoţii şi ucigaşii, Osîndit la moarte, iertat, ameninţat de-a fi trimis în surghiun tocmai la Alger, nimereşte pînă la urmă în nu prea îndepărtata insulă Tenedos, unde mai fusese de curînd şi Constantin Vodă Racoviţă. Familia rămîne la Ţarigrad şi nimeni nu se atinge de averea lui. Dar biata Raliţa grele zile trebuie să fi trăit atunci.

După cîteva luni abia e rechemat la Constantinopol. Omul, care avea acum 62 de ani, găseşte însă că e traiul mai sigur în Moldova lui, părăsită de atîţi amari de ani, şi hotărăşte să-şi ia nevasta şi copiii şi să se întoarcă în ţară. Dar sultanul, care spusese altădată „vechilul ce-a purtat trebile terzimanului, să-l îmbrace în caftan", găseşte cu cale să creadă că toate fuseseră numai o joacă, şi spaima morţii şi surghinul, şi porunceşte ca din nou să-l îmbrace pe Ion Dragomanul cu caftan şi să-şi ia postul în primire ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic. Iar el, sluga măriei sale, ce să facă ? îmbracă caftanul şi se întoarce la slujbă.

E vremea cînd baronul de Tott începu să umble în casa dragomanului, mîncînd la masa lui, dormind în

iatacurile sale, dar batjocorindu-l cît şi unde poate. Ungurul acesta, făcut nobil francez şi devenit tîlmaciul ambasadei, găsea că Ion Callimaki n-avea nici o calitate, ci doar puţină „rutină" în afaceri. Dar nu tot astfel îl judecau ceilalţi oameni care l-au cunoscut. Dimitrie Cantemir, care l-a văzut doar cînd era

tînăr de tot, spune
despre el că era „cea
mai plăcută persoană
din vremea sa".
Fonton, tîlmaciul
Franţei, el numeşte
„om foarte fin şi foarte
circumspect : era
luminat şi spiritual". Şi
la fel îl laudă şi polonul
Potocki. Ce rămîne
deci din afirmările
baronului de Tott ?
Rămîne că-i plăcea
coana dragomăneasa,

cu mutra ei
majestuoasă şi mai
ales fetele amîndouă,
pe care le găsea
nostime şi drăgălaşe.
Vom pătrunde,
împreună cu baronul
acesta, în intimitatea
vieţii familiei dragoma-
nului, cam prin anii
1752—57, scurtă
vreme deci înainte ca
ea să fie „domnitoare"

.Casa lui Callimaki de la Curu-Cisme era așezată chiar pe malul Bosforului, cu o terasă înspre apă și o frumoasă grădină în spate. Era mobilată în gust frîncesc, cu mese rotunde pentru mîncare, cu scaune primprejur, în iatacuri, paturi în loc de divane, covoare bogate și oglinzi. Odaia în care fu găzduit ungurul avea la căpătîiul patului „un fel de masă, în formă de mic turn octogonal de abanos, încrustat su sidef", cu alte cuvinte o măsuță turcească, cum se văd astăzi încă, nu numai în tot cuprinsul republicii turcești, dar și în multe case de la noi. Și erau pe masa cea de noapte un pahar, un vas de cristal plin cu apă și Irei farfurioare cu dulceață,, de trandafir, de lămîie și de ehitru. Mai era și un sfeșnic mare de argint cu o luminare de ceară galbenă, al cărei muc scotea un fum prea negru și prea gros pentru nasul subțire al ungurului baronizat. Coana Ralița, pentru a face lux, în loc să pună în patul musafirului perne înfățate, îi trînti niște perne cusute în fire de argint și de aur, de rămase bietul om cu obrazul zgîriat, deși întinsese peste ele toate batistele ce avusese în buzunare.

Peste zi, dragomanul se ducea, în caic probabil, la Stambul, unde era Sublima Poartă, luîndu-și fiii cu el, pe Clrigore și pe Alexandru, ajunși acum la vîrsta să-l poată ajuta — iar coana Ralița, rămasă acasă să vadă de gospodărie, își trimetea fetele, pe Sevastița și pe Marioara, cu eîteva prietene și cu tinerele roabe din Moldova, peste drum, pe malul asiatic, la „aplele dulci". Acolo le așteptau, carele cu bivoli, care le duceau departe, la umbră, unde fetele se apucau să cînte și să joace, să bea cafele și li- monăzi, să mănînce halva și să sugă acadele — viață de altădată, fără grija zilei de mîine, fiindcă era și tinerețea care zîmbea în privirile fetelor și banii care zăngăneau în buzunarele babacilor !

La ceasul mesei se întruneau iarăși cu toții împreună, și începeau să vină și musafirii, cucoane grecoaice — grase, mute, demne, foarte bine crescute. Doar din cînd în cînd dacă li se

deschideau a lene gurițele pentru a șopti vreo clevetire, vreo mică răutate pe socoteala vreunei vecine; apoi tăceau iar, înfășurîndu-se în intangibilul lor ighemo- nicon. Erau pe masă blidurile cu mîncări, farfurii, lingure, cuțite și furculițe. „Nimic nu lipsea", zice Tott, „decît obiceiul de-a se sluji cu ele. Am văzut o femeie, în timpul prînzului, luînd măslinele cu degetele și înfingîndu-le în furculiță. Am mai băgat de seamă că același pahar de viu fu trecut pe rînd la toți comesenii", de altfel puțin igienic dar foarte răspîndit obicei, chiar la curțile noastre domnești, unde era o mare cinste să bei după vodă din același pahar.

În sufrageria aceea erau. împrejurul pereților sofale. După masă, se sculau toți de pe scaune și se înfundau în puful acelor divane, bărbații pentru a-și sorbi cafeaua și ciubucul, femeile pentru a mînca șerbețe. Apoi, cînd se lăsa noaptea și începea luna să răsară dincolo de malul Anatoliei, ieșeau cu toții afară pe terasă, sau coborau chiar jos, în portul unde se legănau corăbiile și caicele și se plimbau de-a lungul apelor acelui ispititor Bosfor, care în vremuri furase mințile doamnei Anastasia a lui Duca Vodă și care va chinui mai tîrziu cu o nostalgică durere inimile poeților marinari Loti și Claude Farrere.

Într-o seară, pe cînd erau acolo baronul și baroneasa Tott, plimbîndu-se ca alte dați de-a lungul malului încîntă- tor, se auzi deodată, în tăcerea aceea, un zgomot de vîsle lovind în apele liniștite. Și ca prin farmec toate femeile se împrăștiară ca potîrnichile, ascunzîndu-se care de care mai degrabă și mai departe, căci, o știau cu toate, zgomotul acela vestea sosirea marelui Bostangiu, prefectul de poliție al sultanului, cel care în taina nopții cutreiera mahalalele orașului, căutînd pe fugari, pe hoți, pe răufăcători, sau numai pe îndrăgostiții Cărе-și șopteau, la lună, ochi în ochi, vorbe dulci. „Șoarecii sînt pai puțin

grabnici la apropierea pisicii", zice baronul de Tott, „de cum se ascunseră toate femeile din societatea noastră, afară de soţia mea şi de nevasta dragomanului, care singure susţinură privelişte a acestui mare ofiţer",

Totuşi Ralîja Gallimaki fusese imprudentă, căci femeilor grece nu le era îngăduit să privească fără ruşiiie şi fără frică pe o persoană atît de simandicoasă ca **marele** Bos- tangi-Başa, dacă nu voiau să li se întâmple ce va păţi, puţini arii mai tîrziu, o altă cucoană dragomăneasă, viitoare doamnă şi ea, Mărioara lui Nicolae Mavrogheni.

În 1757, vremea cînd baronul Tott mergea mai des în casa lui Callimaki, fetele acestuia erau una de 19 ani şi cealaltă de vreo 17. Ba fata mai mare, Sevastiţa, la frageda ■vârstă ce avea, era acum văduvă. Fusese măritată, aproape încă copilă, cu Grigore Vlasto, fiul vestitului Arapachi, fostul capuchihaie a lui Constantin Vodă Racoviţă. Pusese dragomanul o căsătorie politică la cale, cum era obiceiul pe atunci, în veacul intrigilor fanariote, cînd interesul părinţilor prima faţă de fericirea copiilor. Adevărat că fetele măritîndu-se de obicei la 14—15 ani, uneori chiar la 12, ele nu aveau destul discernămînt pentru a-şi alege singure logodnicii şi era deci firesc ca experienţa părinţilor să înlocuiască nepriceperea fetelor. Dar cu încetul se făcu un obicei că orice fată, la orice vîrstă, chiar văduvă fiind, dacă-i trăiau părinţii, nu se putea mărita decît cu bărbatul ales de ei, pe care nici nu-i era îngăduit să-l vadă pînă în ziua nunţii. Obiceiul acesta era grecesc, al familiilor fanariote, şi nu avea nici un amestec, nici o analogie cu moravurile de la noi, cu obiceiul pământului din Ţara Românească şi din Moldova, unde fetele se măritau după placul inimii lor şi chiar dacă alegeau părinţii pe miri, ele trebuiau să-i cunoască înainte de nuntă şi să consimtă la căsătorie. Abia în veacul al 18-lea, sub influenţa grecească, începu să se introducă la noi moda

aceasta fanariotă de a-şi mărita părinţii fetele cu de-a sila — şi încă ea fu primită cu greu, se statornici tîrziu şi nu ţinu multă vreme.

în privinţa Sevastiţei, perspicacitatea dragomanului, mai mult om politic, se vede, decît fiziolog, dăduse greş. Tînărul Grigoraşcu Vlasto avea o fire bolnăvicioasă şi se .stinse curînd după căsătorie, lăsînd în urma lui o văduva de 18 ani, fără copii, care căzu din nou în sarcina părinţilor. Dar aceştia nu-şi făcură prea mult sînge rău pentru viitorul acestei fete, fiindcă ştiau că o vor mărita din nou şi mai bine, fiind tînăra văduvă „mai rumănă decît un trandafir, cu mijlocul subţire, nici înaltă, nici mititică, drăgălaşă, modestă şi blîndă şi avînd un aer visător de **o** irezistibilă atracţiune". Astfel fiind fata, viitorul ei era asigurat şi strălucit. Ea va fi doamnă, după cum vom vedea, ca şi mama ei, ea şi soră-sa.

Aceasta, Mărioara, era „mai puţin frumoasă decît Se- vastia şi ceva mai scundă, dar era vioaie şi interesantă", ne destăinuieşte acelaşi baron Tott, care pare a fi purtat fetelor un deosebit interes. S-a amestecat chiar într-o chestie care nu- l privea de loc, dar al cărei sfîrşit a fost bun şi la urma urmei „totul e bine cînd se sfârşeşte cu bine".

Pe cînd soră-sa era văduvă, prin 1757, Mărioara era logodită, şi anume cu o beizadea, un cocon domnesc, Alexandru, fiul lui Constantin Vodă Mavrocordat. Tînă- rul era de vreo 25—26 de ani, isteţ şi din fire curios. Auzind într-o zi că în casa viitorului socru se aflau un baron şi o baroneasă străină, îl apucă neastîmpărul să-i vadă şi el. Cum locuia în vecinătate, se urcă în şea şi, fără a prinde nimeni de veste, sosi pe neaşteptate în casa dragomanului. Acolo erau toţi adunaţi împreună la sindrofie şi nu lipseau firească nici fetele coanei Raliţei, văduva Sevastia şi logodnica Mărioara. Dar aceasta nu-şi văzuse niciodată logodnicul şi nici n-avea voie să-l vadă. Cum veniră

deci roabele să anunţe sosirea lui Alexandru Mavrocordat, care şi intrase în odaie după ele, femeile ■— mama, sora, prietenele — se aruncară toafe asupra Mă- rioarei, acoperind-o cu rochiile lor, ca nu cumva să se întîlnească ochii logodnicilor. „Fugi, iată-l, fugi !", se auzea din toate părţile. Şi biata fată fu înşfăcată şi împinsă în odaia de alături, nu destul de repede totuşi pentru ca beizadea Alecu să nu aibă răgazul de a-i zări măcar silueta. Dezmierdat de toată familia, el fu reţinut la masă, spre necazul fetei de altfel, care rămase încuiată în odaia ei, pînă la plecarea logodnicului.

A doua zi familia Callimaki organiză, în cinstea soţilor de Tott, o plimbare la „apele dulci" ale Anatoliei.

Dăm cuvîntul baronului.

„La întoarcere mă urcasem într-un mic caic cu viitorul soţ al Măriei, a cărui figură şi veselie mă interesau. Tînă- rul, văzînd că-mi place, îmi destăinui necazul ce avea de-a nu-şi putea vedea logodnica. Mişcat de durerea lui, îi spusei ziua şi ora la care va putea-o vedea. El fu tot atît de exact la întîlnire, pe cît luasem şi eu măsurile de a mijloci ; dar,o afurisită de roabă, care-l "pîndea, era cît pe ce să răstoarne toate planurile mele, scoţînd strigătul de alarmă. Fata, zărind în acelaşi timp pe logodnicul ei, o rupse la fugă spre o săliţă, la intrarea căreia însă pusei mîna pe ea, chemînd pe tînărul grec, care veni în fugă. Roaba adusese în ajutorul ei alte duoă gîşte şi ţipau cu toatele de parc-ar fi scăpat Capitoliul. Totuşi, pînă veniră ele, viitorul soţ putu să răpească logodnicei sale o sărutare...", ceea ce era nemaivăzut şi nemaipomenit într-o societate de prinţi fanarioţi! însă baronul de Tott ne asigură că : „Mulţumit de-a fi putut franţuzi pe tinerii mei, dădui fata în prada duşmancelor sale, iar tatăl şi mama încuviinţară«

joaca mea, logodnicii obţinînd din ziua aceea dreptul de a se vedea în libertate".

O fi sau nu, în tot cazul nunta Mărioarei nu avu loc dccît patru ani mai tîrziu, la Iaşi, cînd va fi şi ea domniţă —• în împrejurările pe care .le vom vedea. Iar mult mai tîrziu, exact un sfert de veac după această întîmplare, ca va ajunge şi doamnă a Moldovei, cînd soţul ei, Alexandru Mavrocordat Delibey, va căpăta şi el o scurtă domnie de trei anişori (1782—85).

Întîmplările aceste, ca atîtea altele, dar pe care destăinuirea ungurului a făcut să le cunoaştem în amănuntele lor, erau, după cum am arătat, din veleat 1757. Un an mai tîrziu, în vară, Ion Callimaki, dragomanul Porţii, fu numit deodată, pe neaşteptate, domn al Moldovei. Şi aceasta se întîmplă fără obişnuitele intrigi din culisele seraiului, fără promisiuni de nenumărate pungi de bani ce trebuíau vărsate, aproape fără ştirea bătrînului terziman, ca o concluzie logică a purtării sale de pînă atunci.

Sultanul Mustafa, om tînăr şi inimos, avea obiceiul, pentru a cunoaşte lucrurile cum sînt, să umble „schimbat de straie" prin mahalalele Stambulului şi prin împrejurimi. Afl·ndu-se astfel într-o zi la Daud-Paşa, lîngă Pera, se inii Ini cu convoiul de călăreţi al lui Constantin Vodă Mavrocordat, care aducea marelui vizir corespondenţa domnului Munteniei. Cunoscînd sultanul obiceiul românului „'ntu să se îmbete şi apoi să plece", opri călăreţii la răcoare într-o circiumă şi după ce-i văzu bine afumaţi, merse rrai departe poruncind oamenilor săi ca, între pahare, să le fure scrisorile. Zis şi făcut. Corespondenţa încăpu în mîinile lui Mustafa, dar n-avu ce să se laude cu ea. Nu se ştie bine ce cuprindea, însă trebuie să fi fost lucruri mult compromiţătoare pentru toată lumea, deoarece rezultatul fu că sultanul Mustafa porunci pe dată surghiunirea paşalelor Rumeliei şi al Anatoliei, iar pe medicul

cel mare al seraiului şi pe Arapachi Vlasto, fostul cuscru al lui Callimaki, îi trimise să se răcorească la temniţă. Un capugiu fu trimis la Bucureşti să-l aducă pe Constantin Vodă în lanţuri şi, cum sosi la Stambul, fu trîntit în închisoarea Celor Şapte Turnuri.

La. Bucureşti fu mutat domnul Moldovei, Scarlat Ghica, iar la Iaşi scaunul devenea vacant. Pe cine să numească padişahul domn ? Grigore Ghica şi Mihai Racoviţă, care de atîtea ori se perindaseră în scaunul ţărilor noastre erau morţi amîndoi ; Constantin Racoviţă era beţiv şi aspru ; Ştefan, frate-său, nu inspira încredere, iar Grigore Alexandru Ghica era fiul unui prea proaspăt decapitat. Alţii nu prea erau. Şi-a amintit atunci sultanul de vrednicul său dragoman, Ion Callimaki, şi-a poruncit de l-au îmbrăcat cu caftan de domnie". Erau de altfel în Moldova trebile din nou cam încurcate cu tătarii şi era deci nevoie de un domn de ţară, care să le cunoască rosturile.

Investirea avu loc în septembrie 1758, iar noul domn era un moşneag de aproape 70 de ani.

Călare, înconjurat de 24 de alţi călăreţi — viitorii săi boieri — Ion Callimaki făcu întîi ploconelile cerute de protocol, „vizitele de rigoare" la Chehaia (vechilul vizirului), la Reis-Effendi (ministrul afacerilor străine), la Ceauş- Başa, şi în sfîrşit la marele vizir, care-l îmbrăcă cu .caftanul domnesc. De acolo, cu alai strălucit pe străzile Stambului, se îndreaptă înspre Fanar, unde, la patriarhie, i se cîntă tradiţionalul „vrednic este" şi-l ameţiră greci şi moldoveni — noii curtezani — cu nesfîrşiţi „La mulţi ani" şi „să trăiţi, măria ta".

Abia în săptămîna ce urmează, într-o marţi, la 26 septembrie, e primit în audienţă la sultan. Dar nici atunci nu poate pătrunde uşor la padişah căci acesta ţinea divan cu paşalele şale, în care timp i se aduce lui Callimaki, la ceasul prînzului, în odaia alăturată în care aştepta, o masă la care ia

loc dragomanul porţii, de se înfruptară amîndoi din bucatele împărăteşti. în sfîrşit, uşile „altarului puterii" se deschid, şi noul voievod pătrunde în sanctuarul în care „umbra lui Allah" pe pămînt stătea înfiptă ca un idol, pe un divan, sub un baldachin. Voievodul Moldovei — care în ochii turcilor nu e decît un paşă, mai mare decît alţii, dar paşă — se închină de trei ori pînă la pămînt, apoi cade în genunchi. Pe deasupra capului său, padişahul, deschizînd a lene gura, porunceşte vizirului să spună beiului îngenuncheat să-şi cruţe raiaua, să fie credincios împărăţiei şi să plătească regulat tributul.

Cu aceleaşi temeneli domnul iese din odaie afară, pe străzi, acasă. Acum e el stăpîn !

Trei zile mai tîrziu pleacă în Moldova, luîndu-şi beizadelele şi droaia de boieri după el, lăsînd însă deocamdată pe Raliţa lui — acuma doamna Raliţa — acasă la Curu- Cişme, împreună cu domniţele.

Mai erau, se vede treaba, cumpărături de făcut : rochii, panglici, bîrîie, brăţare, inelele, cum se şi cădea pentru nişte simandicoase feţe domneşti.

Consecvent cu vorbele pe care le scrisese altădată Cailimaki fratelui său că, „Galaţii, iată-l-ă o palmă de loc de Ţarigrad", noul domn plecă din Stambul pe mare, în- trînd în Moldova prin portul nostru dunărean. în octombrie 1758 el era la Galaţi şi, aproape fără popasuri, o întinse în caleaşca domnească trasă de 12 căi de-a dreptul la Iaşi, unde, în biserica Sf. Nicolae, fu încununat a doua oară domn al Moldovei de către mitropolitul Iacob.

începuturile domniei lui Cailimaki fură grele, căci el, găsind ţara pustiită de tătari şi spiritele întărîtate, nu-şi putu ridica dările ; ba nu putu găsi măcar în tot cuprinsul Moldovei un singur boier care sa primească a fi vistiernic. Trimise deci la Ţarigrad după capuchihaia sa, un

grec cu numele de Stavrachi, geniul financiar al multor alţi domni dinaintea lui, om cu vază, cu pricepere şi fără ruşine. Cum sosi acesta la Iaşi, îl şi scoase ca din cutie pe medelnicerul Constantin Kogălniceanu, care, fără a fi numit vistiernic, fu totuşi însărcinat cu strîngerea dărilor şi a haraciului. „Să te .văd", i-ar fi spus vodă.

Mcdelnicerul făcu treabă destul de bună şi pe la sate ar fi mers lucrurile strună, însă la oraşe nu voiau boierii să plătească nici puţinul ce aveau de dat, după toate scutirile de care se bucurau ei; ba mai mult, pretenţiile lor de despăgubiri faţă de prădăciunile tătarilor erau prea din cale afară de mari. Stavrachi se burzului, merse la vodă şi ceru surghiunul lor. Plecară astfel din ţară Ion Bogdan, Dumitru Palladi, Filip Catargi, Ioniţă Sturdza, trei Kostăcheşti, doi Bălşeşti, Constantin Rîşcanu, Ioniţă Cuza şi Nicolae Buhuşi. Şi nu găsiră unde. să-i trimită decît drept în gura hanului în Buceag, unde fură închişi şi ferecaţi în lanţuri (decembrie 1758).

În timpul acesta, în Iaşi, boierii rămaşi se răsculară. Căci, zice cronica (a lui Enachi Kogălniceanu) : „foarte s-au tulburat ei de aceasta şi îndată au pus gînd rău în inimile lor ca să strice acest obicei scîrnav, începînd unul cu altul a grăi şi dînd ştire pe la toate rudele lor, zicînd că acest lucru poate să ni-l facă şi nouă tuturor şi vor să ne stingă de pe faţa pămîntului pe toţi. Atunci au făcut hotărîre să gonească pe Stavrachi din Moldova şi întru- nindu-se cu mitropolitul şi cu toţi boierii au început să scrie unii la alţii ca să se strîngă ţara la iarmaroc şi atunci sau să-l omoare sau să-l gonească pe Stavrachi. Şi fă- cindu-se iarmaroc la miezul nopţii, s-au strîns mulţimea de norod, care cred că nu s-au mai strîns altădată la alte iarmaroace. Şi trecînd cîteva ceasuri, după ce s-au cinstit toţi cu băuturi, a intrat o vrajbă în ei de se îndemnau cu toţii zicînd : Plecaţi la curte, să

vedem pe cine avem domn, pe Călmaşul sau pe Stavrachi".

Au mers atunci unii de s-au suit în clopotniţa Trei- Sfetitelor şi-au început a trage clopotul cel mare, pe care auzindu-l cei din iarmaroc „s-au pornit cu toţii de-au luat pe mitropolit, zicînd să meargă la domn despre partea ţării să-i spună că cer pe Stavrachi să i-l dea, iar de nu-l va da, nu va rămîne niciunul cu viaţă".

Erau acolo „cîteva mii de ţărănime", oameni hotărîţi, ca la zile mari, cărora le mai şi curgea şi din sîngele domnului prin vine. Stavrachi, speriat, puse să se închidă porţile curţii, orîndui pe arnăuţi, pe seimeni şi pe beşlii „pu- nîndu-i pe toţi la poartă ca s-o ţie". Cu ajutorul unui cadîu, aduse trei tunuri, pe care le aşează la scara cea mare... iar în timpul acesta el se gătea de drum. „Atunci prostimea striga cu toţi : să ne daţi pe Stavrachi, şi punînd cu toţi spetele în poarta cea mare, cu toate că o ţineau pe dinăuntru, au doborît-o jos şi intrînd norodul înlăuntru au început a năvăli — iar turcii strigau în limba lor gheri ! gheri — iar norodul năvălea".

Turcii ieşiră cu săbiile scoase şi mai slobozind şi tunurile, omorîră cîţiva oameni, încît poporul începu să se împrăştie. Iar Stavrachi, viteazul, îmbrăcat turceşte şi cu turban la cap, luînd şi cîţiva arnăuţi cu el „a încălecat şi-a ieşit pe poarta grajdului şi a purces la Ţarigrad".

Bun dus ! Grecul nu s-a mai întors în ţară niciodată, căci o fi banul bun, dar şi viaţa omului preţuieşte ceva !

Epilogul întîmplării : Boierii, nelăsîndu-se cu atîta, au făcut arz la Poartă — o jalbă — trimiţînd acolo pe un anume Arghir Bostangioglu să ceară capul lui Stavrachi. Lucrurile ajunseră însă, acolo la Stambul, la urechile lui Constantin Racoviţă, fostul domn al Moldovei, care fiind şi el unul din prietenii lui Stavrachi, opri jalba boierilor să nu ajungă pînă la vizir şi trimise răspuns lui Arghir că

se miră „cum de nu s-a găsit alt măgar, acolo în ţară, să vie cu acea jalbă !" şi adaogă : „Să se întoarcă înapoi, c-apoi ştie el!... !".

Că Mavrocordat spunea despre boierul român că e „o mare mascara", treacă-meargă, fiindcă omul acela era grec, dar ce avea Racoviţă, român neaoş, să-şi măgărească neamul ? !

O poruncă de la împărăţie aduse înapoi la Iaşi pe surghiuniţii boieri şi astfel lucrurile se liniştiră „rămînînd domnul în pace de toate cele ce se întîmplase".

Acum putea să vie şi doamna Raliţa în ţară. Ea sosi, în martie 1759, cu domniţele amîndouă, cu „dadacele mol- dovence" şi cu slujitorime multă. îi ieşiră întru întîmpinare vodă cu beizadelele, boierii cu jupînesele şi cu mare alai purceseră cu toţii la curţile domneşti.„Domnind în pace şi cu bucurie", Ion Vodă începu acum să-şi căpătuiască neamul, fiindcă, de ! din mazil ce fusese, trebuia înălţat. Frate-său Dumitrachi murise de curind (1755), încît milele domneşti se îndreptară asupra cumnatei Maria precum şi asupra surorilor Paraschiva şi Măria. Cea dintîi mai era măritată cu Andronachi, căruia vodă îi dădu înapoi bănia ce pierduse, făcîndu-l apoi, în mai puţin de doi ani, pitar şi spătar. Iar pe soră-sa cealaltă, Măria Canano, o milui cu un masiv întreg de munţi, în preajma Cîmpulungului, făcînd şi din fiul ei vitreg Constantin Canano un mare pitar. Mai rămînea frate-său Gavril, care fiind acum mitropolitul Thesalonicului (Salonic), nu prea mai avea ce cere. Dar se va găsi şi pentru el ceva, după cum vom vedea îndată.

Între alte multe daruri, Ion Vodă îşi mai milui tot neamul cu locuri în Iaşi, în Muntenimea de Sus şi de Mijloc, şi cu vii la Copou. Faima acestui vestit Copou de la Callimaki se trage, fiindcă, făcîndu-şi vodă acolo „un foişor foarte frumos, de era pentru ieşirea beizadelelor la plim-

bare, şi-au făcut şi boierii fieşicare foişor pe acel loc, de cum sînt şi se văd pînă-n ziua de astăzi".

Beizadelele Scarlat şi Alexandru erau pe atunci tinere şi doritoare de petreceri. La chefuri, la nunţi şi vînători ele erau nelipsite. Numai că vînătoarele acestea prea erau uneori la poruncă. Un document din 28 decembrie 1759 arată care sînt „boiernaşii ce s-au socotit să meargă la vînătoare", printre care aflăm pe Constantin Paladi, Enachi Cantacuzino, Manolachi Kostaki, Dinu Balş, Costică Do- nici, Vasile Rusăt, Ioniţă Gheuca etc., trebuind fiecare să aducă un număr însemnat de oameni cu ei, armăşei, aprozi, cupari şi copii de casă. „Poruncim- domnia mea", încheie documentul, „să mergeţi toţi la vînătoare, şi dum- neata vătave de copii, să stai zapciu să meargă toţi".

Petreceri cu sabia la spate !

În timpul **aGeşta**, domniţele se găteau de nuntă. Cea mai mică, Mărioara, **era** logodită, după cum am văzut. Cea mai mare, Savastiţa, era văduvă şi trebuia căpătuită acum, cît era tatăl ei domn. Şi astfel se gîndi Ion Vodă, că dacă fusese alungat Slavrachi din ţară, el fără greci ar fi dus-o prea greu. Nu că-**i** erau foarte dragi, lui **care** rămăsese atît de moldovean, dar erau ei mai învăţaţi în mînuirea banului. Şi se întîmplă că tocmai atunci, înspre toamnă, se sfătui în Ţarigrad tot neamul drăceştilor ca să intre în slujba acestui domn „şi scriindu-i ca să primească, el a primit", fiindcă oamenii aceştia jucau acum rolul cel mai mare la uşa vizirului.

Drăceştilor, de la Draco,[47] le spuneau cronicarii Sugeşti, în loc Suţeşti (Suţu, Soutzo). Ei erau cinci fraţi, fiii lui Constantin Draco-Suţu şi ai Măriei Rosetti, şi anume : Alexandru, Nicolae, Mihai, Enachi şi Dumitru. De altfel, Nicolae, fiind însurat cu o Hrisoscoleu, era poate o încuşcrire între neamul Callimakilor şi al Suţeştilor. În tot cazul, în toamna aceea 1759, Ienachi Suţu venind

la Iaşi cu frate-său Mihai pentru a aduce caftanul de întărire lui Ion Vodă, acesta-i ţinu în ţară, făcîndu-i pe Ienachi mare hatman şi pe Mihai vel căminar.

În timpul domniei lui Ion Callimaki mai trecuseră prin Iaşi şi alţi greci de vază, ca Scarlat Caradja, viitorul dragoman, şi Alexandru Ipsilanti, viitorul domn. Dar se vede că nici unul nu plăcu lui vodă atît de mult cît i-a plăcut tînărul Mihai Suţu, deoarece pe el îl alese dintre toţi ca să-i fie ginere. Şi îndată, în iarna anului 1760, se şi făcu nunta domniţei Sevastia, Văduva lui Vlasto, cu cel mai mic din feciorii lui Constantin Şuţu, Mihai, care va ajunge mai tîrziu în scaunele amînduror ţărilor, făcînd astfel din nevasta lui o doamnă. în 1760 domniţa n-avea decît 22 de ani şi avea 45 cînd va ajunge întîia dată doamnă. Nunii mari la această nuntă au fost însuşi Ion" Vodă şi doamna Raliţa, făcîndu-se, zic ***Letopiseţii,*** „...şi masă boierilor de s-au veselit".

Acum, alta.

în timpul acesta sosise de la Salonic şi mitropolitul Gavril, fratele mai mare al domnului, om deci cu mult pesie 70 de ani. Vodă trimesese înaintea lui un alai de frunte să-l aducă cu cinste la curte. El fu găzduit la curte, unde i se dădură mai multe odăi şi un loc la masa domnească „mîncînd nelipsit cu domnul şi cu rudele". îi dădu vodă şi venitul unei biserici... Dar nu pentru masă, casă şi un mic ajutor bănesc îl adusese pe frate-său tocmai de la Salonic. Gîndurile lui erau altele.

Cu toate că medelnicerul Kogălniceanu făcuse rînduială în finanţele ţării, iar vistieria o luase acum Ioniţă-Canta- cuzino Deleanu, totuşi veniturile nu erau îndestulătoare. Vodă se gîndi atunci să înfiinţeze din nou darea văcăritu- lui, desfiinţată de Constantin Racoviţă în 1756. Treaba aceasta era însă foarte anevoioasă, fiindcă desfiinţarea văcăritului se făcuse printr-o carte de blestem a patriarhilor din Constantinopol,

Alexandria, Antiohia şi Ierusalim, şi afurisenia împotriva celor ce ar călca-o era cumplită : „Fierul şi pietrele să putrezească, iar trupul lor să rămînă în veci !"

Vodă Racoviţă strînsese mulţimea de norod la mitropolie, iar după citirea liturghiei, mitropolitul Iacob citise cartea de blestem a celor patru patriarhi... „Strigînd norodul la fiecare cuvînt amin, care nu putem arăta ce huet era în biserică de strigarea norodului", zice Enachi Kogălniceanu, care era de faţă.

Un an mai tîrziu, Racoviţă părăsind domnia, urmaşul său Scarlat Ghica se ţinuse de capul mitropolitului să dezlege văcăritul de afurisenie. Bătrînul păstor duhovnicesc al Moldovei se rugase însă de domn să nu-l silească să dezlege un lucru ce singur e legat şi arătîndu-i cîrja, „Luaţi-o şi faceţi ce ştiţi" zisese. - ,

Veni acum rîndul liii Callimaki să ceară dezlegarea afuriseniei. Dar cu un om ca mitropolitul acesta, ce putea face el ? Se gîndi, deci, să-l înduplece să-şi părăsească scaunul.

„Socotind Vodă pe cine să pună la mijloc să isprăvească această slujbă au găsit cu cale ca să pună pe Vasile Gane. Şi apucîndu-l Gane pe mitropolitul Iacob, de zi, de noapte, nelăsîndu-l în pace, îndemnîndu-l ca să ia cîteva pungi pentru paretis [4B] peşin şi după aceea şi domnul şi boierii îl vor căuta cu scutiri şi cu alte mili, petrecîndu-şi viaţa în linişte, păzindu-şi biserica şi-l vor avea toţi în cinste ca pe un mitropolit vechi şi bătrîn ce-au fost acestui pămînt al Moldovei".

Bietul om, de voie, de nevoie, în schimbul a

30 de pungi, s-a
înduplecat. A adunat la
mitropolie încă o dată
tot norodul şi i-a spus
aceste cuvinte, care-ar
fi mai frumoase de nu
ne-ar suna în ureche, o
dată cu vorbele lui, şi
galbenii din pungă

:„Iată că m-am lepădat şi de mitropolie şi de cinste şi de toate ale acestei lumi, numai focul jurămîntului să nu-l iau în cap şi în suflet; şi socotiţi că sîntem toţi musafirii acestei lumi şi în ceea lume avem a trăi şi a răspunde la toate faptele noastre ; şi fiţi sănătoşi".

„Zic că mulţi din boieri şi din jupînese au fost plîn- gînd", adaugă Kogălniceanu, care se poate să fi vărsat şi el o lacrimă la auzul acestor vorbe.

Acum, c-o fi sau n-o fi plîns boieri şi jupînese, vorba e că scaunul mitropolitului era vacant. Fratele domnului fu înălţat la el. Acolo, pe loc, în biserică, Ion Vodă îi dădu poteriţa şi-i sărută mîna. Afurisenia fu dezlegată, darea văcăritului reînfiinţată şi de bucurie merseră toţi la curte, unde li se aduse cafea, dulceaţă, şerbet şi fumă- toare.

„Atunci au chemat domnul şi pe Vasile Gane ca să-l cinstească cu boierie pentru slujba ce-a făcut. între- bîndu-l ce pofteşte, el a răspuns că este om bătrîn şi nu i se cade, iar mila ce este să o facă cu el, s-o facă cu fiul său Ştefan, că-i mai tînăr. Atunci au adus pe fiul său şi l-au îmbărcat cu caftan, dîndu-i paie de comisia cea mare".

În mai puţin de doi ani, toate merseră după voia domnului, ţara era potolită şi belşugul începea iar să se arate pe întinsele lanuri şi păşunaturi moldoveneşti. Ion Vodă îşi întoarse din nou privirile către ai săi, ca nu cumva să moară înainte de a-şi vedea toţi copiii căsătoriţi şi înzestraţi. Era bătrîn acuma voievodul, peste 70 de ani, şi începuseră cu încetul şi puterile să-l mai lase. Se făcuse friguros „fricos de frig", cum spun ***Lelopiseţii,*** „că şi vara umbla cu două blănuri şi aprindea mangal în odaie". Aşadar, înainte de toate, trebuia să vadă pe fiul Grigore însurat, că era cel mai mare din copii şi va trebui să statornicească el neamul. îi găsi deci o logodnică bogată şi de neam mare, cum se şi cuvenea, pe Ileana Mavrocordat, fata lui beizadea Alexandru, care era fiul lui Vodă Nicolae şi fratele lui Constantin Voievod. Ileana era deci vară primară cu logodnicul viitoarei sale cumnate, Mărioara Calli- maki, cea care era făgăduită lui Alexandru Mavrocordat Delibey.„Aşezînd vorba cu părinţii (care se aflau la Constanti- nopol) au luat-o pe Ileana cu zestrea ei şi cu blagoslovenia părinţilor şi a fraţilor ei şi au adus-o în Moldova... şi aşa, au făcut nuntă cu toată boierimea, cununîndu-i părintele mitropolitul şi făcînd mare veselie între tot norodul".

Nunta aceasta, care a avut loc în vara anului 1761, s-a isprăvit în chipul cel mai neaşteptat din lume. Pe cînd stăteau încă nuntaşii de se veseleau, în ziua a 7-a sau a 8-a, cînd era cheful gata să se spargă, Ion Vodă fu chemat la o parte de către. Niculaohi postelnicul, c-avea ceva să-i spună, în altă odaie, singuri amîndoi.

Postelnicul Niculachi Suţu era frate mai mare al lui Mihai, ginerele domnului (cel care ţinea pe domniţa Se- vastia). Ei era şi Baş-Capuchihaia lui Ion Vodă la Poartă şi sosise de curînd din Ţarigrad, aducînd mirelui pe mireasa sa. Se spunea chiar în Iaşi că grăbirea nunţii lui

beizade Grigore cu Ileana Mavrocordat se făcuse după stăruința capuchihaiei, care era zorit să se înapoieze la Stam- bul, cu slujba. Dar adevărul era altul, anume acel pe carei-l destăinui Suțu lui Callimaki cînd stătură amîndoi singuri de vorbă, după nuntă, în cămara domnului. Acolo trebui Ion Vodă să afle că, „de vreme ce este măria sa ajunsă de vîrsta bătrîneților", a hotărît Poarta să-l lase să se odihnească și să dea domnia fiului său Grigore.

Ce s-o fi petrecut la auzul acestor vorbe în sufletul bătrînului voievod, nu putem ști. Zic ***Letopiseții*** că foarte s-ar fi bucurat, dar foarte nu ne vine să credem. în tot cazul, după cumpănirea faptului, nu putu decît să fie mulțumit că mazilirea sa, în loc să ducă la streang, ca ati- tor alți voievozi, ducea la domnia fiului său.

Lucrurile se petrecuseră deci în urmă frumos și demn. Nu numai Enachi Kogălniceanu, care era un sentimental, dar și Gheorgachi, al doilea logofăt, cel care-a scris „Condica obiceiurilor vechi și noi a preaînălțaților domni", devin ditirambici cînd povestesc înscăunarea noului voievod, de către părintele său „cum nu se mai văzuse de la Ștefan cel Mare", cred ei.

Joi, în luna lui iunie, în 7 zile, dimineața, chemă Ion Vodă pe toți boierii la curte și pe toți vlădicii cu mitropolitul în frunte și strîngîndu-i în spătăria cea mare, „au adus domnul pe beizadeaua măriei sale, Grigore, și după cum sta bătrînul în scaun, a pus pe Divan-Effendi de l-a îmbrăcat cu caftan. Apoi s-a sculat bătrînul în picioare, zicând : „Iată, fătul meu, dumnezeu a vrut ca să fiu eu stăpîn acestui loc pînă astăzi; iar acum te-a miluit pe tine cu stăpînirea acestui loc. Și eu de astăzi înainte nu mai sînt domn, căci pe tine te-a ales împărăția ca să fii domn și purtător de grijă acestui pămînt. Și iată și eu te blagoslovesc și te întemeiez, punîndu-te în cel înalt scaun al acestei țări. Și luîndu-l de mînă, l-au pus în scaun la 1761".

În timpul acesta, dincolo, în cămările doamnei, se făcea o ceremonie la fel pentru mireasa Ileana. A adunat doamna Raliţa pe toate jupînesele, mari şi mici, şi şi-a adus nora de-a înscăunat-o, zicînd în auzul tuturora : „De astăzi înainte aceasta vă este doamnă". Şi cronica adaogă că „au mers toate jupînesele de i-au sărutat mîna, zicîndu-i să-i fie într-un ceas bun şi să trăiască pînă la adînci bă- trîneţe în luminat scaunul măriei sale".

Urările acestea nu fură doamnei Ilenei cu noroc, după cum se va vedea mai departe.

Fostul voievod Ion Callimaki şi fosta lui doamnă Raliţa hotărîră să-şi petreacă bătrîneţele la Constantinopol, în casa lor de pe malul Bosforului, la Curu-Cişme. Gît de moldoveni rămăseseră ei în suflet şi în grai, obiceiul unei vieţi întregi îi trăgea totuşi acolo unde îşi făcuseră viaţa, la căminul lor, în care doamna trăise 25 de ani, iar domnul aproape 50. La vîrsta lor se leagă omul de locuri şi de obiceiuri, de amintiri mai mult decît de viaţă.

Dar înainte de-a pleca, mai era o treabă de isprăvit, încă o nuntă, acea a fetei mai mici, domniţa Mărioara. Logodită de vreo patru ani, acum trebuia repede măritată, înainte ca părinţii ei să părăsească pentru totdeauna meleagurile moldoveneşti. Tatăl lui beizadă Alexandru, voievodul Constantin Mavrocordat, era acum din nou domn în Muntenia. Trimiseră deci la Bucureşti după el şi la începutul lui august se făcu la Iaşi nunta acelei sperioase domniţe, care, din pricina unui baron străin, călcase totuşi obiceiurile bătrîneşti şi-şi săruta de patru ani logodnicul«Nuni mari fură noul voievod Grigore, fratele miresei, şi doamna Ileana, vara mirelui.

Acum puteau pleca şi bătrînii. îndată-după nuntă, cu calabalic, cu alai, poate luînd cu ei şi pe beizadea Alexandru, că era singurul lor copil rămas necăsătorit, se duseră foştii voievozi, prin Galaţi pe unde veniseră, să-şi isprăvească viaţa acolo unde o trăiseră. Dar se vede că pentru cine ştie ce păcate care trebuiau ispăşite poate pentru dezlegarea acelui blestem — „fierul şi pietrele să putrezească, iar trupul lor să rămîie în veci" — moartea se apucă să uite pe bătrînii aceia, de curgeau zilele şi lunile şi anii, iar ei nu mai mureau. A trăit bătrînul şi moartea prin sabie a fiului său Grigore Voievod, în 1769, şi a mai trăit după aceea încă 11 ani. S-a stins abia în 1780, acolo în Ţarigrad, bătrîn de 90 de ani.

Doamna Raliţa, care trebuie să fi avut şi ea atunci peste 70 de ani, se întoarse în sfîrşit în ţară, smerită călugăriţă la mănăstirea Ciuhrului, în meleagurile Orheiului, lîngă locul de baştină al neamului Călmaşilor. V

Acolo i se află mormîntul, alături de-al maiceî Pana- ghia, cumnata ei, acea soră a lui Ion Vodă pe c'are o chef mase ca mireană Paraschiva a armaşului Andronachi.

Capitolul XLVI DOAMNA ELENA A LUI GRIGORE VODĂ

e fapt, ar trebui ca pe măsură ce ne apropiem de epoca modernă, să se înmulţească documentele din care s-ar putea culege amănunte privitoare la vieţile nevestelor domnitorilor noştri. Dar departe de-a fi astfel, putem spune că dimpotrivă se împuţinează ştirile ce aveam despre acele tovarăşe de viaţă ale domnilor fanarioţi, asupra cărora cronografiile timpului tac şi ale căror scrisori, acte, socoteli, izvoade, au fost sau mistuite de foc, sau risipite de nepăsarea acelor nepoţi care, în a doua jumătate a veacului trecut, şi-au dezmăţat şi averile prin meleagurile străinătăţilor. Şi mai . e poate şi altă pricină : femeile acestea erau prea şterse ca să se vorbească despre ele, prea alungate din planul întîi al vieţii în iatacul gineceelor (cărora se ajunsese a li se spune şi hareme), mai mult soţii, fiice şi mame, decît „doamne" ca acele de altădată, care se învredniceau nu numai a fi uneori bune sfătuitoare ale soţilor lor, dar să şi ducă la nevoie „trºbile tării" în spinare.

Cele mai multe ştiri ce avem despre ele, pentru vremurile acele, ne vin de la călători străini, de la secretari domneşti, sau de la dascăli de limbi, care în memoriile lor, scapă uneori cîte un nume sau cîte o anecdotă. Şi-am văzut astfel pe baronul de Tott vorbindu-ne frumos despre fetele

bătrînului dragoman Ion Callimaki, alţii despre altele, prea puţine de toate.

Despre doamna Elena a lui Grigore Vodă Callimaki sînt ştirile sărace, cu toate că e arhiva familiei bogată. Ea era fata lui Alexandru Mavrocordat şi a Smarandei Sul- gearoglu. Deşi fiu de domn, al lui Nicolae şi frate de domn, al lui Constantin şi Ion, beizadea Alecu nu domnise el însuşi, pasă-mi-te fiindcă nu-i venise rîndul, fiind cel mai mic dintre copiii lui Vodă Nicolae. In 1761, cînd îşi mărită fata cu Grigore Callimaki, el avea abia 43 de ani şi încuscrirea aceasta — urmată îndată de cealaltă căsătorie, a lui Alexandru Mavrocordat Deli-bey cu Mărioara, sora lui Grigore Callimaki — era menită să întărească la Poartă poziţia acestei familii, faţă de acea a Racoviţeştilor şi Ghiculeştilor.

începutul măririi Ilenei Mavrocordat se prezentase sub cele mai norocoase auspicii. Sosită la Iaşi în vara anului 1761 pentru a se mărita cu beizadea Grigore a lui Ion Vodă Callimaki, după strălucitele serbări ce'avuseseră loc la vechea curte domnească, încă în toiul nunţii, în ziua a opta, sosise deodată de la Poartă firmanul de domnie al soţului ei, care trebuia să înlocuiască în scaunul Moldovei pe bătrînul lui tată. Am văzut mai sus cum serbările nunţii se prefăcură în serbări de încoronare şi cum bătrîna doamnă Ralu, poftind pe nora ei să se aşeze în scaunul părăsit de dînsa, spusese jupîneselor adunate acolo : „De azi înainte, dumneaeî va fi doamnă !". Iar cucoanele boierilor se apucară, sărutîndu-i mîna, să-i dorească viaţă fericită şi lungă şi „să moară în scaun".

Cînd ocupâra ei trOnul Moldovei, domnul Grigore Callimaki era uft tînăr de vreo 26 de ani, inteligent şi cu o destul de bună învăţătură, deşi mai puţin meşter în cunoaşterea limbilor decît tatăl său şi decît frate-său Ale- ixandru. Şi apoi nu prea ştia rosturile ţării şi meşteşugul ocîrmuirii.

Bătrînul voievod detronat trebui să mai rămînă vreo 2—3 luni la Iaşi, să-l îndrume pe calea domniei, iar după plecarea acestuia la Gonstantinopol, încă mai rămase el o vreme sub un fel de epitropie a boierilor mai bătrîni. Dar, la urma urmei, era un om de treabă, cinstit şi cu intenţii bune, încît n-avu ce se plîngе ţara de el, afară de boierii Kostăcheşti, scoşi din pîine şi care, la rîn- dul lor, vor încerca să-i scoată lui Vodă Grigore domnia.

Amănunte interesante despre viaţa mai intimă a curţii acestui domn ne-o dă un italian, abatele Giuseppe Bosco- vich, care. trecu prin Iaşi în anul 1763, întovărăşind pe ambasadorul englez Porter, care se întorcea din Turcia în ţara lui. Ei nimeriră în capitala Moldovei tocmai în zilele cînd i se adusese lui Callimaki, după doi ani de domnie, firmanul de reînnoire. Boscovich ne arată, într-o limbă plăcută, că ceremonia aceasta trebuind să aibă loc într-un colţ afară din oraş, înspre mănăstirea Frumoasa, cl, care era găzduit la curtea domnească din acca mănăstire, se sculă cu noaptea în cap şi o apucă pe jos, pe cîmp, spre a nu pierde chiliipirul unei atare privelişti. Abia pe la 10 dimineaţa văzu ieşind din tîrg o mulţime de oameni călări şi luîndu-se după ei, află pe un dîmb o estradă acoperită sub care se adăposti şi el. În faţa acestei estrade era un cort mare, rotund, cu latura dinspre oraş deschisă, în care urma să aibă loc ceremonia. Cam pe la ceasul 11 sosi în sfîrşit alaiul : printre două rînduri „bine strînse" de călăreţi, purtînd o mulţime de frumoase steaguri care fîlfîiau în vînt, veneau din oraş vodă şi boierii călări, urmat de cler, de negustori şi de prostime, pe jos, înghesuiţi. întrebat fiind de unul din boierii de estradă dacă el, Boscovich, face parte din oamenii ambasadorului Porter, la răspunsul său afirmativ, fu condus pe dată în cortul lui vodă. îl găsi pe acesta aşezat pe un frumos divan, avînd pe frate-său Alexandru în picioare, lîngă el, împre-

jurul lor stăteau boierii cei mari, în picioare şi ei. Nu erai! în încăperea aceea decît doi oameni aşezaţi, vodă şi... secretarul său turc, căci oricît de mic ar fi fost acesta' în slujbă, era un dreptcredincios, care nu se putea înjosi să stea în picioare în faţa ghiaurilor.

Auzind Callimaki că c Boscovich acolo, îl chemă la el ş:i-i spuse că-i .pare bine sa-l cunoască, fiindcă-i vorbise Porter de dînsul de acum cîţiva ani, cînd erau cu toţii în Constantinopol. îi mai spuse că doreşte sa Se ţie mai aproape de el, pentru a putea vedea bine ceremonia, iar că mai apoi îl va pofti la curte, pentru a se întreţine cîtva timp mai intim cu dînsul. îi dădu din cafeaua, din dulceaţa şi din apa sa parfumată — cinste pe care nu o făcea nici celor mai veliţi boieri — ceea ce uimi pe abatele italian, care nu se aştepta la „atîta politeţe într-o astfel de ţară" !

Pe urmă se desfăşură ceremonia confirmării. Vodă se sculă de pe divan, îmbrăcînd caftanul, luă firmanul din mîna turcului, îl duse la frunte, la piept şi la gură şi-l înmînă secretarului său, care-l ceti în auzul tuturor, stînd de data aceasta cu toţii în picioare, chiar voievodul. Ieşind apoi din cort, Grigore Vodă încalecă un murg arăbesc, pe spinarea căruia se aruncase peste şea un valtrap ţesut în fire de aur — un dar de-al sultanului — şi porni spre oraş cu acelaşi alai cu care venise, adică urmat de boierii călări, de popi şi de mulţime. Boscovich. rămase în urmă, singur, pe cîmp, să privească acel spectacol, în adevăr măreţ.

Trei zile mai tîrziu, la 6 iulie 1763, abatele fu primit în audienţă oficială, împreună cu alţi trei tovarăşi de-ai lui. Curtea domnească i se păru italianului, obişnuit cu palatele Medicilor şi Sforzilor din Florenţa şi din Milano, o casă mare de piatră, temeinică şi încăpătoare, dar o vechitură. Şi-o fi închipuit popa c-o să găsească acolo fresce de Michelangelo şi nu ştia că

vechitura aceea fusese clădită de amărîţi voievozi moldoveni, care-şi apăraseră în vremuri, dinlăuntrul ei, cinstea lor şi a bietului de neam românesc.

Într-o cameră curată, de la ferestrele căreia se vedea şesul Bahluiului şi, sus pe deal, mînăstirea Galata a lui Petru Şchiopul, italianul văzu, în afară de obişnuitele sofale de-a lungul pereţilor, o masă de scris, o bibliotecă „cu cărţi bune şi frumos legate" şi două globuri, al cerului şi al pămîntului. Acolo îl primiră beizadea Alexandru, fratele lui vodă şi d-l Laroche, secretarul pentru limba franceză, fostul dascăl al fiilor dragomanului Ion Călmaşul. Trecînd apoi într-o odaie alăturată, mică, plină de boieri curteni, înşiraţi în picioare de-a lungul pereţilor, Boscovich zări în fund, pe un divan înălţat pe-o estradă, pe Vodă Grigore care-l primi cu multă bunăvoinţă. Poftiţi pe cele patru scaune aşezate în faţa divanului, oamenii ambasadorului Porter — care urma să fie primit abia mai tîrziu — fură întîi „trataţi" cu nelipsitele cafele şi dulceţuri, iar apoi „se schimbară complimente reciproce" în limba greacă şi italienească. Vodă ştia puţin italieneşte şi destul de bine franţuzeşte, însă protocolul nu-i îngăduia să vorbească altă limbă decît cea grecească. Conversaţia, prin tîlmaci, fu deci destul de anevoioasă, şi Callimaki o scurtă, poftind pe Boscovich să vie după prînz, singur, la o conversaţie intimă, fără martori. Preotul italian se îndeletnicea cu ştiinţa matematicei, iar Vodă Grigore, care ştia puţin de cîte toate, voia să afle ce mai este nou în „Evropa" în materie de calcule cereşti.

Şi astfel, către seară, mai veni o dată italianul la curie, avînd la subsuoară un telescop, mare de „trei picioare". Era o invenţie nouă de abia doi ani, a astronomului Dol- land. Ochianul acesta avea un dublu obiectiv, cu două feluri de lentile, la capătul căruia se putea adapta un mic

instrument cuprinzînd o oglindă mobilă de metal, cu care, într-o „cameră obscură", se puteau trimite pe perete chipul soarelui sau al lunei, spre a-i vedea petele şi eclipsele. Mai avea Boscovith cu el alte mici aparate pentru deviaţiunea luminii, separaţiunea culorilor (spectrul solar) etc. Şi într-una din odăile curţii domneşti, se apucară cu toţii, vodă Grigore, beizade Alecu, Laroche şi Boscovich, să reflecteze soarele pe perete şi să vorbească împreună, ba franţuzeşte, ba italieneşte — vodă' o mai dădea şi pe greceşte — despre astronomie, despre planeta Venus şi despre fizică.

Grigore Callimaki era de altfel nu numai un om iubitor de cultură — Condica obiceiurilor vechi şi noi ale curţii Moldovei fusese scrisă de logofătul Gheorgachi după porunca sa — dar şi un administrator bun şi drept, care în loc de a-şi asupri poporul cu noi dări, ca atîţia alţi voievozi, desfiinţă dimpotrivă din cele existente. Astfel, găsind viile grevate cu două feluri de impozite, pogonăritul (dare pe pogoane) şi vadrăritul (dare pe recoltă), el desfiinţă pe cea dintîi, micşorînd chiar şi pe a doua.Prin intrigi bine alcătuite în culisele seraiului, domnia lui Grigore Vodă fu totuşi întreruptă printr-o mazilire de trei ani. În locul său, vestitul Stavrachi (cel care fusese alungat din Moldova, dar care la Ţarigrad trecea drept „domnul domnilor") făcu să fie numit Grigore Ghica, fiul fostului dragoman Alexandru. Iar Vodă Callimalti porni cu doamna Ileana şi cu doi mici copii în cîrcă, acasă la Constantinopol, unde-i aşteptau bătrînii încă în viaţă, în frumosul lor palat de la Curu-Cişme. Era în 1764.

O dată cu Vodă Grigore şi cu familia lui, sosi la Constantinopol şi Alexandru Mavrocordat, tatăl doamnei Ilenei, care după nunta fetei lui rămăsese la Iaşi, unde i se puseseră la dispoziţie două odăi la curtea domnească, dîndu-i-se şi „cai, butci, straie", cum se şi cuvenea pentru o faţă simandicoasă ca a sa, fiu, frate şi socru de domni. Dimpotrivă, .mama doamnei, Smaranda Mavrocordat, nu se mişcase de loc din Ţarigrad, unde pare a fi locuit cu soacră-sa, tot Smaranda şi ea, fostă doamnă de-a doua a lui Nicolae Vodă Mavrocordat. Ce neînţelegeri erau între părinţii doamnei Ilenei, de trăiau «despărţiţi, nu se prea poate şti. Dar ceea ce ştim e că, scurtă vreme după sosirea sa la Constantinopol, Alexandru Mavrocordat înnebuni „din multă temere ce îşi temea femeia lui", ne spune Mihai Cantacuzino, un contemporan şi rudă de-a lor. Vorbele aceste neînţelese înseamnă poate că era jupîneasa

Smaranda uşuratecă, şi soţul ei gelos. În tot cazul, după cîţiva ani „trăind aşa fără minţi, muri".

În martie 1767, Grigore Callimalti căpătă iarăşi domnia Moldovei şi după serbările învestiturii — caftan, cucă, tuiuri, muzici şi alaiuri — se întoarse din nou în ţară „cu mare pompă", scrie Enachi Kogălniceanu, „luînd pe mulţi boieri greci cu măria sa şi luîndu-şi ziua bună de la părinţii măriei sale, ca şi cînd ştia că nu-i va mai vedea".

Nu că erau bătrînii Callimaki prea aduşi de ani — ei vor mai trăi încă multă vreme — dar erau zilele domnului numărate. În timpul domniei acestea de-a doua, izbucni din nou războiul ruso-turc. Grigore Callimaki fu însărcinat să strîngă proviziile trebuincioase armatei otomane, în care scop sultanul îi şi trimise foarte mulţi bani — se vorbea de vreo 6—700 de pungi. Deşi om plecat turcilor şi de bună credinţă, totuşi vodă făcu un lucru mai mult sau mai puţin ciudat. El fiind foarte îndatorat, căci fiecare schimbare de domnie costa o avere, se apucă să plătească din banii aceştia pe creditorii care-l strîngeau de gît şi printre care se afla de altfel şi frate- său Alexandru. Cu ce-i rămase nu mai putu strînge proviziile, nu destule în tot cazul pentru a mulţumi o armată ca cea turcească. Din clipa aceea se năpustiră pe capul bietului Callimaki toate nenorocirile deodată : ruşii, trecînd Nistrul pe neaşteptate, puseră mîna pe depozitele de grîne, luînd cu ei şi 5000 de oi; în faţa Fălciului, peste rîul Larga, vodă rînduise pe un boier să facă un pod pentru artileria turcească, iar porunca sa nefiind cxecutată, tunurile, duse prin vad, se împotmoliră acolo, de i-au trebuit seraskirului 40 de pungi ca să le scoată din noroi; şi în sfîrşit, o sumă de boieri nemulţumiţi, în frunte cu fraţii Kostaki şi poate şi cu visticrul Ioniţă Cantacuzino-Deleanu, făcură o plîngere la Poartă împotriva voievodului lor. Acesta, buimăcit de atîtea pacoste ce se abătuseră dintr-o dată pe

capul lui, ceru el singur mazilirea sa. Însă noul dragoman al Porţii, Ni- colae Suţu (fratele lui Mihai, care luase în căsătorie pe sora domnului, Sevastiţa) mai avînd de luat de la Callimaki o însemnată sumă de bani,, sfătui pe vodă să-şi retragă cererea, ceea ce fu spre nenorocirea tuturor şi îndeosebi pentru voievodul Moldovei Găci, cu sau fără voia lui, el fu totuşi mazilit, ridicat cu sila de la Movila Răboaie de lîngă Huşi, unde se afla, şi dus în lanţuri la Ţarigrad. Acolo, băgat la închisoare împreună cu frate- său Alexandru şi cu dragomanul Nicolae Suţu, după scurtă vreme fu osîndit la moarte. Capul suprem al credinţei mahomedane, Muftiul, care era din vechi însărcinat cu darea acestor sentinţe, ar fi refuzat, zice-se, să condamne pe un om, care s-ar fi arătat slab în împrejurări grele, dar despre care nu se putea spune că este un trădător. Însă Mustafa Han al II-lea, padişah al otomanilor, luă dinaintea lui Allâh răspunderea acestui omor, poruncind uciderea lui Callimaki şi desfiinţînd de atunci amestecul muftiului în sentinţele capitale.

Executarea avu loc în ziua de 28 august 1769.

împreună cu domniţele sale, micuţele .Marghioala, Raliţa şi Smaranda, doamna Ileana părăsise mai dinainte ţara. O trimisese Grigore Vodă la Ţarigrad, pentru a o scuti de priveliştea războiului ce-ar fi putut cuprinde toată Moldova, neputînd bănui că dincolo, pe malul Bosforului, ea va trebui să vadă în curînd chiar capul lui ţintuit de poarta seraiului.

Zilele amărîte ale văduviei sale le petrecu doamna Ileana în casa bătrînilor ei socri, care mai trăiau amîndoi spre ispăşirea cine ştie căror păcate şi care, pentru a-şi alina durerea de moartea fiului, luară la ei pe nora şi pe nepoţii lor. Dar după trecerea din viaţă, la vîrsta de 90 de ani, a fostului voievod Ion Callimaki, doamna Raliţa,

întorcîndu-se în Moldova pentru a se călugări, luă cu ea în ţară pe doamna Ileana şi pe fetele ei.
Sosite la Iaşi în 1780, aflăm despre ele că Alexandru Callimaki, fratele lui Grigore Vodă, ar fi vrut să-şi înzestreze nepoatele, rămase sărace de pe urma morţii unui tată plin de datorii, însă mîndrele fete nu se învoiră a primi bani de la un unchi pe care-l priveau ca vinovat de moartea tatălui lor. Căci., ziceau ele, dacă acesta n-ar fi cerut banii ce-i datora fratelui său, el ar fi putut face faţă la aprovizionarea armatei turceşti, n-ar fi fost deci mazilit şi nici omorît. Nu voiră deci „să pună preţ pe simţămintele de remuşcare ale unchiului Alexandru" zicea un descendent de-al lor, cam 80 de ani după această întîmplare. în schimb, ele primiră protecţia lui Ioniţă Cantacuzino-Deleanu, care şi el păstrase, ne asigură A. D. Xenopol, o mustrare de cuget, crezîndu-se părtaş, prin pîrîle sale, la soarta domnitorului. Aşa să fie ? Şi dacă a fost aşa, ne fulgeră o bănuială. De ce să primească ele de la străinul Cantacuzino, ceea ce refuzaseră unchiului Alexandru ? Şi de ce doamna Ileana s-a întors din Constantinopol în Moldova, pentru a trăi din mila unui fost duşman, cînd n-a vrut să trăiască din mila fostului cumnat ? Nu cumva între încă tînăra văduvă a lui Grigore Vodă şi între boierul din Deleni... ? Sigur e că vel vistierul Ioniţă Cantacuzino înzestră el pe fetele doamnei Ileana, mă'ritîndu-le pe toate trei cu foarte simandicoase feţe. Domniţa

Marghioala, cea mai mare, luă pe Grigore Sturdza, devenind astfel mama viitorului domn al Moldovei, Mihalachi Sturdza; domnița Sma- randa, cea mai mică, luă pe Alexandru Hangerli, devenind ea însăşi, în 1807, o foarte efemeră doamnă a Moldovei. Şi, în sfîrşit, domnița Ralu, cea mijlocie, se mărită cu Matei Cantacuzino-Deleanu, fiul vistierului Ioniță, care înţelese astfel să-şi pecetluiască filotimia sau erotimia, printr-o cît mai strînsă legătură de familie.Capitolul XLVII

DOAMNA RI X AN DA A LUI ALEXANDRU VODĂ

e vieţi şi acelea ! Cit zbucium, cîlă rîvnă, cită mîndrie, cîtă deşertăciune şi, în schimb, ce puţine zile fericite, iar a- deseori, ba chiar aproape .întotdeauna, ce tragice sfîrşituri. Alexandru, al doilea fecior al bătrînului Ion Vodă (din şirul Callimakilor al treilea voievod), a fost, ca şi înaintaşii lui, un om cumsecade, dar foarte năpăstuit de biografii săi. Singur N. Iorga a restabilit faptele cum au fost şi cum trebuiesc povestite, arătînd că Alexandru Callimalu n-a fost vinovat de moartea fratelui său Scarlat, decît pe cale piezişă şi fără voia lui. Vom vedea îndată cum s-au desfăşurat în adevăr faptele.

Tinereţea acestui voievod deştept şi cu multă ştiinţă de carte a fost schiţată altădată, cînd l-am întîlnit în casa tatălui său de la Curii-Cişme,

pe cînd era Ion Căl- maşul încă marele dragoman al Porţii. L-am mai întîlnit la curtea din Iaşi, cînd era tată-său domn, iar el o tînără beizadea care se ţinea de petreceri, de nunţi şi de vînători, de culesul viilor şi de gustatul mustului, la foişorul de la Copou. Şi l-am mai văzut, cinci ani mai tîrziu, în încăperile aceleiaşi străvechi curţi domneşti, pe cînd domnea frate-său Scarlat, stînd de vorbă pe franţuzeşte şi pe italieneşte eu abatele Boscovieh, discutînd matematică, astronomie şi fizică. Pe urmă, cînd fu vodă Scarlat mazilit, se duse beizadea Alexandru cu acesta la Constan- tinopol, locuind din nou în casa în care se născuse şi copilărise, pe malul Bosforului, la părinţii lui.

In 1767 se întoarse la Iaşi, împreună cu fratele mai mare, numit pentru a doua oară domn al Moldovei. Aici tînărul Alexandru — avea abia 30 de ani şi era încă neînsurat — mai puţin ahtiat de petreceri decît odinioară, clar din ce în ce mai dornic de-a cunoaşte lucrurile apusului, tînăra beizadea, zic, începu să se plictisească de viaţa prea îngustă a unei boierimi încă prea înapoiată pentru gusturile şi creşterea sa. De aceea îl aflăm mereu în tovărăşia străinilor. Trecu, în vremea aceea, şi baronul de Tott pe la Iaşi, dar el şi Alexandru nu se puteau suferi, aşa încît plăcerea cea mare a beizadelei era să meargă la biserica papistaşă să bea cafea cu părinţii franciscani, de la care vorbind „frînceşte", putea afla mai uşor decît de la boierii moldoveni, oricît de veliţi vor fi fost ei, ce se mai petrecea în „Evropa".

Aşa îşi duse el traiul acolo doi ani încheiaţi. În ianuarie 1769 liniştea aceasta se strică, dragomanul Porţii, Niculachi Suţu — care era fratele cumnatului Mihai, cel ce ţinea pe Sevastîa Callimaki — ceruse de la Vodă Grigore să-i înapoieze nişte bani, mulţi, pe care-i datora cu prilejul învestiturii domniei de-a doua. Intrucît Grigore Callimaki primise de la Poartă cîteva sute de pungi pentru aprovizionarea armatei turceşti,

dragomanul cerea să i se plătească datoria din banii aceştia. Cum cererea unui dragoman influent este aproape o poruncă, Grigore Vodă se supuse şi trimise pe frate-său Alexandru la Ţarigrad să plătească lui Şuţu pungile de galbeni ce-i datora.

Ajuns la Constantinopol, la părinţi, în mijlocul unei vieţi cu care era obişnuit de copil şi care-i plăcea mai mult decît cea din meleagurile Bahluiului, beizadea Alecu nu vru să se mai întoarcă la Iaşi. Nicolae Şuţu se supără. Ce era să facă Alexandru Callimaki în Ţarigradul acela unde se trăgeau toate sforile politicii româneşti şi „se făceau atîtea lucruri-', spune N. Iorga, „pe sare nu se cădea ca el să le ştie". Alexandru fu deci poftit să se întoarcă la Iaşi, o pofteală care suna a poruncă. Nu era însă el omul care să se supună voinţei altora. Văzînd stăruinţele lui Suţu, care vru chiar să-l ridice cu de-a sila din casa lui, el, prin giuvaergiul armean Tuzoglu, înaintă o plîn- gere sultanului, cerînd să fie lăsat să rămînă la Constantinopol. In arzul acela, el arăta că epitropia dragomanului Suţu apăsa greu asupra domniei fratelui său Grigore, aducînd drept dovadă, între altele, faptul' că-şi „scosese datoria din banii sultanului". Iată cum s-au petrecut faptele. Iată cum, pentru o răzbunare împotriva lui Suţu, Alexandru adusese nenorocirea asupra capului fratelui său Grigore. Căci sultanul nu putu ierta domnului Moldovei să-şi fi plătit datorii personale din banii trimişi pentru aprovizionarea armatei. Greşeala aceasta, după care au mai urmat şi altele despre care am mai vorbit, atrase după sine mazilirea lui Grigore Callimaki, aducerea sa la Constantinopol şi încarcerarea în închisoarea Bostangiilor. Tovarăşi de carceră avu Grigore Vodă pe frate-său Alexandru şi pe dragomanul Nicolae Suţu. Insă, pe cînd cel dintîi şi cel de-al treilea nu ieşiseră de acolo decît pentru a-şi ispăşi certurile băneşti cu tăierea capetelor, beizadea Alexandru avu norocul să scape teafăr din încurcătură şi să

se întoarcă acasă la bătrînii lui părinţi, care în nenorocirea ce se năpustise asupră-le, avură cel puţin mîngîierea de-a putea îmbrăţişa măcar pe unul din feciorii lor.

Dacă este adevărat că mai tîrziu ar fi vrut Alexandru Callimaki să înzestreze pe fiicele fratelui său, şi că ele ar fi refuzat să ia bani „de la cel cu tîrzii remuşcări", apoi nepoatele acestea n-au avut dreptate, fiindcă Alexandru, în credinţa sufletului său, ar fi vrut să ajute pe tatăl lor, nu să-l omoare.

E de presupus că un simţămînt mai adînc omenesc decît acel de a-i plăcea viaţa la Constantinopol, îndemnase pe Alexandru să nu fi vrut sa plece la Iaşi, în iarna anului 1769. Simţămîntul acesta trebuie să fi fost dragostea. Om de 32 de ani acum, el se prinse a iubi pe o domniţă .trăitoare şi ea acolo, pe malul Bosforului, nu departe de casa bătrînilor Callimaki. O chema Ruxandra, fiica lui Scarlat Vodă Ghica, care murise de trei ani, urmat în scaun de fiul său Alexandru, fratele vitreg al Ruxandei, dar şi acesta, după o scurtă domnie de doi ani, fusese mazilit şi se întorsese la Constantinopol. Acum trăiau cu „toţii în Ţarigradul acela dătător de măriri şi de căderi — însă nu împreună. Fostul voievod Alexandru era însurat şi avea doi copii, un fiu, beizadea Grigore, şi o fată Ruxanda, care va fi doamna lui Constantin Vodă Hangerli. Ei locuiau în casa lor proprie. Pe de altă parte mama acestui Alexandru, doamna Ruxanda, cea din urmă nevastă a lui Scarlat Vodă Ghica, locuia cu numeroşii ei copii (cinci la număr) în casele mortului voievod. Şi în sfîrşit, acolo la Curu-Cişme, locuia o fostă soţie despărţită a lui Scarlat Ghica, Eufrosina, nepoata de soră a lui Ciuchi şi a doamnei Pulcheria Mavrocordat. Aceasta era mama domniţei Ruxanda Ghica. Bogate nu par a fi fost ele, însă trebuie să fi fost două . femei de treabă, care plăcură şi bătrînilor Callimalti şi fiului Alexandru. Scurtă vreme după

tragedia arătată mai sus — decapitarea lui Grigore Vodă Callimalti — beizadea Alexandru ceru pe domniţa Ruxandra în căsătorie. Nunta se pare a fi avut loc în anul 1770, iar zestrea pe care o aJucea tînăra mireasă era de 25.000 lei — în aur bine-înţeles şi în valuta de atunci, dar totuşi puţin lucru pentru o fată şi soră de domni. Soţul ei avea însă o casă de ţară într-una din frumoasele insule Prinkipo — la Haliţi — şi i-o dărui ei în semn de mare dragoste ce-i purta şi-i va purta pînă la sfîrşitul vieţii lor. Ruxanda vîndu în curînd acea casă, iar cu banii ce luă pe ea îşi făcu un foişor la Therapia, pentru a-şi avea pe malul Bosforului colţul ei anume şi să nu fie nevoită să locuiască cu socrii ei, care deşi oameni foarte*de treabă, erau şi foarte bătrîni. De ! noră şi soacră sub acelaşi acoperiş — mai bine nu !

Acolo, la Therapia deci, trăiră noii căsătoriţi, zece ani încheiaţi. Acolo să născură cei patru copii : Scarlat, Ion, Ralu şi Eufrosina. Aceste numiri sînt caracteristice pentru obiceiurile acelor vremuri. Pe părinţii Ruxandrei Ghica îi chemase Scarlat şi Eufrosina, pe ai lui Alexandru Callimaki, Ion şi Ralu; copiii fură deci botezaţi după numele celor patru bunici.

Cea mai mare din fete — şi din copii — Ralu, născută în 1.774, se mărită aproape oopilă cu beizadea Constantin Ipsilanti, fiul lui Vodă Alexandru — acel nebunatic de Constantin, care în tinereţele sale fugise împreună cu frate-său de la Bucureşti la Viena, pricinuind astfel mazilirea tatălui său. Dar curînd după nuntă, care -trebuie să fi avut loc în 1786, cînd avea vreo 12 ani, ea muri, lăsînd în 1788 un văduv care se va mîngîia uşor şi un copil, Elena, de care vor avea grijă bunicii.

Cealaltă fată, Eufrosina, mult mai mică, se va mărita abia 10 ani mai tîrziu, în 1795, cu Alexandru Suţu, fiul fostului dragoman Niculai, oel din pricina căruia murise Vodă Grigore Caliimaki

şi care de altfel murise împreună cu el. Prin această însoţire se încheie deci o veche ură de familie, care adusese groaznice jertfe şi capete tăiate. Dar, după cum spune prea frumos N. Iorga : „după morţi, murise şi amintirea simţămintelor ce-i însufleţiseră". Această domniţă Eufrosina va fi la rîndul ei doamnă şi o vom mai întîlni la domnia soţului ei Alexandru Suţu.

Fiii Scarlat şi Ion erau deocamdată înpă doi puşti, pe care-i învăţa carte dascălul francez Jean-Baptiste Trecourt. Beizadea Alecu ţinea ca fiii săi să aibă cel puţin cultura pe care o avea el. De altfel aşa şi fu.

Ruxanda Caliimaki multă vreme nu avu parte să se vadă doamnă. Îi trecură soţului înainte şi cumnatul Mihai Suţu şi cumnatul Alexandru Mavrocordat (bărbaţii surorilor sale Sevastiţa şi Mărioara),

perindîndu-se amîndoi, scurt timp, în scaunul Moldovei. Dar nu trebuie crezut că fiul voievodului Ion şi fratele voievodului Grigore era un om lipsit de ambiţie. Dacă nu ajunsese încă la mult rîvnita domnie a» Moldovei, pricina era numai că nu avusese noroc. Abia în 1785, la o vîrstă de 48 de ani, ajunge el a fi

dragomanul Porţii. Din ziua aceea calea domniei îi era deschisă

.Între timp murise în sfîrşit tatăl său, bătrînul de 90 de ani Ion Caliimaki, în anul 1780. Cum văduva acestuia, doamna Raliţa, porni atunci în Moldova să se călugărească, cum fratele Grigore Vodă era mort de 11 ani, beizadea Alexandru moşteni el casa de la Curu-Cişme, în care se şi mută, împreună cu Ruxanda şi cu copiii lor. Foişorul de la Therapia rămase ,,o casă de ţară", unde mai mergeau doar vara, din cînd în cînd, pentru a fi mai aproape, în timpurile călduroase, de vînturile Mării Negre.

In sfîrşit, zece ani abia după ce fusese numit dragoman, ajunse Alexandru Callimaki şi domn. La 26 mai 1795 îmbrăcă cuca, sărută piciorul sultanului, ascultînd liturghia la patriarhie şi porni cu alai acasă, unde i se aduseră tuiurile. La 1 iunie, cufundat pînă în gît în datoriile ce trebuise să le facă, îşi luă soţia şi copiii şi porni pe mare spre Moldova. La 28 iunie, seara, era la Galaţi, de unde plecă „incognito" spre-Iaşi, unde se strecură fără alai „întovărăşit de un roi de amintiri dureroase, în acest vechi lăcaş al petrecerilor sale, care-l primi cu o bucurie înduioşată". El înlocuia în scaunul ţării pe cumnatul Mihai Suţu, care pleca din Iaşi cu o avere de 15 milioane de piaştri.

Curtea acestui voievod fu destul de morocănoasă şi nu se asemănă de loc cu ceea ce fusese pe vremea tatălui său, cu 38 de ani în urmă, cînd era el însuşi un flăcău de 1& ani. Doamna Ruxanda era o femeie de peste 50 de ani, care mai avusese şi nenorocirea de a-şi pierde pe fata ei mai mare, Ralu Ipsilanti. Cealaltă fată, Eufro- sina,

măritată de eurînd cu Alexandru Suțu, rămăsese la Constantinopol, iar fiul Scarlat, băiat de vreo 23 de ani, era și el om așezat, însurat (cu domnița Smaranda a lui Nicolae Mavroyeni) și fără mare dorință de viață zgomotoasă și de nechibzuite petreceri. Rămînea tînăra beizadea Ion, care ar fi putut și ar fi trebuit să facă să răsune odăile vechii curți domnești de rîsetul său copilăresc ; însă băiatul acesta pare a fi avut o fire închisă și ștearsă. Botărît, viața aceasta de la curtea celui de-al treilea domn Callimaki nu era de invidiat.

De altfel, domnul pierdu repede din popularitatea sa, fiindcă, pentru a-și plăti datoriile, puse, ca toți înaintașii săi, biruri grele pe țară. Ba mai mult, el învie din nou darea văeăritului, cea desființată de frate-său Grigore, ceea ce aduse asupra-i un blestem obștesc, pe care bă- trînul voievod îl va purta multă vreme în cap și în suflet. Se mai ivi și o groaznică ciumă în Iași, care, deși nu era domnul întru nimic vinovat de ea, mai adaogă la nepopularitateasa.

Dar o notă cu totul duioasă în viața acestui om fu nemărginita dragoste ce-a purtat-o tovarășei sale de bucurii și de dureri, doamnei Ruxanda. Ca și tatăl său, care-și iubise atît de mult pe strașnica lui Ralița, Vodă Alexandru se arătă pînă la sfîrșitul vieții sale cel mai credincios și mai iubitor dintre soți.

În 1799, după abia patru ani de domnie, avînd și el acum 62 de ani, Vodă Alexandru găsi cu cale că e mai cuminte să se lepede de toate măririle lumii și să se întoarcă liniștit la casa din Constantinopol, să-și isprăvească acolo, cu Ruxanda lui, o viață din care, în măsura puterilor sale, storsese tot ce putuse. Poate mai trăsese în cumpăna acestui gînd și groaza ce avea de toți banii care trebuiau dați pentru reînnoirea domniei. La 18 octombrie 1798 el trimisese la Poartă 700 de pungi ce i se ceruseră, în decembrie același an turcii mai voiau alte 500 de pungi, 1000 de oi și

20.000 de kilograme de fructe, iar în primăvara următoare i s-ar mai fi cerut şi alţi bani, căci îl aflăm atunci pe Callimaki scos din fire şi cerînd el însuşi mazilirea sa. La 22 martie 1799 sosi de la Poartă firmanul de înlocuire a voievodului Alexandru prin fostul său ginere Ipsilanti. Lucrurile se petrecură deci „în familie", iar firmanul de mazilire era plin de laude la adresa credinciosului voievod înlocuit, care din cauza bătrîneţelor ceruse el însuşi lucrul acesta.

Această grozavă slăbiciune a bătrîneţelor nu-l împiedică să mai trăiască 22 de ani.

Retraşi amîndoi la Constantinopol, Alexandru şi Ru- xandra se bucurară acum de un trai poate mai fericit decît cel dinainte. Pe cînd fiul lor Scarlat era de cîţiva ani dragoman al flotei, celălalt fiu, Ion, fu numit, în 1801, mare dragoman al Porţii, iar ginerele Alexandru Suţu căpătă, în acelaşi an, domnia Moldovei, făcînd astfel din fata lor Eufrosina, la rîndul ei, o doamnă.

Cu doi ani înainte, în octombrie 1799, doamna Ruxanda botezase pe nepoţica ei Ralu, copilul fiicei sale, iar acum, vestea că această fată era doamnă a Moldovei, umplu pe bătrîni de bucurie. Fostul voievod Alexandru scria, la 8 iulie 1801, vel vornicului Vasile Ruset la Iaşi : „Am aflat cu plăcere despre domnia ce s-a dat, într-un ceas bun, prea strălucitului şi celui ca un fiu dorit nouă ginere...". Scrisoarea e grecească şi se isprăveşte familiar şi frumos cu aceste cuvinte : „Află domnia-ta că pentru aplecarea binevoitoare şi iubirea ce avem pentru d-ta, ne bucurăm primind scrisorile-ţi, pe care să nu lipseşti a ni le hărăzi necontenit, dîndu-ne ştire despre buna-ţi sănătate. Şi anii domniei tale să fie de la dumnezeu mulţi şi cucernici". Iar iscălitura este : „Al d-tale rob gata la toată slujba, Alexandru Calliamaki Voievod".

Ducînd astfel o viaţă liniştită în bătrînească lor casă, înconjuraţi de rude şi prieteni, toţi numai prea înălţate feţe de foşti voievozi, foste doamne,

beizadele şi domniţe, Alexandru şi Ruxanda se gîndiră că „întrucît moartea, de la strămoşul nostru Adam pînă la sfîrşitul veacurilor, vine la vreme necunoscută asupra întregului neam omenesc", ar fi deci bine să orînduiască averea lor, pentru ca atunci cînd îi va găsi şi pe ei nemiloasa moarte să nu aibă copiii lor a se certa între ei, pentru bani, sau case, sau scule.

Şi astfel, într-o zi friguroasă de iarnă, la 10 ianuarie 1810, adunîndu-se cu toţii împrejurul mangalului, fostul voievod Alexandru Callimaki dictă fiului său Ion voinţa lui cea de pe urmă. El avea 73 de ani, om încă verde care putea nădăjdui să trăiască pînă la vîrsta de 90 de ani, ca tatăl său, poate chiar pînă la 100, ca unchiul său mitropolitul Gavril; căci pe neamul acesta de voinci or- heieni. oameni înalţi, spătoşi şi sănătoşi, îl dăruise soarta cu o lungime de viaţă, care părea a nu putea fi curmată decît doar de sabia sau de ştreangul păgînului. Oricum, măsurile trebuiau luate la vreme şi Alexandru Vodă puse pe fiul său să aştearnă pe hîrtie duioasele cuvinte că „în frumoasa şi bogata bătrîneţe a strămoşilor neamului nostru, copii ai unor copii plăcuţi lui dumnezeu, ei şi-au făcut cu toţii, după credinţă, diată"... şi deci face şi el pe-a lui.

Trecînd la ai săi, domnul hotărăşte ca „oricîte lucruri s-ar găsi strînse în bani la sfîrşitul vieţii mele sau fie diamante, arginturi, stofe sau haine, toate să le împartă doamna deopotrivă la cei trei iubiţi copii ai noştri : Scar- lat Voievod, beizadea Ion şi înălţata doamnă Eufrosina". Cît despre soţia lui, „preaiubita noastră doamnă Ruxanda", ea rămîne moştenitoarea caselor de la Curu-Cişme şi de la Therapia, împreună cu toate mobilele şi „osebit să i se dea înapoi zestrea de 25. 000 lei". După ce mai hotărăşte să se dea şi nepoatei lor de fiică, Elena Ipsilanti, 7.500 de lei, pentru ca împreună cu cei 12.500 lei ce primise fiica lor Ralu, să se împlinească suma de lei 20.

000 — apoi încheie diata zicînd : „să fie . copiii mei întotdeauna supuşi şi ascultători la toate îndemnurile şi la voinţa preaiubitei noastre doamne şi a lor preaiubitoare mamă, precum cere datoria fiiască, şi acesta pînă la cea mai adîncă bătrîneţe a ei".

Doamna Ruxanda, care avea şi ea cam la vreo 70 de ani şi care n-ar fi dorit să supravieţuiască pe soţul ei, se întristă auzind vorbele acestea cum curg din gura bărbatului ei şi se apucă să scrie sub iscălitura acestuia : „Eu, citind diata de faţă, pusă în scris şi

pecetluită, mă rog din
tot sufletul şi din toată
inima către dumnezeu
ca să se milostivească
de mine şi ,să mă
aşeze împreună cu toţi
păcătoşii ce s-au
pocăit... iar dacă,
pentru multele mele
greşeli, n-ar asculta
domnul această rugă
fierbinte a mea şi ar
lua la sine, înainte de
mine, pe domnul şi
stăpînul meu, nu pot

decît să mă închin voinţei lui celei prea sfinte şi iată iscălesc cu însăşi a mea mînă şi pecetluiesc cu pecetea mea. Ruxanda doamna întăresc"

.Se mai trec zece ani. În scaunul Moldovei se urcă fiul Scarlat (1812-19) şi într-al Munteniei ginerele Alexandru (1819-21). Fericirea bătrînilor pare a nu mai avea sfîrşit. îi mai întîlnim în documentele timpului, pe doamna Ruxanda botezînd pe încă una din nepoatele sale, Maria Suţu, la 22 august 1817, iar pe vodă Alexandru cerînd de la patriarhul din Constantinopol să fie iertat de acel foarte vechi păcat ce făcuse pe cînd era domn în Moldova, de-a fi reînfiinţat darea văcăritului. Pentru a căpăta dezlegarea, el arătă că din banii luaţi a făcut un spital şi a cumpărat case pentru locuinţa consulilor străini. Patriarhul dezleagă, sufletul se uşurează... şi totul merge frumos înainte, pînă la catastrofa finală.

Revoluţia din 1821 aduce, una după alta, moartea tuturor. Ginerele Alexandru Suţu se stinge în scaun, la Bucureşti, de inimă rea. Fiul Ion, împreună cu mulţi, e surghiunit la Cesareea în Siria, unde i se taie capul. Scarlat Voievod, exilat

la Boli, cînd aude de moartea fratelui său, cade din picioare, mort la pămînt.

Rămîn bătrînii în viaţă, el de 84 de ani, ea de vreo ttO. Ce mai căutau pe pămînt ?

Aproape orb, bătrînul Callimaki fu aruncat şi el în temniţă. Averea îi fu toată confiscată şi doamna Ruxanda fu dată afară din casa ei, pe drumuri, la vîrsta ce avea.

Cîtă mărire, cîte nădejdi în viitorul neamului, ce vorbe frumoase în cuvioase diate, pentru a sfîrşi astfel 1

Fostul voievod Alexandru fu scos curînd din închisoare şi lăsat, de gît cu bătrîna lui, să cerşească pe străzile Stambulului...

Şi în sfîrsit muriră amîndoi, în acelaşi an de groază **1821**

.Capitolul XLVIII DOAMNA SMARAGDA

A LUI SCARLAT VODĂ

asul puţin prea lung şi buza de sus prea subţire, dar încolo un păr frumos şi, sub nişte sprîncene bine încondeiate, o minunăţie de ochi ; soţie ¿credincioasă, mamă iubitoare — femeie ştearsă ea mai toate doamnele din vremea ei, zbuciumată şi nenorocită ca cea mai mare parte din ele ; aceasta a fost domniţa Smaranda a lui Nieolae Vodă Mavroyeni, doamna lui Scarlat Calli- maki Voievod.

Era cea mai mare dintre fetele lui Mavroyeni şi ale soţiei sale Mărioara, născută Scanavi. Lumina zilei o văzu în Constantinopol, sau mai bine zis pe malul Bosforului, la Therapia, prin anii 1773—74. Cu totul greacă, prin tată, prin mamă şi prin creştere. Cînd tatăl ei fu trimis domn în Ţara Românească, în mai 1786, ea era încă o copilă de vreo 12 ani — şi nu rămase în Bucureşti nici măcar un an şi jumătate. Căci în toamna lui 1787, izbucnind războiul dintre austrieci, ruşi şi turci, domnul Munteniei se gîndi să-şi trimită familia înapoi la Constantinopol spre a o feri de bătaia tunului sau de vreo eventuală ocupaţie străină. La 17 septembrie, porni deci doamna cu copiii ei, cu medicul curţii, cu 40 de slujitori şi cu toată averea

domnească încărcată în răd- vane, prin Bulgaria, acasă. Rămăsese în Bucureşti doar fiul cel mai mare, beizadea Petrache, pentru a se obişnui cu meşteşugul războiului cu care voia să-l deprindă viteazul său tată.

Şi trecură astfel trei ani încheiaţi, trăind familia despărţită, doamna cu copiii în Constantinopol iar domnul cu fiul său prin lagărele turceşti — pînă în septembrie 1790, cînd, fără binecuvîntate motive, ca întotdeauna, se rostogoli capul însîngerat al voievodului Munteniei în noroaiele de prin părţile bulgăreşti ale Dunării, la Bella, lîngă Vidin.

Ce jale fu atunci în casa de la Therapia, numai închipuirea ne-o poate înfăţişa. Sărmana doamnă Mărioara îşi cheltui toată averea pentru a-şi cumpăra prieteni, turci, care să roage pe sultan a reabilita cel puţin memoria decapitatului voievod. Şi astfel într-o vineri a nu se ştie cărui an, pe cînd sultanul Selim trecea cu alai prin străzile Stambulului, un ieniçer se aruncă în genunchi în faţa calului, ridicînd în sus cu vînjoasele sale braţe pe mica beizadea Iusufachi, care ţinea în mînă un arz către împărat. Se restabilea, în cererea aceea, nevinovăţia lui Mavrogheni şi se cerea îndurare pentru familia lui.

Sultan-Han Selim fu mărinimos şi din acea zi începu pentru doamna Mărioara şi pentru fetele ei un trai mai omenesc.

Curînd după aceea — trebuie să fi fost prin 1793 sau 1794 — se făcu nuntă mare la Therapia : domniţa Sma- ragda se mărită cu beizadea Scarlat, fiul lui Alexandru Callimaki.

Acesta din urmă, deşi om de aproape 60 de ani, nu fusese încă domn ; abia după un an, în 1795, urcă el treptele scaunului Moldovei, luînd cu el la Iaşi şi pe fiul său Scarlat, împreună cu tînăra lui soţie.

Pentru a doua oară se afla acum Smaragda în meleagurile noastre. Intîia dată fusese la Bucureşti ca fiică şi acum era la Iaşi ca noră de domn. Avea vreo 21 de ani, o vîrstă destul de fragedă pentru a se putea deprinde cu limba şi cu obiceiurile unui popor străin. Din nefericire însă, în societatea noastră, nici limba nici obiceiurile nu erau pe atunci ale neamului românesc. Nu doamnele care veneau la noi învăţau a vorbi şi a trăi româneşte, ci jupînesele, muntene sau moldovene, se deprindeau ele a papagalici graiul şi felul de trai al femeilor din Fanar. Ca atare, cei patru ani petrecuţi la Iaşi nu-i folosiră Smaragdei Callimaki nimic şi ea se întoarse, în 1799, la Constantinopol, cu mazili tul ei socru, cu soacra, cu bărbatul şi cu copiii, mai greacă decît venise.

Aşezare proprie nu avea încă. Din casa mamei sale din Therapia se mutase într-a socrilor la Curu-Cişme şi acolo trebuie să se fi născut şi fata ei Ralu, fiul Alexandru văzînd lumina zilei poate dinainte, în Iaşi chiar. Cînd mai tîrziu, în 1802, Scarlat Callimaki fu numit mare dragoman, el pare atunci abia a-şi fi clădit sau cumpărat o locuinţă în Arnăut-Kioi, în imediata apropiere a aşezării părinteşti.înălţarea soţului ei la rangul de dragoman era poarta deschisă spre domnia Moldovei, adică spre mărirea aceea în capătul căreia stătea, căscată, prăpastia. Beizadea Scarlat făcu tot ce-i stătu în putinţă pentru a călca cît mai repede şi cît mai hotărît pe drumul acela presărat cu flori şi cu spini. Prin creşterea ce primise de mic de la doi dascăli francezi, Trecourt şi Martinot, tînărul dragoman era cu totul plecat Franţei. De altfel, printre grecii Fanarului, era un curent în favoarea culturii franceze, care ţinea de vreo 20—30 de ani, şi care era importat de ei în ţările noastre. Dintre grecii aceia — Hangerlii, Moru- zeştii — cei mai franţuziţi erau Callimakii,

ajunşi şi ei acuma greci de-a binelea. Iar dintre Callimaki, cel mai aprig admirator al Franţei era beizadea Scarlat. În calitate de mare dragoman, el dădu mareşalului Brune tot concursul său pentru a face ca Poarta să recunoască lui Napoleon titlul de împărat. Mai mult, se spune că schimbarea politicii turceşti din prietenoasă faţă de Anglia în favorabilă Franţei, se datora dibăciei marelui dragoman. În tot cazul, prin sforile trase de el, Callimaki făcu ca în vara 1806 domnii Moldovei şi ai Munteniei să fie maziliţi şi în locul lor să fie numiţi : el la Iaşi şi cumnatul său Alexandru Suţu la Bucureşti.

Mare eveniment în viaţa casnică a Callimakilor această întorsătură a norocului — dar spinoasă fu calea ce duce la izbîndă.

Prin tratatul de la Kuciuc-Kainargi, domniile ţărilor române erau statornicite pe 7 ani, neputînd voievozii să fie scoşi din scaun decît cu învoirea ruşilor. înlocuirea lui Moruzi şi Ipsilanti înainte de vreme fu deci privită de ţar ca un act duşmănos lui şi făcut înadins pentru a favoriza politică franceză. Consulii moscoviţi primiră poruncă de la centru să se împotrivească înscăunării noilor voievozi.

Scarlat Callimaki, fost mare dragoman, era prea ştiutor al sforilor politice pentru a nu cunoaşte situaţia şi pentru a nu înţelege că domnia pe care o rîvnise şi căpătase era bcteagă din naştere. Pornind deci la Iaşi, în octombrie 1806, el îşi luă familia şi avutul cu el, însă intră în capitala Moldovei singur, călare, noaptea, trăgînd de-a dreptul la curtea domnească şi lăsîndu-şi nevasta şi copii în urmă, la Tecuci, sau poate la Vaslui, pînă o pipăi pulsul ţării.

Acesta bătea a friguri. Boierii ieşeni, strînşi între ciocan şi nicovală, se dăduseră de partea Moscovei, care li se păru a stăpîni situaţia, drept

dovadă că aveau moldovenii ochi buni. Caretele lor intrau şi ieşeau pe poarta consulatului, iar curtea domnească era goală de sfetnici. Această intolerabilă situaţie o suportă Vodă Scarlat două zile întregi, iar în dimineaţa zilei de-a treia îi veni ştirea din Stambul că era mazilit ! Cauza era flota Marei Britanii care se plimba prin apele Mării de Marmara şi armatele ţarului care bivuacau pe malul Nistrului. Sultan Selim, pentru a linişti lucrurile, rechemase pe Callimaki .şi pe Suţu la Constantinopol, înapoind domniile ţărilor române mazililţilor voievozi Moruzi şi Ipsilanti.

La 4 noiembrie .1806 Scarlat Vodă părăsi Iaşii, cum venise, aproape fugar, merse să-şi ridice familia de unde o presărase pe drum — Vaslui sau Tecuci — şi se întoarse în grabă la Constantinopol. Smaragda, doamna cea de trei zile, care nici nu putuse pătrunde în capitală, zbuciumată de atîtea drumuri, îngrijorată de sănătatea unor copii încă prea mici pentru asemenea oboseli, ar fi dorit să se lase de măririle unei situaţii care nu era făcută pentru puterile sale. Dar nu tot astfel cugeta amărîtul ei soţ.

Zbuciumul acesta, cu urmări aproape umilitoare, îl întărîtase şi-i oţelise voinţa. El trimise la Paris pe-o rudă de-a nevestei sale, Ion Mavroyeni, să vorbească cu Talley- rand, în vederea recăpătării scaunului pierdut (mai 1807).

În august viitor era din nou confirmat domn al Moldovei. Deşi această nouă numire nu se datora de fapt sprijinului Franţei, ci evenimentelor politice în curs, totuşi Callimaki crezu de datoria sa să scrie o scrisoare lui Napoleon, pentru a-i arăta că este plecata lui slugă, care nădăjduieşte în sprijinul marelui împărat.

Cu o lună înainte, încheind pacea de la Tilsit, Napoleon oferise ţarului Alexandru să împartă Europa cu el. Devotamentul lui Scarlat Callimaki trebuie să-l fi lăsat destul de rece. Nu

mai puţin, scrisoarea dovedeşte că domnul Moldovei cunoştea prea bine atît situaţia politică internaţională, cît şi interesele sale.

Noile investituri făcute voievozilor Suţu şi Callimaki erau de fapt simple formalităţi, deoarece Moldova şi Muntenia erau ocupate. Scarlat Vodă ştia lucrul acesta, aşa încît, părăsind Constantinopolul pentru a urma oastea sultanului Mustafa, el îşi lăsă familia acasă.

Urmară pentru doamna Smaragda cîţiva ani de amarnică deznădejde. Numărul copiilor i se sporise cu o fată, micuţa Eufrosină, şi era nevoită ea acum, singură, acolo în casa lor din Arnăut-Kioi, să-şi roadă nerăbdarea, în aşteptarea unor întîmplări care nu prevesteau a bine. După trei ani de o astfel de viaţă, ea află deodată, în iunie 1810, că armata otomană fusese învinsă de ruşi la Razgrad şi că soţul ei fusese făcut prizonier. Veştile veneau nesigure şi cu întîrziere. În toamnă abia auzi că domnul ei fusese dus de generalul Kamenski la Bucureşti (23 noiembrie) şi trimis apoi în Rusia, la Harkov. Dar ceea ce nu avea de unde şti amărîta doamnă, e că Scarlat Vodă se bucura acolo de-o deosebită atenţie din partea moscoviţilor, care-i pregătiseră „o captivitate onorabilă, dîndu-i şi pensie de întreţinere din partea guvernului".

În sfîrşit — căci toate au un sfîrşit, şi relele şi bunele şi viaţa care le dăruieşte — primi, după alţi doi ani, doamna Smaragda vestea că războiul s-a isprăvit şi că bărbatul ei a plecat de la Harkov la Bucureşti, de unde urma să primească caftanul de domnie a Moldovei. În octombrie 1812 a sosit la Arnăut-Kioi şi solul lui vodă, cu mult aşteptata scrisoare, prin care doamna era poftită să-şi strîngă bucluciile, să-şi ia copiii şi slugile şi s-o pornească la drum, spre Moldova.

Pentru a patra oară acum făcea doamna drumul acesta. De data aceasta o aştepta cel puţin

un trai mai liniştit, în timpul unei domnii mai lungi.

Din cauza unei ierni grele, doamna Smaragda nu putu totuşi pleca de acasă înainte de sfîrşitul lui ianuarie 1813. Şi — lucru ciudat — Scarlat Vodă, care sosise la Iaşi din noiembrie trecut, nu vru să intre în capitală, fără ca să-şi aibă doamna de-a dreapta şi beizadeaua sa de-a stînga. El rămase sus la Galata, unde-şi aşeză curtea, toată iarna, pînă la sosirea familiei sale, în ziua de 6 februarie. Abia a doua zi deci, pe la 7 ale lunii, intră el în Iaşi cu alaiul domnesc care-l duse la Sfîntul Nicolae, unde mitropolitul ţării îl unse voievod al Moldovei.

După atîtea încercări şi atîtea neajunsuri, iat-o în sfîrşit pe Smaragda, doamnă cu adevărat. Ea duse, acolo în vechea curte domnească, de atîtea ori arsă şi de atîtea ori refăcută, un trai cuviincios de femeie, nu de doamnă, în afară de gospodărie, de copii şi de primirile ce era nevoită să facă, n-o aflăm amestecată nici în politică, nici în mişcarea culturală de pe vremea aceea. De altfel, ea tot nu ştia românește şi e de crezut că n-a învăţat niciodată această limbă care nu-i folosea la nimic, deoarece cu bărbatul ei, cu copiii, cu slugile aduse din Ţa- rigrad şi cu jupînesele boierilor, se înţelegea pe grecește ; iar în popor n-a catadixit ilustra fată a lui Nicolae Ma- vroyeni să se coboare niciodată.

Scarlat Vodă, nepot de moldovean sadea, învăţase, firește, limba ţării, dar bine n-o ştia nici el. Găsea chiar că ea nu este de nici un folos, iar cînd puse să i se alcătuiască vestita condică de legi, cunoscută sub numele de „Codul Callimaki", porunci să fie scrisă pe grecește, deoarece „judecătorii fiind boieri, cunoşteau toţi această limbă" — ceea ce, de altfel, nu era adevărat, căci erau şi boieri care nu vorbeau decît românește. Mai tîrziu trebuie să fi înţeles şi vodă aceasta,

deoarece însărcina pe Flechtenmacher cu traducerea legiuirii sale— lucru pe care neamţul nu apucă să-l sfîrşească-din cauza mazilirii domnului.

Totuşi Callimaki se mîndrea de-a fi moldovean — acasă i se zicea Iancu — şi el înţelese să dea culturii româneşti o deosebită atenţie, sprijinind atît pe mitropolitul Veniamin Kostaki cît şi pe Gheorghe Asaki în inimoasele lor încercări de luminare şi redeşteptare a poporului moldovean. La şcoala de catehizie de la So- cola, înfiinţată de Veniamin Kostaki, începuse în vremea aceea să se ţină cursuri de limba latină, de gramatică, de aritmetică, filosofie şi istorie. Se vorbea, în 1815, de „Roma cea slăvită, din care curge neamul nostru !". Iar dincolo, la şcoala de ingineri hotărnici a lui Asaki, cursurile se predau în întregime pe româneşte.

Dar cel mai de seamă eveniment cultural din vremea aceea fu reprezentarea, în limba română, a unei piese de teatru. Tot lui Asaki i se datoreşte şi această iniţiativă, asupra căreia vom reveni îndată.

Să arătăm mai înainte în ce stare se afla teatrul la români. Lăsînd la o parte bîlciurile, cu saltimbancii, ghiduşii, caraghioşii, măscăricii şi pehlivanii lor, care îşi arătau meşteşugurile şi la curţile boiereşti şi la curtea domnească, dar care de fapt erau curat ceea ce am numi noi astăzi „artişti de circ" — teatrul, în înţelesul adevărat al cuvîntului, adică desfăşurarea unei acţiuni, sau biciuirea unor moravuri, era redus la ultima expresiune a simplicităţii şi reprezentat doar prin irozi şi prin păpuşi. Cei dintîi înfăţişau, din ajunul Crăciunului pînă după sfîntul Ion, închinarea magilor, omorîrea pruncilor de către Irod împărat (regele Herod), în dialoguri hazlii sau dramatizate, toate istorisirile scripturilor cu privire la aceste împrejurări.

Păpuşile, dimpotrivă, nu înfăţişau o acţiune desfăşurată în timp, ci arătau numai diferite tipuri reprezentative ale societăţii de atunci, fiind ca atare, din punctul de vedere culturalo-istoric, foarte interesante. O cutie mare de scînduri, numită lada păpuşarilor sau hîrzobul, era scena teatrului. înlăuntru era îmbrăcată în piele de iepure, iar pe din afară cu hîrtie colorată, în spatele căreia jucau păpuşile, trase de sfori de păpuşari. Aceştia erau de obicei doi şi cu ţiganul lăutar trei. Ei cutreierau străzile laşului sau ale Bucureştilor. Şi apoi, de-i chema vreun boier în curte — la zile mari, de sărbători, la nunţi şi la botezuri, privea fireşte şi vodă la păpuşi, uneori chiar doamna şi domniţele ei— de erau poftiţi să între, zic, păpuşarii întrebau întîi cum vreau boierii să joace păpuşile : cu perdea sau fără perdea, adică să le fie vorba „de-a dreptul" sau „pe înconjuratele".

Nu se poate spune ce auzeau boierii şi chiar vodă la chefuri, cînd cereau păpuşarilor să vorbească fără perdea.

Măscăricii şi pehlivanii, irozii şi păpuşile, erau bătrîne manifestări ale unei arte în faşă, pe care o cunoscuseră românii de pe vremile lui Vasile Lupu şi Matei Basa- rab şi chiar dinainte. De la un timp încoace însă, adică de pe la sfîrşitul veacului al XVIII-lea, începuseră boierii noştri a cunoaşte o altă artă mai rafinată, acea a adevă- ratului teatru, pe care o introduseseră în saloanele româneşti ruşii şi austriecii. Dar nu se poate spune mirarea bătrînilor boieri şi ruşinarea sfioaselor jupînese, cînd văzură întîia dată nişte baroni şi conţi străini ju- cînd „ftiatru", fie chiar în saloanele consulatelor şi schi- monosindu-se ca măscăricii la bîlciuri. Omul fiind însă un animal al deprinderii, se obişnui cu încetul românul şi cu lucrul acesta, aşa încît, pe la începutul veacului al

XlX-lea, multe din saloanele protipendadei se transor- mau, la zile mari, în scene de teatru. Dar reprezentaţiile acestea avură loc, firește, în limba greacă, fiindcă ro- mîneasca era pe atunci în ochii tuturor un jargon necioplit, bun pentru ciobani, pentru ţărani şi pentru slugi. Trebui să se iveasc prin anii aceia ai domniei lui Scar- lat Vodă. un om deştept şi inimos ca Gheorghe Asaki, pentru a înţelege că dacă era limba noastră necioplită, apoi pricina era lipsa de meşteri care să se îneumeteze a o mînui cumsecade. Dascălul de algebră şi geometrie se apucă deci el să scrie românește, să-şi ţie cursurile românește, să vorbească prin saloane românește, pînă începură unii a pricepe că limba aceasta îşi are şi ea farmecul ei şi e destul de mlădioasă pentru a se putea îmbrăca în ea, nu numai ideile reprezentative ale sapei şi ale mămăligii, ci — dacă le ai —cugetări şi sentimente.

Unul din boierii aceştia cu mintea mai luminată fu marele hatman Costachi Ghica, nepotul de soră a acelui Grigore Vodă Ghica, decapitat în 1777. împreună cu Asaki, el puse la cale reprezentarea unei piese de teatru în limba română. De altfel, de cîţiva. ani, începuse publicul Iaşilor a se obişnui de-a binelea cu teatrul, fiindcă între 1809 şi 1812, venise în capitala Moldovei trupa rusească a lui Gaetan Madji, iar în 1813 petrecuse acolo; timp de cîteva luni, o trupă germană. În 1814 cîţiva fii de boieri de la şcoala lui Chiriac reprezentaseră în limba greacă „Moartea lui Caesar" a lui Voltaire şi „Iunius Brutus" al lui Alfieri, iar elevii lui Lincourt de la şcoala lui Cuculi, jucaseră pe franţuzește o dramă clasică, cu orchestra tarafurilor vestiţilor Barbu Lăutarul şi Anghe- luţă !

Dar această artă cosmopolită nu mulţumea pe patrioţii români, doritori de-a redeştepta în moldovean simţămîn- tul iubirii de limbă şi de ţară. De aceea se apucară a se înţelege împreună, dascălul Gheorghe Asaki cu hatmanul Costachi Ghica. Cel dintîi prelucră pe româneşte pastorala lui Gesner şi Florian „Mirtil şi Chloe", iar cel de-al doilea puse la dispoziţie nu numai saloanele sale, transformate în teatru, dar şi pe copiii săi, improvizaţi actori. Fata hatmanului, doamna Şubin, ţinu rolul păstoriţei Chloe, iar fiul lui Ghica, pe-al lui Mirtil. Costachi Sturza făcu pe Lizis. Reprezentaţia avu loc la 27 decembrie 1816, în faţa întregii boierimi moldoveneşti, de faţă fiind şi mitropolitul ţării, luminatul şi blîndul Veniamin Kostaki. Apariţia pe scenă a gingaşilor ciobănaşi, îmbrăcaţi în costum naţional şi vorbind româneşte în saloanele în care pînă atunci nu se obişnuia de-a se grăi decît în
limba vorbită de hamalii din porturile greceşti, stoarse lacrimile multor din boierii ţării, tineri şi bătrîni.
Succesul piesei îndreptăţi pe improvizaţii actori să mai joace în curînd tragedia „Alzira" a lui Voltaire, astfel încît, după cum spusese Aşaki el însuşi, cu ocazia „deschiderii scenei naţionale" din casa lui Costachi Ghica : „Picătura deşi mică, ce pe-o stîncă picurează, Face rîului o cale, care după ea urmează."

Se spune că Scarlat Vodă, deşi nu fusese de faţă la acele reprezentaţii, foarte se bucurase de manifestările acestea de patriotism românesc. Cît despre doamna lui, ea, care abia acum poate începea să îngaime două vorbe în limba ţării peste care domnea, grijile ei erau altele. Fata lor mai mare, domniţa Ralu, trebuia măritată. Dar se pare că vremurile erau schimbate şi se trecuse timpul

cînd părinţii îşi alegeau ginerii fără a întreba pe fete de-i vor sau de nu-i vor. Altfel nu s-ar înţelege cum de mirele care se găsi pentru Raliţa nu era vreo simandicoasă beizadea fanariotă, ci numai un biet boier de ţară, tînăr, bogat, poate şi frumos, dar moldovean. îl chema Constantin Bogdan şi fusese înfiat de o rudă de-a sa, Paladi, ceea ce făcu pe boierii ieşeni să spună, cînd vorbeau de el, „hatmanul Constandinică Paladi, născut Bogdan". Nunta se făcu la curte, în anul 1818, şi fu „adevărat domnească şi frumoasă", zice cronicarul Manolachi Dră- ghici, ,,a cărei pomenire s-a ţinut minte multă vreme, ca o raritate din acel timp, pentru că lucrul ce s-a văzut atunci şi cheltuielile făcute nu mai urmase în ţară".

Curînd după aceea un mare bucluc ar fi putut costa viaţa întregii familii domnitoare. În primăvara anului 1819 o boală, care se bănuia a fi ciuma, hotărî pe domn să ia măsuri pentru ţăpuirea locurilor infectate şi împiedecarea lăţirii mai departe a molimei. Aga Alecu Ma- vrocordat şi hatmanul Şuţu (ginerele lui Ion Callimaki, fratele domnului) fiind însărcinaţi cu aceste măsuri de pază, împănară oraşul cu străji, ai căror zapcii se puseră pe prădat, nelăsînd pe nimeni să treacă dintr-un loc într-altul fără parale, despoind oamenii de bani şi de avutul lor. Poporul se răsculă ,,ridicîndu-se locuitorii din Tataraşi ca la o mie de oameni şi călcînd rohatcele în picioare, au intrat în tîrg pe la 9 ceasuri de dimineaţă, unde mai adunîndu-se peste 1 000 de oameni, unii cu armele, alţii cu pietre în mînă, au mers la mitropolie, l-ău ridicat pe mitropolitul Veniamin şi, punîndu-l în fruntea lor, s-au pornit înspre curtea domnească, clocotind văzduhul de zgomot şi de amenin ţările lor". Vodă îşi strînse arnăuţii în frunte cu vestitul Bimbaşa Saba şi închizînd porţile („căci în acea vreme aveau

curţile porţi sănătoase de lemn la trei părţi a ogrăzii"), aşteptă să vadă dacă va îndrăzni mulţimea să vină pînă la el. Aceasta, împreunîndu-se însă cu alţi oameni care veneau dinspre Ciric, fu nevoită să se oprească de împuşcăturile arnăuţilor „care începuseră a slobozi flintele de cum s-a zărit fruntea poporului în dreptul Trei Sfetitelor". Opt din ei căzură morţi. Norodul, înfierbîntat, începu să urle : „Porţile la pămînt şi foc în tot oraşul".

Blîndul, smeritul, învăţatul mitropolit Veniamin Kos- taki, fiind acolo în mijlocul orăşenilor şi văzînd deznădejdea lor, îngenuchie în faţa acestor oameni, rugîndu-i să nu înainteze şi făgăduindu-le că va isprăvi el toate cererile ce la aveau către vodă. Şi aşa s-a dus singur la curte şi văzîndu-l arnăuţii l-au lăsat să intre, de-a dat ştire marelui cămăraş că vrea să vorbească cu domnul. Scarlat Vodă primindu-l, îi ascultă cererea şi rîndui în locul lui Mavrocordat şi al lui Şuţu pe hatmanul Iordachi Balaş şi pe aga Alecu Callimaki, vărul său de la Stînceşti. Astfel se potoliră lucrurile, mergînd fiecare la casa lui.

Dar o întîmplare cu totul hazlie fu spaima ce traseră boierii curteni văzînd poporul înaintînd pe Uliţa Mare înspre poarta curţii domneşti. Nu se ştie ce-o fi făcut în timpul acela doamna Smaragda şi copiii ei, dar din scrisul vremii aflăm că „boierii de divan, în slujbă şi fără slujbă, apucîndu-i vremea acolo, au stricat ferestrele şi au sărit în grădina curţii de vale, de unde, peste pră- vălişul dealului dinspre amiază, s-au împrăştiat ca puii de potîrniche. Intinzîndu-se înspre Frumoasa şi şesul Bahluiului, s-au poticnit de-un gard ce despărţea grădina de comisia domnească. Mare trudă au avut pînă l-au trecut pe deasupra, unii rămînîncl spânzuraţi de fun* dul ciacşirilor cu capul în jos, altora rupîndu-li-se poalele giubelelor sau ale

antereielor de mătasă, şi ei fugind fără de papuci, care cum s-au putut împrăştia mai repede".

Iată o scenă pitorească, despre care putem nădăjdui că va îmbogăţi arta filmului românesc !

Această întîmplare avu loc cam la trei luni înainte de mazilirea lui Scarlat Callimaki, despre domnia căruia Poarta fusese atît de mulţumită, încît firmanul care-i fu înmînat în ziua de 24 iunie 1819, nu-i vestea ca de obicei mazilirea, ci sfîrşitul domniei, lucru pînă atunci nemaipomenit. Ba mai mult, pentru a vădi părerea de rău a turcilor că sînt nevoiţi să urmeze dispoziţiunile tratatului de la Bucureşti, prin care domniile ţărilor noastre erau mărginite la un termen de 7 ani, Poarta hotărî, printr-un hatişerif, că de acum înainte numai patru familii din Constantinopol vor putea ajunge în scaunul Moldovei şi Munteniei, şi acestea erau, în primul rînd familia Callimaki (fără deosebire de ram), a Moru- zeştilor (cu excluderea ramurei lui Dumitru) şi a Şuţeş- tilor (Alexandru şi Mihai).

Domn al Moldovei fu numit Mihai Şuţu, iar Scarlat Vodă porni cu doamna Smaragda şi cu copiii înapoi la Ţarі- grad, unde fu primit într-un chip deosebit de măgulitor pentru un fost voievod mazilit. Cîteva zile după sosirea lui acolo, la 30 august 1819, el fu chemat de marele vizir, fiind primit de oamenii acestuia în josul scării de la intrarea divanului. Pătrunzînd la vizir, acesta îl îmbrăcă cu o frumoasă blană de sobol şi-l opri o jumătate de ceas lîngă el, pentru a-i reînnoi vorbele din firmanul de mazilire, spunîndu-i că sultanul e mulţumit de felul cum şi-a împlinit datoria şi—i încuviinţează mărturisirea înaltei sale binevoinţi.

Ce trebuie să fi fost în zilele acelea în casele Calli- makilor de pe Bosfor ! Ce serbări în palatul de la Ar- năut-Kioi şi în cel de la Curu-Cişme, în

care trăiau încă bătrînii părinţi ai lui Scarlat Vodă, fostul Voievod Alexandru şi doamnă-sa Ruxandra !

Dar nimeni nu ştie nici ziua, nici ceasul.

După nici doi ani de viaţă tihnită, de viaţă mare, pe care trebuie s-o fi dus aceşti evghenetaţi, acolo, pe malul Bosforului — deodată izbucni revoluţia grecească, Eteria.

Mihai Şuţu, domnul Moldovei, fugi în Rusia ; Alexandru Şuţu, domnul Munteniei, muri de ihimă rea în scaunul său. La 25 aprilie 1821 Scarlat Callimaki fu numit domn în amîndouă principate. Din nefericire pentru el, nişte negocieri pe care le ducea cu ruşii, nefiind terminate, el nu putu pleca pe dată să-şi ia scaunele în primire. Trimise deci caimacan în locul său pe Ştefan Vogo- ride — un om, care, ca şi fiul său Nicolae, a lăsat în istoria Moldovei o tristă amintire. Acesta prin intrigi care nu sînt încă bine lămurite, strică bunul nume ce avea Scarlat Vodă la Poartă. Pe de altă parte, se pare iarăşi sigur că marele dragoman al Porţii, Ion Callimaki, fratele lui Scarlat, era amestecat în mişcarea eteristă, fapt pentru care el fu surghiunit în Asia Mică.

Şi deodată, pe cînd se gătea Scarlat Vodă să plece în Moldova, iată că o ceată de bostangii se înfăţişă la locuinţa lui din Arnăut-Kioi şi-l ridică pe sus, pe nepusă masă, împreună cu doamna-sa Smaragda, *cu beizadea Alecu şi cu domniţa Eufrosina. Fură duşi cu toţii dincolo de Cornul de Aur, în inima Stambulului, într-o casă de lîngă giamia Sulimanie, mahala cunoscută pentru netoleranţa ei şi în care niciodată nu locuise vreun creştin. Nu ştiau bieţii oameni ce să mai creadă. închisoare nu era, dar nici nu semăna a curte domnească făcută să adăpostească pe domnul celor două voievodate dunărene.

îndoiala nu ţinu mult. O săptămînă mai tîrziu fură cu toţii ridicaţi şi din casa aceea şi trimişi peste ţărmul Mării Marmara, la Boli, în Anatolia. Acolo află într-o zi sărmanul voievod că

bătrînii săi părinţi, oameni de 80 de ani, fuseseră băgaţi la închisoare, iar că fratele său, dragomanul Ion, îşi pierduse capul sub sabia călăului turc. La auzul acestor îngrozitoare veşti, el căzu din picioare, mort.

Scarlat Voievod murise la 26 octombrie 1821, iar doamna Smaragda rămase cu copiii ei acolo, la Boli, multă vreme, plîngîndu-şi deznădejdea unei vieţi pierdute. Abia după patru ani, în 1825, îi fu îngăduit amă- rîtei văduve să părăsească locul surghiunului în care zăceau oasele bărbatului ei.

Femeia aceasta, greaca cea care nu se putuse deprinde îu atîţia amari de ani să înveţe limba ţării peste care domniseră tatăl, socrul şi bărbatul ei, făcu acum un lucru care-ar putea părea ciudat, dacă, judecind faptele, n-ar fi dimpotrivă foarte firesc. Plecînd din Asia Mică, ea veni de-a dreptul în Moldova, fără a mai trece măcar prin Constantinopol în care văzuse întîia dată lumina zilei, dar de unde-i veniseră toate nenorocirile ei şi ale neamului său.

Stabilită la Iaşi, unde mai avu în curînd şi durerea de-a pierde pe fiica ei Ralu, ea trăi acolo încă multă vreme, apucînd domnia lui Ion Sandu Sturdza şi primii ani ai lui Mihai Sturdza Voiveod. Se stinse, bătrînă, abia în anul 1837, în luna martiei într-o duminică.

O îngropă fiul ei în biserica Goliei, săpînd peste o frumoasă lespede de marmură albă, cuvintele greceşti care se mai pot citi încă astăzi.

Neamul domnesc al Callimakilor se stinse cu copiii ei.

Domniţa Ralu, cea măritată cu hatmanul Constanti- nică Paladi, urmase împreună cu bărbatul ei pe părinţi în surghiunul de la Boli. întoarsă la Iaşi, 1825, împreună cu toţi ai ei, ea muri în curînd, de-o boală, se vede căpătată în urma atîtor amărăciuni şi atîtor oboseli. Ginerele

Constantinică se însură mai tirziu cu Safta Rosetti, fosta nevastă a lui Mihalachi Sturdza, viitorul domn. El era un om mediocru, ne asigură beizadea Nicolae Şuţu în memoriile sale, ceea ce, de altfel, nu l-a împiedicat de-a vrea să fie domn şi de-a fi chiar un foarte serios competitor şi rival al lui Mihai Sturdza, fostul bărbat al nevestei sale. O boală timpurie îl seceră însă în toamna anului 1833, cu cinci luni înainte ca scaunul Moldovei să devină vacant. Din căsătoria sa dintîi cu domniţa Ralu Callimaki, el n-avu decît o fată, Lucia, măritată întîi cu Nicolae Cantacuzino-Paşcanu şi al doilea cu Emanoil-Anton-Getan-Iosef d'Acuna, marchiz de Bedmar y Escalova, conte de Obedos y Prado y Casa- fuerta, Grande de Spania clasa întîi !... cu care s-a putut mulţumi vanitatea întregului neam Callimaki.

Aceasta fată, Lucia, avu din a doua căsătorie pe Ro- drigue de Bedmar, mort în 1863, ai căror coborîtori se mai judecau la Suceava prin 1900 cu moldoveni de-ai noştri pentru pămînt românesc încăput pe cale grecească în mîini spaniole. Din căsătoria dintîi, Lucia Paladi avu o fată, Pulşeria, măritată în iunie 1856 cu prinţul de Sayn-Wittgenstein-Berleburg, ai căror coborîtori se înrudeau cu cele mai mari familii din Europa.

Fata mai mică a doamnei Smaragda Callimaki, Eu- frosina, făcu o căsătorie romantică cu Nichifor Papa- dopol, căpitanul corăbiei , cu. care se întorsese familia în 1825 din Asia Mică la Galaţi. Ighemonicul neamului trebuie să fi suferit de această groaznică „mezalianţă", făcută totuşi într-o vreme cînd biata familie de surghiuniţi trebuie să fi —' vorba ceea — împuşcat francul. Din această însoţire se născu un om cumsecade, erudit scriitor şi istoric, membru al Academiei Române, Alexandru Papadopol-Calimah. Tatăl său, fostul, căpitan de corabie, muri în 1862, exilat

fiind din Moldova, pentru motive ce nu ne sînt cunoscute ; iar mamă-sa, domniţa Eufrosina, muri foarte bătrînă la Bîrlad în 1878, îngropată fiind în biserica Sfîntului Spiridon.

Cit despre Alexandru, fiul lui Vodă Scarlat şi al doamnei Smaragda, — fost elev la Iaşi de-al lui Gheor- ghe Asaki, — cînd se întoarse el din surghiunul Asiei împreună cu mamă-sa, fu trimis de rudele sale moldovene în Rusia, unde-şi făcu studiile universitare la Kiew. Mai tîrziu căpătă

iertarea sultanului pentru vina închipuită a tatălui său şi, redobîndindu-şi astfel averea confiscată, începu să călătorească prin Europa, fără a pierde însă nădejdea de-a fi şi el cîndva domnul Moldovei. Rapoarte consulare din 1830, vorbind de el, spun că „nu se ţinea liniştit"

.Se însură tîrziu, în 1836, cu Eufrosina, fata lui Constantin Cantacuzino-Paşcanu. În 1848 a

fost ambasadorul Porţii otomane la Londra, în 1849 la Paris şi în 1853 fu făcut principe de Samos. Numit şi ambasador la Viena în 1855, el se retrase din viaţa publică, mergînd să-şi sfîrşească zilele, în tihnă, la Paris, unde-şi cumpără o frumuseţe de casă în centrul capitalei lumii, pe Piaţa Concordiei colţ cu strada Boissy-d'Anglas. Muri acolo, în Franţa, în 1879, în castelul pe care şi-l mai cumpărase la Mennecy. El nu avu decît un singur copil, Scarlat, mort la vîrsta de un an şi îngropat în biserica Goliei, alături de bunică-sa doamna Smaragda.

Capitolul XLIX FAMILIA CARADJA.

NICOLAE VODA, DOAMNA TARSIŢA ŞI FAMILIA LOR

aradja — ortografia românească este însă Caragea — era un nume turcesc foarte răspîndit în împărăţii otomanilor şi cunoscut din vremea sultanului Ma- homed al II-lea, cînd generalul său Ka- radja Bey cuceri San-Stefano din miinile bizantinilor.

Cara înseamnă pe turceşte negru (care pe greceşte se spune ***mavros,*** de unde Mavrocordat, Mavroyeni, Mavro-

Cum au ajuns nişte greci a purta acest nume turcesc nu putem şti, dar în tot cazul ei l-au adoptat demult, căci primul membru cunoscut al acestei familii este un anume Constantin Caradja, trăitor prin 1560, ceea ce dă neamului acestor fanarioţi o vechime pe care nu o are nici unul altul, în afară fireşte de Cantacuzini.

^sSi

W&-*0

mihalis, etc.).

Coborîtorii acestui Constantin au fost, la începutul veacului al XVIII-lea, Gheorghe şi Dumitru. Din cel dintîi se trăgea Ion Vodă şi din al doilea Nicolae Vodă Caradja.

Despre Gheorghe Caradja, străbunul lui Ion Vodă, ştim multe lucruri interesante, care nu-şi află locul aici. Totuşi, va trebui să arătăm, fiind în cadrul acestei lucrări, nunta uneia din fetele lui, care a fost descrisă de un călător străin cu un lux de amănunte deosebit de interesante.

Gheorghe Caradja, însurat cu Ruxandra Vatazi, era dragomanul (tîlmaciul) ambasadei olandeze din Constan- tinopol. În noiembrie 1719 el îşi mărită fata, Constanţa, după Dumitru Şuţu, la a căror nuntă fură poftiţi şi ambasadorul Germaniei, contele Hugo von Virmond, cu secretarul său Gerhard von der Driesch. Acesta din urmă descrie într-o carte serbările acestei cununii, din care extragem următoarele scene pitoreşti :

Cucoanele grece, acoperite cu juvaiere din cap pînă în picioare, stăteau turceşte pe divan. Străinii poftiţi la nuntă, nemţi şi olandezi, fură învoiţi să ia loc pe sofale lîngă ele. îmbrăcămintea acestor fanariote era în 1719 c am aceeaşi pe care am mai arătat-o cînd am vorbit de doamna Ana

Racoviţă. Pe cap purtau o căciuliţă de catifea puţin ţuguiată, cu vîrful căzînd peste urechea stîngă. Unele din ele erau cusute în fir de argint sau de aur, altele erau împodobite cu diamante şi mărgăritare, deasupra cărora aruncau o batistă de stofă subţire. Părul îl purtau lins pe spate, atîrnînd în zulufi. De gît spînzurau lanţuri de aur, împodobite cu pietre scumpe, care cădeau peste o cămaşă de în atît de subţire „încît se puteau admira sînurile lor albe ca zăpada". Rochiile de mătase, închise cu o mulţime de nasturi, erau în aşa fel croite „încît arătau toate mişcările trupului". Brîul, lat de trei degete, era şi el împodobit cu. fel de fel de nestemate. Peste rochie purtau o blană de samur sau de hermină, încheiată la gît cu o copcă. Sub rochie aveau pantaloni de mătase fină, croiţi foarte largi şi strînşi la picioare (ca şalvarii turcoaicelor) în papuci de piele galbenă. Pe stradă purtau, însă, fireşte, o altă încălţăminte pe deasupra, pe care o scoteau cînd intrau în casă. Fiecare cucoană avea o servitoare anume pentru această slujbă, care o întovărăşea oriunde mergea.

Serbarea începu cu eîntecele necuviincioase ale „caraghioşilor" turci — după care frumoasele fanariote, gătite după cum am arătat, începură să joace fel de fel de jocuri de pe atunci, de fapt hore, sîrbe şi bătute, căci lascivele dansuri orientale erau lăsate pe seama profesionistelor, iar cele occidentale nu erau introduse în 1719.

Dovada că dansurile nu erau altele decît âcele care se mai joacă şi astăzi la noi, ne-o dă englezul Thornton cînd ne face despre ele, următoarea descriere : Femeile şi bărbaţii fac o roată, ţinîndu-se de mînă, cu picioarele foarte înlăuntru. Cucoanele, îmbrăcate în blănuri care au părul pe dinafară, se ţin cu pieptul şi burta înainte

; spatele adus, gîtul ţeapăn, le merg picioarele înainte şi-napoi şi la dreapta şi la stînga şi la stînga şi la dreapta, în tactul unei muzici tot atît de monotone...".

Coana Manda !

Dar descrierea aceasta foarte plastică a unui englez, căruia nu-i plac dansurile noastre, este completată în- tr-un chip adorabil de un belgian, căruia dimpotrivă îi place tot ce este oriental şi mai ales românesc, deşteptul, finul, spiritualul prinţ Charles de Ligne.

„Se ţin de mînă pentru a nu se împrăştia ; fac cîţiva paşi roată, însă mereu unul în faţa celuilalt. Fac figuri, aproape se despart, se retrag, se apropie, nici eu nu ştiu cum ; se privesc, se întîlnesc, se ghicesc, au aerul că se iubesc... Acest dans mi se pare a fi foarte înţelept"

Dar să ne întoarcem la nunta Constanţei Caradja cu Dumitrachi Şuţu.

Două zile după serbarea de mai sus, avu loc în casa dragomanului Gheorghe, cununia „oficiată de patriarhul din Constantinopol, însoţit de 16 mitropoliţi", care trebuie neapărat să fi fost episcopi.

în sala cea mare a serbării stăteau la o masă cu şerbeturi, dulceaţă, prăjituri de portocale, de lămîi şi

de migdale — mirele şi mireasa. La dreapta mirelui luase loc patriarhul cu toţi popii lui, iar la stînga fostul mare dragoman al Porţii, Alexandru Mavrocordat (Exaporitul). care era vărul de-al doilea al lui Gheorghe Caradja, tatăl miresei. După Mavrocordat veneau străinii din misiunile olandeze şi germane şi

în urma lor musafirii
greci, prieteni ai casei

.Mireasa, care purta o cunună de flori pe cap şi un văl foarte des pe obraz, trebuie să fi avut pe maică-sa Ruxanda la stingă, şi pe mama soacră la dreapta. La un semn, ea se scula de la masă şi mergînd în iatacul ei, i se scoase vălul, pentru ca în sfîrşit s-o poată vedea şi mirele care-i va fi peste un ceas bărbat şi încă n-o cunoştea.

O fi sărutat-o ca Timuş pe domniţa Ruxanda ? Şi o fi plîns tînăra Constanţa a lui Caradja, ca fata lui Vasile Lupu ? Nu ştim căci von der Driesch nu ne-o spune. Dar aflăm că mirele se aşează la dreapta miresei pentru a primi — acolo în iatac — pe oaspeţii care veniră unul cîte unul „spre a depune la picioarele lor darurile ce aduseseră cu ei".

În sfîrşit, Dimitrie Şuţu se întoarse în sufragerie, în care era aşezată acum, în mijlocul odăii, masa-altar lîngă care aşteptau patriarhul şi episcopii în odăjdii. Veni şi mireasa, cu paşi atît de mărunţi, de-i trebui un sfert de ceas pentru a ajunge de la uşă pînă la altar.

Cununia începu : rugăciuni, schimb de verigi, Isaia dănţuieşte, icusari arumcaţi la picioarele mirilor, care băură dintr-un pahar, ce fu aruncat apoi pe o piatră şi spart !...

Pe urmă, chef. Bărbaţii într-o odaie, femeile într-alta. Mîncări turceşti multe, metarhaneaua, caraghioşi, paiaţe, jocuri şi băutură. A ţinut pînă în zori, cînd a cîntat cocoşul.

...Tatăl acestei mirese, dragomanul Gheorghe Caradja, avea, după cum am mai arătat, un frate pe care-l chema Dumitru, şi care o fi fost şi el la nunta aceea, împreună cu nevastă-sa, domniţa Zamfira Rosetti, fiica lui Antonie Vodă.

Dumitru şi Zamfira au fost părinţii lui Constantin, care, însurîndu-se cu Zamfira Şuţu, a avut un fiu Ni- colae, întîiul voievod din neamul acestor Caradja.

Încetinel, ca toţi semenii lui, se ridicase fanariotul la rangul de dragoman al Porţii : şi cum

ştim că de la tîlmaci la voievod era o singură treaptă de urcat, Ni- colae Caradja se căţără pe ea.

Nu din ambiţie. Prin excepţie, omul acesta nu era ambiţios. Dar era sărac. Şi cum avea zece copii, din care şapte fete care trebuiau înzestrate spre a fi măritate, ce să facă el ?... tot Ţara Românească, săraca !

Nevastă-sa, Tarsiţa (nu i se cunoaşte neamul), era o femeie deşteaptă, învăţată şi foarte fără prejudecăţi. Nici pe ea n-ar fi apăsat-o prea mult sărăcia... dar şapte fete sînt şapte fete !

Două izvoare ne confirmă faptul că Nicolae Caradja n-a cerut domnia Ţării Româneşti decît în vederea căpătuirii fetelor sale. Şi poate nu atît pentru a le da zestre — căci va fi un domn puţin hrăpăreţ — .cît pentru a le da vază, căci, domniţe fiind, vor găsi mai uşor bărbaţi de neam şi cu avere. De altfel cea mai mare din ele, Zamfira, era măritată de curînd cu beizadea Alexandru Mavrocordat, fiul lui Ion Vodă. Rămîneau totuşi încă şase belele în casa omului.

Dragomanul, care de altfel avea răbdare, aştepta liniştit momentul prielnic, ce se înfăţişă în ianuarie 1782, cînd Alexandru Ipsilanti îşi ceru mazilirea din pricina fugii fiilor săi în Austria. Atunci abia puse el Stambulul în mişcare pentru a căpăta scaunul Munteniei, pe care de altfel îl căpătă uşor, fiindcă, (scria Rathl^eal lui Kaunitz) : „de patru ani de cînd e dragoman şi-a cîştigat cinstea tuturor". Cum pe de altă parte competitori serioşi nu prea erau în momentul acela şi cum în sfîrşit el mai era şi prieten bun al lui Vodă Ipsilanti, care era mulţumit de-a şti că nu va fi înlocuit printr-un duşman, cererea lui Caradja nu întîmpină deci nici o greutate, încît la 26 ianuarie internunţiul Austriei putea înştiinţa pe cancelarul său că numirea era făcută.

Dar Ipsilanti, care nădăjduia mereu să i se întoarcă copiii din Transilvania, nu era grăbit să-şi

părăsească scaunul. El rămase încă multă vreme în Bucureşti, ne- domn şi domn, pînă cînd, la începutul lui martie, se hotărî să plece în grabă la Ţarigrad pentru a se apăra de loviturile pe care auzise că i le pregătesc duşmanii săi. Pe la 8 martie era în Stambul, şi la 9 ale lunii se întîlni cu prietenul său, noul voievod, pentru a pune împreună la cale „felul cum va trebui cîrmuită Ţara Românească". De unde se vede desluşit că Ipsilanti privea pe Caradja ca un fel de înlocuitor al său în domnie, pînă se va socoti el cu duşmanii, cu copiii şi cu Poarta.

Vodă Nicolae, sceptic şi epicurean, tot numai cu gîndul lui după ceafă, primi situaţia cum îi fu dată şi în chiar ziua. investirii — lucru pînă atunci nemaiauzit — porni cu întreaga lui familie înspre binecuvîntatele maluri dunărene. Era la 18 martie. **În** alaiul domnesc călătoreau doamna Tarsiţa, beizadelele Ion, Gheorghe şi Constantin, ginerele Alexandru Mavrocordat cu nevastă-sa Zamfira, precum şi celelalte şase fete.

în aprilie, familia Caradja era la Bucureşti. Drept dovadă că dorinţa lui vodă de a-şi mărita fetele nu era nici legendă nici glumă, e faptul că, în 15 luni de domnie, patru din ele îşi găsiră bărbaţi. Mărioara luă pe Dumitru Mânu, Smaranda pe Nicolae Mavrocordat (vărul lui Alexandru), Eufrosina pe marele ban Dumitraehi Ghica şi, în sfîrşit, Ecaterina pe vestitul Enăchiţă Văcă- rescu cel care, la o vîrstă nu prea fragedă, se însura acum pentru a treia oară.

Vel spătarul Enăchiţă, om întreg, căruia îi plăceau jocul, vinul şi muierile, nu fusese norocos în căsnicie. Pe nevasta lui dintîi, fiica lui Iacovachi Rizu (sora doamnei lui Grigore Vodă Ghica al Moldovei) o pierduse după cum singur spune, „cu un an şi trei luni mai înainte de a pleca la Beciu (la Viena, deci în octombrie 1781), ră- mînîndu-mi trei copii fără oblăduire ; şi cum pierdusem şi pe mamă-mea într-acea vreme, de-mi rămaseră fiii şi

mai făr-de oblăduire, mă însoţiii atunci cu Elena Caradja, fiica terzimanului Iordachi Caradja, necununată, căci într-acea zi (cînd urma să aibă loc nunta) am purces eu la Beci".

întors de la Viena, unde fusese trimis de către Alexandru vodă Ipsilanti pentru a ruga pe împăratul Iosif al II-lea să-i înapoieze pe fugarii săi fii, Văcărescu se căsători îndată, în februarie 1783, cu Elena Caradja, căreia însă, „după şapte luni, din voia lui dumnezeu, i s-a întîmplat moartea".

în noiembrie, fără doliu cuviincios, dar după parastasul de 45 de zile, spătarul Enăchiţă, care era un om „cît un brad, se însură a treia oară cu fata noului voievod Nicolae Caradja, tînăra domniţă Ecaterina, vara fostei lui soţii.

Nunta avu loc la Cotroceni, căci după cum vom vedea, acolo locuia vodă. Mirele (mai ales acum că fusese la Viena, vorbise cu împăratul şi făcuse cu fiii lui Ip- silanti o ispravă atît de bună) era privit ca cel mai mare boier al ţării, cel mai învăţat, cel mai „gură de aur" şi unul din cei mai bogaţi, în afară poate de Brîncoveanu şi de Dudescu. Din această pricină, deşi era un om tom-natic, care dănţuia acum a treia oară împrejurul altarului, el ţinu ca nunta lui să fie nuntă ; căci lua doar o fată de domn şi pentru sărbătorirea acestui eveniment trebuia să vuiască oraşul de zgomote, de chiote şi de muzici. Cum îi plăceau lui însuşi lăutarii, — meterha- neaua n-o putea suferi, căci făcea prea mult zgomot pentru urechile delicate ale poetului, — se zice că la nunta lui s-ar fi adunat la curte toate tarafurile celor mai vestiţi ţigani de pe atunci, care după ce ziseră boierului la ureche de inimă albastră, se împrăştiară prin oraş ca să se înveselească şi norodul. Şi fu în Bucureşti mare tămbălău atunci, de se îmbătară nu numai boiernaşi şi negustorii, dar chiar şi

cuvioasele feţe bisericeşti, care nu trebuiau totuşi să întreacă măsura, căci :

„Dacă i se întîmpla vreunui preot mai slab cu duhul cîte o alunecare, ca la vreo nuntă să facă pe vornicul, să gioace şi să umble beat prin tîrg, mergînd la'crîşme să se facă măscărici şi vrăjitor, apoi pentru unul ca acesta vlădica poruncea de i se lua popia".

La nunta Văcărescului s-or fi purtat totuşi popii mai cuviincios, aşa încît, ca în Arghir şi Elena, cea mai citită „romanţă." de pe atunci : începe cu veselie Jocuri mari de bucurie... Beau, mănîncă, ospătează, Toată firea înviază. Cînd se scoală de la masă Se mai duc şi-ntr-altă casă Unde toţi în horă saltă ! Ce bucurie înaltă ! Sună, lăută răsunătoare, - Una după alta, sună !

Lăutarii aceştia — scripcari, ţambalagii, naişti, flau- tişti — se îmbrăcau de obicei în curate anterie de postav, purtînd în cap o mică tichie turtită. Dar la zile mari, cînd veselia era în toi şi trebuiau ei să facă şi pe măscăricii, apoi se mai schimonoseau în haine turceşti, ungureşti sau nemţeşti. Văcărescu nu se putea lipsi de ei; dar nici ei de Văcărescu, fiindcă doar cîntecele făcute de el le purtau apoi ţiganii prin casele boiereşti, prin cîr- ciumi şi prin mahalale de se lăţeau apoi în toată ţara. în casa lui, cînd era pace în ţară şi cînd era în scaun vreun domn ca Mavroyeni —• vara mai ales, cînd îi erau soţia şi copiii la moşie — răsunau încăperile noaptea de muzicile aceştor lăutari, care-i ziceau sau- duios sau cu foc cîntece pe care le asculta boierul ţinînd strînsă de mijloc pe vestita Pitulicea ţiganca, cea pe care se zice e- ar fi cunoscut-o şi beizadelele lui Ipsilanti.

Venind la Bucureşti, în aprilie 1783, Caradja, care nu suferea de „stcnahorie" ca mai tîrziu Alexandru Moruzi, găsind Curtea Veche dărăpănată şi Curtea Nouă ocupată încă de doamna Catrina Ipsilanti, hotărî să se mute în

afară de oraş, la mănăstirea Cotroceni, care pe lîngă că era foarte încăpătoare, apoi mai era şi înconjurată de grădini şi de păduri, ceea le plăcu mult şi lui şi doamnei sale. Fără multă vorbă, cu autoritatea sa domnească, el alungă pe călugări, eu staret cu tot, nu numai din mănăstire, dar şi din cele două chioşcuri pe care le zidise şi împodobise de curînd Alexandru Vodă Ipsilanti. Mai tîrziu, doamna Catrina plecînd la Constantinopol, Curtea Nouă l-ar fi putut adăposti pe Vodă Nicolae, căci era şi mai încăpătoare şi mai frumoasă decît mănăstirea lui Mihai Can- tacuzino. Dar Vodă Caradja prinsese dragoste de zidurile bătrîne ale Cotrocenilor şi de pădurile care le înconjurau şi rămase acolo.

Totuşi, el venea des în Bucureşti, unde ţinea de două ori pe săptămînă, lunea şi miercurea, divan la Curtea Veche, spre a nu lăsa să se prăpădească tradiţia. De bine, de rău, cu puţinele parale pe care le avea la îndemînă, el cîrpi zidurile dimprejurul acestui bătrin palat şi reînnoi spătăria cea mare în care ţineau vinerea „împreunare de musafiri" — baluri cum s-ar zice azi. E de presupus că la aceste „întruniri moderne" din anul 1783 şi-or fi găsit cele patru domniţe pe cei patru bărbaţi ai lor.

Povestea acestei reşedinţe domneşti în cursul veacului al XVIII-lea este destul de tristă.

Am arătat aiurea cum vechea „Cetate a Dîmboviţei" fusese prefăcută de Matei Basarab, reînnoită de Şerban Cantacuzino şi înfrumuseţată de Constantin Brînco- veanu. Cu venirea fanarioţilor se încheie însă strălucita poveste a bătrînei curţi[49].

În 1718 ard Bucureştii şi arde şi curtea. Nicolae Vodă Mavrocordat, care locuia acolo, preface „strictul necesar", pentru locuit. Palatul, cu frumoasa lui scară de marmoră făcută de Brîncoveanu, e totuşi încă întreg, şi în încăperile lui îşi mărită vodă fata cu căminarul Ienachi, ser-

bările şi jocurile acelei nunţi făcîndu-se în „curtea Curţii Domneşti". Tot acolo făcu nuntă mare domnească şi fiul lui Nicolae Mavrocordat, Constantin Voievod, cînd, în 1735, domn în scaun fiind, luă pe frumoasa Ecaterina Rosetti, moldoveanca pe care i-o dibuise vărul său Grigore Vodă Ghica. însă, cinci ani mai tîrziu, fiind acum Constantin Mavrocordat a doua oară domn în Muntenia, la 31 mai 1738, miercuri la ceasul 3 1/2 după amiază, se cutremură pămîntul de la un capăt al ţării la altul, dă- rîmînd turlele bisericilor şi sfărîmînd vasele de pe poliţele din casele oamenilor. Atunci „crăpă şi curtea domnească în multe părţi, iar turnul de la poartă se nărui tot". Totuşi, cîrpit din nou, cîrpit mereu — căci domnii fanarioţi erau prea efemeri pentru a se învrednici să clădească palate în capitalele în care locuiau vremelnic spre a strînge doar numai aur — Curtea Veche mai e locuită încă vreo 30 de ani, de Mavrocordaţ, de Ghiculeşti şi de Racoviţeşti, pînă prin 1766, cînd se dărîmă rău de tot. Domnii încep să locuiască aiurea, mai ales după războiul ruso-turc (1769—1774), în vremea căruia palatul fiind cu totul părăsit, încep a se adăposti în dărîmăturile sale toate haimanelele oraşului — vestiţii crai de Curtea Veche — pe care un agă turc îi strînge laolaltă şi-i omoară pe toţi într-o zi. Curăţită astfel de pungaşi, curtea voievozilor Basarabi cunoaşte o clipă de mărire. în 1773 „i se repară odăile de sus" în vederea negocierilor de pace dintre ruşi şi turci, care pace nu se va încheia totuşi aici, ci abia un an mai tîrziu, la Jiuciuc-Kainargi.

Nicolae Caradja, după cum am văzut, cîrpeşte şi el zidurile şi preface scara şi spătăria, dar numai pentru a ţine în ea de două ori pe săptămînă divan şi vinerea „împreunare de musafiri". După el o mai îngrijeşte doar Mavroyeni, care cere bani mulţi de la boieri pentru a o face cel puţin locuibilă, „căci e o ruşine

să stea curtea domnească năruită în mijlocul oraşului şi să nu aibă domnul unde sta". In 1790, după fuga lui Mavroyeni, ajunge, din nou biata curte în starea ei de mai înainte. In 1795 locuitorii de prin vecini iau din piatra şi din cărămizile- ei pentru a-şi face lor case, iar „craii" apar din nou printre ruinele curţii. Vodă Alexandru Moruzi dă un pitaq prin care ameninţă pe toţi cu cele mai grele pedepse dacă vor mai fura o piatră de la. curte, iar în beciurile acestea aşează el, spre o mai bună pază, „Curtea de Cri- minalion", adică închisoarea. în sfîrşit, în anul 1802, octombrie în 14, un cutremur scutură din nou oraşul din temelii şi năruie cu totul ce brumă mai rămăsese din în- căperile acelui străvechi monument istoric. Rămîne doar puşcăria în beciurile curţii, pînă prin vremile lui Bi- bescu şi ale lui Ştirbei, rind, începînd a se moderniza capitala, dispar pînă şi temeliile Cetăţii Dîmboviţei. O ciudată întîmplare ne-a păstrat totuşi neatinsă biserica domnească din mijlocul ogrăzii, cea din' Piaţa Sfîntul Anton.

în timpul acesta, domnii care nu au. locuit în Curtea Veche şi-au ales reşedinţa în case de boieri sau la mănăstiri. Scarlat Vodă Ghica şade şi moare în casele lui Nicolae Brîncoveanu, fiind ele printre cele mai mari din oraş, căci era fostul palat al beizadelelor voievodului Constantin Brîncoveanu (ajuns în veacul al XIX-lea palatul lui Gheorghe Vodă Bibescu, iar într-al XX-lea un loc viran).

în aceeaşi casă a Brîncoveanului a locuit şi Alexandru Vodă Ipsilanti, pînă puse să i se zidească Curtea Nouă din spatele mănăstirii lui Mihai Vodă.

La Cotroceni a stat, în afară de Caradja, şi Vodă Alexandru Moruzi, care neputînd suferi acea pustietate, puse să i se prefacă Curtea Nouă a lui Ipsilanti, care arsese.

Mihai Şuţu se mută în şcoala de la Sfîntul Sa va şi, precum Caradja. alungase pe călugării cotroceni din lăcaşurile lor de rugăciune, astfel Şuţu alungă pe şcolari şi pe dascăli din locul unde se învăţa carte de aproape 100 de ani (şi unde se mai învaţă şi astăzi).

La Curtea Nouă trebuie să fi locuit Alexandru Ipsilanti şi în a doua lui domnie şi poate şi fiul său Constantin. Dar o soartă năprasnică făcea din acest palat mereu prada flăcărilor, de ajunse să i se spună mai mult Curtea Arsă decît Curtea Nouă. începură şi prin dărîmă- turile ei să se adăpostească, noaptea, haimanalele, de-a valma cu cîinii fără stăpîni şi cu cotoii îndrăgostiţi.

în istorie Nicolae Caradja n-a însemnat nimic, fiindcă nici nu avea timpul să însemne ceva. După 15 luni de domnie, „întinzînd prea mult coarda contribuţiilor şi a jafurilor care trebuiau să căpătuiască pe fiicele sale, el fu mazilit", spune A. D. Xenopol. Dar Xenopol exagerează, căci Vodă Nicolae, om deştept, cult şi cuminte, n-a întins deloc coarda prea mult şi dacă ar fi «întins-o, cel din urmă care i-ar fi făcut o învinuire din asta ar fi fost turcul, care din aceste „întinderi de corzi" îşi trăgea doar micile sale beneficii. Dar nu; altă cauză a determinat căderea lui Caradja : o prea mare înclinare spre politica moscovită, de care s-au folosit duşmanii din Stam- bul. în vara anului 1784 fu înlocuit cu Mihai Şuţu, ginerele lui Ion Vodă Callimaki.

Din cei trei fii ai săi a rămas o posteritate care s-a stins cu generaţia a doua. Iar din numeroasele sale fete se trag, astăzi încă, cîţiva greci din Atena şi mulţi „români din Bucureşti şi din Iaşi.Am vorbit de doi din ginerii săi, banul Ghica, tată a doi voievozi, şi spătarul Văcărescu, poet, tată şi bunic de poeţi. Am spicuit în viitoarea acestor întîmplări de la sfîrşitul veacului al XVIII-

lea multe amănunte din viaţa marelui nostru Enăchiţă, dar ele sînt prea multe şi viaţa lui este prea cunoscută pentru a ne fi îngăduit să mai vorbim aici de ea fără a cădea poate în păcatul de-a face în corpul acestei lucrări o a doua lucrare asupra „Vieţii Romanţate a Minunatului Român Enache Văcărescu".

Să trecem deci asupra ceea ce foarte mulţi ştiu şi să ne mai oprim o clipă în calea unei domniţe puţin cunoscute. E vorba de Mărioara Caradjachi, soţia lui Dumitrachi Mano, fost mare ban, fost mare dragoman, fost caima- can al Munteniei şi al Moldovei. Ea a trăit cînd în ţară la noi, cînd la Constantinopol, după cum slujbele bărbatului îl chemau într-o parte sau într-alta, şi din această pricină copiii ei s-au căsătorit unii aici, alţii acolo.

O corespondenţă publicată de C. Mânu ne-o arată pe domniţa Mărioara, aşezată la Braşov, bătrînă, amă- rîtă, înnebunită de spaima evenimentelor Eterici. Atîtea neamuri de-ale ei muriseră pentru cauza sfîntă şi acum fiul ei Constantin putrezea de doi ani în surghiunul de la Brussa, alături de neamurile lui .Mavroyeni, ale lui Arghiropol, ale lui Negri, fără ca nimeni să poată şti clacă exilul acesta se va termina prin iertare sau prin moarte.

Totuşi, fiul ei mai mare, Nieolae, era în voia vegheată a turcilor, agent diplomatic al înaltei Porţi la Paris. Din capitala lumii, ocîrmuită atunci de regele Ludovic-Filip. Nieolae Mano lucra din răsputeri la eliberarea fratelui său Constantin. Cîteva frînturi dintr-o scrisoare a sa către bătrîna lui maică ne vor arăta mai mult decît orice grandilocvenţă ce însemna, pe vremea aceea, respectul de fiu, spiritul de familie şi greutatea traiului a foştilor bizantini în imperiul cuceritorilor musulmani.

Scrisoarea e grecească, dar adresa e scrisă în limba franceză : A Madame
Madame Marioara Mano
nee Princesse Caradja â Cronstadt en Transilvanie Empire d'Autriche.

Sus, adresa scriitorului : „Paris, rue Taitbout no. 28, le 19 Novembre 1824".

Mult cinstită, mult iubitoare şi multă iubită mamă, „Am primit răspunsul din 9 oct. la scrisoarea mea din 1

3septembrie. Plăcerea ce-am avut de-a primi de la d-ta epistola prea scumpului meu frate nu se poate arăta nici cu vorbele cele mai înflăcărate ; am sărutat-o, am stropit-o cu lacrimile mele, i-am sorbit cuprinsul... Prea puternicul dumnezeu nu-mi va îngădui oare niciodată de-a vedea pe acest nenorocit scăpat din mîinile mişeilor de turci ? Nu încetez dei-ă mă gîndi la lucrul acesta şi, deşi cunosc greutăţile încercării de a-l scăpa din gheare-le lor, totuşi cred că se poate face. Inainte de toate — şi e o condiţie „sine qua non" — trebuie să fiţi toţi pătrunşi de acest adevăr „că nu este înţelegere între lupi şi oi, nici credinţă între lei şi oameni" mătuşa Calliope, care cunoaşte pe Homer; vă poate tălmăci acest citat. Tot astfel e cu neputinţă să trăiască vreodată grecii şi turcii bine

împreună. Acel din noi deci, care va mai nădăjdui vreodată să facă treabă cu turcii, va fi nu numai un prost şi un nesimţitor, dar vrednic va fi să fiarbă în oala dădacei noastre Thamara. Nu văd deci pentru frate-meu nici un alt mijloc de scăpare,, decît fuga, cu atît mai mult cu cît mii de oameni mi-au spus că de treţ, ori blestematul Sultan-Casap (adică casapul de sultan n.a.) e hotărît a nu da niciodată . drumul" nicî ' unuia singur din surghiuniţi. Cu ajutorul lui dumnezeu şi al prietenilor mei de aici, nădăjduiesc deci să pot face pe frate-meu să fugă de la Brussa la Marsilia... Mi-e teamă însă ca fratele meu să nu vrea să-şi părăsească tovarăşii... dar nu-mi stă în putinţă să-i scap pe toţi... Legile naturii, ca şi legile sociale, mă învaţă că un frate are mai mult decît alţii dreptul la dragostea mea. Gîndiţi-vă şi voi la cele ce vă scriu, ca să ştiu ce trebuie să fac... Sărut cu smerenie picioarele prea scumpului şi prea dulcelui meu părinte... Răbdare, răbdare, răbdare. Să ia tata pe Epictet şi să-l citească ; sînt sigur că atunci va fi mîngîiat... Sărut cu drag pe mult iubita mea soră Tarsiţa... Voi merge în curînd să văd pe doamna Sevastia Şuţu şi-i voi comunica comisioanele voastre... Vă sărut încă de o mie de ori picioarele la amîndoi şi rog pe atotputernicul să vă ţie sănătoşi şi voioşi, şi să vă rugaţi pentru mine, şi rămîn, preacinstita, iubita şi . dulcea mea mamă, al vostru fiu smerit şi slugă credincioasă, N. Mano."

Doamna de Sevigne scria desigur mai frumos, dar nu mai

duios. Şi acest amestec al lui Homer şi Epictet cu blestematul de Casap Sultan, cu dădaca Thamara, cu ţaţa Calliope şi cu picioarele părinţilor, dau scrisorii fiului domniţei o mireasmă de vechitură care încîntă sufletul

.Capitolul L

ION VODĂ, DOAMNA ELENA ŞI DOMNIŢA RALŬ

jPtC^^^T» doilea de-al lui Vodă Nicolae. Fusese în Lrw^M^^^ tinereţea lui vornic în Moldova (1783) şi rt^f mai tîrziu mare dragoman l'a Constanti- JS| ^MWJP^ nopol. Politica sa şovăitoare — o politică /C^- lipsita de convingere, dar înbuibată de interesul personal — îl aduse, în iarna lui A f 1 8 1 2 , , pe scaunul Ţării Româneşti. Pacea Bfc-^^^^ ruso-turcă fiind acum încheiată, şi turcii şi ruşii şi austriecii şi francezii

îl credeau devotat lor, fiind toţi încîntaţi de ,,noul prieten", care totuşi nu-şi realizase visul său de domnie decît vărsînd în haznaua marelui vizir Halat-Effendi suma rotunjioară de 8 000 de pungi (4 milioane de lei). În dispreţul tratatului de pace (Pacea de la Bucureşti din 12 mai 1812). care stipula între altele că domnii ţărilor române vor fi numiţi de Poartă de comun acord cu cabinetul din Petro- grad, că durata domniilor va fi de 7 ani şi că „darea de bacşişuri în vederea acestor numiri este interzisă", Ca- radja fusese totuşi nevoit nu numai să plătească suma de mai sus (din care cauză Halat-Effendi fu de altfel mazilit de sultan), dar să şi asigure înalta Poartă că după trei ani va cere singur demiterea din postul ce i se încredinţase.

Domnia care a urmat a-fost deci, din pricinile aceste, de două ori nesuferită, şi pentru români şi pentru turci. Pentru români fiindcă Ion Caradja, avînd nevoie de bani, şi pentru restituirea sumelor împrumutate şi pentru rotunjirea unei averi destul de dubioase, s-a apucat să facă pe noua sa moşie.numită Ţara Românească un jaf cum nu mai văzuseră şi nu mai auziseră bieţii nevoiaşi dᵉ locuitori din vremuri destul de îndepărtate; pentru turci, fiindcă, odată înfipt în cașcaval, Caradja nu se ţinu de cuvînt, nevoind după scurgerea a 3 ani să ceară mazilirea sa, ceea ce înfurie înalta Poartă, cu atît mai mult cu cît se vedea jucată de un pîrlit de ghiaur, pe care nu-l putea ea mazili fără a călca tratatul de pace şi a risca deci o nouă declaraţie de război din partea Rusiei.

Astfel a rămas Caradja în istorie pentru noi românii, un jefuitor şi pentru dumnealor, turcii, un om fără cuvînt, ceea ce nu l-a împiedicat a fi un bărbat deştept, energie şi înţelegător nu numai al intereselor sale, dar şi ale ţării, după cum vom vedea îndată.

Doamna Elena a noului voievod era fata bancherului Dumitru Scanavi din Constantinopol,

soră deci a vestitei Mări oara Mavroyeni, despre care am yorbit pe larg într-unui din capitolele trecute. În 1812 ea avea vreo 40 de ani, doi băieţi holtei (pe Gheorghe şi pe Constantin) şi trei fete (Roxana, Smaranda şi Ralu), din care cea mai mare, Roxana, era măritată cu Mihai Şuţu,..de va fi şi ea doamnă. (Se poate să fi fost şi celelalte măritate).

Intîmplarea, care aduce omului atîtea bunuri în viaţă, dar şi atîtea neajunsuri, nu a fost favorabilă perpetuării amintirii acestei femei. Pe cît au rămas de multe, variate şi picante amintirile despre sora ei Mărioara, pe atît e de săracă istoriografia cu privire la doamna Elena Caradja.

Ştim de ea că sosind la Bucureşti pe-o zi friguroasă de toamnă (12 septembrie 1812), cînd erau străzile oraşului acoperite de noroi şi atît de găurite de intrau picioarele cailor printre spărturile scândurilor, s-a făcut atunci la înscăunare o aşa învălmăşeală de trăsuri pe Podul Mogoşoaiei, încît eîteva persoane au şi murit strivite. Şi cum îndată după aceea s-a şi ivit ion foc mare care a mistuit Curtea Nouă din Dealul Spirei, oamenii ce să zică? Au zis că domnia aceasta proaspătă numai a bine nu se arată a fi.

Un grec rămas anonim a alcătuit nişte stihuri (pe care Zilot Românul le-a tălmăcit şi comentat) prin care domnia lui Ion Caradja este caracterizată într-un fel cu totul original. Poezia este împărţită în şase .strofe scurte, ară- tînd în chip metaforic cei şase ani de domnie ai lui Caradja.

a) În crîngul des, lupul pitit se uită ca să vază :

Ori lătrătorii sînt deştepţi, sau dorm, sau dormitează.

Şi Zilot tălmăceşte : acest stih al anului, dintîi al domniei lui Caradja arc? înţelesul că el, ca unul care mai fusese în ţară şi cunoştea pe boierii pămînteni, „şi socoteală avînd el a hrăpi, avea temere de ei". Pentru aceasta în anul dintîi

înfrînîndu-se, lua seama să vază : ori boierii tot aceia sînt, sau s-au schimbat.

b) Văzu că lătrătorii dorm şi n-au grijă de turmă,
Şi-aşa ieşind din crîng în crîng, începe de-o sugrumă.

Stihul al doilea are înţeles că : pricepînd că firea boierilor s-a prefăcut cu răzmeriţa (că ei s-au schimbat în timpul grelelor vremuri ale războiului din 1806-1812) şi că ei sînt gata a-i împlini relele sale voinţi spre hrăpire, în al doilea an s-a dezbrăcat de vicleana piele a vulpii şi s-a îmbrăcat cu* fiorosul cojoc lupesc... şi începu pe faţă a hrăpi şi a jefui ţara, scoţînd dăjdii mai înainte de vreme ş.c.l.

c) Lătrătorul se îndulceşte,
El pe lup acum poftеşte.
Nu gîndesc, săracii, urma :
Că de li se strică turma,
Zărul ei o să-l pofteaască
Şi, urmînd, n-o să-l găsească.

Acest de-al treilea stih înseamnă că în anul al treilea, Caradja Vodă supunînd pe boieri şi pe arhierei la vrerile sale, le-a schimbat cu totul firea, din iubitori de ţară în dărăpănători de-ai ei, încît se aseamăna, biata, cu o turmă părăsită de ciobani şi de lătrători (cîinii).

d) Turma, ce ar vrea să dea : laptele doar şi celelalte;
Dar lupii s-a-ndulcit la hoit : pieile cer, nu mai vor
lapte !
Mîncaţi-o, hiarelor, mîncaţi. Umpleţi odată maţul...

Acest stih arată că în al patrulea an i s-a cerut norodului să dea şi ce nu are „dar era pricină că i se cerea ceea ce nu-i era prin putinţă, şi aceasta se asemănă cam cum ar fi cerut să-l jupoaie".

e) Cei mari ca să se dezmierde

Pîn-şi minţile le pierde.
Norodul oftează, tace,
Gîndind doar : se va preface !
Trebuie-însă să se ştie
Că schimbări de-or sta să fie,
Acea d-acum dezmierdare
Le va fi de-osîndă mare !
Oho ! Aceasta miroase a ameninţare.
(Sîntem în ajunul revoluţiei lui Tudor Vladimirescu).
Zilot Românul tălmăceşte : Acest de-al cincilea stih dă a înţelege că javrele vecinătăţii, adică consulii, începură a lătra, adică a vorbi împotriva lui vodă, după care atunci încetă vodă a cere pieile norodului, dar des- poierea tot se urma mereu...
f) „Iar cel de al şaselea stih tăinuieşte că întru al şaselea an începu vodă a se teme nu numai de mazilie, ci de pierderea vieţii ; pentru că atunci cînd se apropie de zi, începînd a cînta cocoşii, jigăniile temîndu-se să nu le apuce lumina zilei prin locuri primejdioase pentru dîn- sele, fug de se ascund în vizuini ; într-acel chip şi Caradja, slobodă fiară nesăţioasă, petrecînd în întunericul nopţii, hrăpind din ţară făţiş şi dosiş şi curmeziş, iar într-al şaselea an începînd a se lumina de zi, adică a se descoperi ale lui fapte toate... aşa chivernisi el scăparea vieţii, prin fugă din scaun la alte curţi străine, cu toată familia sa.
Cine să latre ? Cei ce împarte Cu lupii turma Şi-at unci şi acuma ?
Mulţi ţin în gură, Nu-mbucătură Gi halcă mare, Cît nici suflare Să o strecoare Putere n-are î Stau, stau să crape, Pe gît nu-ncape ! Vai ţie, turmă, în cea din urmă, Nestrăjuită, Vei fi pierită Sau strămutată, La alţii dată.
Şi se repetă ameninţarea :
Păcat de turmă ! Dar vai la urmă De lătrătorii Şi de păstorii Ce n-o păziră !

Stihurile aceste, şi-îndeosebi tălmăcirile lui Zilot Românul, sînt, prin naivul lor arhaism, cît se poate de originale şi de frumoase .chiar.

Trebuie crezut că Ianţu Vodă Caradja a fost în adevăr omul pe care ni-l descriu toţi contemporanii săi. Dar el a fost şi cineva care încă nu a fost descris : un foarte bun administrator, un iubitor al ştiinţei şi al artei.

Ciuma ! Altă poveste extrem de interesantă prin deosebirea dintre ce a creat legenda şi ce grăiesc documentele !

E în amintirea tuturor vestita descriere a lui Ion Ghica. Şi o fi şi mult adevăr în ea ; dar nu numai ade^ văr. De pildă, cînd zice Ghica că : „a doua zi (după sosirea lui Garadja în Bucureşti) s-a ivit ciuma între oamenii curţii veniţi cu vodă de la Ţarigrad".

Nu este aşa.

Epidemia, care-şi avea focarul la Constantinopol şi se lăţise pînă la Dunăre, bîntuia de aproape doi ani. încă din august 1811 teama ca ea să nu pătrundă în ţară îndemnase administraţia rusească să ia măsuri de apărare împotriva ei," neîngăduind aducerea de zarzavaturi în Bucureşti şi rinduind. boiernaşi cu leafă de 200—300 taleri pe lună „la punctele de.priveghere Brăila, Silistra, Giurgiu şi Zimnicea". După 13 luni, în septembrie 1812, ciuma izbucneşte totuşi cu violenţă în Teleorman, de unde în curînd se cereau ciocli de la Bucureşti, căci cei localnici nu mai dovedeau să îngroape morţii.

Prin urmare, boala pătrunsese în ţară înainte de sosirea lui Caradja, iar în Bucureşti ea nu se arătase încă nici patru luni mai tîrziu. Abia la sfîrşitul lui aprilie 1813 ea pare a fi pătruns în capitală, unde nici locuitorii, nici administraţia nu-şi dădeau încă seama că începuse să se plimbe moartea cu coasa ei prin străzile oraşului. La 6 mai „arhi-iâtrosul poliţiei" (medicul şef al oraşului) primea de la vodă o scrisoare caracteristică pentru încuria administraţiei de atunci :

„Fiindcă însine domnia mea am văzut pe mulţi din oameni şi copii stînd pe poduri bolnavi, unii avînd pe trupul lor multe bube, de aceea poruncim domnia mea să orînduiţi a cerceta pe unii ca aceia ce boli au şi ce bube sînt acele — şi să ni se arate".

Curînd după aceea, în preajma Văcăreştilor, boala se arată în adevăr a fi ciumă.

La 1 iulie începe o întreagă organizare pentru combaterea molimei. Se rînduiesc oameni pe la mahalale care să întrebe de sănătate pe la toate casele, să inspecteze pe cele suspecte şi să raporteze boierilor ipistaţi : vel banul Radu Golescu şi biv v.el postelnicul Costachi Şuţu. Se izgonesc din Bucureşti ţiganii lăieşi, care sînt trimişi în ţinuturile de munte, se opresc adunările prin circiumi „şi cîntecele de lăutari", se sechestrează „celetnicele". Se închid bîlciurile şi dulapurile (scrîncioabe), se curăţă casele cu oţet, se stropesc podurile (străzile) cu var, se cer bani de la mănăstiri pentru spitale şi se fac lazarete, din ce în ce mai numeroase, împrejurul Bucureştilor şi în toate judeţele contaminate.

Aceste lazarete sînt însă spaima tuturor, fiindcă, după cum spune Ion Ghica

:„Toţi beţivii, toţi destrăbălaţii îşi atîrnau un şervet roş de gît, se urcau într-un car cu boi şi, sub cuvînt de a aduna bolnavii spre a-i duce la lazarete, se porneau pe hoţie din curte în curte şi din casă în casă. Ei intrau ziua şi noaptea prin locuinţele oamenilor şi puneau mîna pe ce găseau, bani, argintării, haine etc., fără ca nimeni să

îndrăznească a li se împotrivi. Fugea lumea de dînşii ca de moarte, căci ei luau pe bolnavi sau pe morţi în spinare, îi trînteau în car claie peste grămadă, şi plecau cu ei spre Dudeşti sau spre Cioplea, unde erau ordiile ciumaţilor.

Rareori bolnavul ajungea cu viaţă la cîmpul ciumaţilor ; de multe ori o măciucă peste cap făcea într-o clipă ceea ce era să facă boala în 2 — 3 zile !...

În urma mai multor scene oribile, neomenoase şi bestiale petrecute la ordie — unde unul din aceşti mizerabili fusese rupt cu dinţii de un tînăr, care apăra cinstea soţiei sale lovită de ciumă chiar în ziua nunţii — şi în urma revoltei ciumaţilor, care au sărit cu parul şi au omo- rît zece ciocli, autoritatea a luat în sfîrşit măsura de-a organiza un fel de serviciu sanitar. Ea înfiinţase cîţiva vătăşei însărcinaţi de a întovărăşi pe ciocli din casă în casă, strigînd de la poartă : „Sănătoşi, copii ?" Unul din ei, într-un raport către şeful său, zicea : „Azi am adunat 15 morţi, dar n-am putut îngropa decît 14,fiindcă unul a fugit şi nu l-am putut prinde".

V.A. Ureche, care citează şi el acest pasagiu din scrisoarea lui Ion Ghica, spune că nu este nimic exagerat în această naraţiune. Totuşi, din chiar documentele publicate de el, rezultă că printre primele măsuri luate de Caradja se pot număra tocmai inspectarea caselor, îmbunătăţirea spitalelor şi organizarea cioclilor, pe care vodă pare a-i fi supravegheat de aproape, deoarece cinci luni după izbucnirea molimei, el scria spătarului său :

„Cinstit şi credincios, boier al domniei mele, dumneata vel spătare, ne-am înştiinţat domnia mea că aici în oraş se află unul care se numeşte pe sine-şi polcovnic de ciocli şi după ce intră molipsit, apoi se amestecă cu toţii prin toate locurile de molipseşte şi locuri curate, şi obosit pradă şi

jăfuieşte pe mulţi din locuitorii oraşului în feluri de chipuri. De aceea poruncim dumitale să cercetezi de a afla cine este aceşta şi prinzîndu-l împreună cu ai lui, să-l ţii în bună pază şi să arăţi domniei mele" (1813, octombrie în 27).

Aşadar, după cum spuneam, nu tot ce istoriseşte Ghica trebuieşte crezut. Iată că se lămureşte că nu toţi cioclii umblau prin casele bolnavilor ca să-i jefuiască şi să le dea cu măciuca în cap, ci numai o anumită mascara, care-şi zicea polcovnic de ciocli şi pe care, cum auzise vodă de ea, luase măsurile trebuincioase pentru a o prinde şi a-i nimici banda.

Polcovnicia cioclilor este reorganizată în mai 18 1 5 [50], prin hrisov domnesc, care orînduieşte ca jurisdicţiunea ei să se întindă în toată ţara, ca cioclii să fie scutiţi de dări către vistierie şi ca polcovnicul să fie ridicat la rang de boier cu caftan sub porunca marelui agă (prefectul de poliţie al capitalei).

Cu doctorii Caradja fu poate şi mai sever decît cu cioclii, fiindcă de dînşii atîrna în bună parte starea higi- enică a ţării şi îngrijirea bolnavilor. De la început el porunci ca medicii să fie zilnic prin spitale, prin lăzarete şi prin casele bolnavilor. Lefurile lor, plătite de Epitro- pia Obştilor, erau destul de mari (în total 10.000 de taleri pe lună, cu moaşe cu tot). Unii din ei fură trimişi prin ţinuturile contaminate, iar „cei care dosiră în vremea molimei" fură pe dată înlocuiţi şi, cînd se întoarseră mai tîrziu în Bucureşti, nu mai fură primiţi.

Cel mai vestit din aceşti doctori era Constantin Caracas, fiu el însuşi al „doftorului Dumitrachi", venit în ţară pe vremea lui Alexandru Vodă Ipsilanti. De neam erau macedoneni, din Satişte lîngă Monastir, şi-i chemau de fapt Luca, nume pe care-l schimbară turcii în Carcaş, din pricina stufoaselor lor sprîncene negre. Bătrînul Dumitrachi făcuse studiile, la Viena şi fusese apoi chemat la Vidin, în 1778, de către paşa de acolo.

Din Vidin trecu la Calafat, apoi la Craiova, unde-l aflăm în 1782 ; şi, în sfîrşit, la Bucureşti pe lîngă bătrînul Mihai Vodă Şuţu, care în 1784 îl făcu proto-medic al oraşului şi director al spitalului de la Pantelimon. El muri în anul 1804, după ce îngrijise deci timp de 20 de ani de bolnavii săi din capitală, fie mergînd pe la casele lor, în caretă sau călare, fie primindu-i la hanul Sfîntului Gheorghe Nou, unde locuia şi unde-şi avea frumoasa-i bibliotecă medicală. Fusese bătrînul un om învăţat, foarte cu bun simţ, cel puţin dacă am sta să-l judecăm după „Poema" medicală pe care o compuse şi care începe cu următoarele mărturisiri :

„Eu, împreună cu Hipocrat, cred că natura e singura tămăduitoare ***a*** boalelor... Numai ea păstrează corpul sănătos şi vrednic la muncă şi, pînă la o vreme, neatins... Şi, în adevăr, dacă ea se codeşte, toate leacurile sînt zadarnice".

Felul acesta original de a practica medicina, lăsînd toate în grija naturii, pare a nu fi fost adoptat de fiul bătrî- nului Dumitrachi, doctorul Constantin Caracaş, cel cu o fire mai puţin poetică, dar cu studii mai serioase făcute pe la universităţile germane. Cum veni în ţară, în anul 1800, el începu să practice medicina împreună cu tatăl său.

La moartea fratelui său Nicolae, tînăr medic şi el, doctorul Constantin se căsători cu fata unui alt medic bătrîn al Bucureştilor, Silvestru Filittis, nepotul mitropolitului Dosoftei Filittis (1802), cu care practică de atunci meseria sa. Acest Silvestru Filittis, împreună cu Constantin Darvari, introdusese, încă de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea, vaccinul în ţară la noi ; însă bătrînii doftori vaccinau numai pe boieri, pe cînd tînărul şi inimosul Caracaş răspîndi vaccinul în toate clasele poporului.

La moartea tatălui său el fu numit director la Pante- limon, ceea ce nu-l împiedecă a vizita zilnic Colţea şi Dudeştii, murind de necaz din

pricina halului în care erau ţinute spitalele ale
căror venituri treceau în mîinile tuturor
nepoftiţilor, dar numai în casa bolnavilor nu. Vă-
zând că la Colţea, de pildă, erau numai 30 de
paturi, pe cînd în buget se treceau 40, văzînd
bolnavi (înainte de ciumă) murind în colţuri de
stradă din lipsă de locuri la spitale, el se ruga de
aga poliţiei de pe atunci (Gri- gore Băleanu în
1811) să deschidă o subscripţie pentru clădirea
unui nou spital, din care a luat mai tîrziu fiinţă
vechiul spital mavroghenesc prefăcut în noua
„Filantropie".

În timpul ciumei, Caracaş a fost neobosit.
îmbrăcat în haina lui „evropinească", cu părul în
cîrlioanţe, cu cămaşa albă de mătase şi cu
decoraţia rusească la piept, îl vedeau bucureştenii
umblînd fără încetare pretutindeni unde mizeria
omenească îl chema,, la spitale, în lazarete, în
casele bolnavilor, pe poduri şi în pieţele publice.
Dar înainte, în timpul ciumei, şi după ea, dcotorul
Constantin Caracaş avu de luptat cu doi mari
duşmani. Unul din ei era lăcomia boierilor, care
mîncau cîte' 7—8 feluri de mezelicuri înainte de
ciorbă — acea zacuscă venită de prin părţile
Moscovei — iar după ciorbă încă 10 — 12 feluri de
bucate. În ***Topografia*** sa (sau „Descrierea Ţării
Româneşti"), care n-a fost publicată, el ne spune
cum boierii, după ce mănîncă în chipul arătat mai
sus, apoi, sub cuvînt de-a face mişcare, porunceau
să li se pună caii la trăsură şi, trîntiţi între perne,
se duceau să se plimbe prin oraş. „Din fericire",
adaugă ei, „podurile de lemn de pe uliţe erau atît
de stricate şi zguduiau în aşa hal trăsura, încît
făceau boierii mişcare şi fără să vrea". Al doilea
mare duşman al doctorului era baba, care, cum
ieşea el pe o uşă, intra pe cealaltă cu leacurile ei.
Dofto- riile şi ierburile făceau împreună „o
cumbenaţiă" de dădea de obicei bolnavul ortul
popii. Şi cine era atunci de vină ? Doctorul
desigur, căci biata babă, ce ştia ea, bătrîna ?

Nu trebuie crezut că necazurile de atunci, doctorii şi babele, bolnavii din spitale, oamenii împovăraţi de daruri, au făcut din epoca lui Caragea o icoană aievea a iadului. Ciuma o fi curmat puţin din dorinţa omului de-a petrece. Dar cum a început ea să scadă, cum s-au deschis iar circiumele şi bîlciurile şi-au început din nou a umbla celet- nicelfe seara pe uliţe şi tarafurile de lăutari de ici-colea prin casele boierilor sau a negustorilor. Vodă Caradja era el însuşi „un mare crai", dar îşi împlinea poftele mai cu perdea decît fiu-său, beizadea Gheorghiţă, care împreună cu prietenul său doftorul Meschitz, cutreiera' toate localurile de petrecere ale Bucureştilor de atunci, precum făcuseră cu 30 de ani mai înainte vestitele beizadele ale lui Alexandru Ipsilanti.

O viaţă cuviincioasă şi cu petreceri de cu totul altă natură ducea însă doamna Elena **cu** domniţele ei la curte, îndeosebi de luminoasă a rămas icoana domniţei Kalu, fata cea mai mică a lui Vodă Caradja, cea înzestrată era o călduroasă simţire, cu o închipuire vie şi cu un Har artistic desăvîrşit. Fusese şi crescută cu o deosebită îngrijire ; era o adîncă cunoscătoare a limbii şi literaturii elene şi o admiratoare a culturilor franceză şi germani.
înainte de toate însă, îi plăceau ei două arte : muzica şi teatrul. Cînta la pian — sau la clavir, cum se spunea pe atunci — şi pianul ei, pe care-l adusese cu ea de la Constantinopol, pare a fi fost cel dintîi pe care l-au cunoscut bucureştenii. .Cît despre teatru, acesta nu era pentru domniţa Ralu un mijloc de-a petrece ; teatrul era pentru ea un fel de-a răspîndi cultura, de-a înălţa sufletele celor care trăiau prea lipsiţi de glie, o înviere a vechei glorie elene, într-un cuvînt aproape o vocaţiune şi un apostolat.

Pînă la ea nu s-a prea ştiut în Bucureşti ce este teatrul în adevăratul înţeles al cuvîntului.Sub Vodă Constantin Hangerli, în mai 1798, trei actori străini, Th. Blesiet, Fr. Berilach şi Giovani Mueri,

jucaseră la curte, şi ce- rură învoirea de a juca acum în oraş şi în provincie. Dar în porunca lui Hangerli către ispravnicii de ţinuturi, prin care învoieşte cererea străinilor, se vorbeşte de „pehlivani şi de comedieni". Prin urmare, tot „măscărici" erau şi aceşti trei actori francezi şi italieni, care jucau poate şi mici scenete dialogate, în felul „caraghioşilor" turci şi a „gioz- boiagealicurilor" de prin cafenelele din vale de Curtea Veche. Dar mai pe placul poporului erau pehlivanii care scoteau foc pe nări şi-şi sfredeleau palmele, cum erau cei din taraba lui Niţă Pitarul de la Carvasara.

La începutul domniei lui Caradja, înainte ca ciuma să se iveaască la Bucureşti* veni din Ardeal sasul Mathias Brody cu o comedie cum nu se mai văzuse în Bucureşti : o şandrama lungă de scînduri (o panoramă), în care -se vedeau vopsite oraşele mari din lume, încoronări de regi şi de împăraţi, războaie, vînători de lei şi cîte şi mai cîte. Panorama fu aşezată în fundul curţilor banului Mano- lachi Brîncoveanu (strada Academiei de azi), şi îmbulzeala mulţimii doritoare de a vedea o atare minunăţie fu atît de mare, încît atunci cînd, după vreo opt luni de zile, vodă porunci să se închidă şandramaua din pricină că ciuma bubonică începuse a se încolţi în capitală, Mathias Brody făcuse atîţia bani, încît din fundul curţii Brînco- veanului o porni de-a dreptul la ţară să se facă moşier.

După încetarea ciumei, în anul 1815, veni la Bucureşti o tirolează cu un nou fel de spectacol, iarăşi nemaivăzut în capitală. Era drăguţa Carolina Paukert, care întîia dată arăta la noi e exhibiţie sportivă. Austriaca, obişnuită cu ascensiunea munţilor ei tirolieni, minună oraşul prin sprin- tenimea ei la alergare.

Un anunţ din toamna aceea arată următoarele :

„Cu învoirea Ocîrmuirei, duminică în 13 noiembrie, după poftire.are Beosipeta Carolina

Paukert, în cea după urmă cinste a se arăta iarăşi într-o fugă mare cu prinsoare, de la Straja Podului Mogoşoaiei pînă la straja Tîr- gului d'Afară, pe marginea oraşului, adică de şase ori, trei ori în ducătoare şi trei ori în viitoare. Cursa se va săvîrşi în 33 de minute. De cîte ori va ajunge la semn, se va slobozi cîte o puşcă spre încredinţare.

Forma îmbrăcămintii : vaţi tirol.

Dacă din privitori va poftí să se prinză ca să se întreacă cu Madam, să poftească la hanul lui Mănuc, No. 56.

Privitorii au să plătească cîte un sfanţ. Nobleţea după voinţă.

începutul va fi la 10 ceasuri turceşti, după prînz".

Multe interesante nimicuri în acest afiş îngălbenit de ani. Ne evocă vremuri cînd boierii erau boieri şi plăteau la spectacole, nu ca privitori de rînd o taxă dinainte, ci „după voinţă", după rang, după vanitate, după rotunjimea pungilor de la chimir.

Madam locuia în hanul lui Mănuc — cel mai nou pe atunci, deşi trecuseră vreo 30 ani, de cînd îl clădise vestitul Manuk Bey, dar rămas totuşi cel mai îngrijit, cel mai bun din toate hanurile Bucureştilor de sub Vodă Caradja. De altfel, Carolina Paukert răsese acolo şi din alte cuvinte, căci hanul acela era în apropierea Podului d-Afară, acolo unde urma să ajungă **ea** la capătul fugii, acolo unde, pe vremea aceea, era toată îmbulzeala, toată viaţa oraşului. Podul Tîrgului d-Afară — astăzi Calea Moşilor — începea de la malul gîrlei, sau mai bine zis de la „Mişu-n Deal" şi, întinzîndu-se pînă spre Obor, avea aproape pe toată lungimea lui prăvălie lîngă prăvălie şi cîrciumi cît lumea ; de dimineaţă pînă în seară se auzeau acolo strigătele vînzătorilor evrei, ale vizitiilor şi ale surugiilor, ale cheflíilor. Iată de ce „Beosipeta Carolina Paukert" îşi luase locuinţa la Hanul lui Mănuc, primind în camera 56 pe cei care ar fi dorit să se prindă la întrecere cu „Madam" —

mai întîi fiindcă locuia în centrul comercial al oraşului, şi al doilea fiindcă era lîngă ţinta la care izbutea fuga ei cea mare, straja Tîrgului d-Afară fiind la răspîntia lui Butuc, în spatele bisericii Sfîntul Gheorghe.

Iubitoare de muzică şi de teatru, e puţin probabil că domniţa Ralu să se fi dus s-o vadă pe Carolina Paukert alergînd ; iar la panorama lui Brody nici vorbă că n-o fi călcat. Altele erau preocupările şi aspiraţiunile ei. Prin stăruinţa patrioţilor şi sub ocrotirea lui vodă, ea ar fi dorit să însufleţească fala vechiului teatru antic. Ca atare, începu încercările ei în chiar încăperile curţii domneşti. Într-una din cele mai mari odăi ale palatului înjgheabă o mică scenă, unde, cu decoruri de hîrtie vopsită, se jucau, sub propria ei conducere, piese dintr-un repertoriu ales cu îngrijire de ea (Orest de Alfieri, Moartea fiilor lui Brutus de Voltaire, Dafnis şi Chloe după Longos etc.). Domniţa Ralu recita uneori şi ea poezii, sau participa la mici dialoguri de ocazie. Ceilalţi actori erau tineri, care învăţau la şcoala domnească de la Măgureanu, printre care se deosebi de la început şi într-un chip strălucit elevul Constantin Aristia. Încîntată de talentul acestui băiat, domniţa — cu bani luaţi din punga lui vodă, care-i luase din punga birnicilor — îl trimise la Paris să înveţe arta dramatică şi să vadă jucînd pe marele actor al vremii, Talma. Pînă s-o întoarce acesta din Franţa, domniţa Ralu făcu deocamdată altă încercare, şi trebuie spus că ea nu mai lucra acum ca o fanariotă, ci ca o adevărată fată de voievod român. La reprezentaţiile de la curte — care aveau loc de obicei ziua — asistau doar numai boierii şi curtenii. Pentru a răspîndi arta care-i era dragă în cercuri cît mai lungi, ea se gîndi să înfiinţeze un „teatru public", la care se va juca, firește, tot pe grecește, limbă pe care o cunoştea pe atunci toată lumea, de la marele boier pînă la cel mai mic negustor, şi pînă la slugile lor. În aceeaşi iarnă deci, 1816— 17, domniţa clădi la Cişmeaua Roşie o

casă mare, care avea într-o parte „o sală de club" pentru balurile boierești, și în altă parte o sală destinată a deveni un teatru. Dorința ei nu se putu înfăptui, fiindcă împrejurările politice nu mai îngăduiră tatălui ei să scoată mereu bani pentru lucruri care-l interesau pe el desigur mai puțin decît soarta, viitorul și siguranța sa și a familiei sale. Dar nici domnița nu se lăsă bătută. Dacă nu putu înjgheba un teatru grecesc sau românesc în București, căpătă cel puțin bani destui pentru a isprăvi lucrările de la Cișmeaua Roșie și a chema din străinătate o trupă bine alcătuită, care să arate românului ce înseamnă adevărata artă dramatică.

În primăvara anului 1818, sala de club fu dărîmată în două părți și unită cu sala cea mare de alături, formînd astfel o încăpere spațioasă, lungă de 18 stînjeni și largă de nouă stînjeni și cinci palme. Cortina din fața scenei înfățișa chipul lui Apollo cu lira în mînă, iar în fața orchestrei, care, firește, nu lipsea, era .așezată o sofa de catifea roșie pentru vodă și pentru doamna Elena. În spatele acestui divan erau 14 rînduri de bănci de lemn îmbrăcate în postav iar de jur împrejurul sălii, care era în formă de ou, se înșirau unele peste "altele, trei rînduri de loje. După cum se vede deci, un teatru asemănător cu cele de azi. Luminatul lăsa, firește, de dorit, căci nu putea fi decît potrivit vremii : pe scenă, ca și în sală, ardeau în sfeșnice de tinichea lumînări de seu ; dar în serile cînd venea vodă la teatru, luminările erau de ceară, pentru a nu înnegri nările măriei sale. Printre acte, doi mucăjii țigani umblau de ici-colo să taie mucurile arse. Prețurile erau cam pipărate ; un galben loja din rîndul întîi, în care nu intra decît protipendada sau consulii străini, 10 lei și 8 lei lojile din rîndul al doilea și al treilea, și trei lei stalul.

În acest teatru aduse domnița Ruxanda, abia în august 1818, trupa vienezã a lui Gheorghy, pe care i-o trimise binevoitorul prieten austriac al lui

vodă, cavalerul von Gentz. Era o trupă ca un f»l de salată rusească ; juca tragedii, drame, comedii şi opere, de la ***Faustul*** lui Goethe şi ***Hoţii*** lui Schiller, la ***Flmctul Fermecat*** al lui Mozart şi ***Moise în Egipt*** al lui Rossini. Gheorghy era director, Steinfeis prim-amorez, doamna Dilly cîntăreaţă şi tragediană şi fata ei juca, cu talent, de toate. Domnişoara aceasta se îndrăgosti de-un boier român tînăr şi bogat şi, după plecarea mamei sale la Viena, rămase în Bucureşti, unde dadu naştere unuia din vestiţii noştri generali din pasopt şi din sapşapte.

Prima reprezentaţie avu loc la 8 septembrie 1818, cu opera lui Rossini. ***Italiana în Algeria.*** Vodă Caradja, ţí- nînd să facă plăcere domniţei sale, cinsti adunarea cu prezenţa sa. Un selm-ceauş îl vesti cu glas răsunător de cum. călcă pragul teatrului; iar pe cînd măria sa înainta încet şi demn spre divanul de catifea roşie din faţa scenei, toată lumea în picioare strigă de trei ori : Trăiască, trăiască, trăiască măria sa".

Curînd după aceea Io Ion Gheorghe Caradjea Voievodul fugi din Ţara Românească.

Teatrul de la Cişmeaua Roşie rămase însă.

Trupa lui Gheorghy îşi aprinse iar luminările pentru a sărbători venirea noului domnitor Alexandru Şuţu, care ascultă ***Flauţul Fermecat*** al lui Mozart — şi scurtă vreme mai tirziu, în anul 1819 sau 20, se jucă pe aceeaşi scenă ***Hecuba*** lui Euripide, tradusă pe româneşte de A. Nănescu. Ion Văcărescu, fiul lui Enăchiţă, făcu un prolog în versuri, în care zicea :

V-ant dat teatru, vi-l păziţi
În el năravuri îndreptaţi, Daţi ascuţiri la minte ;

Podoaba „limbii voastre" daţi Cu „româneşti cuvinte".

Dar pe cînd în Bucureşti se dădea cea dintîi reprezentaţie românească sub Vodă Alexandru Şuţu, dincolo, la Pisa în Italia, domniţa Ralu

Caradja ae putea mîndri că ei îi vor datora românii începuturile tfatrâlui lor.

„Iar cel de-al şaselea stih tăinuieşte că într-al şaselea an începu Vodă a se teme nu numai de mazilie, ci de pierderea vieţii", spunea Zilot Românul

.Şi într-adevăr că lucrurile se' încurcară atît de rău pentru voievodul care făgăduise că după trei ani de domnie va cere el singur mazilirea sa şi care nu se ţinuse de cuvînt, încît el găsi că e mal Cuminte ca, înainte de trecerea celor 7 ani hotărîţi' prin tratatul Păcii de la Bucureşti, cînd va trebui în tot cazul să-fie mazilit, să plece din ţară cît mai fără veste şi mai pe ascunse. De aceea, într-o zi de toamnă ploioasă a anului .1818, încărcîndu-şi în rădvane tot calabalîcul cu multele-i comori adunate la noi, luîndu-şi şi întreaga sa familie cu el, ieşi tiptil din capitală pe la capul podului Mogoşoaiei înspre Ploieşti. Boierilor le spuse că merge la o moşie de-a lui din Prahova, încît nimeni nu simţi în Bucureşti că rămîne ţara fără voievod. Se spune însă că nu bine ajunsese vodă la graniţa Transilvaniei şi capugiul sultanului însărcinat cu tăierea capului său era deja în Bucureşti. Dar vorba e că sosea prea tîrziu.

Caradja era plecat pentru a nu se mai întoarce niciodată, nici în Ţara Românească, nici în cea turcească.' El se stabili. în Italia, la Pisa cea cu turnul într-o parte unde comorile sale îi îngăduiră a duce un trai conform rangului „unui suveran deposedat".

Nu ştim ce viaţă şi-o fi alcătuit mai departe domniţa Ralu în ţara tuturor posibilităţilor de realizare artistică. Ea a fost măritată cu un grec, Gheorghe Arghiropol (mare ban în Muntenia în 1817st, precum tot cu un grec se însoţi şi sora ei Smaranda (cu Constantin Vlahutzi). Beizadea Gheorghiţă avu de nevastă pe-o româncă, Smaranda Rosetti-Bibica, iar beizadea Costachi pe Adela Condo şi pe Elena Tabacopol.

Capitolul LI

FAMILIA ŞIJTU, MIHAI VODA BATRINUL ŞI DOAMNA SEVASTIA

uţini trebuie să lie românii eu ştiinţă de carte, care să nu fi auzit de „Arhondolo- gia Moldovei" a paharnicului Constantin Sion. Şi mai puţini sînt desigur acei care, răsfoind-o, nu s-or fi gîndit că paharnicul Sion era un om, dacă nu într-o ureche, dar în tot cazul pătimaş şi răutăcios, ba chiar, doar după Bachaumont, cea mai de pomină gură-rea din lume. Dar cei mai puţini din tofi sînt desigur acei care depănîndu-l pe Sion, şi-au dat seama că Arhondologia lui este un foarte bun izvor de cunoştinţe. Firește că pe noi nu ne pot interesa pătimaşele calificative date de el contemporanilor

săi, precum nici nu putem avea o încredere fără control în genealogiile ***ab antiquo*** date de un om care spunea că în tot cuprinsul Moldovei nu era, prin 1850, nici o familie mai mare şi mai veche decît a Sioneştilor. Fă- cînd însă abstracţie de slăbiciunile amărîtului boiernaş, cartea sa este o preţioasă contribuţie la cunoştinţele ce putem avea nu numai despre oamenii ce i-a cunoscut el, dar deseori — şi repetăm că numai după un sever control — despre originea familiilor lor.

Iată, de pildă, ce spune Sion, în arhaicu-i grai, despre neamul Suţeştilor :

„Suţu — greci precum beizadea Dumitrachi Moruz, înturnîndu-mă la 23 octombrie 1837 de la Galaţi, m-au oprit la Pechea şi ţinîndu-mă cinci zile, între multe vorbe ce am avut, mî-a spus despre începutul familiei Suţu (şi chiar şi despre acea Moruzască), că un Constantin, negustoraş de la Salonic, avînd mai mulţi copii şi un capital prea mic, cu care neputînd face alt negoţ, au mers pe la 1760 în Ţarigrad şi au cumpărat patru bivolite şi şi-au luat cu chirie o casă la marginea oraşului, în mahalaua despre drumul Adrianopolei (am uitat numele mahalalei, că-i de mult de cînd mi-a spus beizadea Moruz), şi a deschis lăptărie. Făcea iaurturi şi caimacuri, şi avea tocmiţi feciori, de le purta pe ulite spre vînzare, şi mer- gînd negoţul acesta bine, a mai sporit numărul bivolitelor, şi cu singur negoţul acesta a căpătat şi bani şi bun nume în Ţarigrad, vestindu-se pe la toate casele mari lăptăria lui Başa Constantin, încît înştiinţîndu-se pînă şi vizirul de lăptărie au ajuns toate cele mai însemnate case a-l tocmi cu luna, de le ducea în toată ziua iaurturi şi caimacuri, de pe care a căpătat numire de la toţi de Baş Sudci, adică de mare lăptar, că ***şud*** în limba turcească se numeşte lapte, şi ***sudci*** lăptar.[52] Acel Constantin făcînd însemnat capital cu negoţul său şi-a cumpărat apoi dugheană de vaci, mai pe urmă şi casă la Therapia. Pe feciorul său Mihai, care

învăţase carte grecească şi turcească... l-au luat cu sine Căpitan-Paşa ca dragoman, şi după vreo 6 — 7 ani acel Căpitan-Paşa s-a făcut vizir şi îndată pe Mihai, care se porecleşte Suţu după meseria tătîne-său, l-a făcut mare dragoman, unde slujind cu toată credinţa, la 1783 l-a orînduit domn în Ţara Românească".

Aici, ca şi în alte părţi, spusele lui Sion corespund în mare parte realităţii şi sînt confirmate de însuşi beizadea Nicolae Suţu, fiul lui Vodă Alexandru, care zicea în vestitele sale memorii :

„Familia mea este originară din Egipt. Către sfîrşitul veacului al XVII-lea, un anume Draco părăsi patria sa spre a se aşeza la Constantinopol, acolo, fructificîndu-şi industria, putu da copiilor săi o creştere aleasă şi o situaţie cu vază. Nepoţii lui fură Mihai Suţu domnul Ţării Româneşti... s.c.l.".

Aşadar, avînd în vedere atît etimologia cuvîntului de Suţu, cît şi afirmaţiile beizadelor Dumitrescu Moruzi şi Nicolae Suţu, trebuie crezut că spusele lui Sion sînt adevărate şi că ele trebuiesc rectificate numai întrucît priveşte biografia lui Constantin şi Mihai, precum şi data de 1760, pe care, ca de obicei, Sion o greşeşte intenţionat, pentru a nu da cumva acestui neam o vechime mai mare de 100 de ani.

După cum foarte bine arată Nicolae Suţu, familia sa, originară de la Salonic în Epir, a venit la Constantinopol în veacul al XVII-lea — deci prin 1660, nu 1760 — unde un anume Diamantaki Draco „îşi fructifică industria" laptelui, devenind om bogat şi dînd fiilor săi o creştere aleasă. Fiii aceştia fură Constantin şi Dumitrachi, care rămaseră cu porecla de Suţu.

Constantin — pe care Sion îl credea cel dintîi din neamul său confundîndu-l cu tatăl-său Diamantachi — a fost grămăticul lui Constantin Vodă Brînooveanu în 1711. În chiar anul decapitării acestui voievod, 1714, Constantin Suţu,

rămas în ţară, se însură cu Maria Rosetti. îl aflăm în 1717 cu rangul de vel sluger şi apoi mare logofăt şi capuchihaie (1738-41). Frate-său Dumitrachi (vel grămătic în 1737 şi vel comis în 1739) este acel la a cărui nuntă cu Constanţa Caradja am plimbat.pe cititorii noştri. Acest Dumitrachi, frate mai mic, n-a av.uţ decît două fete, pe cînd Constantin a avut 9 copii, din care 4 fete şi 5 băieţi : pe Alexandru, Nicolae, Mihai, Ion (Enacachi) şi Dumitru.

Despre Alexandru, fratele mai mare al lui Vodă Mihai, fost cartofilax al patriarhiei la Constantinopol, ne povesteşte cronica lui Enache Kogălniceanu o întîmplare din cele mai caracteristice pentru acele vremuri de nesiguranţă, cînd grecii ţarigradeni erau la cheremul celui mai nespălat dintre turci.

Alexandru Suţu, însurat cu Tarsiţa Mavrocordat, locuia la Therapia, într-o frumoasă casă făcută de el, alături de cealaltă clădire de tatăl său acum mort, în care locuia văduva Maria cu toţi copiii ei necăsătoriţi. Aceste două case ale Suţeştilor erau, zice cronica, „alături seraiuri", adică asemănătoare cu nişte palate.

Acuma, vorba lui Kogălniceanu, „ce să zicem ? pe semne păcatele trag pe om !" Într-o zi de vară a anului 1759 porunci sultanul să i se facă uneia din cadînele sale două corăbii, la Therapia, tocmai unde aveau Suţeştii casele lor. „Şi lucrîndu-se corăbiile alăturea cu casa lui Alexandru Dracu, pe o viranea ce era alăturea (un loc viran n.a.), se orînduise şi un ciohodar, un turc tînăr, bum- başir, adică mai mare asupra lucrărilor, care şezînd acolo multă vreme, au început a face cunoştinţă cu oamenii Dracului şi mai la urmă şi cu roabele, făcîndu-şi pe ferestre fel de fel de semne unul altuia — şi stăpînul lor nu ştia nimic de acestea. Iată într-o zi-venind jupîneasa lui Alexandru (coana Tarsiţa) în acea odaie, nevăzînd-o roabele cele ce glumeau cu ciohodarul, a sătut de le-a

privit pe toate. Atunci neputînd răbda o faptă ca aceasta, a pus de le-a bătut prea rău ; zic unii că trei zile le-au fost ţinute închise într-o cameră şi legate le tot bătea. Care nemaiputînd răbda, într-o noapte cînd dormeau cu toţii, au dat foc casei, şi, apucîndu-şi roabele straiele să fugă, au găsit uşile încuiate. Atunci s-a ivit focul de l-a simţit tot satul şi s-au deşteptat şi stăpînii şi mergînd la uşă au găsit roabele cu straiele ce aveau la mînă, silind să descuie uşa să fugă. Atunci le-au prins descuind uşa, doar vor scoate ceva din casă. Dar nimic n-au putut scoate şi au ars acele două case pînă-n pămînt, arzîndu-le multă avere şi straie şi cărţi şi tot ce-au avut. Şi cele două corăbii au ars ; care văzînd una ca aceasta au adus un ovrei din cei care vînd roabe de le-au dat să le vîndă. Atunci au găsit pe unul la Galata în mahalaua turcească ca să le cumpere; şi zicînd ovreiului să le ducă să le vadă, ducîndu-le el acolo, le-au lăsat două-trei zile".

Pînă aici povestirea e mai mult o anecdotă plăcută, dar de aici încolo se preface în dramă. Roabele — erau numai două la număr — începînd a plînge şi a se văita, spunînd turcului de la Galata că şi ele sînt fete de turc. şi le-a cumpărat Dracul, şi după ce l-au slujit atîţia ani, acum le scoate să le vîndă, după ce le-a bătut de era să le omoare. Turcul, poate de unde era om milos sau poate din alte pricini, făcu gălăgie mare şi trimise după ovrei, carele se ascunse şi mergînd tiptil la Alexandru Şuţu să-i spuie toată pricina, îi ceru 5 — 6 sute de lei ca să astupe gura musulmanului, zicînd :

„Să nu ne aducă vreo belea, căci zic roabele că sînt turcoaice şi iarăşi vor a se turci".

Iar Alexandru Draco i-ar fi răspuns că nu dă nimic.

„Şi de zic ele că vor a se turci, să se turcească, iar banii mei nu se vor turci!".

Văzînd omul din Galata că nu se mai arată nimeni, făcu un arz (o plîngere) din partea roabelor către Devlet, pe care citindu-l sultanul se înfurie atît de rău — mai cu seamă că-i arseseră şi cele două corăbii — încît pe dată porunci ca Alexandru Şuţu să fie ridicat şi dus la închisoare la Muzur-Agâ.

„Pe roabe încă dacă le-au adus şi le-au întrebat, una a zis că a fost turcoaică şi iar vrea să fie, iar cealaltă a spus drept că nici a fost turcoaică şi nici se va turci".

Dar încă nimeni din tot neamul Dracului nu se gîndea că pentru o pricină atît de neînsemnată ar putea fi viaţa lui Alexandru în pericol. Frate-său Nieolae, care era mare dragoman, făcîndu-se că nici nu ştie că Alexandru zăcea la închisoare, ceru pentru el învoirea de-a fi trimis în Moldova. Dar cum privi sultanul această c^ere, întrebă : „Cum ? Nu e încă Dracul spînzurat ? Să-l spînzure !" Şi aşa, merseră ceauşii la Muzur-Agâ, şi scoţîndu-l din închisoare îl duseră la Fanar (unde se mutase toată familia de cînd arsese casa de la Therapia) şi-l spînzurară de grinda uşii casei lui.

„Atunci strigă Alexandru Dracu, rugîndu-se să i se arate copiii; şi deschizînd toţi ai casei deodată ferestrele, începură a răcni cu toţii, cerîndu-şi iertăciune unul de la altul. Şi îndată l-au spînzurat, pe care dumnezeu să-l ierte !"

Îţi vine aproape să rîzi, şi grozav îţi vine să plîngi. Vorba românului :

Viaţă, viaţă Legată cu aţă
nicăieri nu se potriveşte mai bine decît la bieţii cei de creştini din Turcia veacurilor trecute, care dacă li se întîmpla — destul de des — să ducă pe stăpînii lor de nas, apoi şi cînd le era viaţa mai dulce se pomeneau dintr-o dată cu capul lîngă picioare, sau cu picioarele bălăbănind de-un cot deasupra pămîntului.

După moartea lui Alexandru, dragomanul Nicolae rămase, ca cel mai mare, să aibă grija familiei. în toamna aceluiaşi an 1759, el trimise la

Iaşi pe fratele de-al treilea, Enacachi, să-i ducă lui Vodă Callimaki caftanul de întărire a domniei. Al patrulea frate, Mîhai, plecă cu Enacachi în Moldova. Acolo, acesta avu norocul să-i placă bătrânului Callimaki, care-i dădu de nevastă pe fiică-sa mai mare, domniţa Sevastiţa, văduva lui Vlasto.

Multele amănunte interesante ce avem despre această domniţă au fost povestite la domnia tatălui ei şi nu mai revenim deci asupra lor. Ne amintim că ea era de-o frumuseţe răpitoare „mai rumenă decît un trandafir, cu mijlocul subţire, nici înaltă, nici micuţă, drăgălaşă, modestă şi blîndă, avînd o înfăţişare visătoare de-o irezistibilă atracţiune. Măritată la 17 ani cu Grigoraşcu Vlasto, ea rămăsese văduvă la 18 ani, şi se mărita acum a doua oară cu Mihai Şuţu, la 22 de ani. Nunta se făcu în iarna anului 1760 în vechea curte domnească de la Iaşi, unde tînăra pereche rămase numai un an, urmînd apoi pe soţii Callimaki la Constantinopol, după ce bătrînul voievod Ion fusese înlocuit în scaunul Moldovei de nenorocitul său fiu Grigore.

Acolo, în fierberea intrigilor ţarigradene, Mihai Şuţu făcu carieră. Din toţi fraţii, el pare a fi fost cel mai ambiţios. Ajuns mare dragoman după moartea fratelui său Nicolae, el rîvni, ca atâţia alţii, una din domniile româneşti. Şi nu mai era om tînăr ; trecuseră de la nunta lui 23 de ani şi avea o casă de copii : trei băieţi şi patru fete. De aceea grecii din Fanar, cărora nu le plăcea să vadă mereu sporindu-se numărul competitorilor la scaunele româneşti, nu înţeleseră că omul acesta, la aproape 50 de ani, să vrea deodată să fie şi el voievod. Aceasta înseamnă a mînca pâinea Mavrocordaţilor, a Ghiculeş- tilor, a Ipsilanţilor şi cîţi mai erau. Se puseră deci toţi umăr la umăr pentru a căpăta de la Poartă o poruncă* de surghiun pentru ambiţiosul de Mihai Şuţu. în octombrie 1782 el fu trimis în insula Tenedos.

Abia după cîteva luni de exil, Mihai Şuţu fu rechemat la Constantinopol, în schimbul unor numeroase pungi de bani, pe lîngă oare mai adăogînd altele, în primăvara anului 1783 el căpătă, în ciuda duşmanilor săi, domnia Munteniei.

O regăsim acum pe fosta drăgălaşă domniţă a lui Ion Vodă Callimaki simandicoasă doamnă la Bucureşti, femeie de 45 de ani şi mamă a şapte copii, din care două din fete măritate. în noua ei demnitate e foarte protocolară, dar nu mîndră. Cînd baroneasa Herbert von Rath- keal, nevasta internunţiului Austriei, trece prin capitală pentru a merge de la Constantinopol la Viena să-şi vadă familia, doamna Sevastiţa o primeşte cu toate onorurile datorate unei ambasadriţe, dar îi şi înapoiază vizita, ceea ce nu era numaidecît trebuincios.

Trecerea baronesei prin Bucureşti avu loc în mai 1785. Familia domnitoare îşi alesese reşedinţa în localul şcoalei Sfîntu Sava şi acolo avu loc frumoasa recepţie ce se făcu ambasadriţei.

Vodă hotărîse ca doamna von Rathkeal să fie oprită la Văcăreşti (aşa cum fac voievozii cînd ajung în ţară) pentru a i se pregăti în timpul acesta alaiul de intrare în capitală, care Mihai Şuţu ar fi dorit să fie domnesc. Dar baroneasa refuză această cinste, dorind* să intre cît mai degrabă şi mai fără zgomot în Bucureşti spre a se putea odihni de oboseala călătoriei. Ea trase în gazdă la Raicevici, ajuns acum agent consular al Austriei la Bucureşti, unde a doua zi dimineaţa, la ora zece, (18 mai), se şi înfăţişă vel postelnicul, pentru a transmite din partea lui vodă şi a doamnei complimentele lor baronesei. După prînz i se aduse de la curte, în numele doamnei Sevastia, dulceaţă şi fructe, iar la ora 5 careta doamnei trase la scara lui Raicevici pentru a aduce la palat pe ambasadriţă.

Ajungînd la curtea domnească, doamna von Rathkeal trecu printr-un şir de arnăuţi, fiind

întîmpinată la scară de cele dintîi boieroaice ale ţării dinaintea cărora umblau două fete tinere cu mirodenii arzînd în căţui de argint. O nepoată de-a doamnei şi o jupîniţă de boier mare o ţinură de subsiori pentru a o ajuta să urce scara, pe a cărei ultimă treaptă o aşteptau domniţele lui vodă, Anastasia, Maria şi Ecaterina. înconjurată de tot acest alai muieresc, baroneasa intră în marea sală, în mijlocul căreia' stătea picioare doamna Sevastia, care o întîmpină îm- brăţişînd-o ; luînd-o apoi de mînă o duse într-o cameră alăturată „în tormă de chioşc, foarte elegantă". Ambasa- driţa fu aşezată în unghiul sofalei — căci raportul lui Raicevici pretinde că „l'angolo în Turchia e la sede d'onore" — avînd la dreapta ei pe doamna Tării şi la stînga pe domniţe. Celelalte. doamne, adică jupînesele boierilor, se aşezară pe divanul cel scund şi lung care se întindea de-a lungul pereţilor, „fiecare după rangul ei", sau mai bine zis după boieria bărbatului. Parfumurile ardeau în căţui, se aduse dulceaţă în chisele de cristal de Veneţia şi cafele turceşti în filigene de argint. O primire domnească, orientală dar strălucită, care impresiona mult pe vieneza obişnuită doar cu viaţa constantinopoli- tană. Tîlmaei erau din partea doamnei secretarul lui vodă şi din partea baronesei domnul de Timoni. Ce s-a vorbit nu se ştie, dar desigur tot aceleaşi veşnice întrebări : „cum îţi mai'merge, cîţi copii ai, de ce te duci la Viena şi cît rămîi la Bucureşti".

Scurtă vreme . înainte de plecarea ambasadriţei, intră şi vodă în odăie, arătînd „molte civilitâ alia dama", conversaţia isprăvindu-se deodată cu o neînchipuită stro- peală de apă de trandafir, după care toată lumea se sculă în picioare.

Audienţa doamnei Sevastia era terminată !

Seara, doamna von Rathkeal primi din partea principesei jucării orientale pentru copiii ei, iar a doua zi, la ceasul douăsprezece, doamna îi întoarse vizita „în gran gala", întovărăşită de

domnițele ei și de cele mai simandicoase jupînese bucureștene — Brîncoveanca, Văcărească, Dudeasca, Filipeasca și celelalte.

După prînz, baroneasa von Rathkeal părăsi capitala îndreptîndu-se înspre Transilvania, pînă la granița căreia fu întovărășită de ispravnicul de Argeș.

Vodă Mihai era foarte iubit în țară. Pe de o parte, nu era om lacom ca să stoarcă poporul de bani ca atîți înaintași de-ai lui, iar pe de altă parte, fiind „cam slab la minte" — după cum i se părea lui Zilot Românul — el lăsase grija ocîrmuirii în seama boierilor celor mai pricepuți, încît trebile mergeau de minune sub o ocîrmuire care era a sa și nu a sa. Cu toate acestea el fu mazilit după trei ani de domnie, astfel cerînd politica Porții, sau mai bine zis a seraiului, care-l înlocui cu Nicolao Mâvro- yeni, favoritul amiralului Hassan Pașa.

Retras la Constantinopol cu numeroasa sa familie, Mi- hai Șuțu duse acolo viața unui voievod mazilit, adică o viață foarte mîndră față de semenii săi greci, dar și foarte lipsită de mîndrie față de puternicii turci, de bunăvoința cărora atîrnau măririle sale viitoare.

Datele căsătoriilor copiilor lui Mihai Vodă și ai doamnei Sevastiei sînt greu de stabilit. Pe Grigore, fiul mai mare, îl însurase desigur la București în timpul scurtei sale domnii, deoarece acesta ținea pe o munteancă, Safta, fata marelui boier Dudescu. Dar fiul Alexandru ținea pe-o greacă, Maria Lepati, iar trei din fete erau măritate și ele cu fanarioți : Maria cu Ion Arghiropol, Anastasia cu Grigore Balasachi și Ralü cu Alexandru Mano.

În 1791 Mihai Șuțu căpătă din nou domnia Munteniei, înlocuind pe cel care-i suflase scaunul și care era acum fugar pe malul Dunării, căutînd să scape de urgia turcului, care-l va prinde totuși la Bella și-i va tăia capul (Mavroyeni).

Șuțu sosi în Bucureștii cei care fuseseră 'ocupați de trupele austriace ale prințului de

Coburg, primit fiind de boierii ţării cu aceeaşi bucurie cu care primiseră cu doi ani înainte pe generalul austriac, cu aceeaşi bucurie cu care primeau îndeobşte pe toţi noii veniţi, ceea ce şi făcu să se nască la noi vorba aceea că :

Schimbarea domniilor Bucuria nebunilor, iară noi zicem că nu putem şti dacă această mereu reînnoită bucurie era un lucru de rîs sau de plîns, dacă ea venea adică din dorinţă de căpătuială sau poate din nădejde de mai bine...

După doi ani, în 1793, Mihai Vodă fu mutat la Iaşi, unde domni pînă în 1795, cînd o nouă mazilire îl aruncă iarăşi pe malurile Bosforului.

Se întoarse a treia oară domn la Bucureşti în anul 1801. Dar din blînd şi milostiv ce fusese mai înainte, Mihai Vodă se făcu deodată atît de aspru şi de hrăpăreţ, încît Zilot Românul se întrebă el însuşi

nedumerit : „Pentru ce
de două ori dulce şi
odată amar ?"

.„Şi atunci", zice cronicarul mai departe, „făcînd cercetare şi întrebînd pe oameni înţelepţi, am aflat că acest domn nu a fost din fire atîta subţire la minte şi adînc la socoteală, dar avea darul bunătăţilor şi al blîndeţelor, şi pe lîngă aceasta mai avea şi alt dar, căci însuşi vă- zîndu-şi puterea minţii că nu lucrează adînc, se sfătuia cu miniştrii săi care-i avea mai de aproape ; şi aşa, mai mult cu a altora minte chivernisea domnia şi ţara, încît nu se auzea de la mic pînă la mare decît lăudîndu-i-se bunătatea şi milostivirea. Asemenea şi întru cea de-a doua domnie, măcar că a fost scurtă, iarăşi avînd miniştri înţelepţi, i-a curs domnia tot cu orînduială plăcută. Iar întru aceasta de-a treia domnie, neavînd miniştri ca aceia, tot ministratul său se încheia cu fiul său cel mare, Grigore beizadea, căruia îi încredinţa toată treaba domniei, şi întîmplîndu-se aceasta încă mai uşor decît tată-său ***ia*** minte, şi fiind şi vas al răutăţii, poate socoti fireşte ce fel de curs a trebilor a fost"...

Greşeala cea mai mare pe care o făcut acest „vas al răutăţii", Grigore beizadea, e că sfătui pe tată-său să sloboadă pe lefegii străini pe care-i ţinea de la o vreme t urtea din Bucureşti pentru a apăra capitala ţării de vreo eventuală călcare a pasvangiilor, care de ani de zile îngrozeau populaţiile dunărene şi nelinişteau pe potentaţii Stambulului. Sub cuvînt că lefile nu se mai pot plăti, ostaşii aceştia, oameni de strînsură dar totuşi ostaşi, fură concediaţi. Iar dincolo, la Vidin, cum auzi Pasvanoglu că a rămas ţara fără apărare, trecu iar Dunărea, arzînd şi pustiind ţinuturile de peste Olt. Şi apoi, într-o bună zi, se lăţi vorba în ţară că cetele răzvrătitului paşă înaintează asupra Bucureştilor.

Pasvangiii, după ce arseseră Craiova şi pustiiseră toată Oltenia, acum se îndreptau în adevăr înspre capitala ţării.

Dar pericolul era încă îndepărtat. Trecuseră cîrjaliii Oltul, nu-l trecuseră ? Domnul trimite

poruncă la ispravnicii de ţinuturi să strîngă oameni înarmaţi şi să-i pună rle strajă de-a lungul malului pentru a împiedica pe pas- vangii să pătrundă în Muntenia.

De frica domniei, sau poate cu gîndul înşelătoriei (după cum crede Xenopol), ispravnicii trimit lui vodă veste „cum că nădăjduiesc că hoţii vor fi prinşi". Dar bucureş- tenii primesc, pe alte căi neoficiale, ştiri cu totul dimpotrivă.

La auzul acestor veşti, vodă rămîne înmărmurit. Dar tot nu crede. Pe de o parte, el trimite de olac să ceară paşei din Rusciuc o mină de ostaşi viteji pentru a-i apăra capitala, iar pe de altă parte, îi aleargă crainicii de la Bucureşti la Slatina şi la Rîmnicul Vîlcii după veşti. Dar ei se întorc cu cărţi de la isprăvnicii prin care i se spune domnului, din Vîlcea că pasvangii încearcă să treacă Oltul, din Caracal că l-au şi trecut. Vodă îşi adună sfatul şi înştiinţează pe boierii săi despre cele auzite.

Spune Zilot Românul :

Zicînd aceste vodă, boierii toţi îngheaţă Şi, stînd înmărmuriţi, cată lui vodă în faţă. Tîrziu abia îşi vin ceva mai mult în fire : „O vai, măria ta !" îi zice cu îndrăznire „Dar de va fi aşa, sîntem pierduţi cu totul", „Căci iacătă-ne noi, iată colea şi Oltul" ! Zice iar vodă atunci : „Mie aşa îmi scrie !" „Eu cartea v-am citit. Dă doamne să nu fie !".

Faţă de boieri, Mihai Şuţu se arată liniştit, însă : la

ascultaţi, vă rog, ce fel de sfătuire - Se face printr-ascuns la curte cu unire : Se sfătuiesc aşa : vodă cu cei d-aproape, Cu toţii hotărăsc să fugă şi să scape, Să fugă la Braşov, ţara să părăsească, Şi iar se chibzuiesc mijlocul să-l găsească. Pe dînsul mai întîi frica îl stăpîneşte Apoi ce să rămînă din ticăloasa ţară ? Urmează ca un trup fără de cap să piară !

S-a spus (Xenopol şi alţii) că Mihai Suţu era înţeles cu ruşii pentru a fugi la ei, că toată întîmplarea din 1802 a fost o născocire de-a lui pentru ca, înspăimîntînd capitala, să poată pleca fără a fi bănuit de rea credinţă, şi s-a mai ,spus chiar că vodă a fugit din Bucureşti cel dinţii. Nimic din toate acestea nu poate fi adevărat. Dovadă e că el a mai încercat înainte de-a pleca să-şi facă o „gardă civică" de apărare a capitalei, precum încercase.
să înarmeze şi ţinuturile. Dar tocmai această încercare a lui a înspăimîntat pe bucureşteni de i-a înnebunit. Cu 17 ani în urmă, sub Mavroyeni, s-a putut înjgheba o oaste românească, fiindcă era plătită, şi cu 18 ani mai tîrziu se va putea iarăşi înjgheba oastea lui Tudor Vladimi- rescu fiindcă va fi răzvrătită, dar o armată de paşnici cetăţeni care să-şi apere avutul şi viaţa nu putea înţelege românul, care de peste o sută de ani, de aproape 150, nu mai ţinuse arma la mînă.
Să-l auzim deci pe Zilot, fiindcă a trăit acele vremuri şi ni le arată cinstit, aşa cum le-a văzut, cum le-a **auzit,** cum le-a simţit — cum au fost : Zice iar vodă atunci : „Cu toţii să grijim în parte pentru sine „Adică, vreu să spun, cer ca fieştecare „De la cel mai mic pînă la cel mai mare, „Neveste şi copii cum şi averea toată „în lături să le dea, acum deodată, , jar bărbaţii să stea oricine cu vreo armă, „Ziua cu privegheri, iar noaptea să nu doarmă.
Acum puneţi în gînd şi judecaţi oricare Cîtă frică a dat şi cîtă turburare La bietul de norod această auzire De tot îngrozitoare şi foarte peste fire : Rămas-au ca de lut, încremeniţi ca morţii, Armele a purta, aceasta va să zică : Or izbîndeşti, or piei ! Ah, ce groază şi frică.

„Să stăm ? Sîntem pierduţi; noi nu ştim de războaie „Aceia sînt scîntei, iar noi sîntem toţi paie ! „Să nu stăm ? să fugim ? Dar cum, ce fel şi unde ? „Aşa în grabă oare ne vom putea ascunde ? „Am pierit! Ne-au robit, pe noi şi copilaşii ! „Doamne, nu ne lăsa, îndreaptă nouă paşii! „Acum, ce mai întîi să facem, ticăloşii, „La rău ce n-au păţit nici moşii nici strămoşii ?. „O ! săracii de noi. Ah ! răsplăti-le-ar cerul „Celor ce ne-au băgat în foc s-ardem ca fierul!" Acestea le vorbeau cu oftături fierbinte, Iar cîte mai ziceau nu le pot ţine minte.

Iată starea în care se aflau cetăţenii capitalei în zilele lui mai 1802, la auzul acelei veşti îngrozitoare, că i-ar fi sfătuit vodă să se apere singuri. Dar : „să stăm ? sîntem pierduţi ! Să nu stăm ? unde mergem ?" Bucureştenii ho- tărîră să nu stea. Boierii, care-şi bătuseră joc de Ma- vroyeni cînd îi îndemnase să se facă ostaşi, îi rîseră desigur şi lui Şuţu în nas — şi doar erau nepoţii vitejilor de altădată, însă, vorba lui Miron Costin : „Nu stau vre- mile sub oameni, ci bieţii oameni sub vremuri".

într-o zi, în două, în trei zile, Bucureştii se goliră. Nu mai rămaseră pe străzile-i pustii decît doar derbedeii, coatele goale, cei pe care norocoşii îi disprețuiesc, dumnezeu îi uită, şi care- şi fac deci singuri legile, singuri dreptatea, singuri idolii.

Să se fi ordonat o astfel de retragere, niciodată nu s-ar fi putut înfăptui.
Dar frica cea de om, iată a isprăvit-o ! Frică de om, nu alt, cu toţii am privit-o i Aleargă care-ntîi să fugă mai-nainte. Se grămădesc şi fug, dă unul peste altul. Ca cei înfurtunaţi ce dobîndesc uscatul Aşa le pare lor din Bucureşti să iasă, C-atyncea sî.nt scăpaţi, pimic nu le mai pasă Dar întreabă-i te rog, oare cine-i goneşte De fug şi lasă tot ?...

Ei bine... aţi ieşit... dar trageţi la cetate ? Afară nu e alt decît pustietate ! Apoi unde gîndiţi a vă putea ascunde ? Tăceţi, o ticăloşi, că nu ştiţi a-mi răspunde !

Dar nu ştiu cum, parcă Zilot Românul ne-ar vorbi
în versurile sale despre lucruri pe care le cunoaştem, despre lucruri pe care le-am mai. auzit, le-am mai văzut, le-am trăit şi noi. odată... Ce veche e lumea asta!,..
Eviitoarea de mai deunăzi, spaima omenirii în anii marelui război, este exodul Bucureştilor din toamna 1916 ! Căci vodă după ce văzu fugind norodul La hotărîrea sa nu şi-a pierdut ogodul. El din boierii săi ia pe cîţiva cu dînsul — Ah ! ţară, de-al tău foc iar mă cuprinde plînsul — Şi plecă la Braşov. întins acolo trage. Ţara văzînd aceasta, atunci mai rău se sparge, Cu toţii zăpăciţi, în sus şi-n jos aleargă Niciunul ncavînd loc hotărît să meargă.

Deci dar într-acest chip, cu acest fel de năcazuri, Mergînd din loc în loc, fără a băga de seamă, Şi fără a mai gîndi, ne-am pomenit prin vamă. Frica nu ne lăsa nici acolo în pace Şi mare zor ne-a dat să facem ce vom face •Năuntru să intrăm în ţara cea nemţească Ca inima de griji să ni se odihnească. Aşadar prea puţini mai rămînînd în ţară, Cei mai mulţi au ieşit, plîngînd, din ea afară. Unii pe la Braşov, alţii prin altă parte, Cei mai mulţi din boieri la Sîbiu în cetate.

Dar toată această jalnică întîmplare se isprăveşte cu o parte hazlie, căci
In Bucureşti viind Hassan Paşa Bătrînul Şi Trestenic Zade, Rusciului stăpînul,

Pasvanoglu nu îndrăzni să înfrunte oastea acestora şi-şi făcu de la Olt calea întoarsă peste Dunăre, la Vidin. Fugise tot oraşul degeaba şi degeaba fugise şi vodă, care din Braşov merse întins la Petrograd, de unde ieşi şi vorba — fiind foarte bine primit de ţar — că fusese o înţelegere mai dinainte între Mihai Şuţu şi Petru al II-lea.

Dar că lucrul acesta nu poate fi adevărat, o dovedeşte faptul că 6 luni mai tîrziu Mihai Vodă se întoarse cu toată familia lui la Constantinopol. Acolo şi muri, în chiar anul următor, 1803.

Fiul său, „vasul cel rău" de beizadea Grigore, a fost tatăl lui Mihai Vodă Şuţu al II-lea, cel de pe Urmă domn fanariot din Moldova.

Dar întrucît scaunul din Bucureşti, după fuga lui Mihai Vodă I, a fost ocupat de un nepot al acestuia, Alexandru Nicolae Şuţu, pentru a nu întrerupe şirul povestirii, vom vorbi mai întîi de acest nou domn, de familia, de nevasta şi de copiii lui.

Capitolul LII

DOAMNA EUFROSINA A LUI ALEXANDRU VODx\ ŞI DOMNIŢELE EI

ama mea era cea mai bună femeie din lume. La Arnăut-Kioi, unde locuia, lumea îi zicea Sfînta Eufrosina".

Iată vorbele unui fiu despre mai- că-sa. Fiul era beizadea Nicolae Suţu, iar mama doamna Eufrosina.

Pietatea fiiască fiind un lucru foarte frumos, simţămintele lui beizadea Nicolae îi fac lui însuşi o

deosebită cinste, fără a putea totuşi să facă şi pe alţii să creadă, că n-a mai fost cîndva în lume o femeie mai bună decît doamna Eufrosina Şuţu.

Fiul mai spune despre maică-sa că era „conştiincioasă, plină de abnegaţie, credincioasă fără a fi superstiţioasă, că nenorocirea o găsea resemnată, iar fericirea nu-i atingea nici modestia, nici bunăvoinţa firii sale blînde şi nici liniştea înfăţişării ei".

Aceste calităţi sînt în tot cazul mai pozitiv exprimate, şi se poate ca doamna lui Alexandru Vodă să le şi fi avut, întrucît ştim de ea un lucru sigur,, anume că era foarte curajoasă, după cum vom vedea îndată, iar curajul este fără îndoială izvorul multor virtuţi.ˈ Eufrosina Şuţu era fata lui Alexandru Vodă Calli- maki şi a domniţei Ruxandra Ghica. Căsătoria ei, după cum am văzut mai sus, a însemnat împăcarea neamului Callimaki cu a Şuţeştilor, neamuri certate de cînd cu îndoita moarte a lui Grigore Vodă (fratele lui Alexandru Callimaki) şi a dragomanului Nicolae (tatăl lui Alexandru Şuţu).

Nunta domniţei Eufrosina avu loc în 1795, adică în chiar anul cînd tatăl ei se urcă în scaunul Moldovei. E de presupus că serbările cununiei au fost făcute la Constan- tinopol, în luna mai o dată cu acele ale învestiturii), deoarece în iunie Callimaki plecă la Iaşi împreună cu toată familia lui, printre care aflăm şi pe domniţa Eufrosina cu soţul ei Alexandru.

Acolo, în Moldova, noii căsătoriţi duseră în sînul familiei un trai liniştit de oameni tineri care se iubesc şi a căror grijă de căpetenie era sporirea neamului şuţesc. între 1795 şi 1799, timpul cît ţinu domnia lui Alexandru Callimaki, ei avură patru copii — unul pe an — născuţi toţi la Iaşi, din care însă cei doi mai mari muriră copii, •în vîrstă de un an şi de trei. întorşi la Constantinopol după mazilirea de bună voie a lui Callimaki, fecundi- tatea Eufrosinei nu se dezminţi pînă la bătrîneţe (cel din urmă copil îl născu în 1817, după douăzeci şi doi de ani de căsătorie).

Dar activitatea lui Alexandru Şuţu nu se mărgini la aceste îndeletniciri familiare. în furnicarul Stambulului unelti şi el, alături de atîţia alţi fanarioţi, în scopul de a ajunge domn. Ginerele fostului voievod al Moldovei Alexandru Callimaki şi nepotul de frate al actualului voievod al Ţării

Românești Mihai Șuțu, Alexandru, care era acum un om de 40 de ani bătuți, nu se putea lăsa mai prejos decît rudele sale. El era foarte ambițios și avea dealtfel mult mai multă inteligență decît unchiul său Mihai Vodă.

în 1800 — un an deci după mazilirea socrului — fu ¡numit domn al Moldovei.

„Tatăl meu era grăbit de-a pleca la Iași", zice beizadea Nicolae în memoriile sale.

Graba aceasta îl făcu să plece — cu doamna Eufrosina, cu beizadea Nicolae (care avea 2 ani) și cu domnița
Ralu (care n-avea decît unul) — îndată după învestitură, deși obiceiul cerea ca plecarea să aibă loc o lună mai tîr- ziu și deși i se spusese că drumurile Rumeliei sînt pline de hoți. Ba știa chiar că un anume Cara-Feize îi pîndea caravana pentru a o prăda... Nevoind însă să-și amîne plecarea, el hotărî să pornească pe mare, închiriind în acest scop cîteva mici corăbii, care urmau să meargă de-a lungul coastei pînă la gurile Dunării și de-acolo la Galați.

Porniră cu toții, în vara anului 1800, pe-un cer senin. Dar Marea Neagră e cu toane ; e chiar uneori mai răutăcioasă decît toate celelalte mări, afară poate de Canalul Mînecii, care-i ține isonul. Pe la mijloc de drum cerul se întunecă, începu vîntul să bată și marea se umflă. Corăbiile domnești trăgeau la mal de cîte ori furtuna amenința să le înghită. Pa plaje singuratice se ridicau corturi în care se adăposteau simandicoasele fețe fanariote și în jurul cărora, noaptea, nici nu îndrăzneau să aprindă focul de frica hoților care i-ar putea urmări. Și totuși, într-o zi, pe cînd se odihneau cu toții în corturile lor, un om, trimis de nu se știe cine, veni în goană să le spună că groaznicul Cara-Feize le dăduse de urmă și că sosea cu oamenii lui ca să-i prade. Prins între două pericole, al hoților de pe uscat și al furtunii

de pe mare, Alexandru Vodă nu ştia ce hotărîre să ia, căci amîndouă i se păreau deopotrivă de nimicitoare. Şi cum stătea ne- hotărît pe malul Pontului zis Euxin, doamna Eufrosina îşi luă copiii amîndoi în braţe şi sări pe puntea uneia din corăbii, pe care silit fu şi vodă s-o urmeze. La cîţiva metri abia de mal, un val uriaş acoperi micul vas de rămaseră toţi cei de pe ţărm înmărmuriţi, siguri fiind că el s-a scufundat. Dar după cîteva clipe corabia se arătă, săltăreaţă, în capul celui val... Domnul Moldovei şi vajnica sa nevastă sosiră teferi la Galaţi, pe cînd dincolo, lîngă Varna, Cara-Feize fluiera doar a pagubă.

„Cum a venit Alexandru Şuţu în Iaşi", zice Manolachi Drăghici", au apucat frînele cîrmuirii cu mare înţelepciune şi blîndeţe". Poarta pare a fi fost mulţumită de noul voievod, deoarece un an mai tîrziu, după fuga lui Mihai Şuţu din Muntenia, ea numi pe Vodă Alexandru domn în amîndouă principatele, lucru care nu se mai întîmplase în ţările noastre niciodată sub fanarioţi, clocit doar sub Mavroyeni, cînd însă voievodul ambelor ţări nu domnea de fapt în nici una din două.

Alexandru Şuţu, cum primi firmanul de confirmare a domniei muntene, porni pe dată la Bucureşti.

El nu putu însă rămîne acolo decît trei luni, din iunie pînă în septembrie, fiindcă curtea din Petrograd, acum aproape stăpînă pe situaţie, impuse Porţii mazilirea sa din amîndouă principate, numindu-se în locul lui pe Constantin Ipsilanti la Bucureşti şi pe Alexandru Moruzi la Iaşi.

Aşadar, după mai puţin de doi ani de măriri, Vodă Alexandru îşi luă soţia şi copiii şi se întoarse la Constan- tinopol. în veşnicu-i neastîmpăr, el unelti mai de zor decît oricînd în vederea recăpătării domniei uneia din ţările româneşti, sforţări care, la sfîrşitul anului 1806, fură

încununate cu izbîndă. Numit domn al Munteniei, el plecă, ca şi întîia dată fără întîrziere, înspre malurile Dunării, pe care nu le putu trece, fiindcă tocmai cînd sosi el acolo izbucni noul război ruso-turc. Alexandru Şuţu rămase în tot timpul acestui lung război în lagărul turcesc. *

în timpul acesta, doamna Eufrosina aştepta, îndurerată sau resemnată, sfîrşitul calvarului unei singurătăţi pe care însă şase copii o umpleau totuşi îndeajuns. Creşterea pe care se pricepu această femeie să o dea copiilor ei fu, din două puncte de vedere, bună. Căci pe de o parte ea îngriji de educaţia şi de învăţătura lor, iar pe de alta lăsa copiilor cea mai deplină libertate în ceasurile lor de joacă, fără a exercita un prea strîns control asupra timpului întrebuinţat şi a tovarăşilor de petrecere, ceea ce dă copilului, mai tîrziu în viaţă, o îndemînare care lipseşte cclor care au trăit de mici în fustele mamei.

Cînd, după încheierea păcii din 1812, Şuţu se întoarse la Constantinopol şi doamna Eufrosina îi arătă copiii, după 6 ani de lipsă de acasă, el fu aproape să nu-i mai cunoască.

Alexandru Şuţu avea atunci 54 de ani şi doamnă-sa vreo 42 ; beizadea Nicolae, cel mai mare din copii, era de 14 şi beizadea Dumitru, cel mai mic, abia de 5 ani. Viaţa acestor copii ne-a fost arătată, cu unele amănunte pline de farmec, de Nicolae Şuţu în amintirile sale. El ne istoriseşte că frumoasa lor locuinţă de la Arnâut-Chioi fu distrusă de flăcări scurtă vreme după întoarcerea tatălui lor din război, ceea ce-i sili să se mute cu toţii în casa, foarte încăpătoare, a unui văr primar de-al lui Vodă Alexandru, Costachi Soutzo, zis Kebap, care era situată în aceeaşi localitate însă în marginea opusă. Costachi Şuţu nu mai trăia pe atunci, iar nevasta lui, ca- re-şi pierduse minţile, fusese închisă într-o mînăstire. în casă locuiau deci numai copiii lor, în număr de 9, sub paza şi

epitropia dascălului Gheorghe Serrius. Cînd se mută acolo familia lui Vodă Alexandru, din 9 copii se făcură 16 (căci se mai născuse în 1813 micuțul Grigore). Cel mai mare din toți era Dumitrachi, fiul lui Costachi Kebap, care avînd 22 de ani nu catadixea firește să se joace cu verii lui mai mici, dar care binevoia, ceva cam prea des, să le dea niște picioare undeva, care-l dușmăni cu toată șleahta micilor frați și veri. Aceștia puseră deci într-o zi la cale o răzbunare, care izbuti încă mult mai bine decît chibzuiseră ei.

Casele grecilor din Constantinopol, unele din lemn altele din zidărie, niște' hardughii cu cîte 30—40 de camere, deseori goale, erau foarte asemănătoare cu vechile case românești din acele vremuri. Etajul de deasupra (la care ajungeai printr-o tindă în care era scara) avea odăi mari, înalte și luminoase, care erau saloanele de primire și iatacurile stăpînilor și ale copiilor, cînd erau ei mici. Etajul de dedesubt — parterul — era mai jos de tavan, mai întunecos, și încăperile lui serveau de sufragerii, cămări, odăi de logofeți, feciori, fete în casă, etc. Tot acolo jos locuiau băieții cînd se făceau mari, pracum și dascălii lor.

Dumitrachi Șuțu, flăcău bun de însurat, avea deci camera lui jos, într-un colț, peste drum de-a profesorului Serrius. Dracii de plozi se apucară într-o seară, pe cînd nu era acesta acasă, să-i ascundă calpacul sub plapomă, pentru ca să și-l turtească Dumitrachi cînd s-o așeza în pat.

Sosit noaptea tîrziu în camera sa, tînărul trase zăvorul la ușă, se dezbrăcă, stinse, luminarea și se așează să se culce ; dar abia îi atinseră picioarele calpacul umflat și păros[53] că, închipuindu-și că i s-a furișat în pat cine știe ce dihanie, sări împușcat în picioare, înfășurînd anir malul cu pătura bine strînsă împrejurul lui, spre a-l împiedica să se miște. Cu o mînă îl ținea și cu cealaltă îi căra la pumni cu nemiluita. Calpacul, elastic, se turtea și sărea iar la loc, ca o minge,

pielea lui lăsînd să se audă şi un geamăt înfundat, care-l convingea pe Dumi- trachi şi mai mult că ţinea în mînă vreo dihanie apocaliptică. Obosit de luptă şi văzînd că animalul nu moare, viteazul tînăr începu să strige după ajutor. Dascălul Ser- rius de peste drum, auzind chemările elevului său, dădu năvală la uşă, pe care o găsi însă încuiată :

— „Dar ce este, în numele lui dumnezeu ?"

— „Un animal în patul meu i Nu-l pot dovedi !"

— „Deschide uşa !" ■

.— „Nu pot. Il ţin înfăşurat în plapomă. Sparge uşa, repede !"

Uşa fu spartă, luminările aprinse... Feciorii alergaseră din toate părţile, înconjurînd patul, ridicînd plapoma... încet, încetinel... pînă dădură de calpacul turtit, de într-adevăr nu se mai ştia ori este calpac, ori dihanie !

Dumitrachi Şuţu, care muri opt ani mai tîrziu în Ete- rie, mulţumi atunci fraţilor şi Verilor săi de» ruşinea ce i-o făcuseră prin noi şi zdravene picioare date unde li se cuvenea.

Dar picioarele sau pumnii nu împiedicau pe micele beizadele, constituite în bandă, să urmeze cu şolticăriile lor oriunde găseau prilejul să facă ceva ingenios sau inedit. Ba era pescuitul în locuri oprite, ba vînători de păsări în grădini străine, ba mici furturi chiar, căci la vîrsta lor nici etica, nici ighemonicul nu le erau cunoscute. Una din plăcerile lor era să ciordească struguri din via, foarte mare, ce se întindea în spatele casei lor, dar care era arendată unui albanez, bun paznic al averii sale. Toate şmecheriile din lume le întrebuinţau copiii spre a înşela paza vierului. Era într-un an un strugure mare cît cinci pumni, chiar lîngă coliba albanezului, şi de care avea acesta grijă ca de ochii din cap. Dar dracii de beizadele se sfătuiră să i-l umfle. Şi astfel într-o zi merseră vreo şase din ei acolo şi începură să facă fel de fel

de salturi şi de ţopăituri pentru a arăta ce sprinteni sînt. Vierul, om cu ambiţia lui, spuse copiilor că, deşi bătrîn, nu **se** lăsă bătut de zece ca ei şi, pentru a le face pe dată dovada, se căţără pe craca unui copac, spînzurîndu-se de picioare cu capul în jos. Nu bine văzură copiii pe albanez în această postură, că-i şi furară strugurele, alergînd apoi din răsputeri pînă afară din vie...

Petrecerile acestea ştrengăreşti erau ale băieţilor ; fetele aveau pe ale lor, mai potrivite cu sexul, cu vîrsta şi cu rangul unor domniţe. Sub o mai aspră priveghere a doamnei Eufrosina, ele învăţau carte, gospodărie, pictură, muzică şi dans. Arta coregrafică era pentru fetei© lui Vodă Alexandru o adevărată desfătare. împreună cu verele lor Şuţu-Kebap şi cu fetele lui Aristarchi, care locuiau în casa de peste drum, ele făceau dese întruniri, seara mai ales, cîntînd şi jucînd împreună. De cu ziuă îşi făceau de la ferestrele unei case la ferestrele celeilalte semne anume de-ale lor — un alfabet convenţional născocit de ele — pentru a-şi da întîlnire după asfinţitul soarelui, firește că şi împreună cu verişorii, căci petrecere fără cavaleri era treabă turcească, nu creştinească.

E de presupus că de cînd e lumea lume, firea omenească a rămas, în esenţa ei, aceeaşi. Iată pe fetişcanele acestea constantinopolitane, făcîndu-şi, în anii dintâi ai veacului trecut, între ele sau cu băieţii, semne mutești pe la geamuri, cum îşi mai fac şi astăzi fetele şi cum şi le-o fi făcut şi la Saint-Cyr sub doamna de Maintenon, sau în alte ţări şi în alte timpuri a căror amintire s-a şters.Tinerii aceştia, cum e şi firesc, se plăceau unii pe alţii. Nicolae Aristarchi — care va ajunge mai tîrziu mare logofăt al patriarhiei şi capuchihaie al domnului Munteniei — era de-o vîrstă cu Nicolae Şuţu şi pare a fi plăcut domniţei Ralu. Sora lui plăcea lui beizadea Nicolachi. O

găsea „frumoasă, precoce şi cu ochii focoşi în care scîn- teiau licăririle soarelui oriental"... Vorbele acestea spun multe... Cînd se întruneau cu toţii seara împreună, ei se apucau, la lumina cîtorva luminări, să danseze „fără muzică", sau cel mult în sunetul foarte domol al unei vioare în surdină, fiindcă ghiaurii nu aveau voie să petreacă în capitala sultanilor osmanlîi. Totuşi, într-o seară călduroasă de vară, ei lăsară deschise geamurile ferestrelor care dădeau pe Bosfor şi, deşi dansau fără muzică la lumina unei singure luminări, întîmplarea făcu să treacă pe acolo, în caicu-i cu şase. rame, marele Bostangir-Başa, şeful poliţiei din Stambul. Cum văzu acesta că într-o casă de creştini par a petrece, noaptea, nişte oameni, spuse barcagiilor să tragă la mal şi chemînd pe. bostangiul locului îi porunci să aducă a doua zi la poliţia din Stambul pe proprietarul acelei case, în care îndrăzniseră nişte copii să danseze. Bostangiul, închinîndu-se pînă la pămînt, spuse paşalei că. legea . nu-i îngăduie să aresteze pe-un bei, fost voievod al Kara-Iflacului (Ţara Romă- nească).

Dar dacă de data aceasta lucrurile se întoarseră spre binele tinerilor, de multe alte ori ei, ca toţi creştinii din Stambul, erau supuşi la cele mai înjositoare badjocuri ai celor mai nespălaţi dintre turci,

Casa lui Duri-Zade, mahomedan înfumurat dar sărăcit, era şi ea în apropierea locuinţei lui Suţu. Fiul turcului era de-o vîrstă cu beizadea Nicolae şi cu fiul bogatului negustor armean Duzoglu. Tînărului Duri îi era necaz pe amîndoi, fiindcă deşi ghiauri, unul era fecior de domn iar celălalt avea cai şi haine şi inele mai frumoase decît ale sale. Întîlnindu-i deci într-o zi într-una din străzile acele înguste cum sînt ele la CorfStantinopol — Duri-Zade fiind călare pe singura mîrţoagă pe care o mai avea, iar Şuţu şi

Duzoglu mergînd din întîmplare pe jos — el îşi îndreptă gloaba înspre ei, făcîndu-se că nu-i vede. Băieţii se lipiră de zid, dar turcul îi strînse între burta calului şi pietrele gardului, gata să-i strivească... Şi creştinii trebuiră să tacă... şi astfel de lucruri se repetau zilnic, pretutindeni, pe străzile oraşului şi în tot cuprinsul imperiului.

Stavrachi Aristarchi, tatăl copiilor de care am vorbit mai sus, fusese trimis într-o zi cu o treabă la Alexan- dru-Vodă într-o mahala îndepărtată a Stambulului, acolo unde intoleranţa mahomedană era la culme. Nişte pui de turci se luară după el, aruncîndu-i cu bulgări de zăpadă în care puseseră pietre. Grecul o luă la goană pînă la casa la care avea treabă şi ajungînd acolo începu să bată tare în uşă ca să i se deschidă. Însă portarul, crăpînd uşa şi văzîndu-l pe ghiaur încleştat, o închise repede iar, lă- sîndu-l pe Aristarchi cîteva minute prada copiilor care-şi băteau joc de el...

Şi accstea erau iloare la ureche, pe lîngă alte întîm- plări, cînd pentru vreo toană rea a vreunui musulman oarecare, intra sărăcia şi moartea în casa necredincioşilor. Astfel, pe cînd se afla Alexandru Şuţu în lagărul turcesc pe malul Dunării, el trimise într-o zi la Gonstantinopol pe o rudă de a sa, Alecu Vlahuţi, cu o importantă misiune către Poartă. Vlahuţi, care lipsise mai mulţi ani din capitală, nu ştia că la Buiuc-Dere şi la Therapia — tocmai la Buiuc-Dere şi la Therapia — portul saricului era oprit pentru creştini [54]. Aflîndu-se deci în această din urmă localitate, la el acasă, stătea într-o dimineaţă cu saricul pe cap la fereastră şi trăgea din ciubuc. Nişte galeongii trecură pe acolo şi-l zăriră. Fără vorbă multă tînărul Alecu, logodit abia de-o săptămînă, fu scos din casă şi dus în faţa lui Capudan Paşa, care cînd i se spuse crima pe care o făptuise grecul — mai ales că turcul nu-şi băuse încă cafeaua şi era deci

morocănos —> puse să i se taie capul, acolo pe loc.

Grozăviile acestea aveau răsunet în sufletele grecilor. Pînă să vină însă Romaica[53], ei se mîngîiau de relele ce sufereau de la cei mai tari prin relele ce făceau celor mai slabi decît ei. Aceştia erau evreii persecutaţi, batjocoriţi, luaţi în rîs de-o lume întreagă, chiar de turci eare-i priveau ca mai rîioşi încă decît creştinii. Cînd se întîlnea un grec cu un evreu îi întorcea înzecit relele ce pătimise de la turci.

Iată, cum era, pe scurt, traiul strănepoţilor lui Pe- ricles şi ai lui Justinian, în anii 1810—20, în locul în care timp de o mie de ani fuseseră ei stăpîni peste Bizanţ şi peste tot orientul.

La noi în ţară porunceau însă ei... dar încă foarte scurtă vreme, căci dacă Eteria le aduse lor Romaica, apoi nouă ne aduse pe Tudor cu pandurii săi şi cu redeşteptarea simţămîntului naţional.

Vara anului 1817 familiile Şuţu şi Aristarchi o pe- trecură în insula Halki, la mănăstirea Maicii Domnului. „Aerul îmbălsămat pe care-l respirau, libertatea de care se bucurau, locurile îneîntătoare pe care le întîlneau, făceau şederea acolo îneîntătoare"', spune,, după vreo 50 de ani, Nicolae Şuţu, care, bătrîn fiind, nu putea uita vederea ce se desfăşura acolo de pe culmea muntelui
Sfintei Treimi : înspre miazănoapte Bizanţul de două ori desenat, pe cerul albastru şi pe luciul mării, cu petalele, tunurile şi minaretele sale întretăiate de siluetele corăbiilor de pe maluri, la apus Tracia care se pierdea în zare, la răsărit Asia, fantasmagorică şi luxuriantă, şi la miazăzi marea, cea care părea fără de sfîrşit şi în capătul căreia se zăreau totuşi două limbi de pămînt care păreau a se împreuna : Dardanelele !

Acolo, în acest decor, tomnatica dar încă fecunda doamnă Eufrosina avu pe cel din urmă

copil al ei, domnița Maria, care făcu pe mamă-sa să sufere 36 de ore pînă se hotărî să vadă lumina zilei, a unei vieți care-i va fi foarte scurtă. Tot acolo pare să se fi născut romanul de dragoste dintre domnița Ruxandra, fată de 16 ani, și Manolachi Aristarchi, cel cu care iarna dansase la Arnăut-Kioi, vara se plimba pe cărările înflorite ale insulei Halki, și care în curînd îi va fi bărbat.

La începutul lui octombrie se întoarseră cu toții la Constantinopol, unde petrecură încă un singur an în casa cea mare din Arnăut-Kioi, un singur an și cel din urmă din viața lor a tuturor, căci soarta îi va împrăștia pe toți, pe unii în ceea lume, pe alții în cele patru colțuri ale pămîntului, dar niciodată nici unul nu se va mai întoarce „acasă".

Totuși, cînd plecară, ce bucurie în sufletele lor și ce de nădejdi; căci Alexandru Șuțu era acum din nou voievod al Țării Românești. Pe la sfîrșitul anului 1818, după fuga lui Caradja din București, Poarta îl numise domn, decretînd în același timp vestitul „canun-name" (regulament) prin care se stabilea că domniile țărilor dunărene nu vor mai putea fi date în viitor decît la patru familii fanariote, a lui Alexandru Șuțu, a lui Mihail Șuțu, a lui Scarlat Callimaki și a Moruzeștilor (cu excluderea ramurei lui beizadea Constantin).

„M-am întrebat întotdeauna, spune Nicolae Suțu, cum de-a putut tatăl meu să-și facă iluzie despre trăinicia unui atare act, și cum de n-a văzut că era tot atît de ușor pentru cel dintîi individ în voia vegheată a turcilor de a distruge opera meditațiilor sale, pe cît îi fusese lui cu putință de a o înfăptui în drept. Și în adevăr că acest regulament a și fost înghițit doi ani mai tîrziu, de vîrtejul revoluției grecești".

Se vede așadar, din aceste vorbe ale lui beizadea Ni- colae, că vestitul dar efemerul regulament fusese opera lui Alexandru Suțu,

carele de altfel, după cum vom vedea, nu credea sau nu voia să creadă în apropiata zi a Eteriei. Întrucît membrii celor trei familii dintîi erau strîns legaţi între ei, Mihai Suţu fiind nepotul lui Alexandru (fiul vărului său primar) şi Scarlat Callimaki fiind cumnatul său (fratele doamnei Eufrosina), Vodă Alexandru se gîndi să-şi apropie şi neamul moruzesc, pentru a înfiinţa astfel un „trust" de familie în vederea exploatării ţărilor române. Ca atare, înainte de a părăsi Ţarigradul, el logodi pe fata lui mai mare, domniţa Ralu (era de 19 ani) cu beizadea Nicolae Moruzi, fiul fostului voievod Alexandru Moruzi.

Logodna şi învestitura se făcură cam în aceeaşi vreme şi cum fură gata amîndouă, în toiul iernii, înainte de Crăciun, Alexandru Suţu porni cu toată numeroasa sa familie înspre malurile Dunării.

La Bucureşti boierii se întruniseră după fuga lui Ca- radja şi, cerînd domn pămîntean, propuseră ca voievod pe bătrînul ban Pîrscoveanu din Craiova. Dar această îndrăzneală de-a veni din nou la vechiurile obiceiuri din bătrîni nici nu fu băgată în seamă de Poartă. Cînd ajunse deci Suţu la Giurgiu, Pîrscoveanu plecă din nou în Oltenia, iar boierii, amărîţi dar fătarnici, veniră să ureze domnului Alexandru bun sosit în ţară şi să-i arate „bucuria lor" de a-l vedea iar printre ei.

Prima grijă a administraţiei lui Suţu fu controlul „furturilor lui Caradja", a doua fu de-a călca repede pe urmele celui pe care-l controla. Şi între timp începu căpătuirea copiilor, care de altfel fu lăsată mai mult în seama doamnei Eufrosina.

Această femeie, pe care o pîndeau nenorocirile întîm- plărilor viitoare şi care pierduse în tinereţe doi copii, cei doi mai mari, avu durerea să piardă acum şi pe cel mai mic din toţi, domniţa Maria cea născută în 1817 la Halki. Se zice că sînt în lume mîini norocoase la botez şi alte

nenorocoase. Mîna doamnei Ruxanda Callimaki, mama doamnei Eufrosina, era din* cele fără noroc. Pe această din urmă copilă o botezase ea, precum şi pe fata cea mai mare Ralu. Maria muri în 1820, la vîrsta de trei ani, iar Ralu îşi strică logodna cu beizadea Niculachi Moruzi, fie din pricina neînţelegerilor dintre neamurile Moruzi şi Sutu, fie din cauză că tînărul avea „o putere uşuratecă, ce nu prevesteau destinele pe care socrul său le visase pentru el". Tînăra domniţă va rămîne multă vreme nemăritată, fiind o fată vrednică şi bună, care va avea toată viaţa grijă de mamă-sa şi care, chiar cînd se va mărita, va face pasul acesta, după cum vom vedea, mai mult pentru a înlesni traiul iubitei sale maici.

De altfel, doamna Eufrosina pare a fi fost în adevăr femeia pe care o descrie fiul ei — dacă nu chiar „o sfîntă", dar în tot cazul o fire blîndă şi înţelegătoare. Astfel, pe fiică-sa Ruxanda, cea îndrăgostită de tînărul Manoil Arghiropol, o măritá cu acest prieten al casei,, fără a-i precupeţi fericirea faţă de avantajele ce ar fi putut trage ea însăşi printr-o căsătorie mai strălucită pe care ar fi putut-o face domniţa Ruxanda. O atare „căsătorie de convenienţă" o făcu însă beizadea Nicolae, luînd de soţie pe Ecaterina Cantacuzino din Moldova, care primi la nuntă o zestre menită să scoată ftin sărăcie, dacă nu tot neamul suţesc, dar în tot cazul pe Nicolae şi pe numeroşii copii ce va avea.

„Cei doi ani de domnie a tatălui meu'-, zice acelaşi Nicolae în amintirile sale, „nu mi-au rămas întipărite în minte decît prea puţin. Ne bucuram de prezent ca şr cum ziua de mîine ar fi fost în stăpînirea noastră".

Ce pline de înţeles sînt vorbele acestea, ce bine arată ele neprevederea celor care, cînd le zîmbeşte norocul, nu se mai gîndesc la nimic alta

decît la exploatarea clipelor de fericire pe care le cred veşnice.

Totuşi în timpul acesta, prevestind viitorul apropiat, pîrîiau încheieturile revoluţiei.

Rădăcinile ei erau adinei. De altfel, răscoala asta prezenta trei laturi cu totul deosebite una de alta, care n-au avut decît un punct comun : schimbarea ordinei stabilite a lucrurilor.

Mai întîi era deci Eteria, o mişcare politică de liberare a grecilor de sub dominaţia turcească, şi care se deosebea, după cum e vădit, de celelalte două mişcări, cea-naţională a boierilor şi cea socială a pandurilor.

Să ne oprim întîi la Eteria, care a dezlănţuit de fapt revoluţia.

Eteria îşi avea originea, pur politică, dacă nu de la cucerirea Bizanţului — căci ar însemna a merge prea departe ■— dar în tot cazul de la începutul veacului al XVIII-lea, cînd s-a redeşteptat conştiinţa elenă dintr-un îndoit motiv : mai întîi din sforţările moscovite ale lui Petru cel Marc şi ale Ecaterinei a III-a de a recuceri pentru creştinătate Constantinopolul, ceea ce deschise grecilor ochii asupra posibilităţii unei eliberări a lor, şi al doilea din faptul că fanarioţii, ajungînd a stăpîni ţările noastre, căpătară prin faptul acesta mai multă încredere în puterile lor decît mai înainte, cînd singura lor ambiţie fusese îmbogăţirea prin negoţ. (...)

Se înţelege de la sine că patriotismul grecesc lăsa pe români perfect indiferenţi. Totuşi, nu cu totul. Fiindcă în cazul în care... cauza ar fi triumfat, apoi o nouă patrie cuprinsă în graniţele fostei Elade ar fi scăpat pentru totdeauna pe români de amestecul grecilor în trebile lor. Aceasta era tocmai tendinţa mişcării zise naţionaliste a boierilor, care dăinuia de mai multe decenii şi care culminase prin cererea ce făcuseră ei Porţii după fuga lui Caradja (1818) de a li se da

un domn pămîntean, pe Pîr- scoveanu. Ca atare, Eteria, care însemna eliberarea grecilor de sub jugul turcesc, avînd drept corolar eliberarea de sub acel grecesc, interesa, firește, destul de aproape pe acei boieri ziși naționaliști.

A treia mișcare, pornită de jos, era ca apa ce fierbe sub capac fără a-l face însă să salte, de nu cunoști că clocotește. Era mișcarea oprimaților împotriva împilatorilor și care n-avea deci de-a-face cu nici una din cele- late două, nefiind nici politică, nici naționalistă, ci socială. Avea totuși comun cu celelalte un singur lucru, spiritul de revoltă într-una singură, lăsînd în grija viitorului să le despartă la răspîntie cărările.

Cîteva anecdote — întîmplări — prerevoluționare pot arăta mai bine decît orice digresiune care era spiritul poporului la începerea revoluției.

În Muntenia, capul mișcării eteriste era Constantin Samurcaș, un grec inteligent și fin ;. capul mișcării naționaliste era boierul român Grigore Băleanul; iar capul mișcării sociale a fost Tudor Vladimirescu. Mai era însă cineva care nu era nici grec, nici român, nici boier, nici pandur, dar era de toate cîte puțin și grec și bulgar și român și pandur și eteri t și naționalist, și care umbla de ■1a unul la altul să-i lege și să-i dezlege, să-i împace, să-i certe, să-i înflăcăreze sau să-i potolească. Acest ciudat personaj era un popă : Ilarion, episcopul de Argeș. Cum stădea el într-o zi la divan, Iancu Rosetti începu să vorbească boierilor despre „prosperitatea" țării, iar Pană Gostescu, care era mai fără carte, întrebă de episcop :

— „Ce spuse ăla cu „prospera" țării ?"

— „Zice", răspunse Ilarion, „că împuținîndu-se țara trebuie s-o împrospătăm".

Altădată, într-o zi de sărbătoare, în biserica de la Curtea de Argeș, mirîndu-se și poporul și

boierii de ce nu se mai cîntă docsologhia („mărire ţie doamne"), un om se apropie de scaunul episcopal şi-l întrebă pe Ilarion de ce această călcare a tipicului.

— „Noi obişnuim s-o cîntăm la urma", răspunse acesta.

Dar slujba luă sfîrşit şi docsologhia nu fu cîntată. Abia în salonul episcopal, unde Ilarion pofti pe boierii ţinutului la dulceaţă, la cafea şi la lulea, sfinţia sa chemă pe dascălul său, poruncindu-i :

— „Cîntă, Pavele, docsologhia". 'Boierii se sculară în picioare, cu faţa la peretele dinspre răsărit, unde ardeau candelele la icoane, şi începură unul cîte unul să facă semnul crucii, ascultînd pe Pavel, care, potrivindu-şi glasul, începu să le cînte : Bată-i doamne de ciocoi Cum ne bat şi ei pe noi, Mugur, mugurel...

Acesta e omul care a pus în legătură pe Samurcaş cu Tudor Vladimirescu, dumnezeu ştie de ce ; căci dacă Ilarion era naţionalist, apoi trebuia să se gîndească cum că nu cu sprijinul grecilor se va putea servi cauza românească, iar dacă era eterist apoi trebuia să ştie că lui Samurcaş nu-i putea folosi sprijinul unui Vlaclimirescu, care ura nu numai pe boieri şi pe ciocoi, dar şi pe străini. Cînd era Tudor tînăr vătaf la Cerneţi, aflîndu-se într-o zi în casa prietenului său Gărdăreanu şi tot primbîndu-se în lung şi în lat prin odaie fără a se aşeza nici o clipă pe divan, gazda îl întrebă :

— „Mă iartă, dragă, să te întreb ceva. Ce nu-i fi stînd jos cînd vii la mine, ci te tot plimbi mereu ?"

— „Nu şed jos prietene", îi răspunse acesta, „fiindcă se poate să vie la dumneata vreo putoare de ciocoi şi nu vreau să mă scol dinaintea lui".

Iar mai tîrziu, în toamna lui 1818, pierzînd un proces la divanul domnesc împotriva boierului Glogoveanu, el ar fi zis coborînd supărat scările palatului : „Pe unde pun azi cucoanele lor panglicile, vor pune într-o zi oltenii curelele opincilor^. Şi un an mai tîrziu, în 1819, aflîndu-se la masă la episcopul Ilarion, ar mai fi zis : „De-oi trăi, voi face 12 perechi de opinci din pielea a 12 boieri di- văniţi". Pe turci îi urmărea cu atîta ură, încît aceştia fură siliţi în mai multe rînduri să-l împresoare în cula de la via sa din Cerneţi, de unde nu scăpase decît prin minune.

Ce căuta deci acum, în 1820, acest Tudor Vladimirescu împreună cu Samurcaş şi edecii săi: Bimbaşa Sa va, căpitanul Iordachi, Farmachi şi Cîrjalin ?

El căuta un prilej de răzvrătire. Găsi Eteria şi se folosi de ea. Samurcaş găsi în el un căpitan viteaz şi-l înrolă în armata lui. Boierii români, mai prudenţi, aşteptau să vadă ce-o să mai iasă şi din întîmplarea aceasta, ajutînd mişcarea doar pe sub mînă.

Şi astfel se făcu toamna anului 1820, cînd în casa Bă- leanului se urzi complotul împotriva lui Vodă Alexandru, care trebuia trimis pe ceea lume pentru a lăsa eteriştilor mîna liberă. Prin Samurcaş, Tudor cunoscu pe căpitanul Iordachi, zis Olimpianul, baş-buluc-başa palatului (capul gărzii domneşti, compusă din arnăuţi), fiind deci şi el de faţă cînd conspiratorii jurară moartea voievodului lor, pe care trebuia să-l omoare Iordachi.

Alexandru Suţu locuia în casa lui Costachi Ghica. fiul marelui ban Dumitrachi şi frate cu viitorii voievozi Grigore şi Alexandru (E probabil chiar, toate curţile domneşti fiind ruinate, că şi Ion Vodă Caradja tot acolo să fi locuit). Casa aceasta ţinea tot locul de la locuinţa fratelui Dumitrachi

pînă la casa Slătineanului, în care erau şedinţele divanului domnesc. Amîndouă case, a lui Costachi Ghica şi a lui Slătineanu, erau legate împreună printr-un coridor lung de scînduri învelit cu tablă şi cu ferestrele răspunzînd în curtea domnească. Conspiratorii hotărîră ca Vodă-Suţu să fie omorît în clipa cînd va trece pe acolo mergînd de la palat la divan. Căpitanul Iordachi, fiind după cum am văzut baş-buluc-başa, stătea în capătul coridorului, cu pistolul încărcat, gata să tragă în vodă. Cînd trecu însă Suţu pe acolo, capul gărzii, în loc să-şi descarce arma, făcu fără să vrea, din obişnuinţă, salutul militar, dînd voievodului său onorul !

Lovitura dăduse greş.

Soarta se însărcină să dreagă ceea ce stricase soldatul. La începutul iernii (pe la 3 decembrie 1820), Alexandru Suţu se îmbolnăvi, căzînd la pat cu călduri şi 'cu amorţeli în tot trupul. Boala se prelungi pînă la 28 ianuarie 1821, cînd vodă îşi dete sufletul în dureri. S-a vorbit şi de otravă însă fiul Nicolae spune el însuşi că „Nu aş putea nici confirma, nici nega probabilitatea acestei nelegiuiri".

În tot cazul, nu bine închise Suţu ochii şi revoluţia izbucni. Tudor Vladimirescu, faţă de căpitanul Barmachi şi de. alţi eterişti, jurase în biserica Sf. Sava că va înlesni cu pandurii săi trecerea lui Ipsilanti peste Dunăre şi pe dată, întovărăşit de 25 de arnăuţi ai căpitanului Iordachi, pornise în Oltenia, unde făcu de altfel, după cum se ştie, revoluţia lui, nu a grecilor.

Ca încheiere a acestui volum vom mai spune

în capitolul viitor cîteva cuvinte despre desfăşurarea şi sfîrşitul acestei revoluţii. Dar deocamdată să ne întoarcem la doamna Eufrosina şi la domniţele ei

.Vodă Alexandru fu îngropat, cu toată pompa domnească în biserica Sf. Spiridon, unde i se mai vede şi acum fru- moşul mormînt. întoarsă de la înmormîntare, doamna Eufrosina avu mare neplăcere să găsească curtea domnească plină de oameni răzvrătiţi, care nu erau nici eterişti, nici panduri, ci bieţii cetăţeni amăriţi, care veneau să-şi recucerească nişte drepturi pierdute. Era vorba anume de nişte documente de moşii ale unor răzeşi dîm- boviţeni pe care Vodă Suţu pusese mina samavolniceşte spre a-i despoia de moşile lor şi care, aflînd că a murit domnul veniseră acum cu ameninţări să ceară hirtiile înapoi. Doamna Eufrosina scoase documentele din ascunzătoarea pe care, înafară de mortul ei bărbat, numai ea o

ştia, şi le înapoie răzeşilor care se întoarseră liniştiţi la Tîrgovişte.

Dar răzvrătirea aceasta, care n-ar fi putut avea loc dacă nu ar fi stat ţara pe un vulcan gata să facă erupţie, precum şi veştile ce curgeau acum din toate părţile că eteri.ştii au trecut Prutul şi Vladimirescu Oltul, o liotărîră pe Eufrosina Suţu să părăsească ţara peste care nu mai era doamnă. Prevăzînd însă, ceea ce nu era greu, că turcii se vor răzbuna pe toţi grecii de mişcarea lui Ipsilanti, ca trecu graniţa de nord a ţării, nu cea de sud, mergînd cu întreaga ei familie în Transilvania, la Braşov. Acolo rămăsese ea foarte mulţi ani să-şi ducă bătrînele şi greutăţile povarei unei atît de numeroase familii.

„Părăsirăm Muntenia, dar nu pentru munteni", spunea beizadea Nicolae în „Aminzirile" sale. Căci, în adevăr, odată cu familia Şuţu trecuseră graniţa toţi boierii aceia care erau împotriva Eteriei şi care formară acolo, în surghiun, o colonie românească în mijlocul saşilor şi a ungurilor, care rămase strîns legată ele doamna fostului lor voievod.

„Moravurile şi felul nostru de trai erau incompatibile cu acelea ale locuitorilor de acolo", zice N. Suţu, „de aceea formau o colonie deosebită, care nu avea aproape nici un amestec cu ei. Muntenii dimpotrivă au moravuri plăcute; ei sînt primitori, comunicativi şi leagă uşor prietenie. Trăim în strînse legături cu cei mai mulţi dintre ei, împărţindu-ne timpul intre studiile serioase pe care le făceam în familie şi petreceri, plimbări, vânători".

În afară de colonia românească, doamna Eufrosina mai era de altfel în legătură cu cîteva familii din aristocraţia ungurească : contesa Bethlen, baroneasa Hammer, Ur- meny,

guvernatorul Fiumei (pe care-l cunoscu abia mai tîrziu Nicolae Suţu la Mehadia) etc. Dar una din principalele lor distracţii era teatrul, dacă nu a doamnei însăşi, dar în tot cazul a copiilor ei. Trupa la care mergeau şi pe care o ocroteau, era aceea a lui Gherghy, pe care o adusese în 1818 doamna Ralü Caradja la Bucureşti, care rămăsese acolo în tot timpul domniei lui Alexandru Suţu şi care, odată cu cealaltă lume, fugise de frica revoluţiei eteriste, refugiindu-se şi ea la Braşov. într-o sală de baluri publice, Gherghy îşi înjghebă un mic teatru, în care dădea la Braşov acelaşi repertoriu de opere şi de comedii pe care-l dăduse şi la Bucureşti. însă aici nu venea decît public puţin, căci saşii erau oameni prea liniştiţi şi prea economi pentru a-şi pierde timpul şi banii la astfel de mascarîcuri, ceea ce de altfel indigna nu numai pe românii refugiaţi acolo, dar îndeosebi *pe* cei cîţiva italieni rătăciţi, nu se ştie de ce, în acele meleaguri, printre care se afla colonelul Vilatta, care-i zicea lui beizadea Nicolae :

— „Este înfiorător. Faceţi să joace un urs pe scenă şi vreţi să vină în goană tot Braşovul !"

Suţeştii locuiau în piaţa din mijloc, lîngă Biserica Neagră, dar cei mai mulţi dintre români stăteau la Schei, căci acolo era biserica lor, şi deseori, mergînd unii la alţii, noaptea mai ales, vizitele acestea, pentru vreo abatere de la regulile poliţiei, se terminau la comisariat.

Pentru biata doamnă Eufrosina, anul ei de văduvie fu vel mai trist din viaţa ei, căci nici doi ani după moartea bărbatului, ea avu durerea să-şi piardă pe fiică-sa, 'doamna Ruxanda Arghiropol. Cu încetul, băieţii plecară şi ei, unul după altul. Beizadea Nicolae se mută, în 1825, la Siiceava în Bucovina şi de acolo în Moldova, unde erau moşiile cantacuzineşti ale soţiei sale. Scarlat şi

Dumitru fură trimişi la München la şcoala de cădeţi,
Ion şi Grigore la Geneva şi apoi la Paris, pentru studii. Rămase doamna Eufrosina singură cu fata ei mai mare şi încă nemăritată, acea domniţă Ralu care rupsese pe vremuri logodna ei cu beizadea Nicolae Moruzi. Ea ri-ar fi vrut să se mărite, dar mai tîrziu, cînd lipsa de bani se făcuse prea simţitoare, veni din Bucureşti tocmai la Braşov bogatul bancher Meitani să-şi cumpere un baronat, şi văzînd acesta pe domniţa Ralu, o ceru în căsătorie. Fata nu-i dădu un răspuns hotărît, însă curînd după aceea ea se mută cu mama sa la Bucureşti — cam opt ani după fuga lor din ţară — şi acolo se mărită după scurtă vreme cu acel baron Meitani.

George Meitani locuia una dintre cele mai frumoase case de pe Podul Mogoşoaiei. Acolo se mută şi doamna Eufrosina împreună cu fata şi ginerele ei, primind în spaţioasele lor saloane pe toţi acei bucureşteni care mai veneau să se închine fostei lor stăpîne. Dar curînd după cununie, generalul Kiseleff îşi alesese reşedinţa în casa aceea. El ocupă etajul de sus, Meitani cu domniţa lui şi cu soacră-sa, doamna, fiind nevoiţi să se mute jos, la parter.

Totuşi, şi acolo, în parterul acela, duseră doamna şi domniţa lui Suţu încă vreo doi ani de viaţă tihnită şi aproape fericită. În anul 1831 beizadea Nicolae veni din Iaşi la Bucureşti să-şi vadă mama şi sora, singura care-i mai rămăsese şi pe care o adora. „Ralu avea o înfăţişare şi o inimă de înger", zice el. „Armonia trăsăturilor sale puţin melancolice reflecta superioritatea unui suflet care impunea respect şi admiraţie". Plăcerea fratelui era să-şi aşeze surioara la pian, îndemnînd-o să-i cînte un cîntec italian, învăţat

poate la Braşov, care le plăcea amîndu- rora, şi care începea cu cuvintele :

„L'ultimo istante e questo"

„Che ci vediamo ancora"

.Şi pentru ei, fratele şi sora, clipele petrecute împreună făcînd muzică în casa Meitani de pe Podul Mogoşoaei din Bucureşti, precum făcuseră cu 15 ani în urmă în casa lui Suţu-Kebap de la Arnăut-Kioi pe Bosfor, clipele acelea frumoase Iară în adevăr cele de pe urmă. Căci curind după aceea domniţa Ralu muri în facere, la vîrsta cel mult de 33 de ani. înnebunit de durere, baronul Meitani îşi părăsi afacerile, sărăci şi muri lovit de dambla la 22 martie 1834.

Cît despre biata doamnă Eufrosina, ea rămase la bă- trîneţe fără fete, fără leac pentru durere..

.Capitolul LIII

M1HAI VODĂ CEL TÎNĂR ŞI DOAMNA HI XANDA

(SFÎRŞITUL DOMNIILOR FANARIOTE)

e eînd în scaunul Munteniei stătea unchiul Alexandru Suţu, cel neîncrezător în" izbînda Eterici, nepotul Mihai, voievodul Moldovei, era dimpotrivă un convins şi înfocat partizan al cauzei eliberării „***tis agapitn patridos***".

Nepotul de fiu al lui Mihai Suţu bătrînul şi feciorul lui beizadea Grigore, Vodă Mihalache cel tînăr era totuşi pe jumătate român, căci maică-sa, Safta Dudeasca. era o neaoşă inunteancă din neamul acelor Dudeşti care se ţineau mai sus decît aproape toţi boierii ţării şi care se stinseseră de altfel cu acel Constantin, mare ban, mic de stat (şi puţin cocoşat), care-şi risipi nemărginita-i avere vrînd să epateze la Paris pe miniştrii lui Napoleon şi pe doamna de Recamier.

Am văzut mai sus că fiul lui Grigore Şuţu şi al Saftei Dudescu se însurase cu Ruxanda, fiica lui Ion Vodă Caradja şi a doamnei Elena Scanavi. Căsătoria aceasta trebuie să fi avut loc în anii dinţii ai veacului al XIX-lea, cînd era Mihai Şuţu un băiat de abia vreo 20 de ani şi domniţa Ruxanda o fată poate numai de vreo 15. Ştirile ce avem despre ei, ca şi despre copiii lor, sînt destul de sărace. Un lucru e sigur, că dacă ei erau cumva în Bucureşti în timpul domniei lui Ion Caradja, apoi în tot cazul n-au urmat în 1818 convoiul fugarilor în Italia, căci altfel nu l-am găsi un an mai tîrziu, în scaunul Moldovei. Mihai Suţu era deci la

Constantinopol, unde cunoscutele intrigi din anticamerele seraiului făcură din el un domn în vara 1819, după mazilirea lui Scarlat Calimaki.

Dacă ştirile ce avem despre el şi despre doamna lui sînt, după cum am spus, sărace, apoi iconografia lor este dimpotrivă bogată. Un , pictor francez, Louis Dupre, care a călătorit mult prin orient şi care a întovărăşit alaiul domnului de la Constantinopol la Iaşi a desenat şi a pictat două portrete de ale lui vodă, unul al domniţei sale Elena şi un al patrulea extrem de interesant, ba chiar unic în felul său, reprezentând un popas al acestui domnesc alai în drumul său de pe malurile Bosforului pe ale Bahluiului Moldovei. Se vede în acest tablou cortul voievodului, împrejurul căruia mişună pitgreştile amănunte ale vieţii de popas. În fundul cortului stă domnul turceşte pe-un covor, alături de doamnă-sa Ruxanda şi în picioare lîngă doamnă, dar afară, lîngă cortul ale cărui laturi sînt deschise, două din domniţele lor. Acest mic tablou e mai evocator decît o întreagă carte, fiindcă simţul văzului e cel prin care se întipăresc cel mai bine noţiunile în mintea omului.

Despre domnia lui Mihai Suţu, în afară de preocupările sale eteriste, n-ar fi aproape nimic de spus, de n-ar fi totuşi ceva interesant şi care este foarte în cinstea unui atât de efemer domn în scaunul Moldovei. Abia sosit în ţară urmaşul acelui Callimaki care-şi înzestrase ţara cu o nouă şi foarte bună condică de legi, se simţi dator de. a nu se lăsa mai prejos decît înaintaşul său, şi aduriîndu-şi deci boierii din divan, îi întrebă asupra obiceiului pă- mîntului", dacă acesta n-ar avea „mai puternică lucrare decît pravilile". Boierii răspund foarte înţelepţeşte că la pravilele împărăteşti, tomul I, capitolul 44, paginile cutare şi cutare „se dă obiceiului puterea ca şi pravilelor", ba chiar mai mare, cînd nu se

potrivesc unele cu altele. Şi domnul, încîntat că poate face o completare a legiuirilor lui Callimaki, porunceşte să se alcătuiască condice noi, pentru orînduiala judecătorească, neguţătorească, criminali ceaşcă, poliţienească şi agronomi ceaşcă. Codicele este gata în anul următor, 1820 (dar promulgat abia sub Ion Sandu Sturdza, în 1826), din care este de reţinut că în condica penală se stabileşte principiul că „statul, (stăpînirea) este dator a purta grijă pentru siguranţa supuşilor săi", precum şi faptul că mutilarea delicvenţilor dispare din legiuire.

Aceste preocupări aproape româneşti ale lui Vodă Mihai stăteau totuşi pe planul al doilea faţă de aceea de care-i legată inima : izbînda cauzei greceşti. Strînsele legături ce avea cu eteriştii cei mai înflăcăraţi, îl făcea pe el, domnul Moldovei, care stătea departe de locul unde fierbea cazanul, să creadă toate ştirile ce i se aduceau şi îndeosebi cea mai mincinoasă din toate, sau cea mai utopistă, anume că ţarul Alexandru era gata să dea tot sprijinul său mişcării, odată ce revoluţia va izbucni. El scrie atît lui Capodistria cît şi însuşi împăratului Rusiei scrisori autografe, prin care-i roagă să ia sub protecţia lor „o ţară, care în diferite vremuri a datorit mîntuirea ei ajutorului şi îndurării ţarului". Ţara aceasta era Moldova, iar identificarea intereselor ei cu ale Eteriei venea în cugetul lui Suţu din faptul că Alexandru Ipsilanti — care nu se gîndea de loc la o renaştere a Greciei în graniţele ei de astăzi — şoptise la urechea prietenilor săi, că dacă revoluţia izbuteşte, se va face atunci un imperiu elenic al Daciei, în care vor intra, liberate de turci, dar subjugate de greci, Moldova, Muntenia, Bulgaria şi Sîr- bia — aşadar nu restabilirea vechei Elade, ci a imperiului bizantin, mărit la nord cu ce nu s-ar putea recupera la sud şi la est.

Firește că nici ţarul nici ministrul său măcar, cît era de grec, nu răspunseră lui Suţu. Totuşi acesta nu pierdu nădejdea şi nu putea s-o piardă, căci ştirile din Odessa curgeau din ce în ce mai îmbucurătoare. La 15 noiembrie 1820, sosi la Seuleni Gheorghc Cantacuzino, generalul lui Ipsilanti, întîlnindu-se acolo 6u vodă şi cerîndu-i să recruteze oameni în Moldova şi să adune provizii. Curînd după aceea veni la Iaşi şi secretarul lui Ipsilanti, Lassane, căruia Suţu îi dădu pentru cauza lor, un milion trei sute de mii de lei, poruncind şi strîngerea de provizii şi în- sărcinînd pe Parisiade să recruteze o trupă de 500 de. oameni pe „spezele sale" (recte ale Moldovei), care se şi strînse împreună 200 — de greci şi 300 de bulgari).

în sfîrşit, la 20 februarie 1821, — o lună după moartea lui Alexandru Suţu din Muntenia — Ipsilanti trece Prutul.

Se ştie ce-a urmat : jurămîntul la mitropolie, plecarea la Bucureşti, întîlnirea lui Alexandru Ipsilanti cu Tudor Vladimirescu, răzvrătirea acestuia împotriva grecilor şi a boierilor, trădarea şi moartea lui, nimicirea batalionului sacru, prinderea şi închiderea lui Ipsilanti... în sfîrşit, paginile de fapte glorioase şi pentru greci şi pentru români ale Eteriei şi ale lui Tudor..:

Dar dincoace, la Iaşi, Mihai Suţu, nu vru să-şi creadă ochii nici urechile şi simţi că înnebunește, cînd se convinse că ruşii nu trecui nu vor trece Prutul, că nu ajută şi nu vor ajuta Eteria. Părăsit de boieri, care 'se refugiară din Bucovina, amenințat de a fi prins de turcii care-i pregăteau soarta atîtor mii de greci ce ispăşiră prin moarte dorința lor de libertate, care totuşi se va înfăptui, Vodă Mihai îşi părăsi principatul fugind cu toată familia lui în învecinata împărăţie a Rusiei.

Mihai Vodă şi doamna Ruxanda aveau şâpte copii, din care pe vremea aceea nici unul nu pare a fi căsătorit, afară poate de domniţa Elena, care era măritată cu vărul ei Ion Suţu, feciorul lui Vodă Alexandru

.După eliberarea patriei lor şi înjghebarea noului stat grecesc, familia trecu întreagă la Atena, de unde doi din fii se întoarseră mai tîrziu în ţară, unde rămaseră şi descendenţii lor. Cît despre Vodă Mihai, el primi de la regele Othon al Greciei însărcinarea de a reprezenta noul stat în străinătate unde-l aflăm ministru plenipotenţiar la Paris în 1832 şi la Saint-Petersburg în 1834. E desigur, unicul exemplu din istoria românilor cînd un om se face din voievod ambasador, cel puţin pînă atunci, căci mai tîrziu vom afla pe inimosul domn Alexandru Ghica al Munteniei devenind din voievod caimacan şi pe Alexandru Ioan Cuza din

domn al Principatelor Unite, deputat de Covurlui (cinste pe care o refuză).

Din învălmășeala evenimentelor arătate mai sus, s-a născut în țările noastre redeșteptarea simțământului național, care a avut ca efect imediat restabilirea domniilor pământene.

NOTE EXPLICATIVE

1) **Fiul fratelui lui Gheorglie Ştefan Vodă.**

2) **Izvoarele diferfi cînd e vorba de numele acestor caimacanl. În tot' cazul e sigur că Şerban era printre ei, precum şi Hrizea sau Băleanu. Iiosetti poate să fi fost şi Lascarachi.**

3) **Despre acest ospăţ, Del Chiaro spune c-ar fi 'avut loc în casa lui Şerban. Versiunea urmată de mine mi şe pare mai verosimilă.**

4) **Cometa lui Halley. De altfel Costin se înşeală, căci ca a apărut în 1082 ; şi numărînd chiar cu diferenţa calindarclor, încă făcoa la noi 1631.**

5) **Miron Costin, postelnicul Ciobanu şi chiar jupînesele toate fură dezbrăcate, iurîndu-li-se hainele şi odoarele.**

6) **Am arătat la capitolul doamnelor lui Vasile Lupu ce bogate erau mesele domneşti. Ciudat este că dăm şi**

atunci, şi maf tîrziu, sub domnia lui Constantin Duca, de întrebuinţarea furculiţei, despre care se ştie că în Franţa şi în Anglia a fost introdusă abia în secolul al 18-lea. Nu era, firește, la noi de uzaj curent, dar totuşi dăm de urmele ei.

7) **Ion Gninski, sol polon, trece prin Moldova în 1678 şi e în- tîmpinat la Iaşi de Ion, Costin, fiul lui Miron şi de tînărul Buhuş (Neculai ?), fiul hatmanului, care-i ţin cuvîntări pe latineşte şi chiar într-o atît de bună latinească, încît mîndrul polon rămîne uimit de învăţătura acestor fii de boieri moldoveni,**

8) **Ştefan Petriceicu — cel ce „domnea de-a călare" — este, prin femei, străbunul marelui nostru istoric, Bogdan Petriceicu- Hasdeu.**

9) **Strada care se întinde de la Trei Erarhi la Târgul Cucului.**

10) **Numai asupra vîrstei se înşeală Neculce, căci vodă avea în 1696 vreo 26—27 ani.**

11) **Singura eroare făcută de el în genealogia mai sus arătată, e cînd afirmă că bunicul său Preda ţinea pe-o nepoată de soră a lui Matei Basarab. Acest Preda fusese însurat cu Păuna Greceanu şi era fiul lui David postelnicul şi al Măriei din Brîncoveni, vară primară cu Matei Basarab, aşa încît Constantin al nostru venea strănepot de vară primară al acestui voievod.**

12) **Relatarea preotului iezuit Goscieski, din suita solului polon Knofetowski (P. Panaitescu, Călători poloni, p. 145). Preotul acesta afirmă a fi fost de faţă la executare, lucru care pare dubios, fiindcă a văzut el numai 3 fii, cînd erau 4 şi a văzut-o pe doamna Maria acolo, care însă a fost scutită de priveliştea acestui spectacol.**

13) **Multele rapoarte ce posedăm asupra acestei tragedii, diferă unele de altele. Combinîndu-se împreună, versiunea dată mi se pare cea mai vrosimilă.**

14) **Stilul şi ortografia întocmai. Limba franceză era în secolul al 18-lea întrebuinţată în toată corespondenţa oficială, precum şi în saloanele germane. Cu Goethe şi Schiller abia dispăru acest obicei, care s-a introdus pe urmă în Rusia şi apoi la noi.**

15) **L. N. Maicov : Matériaux sur la biographie du Prince Cantémir (en ruse, Saint Petersburg, Imprimerie des sciences, V.0.1903). Traduction française, par Raoul Klépal, traducteur juré près la çour d'appel de Paris le 9 sept. 1908. Traduction originale timbrée et légalisée.**

Au fost tipărite, tot în franţuzeşte, şi la Cantemir-Cîmpineanu, 1914, Paris.

16) **Voltaire întrebuinţa uneori ciudate izvoare de informaţie. În afacerea Cantemir-Brîncoveanu, în loc de a se adresa d-lui de Villeneuve, ambasadorul Franţei la Poartă, de la care s-ar fi putut bine documenta, el culegea ştiri de la un ofiţer din armata lui Carol al XIII-Iea, franţuzul Robert Joseph de Villelongue, care cunoştea bine campania din 1711, dar nu putea şti nimic precis asupra lui Cantemir şi a lui Brîncoveanu. în Acte şi Fragmente, vol. I, p. 101, ale lui N. Iorga avea uri specimen de atari greşite informaţii, date lui Voltaire de Villelongue în 1730.**

17) **F**

iul vestitului Iordachi Ruset.

»

18) **Sau poate cealaltă soră, Sultana, măritată şi fa cu un Caradja.**

19) **Poreclele acestor voievozi sînt caracteristice :** Fi rari,s **înseamnă** Fugarul, **Iar** DeJybei, Prinţul îndrăzneţ.

20) **Constantin Racoviţă a domnit în Moldova de la .1749 la 1754 ; în Muntenia de la 1753—56 ; a doua oară în Moldova 1756— 57 ; şi a două oară în Muntenia 1763—64.**

21) Afionul **era un stupefiant, opium sau cocaină. E sing rnl exemplu cunoscut în trecutul nostru a întrebuinţării acestor droguri.**

22) **Halca se juca prinzînd cu sulița, din goana calului, nişte cercuri atîrnate de crengile copacilor, sau aruncate în aer.**

23) **Căinărașul Costachi poate să fi fost Sulgearoglu, nepotul lui vodă.**

24) **Toată întîmplarea, expresiile, precum şi conversaţiile sînt luate din pitoreştile „Efemeride" ale banului Constantin Caradja.**

25) **Care mitropolit era de fapt în fruntea conspiratorilor, cu toată vîrsta lui înaintată, de !)7 de ani. El ar fi dorit să vadă domn al Moldovei pe Alexandru Callimachi, fiul fratelui său Ion Vodă.**

26) **Erau doi Lupu Ilalş şi nu ştim despre care este vorba. Unul era văr primar cu Nicolae, ginerele lui vodă, cclălalt era chiar tatăl lui Nicolae. E greu de presupus ca să fie acesta din urmă.**

27) **Numele lui era : Cara Hissarli — Zade-Alimed-Bey, Capu- gibaşa.**

28) **t înd Bogdan Orbul a trimis pe logofătul Tăutu la Stambul să închine Moldova turcilor, acesta şi-a lăsat încălţămintea la uşa vizirului, în paza feciorului său — „Dar ce? Ţi-e teamă-să-ţi fure cineva ciubotele" ? l-a întrebat vizirul. Iar Tăutu a răspuns : „De oameni care-ţi iau totul, trebuie să le păzeşti pe toate". — „N-aveţi ce vă teme", îi spuse atunci vizirul, „căci turcii vă sînt acum prieteni". — „Aş dori", încheie logofătul, „să fiţi tot atît de buni prieteni pentru cap, precum ne sinteţi pentru picioare !" (1505).**

În 1672, după bătălia de la Cameuiţa, Mahomed al lV-lea întrebă pe Miron Costin, solul domnului Moldovei : „Pare-vă vouă bine că a luat

impărăţia Cameniţa, ori ba ?". Iar Miron a răspuns : „Suntem noi moldovenii bucuroşi să se lăţească împărăţia peste toată lumea, iar peste ţara noastră să se lăţească nu ne place !

29) **"Foarte interesantă trebuie să fi fost întîlnirea din 1788 sau 89 (despre care nu se vorbeşte însă nicăieri), între Iosif al II-lea Şi Alexandru Ipsilanti. Desigur că împăratul trebuie să fi fost curios să cunoască pe tatăl zburdalnicilor fii din 1782, şi vedem că, precuin rugase atunci pe accsta să nu facă nici un neajuns băieţilor, astfel intervenise acum pe lîngă sultan să-l lase pe tată în pace.**

30) **Aşadar, încercarea lui Mavroyeni (despre care vom vorbi în capitolul următor) de a reconstitui o armată naţională, nu fu nici cea din urmă, precum nu fusese nici cea dintîi.**

31) **Mavroyeni fusese marinar şi ca atare c probabil să fi fost tatuat.**

32) **Peloponezul.**

33) **„Tăuşan" însemnă pe turceşte „iepure", expresi ne de dispreţ pe care o dăduseră musulmanii grecilor insulari.**

34) **Marinari turci.**

35) **Lipsa de judecată i-a fost imputată îndeosebi de Văcărescu. Dar vom vedea mai jos că marele nostru poet a putut şi el să se înşele odată, stăpîn fiind de patimile trecătoare ale lumii.**

36) **Nazîr = comandantul oraşului.**

37) **Grosul vartei = înehisoarei găr/ii.**

38) **Dur = staţi !**

39) **Maslatiat = care se bucură de dragoste.**

40) **Suret — copie ; arz = cerere;**

41) **Curtea Veche, pe care o refăcea Moruzi de patru ani. Ei locuiseră tot timpul accsta într-o casă boierească, foarte simplă, cu încăperi văruite în alb, abia mobilate. ,.Nu se vedea acolo", zice Christina Itliciihard, „nici zugrăveli, nici coroane, nici urină de lux".**

42) **Toate localităţile acestea sînt pe malul european al Bosforului, ţinîndu-se lanţ de la Pera-Galata pînă lîngă inal.l Mării Negre. începînd cu Dolmabacce (noul palat al sultanului), ele vin în şirul următor : Ortachioi, Curu-Cişme, Arnăutchioi, Bebec, Ru- meli-Hirsar, Balta Liman, Lmirjan, Stenia, Ienichioi, Thcrapia, Buiuc-Dere şi C'avac.**

43) **Teftedar -- funcţionar de la finanţe ; chiatib = scrib.**

44) **Radu Rosetti în „Amintiri", voi. I. pag. 37, arată că doamna Zoe a fost închisă, în 1812, în Cele Şapte Turnuri, împre.:nă cu copii ei. „Ea a arătat în aceste împrejurări", zice Rosetti, „o întregime de minte, care ar fi făcut cinste oricărui bărbat. După ce a rămas văduvă a ştiut să apere interesele capiilor ei cu o rară şi deosebită agerime". Zoe Moruzi era sora bunicului lui Radu Uosetti, încît o fi ştiut autorul lucrurilc acestea din spusele bălrî- nilor. Dar în documente, urmele ei se pierd cu desăvirşire.**

45) **Capuchihaiele erau agenţii domnilor noştri la Poartă, cei prin care se scurgea toată corespondenţa domnească, prin care se făcea plata tributului şi care vedeau mai puţin de interesele ţării decît de ale domnilor care-i trimiteau acolo.**

46) Terziman **este cuvintul turcesc pentru dragoman.**

47) **Draco, sau Dracu, era o poreclă tradusă din turcescul** Şaitan **(Satana), pe care o dădeau turcii oamenilor ageri la minte. Astfel, primul Cantacuzino ce cunoaştem, a fost supranumit Sai- tan-Oglu (Fiul Satanei), iar primul Rosetti era tot Draco.**

48) Parelis **înseamnă demisie.**

49) **Ne-a rămas o singură stampă veche înfăţişîndu-nc Curtea Veche. Din felul cum e alcătuită această stampă, ea pare a reproduce destul de credincios Curtea Veche cum era prin anii 1700. Contrar altor stampe vechi, ea nu pare a fi o închipuire, ci o destul de exactă reproducere a curţilor domneşti, cum era sub Vodă Nicolae Mavrocordat.**

50) **Ciuma care fusese în toiul ei între octombrie 1813 şi octombrie 1814, descreşte în 1815 şi dispare cu totul din ţară în iarna 1815—1816.**

51) **Domniţa Ilalu muri bătrînă, la 16 aprilie 1807, în oraşul Thornberg din Germania.**

52) **Lapte se spune pe turceşte** şi.it, **iar lăptar** siliciu, **sau chiar, în dialect,** siUiu.

53) **Calpacele erau făcutc din piei de miel.**

54) **Saricul era un fel de turban.**

55) **„Veni-va ea roniaica"** (iha ellhi lo'romaica) **era ameninţarea grecilor oprimaţi de musulmani, nădejdea lor în marea zi a răzbunării, cînd elenismul va fi din nou învingător, împlîntînd crucea pe cupola Sfintei Sofia (Grecii bizantini se numeau ro- maici).**

56) **Dispăruseră de altfel în 1803 acele barbare mutilări legale, ca tăierea nasului, a urechilor, a limbii, ba chiar a mîinilor şi a picioarelor, sau a tuturor membrelor laolaltă, cum făcuse de pildă Constantin Vodă Canteinir vestitului bandit Burlă, care ceruse el însuşi să i se aplice această pedeapsă. (în „Vita Constantini Can- temyri", de D. Canteinir).**

CUPRINS

Cap. XXIII Doamna Dafina Dabija.....5
Cap. XXIV Doamna Anastasia Duca.....12
Cap. XXV Doamna Maria Cantacuzino şi soacra ei Ilinca30 Cap. XXVI Doamne moldovene la sfîrşitul veacului al 17-lea.....52
Cap. XXVII Tragedia Brîncovenilor.....63
Cap. XXVIII Doamna Păuna Cantacuzino şi fiii ei . . 92

Cap. XXIX Familia lui Dimitrie Cantemir 111
Cap. XXX Doamna Ana Racoviţă.....142
Cap. XXXI Epoca fanariotă.....151
Cap. XXXII Familia Mavrocordat. Nevestele lui Nicolae
Vodă şi doamna lui Ion Vodă . . . .157 Cap. XXXIII
Nevestele lui Constantin Voievod . . .167 Cap. XXXIV Doamnele
lui Alexandru Delibey şi Alexandru
Firaris.....175
Cap. XXXV Familia Racoviţă. Doamnele lui Constantin
Vodă şi a lui Ştefan Vodă.....182
Cap. XXXVI Familia Ghica. Doamna Zoe a lui Grigore
Vodă al II-lea..... . 185
Cap. XXXVII Doamnele voievozilor Matei, Scarlat şi Alexandru
Ghica 196
Cap. XXXVIII Moartea lui Grigore Vodă al Ill-lea . . 202 Cap.
XXXIX Familia Ipsilanti. Alexandru Vodă, doamna
Ecaterina şi fiii lor.....224
Cap. XL Doamnele lui Constantin Vodă ....249 Cap. XLI Familia
Mavroyeni. Doamna Mărioara şi
minunatul ei soţ
261Cap. XLII Familia Hangerli. Doamnele
voievozilor Constantin şi Alexandru şi efemera domnie
a lui
Manolachi Rosetti-Giani.....302
Cap. XLIII Familia Mo>ruzi. Doamna Smaragda a lui Con-
stantin Vodă.....316
Cap. XLIV Doamna Zoe a lui Alexandru Vodă ' . .330 Cap. XLV
Familia Callimaki. Doamna Raliţa a lui Ion
.Vodă 352
Cap. XLVI Doamna Elena a lui Grigorc Vodă . ₇ .377 Cap. XLVII
Doamna Ruxanda a lui Alexandru Vodă .. 386 Cap. XLVIII
Doamna Smaragda a lui Scarlat Vodă . . 396 Cap. XLIX Familia
Caradja. Nicolae Vodă, doamna Tar-
siţa şi familia lor 412
Cap. L Ion Vodă, doamna Elena şj domniţa Ralu . 426
Cap. I.I Familia Suţu. Mihai Vodă bătrînul şi doamna
Sevastiţa.....442
Cap. LII Doamna Eufrosina a lui Alexandru Vodă şi
domniţele ei 457
Cap. LIII Mihai Vodă cel Unăr şi doamna Ruxandra.

Sfîrşitul domniilor f a n a r i o t e . . . . . 477 Note explicative 483

Redactor : VIRGIL CUTIT ARU Tehnoredactor : CONST. FLOREA
Aparut 1972. Format 54X84/16. Coli de tipar 30,5. Editura JUNIMEA-Iaşi Palatul Culturii România
Tiparul executat la Combinatul poligrafic Casa Scînteii — Bucureşti
EDITURA JUNIMEA IAŞI
Lei 13